

Η ΠΡΩΤΙΚΗ

ΑΓΓΕΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟΣ ΚΣΤ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΙΔΡΥΤΑΙ 1952—54
† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΕΤ. Α. ΦΑΚΑΤΣΕΛΗΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ—ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
1954—56

† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
1956—73

† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΔΗΜ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ — ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΘ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Επιτροπή 'Επιμελείας Ὑλης

ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ

ΚΩΝ. ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Σ Τ Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ι

(ἐτήσια)

Ἑσωτερικοῦ Δοχ. 400
Νομ. Προσώπων, Ὁργανι-
σμῶν, Τραπεζῶν » 500
Κοινοτήτων καὶ Σχολείων » 400
Ἑσωτερικοῦ Δολλ. 20
Τιμὴ τεύχους Δοχ. 100

Ἀντεπιστέλλοντα Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς

Α. Ι. ΒΡΑΝΟΤΣΗΣ (Ἀθῆναι)

ΧΡΥΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)

ΓΙΩΡΓ. Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ (Ἀθῆναι)

ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ (Ἀθῆναι)

ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ (Ἀθῆναι)

Ἑμβάσματα: «ΗΠ. ΕΣΤΙΑΝ» Ὁδὸς Σμύρνης ἀριθ. 11, Ἰωάννιναι, Τηλέφ. 26.659

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Λουκά Λούκα	: «Γιάννιναι» (πίνακας ζωγραφικῆς)	Σελ. 666
Στέφ. Μπέττη	: Ἡ Κοβίλιανη (ἱστορ. πραγματεία)	» 667
Δημ. Τρ. Παπαζήση	: Βιογραφικὴ συλλογὴ λογίων Ἑλλήνων τῆς Τουρκοκρα- τίας (ἱστορ. στοιχεῖα)	» 690
Κώστα Π. Βλάχου	: Κτηματολόγια τῶν μονῶν τῆς περιοχῆς Κουρέντων Ἰωαννίνων (ἱστορ. στοιχεῖα)	» 703
Κώστα Π. Λαζαρίδη	: Ἀπ' τὰ λαογραφικὰ Κουκουλίου Ζαγορίου (λαογρ. μελέτη)	» 706
Νικολ. Β. Λῶλη	: Τὸ φίλεμα τοῦ πηγαδιοῦ — Ὁ κουμπάρος τοῦ Σταυ- ροῦ (λαογρ. στοιχεῖα)	» 720
Μ. Βουδούρη	: Ἑλληνικὰ συγγραφικὰ ψευδῶνυμα (φιλολ. ἔρευνα)	» 723
Παύλου Α. Κυριακίδου	: Ἡ κοινωνικὴ καὶ θρησκευτικὴ κατάστασις τῶν Ἑλλή- νων φοιτητῶν (μελέτη)	» 738
Θεμ. Παπαθανασίου	: Ἡ ἐργασία κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν (μελέτη)	» 749
Δημ. Σιωμοπούλου	: 11-222 μ.Χ. (Προμηθεὺς Δεσμώτης) (ποίημα)	» 762
Ἥλια Σιωμοπούλου	: Οἱ μεγάλες ἀλλαγές (ποίημα)	» 763
Γιώργου Μ. Οικονόμου	: Ἡ Μαρία ποῦ δὲν ἦταν (διήγημα)	» 764
Βασίλη Μάργαρη	: Εἰκόνα — Δὲ θάρθει (ποιήματα)	» 765
Χριστίνας Β. Δεδούση	: Ἀποσπασματικὰ κείμενα ἀρχαίων κωμικῶν δραμά- των τοῦ 4ου Αἰῶνα π.Χ.	» 766
Κων. Μπράτσου	: Ἱερὴ μοναξιά (ποίημα)	» 779
Θανάση Παπαθανασόπουλου	: Ἡ ποίηση τοῦ Γ. Ἀθάναι (δοκίμιο)	» 780
André Jean Paraschi	: Τραγοῦδι δεύτερο (ποίημα)	» 786
Δημοσθ. Κόκκινου	: Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς (θεατρικὸ)	» 788
Παναγ. Τζιῖδα	: Θεατρικὴ παράστασις (ποίημα)	» 816
Δημ. Πέτρου	: Ἄντρες (ποίημα)	» 816
Γ. Κωλέττα	: Αἰσθήματα κι' αἰσθήσεις (ποίημα)	» 817
Angiolo Nardi (μετ. Φ. Δέλφη)	: Ἑλεγεία (ποίημα)	» 820
Ἰσπανικὸ (Ανωνύμου) (μετάφρ. Μάγια - Μαρίας Ρούσσου):	Λαζαρίγιον ντὲ Τόρμες (πεζογράφημα)	» 821
Δημ. Μακρῇ	: Μάννα, σ' εὐχαριστῶ (ποίημα)	» 827
Τάσου Τριανταφύλλου	: Διάζαμε τὴν ποίηση (ποίημα)	» 828

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σ η μ ε ρ ι ὶ α τ α : Δημοσιολογ. καὶ μεταφραστές (Ἀρσ. Γεροντζοῦ).
— Τιμὴ στὸν Σοῦζο, Καραγιάν (Γ. Κόκκινου). — Κ ρ ι τ ι κ ῆ τ ο ῦ β ι β λ ι ο ῦ —
Διεθνέως ἐξοθέσις στὴ Βιτσέντσα — Ἑλαιορθωτικὸ ἐπίμνητο.

Δ)ΝΣΕΙΣ: Συντάξεως: Δ. Κόκκινος — Μελετίου Γεωγράφου 51 - Ἰωάννιναι
Τυπογραφείου: Φ. Β. Μπαμπούσης — Γ. Διβολή 15 (Α. Τούμπα) - Θεσ/νίκη
Ἐκτύπωσης: Τυπογραφεῖον «Η ΔΩΔΩΝΗ», Κονίτσης 195, τηλ. 920.610 — Θεσ/νίκη

ἩΠΕΙΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΣΤ' - ΤΕΥΧΗ 305 - 306

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1977

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΛΟΥΚΑ ΛΟΥΚΑ : "ΤΙΑΝΝΙΝΑ,,
(πλαστικό με σπάτουλα)

Ἡ ζωγραφικὴ τοῦ Λουκά Λούκα κρατεῖ μιὰ στέρεα πλαστικὴ δομή, ἓνα ὁρατὸ σχέδιο κι' ἔχει διαχυμένη μιὰ λυρικὴ ποίηση, ποὺ ἀναδεικνύονται μὲ τὴν ἀρρενωπὴ ἐπιφάνεια τῆς ἐκφραστικῆς ὕλης (πλαστικό). Ἀκόμα, ἡ χρωματιστὴ λιτότητα καὶ τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο μέσα στὴν φύση τῆς δίνουν μιὰ ἔντονη αἴσθηση τῆς καθημερινότητας.

Ἡ ΠΕΙΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΣΤ'

◆ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1977 ◆

ΤΕΥΧΟΣ 304 - 305

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΜΠΕΤΤΗ

Η ΚΟΒΙΛΙΑΝΗ

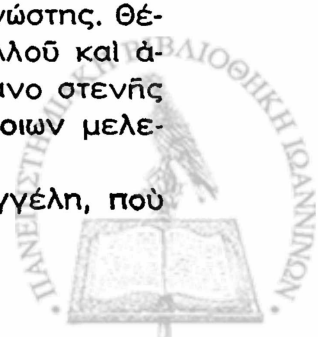
ΤΟ ΧΩΡΙΟ, ΟΙ ΓΟΡΓΟΛΗΔΕΣ, ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΤΟΥΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἀναδιφώντας τὰ Ἀρχεῖα τῆς Μητρόπολὸς μας μὲ σκοπὸ τὴ συγκέντρωση στοιχείων γιὰ τοὺς Ἡπειρώτες εὐεργέτες τῆς Τουρκοκρατίας, εἶδα καὶ ἀριθμὸ ἐγγράφων, ἡλικίας ἑκατὸ καὶ πλέον χρόνων, ἀναφερόμενων στὸ Σχολεῖο τῆς Κοβιλίανης Γραμμενοχωρίων, ποὺ ἱδρυσαν στίς ἀρχές τοῦ περασμένου αἰῶνα οἱ ἀπ' ἐκεῖ καταγόμενοι εὐεργέτες ἔμποροι τῆς Μόσχας Γοργόληδες, πατέρας καὶ γιός. Στὰ ὑπ' ὄψι ἐγγράφα, ποὺ συνιστοῦσαν ἐνδιαφέρουσα σελίδα τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἱστορίας τοῦ χωριοῦ καὶ τοῦ τόπου, θεώρησα σκόπιμο μαζί μὲ τὸ σχολιασμὸ τους, τίς βιογραφίες τῶν εὐεργετῶν - ἱδρυτῶν τοῦ Σχολείου καὶ τὰ κατὰ τὴ λειτουργία τοῦ λάσσου τους, νὰ προτάξω καὶ εἰκόνα τοῦ χωριοῦ τῆς ἐποχῆς αὐτῶν τῶν ἐγγράφων, τῆς φύσης καὶ τῶν ἀνθρώπων του, συνοδευόμενη μὲ εὐρεία ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας του ἀπὸ τὰ παλαιότερα κι ὡς τίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας χρόνια, μὲ βάση τὴ σχετικὴ παρατιθέμενη στὸ τέλος βιβλιογραφία ἀλλὰ καὶ ἄλλες εἰδήσεις προερχόμενες ἀπὸ ἐνθυμήσεις, ἐπιγραφές καὶ τοπικὰ κείμενα, ἀγνωστες.

Τὴν εἰκόνα αὐτὴ τοῦ μικροῦ συγκεκριμένου χώρου μὲ τὴ ζωὴ καὶ τίς περιπέτειες τῶν κατοίκων καὶ τῆς γῆς τους κατὰ τοὺς αἰῶνες ποὺ πέρασαν, καὶ μάλιστα ἐκείνους τῆς τουρκικῆς δουλείας, κοινὴ κι ἀπαράλλαχτη μὲ τῶν Γραμμενοχωρίων ὅλων μὲ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖ ἀδιάσπαστη γεωγραφικὴ καὶ πολιτιστικὴν ἐνότητα, σὲ συσχετισμὸ καὶ ἀναφορὰ μ' αὐτὴν τῆς ἐπαρχίας καὶ τῆς Ἡπείρου γενικώτερα, προσπάθησα νὰ συμπληρώσω μὲ τὴν ἀνίχνευση καὶ μελέτη καὶ ὅλων τῶν ἐπὶ μέρος, τῶν ἀξιολογώτερων, ἱστορικῶν μνημείων τοῦ χωριοῦ καὶ κάποιων μνημειακῶν πολιτιστικῶν στοιχείων του ἀκόμα, μὲ ἐπίμονη καὶ προσεκτικὴ ἐπὶ τόπου ἔρευνα. Τὸ ἂν καὶ ὡς πρὸς βαθμὸ, ξεπερνώντας τίς ἐγγενεῖς δυσκολίες ποὺ παρουσιάζει τὸ θέμα, ἐπέτυχα αὐτὸν τὸ σκοπὸ μου, θὰ τὸ κρίνει ὁ ἀναγνώστης. Θέλω νὰ πιστεύω ὅμως, πὺς ἡ παροῦσα προσπάθεια, προῖον μόχθου πολλοῦ καὶ ἀγάπης γιὰ τὸ χωριὸ καὶ τὴν περιοχὴ του, θὰ ἀποθεῖ ὄχι μονάχα ὄργανο στενῆς γνωριμίας μαζί του ἀλλὰ καὶ ἀφορμὴ καὶ βοήθημα συγγραφῆς παρόμοιων μελετῶν γιὰ τὰλλα Γραμμενοχώρια.

Πρὸς τοὺς Κοβιλιανίτες κ.κ. Δημ. Παπαδόπουλο καὶ Λευτ. Παπαγγέλη, ποὺ

μοῦ παράδωσαν πρόθυμα, νὰ τὰ χρησιμοποιήσω, οἰκογενειακά τους ἔγγραφα, τοὺς ἄλλους χωριανούς γιὰ τὶς πληροφορίες τους καὶ τὸν ἐρασιτέχνη φωτογράφο κ. Γ. Ζιώγα γιὰ τὶς φωτογραφίες, ἐκφράζω κι ἀπ' ἐδῶ τὶς θερμὲς μου εὐχαριστίες.

Α. ΤΟ ΧΩΡΙΟ

1) Θέση — φύση καὶ ἄνθρωποι — ὄνομα

Μεσημβρινὰ τῆς «κλεινῆς κόμης Γραμμένου» καὶ σὲ μικρὴ ἀπ' αὐτὴν ἀπόσταση, βρίσκεται τὸ χωριὸ Κοβίλιανη (τ. Πολύλοφος) μοιρασμένο σὲ δυὸ συνοικισμοὺς Ἄνω καὶ Κάτω Χώρα.

Ἀπλωμένο κατάπλαγα κι ὡς τὴν κορυφὴν ράχης πουργαρόσκεπης, χαμηλῆς, πρὸς τὸ βοριά, προέκτασης τοῦ βουνοῦ τῆς Δωδώνης, κατέχει περίοπτη θέση στὸ γραφικὸ τῶν Γραμμενοχωριῶν ὄροπέδιο, ποὺ συνθέτουν λοφοσειρὲς μὲ κοιλάδες ἐναλλασσόμενες καὶ διασχίζει ὁ ξηρόλακκος Βαρκός. Ψηλὰ ἀπὸ τὴν Ἄνω Χώρα, θεωρώντας τὸ βλέπεις τὰ πρόσχαρα χωριά του, τὰ περισσότερα, Γραμμένου, Βράβορη, Ντόμπρου, Τσέργιανη, Βαενίτη, Περάτι, Ζευγάρι, Κόνισκα, Λιόκου, σὲ μικρὴ μετὰξὺ τους ἀπόσταση, νὰ προβάλλουν, κουρνιασμένα σὲ λοφοκορφὲς ἢ πλάγια, μέσα ἀπὸ συστάδες δέντρων καταπράσινων τὰ λευκὰ πυκνά τους σπίτια, θέαμα ἑξαίσιον. Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα, τὰ χωριά, τὶς ράχες, λακκιὲς κι ἰσιώματα, γυμνὰ ἢ δασωμένα, μιὰ λαγαρὴ ἀνάλαφρη ἀτμόσφαιρα κι ἕνας ὀρίζοντας πλατύς, ποὺ κλείνουν στὸ βάθος γύρω, τυλιγμένα στὴν καταχνιά, τὰ γνωστότερα βουνὰ τῆς Ἡπείρου. Ὁ θεατὴς ἀπολαμβάνει ἀπ' ἐδῶ τὴν πλούσια φυσικὴ ζωγραφιὰ μ' αἰσθήματα ἀγαλλίασης καὶ ψυχικῆς εὐφορίας. Πίσω ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ κάτω, κυλάει κατὰ τὸν Καλαμὰ ἀθέατο τὸ ποταμάκι Σπηλιοπόταμο, ὁ Δώδων τῶν ἀρχαίων, ὄριον φυσικὸ τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὴν μεριὰ τῆς Δύσης, ἐνῶ τὸ βουνὸ τῆς Σαντοβίτσας βορειοανατολικά μᾶς κρύβει τὸν κάμπο τῶν Γιαννίνων.

Ὁ εὐρὺς ὀρίζοντας τοῦ χωριοῦ, ὁ καθαρὸς ἀέας, τὸ ξηρὸ κλίμα κι ἡ λιγοστή καὶ δύσκολη γῆ του, ἔχουν διαμορφώσει τὴ γερὴ ιδιοσυγκρασία τῶν κατοίκων, τὸ φίλεργο, φιλοπρόοδο κι ἐπιχειρηματικὸ τοῦ χαρακτήρα τους. Εἰδικὰ γιὰ τὴν Κοβίλιανη, τὴν παλιότερη, τῆς περασμένης δηλ. ἑκατονταετηρίδας καὶ τῶν πρώτων δεκαετιῶν τῆς τρέχουσας, τὴ φύση καὶ τοὺς ἀνθρώπους της, ἰσχύουν ἀκριβῶς, ὅσα οἱ γνωστοὶ ἱατροφιλόσοφοι Γούδας καὶ Λαμπρίδης ἀναφερόμενοι στὰ Γραμμενοχώρια, πρὶν ἕναν περίπου αἰῶνα, ἔγραψαν: «Εἶναι τῷ ὄντι εὐχάριστος, γράφει ὁ πρῶτος, ἡ ἀπὸ ὑψηλοῦ τινος μέρους ἄποψις τῶν χωριῶν τούτων. Ἀπαντες μὲν οἱ οἴκοι αὐτῶν, καίτοι οἱ πλείστοι μὴ κεχρισμένοι ὄντες δι' ἀσβέστου, φαίνονται ὅμως κατάλευκοι· διότι οὐ μόνον εἶναι ἐκτισμένοι διὰ λίθων λευκῶν ἀλλὰ εἶναι πρὸς τούτοις καὶ ἐσκεπασμένοι διὰ πλακῶν ὁμαίων¹, ἄλλως δέ, ὅσον σπάνιον εἶναι τὸ νὰ εὕρῃ τις ἐν

1) Διαφωτιστικώτατο ὡς πρὸς τὰ ἀπαιτούμενα ὑλικά καὶ λοιπὰ ἔξοδα γιὰ τὸ χτίσιμο σπιτιοῦ τοῦ χωριοῦ τῆς ἐποχῆς περίπου ποὺ γράφει αὐτὰ ὁ Γούδας, εἶναι τὸ ἀκόλουθο παλαιὸ σημείωμα:

«1882 Ἀβγούστου 30 Σιμόνου

τὰ ὅσα ἔξοδα κάμου εἰς τὸ σπιτι

800 οκάδες ἀξέεστι

εἰς πορττα ξίλα παραθιρα σιδεριὲς

εἰς ξίλα δια παραθιρα εἰς ριζεδες

εἰς κλιδονὰ προκες κλίτσες

δια πιρνια

τοῖς χωρίοις τούτοις οἶκον ἐσκεπασμένων διὰ κεράμων ἢ διὰ σάλμης, τόσον σύνηθες εἶναι τοῦναντίον τὸ νὰ ἔχη ἕκαστος οἶκος καὶ πολλὰ δωμάτια ἢ χωρίσματα, τινὲς δὲ μάλιστα τούτων δὲν στεροῦνται καὶ ἀνωγείων· ἅπαντες λοιπὸν οἱ οἶκοι μακρόθεν φαίνονται κατάλευκοι· τὸ δὲ ἔδαφος, τὸν μὲν χειμῶνα φαίνεται ἐρυθρὸν ἕνεκα τοῦ ἐρυθρίζοντος τότε χόματος τῆς γῆς, τὸ δὲ ἔαρ ἢ τὸ θέρος φαίνεται πρασινίζον ἢ χρησίζον καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς κενὰ διαστήματα παριστῶσι ποικιλωτάτας παραλλαγάς. Ἄλλως τὰ χωρία ταῦτα καίτοι ἄγονα καὶ ξηρά, ἕνεκα ὅμως τῆς ἀπιστεύτου φιλαργίας καὶ νοημοσύνης τῶν κατοίκων δὲν εἶναι καὶ τὰ ἀπορώτερα τῶν τῆς Ἡπείρου χωρίων...»². Σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ ἔργου του ὁ ἴδιος διαπρεπὴς λόγιος γράφει, πῶς «εἰς τὰ λεγόμενα Γραμμενοχώρια ἦτο καὶ εἶναι εὐτυχῶς σχεδὸν ἄγνωστον τὸ ἀμάρτημα τῆς ζωοκλοπῆς... ἀδικουμένου δὲ τινὸς καὶ μάλιστα γυναικὸς χήρας ἢ ὀρφανῶν τρέχουσιν εἰς βοήθειαν οὐ μόνον ἅπαντες οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι ἀλλὰ καὶ ἅπαντες οἱ τοῦ χωρίου κάτοικοι... τοῖς δὲ ἐκ τῆς τύχης δυσπραγοῦσι συγχωρίοις οὐδέποτε παρέχουσιν ἔτοιμον ἐλεημοσύνην, ἵνα μὴ καταστήσωσιν αὐτοὺς ὀκνηροὺς· ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐορτασίμους ἡμέρας, καθ' ἃς δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἐργασία, σπείρουν ὑπὲρ τῶν δυσπραγούντων τὰ λεγόμενα παρὰ σπύριον, ἐν οἷς ὁ ὑπὲρ οὐ σπείρονται ταῦτα μόνον τὸν σπύρον, τὸ ἔδαφος καὶ τὴν τροφήν τῶν ἐργατῶν καταβάλλει· σύμπασα δὲ ἡ ἐργασία ἀνθρώπων τε καὶ ζώων τῷ προσφέρεται δωρεάν. Τοιαῦτα παρασπύρια, συνεχίζει, σπείρουν καὶ πρὸς διατήρησιν ἐνδεῶν ναῶν ἢ πρὸς ἀνακαίνισιν αὐτῶν καὶ πρὸς σύστασιν καὶ διατήρησιν σχολείων καὶ πρὸς ζωάρκειαν ἱερῶν τε καὶ εὐσεβῶν καὶ ἐναρέτων καλογραιῶν...». Τέλος, ἀναφερόμενος στὸ φίλεργο τῶν συντοπιτῶν του, προσθέτει, πῶς «καίτοι ἀσπλάχνως καὶ μέχρις ὁστέων φορολογούμενοι πληρώνοντες, δηλ. τεσσαράκοντα τέσσερα τοῖς ἑκατὸν φόρον ἐπὶ τῶν προϊόντων των, ἐν τοῖς οἰκίαις ὅμως αὐτῶν ἔχουσιν οἰκιακὴν τινὰ συσκευὴν κατὰ τι ἀνετωτέραν τῆς ὑπαρχούσης παρὰ πολλοῖς ἄλλοις λαοῖς ἦττον φορολογουμένοις...»³.

Ὁ δὲ Λαμπρίδης συμπληρώνει: «Τὸ κλίμα τῶν Γραμμενοχωρίων εἶναι ἴσως μετὰ τὸ τοῦ Ἀργυροκάστρου τὸ ἀξιολογώτερον ἐν Ἡπείρῳ· οἱ ἄνδρες τῶν δέκα τούτων χωρίων εἶναι δραστήριοι καὶ ἱππεῖς ἄριστοι, οἱ δὲ γυναῖκες ἐργατικώτατοι, οὐ μόνον τοὺς συζύγους αὐτῶν εἰς τοὺς ἀγροὺς ἀκολουθοῦσαι καὶ μετὰ μόχθου συνεργαζόμεναι, ἀλλὰ καὶ οἶκοι τὸ ἔριον κατεργαζόμεναι τὰ πρὸς ἐνδυμασίαν αὐτῶν τε καὶ τῶν λοιπῶν τῆς οἰκογενείας μελῶν κατασκευάζουσιν ὅπως καὶ τὸ πλεῖστον τῶν

μυργιατικά τις τσεβος δια πλακα	24
εἰς πυρόνα πορτας σανίδια παράθυρα καὶ ξίλα δια σιδάρες (;)	20:10
2 μυργιατικά μαστορον δια παραθιρα λιθαρι	10
	335:30
εἰς χτιστικά μαστορα	γρ. 385
9 μυργάτκα δια πλακα	63
	783:30

Τα ανου γρόσια επτακοσια ογδοίντα τρια και τριαντα παράδες καθός και το ψομί και προσφαγι της ανο εργασιας μαρτυρουμι ιμεις ι μαστόρι οτι επληροθηκαμαν απο τοὺς διο αδελφους Παναγιωτιν παπα και ζοη παπα καθως (;) πιστοποιόν ι αζάδες και ο μουχταρις.

νικολας μαστορας χοριον σκλουπου (;)
κοστα μαστορας »

2) Πρὸβλ. Ἀν. Γούδα: Παράλληλοι Βίοι τόμ. Γ' Ἀθ. 1870 σελ. 1-2.

3) Πρὸβλ. Ἀν. Γούδα ὁ.π. τόμ. Α' Ἀθ. 1869 σελ. 250, 252-3.

λοιπῶν οὗ τμήματος γυναικῶν· εἶναι δὲ ὠραῖαι, γλυκύφωνοι καὶ πολυτόκοι. Σπανίως ἀπαντᾷ γυνὴ ἐν Γραμμενοχωρίοις τριετὲς χειραγωγούσα παιδίον καὶ μὴ θηλάζουσα ἢ ἐπωμίζουσα...». Καὶ παρακάτω: «Γενικῶς οἱ ἄνδρες τῶν Κουρέντων εἶναι γεωργοὶ διότι τὸ ἔδαφος γόνιμον εἰς σίτους καὶ ἀμπέλους, ὅταν δὲ τὸ ἔαρ βροχερόν καὶ εἰς ἀραβόσιτον ἀφθονόν. Ὅθεν καὶ εὐάριθμοι ἐν προγενεστέροις χρόνοις ἀπεδήμουν. Τὸ ἔδαφος τῶν Γραμμενοχωρίων καίπερ μικρόν εἰς ἔκτασιν, ἀνυδρον καὶ πετρῶδες, ἦν ὅμως γονιμώτατον παράγον ἐτι καὶ νῦν τὸν κάλλιστον ἐν Ἡπειρῷ σίτον, ὀλίγοι δὲ ἐκ τῶν κατοίκων ἠναγκάζοντο νὰ γίνωνται μεταπράτται...». Μετὰ τὴν καταστροφὴν ὅμως καὶ ἐκρίζωσιν τῶν δασῶν τὸ ἔδαφος αὐτῶν ἀπώλεσε πολὺ τῆς γονιμότητός των καὶ ἀναγκάζει νῦν πλείονας τῶν κατοίκων νὰ ἀποδημῶσιν...»⁴.

Ἀξίζει ν' ἀναφέρω στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅσα ὁ Γάλλος Φρ. Πουκεβίλ ἐπὶ δεκαετία (1806—1815) πρόξενος τῆς πατρίδας του στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ, γιὰ τὴν περιοχὴ μὲ «τοὺς ἀσβεστολιθικοὺς λόφους» ποὺ ἐπισκέφθηκε ὁ ἴδιος, γράφει: «ὑπάρχουν ἐδῶ, λέει, κατὰ μετάφρασή μου, ἀρκετὰ χωριά, καθὼς Μοσπίνα, Γραμμένο, Κοβίλιανη, Περάτι, ποὺ δὲν ἔχουν παρὰ ἓνα πηγάδι κοινὸ γιὰ τὶς ἀνάγκες ἑνὸς πληθυσμοῦ 130 οἰκογενειῶν χριστιανικῶν περίπου ἐγκατεστημένων σ' αὐτοὺς τοὺς βράχους πάνω, ὅπου τὸ ὀλίγο καλλιεργήσιμο ἔδαφος εἶναι μιᾶς σπάνιας γονιμότητος. Οἱ χωρικοὶ ὅμως ἀδιάφοροι γιὰ τὸ μέλλον, ποὺ δὲν τοὺς παρέχει παρὰ μιὰ προοπτικὴ δουλείας, ἀφοῦ ἀπογύνωνσαν τὸν τόπο ἀπὸ τὰ δάση βγάζουν τώρα τὶς ρίζες τῶν δρυῶν καὶ πουρναριῶν ποὺ ἀπόμειναν, εὐχαριστημένοι δὲ ἀπὸ τὰ χρήματα, ποὺ ἀπὸ τὴν πώλησίν τους παίρνουν, ἀφήνουν νὰ χάνεται αὐτὴ ἡ γονιμότητα τῆς γῆς ἀπὸ τὴν ἐπενέργεια τῶν βροχῶν καὶ τῶν χειμάρρων, ποὺ παρασύρουν τὸ ἄλλοτε συγκρατούμενο ἀπ' αὐτὲς χῶμα καὶ ἐξαντλοῦν ἔτσι στὸ ἐλάχιστο τὴν εὐφορία τῆς. Μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς, πῶς, μέσα σὲ λίγα χρόνια, ἡ γῆ ποὺ δουλεύουν τώρα, στερημένη ἀπὸ δένδρα, ἐκτεθειμένη σὲ καυστικὰς ἀκτίνες τοῦ ἡλίου, διαβρωμένη ἀπὸ τὰ νερά, ποὺ δὲν βρίσκουν πιὰ ἐμπόδιο στὴν ὀρμητικὴ ροὴ τους, θὰ καταστεῖ ἄγονη καὶ θ' ἀναγκασθοῦν τελικὰ νὰ τὴν ἐγκαταλείψουν. Ἀλλ' οἱ ἀνάγκες τῆς στιγμῆς τοὺς παρασύρουν κι οἱ καταπιεζόμενοι ἀγρότες κατέχουν τώρα μιὰ γῆ, ποὺ δὲν εἶναι γιὰ τὰ παιδιά τους παρὰ κληρονομία ἀπὸ μόχθο, ποινὲς καὶ ταπεινώσεις...»^{4α}.

Τῇ φιλεργία τέλος τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς, «μονάτων ρωμαίων» ὄλων, τὴν νοημοσύνη, τὴν περὶ τὰ γεωργικὰ ἀξιοσύνη, τὴν φιλοπατρία, τὴν ἐπιχειρηματικότητα ἀλλὰ καὶ τὴν ἐριστικὴ διάθεση τοῦ χαρακτήρα τους, ἐξῆρε τὴν ἴδια ἐποχὴ (1812) κι ὁ Δάσκαλος Ψαλίδας γράφοντας γι' αὐτούς, πῶς «εἶναι μύρμηγκες τῆς γῆς... διαφυλάττοντες πάντοτε τὸ φυσικὸν τοῦ γένους φιλόνηκον...»^{4β}.

Τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ, ποὺ τὸ βρίσκουμε σὲ παλιότερα κείμενα σὰν Κοβίλλια, Κοβίλιες, Κοβελιανή, Γκοβίλιανη καὶ Κουβίλιανη, εἶναι σλαβικῆς πιθανώτατα προέλευσης, ἄγνωστο ὅμως ποιᾶς ἀκριβῶς σημασίας. Ὁ Vasmer διερευνώντας το⁵ γνωματεύει ὅτι εἶναι σλαβικὸ ἀπαντῶμενο εὐρύτατα στὴν πολωνικὴ μάλιστα γλῶσσα ὑπὸ τοὺς τύπους kobyłany καὶ kobyłanka τὸ ἐρμηνεύει δὲ χωρὶς καμμιά ἐξήγηση, ἴσως γιὰτὶ μεταφέρει γνῶμες ἄλλων, σὰν φοραδότοπο ἢ φοραδοχώρι (stutendorf), τόπο δηλ. ἢ χωριό, ποὺ βγάζει ἢ τρέφει φοράδες. Πράγματι στὴ βουλγαρικὴ, γιὰτὶ ἐξακριβωμένα αὐτὸ τὸ ἰδίωμα μιλοῦσαν οἱ ἐπήλυδες, ἡ φοράδα λέγεται kobnla (πρφ. κομπίλα), μὲ τὴν τοπωνυμικὴ δὲ κατάληξη -ιανη, ποὺ εἶναι πληθυντικὴ⁶, τὸ ὄνομα

4) Πρβλ. Ἱ. Λαμπρίδης: Ἡπειρ. Μελετ. Τεύχ. Γ' Ἀθ. 1888 σελ. 48 καὶ 50-1.

4α) Πρβλ. F. Rouqueville: Voyage dans la Grèce V.I. pag. 406—7.

4β) Πρβλ. Ἡπ. Χρον. 1931, σελ. 61.

5) Πρβλ. Max Vasmer: Die slaven in Griechenland. Leipzig 1970 p. 37.

τοῦ χωριοῦ κάτι περίπου τέτοιο σημαίνει. Στὴν πιὸ πιάνω ἐν τούτοις ἐρμηνεία τοῦ τοπωνύμιου, πὺ δὲν βλέπω νὰ καλύπτει ἐντελῶς, τοῦλάχιστον σήμερα, ἡ θέση τοῦ χωριοῦ, θὰ παραθέσω καὶ μιὰ δεύτερη, τὸ ἴδιο πιθανή, τὴν ἀκόλουθη:

Δυνατὸ τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου οἰκιστῇ ἢ κυριάρχῃ τοῦ χωριοῦ νὰ ἦταν ὁμόρριζο ἢ παράγωγο τοῦ σημαίνοντος ζώου. Μνημονεύω στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ Σέρβο πατριώτη Μίλος Κοβίλοβιτς, πὺ σκότωσε μετὰ τὴ μάχη τοῦ Κοσσυφοπέδιου (1389) τὸν Τοῦρκο Σουλτάνο Μουράτ⁷ ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν χρήσει σήμερα Ἑπειρωτικὸ ἐπώνυμο Κομπίλας. Μὲ τὴν πληθυντικὴ δὲ κατάληξη - ιανη, πὺ εἶναι συχνὰ καὶ «κατάληξη ὀνομάτων κατοίκων»⁸, χαρακτηρίζεται δὲ ἀπὸ τὶς παλαιότερες ἀναγόμενες στὶς πρώτες ἐδῶ ἐγκαταστάσεις Σλάβων, νὰ ἐσήμαινε τοὺς ἀνθρώπους ἢ συγγενεῖς τοῦ χωροδεσπότη κατοίκους τοῦ χωριοῦ. Θὰ παρατηρήσω ἀκόμα, πῶς στὸ ἴδιο σλαβικὸ ἰδίωμα τὸ ἄλογο λέγεται ΚΟΗ (πρφ. κόν), λέξη πὺ διακρίνουμε στὴ ρίζα γνωστῶν τοπωνυμίων, καθὼς Κόνιτσα, Κονίσπολι, Κονισκό, Κόνισκα, ὅτι μετὰ τῶν γειτονικῶν χωριῶν Κοβίλιανη καὶ Κόνισκα⁹, ἐκτείνεται εὐρεῖα ἐπίπεδη σχεδὸν περιοχὴ εὐνοοῦσα τὴ χρῆση καὶ συντήρηση ἀλόγων, ὃ δὲ χαρακτηρισμὸς τῶν κατοίκων ἀπὸ τὸ Λαμπρίδη ὡς «ἰππέων ἀρίστων» δικαιολογεῖ, ὡς ἓνα βαθμὸ αὐτὰ τὰ ὀνόματά τους.

Δὲν ἀποκλείω, τέλος, σὰν μιὰ τρίτη ἐκδοχὴ ἐρμηνείας τοῦ τοπωνύμιου, νὰ ὀφείλεται αὐτὸ σὲ ιδιότητα χαρακτηριστικὴ τοῦ ἐδάφους, στὴν ἐδαφικὴ ἴσως διαμόρφωση τῆς θέσης, ὅπου τὰ δυὸ ἰσοῦψῇ καὶ παράλληλα μετὰ τὸς ἀντερείσματα — στὸ ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὸ ἀνατολικὸ εἶναι χτισμένο τὸ χωριὸ — μὲ τὴ μικρὴ παρεμβαλλόμενη κοιλάδα σχηματίζουν εἶδος σαμαριοῦ, γιὰτὶ βέβαια φοράδας καὶ ὄχι ἀλόγου ἀρσενικοῦ, αὐτὸ μόνον οἱ παλαιοὶ καὶ ξένοι ὀνοματοθέτες του τὸ γινώριζαν. Στὶς παραπάνω ἐκτεθεῖσες ἀπόψεις θὰ πρέπει νὰ προσθέσω μὲ τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὴ λαϊκὴ, τῶν ἰδίων δηλ. τῶν κατοίκων, πὺ παρετυμολογῶντας τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ ἀλλὰ στηριζόμενοι καὶ στὸ πραγματικὸ γεγονός, πῶς ἀρκετὲς ἀπὸ τὶς οἰκογένειές του ἤρθαν ἀπὸ ἄλλα μέρη, γνωματεύουν — ἔτσι τοῦλάχιστο μοῦ εἶπε σεβαστὸς πρεσβύτες, πὺ ρώτησα — πῶς, «Κοβίλιαν ἔ'ν εἶπαν γιὰτὶ γίν'κι ἀπὸν κουβαλήματα, φιορ'κοὺς νὰ καταλάβ'ς».

2) Ἱστορικὴ ἀναδρομὴ

Δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸ πότε συνοικίσθηκε τὸ χωριὸ. Ἡ περιοχὴ του ὁμῶς

6) Πρβλ. G. Stadtmiller: Τὰ προβλήματα τῆς ἱστορικῆς διερευνήσεως τῆς Ἑπείρου. Ἡπ. Χρ. 1934 σελ. 160—1.

7) Πρβλ. Μεγ. Ἑγκ. τόμ. ΙΖ' σελ. 417.

8) Πρβλ. Jordan Zaimov: Ἑγκαταστάσεις τῶν Βουλάρων Σλάβων στὴ βουλγαρικὴ χερσόνησο — Περιληπτικὴ μετάφρ. καὶ παρατηρήσεις Ἀθ. Θαδῶρη, Θεσ/νίκη 1972, σελ. 12—3.

9) Τὸ χωριὸ ἀναφέρεται σὲ παλιότερα κείμενα ὡς Κόνισκα (πρβλ. Γούδας ὁ.π. Γ' σελ. 2), πὺ φαίνεται ὃ σωστότερος τύπος καὶ ὄχι Κόντσια καὶ Κόντσα, πὺ λέγεται σήμερα. Παραθέτω αὐτοῦσιο τὸ ἀκόλουθο παλιὸ πωλητήριον ἔγγραφο: «ετος 1856 Ἰουναρίου 8. ἐσιμφονίσαμαν ἐγὼ ὃ πέτρος με τὸν Χρίστον λαμπρουσι ἀποχοριον Κόνισκα ὅτι ἀγόρασα το ἀμπελι ις το παπαδᾶ δια γροσια 100 ητι εκατο σίνορο με τον ἄγγελι γουναρι ἀπο χοριὸν περάτι κε με τον φιλιο κέφο ἀποχοριὸν κοβιλιανι κε με τον τζοκανι μοσπινα ζαβιταβι δεν εχι να καμ κανένας τιποτε κι ὅπιος να το κιοισι ἔχι να δόσι ις τιν ἀγιοτατιν μιτροπολιν γρ. 500 ιτι πεντακοσια κε εξαποφασεος

Χιτο στεριος μαρτιρο
μιτρο ζακας μαρτίρας».

Ἄλλωστε καὶ σήμερα τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ λέμε κουν'σκιῶτις, κατὰ τὸ τοπικὸ ἰδίωμα, καὶ ὄχι Κουν'τσκιῶτις.

κατοικοῦνταν ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια, καθὼς σωζόμενα ἔχνη οἰκισμῶν καὶ κάστρων σὲ τρεῖς τοῦλάχιστο μεριές του φανερώνουν, ἀποτελοῦσε δέ, κατὰ μιὰ ἐκδοχή¹⁰, ἡ μακρὰ κορυφογραμμὴ τοῦ λόφου πάνω στὸν ὁποῖο βρίσκεται, τὸ ὄριο μεταξύ τῶν δυὸ μεγάλων ἡπειρωτικῶν ἀντιπάλων φύλων οὐλοσσῶν καὶ Θεσπρωτῶν. Συγκεκριμένα, στὴ φυσικὴ ὁρεινὴ γραμμὴ, ποὺ ξεκινάει ἀπὸ τὴ Μανωλιάσσα καὶ φθάνει ὡς τὴν Πογδόριανη, στὸν Κασσιδιάρη, πέρα ἀπὸ τὸν Καλαμᾶ, ὑπάρχουν, καθὼς ἀναφέρεται, ἐγκατεστημένες πάνω ἀπὸ δέκα ἀκροπόλεις, ἀριθμὸς ἐξαιρετικὰ μεγάλος γιὰ τόσο μικρὴ σχετικὴ ἀπόσταση. «Γὰ φρούρια αὐτὰ (Μοσπίνας, Ψήνας, Κοβίλιανης, Γραμμένου, Ἀραχοβίτσας, Βελτσίστας, Δραγουμῆς, Κρετσούνιστας, Παλιογκρίμπιανης, Πογδόριανης, Ζαγόριανης) ἐλέγχοντα τὶς ἐπικαίρες θέσεις, ἦταν ἀναγκαῖα γιὰ τὴν φύλαξη τῶν μεταξύ Μολοσσίδος καὶ Θεσπρωτίας συνόρων», ὅταν ἀκόμη ἡ τελευταία αὐτὴ ἦταν αὐτόνομη, πρὶν δηλ. οἱ Μολοσσοὶ ἐπεκτείνουν πρὸς τὰ κεί τὸ βασιλείο τους (α' μισὸ τοῦ Δ' π.Χ. αἰῶνα). Ἀλλὰ καὶ στὸ νεώτερο παραγκῶμι τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς περιοχῆς «μαυρογόνατοι», μπορεῖ ἴσως νὰ ὑποψιασθεῖ κανεὶς τοὺς μακρινοὺς προγόνους τοὺς Σελλοὺς, τοὺς «ἀνιπτώποδες», ποὺ κατοικοῦσαν ἀπὸ τὴ «δυσχείμερον» Δωδώνη γύρω, κατὰ τὴ γνωστὴ ὁμηρικὴ στὸ Δία ἐπὶκλήση τοῦ Ἀχιλλέα, καὶ ποὺ κι αὐτοὶ ἐδῶ, καθὼς ἐκεῖνοι, τιμοῦσαν τὴ βελανιδιὰ σὰν ἱερὸ δέντρο¹⁰⁰.

Εἰδήσεις βέβαια ἱστορικὲς γιὰ τὴ συγκεκριμένη μικρὴ περιοχὴ κατὰ τὰ ἀρχαῖα αὐτὰ χρόνια δὲν ἔχουμε. Κάποια ἔρευνα ἀνασκαφικὴ ἀξιόλογη, ποὺ μέχρι στιγμῆς δὲν ἔγινε, ἴσως ἐπλούτιζε τὶς ἰσχυρότατες στὸ σημεῖο αὐτὸ σχετικὲς γνώσεις μας.

Τμήμα ἐν τούτοις ἡ περιοχὴ τῆς Ἑλλοπίας, πρώτης κοιτίδας τῶν Μολοσσῶν, ποὺ ἦταν γνωστὴ ἀπὸ τὸν καιρὸ τῶν ποιητῶν ἀκόμα (Ὅμηρου καὶ Ἡσίοδου) γιὰ τὰ πολλὰ σπαρτά, τὰ καλὰ λειβάδια καὶ τὰ κοπάδια τῶν βοδιῶν καὶ τῶν προβάτων, ἔζησε αἰῶνες εἰρηνικὰ ἀνάμεσα στὴν Πασσαρώνη, ὅπου βασιλιάς, ἄρχοντες καὶ λαὸς κατὰ τὶς ἐτήσιες ἐκεῖ συνελεύσεις τοὺς ἔδιναν μπροστὰ στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀρείου Δία τὶς ἀμοιβαῖες ἐνορκες ὑποσχέσεις καὶ τὴ Δωδώνη «τὴν αἰπύνωτον» μέγα θρησκευτικὸ κέντρο τῶν Ἑπειρωτῶν καὶ τὸ παλιότερο τῶν Ἑλλήνων μὲ τὶς συχνὲς θεωρίες τῶν προσκυνητῶν καὶ τὶς κατὰ καιροὺς πανηγυρικὲς συνάξεις.

Ἀργότερα ἡ περιοχὴ καὶ ἡ Μολοσσία γενικώτερα θὰ προβάλλει πρώτη φορὰ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ δαιμόνιου Πύρρου στὸ ἑλληνικὸ ἱστορικὸ προσκήνιο, προβολὴ ποὺ θὰ συνεχιστῇ καὶ κατὰ τὰ μετέπειτα, μετὰ δηλ. τὴν κατάλυση τῆς βασιλείας καὶ τὴ σύσταση τῆς Δημοκρατίας (τοῦ κοινοῦ τῶν Ἑπειρωτῶν), χρόνια.

Πολυάνθρωπη καὶ εὐάνδρη καὶ τότε ἡ περιοχὴ, καθὼς ὅλη ἡ Ἑπειρος, μὲ κυριώτερη οἰκονομικὴ δύναμη τὰ ζωντανά της, ποὺ φύλαγαν τὰ περίφημα μολοσσικὰ σκυλιὰ ἀλλὰ καὶ τὴ γεωργία, τ' ἀμπέλια καὶ τὰ δάση, ἐπέρασε περίοδο ἀκμῆς καὶ εὐημερίας¹¹. Ἡ ἔντονη ἐν τούτοις παρουσία τοῦ τόπου στὴν ἱστορικὴ σκηνή, ποὺ κορυφώνεται, καθὼς εἴπαμε, κατὰ τὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Πύρρου (296—272 π.Χ.), θὰ διακοπῇ τὸ φοβερὸ ἐκεῖνο ἔτος τοῦ 167 π.Χ., ὅταν ἡ ἐκδικητικὴ μανία τῶν Ρωμαίων τοῦ Αἰμ. Παύλου — γιὰ τὸ φιλομακεδονισμὸ τῶν Μολοσσῶν καὶ γιὰ τὸν εἶχαν ταπεινώσει παλιότερα στὴν ἴδια τους τὴ χώρα — θὰ καταστρέψει 70 πόλεις καὶ χωριά καὶ θὰ ὀδηγήσει 150.000 Ἑπειρώτες, τοὺς καλύτερους, αἰχμάλωτους στὴ

10) Πρὸβλ. Σ. Δάκαρη: Ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες στὸ λεκανοπέδιο Ἰωαννίνων. Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἑπειρον, Ἀθ. 1956 σελ. 59—60.

10α) Πρὸβλ. Ἀθ. Σταγειρίτου: Ἑπειρωτικά σελ. 143.
Καὶ Ἰ. Λαμπρίδη ὁ.π. σελ. 31.

11) Πρὸβλ. Σ. Δάκαρη: Ἡ κτηνοτροφία στὴν Ἀρχαία Ἑπειρο, Γιάννινα 1976 σελ. 7 κ.κ.

Ρώμη¹². Ίσως κάποιος από τὰ χνάρια οἰκισμῶν καὶ κάστρων, ποὺ ἐπισημαίναμε, νὰ παραμένει μάρτυρας σιωπηλὸς τῆς βιβλικῆς ἐκείνης συμφορᾶς.

Θὰ ἀκολουθήσει μιὰ ἀτέρμονη χιλίων καὶ πλέον ἐτῶν ἱστορικὴ νύχτα γιὰ τὸν τόπο, στὴ διάρκεια τῆς ὁποίας καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, θὰ ὑποστῇ τὶς ἀλλεπάλληλες ἐπιδρομὲς τῶν ἀπὸ Βορρᾶ «ἀνήμερων» ποικίλων φύλων, Γότθων, Ἀβάρων, Βουλγάρων (Σκλαβηνῶν), Σλάβων, στὶς ἐποικίσεις τῶν ὁποίων τελευταίων τῆς ἐποχῆς μᾶλλον αὐτῆς καὶ μεταγενέστερες χρωστάει πολλὰ ἀπὸ τὶς ὀνομασίες του. Σὲ χειρόγραφό του, ἀναφερόμενο στὰ Γιάννενα, ποὺ δημοσιεύτηκε μετὰ τὸ θάνατό του, ὁ Διδάσκαλος τοῦ Γένους Φιλητᾶς ἔγραφε: «Ἀπὸ τὰ μέσα τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Κων)πόλεως οἱ ἄγριοι οὗτοι λαοὶ (κυρίως Βούλγαροι) ἐξερχόμενοι συνεχῶς ἀπὸ τὰς πεδιάδας τῆς Ρωσίας, Λιτονίας καὶ Πολωνίας ἐξηπλώθησαν εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τὰς ἐντὸς τοῦ Ἰστροῦ, ποτὲ μὲν νικοῦμενοι μὲ πολὺν φόνον παρὰ τῶν Ρωμαίων, ποτὲ δὲ ἐπιτυγχάνοντες στερεὰς οἰκίσεις εἰς διάφορα μέρη, κατέλαβον εὐρυχώρους τάπους εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ τὸ Ἰλλυρικὸν στήσαντες τὴν καθέδραν των εἰς τὴν Ἀχρίδα τὴν ἀρχαίαν Λυχνιδόν». Κι ἀκόμα καὶ μετὰ τὴ συντριβὴ τους καὶ τὴν κατάληψιν αὐτῆς τῆς πρωτεύουσας τους ἀπὸ τὸ Βασίλειο τὸ Β' «οἱ Βούλγαροι, συνεχίζει, ἐξηκολοῦθουν νὰ εἶναι κύριοι διαφόρων ἄλλων τόπων, κατὰ δὲ τὸ τέλος τῆς Ι' ἑκατονταετηρίδος ἦσαν ἐξηπλωμένοι εἰς τὰ μεσημβρινώτερα μέρη τῆς Ἠπείρου...»¹³. Κι ὁ Λαμπρίδης ὁ γνωστός συμπληρώνει: «Τοσαύτη πληθὺς τοιούτων βαρβάρων, κατέκλυσε μάλιστα τὰ Κούρεντα, ὥστε καὶ νῦν ἤδη (1888) Σλαβικὸς τις τύπος φαίνεται εἰς τὰ χωρία μάλιστα Ντόμπρου, ἔνθα ἡ φωνὴ τῶν κατοίκων καθόλου ἀγρία, ἡ δὲ προφορὰ αὐτῶν τραχεῖα, Τσέργιανη καὶ Βράβορη, ἔνθα οὐ μόνον ὀνόματα προσώπου γένους ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ καὶ νῦν ἀκούονται, οἷον Στογιάννης, Ράδος, Ράδα, Μπράτος, ἀλλὰ καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν κατὰ τὰ 8)10 εἶναι ξανθοί»¹⁴. Ἄς σημειωθῇ, πὼς σ' αὐτὲς ἀκριβῶς τὶς ἀνὰ τὴν ἐλληνικὴ γενικώτερα χερσόνησο σλαβικὲς ἐποικίσεις τῆς ἐποχῆς καὶ τὰ κατάλοιπά τους (τοπωνύμια), καθὼς καὶ σὲ κάποιες εἰδήσεις σύγχρονων συγγραφέων καὶ μεταγενέστερων ἀμφισβητήσιμες, ἐστήριξε κι ὁ Γερμανὸς Φαλμεράυερ τὴν πολὺκροτη γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ Γένος θεωρίαν¹⁵.

Διαρκέστερη κατοχὴ τῆς περιοχῆς ἀπὸ βουλγαρικά, κυρίως στίφη, ἔγινε κατὰ τὸ πρῶτο σχεδὸν μισὸ τοῦ Ι' αἰῶνα, ὁπότε, μετὰ συμφωνία (904 μ.Χ.) τοῦ αὐτοκράτορα Λέοντα τοῦ ΣΤ' πρὸς τὸ Βούλγαρο βασιλεῖα Συμεών, οἱ δυτικὲς περιοχὲς τῆς αὐτοκρατορίας ὅλες παραχωρήθηκαν στὸν τελευταῖο συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς λεγόμενης Παλαιᾶς Ἠπείρου, ἀπὸ τὴ Χειμάρρα δηλ. καὶ κάτω, μὲ τὴ πρωτεύουσα τοῦ θέματός της τὴ Νικόπολη¹⁶, δευτέρη μεταγενέστερη στὴν ἴδια ἔκταση καὶ μὲ

12) Πρὸβλ. Στ. Σιωμοπούλου: Ἡ καταστροφὴ τῆς Ἠπείρου ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Ἠπ. Ἔστ. 1971 σελ. 31 κ.κ.

13) Πρὸβλ. Χρ. Φιλητᾶ: «Ἰωάννινα» ἐφ. Φωνὴ τῆς Ἠπείρου 30)6)1895.

14) Πρὸβλ. Ἰ. Λαμπρίδης δ.π. σελ. 21. Ἀκόμα καὶ τὸ σλαβικὸ ὄνομα τῆς πίσω ἀπὸ τὸ Μιτσιζέλι περιοχῆς Ζαγόρι (Za - gora = πίσω ἀπὸ τὸ βουνό) στοὺς ἐδῶ, στὸν τόπο μας, ἐγκατασταθέντες Σλάβους ἀποδίδει ὁ Λαμπρίδης. (Πρὸβλ. Ἠπ. Μελ. τευχ. Η' - Ἀθ. 1889 σελ. 33—4). Στους ἴδιους πρέπει ν' ἀποδώσουμε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πίσω ἀπὸ τὸ Μεγαλλόγο χωριοῦ Ζαγόρτσα (Za - gorica = πίσω ἀπὸ τὸ βουναλάκι). Πρὸβλ. καὶ Vasmer δ.π. παρ. σελ. 33.

15) Πρὸβλ. Α. Vasiliev: Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας τόμ. Α' Ἀθ. 1954 σελ. 222 κ.κ. καὶ Ἠπ. Χρ. 1934, σελ. 156.

16) Πρὸβλ. Α. Vasiliev: δ.π. τόμ. Β' σελ. 313—4. Ἄς σημειωθῇ πὼς κι ὁ αὐτοκράτορας Κων)τίνος ὁ Πορφυρογέννητος γράφοντας τὴν ἐποχὴ αὐτὴ (μέσα δεκάτης ἑκατονταε-

τις ίδιες πάντοτε συνέπειες από τον Τσάρο Σαμουήλ (976—1016 μ.Χ.) και τελευταία μικρότερης διάρκειας από τον επίσης Τσάρο των Βουλγάρων Πέτρο Δελεάνο (1040 μ.Χ.). Από τους τελευταίους αυτούς επιδρομείς θα απαλλάξουν την Ήπειρο οι Βυζαντινοί στρατηγοί μετά σκληρούς αγώνες ενός και πλέον έτους¹⁷.

Ἀξιόλογη επίσης επιδρομή τῆς ἐποχῆς στὸν τόπο εἶναι ἐκείνη τῶν Νορμανδῶν τοῦ Βοημούνδου (1082—3 μ.Χ.), πού περνάει ἀπὸ τὴν Ἰταλία στὴν Ἡπειρο καὶ «διὰ τῆς Βαγενητίας καταλαμβάνει τὰ Ἰωάννινα καὶ τάφρον κατὰ τοὺς ἔξωθεν ἀμπελῶνας ποιήσας... αὐτὸς ἐντὸς τὰς σκηνὰς ἐπήξατο... ληϊζόμενος ἅμα καὶ τὰς παρακειμένας πόλεις καὶ χώρας...»¹⁸. Κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Δεσποτάτου, ὁπότε ἡ Ἡπειρος εἰσβάλλει γιὰ δεύτερη φορὰ, θορυβωδῶς μάλιστα, στὴν ἱστορικὴ σκηνή, τὸ χωριὸ καὶ ἡ εὐρύτερη περιοχὴ του, γνωστότερη ἐπὶ Τουρκοκρατίας σὰν ἐπαρχία Κουρέντων, ὀνομάζεται «ἐνορία ἔξω τῶν Ἰωαννίνων», ἀνήκει δὲ σὲ διάφορους Ρωμαίους ἄρχοντες τοῦ κάστρου καὶ τὴν ἐκκλησία. Ὀνομαστικὰ βέβαια δὲν ἀναφέρεται στὶς πηγές, ἐκτεταμένη ὅμως παρ' αὐτὸ τοποθεσία «Ζωριανίτια» ἢ «Ζωριανίτικα» λεγόμενη, φέρει στὸ νοῦ τὸν ἀξιωματοῦχο τοῦ Δεσποτάτου Μιχ. Ζωριάνο (τέλος ΙΓ' ἀρχῆς ΙΔ' αἰῶνα) «ἐπὶ τραπέζης καὶ πρωτοκράτορα τῆς δυσμικῆς φάλαγγος»^{18α}. Ἀκόμα ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ καὶ στὴν περιοχὴ του, πάνω σὲ ὁμαλὴ ἐδαφικὴ ἔξαρση, ὅπου σήμερα ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγιάς (καθολικὸ μοναστηριοῦ παλιότερου ἀνεγερμένο τὸ 1610) ὑπῆρχε τὸ χωριὸ Τοπόλιανη ἢ Τοπόλια, ἀναφερόμενο σὲ χρυσόβουλο τοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου τοῦ πρεσβυτέρου, πού ἀπολύθηκε κατὰ Ἰούνιο τοῦ 1321 ἐνδιαφέρον δὲ τὴ Μητρόπολη Γιαννίνων, τῆς ὁποίας κατοχυρώνει προκατεχόμενα ἀπ' αὐτὴ ἐδῶ κτήματα. Συγκεκριμένα, καθὼς τὸ σωζόμενο ἐπίσημο αὐτοκρατορικὸ ἔγγραφο ἀναφέρει, μετὰξὺ τῶν κτημάτων τῆς Ἐκκλησίας Ἰωαννίνων «προκατεχόμενα παρ' αὐτῆς διὰ δικαίωματων διαφορῶν» περιλαμβάνονταν, ἄγνωστο ἀπὸ πότε, καὶ τὸ «χωρίον ἢ Τοβόλιανη σὺν τῷ Βόγρη ἄνευ τοῦ ἐν αὐτῷ στασὶν τοῦ Χασανῆ...»¹⁹. Ὀλόκληρο δηλ. τὸ χωριὸ ἀποτελοῦσε κτῆμα ἐκκλησιαστικὸ ἐκτὸς μιᾶς μόνο σ' αὐτὸ ἐπώνυμης ἰδιοκτησίας. Κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ πόλη καὶ τὰ περίχωρα γνωρίζουν περίοδο ἀκμῆς καὶ εὐημερίας, καθὼς ἀπὸ λίγο προηγούμενο, αὐτοῦ πού ἀναφέραμε (Φεβρ. 1319), χρυσόβουλο τοῦ ἴδιου αὐτοκράτορα, ἐνδιαφέρον τὸ κοινὸ αὐτῇ τῇ φορὰ τῶν Ἰωαννίνων, φαίνεται. «Ἔστι δέ, γράφει, τὸ περὶ τὴν Ἡπειρον ἄστν ὄνομα πῶς οὕτως Ἰωάννινα μεγέθει μὲν ἐστὶ τῶν πολλῶν διαφέρον... μεμέστωται οἰκητόρων ἀκμάζει δὲ πλούτῳ καὶ πᾶσιν ἄλλοις ἐναβρύνεται καὶ δόκιμον ἐστὶ οἷς περ' ἄρα τῶν πόλεων εὐαρίθμητοι...»²⁰. Ἀκμαία λοιπὸν καὶ ἀνθοῦσα πόλη δὲ μπορούσε παρὰ νὰ βρίσκεται στὸ μέσο τὸ ἴδιο ἀνθούσας καὶ ἀκμαίας περιοχῆς. Ὡς σημειωθῇ, πῶς τὸ περίφημο αὐτὸ αὐτοκρατορικὸ ἔγγραφο ἐκδόθηκε μὲ εἰσήγηση τοῦ βυζαντινοῦ στρατηγοῦ Συργιάννη, πού, θέλοντας νὰ ἐπιτύχει ὑποταγὴ τῶν Γιαννιωτῶν στὸ Βυζάντιο, ἀναγνώρισε μὲν ὅλα τὰ ὑπερβολικὰ αἰτήματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἰσχυρῶν, δὲν ἔδωκε ὅμως καμιὰ προσοχὴ στοὺς δουλοπάροικους, τοὺς «μικροὺς», πού δούλευαν στὰ ἐκκλησιαστικὰ ἢ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων κτήματα, καθὼς ἀκριβῶς στὴν περίπτωσή μας. Παρὰ τὶς διθυραμβι-

τηρίδος) τὸ «περὶ θεμάτων» ἔργο του, ἀναφέρει πῶς τότε «πᾶσαν Ἡπειρον καὶ Ἑλλάδα σχεδὸν καὶ Πελοπόννησον καὶ Μακεδονίαν, Σκύθαι Σκλάβοι νέμονται» σύγχρονός του δὲ ἐπιτομέας τοῦ Στράβωνα τὰ ἴδια περίπου λέει. (Πρβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἡείρου», φύλ. 30.6.1895).

17) Πρβλ. «Ἡ Ἡπειρος» ἔκδ. Ἡπ. Ἔστ., Γιάννινα 1952, σελ. 44—5.

18) Πρβλ. Π. Ἀραβαντινοῦ: Χρονογραφία Ἀθ. 1856 Α' σελ. 33—4.

18α) Πρβλ. Σπ. Λάμπρου: Ν. Ἑλληνομνήμων, Α' σελ. 37 κ.κ.

19) Πρβλ. Π. Ἀραβαντινοῦ: δ.π. τόμ. Β' σελ. 296 κ.κ.

20) Πρβλ. Π. Ἀραβαντινοῦ δ.π.

κὲς μ' ἄλλα λόγια ὑπὲρ τῆς πόλης ἀναφορὲς τοῦ χρυσοβούλου, ἡ κατάστασις τῶν ἔξω χωρικῶν, τῶν κολλήγων τῆς ὑπαίθρου, δὲν ἦταν καὶ τόσο εὐχάριστη²¹. Παρὰ ταῦτα, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν πάντοτε, ἡ γενικὴ εὐημερία στὸν τόπο τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν γεγονός.

Περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδας «ὁ τῶν Σέρβων κατάρχων (Στέφανος Δουσάν ὁ καὶ Κράλης τῆς Σερβίας ἀπάσης)» εἰσβάλλει στὴν Ἑπειρὸ «καὶ πᾶσαν ληΐζεται τὴν ρωμαῖδα γῆν· τὰς δὲ ἐν αὐτῇ πόλεις καὶ χώρας τὰς μὲν πολιορκία εἰληφὼς τὰς δὲ εὐνοία καὶ δώροις δεξιωσάμενος παρ' ἑαυτὸν ἀπεσπάσατο...»²². Ἐγκαθιστὰς τὴ Σερβοκρατίαν στὸν τόπο ὁ Δουσάν, ἐγκατέστησε ἐδῶ ὄχι μόνον Σέρβους δυνάστες, ἀλλὰ καὶ Ἀλβανούς, ποὺ εἶχαν ὑπηρετήσῃ στὸ στρατό του, παραχωρώντας τοὺς σ' ἀντάλλαγμα γαῖες καὶ κτήματα ἑλληνικά²³. Μαζὶ μὲ τὴν κατάκτηση τῆ σερβικῆ ἐνσκήπτει τότε στὴ χώρα «καὶ λιμὸς ἀπροσδόκητος, ὅστις κατέστησε ἔρημα τὰ μεσογειότερα μέρη τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων ὧν οἱ κάτοικοι στερούμενοι καὶ τῆς ἐλαχίστης τροφῆς ἐκόντες ἔφευγον...»²⁴. Λίγο κατόπι καλεῖται στὸν ἡγεμονικὸ θρόνο τῶν Γιαννίνων καθ' ὑπόδειξιν πρὸς τοὺς Γιαννιώτες «τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Συμεῶν» (ἀδελφοῦ τοῦ Δουσάν), ὁ ἐπίσης Σέρβος Θωμᾶς Πρελοῦμπος «ἔτους ὑπάρχοντος στωε' (1367) συνεπαγόμενος μεθ' ἑαυτοῦ καὶ στράτευμα ἀναρίθμητον...» γίνεται δὲ δεκτὸς ἀπὸ τοὺς κατοίκους «ἐντὸς τῆς πόλεως μετὰ μεγίστων κρότων καὶ εὐφημιῶν...». Ὁ δεσπότης ὅμως αὐτὸς ἔρχεται ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή σὲ ὀξεία ἀντίθεση μὲ τὴ Μητρόπολιν «καὶ τὸν ποιμένα αὐτῆς ἐξωθεῖ ἀφαιρεῖ δὲ τὰ προσόντα τῇ Ἐκκλησίᾳ χωρία καὶ πάντα τοῖς Σέρβοις αὐτοῦ ἀπονέμει...»²⁵. Ἀλλάζει λοιπὸν ἀφέντη τὸ χωριό, ἀρκετὰ δὲ ὀνόματα σερβικὰ χωριῶν καὶ τοποθεσιῶν τοῦ τμήματος, διατηρούμενα ὡς τώρα, ἔχουν, πιστεύω, τὴν ἀρχὴν τοὺς στὸ γεγονὸς τὸ παραπάνω. Καὶ δὲν ἐστράφηκε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας μόνον ὁ Θωμᾶς ἀλλὰ καὶ στοὺς ἐδῶ πλουσίους ἔβαλε χέρι ἀρπάζοντάς τοὺς χρήματα καὶ κτήματα. Καὶ σὰν νὰ μὴν ἔφθαναν αὐτὰ «λοιμὸς μέγας θανατηφόρος τῇ πόλει γίνεται... τοῦτου δὲ παυσάμενου, συνεχίζει τὸ χρονικόν, ἦρξατο ὁ Θωμᾶς τὰς χεῖρας γυναῖκας μνηστεύειν μετὰ Σέρβων καὶ προσεκτίζειν αὐτοῖς τὰ κτήματα καὶ πράγματα τῶν τοπικῶν...». Ἀπ' ἀφορμὴ δὲ κίνημα τῶν ἀρχόντων ἐναντίον του καὶ μετὰ τὴν καταστολὴν του καὶ παραδειγματικὴ τιμωρία τῶν ἐνόχων, «τοὺς οἴκους τῶν Ἰωαννιτῶν μετὰ τῶν ἄλλων κτημάτων αὐτῶν ἀρπάζει καὶ ἄλλοτρίους οἰκίζει...».

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δεσποτείας τοῦ Θωμᾶ ὁ τόπος ὑφίσταται τὶς ἀλλεπάλληλες ἐπιδρομὰς τῶν Ἀλβανῶν, τῶν νεώτερον αὐτῶν Δωριέων, ποὺ «ὡς θῆρες ὠρυόμενοι» ἐπιτίθενται κατὰ τῆς πόλης «καὶ χρόνον πρὸς χρόνον ἰχνηλατοῦντες οὐκ ἔωσιν αὐτὴν ἐσοδιάζειν χρόνους τρεῖς...».

Τελικὰ ὁ Θωμᾶς, ὁ Σέρβος, κατῴρθωσε νὰ καταβάλλει τοὺς Ἀλβανούς «τοὺς ὁποίους καὶ παντοιοτρόπως ἐξηφάνισε καὶ ἐξολόθρευσε» ἀποκληθεὶς καὶ «Ἀλβαντοκτόνος», ἀνέκτησε δὲ ἓνα - ἓνα καὶ τὰ προκατειλημμένα ἀπὸ τοὺς ἴδιους κάστρα τῆς περιοχῆς «ἀρχὴν τε τὴν Βουρσίαν, εἶτα τὴν Κρετζούνισταν, ἔπειτα τὴν Δραγουμὴν καὶ τὴν Βελτζίσταν καὶ τὴν Ἀραχοβίτζαν καὶ ἄλλα πλείονα... Τότε τοὺς ἀρχόντες αὐτοῦ τοὺς μὲν κεφαλὰδες κατέστησε τοὺς δὲ ζουπαναίους τετίμητε...»²⁷.

21) Πρβλ. Ἑπ. Χρονικά 1930 σελ. 205—6.

22) Πρβλ. Α. Βρανούση: Τὸ Χρονικὸν τῶν Ἰωαννίνων Ε.Μ.Α. Τόμ. ΙΒ (1962) σελ. 74.

23) Πρβλ. Ἑπ. Χρονικά ὅ.π. σελ. 207.

24) Πρβλ. Π. Ἀραβαντινοῦ ὅ.π. τομ. Α' σελ. 131.

25) Πρβλ. Α. Βρανούση ὅ.π. σελ. 80.

26) Πρβλ. Α. Βρανούση ὅ.π. σελ. 82—3.

27) Πρβλ. Α. Βρανούση ὅ.π. σελ. 91. Σημαντικώτερες ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὰς αὐτὲς τῶν Ἀλβανῶν, ἀπὸ τὶς ὁποῖες τόσο ὑπόφεραν τὰ Γιάννινα καὶ τὰ χωριά τους, εἶναι ἐκεῖνη τοῦ

Μετά τὴ δολοφονία τοῦ Θωμᾶ (1384) ἀπὸ τὴ φρουρά του, συνεργεία καὶ τῆς γυναίκας του Μαρίας - Ἀγγελίνας, καὶ τὸν μετ' ὀλίγο γάμο τῆς τελευταίας αὐτῆς μετὰ τὸ Φλωρεντινὸ εὐπατριδὴ Ἰζαοῦ (Βουουτελμόντι) κόμητα Κεφαλληνίας, τὸ χωριὸ καὶ ἡ περιοχὴ ἐπανέρχεται στοὺς παλιούς τους ἄρχοντες. Γιατὶ ὁ νέος δεσπότης ἀγαθὸς ὢν, πρῶτον τὴν ἐκκλησίαν εὐτέρπισε καὶ τὸν ποιμενάρχην αὐτῆς κυρ - Ματθαῖον ἀπὸ τῆς ἐξορίας μετακαλεῖ καὶ τὴν ἐκκλησίαν αὐτῷ παρατίθῃσιν μετὰ τῶν παροίκων καὶ κτημάτων αὐτῆς. . . καὶ οὐκ ἠκολούθησε τὰ βουλευόμενα τῶν Σέρβων, καθὼς αὐτοὶ ἠνάγκαζον αὐτὸν ἵνα ἐάσῃ αὐτοῖς τὰ τῆς Ἐκκλησίας κτήματα καὶ παροίκους...»²⁸.

Μὲ τὸ θάνατο ὁμως τοῦ Θωμᾶ «οἱ Ἀλβανῖται ἄφνω ἐλθόντες μετὰ τοῦ Σπάτα τὴν πόλιν πολιορκοῦσι. . . τὰ δὲ λήϊα φθείρουσιν καὶ τοὺς ἀμπελῶνας ἀναιροῦσι καὶ τὴν Βελτζίσταν παραλαμβάνουσι. . .». Ἄς σημειωθεῖ, ἂν καὶ εὐνόητο, πὼς τὶς συνέπειες τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν ἐπλήρῳαν στὸ ἀκέραιο καὶ πάντοτε οἱ χωριάτες. Αὐτοὶ ἦταν πού δὲν εἶχαν πράγματι «ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει», καθὼς ἀφηγούμενοι στὸ ἔλεος ἔβλεπαν ν' ἀρπάζεται τὸ βίό τους πότε ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς ἐπιδρομεῖς καὶ πότε ἀπὸ τοὺς ἄπληστους ἀρχόντους, τοὺς Καστρινούς λεγόμενους Ρωμαίους, πού ζοῦσαν στὸ κάστρο μέσα ἀσφαλισμένοι. Γιατὶ, καθὼς τὸ ἴδιο αὐτὸ χρονικὸ ἀναφέρει, «μόνη ἡ τῶν Ἰωαννίνων πόλις οὐχ ὑπετάγη τῇ τῶν Ἀλβανιτῶν ἐπικρατείᾳ. . .». Γενικώτερα ἢ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Θωμᾶ ἀναζωπύρωση τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀλβανῶν εἶχε δημιουργήσει κατάστασι ἀφόρητη στὸν τόπο, πού καθὼς ἄλλος σύγχρονος γράφει «ἦταν ὁ τόπος ἄπιστος» οἱ Ἀλβανῖται ὅλοι ἕνας τὸν ἄλλον κούρσευε χωρία καὶ κατοῦνες. . .»²⁹. Παρὰ ταῦτα τὸ χωριὸ καὶ ἡ περιοχὴ δὲν φαίνεται νὰ ὑπόφεραν τόσο ἀπὸ τὶς ἐπιδρομές, ὡς εὐρισκόμενο κάπως ἀπόμερα ἀπὸ μεγάλες στράτες.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτῇ, καθὼς πιστεύω, καὶ γιὰ τοὺς λόγους πού ἀνέφερα, ἀρχίζουν οἱ κάτοικοι νὰ ἐγκαταλείπουν ἕνας - ἕνας τὴν Τοπόλιανη καὶ νὰ καταφεύγουν γιὰ πιὸ πολλὴ ἀσφάλεια στὸ ἀντικρυνό, ὅπου σήμερα ἡ Κοβίλιανη, δασωμένο πλάι. Δὲν ἀποκλείω ἢ θεωρῶ μᾶλλον βέβαιο, νὰ προϋπῆρχε μικροσυνοικισμὸς ὁμώνυμος ἐδῶ καὶ μάλιστα στὴν Ἄνω Χώρα, πού πλουτίζεται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτῇ με νέους κάτοικους. Ἡ Κάτω Χώρα ὁμως ἀπὸ Τοπολιανῖτες ὁποσδήποτε ἐστήθηκε. Ἄς σημειωθεῖ, πὼς οἱ ἀγροτικὲς περιοχὲς τῶν δυὸ συνοικισμῶν εἶναι αὐτοτελεῖς ἕνα δὲ διάστημα τὸν περασμένο αἰῶνα ἀποτελοῦσαν καὶ ἐνορίες ξέχωρες, χωρία δὲ καὶ πανηγύριζαν, οἱ μὲν τῆς Ἄνω Χώρας τοῦ Ἀἰ - Σωτήρα καὶ αὐτοὶ τῆς Κάτω τοῦ Ἀἰ - Δημητρίου. Ἀλλωστε, καθὼς διαπρεπὴς ξένος μελετητὴς παρατηρεῖ, χωρία ὁμώνυμα διακρινόμενα μετὰ τὸ Ἄνω καὶ Κάτω συνοικίστηκαν σταδιακὰ «ὅτι τὰ δύο χωριά, καθὼς λέει, ἀρχικῶς ἦταν ἠνωμένα καὶ πιθανῶς τὸ ἐν ἰδρῦθη καὶ ὠκίσθη ὑπὸ τοῦ ἄλλου. . .»³⁰, τὸ μικρότερο δηλ. ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο. Ἡ ὀριστικὴ διάλυσι τοῦ μεσαιωνικοῦ χωριοῦ τῆς Τοπόλιανης θὰ συντελεσθεῖ ἀρκετὰ μετέπειτα, περὶ τὰ μέσα μᾶλλον τοῦ ΙΗ' αἰῶνα, ἐποχῇ, πού καὶ τὸ ἐδῶ μοναστήρι, γιὰτὶ βρισκόνταν στὸ δρόμο πού ὀδηγοῦσε πρὸς τὸ Σούλι, μετατέθηκε. Τὴ γνώμη μου στηρίζω καὶ στὸ γεγονός, πὼς σὲ βιβλίον προσκομιδῆς τῆς μονῆς Σωσίνου, ὅπου ὀνόματα χωριῶν ἀφιερωτῶν καὶ δωρητῶν τῆς, συνταγμένο περὶ τὶς ἀρχὲς αὐτοῦ τοῦ αἰῶνα, ἀναγράφεται καὶ τὸ χωριὸ μετὰ τὸ μεταγενέστερο μάλιστα τύπον τοῦ «Τοπόλια»³¹.

Πέτρου Λιώσια «αὐθέντη τῆς Ἀμβρακίας» κατὰ τὸ 1370, τοῦ Γκίνη Σπάτα τοῦ 1375 καὶ 77, ὁρμώμενου πάλι ἀπὸ τὴν Ἄρτα, τῶν Μαλακασαίων τὸ 1380 καὶ πάλι τοῦ Γκίνου Σπάτα τὸ 1382. Πρβλ. καὶ Κ. Μπίρη: Ἀρβανῖτες Ἀθ. 1960 σελ. 73—5.

28) Πρβλ. Λ. Βρανούση ὅ.π. σελ. 95—6.

29) Πρβλ. Giuseppe Schiro: Τὸ Χρονικὸν τῶν τόκων, Ἰωάννινα 1965, σελ. 32.

30) Πρβλ. G. Stahtmiller ὅ.π. σελ. 160 σημ. 2.

31) Πρβλ. Λ. Βρανούση: Περὶ τῆς ἐν Ἠπείρῳ μονῆς Σωσίνου Ε.Μ.Α. 1956 σελ. 110.

Θέλω νὰ τονίσω στὸ σημεῖο αὐτό, πὼς παρὰ τὶς ἄγριες μπόρες, πὺν πέρασε ὡς ἐδῶ ὁ τόπος, ἐννοῶ τὸ στενὸ συγκεκριμένο χωρὸ, τὸ χωριὸ δηλ. καὶ τὴν περιοχὴ του, τοὺς λοιμούς, λιμούς, ἐξανδραποδισμούς, ἐπιδρομὲς καὶ ἐποικίσεις ξένων, διατήρησε ἀλώβητα τὸν ἔθνισμό του καὶ τὴν πίστη του, παρὰμεινε στὸ σύνολό του «ἀμιγῶς» ἑλληνικὸς καὶ ὀρθόδοξος, μόνες δὲ μαρτυρίες τῶν συμφορῶν του ἐκείνων ἀπόμειναν λίγες λιθοσσωριές καὶ κάτι παραπάνω ὀνόματα³².

Ἔτσι μὲ ὀρθό, σχηματισμένο πιά, τὸ ἔθνικό του ἦθος — ἡ ἐκκόλαψη τῆς ἔθν. ιδέας ἔχει ἤδη συντελεσθεῖ — θὰ εἰσέλθει στὴν μακρότερη καὶ πιὸ σκληρὴ δοκιμασία τῆς ἱστορίας του, τὴν Τουρκοκρατία. Ἦδη ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Λατινοκρατίας τῶν Μπουοντελμόντι καὶ Τόκων στὸ Δεσποτάτο, ἐμφανίζονται καλεσμένοι ἀπὸ τοὺς δεσπότες του, πρῶτα σὰν ἐπικυρίαρχοι (1389) καὶ ὕστερα σὰν κατακτητὲς (1430) οἱ Τοῦρκοι. Μὲ ἑλληνικὰ γραμμένο αὐτοῦ τοῦ ἔτους γράμμα του ὁ Μουράτ ὁ Β', καλεῖ τοὺς Γιαννιώτες νὰ παραδώσουν χωρὶς ἀντίσταση τὸ Κάστρο «πρίν, καθὼς γράφει, δοκιμάσετε τὰ ὀλέθρια τοῦ πολέμου τέλη... ἂν θέλετε νὰ ἀποφύγετε τὸν ἀφανισμόν καὶ ὅσα ἄλλα ἀπειθεῖ καὶ σκληροτράχηλοι ἔπαθαν...»³³. Στὸν ἀποσταλμένο του τότε στρατηγὸ Σινὰν - πασιᾷ προσήλθε καὶ προσκύνησε³⁴ αὐθόρμητα μαζί μὲ Ζαγορήσιους ἐκπροσώπους καὶ πρεσβεῖα ἀπὸ 34 Κουρεντοχώρια, «ἐκ τῶν ἀρχαιότερων τῆς Ἰωαννιτικῆς ἐπαρχίας», ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα καὶ ἡ Κοβίλιανη, «ἐζήτησαν δὲ αὐτονομίαν, αὐτοδιοίκησιν καὶ πλήρη ἀτέλειαν». Σκοπὸς τοῦ κινήματος τῆς περιοχῆς ἦταν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες, τοὺς χριστιανούς, «οὓς σφόδρα ἀπεχθάνοντο διὰ τὴν περιφρονητικὴν διαγωγὴν των». Ἡ ἀθλία πρὸς τοὺς χωρικοὺς διαγωγὴ τῶν τιμαριούχων», ἐπιλέγει ὁ Λαμπρίδης, καὶ ἡ ἀπέχθεια τοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τοὺς ἀλλοδόξους Λατίνους, παρεσκεύασε καὶ προλείανε οὐκ ὀλίγον τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν...»³⁵. Θὰ πρέπει μὲ τὴν εὐκαιρίαν νὰ προσθέσω πὼς καὶ οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ ἀπὸ μέρους τους καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς ἐμφάνισής τους «καταργοῦσαν τὰ δικαιώματα τῶν Βυζαντινῶν καὶ Φράγκων ἀρχόντων καὶ ἐλευθέρωναν τοὺς ἀγρότες δουλοπάροικους, γεγονός πὺν διευκόλυνε τὴν κατάκτηση»^{35α}. Τοὺς προταθέντες ἀπὸ τὶς ἀντιπροσωπεῖες τῶν χωριῶν παραπάνω ὄρους ὁ Τοῦρκος στρατηγὸς ἐδέχτηκε, ὑποχρέωσε ὅμως τοὺς κατοίκους, «ἵνα ἀντὶ παντὸς φόρου, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ κεφαλικοῦ ἐξαίρουμένου, ἀποστέλλουσι κατ' ἔτος ἀριθμὸν ἀνδρῶν πρὸς ἐπιμέλειαν καὶ θεραπείαν τῶν ἵππων καὶ ἁμαξῶν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ ἐπὶ ἓνα καὶ ἥμισυ περίπου μῆνα». Οἱ βοηθητικοὶ αὐτοὶ στρατιῶτες οἱ καὶ Βοϊνίκηδες λεγόμενοι, πὺν στέλλονταν «μετὰ σημαίων ἀναπεπταμένων καὶ ἀσμάτων ποικίλων εἰς Κων)πολιν πρὸ τῆς 23 Ἀπριλίου», ἀνέρχονταν, ἀναφέρεται, κατὰ τὸ 1629—1631 ἔτος μόνον ἀπὸ τὴν Καρίτσα σὲ 273. Ὁ ἀριθμὸς βέβαια εἶναι ὑπερβολικὸς, γιατί οὐδέποτε ἡ Καρίτσα εἶχε τόσον πληθυσμόν, ὥστε νὰ δίνει σὲ μιὰ μόνον χρονίᾳ τόσοις πολλοῖς στρατιῶτες.

32) Ἀναφερόμενος ὁ Λαμπρίδης στὴ συντελεσθεῖσα ταχεῖα ἀφομοίωση τῶν ἐπήλυδων ἀπὸ τὸν ντόπιον πληθυσμό, παρατηρεῖ: «Μὴ τὸ πλεῖστον τῶν ἐπιδρομῶν δὲν ἦν ἄγαμον; Μὴ αἱ ἐπιγαμίαι αὐτῶν μετὰ τῆς ἰθαγενοῦς φυλῆς δὲν συνετέλεσαν πρὸς ἐξελληνισμόν των;» (Πρὸβλ. ὕ.π. Γ' σελ. 22). Παράδειγμα νεώτερο τὰ παιδιὰ Σέρβου, πὺν ἐγκαταστάθηκε τὸ 1916 καὶ πάντρευτηκε ἀργότερα στὸ χωριὸ Ζέλοβα, ἀγνοοῦν ἐντελῶς τὴν πατρικὴ τους γλῶσσα.

33) Πρὸβλ. F. Pouqueville: Voyage dans la Grèce. V. V p. 274—6.

34) Ἄς σημειωθεῖ πὼς τὸ ὄνομα τῆς πρὸς τὶς δυτικὲς παρυφές τῆς πόλης καὶ παρὰ τὸ σημερινὸ Γενικὸ Νοσοκομεῖο θέσης «Προσκύνηση», διαωνίζει, κατὰ τὴν παράδοση, τὸ γεγονός αὐτοῦ τοῦ προσκυνήματος.

35) Πρὸβλ. Ἰ. Λαμπρίδης: ὕ.π. τεῦχ. Θ' σελ. 5—8.

35α) Πρὸβλ. Ν. Σβορώνου: Ἐπισκόπηση τῆς Νεοελλην. Ἱστορίας Ἀθ. 1976 σελ. 414—6.

Σίγουρα οἱ Βοϊνίκηδες, «οἱ Καρισιῶται», προέρχονταν καὶ ἀπὸ τὰ 34 χωριά τῶν Κουρέντων, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ λεγόμενο Χὰς - Καρίτσας, ἀνάμεσα δὲ σ' αὐτά, ἀπὸ τὰ χωριά μας, ἐκτὸς τῆς Κοβίλιανης καὶ ἡ Κόνισκα, Πογδορά, Μοσπίνα, Ἀραχοβίτσα, Βράβορη καὶ Τσέργιανη³⁶. Οἱ οἰκογένειες τῶν στρατιωτῶν αὐτῶν, τῶν Βοϊνίκηδων, ἀπολάβαινον φορολογικῆς ἀσυδοσίας, ποὺ ἀνακλήθηκε εὐθὺς μὲ τὴν πρὸ τοῦ 1690 κατάργηση τῆς στρατολογίας τους, ὅποτε ὑποχρεώθηκαν μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἐπιβληθέντες φόρους νὰ καταβάλλουν γιὰ τὴ γνωστὴ ὑπηρεσία καὶ ἀριθμὸ ἄσπρων «κατ' ἀποκοπὴν». Ὁ τελευταῖος αὐτὸς φόρος «Μουκατᾶ Καρίτσας» λεγόμενος, τὸν ὁποῖο ἰδιαίτερος ὑπάλληλος διαμένων στὸ χωριὸ τὸ ἴδιο εἰσέπραττε, ἀνέρχονταν τὸ 1693 γιὰ τὴν Καρίτσα καὶ τὴν περιοχὴ σὲ 26.000 ἄσπρα. Ὡς σημειωθεῖ, πὼς χάρις στὰ προνόμια αὐτὰ τὰ ἀναγραφόμενα καὶ στὸν περίφημο πρὸς τοὺς Γιαννιώτες ὁρισμὸ τοῦ Σινὰν - Πασιᾶ³⁷, τὸ χωριὸ δὲν γνώρισε, ὡς τὴν ἐπανάσταση τοῦ Φιλοσόφου τοῦλάχιστον (1611), τὸ παιδομάζωμα. Γιατὶ τὸ 1622 ἔχουμε τὴν εἶδηση, ὅτι στὰ Γιάννινα ἔγινε τέτοιο³⁸. Ἀκόμα οἱ πρόκριτοι τῶν πρὸ πάνω Κουρεντοχωριῶν, τῶν 34, ἐπρόσφεραν κι ἄλλες στὸν Τούρκο στρατηγὸ κατὰ τὶς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Γιαννιωτῶν τοῦ Κάστρου διαπραγματεύσεις σημαντικὲς ὑπηρεσίες, γιὰ τίς ὁποῖες τοὺς δόθηκε τὸ ἐξαιρετικὸ προνόμιο νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὴν προστασία τῆς ἐκάστοτε μητέρας τοῦ Σουλτάνου (Βαλιδὲ Σουλτάνας). Ἔτσι ἀπαλλάχτηκαν οἱ κάτοικοι ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες τοὺς τοὺς παλιούς, ἀπόχτησαν, μόνον αὐτά, αὐτοδιοίκηση κι αὐτονομία πλήρη, καταβάλλοντας τοὺς συνηθισμένους φόρους στὴ Βασιλομήτορα. Οἱ καταβαλλόμενοι αὐτοὶ φόροι ἦσαν τριῶν εἰδῶν, ὁ τῆς ὑποτελείας, τοῦ προβατονομίου καὶ ὁ προσωπικός, τοὺς ὁποίους ἐπὶ τοῦτο ὠρισμένος ἐκπρόσωπος τῆς κοινότητος εἰσέπραττε καὶ παρέδιδε κάθε πρώτη Μαρτίου τοῦ μὲν προσωπικοῦ σὲ ὑπάλληλο τοῦ Σουλτάνου ἐδρεύοντα στὰ Γιάννινα, τοὺς δὲ προβατονομίου καὶ ὑποτελείας σὲ ἰδιαίτερο ἐπίτροπο τῆς Βασιλομήτορος λεγόμενο βοϊβόδα καὶ διαμένοντα ἕναν καιρὸ στὴν Πογδόριανη, φόρος γενικά, «ὅστις ὑπῆρχε ἀνεπαίσθητος καὶ μηδαμινὸς ἐνώπιον τοῦ ἐγγείου φόρου ὃν ἤδη τὸ βασιλικὸν ταμεῖον εἰσπράττει ἐκ τῶν γαιῶν τῶν ρηθέντων χωριῶν. . .»³⁹. Τόση δέ, καθὼς ἀναφέρεται, ἦταν ἡ δύναμη τῆς Βαλιδὲ Σουλτάνας καὶ τοῦ Οἰκονόμου της (κεχαγιά) στὴν αὐλὴ τῶν Σουλτάνων, ὥστε ὅχι μόνον καμμιά ἀγγαρεία δὲν ἐπιτρέπονταν νὰ ἐπιβληθῇ ἀπὸ τὴν τοπικὴ ἀρχὴ στὰ ὑπὸ τὴν προστασία της χωριά, ἀλλὰ καὶ ἡ σ' αὐτὰ εἰσοδος Τούρκων αὐστηρὰ ἀπαγορεύονταν, «ἐὰν δὲ ἀνάγκη τις καὶ κατεπεύγουσα ὑπόθεσις συνεχώρει εἰς Ὀθωμανὸν τινὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὰς ὑπεχρεοῦτο οὗτος ἐξερχόμενος τῶν ὁρίων τῶν κοινοτήτων τούτων νὰ τινάσῃ καὶ τὸν κονιορτὸν τῶν πετάλων τοῦ ἵππου του. . .»⁴⁰. Τὸ καθεστὼς τῆς προστασίας διατηρήθηκε πάνω ἀπὸ δυὸ αἰῶνες καὶ τὰ χωριά, ἡ Κοβίλιανη καὶ τᾶλλα τῆς κατηγορίας της, ποὺ εἶπαμε, «ἀπῆλθαν ἐλευθέρως δημοτικῆς διοικήσεως καὶ ἡντύχουν». Θὰ προσθέσω στὸ σημεῖο αὐτὸ πὼς τὴν εἰσπραξὴ τῶν παραπάνω «κατ' ἀποκοπὴν» φόρων, ἐνεργοῦσε ἀπὸ τότε, καθὼς εἶπα, καὶ καθ' ὅλη τὴν Τουρκοκρατία, ἡ κοινότητα, ποὺ ἐπωφελομένη ἀπὸ τὸ φορολογικὸ σύστημα τῶν κατακτητῶν ἐξελίχτηκε, στὰ ἐλεύθερα ἰδίως χωριά, σὲ παράλληλῃ πρὸς τὴν τουρκ. διοίκησιν ἐξουσία: «ἐκάστος προεστὼς μαθὼν τὸ ἐκ τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ αἰτούμενον — ἀφοῦ προθεσμίαν τινὰ ἀπῆτει — ἀπῆρχετο ἀμέσως συνεκάλει τοὺς οἰκοκυραίους (τὸ κοινοτικὸ, θὰ λέγαμε, συμβούλιο ἀποτελούμενο κατὰ κανόνα ἀπὸ τοὺς οἰκονομικὰ εὐρωσσότερους κατοίκους τοὺς καὶ πρόκριτους ἢ δημογέροντες λεγόμενους) καὶ ὁμοῦ μετ' αὐτῶν ἔρρι-

36) Πρὸβλ. Ἰω. Μαρτινιάνου: Ἡ Μοσχόπολις Ἀθ. 1957 σελ. 81.

37) Πρὸβλ. Κ. Ἀμάντου: Ὁ ὁρισμὸς τοῦ Σινὰν - πασᾶ. Ἡ. Χρ. 1930 σελ. 197 κ.π.

38) Πρὸβλ. Ἀ. Βακαλοπούλου: Ἱστορία Νέου Ἑλληνισμοῦ τόμ. Γ' σελ. 346.

39) Πρὸβλ. Π. Ἀραβαντινοῦ: ὅ.π. Β' σελ. 131—2 καὶ 328—9.

40) Πρὸβλ. Ἰ. Λαμπρίδη ὅ.π. Ε' σελ. 28.

πτε τὸ ὡς ἔλεγον τότε δευτέρι, τοῦτέστιν ὥριζε τὴν ἐκάστη τάξει καὶ ἐκάστη οἰκογενεῖα ἀναλογουῖσαν ποσότητα καὶ ἐπελαμβάνετο τῆς εἰσπράξεως», οἱ δὲ κάτοικοι «ἀπροφασίστως ἐπλήρωσαν εἰς τὸν προεστὸν ἢ τὸν εἰσπράκτορα αὐτοῦ τὸν λεγόμενον καψιμάλην τὸ ὑπὸ τῆς Κοινότητος ἐν ἐκάστῳ ἐπιβληθέν· τοῦτο ἔθεωρεῖτο ὑπὸ πάντων ὡς ὀφειλὴ εἰς τὴν κοινότητα καὶ οὐδέποτε διεφιλονικεῖτο ἢ ἀπότισις αὐτῆς... Καθ' ὅσον δὲ βοηθεῖ ἡμᾶς ἡ μνήμη, καταλήγει ὁ Γούδας, οὐδέποτε ἠκούσαμεν διττὴν συνέβαινον τότε οὔτε καθυστερήσεις μεγάλαι οὔτε παράπονα ἐπὶ ἀδίκῳ κατατάξει φορολογίας...»^{40α}.

Οἱ ἴδιοι δημογέροντες ἀσκοῦσαν καὶ ὅλα τὰ καθήκοντα τῆς κοινοτικῆς διοικήσεως σὲ συνεργασία δὲ μὲ τὴν ἐκκλησίαν καὶ κεῖνα τῶν αἵρετοκριτῶν, παρεμβαλλόμενοι, κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἀνάμεσα στοὺς κατακτητὲς καὶ τοὺς ραγιάδες. Ἄς σημειωθεῖ, πὼς τὰ ὑπόλοιπα τῆς ἐπαρχίας χωρὶά πού ἀριθμοῦσαν ὅλα - ὅλα 86, ἐξακολούθησαν καὶ κατὰ τὴν πρώτη τουρκοκρατία νὰ παραμένουν ὑπὸ τοὺς παλαιούς κυρίους, τοὺς ἄρχοντες δηλ. τῶν Γιαννίνων καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, γιατί οἱ τελευταῖοι, «οὔτε ἀπὸ τουρκικὴν μάχαιραν κατεκόπησαν οὔτε τὴν πολιτικὴν τῶν δυνάμιν ἔχασαν, διὸ ὅλη ἡ ἐξουσία ἦταν αὐτῶν. Αὐτοί, κατὰ τὸ χρονικόν, εἶχαν τὰ σπαῖλίκια καὶ τιμάρια αὐτοὶ καὶ διέτασσαν καὶ ἐσύναζαν τοὺς φόρους καὶ αὐτὴ ἡ πολεμικὴ δύναμις ἦταν ὅλη εἰς χεῖρας τῶν...» μὲ τὴν ὑποχρέωση, πὼς «ὅταν εἶχε πόλεμον ὁ Σουλτάνος ἐπήγαιναν καὶ αὐτοί»⁴¹. «Ἐμαζώνονταν, ἀναφέρει σὲ χειρόγραφόν του ἄλλο ὁ Χριστόφ. Φιλητᾶς, ὅλοι τῆς Ἡπείρου οἱ τιμαριῶται εἰς Ἰωάννινα καὶ ἀπ' ἐδῶ ἐκκινουῖσαν μὲ τὰς σημαίας τοῦ Ἀγίου Γεωργίου καὶ φθάνοντας εἰς τὸ Μέντζοβον ἐμάζωναν ταῖς χριστιανικαῖς σημαίαις καὶ ἄνοιγαν ταῖς Τούρκικες...». Αὐτὸ ἐγίνονταν ὡς τὸ 1657, ὁπότε ἀπ' ἀφορμὴ νίκη τῶν χριστιανῶν σπαῖδων σὲ πόλεμον τοῦ Σουλτάνου μὲ τοὺς Πέρσες, «ἡ βασιλεία ὑποπευόμενη κανένα κακὸν καὶ ἀποστασίαν ἐξέδωκε φερμάνι ὥστε πλέον χριστιανὸς σπαῖς νὰ μὴν εἶναι καὶ ὅποιος θέλει νὰ τουρκεύσει αὐτὸς νὰ ἔχη καὶ τὸ τιμάρη του... Τότε πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς καὶ Ἰωαννίταις καὶ ἀπὸ ἄλλας ἐπαρχίας ἐτουρκεύσαν διὰ νὰ μὴ χάσουν τὰ τιμάρια τῶν...»⁴². Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς οἱ Γιαννιῶτες γαιοκτήμονες ἄρχισαν νὰ ξεπέφτουν ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Φιλοσόφου ἀκόμα (1611), παρ' ὅ,τι ἐβοήθησαν τοὺς Τούρκους στὴν καταστολὴ τῆς («ἐνωθέντες οἱ Ρωμαῖοι τοῦ Κάστρου μὲ τοὺς Τούρκους ἐπολέμησαν τὸν Κακοδιονύσιον καὶ τὸν ἐχάλασαν», λέει τὸ χρονικόν), ὁπότε κηρυχθέντες ἀπειθεῖς τῆς βασιλείας καὶ ἀποστάται» ἐξώστηκαν μὲ εἰδικὸ αὐτοκρατορικὸ διάταγμα ἀπὸ τὸ Κάστρο καὶ ἔχασαν «ὅλην ὅσιν εἶχαν τιμὴν καὶ δυνάμιν κατὰ τὰς συνθήκας»⁴³, ἀπὸ τότε δὲ καὶ τὰ τιμάρια τοὺς, ὅσων ἀπόμειναν χριστιανοί, περνοῦν σταδιακὰ στὴν κατοχὴ τῶν Τούρκων.

Ἀλλὰ καὶ τὶς προστατευόμενες ἀπὸ τὴν Βαλιδὲ Σουλτάναν κοινότητες, οἱ κατὰ καιροὺς Σουλτᾶνοι ἄρχισαν ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ ΙΖ' αἰῶνα νὰ ἀποσποῦν μιὰ - μιὰ παραχωρώντας τες σὰν τιμάρια σὲ διαπρεπεῖς πολεμιστὲς ἢ ἄλλους Τούρκους ἐξέχοντες γιὰ διακριμένους πρὸς τὸ κράτος ὑπηρεσίαις τοὺς. Πρὸς τοὺς νέους αὐτοὺς κυρίους, γνωστότερους ὡς σπαχῆδες, κατέβαλλαν οἱ χωρικοί, πέραν τῶν συνήθων πρὸς τὸ Σουλτᾶνον φόρων, τὸ δέκατο τῆς παραγωγῆς καθὼς καὶ μεταγενέστερο εἰδικὸ φόρον Γιοθα - χαράτς λεγόμενον. Κατὰ τὶς εἰσπράξεις τῶν φόρων αὐτῶν οἱ σπαῖδες προέβαιναν, καθὼς ἀναφέρεται, σὲ κάθε εἶδους σὲ βάρος τῶν ραγιάδων αὐθαίρεσις, καθὼς ξυλοδαρμοὺς, φυλακίσεις, ἀτιμασμοὺς καὶ ἄλλες θηριωδίες, γεγονὸς πού ἀνάγκαζε τοὺς τελευταίους νὰ ζητοῦν τὴν προστασίαν ἰσχυρῶν Τούρκων μπέηδων ἢ

40α) Πρὸβλ. Ἀ. Γούδα ὁ.π. τόμ. Γ' σελ. π'—πα'.

41) Πρὸβλ. Ἡπ. Χρονικά 1928 σελ. 180.

42) Πρὸβλ. ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου» 14)5)1893 καὶ Ἀραβαν. ὁ.π. Α' σελ. 225—6.

43) Πρὸβλ. Ἡπ. Χρ. 1928 σελ. 182 καὶ 1931 σελ. 14.

πασιάδων ἀναλαμβάνοντας νέες πρὸς αὐτοὺς ὑποχρεώσεις, ἀποξενούμενοι μὲ τὸν καιρὸ ἀπὸ τὰ κτήματά τους καὶ μετατίπτοντες στὴν τάξη τῶν δουλοπάροικων⁴⁴ Μὲ τὸν

44) Παράδειγμα τὸ Γραμμένο, πὺ τὸ 1)3 τῶν κατοίκων του γιὰ τὶς αὐθαιρεσίες τῶν σπαχίδων «αὐτόθι κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ θέρος διερχομένων καὶ παντὸς εἶδους καταχορήσεις διαπραττόντων» ἀναγκάστηκε νὰ τεθῇ ὑπὸ τὴν ποστασία τοῦ Μεχμέτ πασιᾶ, τοῦ ἐπιλεγόμενου Καλοῦ, διοικητῆ τῶν Γιαννίνων «διὰ τοῦ συνεγχωρίου των Καραλῆ καὶ τῆς ἀκινήτου αὐτῶν κτήσεως ἀπὸ τὸ 1764 ἀπηλλοτριώθη τὰ δὲ ἕτερα δύο τρίτα εὐποροῦντα διετέλουν ὑπὸ τὸν δυνάστην τοῦτον καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ δι' ἀδράς ἐτήσιου ἐπιχορηγήσεως μέχρι τοῦ 1810, ὅτε ὁ Μουχτάρ πασᾶς βία καὶ ταῦτα εἰς τὴν τάξιν τῶν γεωργίων του περιέλαβε...» (Πρβλ. Ἰ. Λαμπρίδη: ὁ.π. Γ' σελ. 11). Διορθώνοντας καὶ συμπληρώνοντας μὲ τὴν εὐκαιρία, τὰ πρὸ πάνω γιὰ τὸ Γραμμένο γραφόμενα τοῦ Λαμπρίδη, σημειῶνω, πὺς τὸ χωριὸ πέρασε στὰ χέρια τοῦ Μουχτάρ πάνω ἢ ὀλίγο πρὸ τοῦ 1804, ἀφοῦ πρῶτα καὶ μετὰ τὸ Μεχμέτ πασιᾶ, στὸν ὁποῖον ἀνήκαν καὶ τὰ Περάτι καὶ Κόνισκα, διετέλεσε ὑπὸ τὴν κατοχὴ τοῦ Σουλεῦμάν πασιᾶ τοῦ Γ', Διοικητῆ τῶν Γιαννίνων ἐπίσης, γαμπροῦ δὲ τοῦ Μεχμέτ, παραχωρηθὲν προφανῶς σ' αὐτὸν ὡς προῖκα τῆς γυναικὸς του Ἀϊσέ, ἀδελφῆς τοῦ Μεχμέτ, μετὰ δὲ τὸν ἀποκεφαλισμὸ τοῦ ἀνδρός της (1786), τὸ διατήρησε ἡ Ἀϊσέ αὐτὴ ὡς πὺ τῆς τ' ἄρπαξε ὁ Μουχτάρ. Σχετικὰ παραθέτω ἀπόσπασμα μαρτυρικοῦ τῆς Μουχταροδημογεροντίας Γραμμένου ἀναφερόμενου στὰ κτήματα τῶν ἐκκλησιῶν του, καταστρωμένου δὲ στὸ φυλασσόμενο στὴ Μητρόπολη γνωστὸ κτηματολόγιο τῶν μονῶν καὶ ἐκκλησιῶν τῆς ἐπαρχίας Κουρνέντων: Γράφει: «Τὰ ὅπισθεν τριανταπέντε κομμάτια ἀμπελοχώρα καὶ στρέμματα διακόσια εἴκοσι ἑξ καὶ ἓν αὐλάκι ὡς φαίνονται μὲ τὰ σύνορά τα καὶ μὲ τὰς τοποθεσίας των εἶναι κτήματα τῶν ὅπισθεν ἀναφερομένων τεσσάρων ἐκκλησιῶν τῆς χώρας μας Γραμμένου διὰ τὰ ὁποῖα χωράφια ὁ Μουχτάρ πασιᾶς υἱὸς τοῦ Ἀλῆ-πασιᾶ ἀφοῦ τὰ πῆρε ἀπὸ τὸν Σουλεῦμάν πασᾶ ἔξεδωσε μπουγιουρδὶ κατὰ τὸ ἔτος 1804 δεκεμβρίου 27 νὰ παρίνουν αἱ ἐκκλησίαι ἀπὸ τὸ ἥμορον ἀπὸ τὸ αμπαρι (;) ἑβδομήντα ταγάρια γέννημα δηλ. εἴκοσι τρία ταγάρια σιτάρι, εἴκοσι τρία ταγάρια βρίζα καὶ εἴκοσι τέσσερα ταγάρια κριθάρι τὰ δὲ χωράφια τῶν ἐκκλησιῶν νὰ τὰ ἡμοριάζει ὁ ἴδιος καὶ ἔκτοτε λαμβάνουν αἱ ἐκκλησίαι μας μόνον τὰ εἰρημένα ἑβδομήντα ταγάρια. ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ γέννημα αὐτὸ δὲν ἔξαρκει τὰ ἔξοδα τῶν ἐκκλησιῶν καὶ εἰς ἐπισκευὰς καὶ εἰς ζωοτροφίαν μερικῶν φτωχῶν γυναικῶν μοναχῶν αἰτίνες κατοικοῦν ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας τῶν Ταξιαρχῶν καὶ ὑπηρετοῦν τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰ κανδήλια τῶν μνημείων τῶν κεκοιμημένων. Παρακαλοῦμεν τὸ ἔλεος τῆς κραταιᾶς βασιλείας νὰ ἐκδοθῇ ὑψηλὸς ἱραδὲς διὰ νὰ μένουν τὰ ὅπισθεν χωράφια εἰς τὰς ἐκκλησίας καθὼς ἦταν καὶ εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Σουλεῦμάν πασιᾶ καὶ πλέον νὰ μὴν λαμβάνη τὸ κεσίμι τῶν ἑβδομήντα ταγαριῶν. [τὸ ἴσον ἀπὸ τὸ μπουγιουρδὶ τοῦ Μουχτάρ πασᾶ]. δίνω τὸ μπουγιουρδὶ μου ἐγὼ ὁ Μουχτάρ πασᾶς πὺς ἔχουν νὰ ἐβγάλουν ἀπὸ τὸ ἥμορο διὰ τὰ βακοήφια των μοναστηρί καὶ διὰ τὴν ἐκκλησίαν ἔχουν νὰ παίρνουν οἱ γραμμενιάτες κεσίμι κάθε χρόνον γιὰ τὰ βακούφια ἑβδομήντα ταγάρια γέννημα εἴκοσι τρία σιτάρι καὶ εἴκοσι τρία βρίζα καὶ εἴκοσι τέσσερα κριθάρι γίνονται ὅλλα ἄλλα ἑβδομήντα γιὰ τάφτο δίνω τὸ μπουγιουρδὶ μου νὰ τὸ παίρνουν κάθε χρόνον ὅχι ἄλλο ἔτος 1804 δεκεμβρίου 27 (μτζᾶς) — Τοιουτοτρόπως γνωρίζομεν μέχρι τὴν σήμερον καὶ ὁμολογοῦμεν καὶ μαρτυροῦμεν ἐν φόβῳ θεοῦ καὶ τῆς ψυχῆς μας καὶ ὑποφαινόμεθα

1866 Ἰουνίου 26 χωρίον Γραμμένου

Παπαναστασιος εφμεριος

Ἰωαννης ἱερεὺς ἐφημέριος

διμτριος γιοργιος πιτζας χρονον

90 μαρτιρο

Ευσταθιος Κοσταντηνου χρόνος 79 μαρτηρο

τρόπο αυτό, τῇ σταδιακῇ δηλ. ἀφαίρεση τῶν προνομίων καὶ τῇ μετατροπῇ τῶν κα-
τοίκων σὲ ἀπλοὺς κολληγούς, ἐπῆλθε ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰώνα κι ἡ παρακμὴ τῶν
χωριῶν τῆς ἐπαρχίας μας. «Αἱ πιέσεις καὶ τὰ βάρη, λέει ὁ Λαμπρίδης, κατέβαλον
καὶ τὸν ἀνδρεῖον καὶ ἐργατικώτατον τῶν Κουρέντων λαὸν μετ' ἀφοσιώσεως ὑπὸ τὴν
σημαίαν καὶ τοῦ τελευταίου Δεσπότη τῆς Ἡπείρου πρωταγωνιστήσαντα... Τοσαύτη
δ' ὀλιγανθρωπία, συνεχίζει, κατὰ τὸν παρελθόντα αἰώνα ἦν ἐνταῦθα, ὥστε ὁ πλη-
θυσμὸς τῶν τοῦ τμήματος κοινοτήτων μόλις εἰς 1870 οἶκογ. ἀνήρχετο. Ἐπειδὴ δὲ
ἀπὸ τοῦ 1846 ἤρθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ βιαιοπραγίαι διὰ τοῦτο οὐ μόνον αἱ
κοινότητες αὐτοῦ ἠῤῥησαν κατὰ 14 ἀλλὰ καὶ αἱ οἰκογένειαι εἰς 3575 ἀνῆλθον... τοῦ
δὲ Γραμμένου ἀκριβῶς ἐδιπλασιάσθησαν, διότι τότε μὲν μόλις 60 ἤριθμει νῦν δὲ
(1888) 123...»⁴⁵. Τελικὰ κι ὡς τὴν ἀληπασαλικὴν περίοδο, ἀπὸ τὰ ἐλεύθερα ἀρχικὰ
χωριὰ τῆς ἐπαρχίας μόνο ἡ Ζίτσα, Ἀνώ καὶ Κάτω Λαψίστα, Μικρὸ Μπισντούνι καὶ
Πέραμα παράμειναν ὑπὸ τὴ Βασιλομήτορα, τὰ ὁποῖα αὐτὴ ἡ ἴδια πρὸ τοῦ 1788 στὰ
ιερά καθιδρύματα τῆς Μέκκας ἀφιέρωσε τὰ δὲ ὑπόλοιπα περιῆλθαν ὑπὸ τὴν ἐξου-
σία τοῦ Ἀλῆ ἢ τῶν παιδιῶν του⁴⁶. Πότε ἀκριβῶς ἡ Κοβάλιανη ἔπαψε ν' ἀποτελεῖ μη-
τροκωμία καὶ οἶον εἶχε τότε, εὐθὺς μετὰ τὴ βασιλομήτορα, ἀφέντη δὲν ξέρουμε. Οὔτε
ἀκόμα πότε καὶ μὲ ποιὸν ἀκριβῶς τρόπο ὁ Ἀλῆς τὴν ἔκανε τσιφλίκι του. Παρὰ ταῦτα
καὶ καθόλη τὴ διάρκεια τῆς τυραννίας του ἡ Κάτω Χώρα ἀνῆκε κατὰ μέγα μὲν μέ-
ρος στοὺς Γιαννιώτες ἄρχοντες Δρόσους⁴⁷, κατὰ δὲ τὸ ὑπόλοιπο στὴ μονὴ Λυκοστά-
νης καὶ Τοπόλια⁴⁸. Μάλιστα τῶν Δρόσων αὐτῶν γεωμόρων ὀρθώνονταν στὴ μέση τοῦ

διμητριος νικολαου

Γεώργιος Σ. Οἰκονόμου

(σφρ. τουρκ.) Κώστας Χρ. γουδας μυομπίρις».

Πρβλ. γιὰ τοὺς ἀπὸ τοὺς ραγιαδες γενικώτερα καταβαλλόμενους φόρους καὶ τὸν τρόπο
εἰσπραξῆς τους καὶ Δ. Τσοποτοῦ: Γῆ καὶ γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας κ.ε. Ἀθ. 1974 σελ.
115 κ.κ. καὶ Ἀραβαντινοῦ: Χρονογρ. Β' σελ. 285 κ.κ.

45) Πρβλ. Ἰ. Λαμπρίδης ὁ.π. σελ. 39—40.

46) Πρβλ. Ἰ. Γιαννοπούλου: Τὰ τσιφλίκια τοῦ Βελῆ - πασᾶ - Μνήμων Β' σελ. 141 κ.κ.

47) Ἡ οἰκογένεια Δρόσου κατάγονταν, φαίνεται, ἀπὸ τὴν Κοβίλιανη, γιατί σὲ δόμολογο,
ποὺ συντάχθηκε στὸ χωριὸ τὸ 1705, ὑπογράφει σὰν μάρτυρας ὁ Ἀναστ. Δρόσος, «μετὰ
ὑπογραφῆς χωρικῆς καὶ ἀμαθοῦς» ὑπῆρξε δὲ ὁ τελευταῖος αὐτὸς πάππος τοῦ κατὰ τὸ
1777 ἀποκαταστημένου ἤδη στὰ Γιάννινα Ἀναστ. Δρόσου πατρὸς τοῦ Δημητρίου (πρβλ.
Ἀραβαντ. Χρονογραφία Β' σελ. 268).

48) Ἄς σημειωθεῖ πὺς οἱ καλλιεργητὲς τῶν βακούφικων αὐτῶν κτημάτων εἶχαν τὸ δικαί-
ωμα νὰ τὰ μεταβιβάζουν σὲ ἄλλους ἔναντι ἀμοιβῆς συντάσσοντας καὶ σχετικὰ πωλη-
τήρια ἔγγραφα. Νά ἓνα τέτοιο: «Ὁ ὑποφαινόμενος ἐπούλησα εἰς τὸν συγχωριανόν μου
Πᾶνον παπαδόπουλον Κοβιλιανίτην τὸ χωράφι μου (τὴν καλλιέργειαν) ποτιστικόν εἰς
θέσιν λικοστάνη καὶ κτῆμα τῆς μονῆς λικοστάνης τὸ ὁποῖον συνορεύει ἀπὸ τὸ ἓνα μέ-
ρος μὲ χωράφι τοῦ Πέτρου Γιάννη ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος μὲ τὸ χωράφι τοῦ Ἀλέξη Κα-
πέρδα καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος μὲ τὸ χωράφι τοῦ Γεώργη Ἀντώνη καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο
μέρος χέρσος τόπος τὸ ἐπούλησα σήμερον εἰς τὸν Πάνον παπαδούλου διὰ μετζίτια εἰ-
κοσι πέντε ἀργυρᾶ (25) δηλ. γρόσια πεντακόσια (500) καὶ τὰ ἔλαβον σήμερον σῶα
καὶ εἰς τὸ ἔξῃς θὰ εἶναι κύριος αὐτὸς εἰς τὸ χωράφι καὶ δὲν ἔχει κανένας νὰ τὸν πει-
ράξη μήτε ἐγὼ μήτε οἱ κληρονόμοι μήτε πιστοταὶ καὶ ἂν τὸν πειράξη κανεὶς εἶμαι ὑ-
πεύθυνος νὰ τὸν ἀποξημιώσω διὸ δίδω τὸ παρόν μου δι' ἔνδοξιν καὶ ὑποφαίνομαι τῇ
16 Ἰανουαρίου 1887 Ἰωάννινα

Χρῖστος Καίφης ὁς ἀγραματος μὲ λόγον του
τὸν ἀπογραφα ἐγὼ ὁ μῆχος Ἰουανο παπαγεωργος
Κοβιλιανίτης ἰδιος καὶ μαρτιρο

χωριού πύργος πανύψηλος (κούλια) καὶ σιτοβολῶνες (ἀμπάρια), τὰ θυμοῦνται οἱ γεροντότεροι, ὅπου διέμειναν οἱ ἴδιοι μ' ἄλλες Γιαννιωτικὲς φιλικὲς τοὺς οἰκογένειες καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ⁴⁹. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ, σὰν ἐξήγηση τοῦ φαινομένου, πὼς καθὼς σὲ σχετικὸ ὑποβληθὲν πρὸς τὴν κυβέρνησις ὑπόμνημα (Μάρτιος 1905) τῶν ἐμπλιακοποιημένων ἡπειρ. χωριῶν ἀναφέρεται, ὁ Ἀλῆς «ἰδιοποιηθεὶς τὰς καλλιεργησίμους γαίας τῶν κατοίκων οὐδαμῶς ἔθιξε τὰς κοινοτικὰς βοσκὰς, κοινοτικὰ δάση, πάντα ἐν γένει τὰ κτήματα ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν τὰς οἰκίας καλύψας καὶ ἄλλας οἰκοδομὰς τῶν χωρικῶν, ὡς καὶ τὰς ἀμπέλους πολλαχοῦ δὲ ἐξαιρετικῶς ἀφῆκε καὶ εἰς ἰδιώτας τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν ὑπ' αὐτῶν καλλιεργουμένων γαιῶν παραχωρήσας εἰς αὐτοὺς ὡς καὶ εἰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς ἔγγραφα σχετικὰ φέροντα τὴν σφραγίδα του»⁵⁰. Καθὼς δηλ. στὴν περίπτωσή μας, ὅπου ὁ Δημ. Δρόσος, ἄνθρωπος τοῦ Ἀλῆ^{50α} καὶ τὰ βακούφια διατήρησαν ἐδῶ τὰ κτήματά τους.

Μετὰ τὴν ἔκλειψη τοῦ φοβεροῦ Ἀρβανίτη τὰ τσιφλίκια του, ἐκτὸς ὀλίγων πού ἀνῆκαν σ' Ὀθωμανοὺς καὶ ἐπιστράφηκαν, περιῆλθαν, κατὰ σχετικὴ τοῦ ὀθωμανικοῦ Δικαίου διάταξη⁵¹, στὸ Δημόσιο τὸ τουρκικόν, ἔγιναν δηλ. ἐθνικὰ κτήματα (ἱμπλιάκια). Σὲ δημοσιευόμενον ἐν τούτοις στὴν ἐφημ. «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου» χειρόγραφο κατάλογο τῶν τσιφλικιῶν τοῦ Ἀλῆ, πού σύνταξε ὁ Δάσκαλος τοῦ Γένους Χρ. Φιλητᾶς, Γραμμενιάτης, ἡ Κοβίλιανη δὲν περιλαμβάνεται, ἐνῶ ἀναφέρονται ἀπὸ τὰ Γραμμενοχώρια τὰ Ντόμπρου, Περάτι, Βράβορη, Γραμμένου καὶ Δελβινακόπουλο⁵². Ἀρκετὰ ἀργότερα (1856) ὁ Ἀραβαντινὸς χαρακτηρίζει τὸ χωριὸ ὡς ἐθνικὸ «ἔχον, καθὼς γράφει, χριστιανικὰς οἰκογενείας 26 καὶ στεφάνια 50»⁵³. Ἀλλὰ καὶ στὸ κτηματολόγιο τῶν μονῶν καὶ ἐκκλησιῶν τῆς ἐπαρχίας Κουρέντων τὸ φυλασσόμενο στὴ Μητρόπολὴ μας, συνταγμένο δὲ τὸ 1866, ἡ Κοβίλιανη, καθὼς τοῦ Βαενίτη καὶ Μοσπίνα, ἀναφέρεται ὡς «ἱμπλιάκι καὶ ἑλιακὰς σαῖμπήδων»^{53α} δηλ. κτῆμα ἐθνικὸ μὲ ἰδιοκτη-

Χριστος Τζαλλας παρατατις μαρτιρο

Κοστα Αλεξη Καπερδας μουχτάρης» (Σφρ. τουρκ.) —

Κι ἓνα δεύτερο τῆς ἴδιας περιπτώσεως μεταγενέστερο.

«Πωλητήριον

Ὁ ὑποφαινόμενος Κότσιος Γιάννης κάτοικος τοῦ χωρίου Κοβίλιανης σήμερον οἰκειο-θελῶς καὶ ἀπαραιδιάστως πωλεῖ τὸ χωράφιον τὸ ὀνομαζόμενον Δενδρα βακούφικον τοῦ Ἀγίου Δημητρίου τὸ ὑπὸ τὴν κατοχὴν μου σήμερον πωλῶ αὐτὸ εἰς τὸν Ζῶην Παπᾶν τὸν συγχωριανόν μου ἀντὶ μετρητίων ἀργυρῶν ὅκτὼ τὰ ὅποια ἔλαβον σήμερον. Τὸ δὲ χωράφιον συνορεύει ἀφ' ἐνὸς μὲν μὲ χωράφι παπα-Εὐαγγέλου ἀφ' ἐτέρου δὲ μὲ δρόμον. Θὰ εἶναι ἐλεύθερος καὶ ἀπὸ ἐμὲ καὶ ἀπὸ τοῦ παιδὶ μου ὅ,τι θέλει νὰ τὸ κάμη.

Διὸ δίδω τὸ παρόν μου πρὸς ἀσφάλειαν αὐτοῦ συνυπογεγραμμένον καὶ ὑπὸ ἀξιολίστων μαρτύρων.

Ἐν Κοβίλιανη τῇ 9 Μαρτίου 1903

Χριστογιαννης τὸν ὑπόγραψα ἐγὼ ὁ παπα-Εὐάγγελος ὃς ἀγραματος ὅπως καὶ μαρτυρῶ.

Σπυρίδων Στ. Ντίνος μαρτυρῶ

Χριστόδουλος Καραλῖς» —

49) Πρβλ. Λ. Μελά: Μιά οἰκογένεια. Ἀθ. 1967 σελ. 326 καὶ 436—7.

50) Πρβλ. ἐφ. «Ἡπειρος» 20(6)1910.

50α) Πρβλ. Ἀραβαντ. Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ σελ. 466.

51) Πρβλ. Ἀραβαντ. ὁ.π. Α' σελ. 240—1.

52) Πρβλ. καὶ Ἀραβαντ. Ἱστορία Ἀλῆ-πασᾶ σελ. 601 κ.κ.

53) Πρβλ. Ἀραβαντ. Χρονογραφ. Β' σελ. 328.

53α) Τὸ «ἑλιακὰ» ἐξηγεῖται σὰν ξευγολατιὸ ἢ τμήμα κτήματος. (Πρβλ. Β. Πυρσινέλα ὁ.π. σελ. 124). «Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1Ζ' αἰῶνος καθιερώθη καὶ τὸ σύστημα τῶν μαλικοανέδων ἥτοι τῆς ἐκμισθώσεως κατόπιν πλειστηριασμοῦ εἰς τὸν πλειοδοτοῦντα ἰσοβίως τοῦ δι-

Βράβορη, Τσέργιανη, Ντόμπρου, Περάτι και Δελβινακόπουλο⁵⁷ Οί κάτοικοι τῶν χωριῶν αὐτῶν πιεζόμενοι ἀπὸ τὸν ἐπίτροπο τοῦ Σουλτάνου ἐζήτησαν μὲ ἀναφορά τους πρὸς τὸν ἴδιο (1905) νὰ τοὺς ἐπιστραφοῦν τὰ κτήματα ἔναντι καταβολῆς τῆς ἀξίας τους, ἰσχυριζόμενοι ὅτι τὰ χωριά τους ἦσαν κεφαλοχώρια ἀνέκαθεν (τουρκ. καριέ) κι ἔγιναν τσιφλίκια ἀπὸ τὸν Ἀλῆ «βία καὶ δυναστεία».

Ἀπότυχαν ὅμως στὴν προσπάθειά τους καὶ τότε κι ἀργότερα (1908), ὅταν μὲ τὴν κήρυξη τοῦ τουρκ. συντάγματος τὰ κτήματα αὐτὰ ἀφαιρέθηκαν ἀπὸ τὴν προσωπικὴ περιουσία τοῦ Σουλτάνου κι ἐπανῆλθαν πάλι στὸ Δημόσιο. Ὡς σημειωθεῖ, πὼς γιὰ τὰ ἐθνικοποιημένα αὐτὰ κτήματα ἐπλήρωναν οἱ καλλιεργητὲς τὸ λεγόμενο «μουατζέλ» (ἐδαφονόμιο) διὰ νόμου δὲ τοῦ 1845 ἐκλήθηκαν ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη νὰ τὰ ἀγοράσουν, πρᾶγμα πού, γιὰ πολλὰ ἀπ' αὐτά, καὶ ἔγινε, διαβιβασθέντα σὲ χριστιανούς ἢ Τούρκους γαιοκτήμονες «ὕπὸ συνθήκας λίαν ἐπωφελεῖς διὰ τὴν κυβέρνησιν»⁵⁸. Ἔτσι ἐξηγεῖται γιὰ τὴν Κοβίλιανη τὸ 1888, κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Λαμπρίδη, ἐθνικῆ, τοῦ Δημοσίου δηλ. ἦταν μόνο ἡ περιουσία τοῦ Ἀλκ. Γοργόλη.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τὰ 79 χωριά ἐπέρασαν στὴν κυριότητα τοῦ ἑλλ. κράτους, πρὸς τὸ ὁποῖο ἐστράφηκαν πλέον οἱ ἐνέργειες τῶν χωρικῶν, χωρὶς ὅμως καὶ πάλι ἀποτέλεσμα. «Τὸ ἑλλ. κράτος ἐδίσταζε νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἀδικίαν τὴν διαπραχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ ἐκ τοῦ φόβου τῆς διαταράξεως τοῦ κρατοῦντος καθεστῶτος τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας». Τέλος τὸ χωριὸ μὲ τ' ἄλλα ἱμπλιακοποιημένα ὕστερα ἀπὸ διπλὴ σκληριὰ ἑκατὸ καὶ πλέον χρόνων ἐλευθερώθηκε μὲ τὸ γενικὸ ἀγροτικὸ νόμο τοῦ 1915 κι ἡ γῆ του διανεμήθηκε, ἔναντι ἀποζημιώσεως βέβαια, στοὺς κατοίκους τὸ 1922⁵⁹. Θὰ προσθέσω ἐδῶ, πὼς λίγο μετὰ τὴν κατάκτηση τὸ χωριὸ καὶ ἡ περιοχὴ ὑπάγονταν διοικητικὰ στὴν λεγόμενη ἐπαρχία (Ναχαγιέ) Κουρέντων, ἔδρα τῆς ὁποίας ὡς τὸ 1772 στρατιωτικὴ (κόλι) καὶ πολιτικὴ «μετὰ ἱεροδικαστοῦ ἢ ναῖπου» ἦταν ἡ ὁμώνυμη κώμη, μετὰ δὲ τὴν κατὰ τὸν παραπάνω χρόνο κατάργηση τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς, ἀπ' εὐθείας στὴ Διοίκηση Ἰωαννίνων, ἐκκλησιαστικὰ δὲ ἀνέκαθεν στὴ Μητρόπολη τῆς Ἰδίας ἡπειρ. πρωτεύουσας. Ἀκόμα πὼς γιὰ τὴν τήρηση τῆς τάξης στὴν ἐπαρχία χρησιμοποιοῦνταν παλιότερα χριστιανὸς ἐπὶ κεφαλῆς ὁμάδας ὁμοθρήσκων του, «εἴτα δὲ εἰς τὰ Κούρεντα συνηθέστερον Ὁθωμανός...»⁶⁰.

Ὡς δοῦμε τώρα, ἐπισκοπώντας τὴν τοπικὴ ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας, ποῦ ἐμφανίζεται λίγο - πολὺ ἡ Κοβίλιανη.

Ἦδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ἀκόμα τοῦ ΙΖ' αἰῶνα (1604) κτίζεται, κατὰ σωζόμενη ἐπιγραφή, στὴν Ἀνω Χώρα «ἐκ βάθρων διὰ συνδρομῆς κόπου τε καὶ ἐξόδου Ἰωάννου Τζουραγλῆ καὶ Αὐγέρως» ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀϊ - Γιάννη, δυτικομεσημβρινὰ τῆς δὲ ἀναπτύσσεται μὲ τὴν προσέλευση νέων κατοίκων ὁ οἰκισμὸς ὁ παραπάνω. Ἰδιαίτερη ἐντύπωση προξενεῖ τὸ γεγονός, πὼς τὴ δαπάνη ἀνέγερσης τῆς ἐκκλησίας ἀναλαμβάνει ἓνας χωριανός, στοιχεῖο πού ἐπιτρέπει νὰ συγκαταριθμήσουμε μεταξὺ τῶν ὀλίγων σχετικὰ κατοίκων τοῦ χωριοῦ καὶ τέτοιους εὐκατάστατους καὶ γενικώτερα νὰ συμπεράνουμε κάποια εὐημερία στὸν τόπο. Εἰκάζουμε ἀπ' αὐτὸ ἀκόμα, πὼς τὸ χωριὸ «δὲν εἶχεν ἀπωλέσει τὸν τιμαλφῆ τῆς ἰδιοκτησίας τίτλον», ἐξακολουθοῦσε δηλ. νὰ

57) Πρὸβλ. Ἀραβαντ. Ἱστορ. Ἀλῆ-πασᾶ σελ. 602 καὶ ἐφ. Φωνὴ τῆς Ἠπειροῦ φύλ. 9)4, 16)4, καὶ 30)4)1893.

58) Πρὸβλ. Ἀραβαντ. Χρονογρ. Β' σελ. 397.

59) Πρὸβλ. Β. Πυρσινέλλα ὁ.π. σελ. 123 κ.κ.

60) Πρὸβλ. Ἰ. Λαμπρίδη ὁ.π. Γ' σελ. 58—60.

είναι κεφαλοχώρι υπό τή σκέπη πάντοτε τῆς Βαλιδέ Σουλτάνας. Ἀλλά γιὰ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀϊ - Γιάννη θὰ γίνεи ξεχωριστὸς σ' ἄλλο σημεῖο λόγος.

Κατὰ τὴν λίγο κατόπι (1611) ἡπειρωτικὴ ἐπανάσταση τοῦ Φιλοσόφου δὲν φαίνεται νὰ πῆρε μέρος τὸ χωριὸ καὶ ἡ περιοχὴ του. Ὁ Διονύσιος, καθὼς τὸ σχετικὸ χρονικὸ ἀναφέρει⁶¹, μετὰ συνεννοήσεις μὲ φίλους του στὸ κάστρο «ἐξῆλθεν εἰς τὰ τῶν Ἰωαννίνων περίχωρα... καὶ ἄλλας χώρας περιήρχετο φέρων πλόσκαν ἐπὶ τοῦ ὤμου καὶ κερνῶν τοὺς γεωργοὺς, ποιμένας, βουκόλους καὶ ἄλλους χωρικοὺς, προσοικειοῦτο τοιοῦτους ἀπαιδεύτους καὶ ἀπολέμους στρατιῶτας...». Δὲν ἀποκλείω, λοιπόν, γιὰτὶ καθὼς ἀναφέρεται «τὰ μοναστήρια καὶ τὰ σπίτια θεωροῦσαν μεγάλη τιμὴ νὰ τὸν φιλοξενήσουν καὶ κέρδος ἡθικὸ ν' ἀκούσουν καὶ ἀπὸ τὰ χεῖλη του»⁶², νὰ πέρασε κι ἀπὸ δῶ ἀπὸ τὴν Τοπόλιανη ὁ φλογερὸς Δεσπότης. Τὸ κήρυγμά του ὅμως δὲν εἶχε ἀπήχηση μετὰξὺ τῶν φιλήσυχων κατοίκων, εἶναι σχεδὸν βέβαιον, καὶ κατευθύνθηκε κατὰ τὰ γινώριμά του μέρη Ντουσκάρας καὶ Παραμυθιάς, ὅπου συγκέντρωσε τὸν αὐτοσχέδιον στρατό του. Ἐπερχόμενος δὲ κατὰ τῶν Γιαννίνων (10.9.1611) δὲν πέρασε ὅπωςδὴποτε ἀπὸ τὴν περιοχὴ, ἀλλ' ἀκολούθησε τὸ συνήθη πρὸς τὴν πόλιν δρόμον τοῦ τμήματος ἐκείνου (Μπουρέλεσια, Τζαμαλῆ - ἀγᾶ, Κωστανιανη, Κοσμηρᾶ, Ραψίστα) ἐμπῆκε δὲ στὰ Γιάννινα ἀπὸ τοῦ Βελισσαρίου καὶ Καλούτσανη, ὅπου καὶ χτύπησε τὸ Διοικητήριον τὸ τουρκικόν. Γι' αὐτό, ἀπὸ ἄγνοια δηλ. τῶν γεγονότων, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν μας, ποὺ ἦρθαν ξημερώνοντας στὴν πόλιν γιὰ δουλειές, σκοτώθηκαν ἀνεξέταστα ἀπὸ τοὺς ἐξαγριωμένους Τούρκους⁶³. Ἀκόμα κι ὁ Ὁσμάν πασιῶς, μετὰ τὴν καταστολὴν τὴν πόλιν τοῦ κινήματος, κατὰ τὴ Θεσπρωτίαν τράβηξε γιὰ νὰ συλλάβει τοὺς ὅσους γλύτωσαν ζορμπάδες. Τρανὴ ἀκόμα ἀπόδειξη, πὼς δὲν βοήθησε τὸ φιλόσοφο ὁ τόπος, εἶναι πὼς τὸ μὲν 1610, ἓνα χρόνον μπροστὰ ἀπὸ τὸ κίνημα κτίζεται τὸ καθολικὸν τοῦ μοναστηριοῦ στὰ Τοπόλια, ἀμέσως δὲ κατόπι του (1612) θεμελιώνεται ὁ Ἀϊ - Γιώργης τοῦ Βαενίτη⁶⁴. Ἐξακολουθοῦσαν μ' ἄλλα λόγια καὶ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ νὰ ζοῦν εἰρηνικὰ ἐδῶ οἱ ἄνθρωποι δουλεύοντας σὰν πάντοτε τὴ γῆ καὶ γονιμοποιώντας τὴ μὲ τὸν ἰδρῶ τους, τὶς ὁδυνηρὲς δὲ συνέπειες τῆς ἐξέγερσης ἐκείνης μὲ τοὺς βασιανισμοὺς, τὶς ἐκτελέσεις, ἀλλαξοπιστίες, καταστροφὲς καὶ λεηλασίες δὲ δοκίμασε.

Κατὰ τὸ 1821 «Ἰουλίου 27 ἡμερὰ του πιντελεήμενος τετράδην» καὶ ἐνῶ συνεχίζονταν στὰ Γιάννινα ὁ πόλεμος τοῦ Ἀλῆ μὲ τὸ Σουλτᾶνον, σῶμα Σουλιωτικὸν ὑπὸ τοὺς Τούσια Ζέρβα καὶ Νικόλ. Τζαβέλλα καὶ Ἀρβανίτες ἀλχηπασιαλῆδες ὑπὸ τοὺς Ἄγιο Μουχουρντάρη καὶ Ταχῆρ Ἀμπάξη, ἀφοῦ ἐνίκησε τοὺς Τούρκους στὴ Μοσπίνα, εἰσβάλλει στὰ Γραμμενοχώρια μὲ σκοπὸ τὴν ἐξέγερσίν τους. Τὴν ἴδια ὅμως μέρα ἰσχυρὸν τμήμα τουρκικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὸ γενικὸν στρατόπεδό του τῶν Γιαννίνων (Ζέλοβα), σπεύδει καὶ συγκρούεται κατὰ τὸ ἀπόγεμα μ' αὐτοὺς στὶς παρὰ τὴν Κοβίλιανη πρὸς τὴ Μοσπίνα ράχες. Ἡ μάχη ἐβᾶσταξε ὡς τὸ βράδυ, ὅποτε οἱ Σουλιῶτες ὑποχώρησαν πρὸς τὴν Ὀλύτσικα καὶ Λάκκα, οἱ δὲ σουλτανικοὶ ἐγκαταστάθηκαν πάλι στὴ Μοσπίνα. Κατὰ τὴ σύγκρουση, ποὺ εἶναι ἤδη γνωστὴ σὰν μάχη τῆς Κοβίλιανης, «ἐσκοτώθηκαν Τούρκοι καὶ ρωμέοι», στὴ συνέχεια δὲ οἱ Τούρκοι «εκαψαν σπητια καὶ αλονια

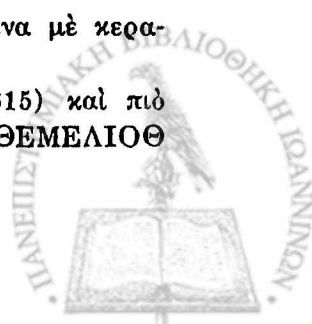
61) Πρβλ. Ἡπ. Χρονικά. 1928 σελ. 181.

62) Πρβλ. Ἀ. Βακαλοπούλου ὕ.π. σελ. 343.

63) Πρβλ. Ἀρβαντ. Χρονογρ. Α' σελ. 223.

64) Στὸ βόρειον τοῖχον τῆς ἐκκλησιᾶς ἀπάνου - ἀπάνου διαβάζει κανεὶς γραμμένα μὲ κεραμῖδια:

ΟΤΑ ΕΚΙΝΙ — ΑΣΤΙ ΖΡΚΓ (= Ὅταν ἐγκαινιάσθη 7123—5508=1615) καὶ πιδ κάτω δεξιὰ στὸν ἴδιον τοῖχον σκαλισμένα σὲ πλάκα: ΜΙΝΙΟΤΝΙΩΣ Ι ΕΘΕΜΕΛΙΟΘ ΕΤΟΥ ΖΡΚ (= Μὴν Ἰούνιος 10 ἐθεμελιώθη ἔτους 7120—5508=1612).

πηραν το βηο του κοσμου πηραν κεφαλια κι εκαψαν εκκλησιες και μοναστηρια», καθώς σχετική ἐνθύμηση τῆς ἐποχῆς ἀπομνημονεύει. Τότε κήκε τὸ μοναστήρι τῆς Τοπόλιανης κι ἀπόμεινε μόνο τὸ καθολικὸ χάρις στὴν κατασκευή του καθὼς και μέρος τῆς ἐκκλησιᾶς τοῦ Βαενίτη, ὅσο ξέρουμε^{64α}. Θὰ πρέπει νὰ προσθέσω πὼς στὸ γεγονός ἀναφέρεται καὶ ὁ Δάσκαλος Ψαλίδας στὴν πρόσφατα ἐκδοθεῖσα ἱστορία του τῆς πολιορκίας τῶν Ἰωαννίνων. Γράφει: «Τί δυστυχιὰ ἀπερίγραπτη ἐπλάκωσε τοὺς Ἰωαννίτες 33 χρόνους ὑπὸ τὴν ἀκατάπανστον τυραννίαν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, μὲ κονάκια, μὲ ταῖμια, μὲ δοσίματα, μὲ ἀρπαγὲς παιδιῶν καὶ κοριτζῶν, μὲ πατήματα γυναικῶν, μὲ ἀγγάρειες καὶ στὸ τέλος μὲ ξεσπίτωμα, μὲ λαιμούριασμα τῶν βασιλικῶν μέσα εἰς τὴν πόλιν, μὲ κάψιμο τῶν σπιτιῶν, μὲ λαιμούριασμα στοὺς Δραμεσιούς, μὲ λαιμούριασμα στὰ Κατζανοχώρια ὅπου ἐφάνηκαν οἱ κλέφτες, μὲ λαιμούριασμα στοὺς Καλαρρύτες καὶ μὲ λαιμούριασμα στὰ Γραμμενοχώρια, ὅπου εἶχαν ζυγώσει οἱ Σουλιῶτες στὲς ἀρχὲς Αὐγούστου καὶ ἐτραβήχτηκαν καὶ ὕστερα ἐπῆγαν οἱ βασιλικοὶ καὶ τὰ ἐλμούριασαν. Τάχα τί τοὺς ἀκαρτερεῖ τοὺς δύστηχους ἀκόμα...»^{64β}. Συνέπεια τέλος τῆς Σουλιωτικῆς αὐτῆς ἐπιδρομῆς καὶ τῶν ἀπωλειῶν ποὺ εἶχαν κατὰ τὴ μάχη οἱ Τοῦρκοι, ἦταν κι ἡ διαταγὴ ἐκτέλεσης τῶν Γραμμενοχωριτῶν ὁμήρων ποὺ ἀπὸ τὴ 3 Ἰουνίου ἐκράταγε ὁ ἀρχιστράτηγος Χουρσίτ στὰ Γιάννινα, γιὰ νὰ ἐξασφαλίζει τὴν ἡσυχία στὸν τάπο, καθὼς Γιαννιώτης λόγιος ὁ Κων)τῖνος Διαμάντου Τζουκαλᾶς στὴν ἑμμετρὴ ἱστορία του τοῦ Ἀλῆ - πασιᾶ ἀναφέρει:

«Σουλιῶται κατεβαίνουν μ' ἀνθρώπους ἀρκετοὺς
Καὶ ὁ Ταχῆρ Ἀμπάξης ἦταν μαζὺ μ' αὐτοὺς
ἔρχονται στὴ Μοσπίνα πλακώνουν τὰ χωριά
καὶ πᾶν εἰς τοῦ Γραμμένου καὶ κάνουν λιμουριά
ὥς πέντε χιλιάδες χωριάται κλεπτοργιὰ
μαζὶ μὲ Ἀλβανῖτες σὲ κεῖνα τὰ χωριά
στάθηκαν μὲ ἀνδρείαν πολέμησαν γερὰ
καὶ σκότωσαν χαλτούπους χιλίους μιὰ φορὰ
χαλτοῦποι καθὼς εἶδαν τὸν μέγαν σκοτωμὸν
καίουν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ κάμουν χαλασμόν
στέλλουν καὶ τὸ χαμπέρι εἰς τὸν Χουρσίτ πασιᾶν
τὸ πὼς τοὺς ἔχουν κάμει μεγάλην χαλασιάν.
Χουρσίτ πασιᾶς θυμώνει προστάζει παρευθεῖς
νὰ βγάλουν τὰ ρεχέμια καὶ νὰ κοπῇ καθεὶς.
Τοὺς ἀποκεφαλίζουν στὴ Λούτσα παρευθὺς
οἱ Χριστιανοὶ ν' ἀκούσουν νὰ φρίξη ὁ καθεὶς.
Τοὺς σφάξαν σὰν ἀρνία τοὺς ἔκοπταν εὐθὺς
τί κλάματα, τί θρήνους ποὺ ἔκαμε καθεὶς...»⁶⁵

Ἔτσι μὲ τὴν εὐθὺς μετὰ τὰ γεγονότα παρουσία τῶν Τούρκων στὴν περιοχὴ, «οἱ μὲν ἀπειροπόλεμοι ὑπετάγησαν, οἱ δὲ σφόδρα ἐνοχοποιηθέντες προσῆλθον τοῖς Σουλιώταις καὶ οὗτοι γενναίως ἀπέκρουσαν τοὺς Τούρκους ἐν Μοσπίνῃ, ἵνα μὴ τὰ γυναικόπαιδα τῶν προσελθόντων αἰχμαλωτίσωσι...»

Οἱ οἰκογένειες τῶν προσελθόντων στοὺς Σουλιῶτες Γραμμενοχωριτῶν — σὲ 300 τίς ἀνεβάξει ὁ Γούδας, ἀριθμὸς βέβαια ὑπερβολικὸς, ἐκτὸς ἂν συνυπολογίξει σ' αὐτὲς καὶ Γιαννιωτῶν, ποὺ εἶχαν καταφύγει ἐδῶ ἐξ αἰτίας τοῦ πολέμου — κα-

64α) Πρβλ. Ἡπ. Ἑστ. 1956 σελ. 246 κ.κ.

64β) Πρβλ. Ἀ. Ψαλίδας: Ἱστορία τῆς πολιορκίας τῶν Ἰωαννίνων 1820—22. Ν. Κουβαράς 1962 σελ. 63.

65) Πρβλ. Ἡπ. Ἑστία 1956 σελ. 267 καὶ 1962 σελ. 221 κ.κ.

τενθύνθηκαν αρχικά πρὸς τὰ παράλια, ὅπου ἐπιβιβάστηκαν σὲ πλοῖα μὲ σκοπὸ νὰ διαπεραιωθοῦν στὴν Κέρκυρα. Σὰν ἔφθασαν ὁμως ἐκεῖ οἱ ἀγγλικὲς Ἀρχὲς τοῦ νησιοῦ, παρὰ τὶς ἐπίμονες ἱκεσίαι τους, γραπτὲς καὶ προφορικὲς, δὲν τοὺς ἐδέχθηκαν, ἀναγκάστηκαν δὲ «διωχθεῖσαι ἀπανθρώπως» νὰ γυρίσουν πίσω καὶ κατευθυνθοῦν στὸ Σούλι, ὅπου, καθὼς ἱστορεῖ ὁ ἴδιος πάντοτε Γούδας, παθὸς καὶ αὐτόπτης μάρτυρας, ἔτυχαν τῆς ἀδελφικῆς φιλοξενίας καὶ περιποίησης τῶν Σουλιωτῶν. Ὅτι δὲ μετὰ τῶν Γραμμενοχωριτῶν αὐτῶν προσφύγων ἦσαν καὶ Κοβιλιανίτες, βγαίνει ἀπὸ ἐνθύμησι τῆς ἐποχῆς ἄλλη, καταχωρημένη σὲ παράφυλλο Εὐαγγελίου τῆς ἐκκλησιᾶς τους (ἐκδ. Πάνου Θεοδοσίου — Βενετία 1811), ποὺ λέει:

«Τὸ παρὸν ἅγιον εὐαγγέλιον ἀγοράσθη παρ' ἐμοῦ τοῦ Παπᾶ Ἰωάννου Παπαγεωργίου ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ χαλασμοῦ ὅπου ἐγυρήσαμε ἀπὸ τὴν φυγὴν ὀπίσω καὶ τὰ βιβλία τῆς ἐκκλησίας μας ἀρπάχθησαν μαζὺ μὲ τὸ παλαιὸν ὥρολόγιον διὰ γρ. 16 ἥτοι δεκάξη καὶ εὐρίσκεται εἰς ὑπηρεσίαν τῆς προδρομικῆς ἐκκλησιᾶς τῇ α' 86ρίου 1821.

Παπᾶ Ἰωάννης καὶ ἐπίτροποι».

Ἐγύρισαν δηλ. στὰ σπίτια τους οἱ πρόσφυγες ἐπωφελοῦμενοι μιᾶς πρώτης ὑπὲρ αὐτῶν ἀμνηστίας τοῦ Χουρσίτ — ἀρκετοὶ ἄλλοι, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους κι οἱ Γουδαῖοι τοῦ Γραμμένου, θὰ γυρίσουν μετὰ τὴ συνθηκολόγησι τῶν Σουλιωτῶν κατὰ Σεπτέμβριο τοῦ 1821 — καὶ συγκεκριμένα οἱ Κοβιλιανίτες μὲ τὸν Παπαγιάννη δυὸ μετὰ τὴ φυγὴ περίπου μῆνες. Στὴ διάρκεια ἀκόμα τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ καὶ μετὰ τὴν πτῶσι τοῦ φρουρίου «Λιθαρίτζια» (τέλος Νοέμβρη 1821).

«Ὁ Χουρσίτ πασᾶς ἐδιώρισεν ἐργάτας ἀπὸ ὅλα τὰ χωριά τῆς περιοχῆς Κούρεντα νὰ δουλεύουν εἰς τὰ ταμπύρια καὶ ντάπιες σιμώνοντας εἰς τὸ κάστρο κατὰ τοῦ λιβαδιώτη καὶ ἔξω Ἑβραϊκὴν καὶ εἰς τὴν Μητρόπολιν, ὅπου δουλεύοντας ἐσκοτώθηκαν πολλοὶ ἀπὸ τὰ ντουφέκια τῶν ἀποστατῶν ἀπὸ τὰς ἐπάλξεις. Ἐπειδὴ αὐτὰ τὰ μέρη εἶναι πολὺ σιμὰ εἰς τὸ κάστρο...» (65α).

Κατὰ δὲ τὸν ἐπόμενον μῆνα Δεκέμβρη κι ὅσο συνεχίζονταν οἱ διαπραγματεύσεις συμφιλίωσης τῶν Ἀλβανῶν Ἀληπασαλήδων ἀρχηγῶν μὲ τὸ Χουρσίτ, «οἱ Τότζκηδες ὅπου εἶχαν ἔλθει ἀπὸ τὸ Σούλι... καὶ τὸ πολὺ στράτευμα ἐστάθηκε στὴ Σαντοβίτσα, Γραμμενοχώρια καὶ Τζουτίλα καὶ ἔμεινε ἀρκετὲς ἡμέρες εἰς αὐτὰ τὰ χωριά...»

Στὴ διάρκεια τῆς ἡπειρ. ἐπανάστατος τοῦ Γρίβα (1854), καθὼς ὅλα σχεδὸν τὰ Γραμμενοχώρια, ἡ Κοβίλιανη δὲν κινήθηκε, παρὰ τὶς συχνὲς στὴν περιοχὴ ἐμφανίσεις τῶν Σουλιωτῶν καπεταναίων Νικ. Ζέρβα, Γ. Βάγια καὶ Ἰγν. Παπαγεωργίου⁶⁶ καὶ «τὰς σπουδαίας συνεννοήσεις εἰς ἃς οἱ Γραμμενοχωρίται ἦλθον μετὰ τινῶν ἐκ τῶν ἐνταῦθα» (τῶν Ἀθηνῶν δηλ.).

Κατὰ τὴν προαπελευθερωτικὴ τέλος περίοδο τὸ χωριὸν παρουσίασε ἀξιόλογη συνωμοτικὴ κίνησι χάρις στὸν ἀπ' ἐδῶ καταγόμενον Νικόλα Μάγιο ἢ Τομαρᾶ, μαχητικώτατο καὶ δραστήριο στέλεχος τῆς Α' Διεύθυνσης τῆς Ἡπειρ. Ἐταιρείας μὲ

65α) Πρβλ. Ν. Κουβαρᾶς 1962 σελ. 84—5.

66) Πρβλ. Ἡπ. Ἔστ. 1960 σελ. 121, 192, 381. Μάλιστα γιὰ τὴν ἐξακολουθοῦσαν καὶ στὴ διάρκεια τῶν γεγονότων οἱ κάτοικοι νὰ πᾶνε στὰ Γιόννινα μεταφέροντας στὴν ἀγορὰ τὰ προϊόντα τους (σιτηρὰ, κανσόξυλα κ.λ.), ὁ Γρίβας ἔδωκε διαταγὴν στὸν Παπαγεωργίου (Ἐν Κουτσελίῳ τῇ 25.2.1854) νὰ τοὺς ἐμποδίσαι, «ὥστε εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴν ὑπάγῃ κανεὶς εἰς Ἰωάννινα οὔτε νὰ βγαίῃ ἀπὸ αὐτὰ τὰ χωριά κλωνὶ γέννημα». Καὶ τελείωνε: «Ἄν δῆς καὶ δὲν σὲ ἀκούσουν σοῦ δίνω ἄδεια νὰ βάλῃς φωτιά εἰς τὰ χωριά αὐτὰ νὰ τοὺς καύσῃς ὅλους μὲ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ τους καὶ νὰ τοὺς πάρῃτε τὴν περιουσίαν».

66) Πρβλ. καὶ Ἀν. Γούδα ὕ.π. Η' σελ. 232.

ειδική, καθώς τὰ περισσότερα Γραμμενοχώρια, ομάδα ἐνόπλων χωρικών. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς τοπικῆς ὀργάνωσης ἦταν ὁ παπὰς τοῦ χωριοῦ Πέτρος Παπαϊωάννου, οἱ Μιχ. καὶ Νικ. Παπαγεωργίου, ὁ Κων. Καζαντζῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης Παπανικολάου, πὺν χρησιμοποιήθηκε ἀργότερα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου καὶ ἀπὸ τὸ τέλος Νοέμβρη 1912 σὰν σύνδεσμος ἀνάμεσα στὴν πολιορκημένη πόλη καὶ τὸ στρατηγεῖο τοῦ Ἑλλ. Στρατοῦ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμο «Ἀστήρ»⁶⁷.

Μυημένος ὁ Νικόλας Μάγιος στὰ μυστικά τῆς ἑταιρείας ἀπὸ τὸ 1907, ἔγινε γρήγορα, γιὰ τὸ ἀπαρδειγμάτιστο θάρρος καὶ τὴν πίστη στοὺς σκοποὺς τῆς, τὸ δεξι χέρι τῆς ὀργάνωσης συνδέοντας τὴν ὑπαιθρο μὲ τὴν ἐντὸς τῆς πόλης Διεύθυνση, μεταφέροντας καὶ μοιράζοντας μέρα μεσημέρι ὅπλα, κατηχώντας νέους ἀδελφούς καὶ μετέχοντας σὲ κάθε εἶδους ἀποστολὲς ἐπικίνδυνες. Γιὰ κάθε ἐνέργεια τῆς ἑταιρείας στὴν ὑπαιθρο, κατηχήσεις, μεταφορὲς καὶ ἀποκρύψεις ὅπλων ρωτιόνταν πάντοτε ὁ Νικόλας. Μὲ τὴν κήρυξη τοῦ πολέμου τοῦ 1912 καὶ τὴν ἀναστάτωση στοὺς κόλπους τῆς ἑταιρείας πὺν ἀκολούθησε, ὁ Νικόλας παρέμεινε ἀκλόνητος. Ἦταν, καθὼς σημαῖνον μέλος τῆς ἑταιρείας γράφει, «τὸ ζωντανὸν Ἀρχεῖον, τὸ κλειδὶ τῆς ὅλης κινήσεως» αὐτὸς ἐγνώριζε τὰ πάντα καὶ τοὺς πάντας. Ἄνευ αὐτοῦ οἱ ἐν Ἰωαννίνοις οὐδεμίαν ἠδύναντο νὰ προσφέρουν ὑπηρεσίαν...»⁶⁸ Ἀπὸ τὰ πολλὰ καταδοθεῖς ὁ Νικόλας ἀπὸ μυημένους τοῦ χωριοῦ Σταυράκη στῶν ὁποίων τὶς ἀχυχῶνες εὐρέθηκαν ὅπλα, πιάστηκε κι ἀφοῦ βασανίστηκε ἄγρια ν' ἀποκαλύψει τοὺς συνεργοὺς του καταδικάστηκε σὲ θάνατο. Διέφυγε ὅμως τὴν ἐκτέλεση χάρις στὴν ἐπέμβαση ἰσχυροῦ Τουρκογιαννιώτη (Χαῖρη - Πατσιαντᾶ), εἰσηγητῆ τοῦ Στρατοδικείου, καὶ στὴ μετ' ὀλίγο ἀπελευθέρωση τῆς πόλης. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ πὺς ὁ καλὸς Νικόλας τὴ δίωξη τῶν κατοδοτῶν του τότε δὲν ἀξίωσε ἀλλὰ τοὺς ἄφησε νὰ χαροῦν κι αὐτοὶ μὲ τοὺς Ἠπειρώτες ὅλους τὸ γεγονὸς τὸ εὐφρόσυνο «κι ἂς τὸ βροῦν ἀπὸ τὸν Θιό» καθὼς μακροθυμώντας εἶπε.

Ἀναφερόμενος στὸν ἐπὶ Τουρκοκρατίας βίον τοῦ χωριοῦ καὶ τὶς ἀξιολογώτερες σχετικὲς μ' αὐτὸν εἰδήσεις δὲν πρέπει νὰ παραλείψω, πὺς οἱ Κοβιλιανίτες τὸ 1908 ἱδρυσαν φιλοπρόοδη ἀδελφότητα μὲ τὴν ἐπωνυμία «Τρεῖς Ἱεράρχαι», καταστατικὸ τῆς ὁποίας καὶ ἐτύπωσαν τὸν ἴδιο χρόνον (17 Σεπτεμβρίου) στὸ τυπογραφεῖο «Ὁμόνοια» στὰ Γιάννινα. Τοῦ ἀξιόλογου αὐτοῦ τυπώματος συγκείμενου ἀπὸ 4 φύλλα μικροῦ σχήματος ἢ ὀκτὼ σελίδες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ δεύτερη καὶ τελευταία ἄγραφες, κατῶρθωσα νὰ ἰδῶ μόνο τὸ πρῶτο καὶ τελευταῖον φύλλον. Στὸ πρῶτο ἀναγράφεται ὁ τίτλος του ἦτοι: «ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΝ ΤΗΣ ΦΙΛΟΠΡΟΟΔΟΥ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ ΚΟΤΒΙΛΙΑΝΗΣ ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΑΙ — ΙΩΑΝΝΙΝΑ 17 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1908 τύποις «Ὁμονοίας» Ἰωάννινα», πάνω - πάνω δὲ φέρει τὴ σφραγίδα τοῦ Συλλόγου, μεγάλη, παριστάνουσα στὸ κέντρο τοὺς τρεῖς Ἱεράρχες καὶ περὶ αὐτοὺς κυκλικὰ τὸ ὄνομά τῆς: «ΦΙΛΟΠΡΟΟΔΟΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΚΟΤΒΙΛΙΑΝΗΣ ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΑΙ». Τὸ τελευταῖον φύλλον (7η σελ.) περιέχει μέρος τοῦ βου κεφαλαίου τοῦ Καταστατικοῦ, ἀναφερόμενον προφανῶς στοὺς πόρους τῆς Ἀδελφότητος, τὸ Διοικ. Συμβούλιον τῆς ὁποίας, καταλήγει, «ὀφείλει νὰ

67) Πρὸβλ. Ἀ. Λειβαδέως: Οἱ πρόδρομοι τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Γιαννίνων Ἀθ. 1964 σελ. 115 — Ἠπειρ. Ἐστ. 1952 σελ. 133—6 καὶ 1954 σελ. 137 καὶ 140 καὶ Ἑλ. Νικολαΐδου: Τὸ Ἀρχεῖον Ἰω. Λάππα κ.λ. Γιάννινα 1975 σελ. 25. Ὁ Παπαπέτρος μάλιστα κατηγορηθεῖς τότε ὅτι ἔδωκε διαταγὴ «εἰς τὸν ληστὴν Ποντέτην νὰ φονεύσῃ τοὺς ἐκ Πογδοῦ Γεώργιον Βέργον καὶ τὸν ἐκ Περάτης Μῆτρον Τζάλλαν κατεδικάσθη εἰς ἑπταετὴ δεσμὰ οἱ δὲ Στέφος Μουχτάρης, Φίλιππος, Γιάννης καὶ Θύμιος ὡς μὴ εἰδοποιήσαντες τὴν Κυβέρνησιν καὶ ἐνταφιάσαντες τοὺς φονευθέντας εἰς μηνιαίαν φυλάκισιν...» (Πρὸβλ. ἐφ. Ἠπειρος φύλ. 29.11.1909).

68) Πρὸβλ. Ἀλ. Λειβαδέως δ.π. σελ. 80, 83 καὶ 112.

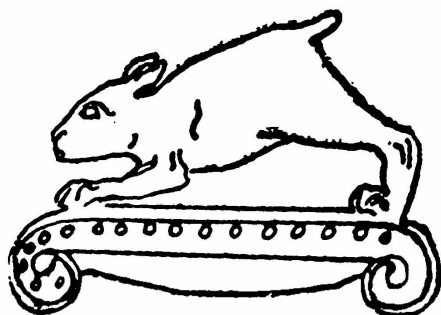

ἔρχεται εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς ὅλα ἐν γένει τὰ μέλη διὰ τῆς παρουσίας του κατὰ τὰς χαροποιὰς ἢ λυπηρὰς περιστάσεις αὐτῶν». Ἀκολουθεῖ τὸ 7ον καὶ τελευταῖο ἄρθρο ἀναφερόμενο στὸν ἑορτασμὸ τῆς ἀδελφότητος, ποὺ θὰ γίνεται τὴν «30 Ἰανουαρίου ἐπέτειον ἑορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ὅτε θὰ προσκαλῶνται πάντα τὰ μέλη εἰς τὴν Κοινότητα τὸν πανηγυρικὸν δὲ θὰ ἐκφωνῇ εἴτε ὁ πρόεδρος εἴτε καὶ ἄλλος ἐντεταλμένος». Ἀκολουθεῖ σημείωσις, ποὺ πληροφορεῖ πῶς, «ὁ παρὼν Κανονισμὸς ἀναγνωσθεὶς ἐψηφίσθη ἐν γενικῇ συνελεύσει τῶν μελῶν καὶ ἰσχύων διὰ μίαν διετίαν ὑπογράφεται ὑπὸ τοῦ πρώτου Δ. Συμβουλίου τοῦ ὁποίου πάλιν ἡ ἐντολὴ εἶναι διετής», ἡ τοποχρονολογία, «ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 17 Σεπτεμβρίου 1908» καὶ ἀμέσως τὰ ὀνόματα τῶν ἀποτελεσάντων «τὸ πρῶτον Διοικητικὸν Συμβούλιον: Πρόεδρος: Ἰωάννης Ἀναγνωστόπουλος. Ἀντιπρόεδρος: Ἀν. Κ. Βοκουβάλας. Σύμβουλοι: Γ. Παπαδόπουλος, Μιχ. Α. Παπαγεωργίου, Γεώργιος Β. Παπαϊωάννου, Δημήτριος Μ. Γιαννόπουλος. Ταμίας: Κωνστ. Ε. Καζαντζής.»

Δὲν κατόρθωσα δυστυχῶς νὰ συγκεντρώσω εἰδήσεις συγκεκριμένες γιὰ τὸ βίον καὶ τὴν πολιτεία αὐτῆς τῆς Ἀδελφότητος, τῆς ὁποίας μόνο ἡ σφραγίδα σώζεται σήμερα. Ἀπ' ὅ,τι ὅμως ἄκουσα, φαίνεται πῶς τῇ σύστασίν της ὑπαγόρευσαν λόγοι ἐθνικοί, ὁργανωμένης δηλ. ἀντιμετώπισης τῶν δύσκολων καιρῶν ποὺ περνοῦσε τότε ὁ τόπος, εὐθὺς δὲ μὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ ὅταν οἱ εἰδικὲς συνθῆκες ποὺ τῇ γέννησαν ἔλειψαν, ἡ Ἀδελφότης διαλύθηκε.

Ἡ συμβολὴ της ἐν τούτοις στὰ πράγματα τῆς Κοινότητος κατὰ τὴν κρίσιμη ἐκείνη περίοδο τῆς ζωῆς της πρέπει νὰ ἦταν σημαντικὴ.

Συνεχίζεται

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΡ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΛΟΓΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ*

Η) Λαζόπουλος Γεώργιος

Σουδενά

Ἐδίδαξεν ἐν Πρεβέζῃ διαδεχθεὶς τὸν Ἀνασ. Σακελλάριον.

(Παρανίκας 75)

Μ) Λάλλας Δημήτριος τοῦ Στεργίου (1848—1911)

Μεγάροβον

Γόνος πλουσίας οἰκογενείας. Ἐφοίτησεν εἰς Θεσ)νίκην, Ἀθήνας, καὶ ἐπὶ 11 ἔτη εἰς Γενεύην καὶ Μόναχον ὡς μαθητὴς τοῦ Βάγκνερ. Ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν ἐπὶ 30 ἔτη εἰς Θεσ)νίκην καὶ ἐμελοποίησε πολλὰ ποιήματα Ἑλλήνων καὶ ξένων συνθετῶν.

(Μακεδ. Ἡμερ. 1913 σ. 227 — Μ. Ἐγκυκλοπαιδεῖα)

Η) Λαμπανιτζιώτης Πολυζῶης

Ἰωάννινα

Ἐκδότης καὶ ἔμπορος βιβλίων. Ἐμαθήτευσεν εἰς Ἰωάννινα καὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐγκατεστάθη εἰς Βιέννην ὡς ἔμπορος βιβλίων. Ἐξέδωκεν ἀρκετὰ βιβλία καὶ μετέφρασε τὸν Θεμιστοκλῆν τοῦ Μεταστασίου ἐν Βιέννῃ τὸ 1796.

(Βρεττὸς Β 295 — Κιγάλας 57 — Ἡπ. Ἐστία 1967 σ.499 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Λαμπρίδης Ἰωάννης (1843—1892)

Κάτω Σουδενά (Ζαγορίου)

Ἐμαθήτευσεν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ εἶτα εἰς Ριζάρειον. Ἐσπούδασε τὴν ἰατρικὴν εἰς Ἀθήνας, ἣν ἤσκησεν εἰς Ἰωάννινα. Συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἐγκατεστάθη τὸ 1868 εἰς Ἰωάννινα, ἐπιτυχῶς συμμετέχων ἐνεργῶς τῆς ζωῆς τῆς πόλεως.

Ἐπῆρξε πολυγραφώτατος ἱστορικὸς καὶ συνέγραψεν «Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα καὶ Ἡπειρωτικὰ Ἀγαθοεργήματα», φέρεται δὲ καὶ εὐεργέτης τῆς Ριζαρείου καὶ τοῦ Πανεπιστημίου.

(Ἐγκυκλοπαιδεῖαι).

Η) Λαμπρίδης Ἰωάννης (1862—1914)

Δολιανὰ

Λόγιος ἱστοριοδίφης. Ἐφοίτησεν εἰς Ἰωάννινα καὶ ἐσπούδασε Νομικὴν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐδικηγόρησεν εἰς τὰ Ἰωάννινα. Τὸ 1892 κατέφυγεν εἰς Ἀθήνας καὶ

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 378.

ἔξεδωκε τὸν «Ἑβδομαδιαῖον Ἀγῶνα». Συνέγραψεν ἄρκετὰ καὶ τὸ 1911 ἔξελέγη βουλευτής.

(Ἑγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Λάμπρος Παῦλος (1819—1887)

Καλαρρῦται

Νομισματολόγος διάσημος, αὐτοδίδακτος, συλλέκτης ἀρχαίων νομισμάτων. Ἐδημοσίευσεν πλείστας μελέτας.

(Κλειώ 1887 — σ. 369).

Η) Λάμπρος Μιχαήλ (1841—1902)

Καλαρρῦται

Υἱὸς τοῦ Παύλου. Ἐφοίτησεν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Ἀθηνῶν καὶ ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς καὶ γραμματεὺς τοῦ συλλόγου «Παρνασσός». Ἐξελέγη βουλευτὴς Ἀρτης καὶ μετέφρασε διάφορα ἔργα ἐκ τῆς Γαλλικῆς καὶ Ἰταλικῆς.

Η) Λάμπρος Ἰωάννης (1843—1909)

Καλαρρῦται

Νομισματολόγος, υἱὸς τοῦ Παύλου. Μετὰ τὰς σπουδὰς του εἰς Ἀθήνας καὶ Εὐρώπην, ἐπεδόθη εἰς ἀρχαιολογικὰς καὶ νομισματολογικὰς μελέτας.

Η) Λάμπρος Σπυρίδων (1851—1919)

Καλαρρῦται

Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Ἀθήνας καὶ εἶτα εἰς Λειψίαν. Περιῆλθε βιβλιοθήκας καὶ ἀρχεῖα ὅλης τῆς Εὐρώπης. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1890—1916), ἱστοριοδίφης καὶ πολυγραφότατος συγγραφεύς. Συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος.

(Ἑγκυκλοπαιδεῖαι — Ἡπ. Χρονικὰ 1937 σ. 7)

Η) Λάμπας Μίνης (1850—1917)

Δρόβιανη

Ἱστορικὸς καὶ φιλόσοφος, ἐσπούδασεν εἰς Ἀθήνας καὶ Βερολίνον. Διετέλεσε γενικὸς γραμματεὺς Παιδείας ἐπὶ μακρόν, πολιτικὸς ἀρχηγὸς τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1878 καὶ καθηγητὴς Πανεπιστημίου. Ὑπῆρξε χαρακτὴρ ἀδαμάντινος, ἀπεριορίστου κύρους καὶ ἐδημοσίευσεν πλείστας μελέτας ἱστορικὰς καὶ φιλοσοφικάς.

ἡ Ἡπ. Ἑστία 1952 σ. 568 — Ἑπετηρὶς Φιλοσόφικης Σχολῆς 1954 - 1955 — Ἑγκυκλοπαιδεῖαι)

Μ) Λάσκαρης Ἀσσάνος

Θεσσαλονίκη

Ἱατροφιλόσοφος. Ἐσπούδασεν εἰς Παταυῖόν καὶ ὑπῆρξε γνώστης τῆς Λατινικῆς καὶ Ἰταλικῆς.

(Ζαβίρας 189 — Μελέτιον Δ' 145)

Μ) Λασκαρίδου Αἰκατερίνη (1842—1916)

Μακεδονία

Κόρη τοῦ Κων)νου Χρηστομάνου, ὑπανδρεύθη τὸν ἐκ Προύσσης εὐπατρίδην Λ. Λασκαρίδην. Ὑπῆρξεν εὐρείας μορφώσεως παιδαγωγὸς καὶ ἔγραψε πολλά.

(Μ. Ἑγκυκλοπαιδεῖα)

Μ) Λασπᾶς Νικόλαος

Σιάτιστα

Φιλικός. Διετέλεσε γραμματεὺς πασάδων εἰς οὓς εἰσηγεῖτο ἑξοπλισμὸν ἄρματο-

λῶν (δῆθεν κατὰ τῶν κλεφτῶν).

(Ἡλιος)

Μ) Λασσάνης Γεώργιος (1793—1870)

Κοζάνη

Φιλικός. Ἐμαθήτευσεν εἰς τὴν Κοζάνην καὶ ἐσπούδασεν εἰς Λευσίαν. Τὸ 1817 ἔλθων εἰς Ὀδησσὸν ἐδίδασκεν εἰς τὴν ἐκεῖ σχολήν. Ὑπασπιστὴς τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντη καὶ χιλιάρχος τοῦ Ἱεροῦ λόχου, κατελθὼν εἰς Ἑλλάδα ἐγένετο στρατοπεδάρχης Ἀν. Ἑλλάδος. Συνέγραψεν ἀρκετά. Μετὰ τοῦ Γενναδίου συνέταξεν ὁτομον Ἐγκυκλοπαιδείαν καὶ μετέφρασε μυθιστόρημα τοῦ Λαφονταῖν ἐκδοθὲν τὸ 1820 ἐν Μόσχᾳ.

(Παρανίκας 59 — Εὐαγγελίδης 129 — Βρεττός 195 — Λιούφης 308 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Λαυρέντιος ἐκ Ζίτσης

Ζίτσα

Ἀρχιερεὺς.

(Κραψίτης)

Μ) Λαυριώτης Εὐθύμιος τοῦ Κων)νου

Μακεδόν

Ἐγεννήθη εἰς Τραπεζοῦντα ἐκ γονέων Μακεδόνων. Ἦκμασε τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ἐγραψε διὰ στίχων δύο ὁγκώδη βιβλία καὶ τὸ ἱστορικὸν τῆς Λαύρας μετὰ βιογραφίας κτήτορος τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου καὶ ἄλλα.

(Μ. Ἐγκυκλοπαιδεῖα)

Θ) Λεονάρδος Ἰωάννης

Ἀμπελάκια

Διδάσκαλος τοῦ ἐν Ζέμονι Ἑλληνομουσείου. Συνέγραψε τὴν χωρογραφίαν τῆς Θεσσαλίας.

Μ) Λεοντιάδης Σεβαστὸς (1690—1765)

Καστοριά

Ἱερεὺς καὶ ἱεροκῆρυξ, ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ἀνθρακίτου εἰς Ἰωάννινα. Ἐσπούδασεν εἰς Πατάνιον καὶ ἐπιστρέψας, ἐδίδαξεν ἐν τῇ πατρίδι του (1726—28), εἰς Τσαρίτσανην, Κοζάνην, Μοσχόπολιν καὶ τέλος ἰσοβίως ἐν τῇ πατρίδι του. Σώζονται λόγοι του ἐκδοθέντες ἐν Σαξωνίᾳ. Συνέθεσεν ἡρωελεγεῖα κ.λ.π.

(Ζαβίρας 581 — Παρανίκας 53 — Βρεττός Β 49 — Σάθας 481 — Μακ. Ἡμερολόγιον 1911 σ. 171 — Ἀραβαντινὸς — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Λεόντιος Κασσανδρείας

Ἰωάννινα

Μαθητὴς τῆς Ριζαρείου. Διετέλεσε καθηγητὴς ἱερῶν εἰς τὰ Ζάππεια Παρθεναγωγεῖα Κων)λεως (1880—1883) καὶ Μέγας Ἀρχιδιάκονος, Μητροπολίτης Κιτρους, Παραμυθίας, Φιλιππῶν, Φιλαδελφείας, Μελενίκου καὶ τῷ 1901 Κασσάνδρας.

(Ἡμερ. Φάρος Ἀνατολῆς 1902 σ. 123)

Μ) Λεόντιος Ἡλιουπόλεως

Μητροπολίτης Ἡλιουπόλεως.

(Καλλινδέρης Συντεχνία καὶ Ἐκκλησία σ. 154)

Η) Λιάμπης Ἰωάννης (1874—1945)

Ἰωάννινα

Εὐπατρίδης, ἀπόφοιτος τῆς Κασσαβετείου γεωργικῆς σχολῆς. Συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐν Γερμανίᾳ. Ὑπηρετήσεν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Γεωργίας καὶ διετέλεσεν ἐπίσης διευθυντὴς Γεωργικῆς Σχολῆς καὶ γενικὸς ἐπιθεωρητὴς Γεωργίας. Συνέγραψε περὶ τυροκομίας καὶ γεωργίας.

(Ἡλίου)

Η) Λιάμπης Χαρίλαος (1880—)

Ἰωάννινα

Ἀδελφὸς τοῦ Ἰωάννου, ἀνὴρ ἰσχυρᾶς θελήσεως, δημιουργικὸς, θεμελιωτὴς βιομηχανίας τεχνητῶν ὑλῶν.

(Ἡλίου)

Η) Λίγκαρος Ἀγάπιος (1762—1842)

Ἰωάννινα

Ἀπόφοιτος τῆς Μπαλαναίας, ἡγούμενος τῆς μονῆς Λυκοστάνης, εὐσεβὴς καὶ εὐπαιίδευτος.

(Ἀραβαντινὸς)

Μ) Λιούφης Παναγιώτης (1869—)

Κοζάνη

Ἐφοίτησεν εἰς τὴν πατρίδα του, ἐσπούδασε φιλοσοφίαν καὶ ἐδίδαξεν εἰς σχολὴν τῆς πατρίδος του καὶ εἶτα εἰς Ἀθήνας. Ἐβραβεύθη διὰ μακρόχρονον ὑπηρεσίαν του. Συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς Κοζάνης.

(Λιούφης σ. 250)

Μ) Λοῦϊας Γεώργιος (—1823)

Κοζάνη

Ἐλλόγιμος ἀνὴρ. Ἐσχολάρχησεν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ εἰς τὴν Βελβενδό, ἐπιδοθεὶς τέλος εἰς τὸ ἐμπόριον. Δεινὸς εἰς τὴν λογικὴν, ἐξαίρετος ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ, τιμώμενος διὰ τὴν ὀρθότητα τῶν λόγων του.

(Παρανίκας 59 — Λιούφης 203, Μεϊδάνης 79 — Ἀραβαντινὸς)

Η) Λούπους Βασίλ. (Λύκος) (1595—)

Ἡπεῖρος

Ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας, διαδεχθεὶς τὸν Μωϋσῆν Μοβίλαν τὸ 1634. Φιλοπρόοδος, προστάτης τῆς παιδείας, ἐξεθρονίσθη τὸ 1650.

(Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Λουριώτης Νικόλαος (1783—1833)

Λοῦρος

Εὐπατρίδης, ἐφοίτησεν εἰς Ἰωάννινα. Διετέλεσε τὸ 1821 ἀρχιγραμματεὺς τῆς Γερουσίας τῆς Δ. Ἑλλάδος, Ὑπουργὸς Οἰκονομικῶν, Ἐκκλησιαστικῶν ἐπὶ Καποδίστρια. Ἐφονεύθη ὑπὸ στασιαστῶν εἰς Καλάμας.

(Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Λουριώτης Ἀνδρέας (1789—1854)

Λούρος

Ἐσπούδασεν εἰς Γερμανίαν καὶ Γαλλίαν. Λόγω τῆς μορφώσεώς του ἐστάλη πρὸς σύναψιν δανείου εἰς τὸ Λονδίνον καὶ ὑπέγραψε συμφωνητικὸν β' δανείου. Ἀνέλαβε κατ' ἐντολὴν τοῦ Μαροκορδάτου πολιτικὰς ἐνεργείας διὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Στέμματος ὑπὸ τοῦ Λεοπόλδου τοῦ Βελγίου.

(Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Λουριώτης Ἐπαμεινώνδας (1817—1887)

Λούρος

Τίος τοῦ Νικολάου. Ἐσπούδασε Νομικὰ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ Γενεύην. Ἠκολούθησε τὸν δικαστικὸν κλάδον φθάσας εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ Εἰσαγγελέως τοῦ Ἀρείου Πάγου. Διετέλεσε Βασιλικὸς Ἐπίτροπος Ἀρτῆς τὸ 1881, Νομάρχης Κερκύρας, γενικὸς δ) τῆς Ταχυδρομείων καὶ Τηλεγραφείου καὶ Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν. Ἐξέδιδε τὴν Γενικὴν Ἐφημερίδα Ἑλλάδος.

(Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Θ) Μάγνης Δανιὴλ (1791—1856)

Ἅγιος Λαυρέντιος Πηλίου

Ἐσπούδασε φιλολογίαν ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἦτο μεγάλης μαθήσεως. Ἐδίδαξεν ἐν τῇ πατρίδι του καὶ ἐσχολήρχησε τῆς Μεγ. τοῦ Γένους Σχολῆς (1853—54). Συνέγραψε τὴν Λατινικὴν γραμματικὴν καὶ τὸ ἱστορικογεωγραφικὸν λεξικὸν ἐκδοθὲν ἐν Βενετίᾳ τὸ 1834 καὶ ἄλλα.

(Κιγάλας 59 — Εὐαγγελίδης Α 20, 51, 98, 212, 218 καὶ Β' 81 — Ζωσιμᾶς Φῆμη 1887)

Θ) Μάγνης Πέτρος (1880—)

Ζαγορὰ Πηλίου

Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς Ἀθήνας καὶ εἶτα ἐγκατεστάθη εἰς Αἴγυπτον, ἀσχοληθεὶς μὲ ἐπιχειρήσεις βάμβακος. Συνεργάτης περιοδικῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ διευθυντὴς περιοδικοῦ. Ἐξέδωκε συλλογὴν ρωμαντικῶν ποιημάτων.

(Μ. Ἐγκυκλοπαιδεῖα)

Θ) Μάγνης Νικόλαος

Μηλεαὶ Πηλίου

Συνέγραψε τὸ 1860 τὴν τοπογραφίαν Θεσσαλίας.

Θ) Μαζαράκας Νικόδημος (—1729)

Φερραὶ (Θεσσαλίας)

Ἦκμασε τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ἐδίδαξεν εἰς Ἀθήνας τὸ 1676—1682, εἰς Βραγγιανὰ (Ἀγράφων), ὅπου καὶ ἀπέθανεν.

(Σάθας 618 — Εὐαγγελίδης Α 237, 276)

Η) Μακρῆς Βησσαρίων (1635—1699)

Ζαγόριον

Ἱερομόναχος διαλάμπας ἐν τῇ Θεολογίᾳ καὶ Φιλοσοφίᾳ. Ἐγκύκλια μαθήματα διήκουσεν εἰς Ἰωάννινα καὶ ἐσπούδασεν εἰς Κων)λιν.

Ἐσχολήρχησεν εἰς Ἰωάννινα καὶ συνέγραψε περὶ πίστεως, ἐλπίδος, ἀγάπης,

σταχυολογίαν καὶ τεχνολογίαν γραμματικῆς τέχνης, ἐκδοθεῖσαν ἐν Βενετίᾳ τὸ 1685.

(Βρεττός Α 218, Β 300 — Εὐαγγελίδης Α 156, Ἡπ. Χρονικά 1930 σ. 30 — Μελέτιος Δ. 224 — Σάθας 384 — Λαμπρίδης Ζαγοριακά Α 50 — Κιγάλας 60 — Ἡπ. Ἑστία 1973 σ. 80 — Ἀραβαντινός — Ζαβίρας 205 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Μακρῆς Μιχαὴλ (1640—1708)

Ζαγόριον

Λόγιος, ἀδελφὸς τοῦ Βησσαρίωνος. Νοτάριος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, μέγας διερμηνεύς, ἐπιμελητὴς καὶ διορθωτὴς ἐκκλησιαστικῶν ἔργων, γραμματεὺς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Κ. Δούκα καὶ Βασαράβα, ἐκληροδότησεν ἀξιόλογον περιουσίαν.

(Βρεττός Α 218 — Ἀραβαντινός)

Η) Μακρῆς Μελέτιος (ἢ Μακάριος)

Ζαγόριον

Ἱερομόναχος, πιθανὸν ἀδελφὸς τοῦ Βησσαρίωνος. Εἰδήμων ἱερῶν γραφῶν, κῆρυξ Εὐαγγελίου, ἐπιμελητὴς τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ Ἑλληνικοῦ τυπογραφείου. Ἑσχολάρχησε περὶ τὸ 1740 τῆς Ἐπιφανίου σχολῆς Ἰωαννίνων.

(Σάθας 385 — Βρεττός 218 — Ἀραβαντινός — Ἐλευθερουδάκης)

Η) Μαρμόπουλος Ἀλέξανδρος (1914—)

Στεγόπολις Ἀργυροκάστρου

Λόγιος μὲ νομικὴ μόρφωση, ἱστορικὸς συγγραφεὺς, λαογράφος, δημοσιογράφος, γλαφυρὸς ὁμιλητὴς, ἐνθερμος ἀγωνιστὴς τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ ζητήματος, κοινωνικὸς ἐργάτης καὶ πρόεδρος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἡπειρωτικῆς Ἑταιρείας.

Συνέγραψε καὶ ἐξέδωκεν ἀρκετά.

(Ἡπειρωτικὴ Ἑστία 76ριος 1966)

Η) Μανάρης Σπυρίδων (1805—1886)

Ἰωάννινα

Γόνος τῆς εὐγενοῦς οἰκογενείας τῶν Αὐγερινῶν, ἐδιδάχθη τὴν μαθηματικὴν ἐπιστήμην εἰς τὴν Ἴόνιον Ἀκαδημίαν καὶ εἶτα εἰς Γερμανίαν. Ἐδίδαξεν ἐν Λευκάδι τὸ 1830, εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπὸ τὸ 1852 διηύθυνε τὴν Ζωσιμαίαν μέχρι τοῦ θανάτου του. Συνέγραψεν ἄλγεβραν καὶ ἀριθμητικὴν.

(Ἡπ. Χρονικά παράρτημα 1927 Εὐαγγελίδης Α 16 4 — Μ. Ἐγκυκλοπαιδεῖα)

Μ) Μανασσῆς Ἡλιάδης

Μελένικον

Ὅρα Ἡλιάδης Μανασσῆς.

Η) Μανασσῆς

Ζίτσα

Ἀρχιερεὺς.

(Κρασίτης)

Μ) Μανδακάσης Θωμᾶς

Καστοριά

Ἐφοίτησεν ἐν Ρωσσίᾳ καὶ ἐσπούδασεν Ἱατρικὴν καὶ Φιλοσοφίαν ἐν Βιέννῃ καὶ Λειψία, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ ἐκεῖ τὸ 1758. Ἑσχολάρχησε τὸ 1767—70 ἐν τῇ πα-

τρίδι του, συνέγραψε και εξέδωκεν ιατρικά και θρησκευτικά συγγράμματα ιδία δαπάνη.

(Ζαβίρας 317 — Σάθας 554 — Παρανίκας 54 — Βρεττός 5 300 — Μ. Ἡμερολόγιον 1911 σ. 173 — Μ. Ἐγκυκλοπαιδεία)

Η) Μενέζας Πέτρος

Ἄρτα

Ἐγεννήθη ἐν Βλαχία ἐκ πατρὸς ἐξ Ἀρτης καὶ ἐσπούδασε Νομικὰ εἰς Παρισίους. Τὸ 1820 συνεργάσθη εἰς ἐπιτροπὴν πρὸς ἐκπόνησιν κώδικος τῆς Βεσσαραβίας. Ἐδρασεν ὡς νομικὸς εἰς Παραδουναβίους χώρας.

(Μάνθου Β' 41 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Μανιάκης Νικόλαος (1812—1852)

Πάργα

Φιλικός. Τὸ 1817 ἔφυγεν οἰκογενειακῶς ἐκ Πάργας, ἀγορασθείσης ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ. Ἐτυχε τῆς εὐνοίας τοῦ Γκυλφόρδου κυβερνήτου τῶν Ἰονίων νήσων, παρ' οὗ ἐστάλη διὰ σπουδὰς εἰς Ἀγγλίαν. Ἐδίδαξεν εἰς Ἰθάκην καὶ ἐδικηγόρησεν εἰς Πάτρας. Ἀκολουθήσας τὸν δικαστικὸν κλάδον ἐγένετο Ἐφέτης. Συνέγραψε νομικὰ καὶ συνέθεσε ποίημα πρὸς τιμὴν τοῦ Κανάρη.

(Βρεττός Β 300 — Παρανίκας 76 — Ἀραβαντινὸς — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Μάνος Κων(ν)τίνος τοῦ Ἀθαν.

Πρέβεζα

Ἐφοίτησεν εἰς Μπαλαναίαν καὶ ἐδίδαξεν ἐπὶ ἔτη πολλὰ ἐν τῇ πατρίδι του μέχρι τὸ 1834. Διετέλεσε ρήτωρ, κῆρυξ ἀπ' ἁμβωνος, ἀντίζηλος τοῦ Παλαμᾶ.

(Παρανίκας 75 — Ἀραβαντινὸς)

Η) Μανούσης Θεόδωρος (1789—1858)

Σιάτιστα

Εὐπατρίδης. Ἐσπούδασεν ἐν Γερμανίᾳ, λίαν πεπαιδευμένος, ἐνάρετος, ἀ' καθηγητῆς τῆς ἱστορίας εἰς Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ὑπῆρξε μεγάλος εὐεργέτης τῆς πατρίδος του καὶ τοῦ Πανεπιστημίου (Μανούσειον κληροδότημα δι' ἀπόρους φοιτητάς).

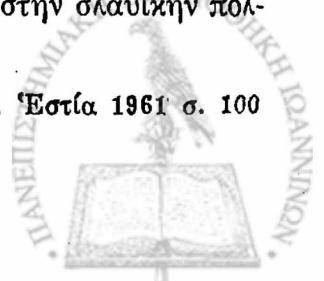
(Παρανίκας 56 — Βακαλόπουλος 14 — Ἀποστόλου 66 — Εὐαγγελίδης Α 149 — Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολῆς Ἀθηνῶν 1954-55 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Μ) Μάξιμος ὁ Γραικὸς (1480—1556)

Ἄρτα

Φέρεται ὡς Ἅγιος τῆς Ρωσικῆς ἐκκλησίας. Ἐξαιρετικὴ φυσιογνωμία. Ἐσπούδασεν εἰς Παρισίους, Φλωρεντίαν, Βενετίαν. Ὑπῆρξε γνώστης πολλῶν γλωσσῶν καὶ ἐμόνασεν ἐν Μονῇ Βατοπεδίου, ὅπθθεν ἐστάλη τὸ 1505 ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ρωσσίας Βασίλειον Ἰβάνοβιτς, ζητήσαντα γνώστην τῆς σλαυικῆς διὰ τὴν καταγραφὴν τῶν χειρογράφων τῆς Μόσχας. Ἀγαπηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος, δὲν ἐπετράπη ἡ ἐπιστροφή του. Συνέγραψε καὶ μετέφρασε στὴν σλαυικὴν πολλὰ ἔργα.

(Σάθας 124 — Παπαδόπουλος σ. 9 — Πανελ. Λεύκωμα Ε' 84 — Ἠλ. Ἔστια 1961 σ. 100 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Μ) Μάξιμος Ἰωάννης τοῦ Κ.

Μακεδονοβλάχος

Ἱστορικὸς καὶ θνολόγος. Ἐξέδωκε Μακεδονορωμανικὴν γραμματικὴν κουτσοβλαχιστὶ καὶ ἀπλόελληνιστὶ ἐν Βουκουρεστίῳ. Ὑπῆρξεν ὄργανον τῆς Ἱησουϊτικῆς Δακικῆς προπαγάνδας κατὰ Ἀραβαντινόν.

(Κουρλάς 156)

Η) Μαργαρίτης Φίλιππος (Πετμεζούλιας) (1771)—1844)

Μαργαρίτιον Ἠπεύρου

Γόνος παλαιᾶς οἰκογενείας. Ἐγεννήθη ἐν Τυρνάβῳ, ὅπου κατέφυγεν ἡ οἰκογένειά του. Ἀπελαθεὶς ἐκ Τυρνάβου ἐγκατεστάθη εἰς Σμύρνην εἰσαγαγὼν ἐκεῖ τὴν βιοτεχνίαν ἐρυθρῶν νημάτων τῶν Ἀμπελακίων.

Ὑπῆρξε Φιλικὸς καὶ διέθεσε πλοῖα καὶ χρήματα διὰ τὸν ἀγῶνα. Διωχθεὶς κατέφυγεν εἰς Ναύπλιον, ὅπου ἀπέθανε πτωχότατος.

(Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Μαργαρίτης Δημήτριος (1804—1833)

Μαργαρίτιον

Πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Φιλίππου. Ἠγωνίσθη κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐμορφώθη ἐν Γαλλίᾳ, ὅπου ὑπηρέτησεν ὡς διπλωματικὸς ὑπάλληλος.

(Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Μαργαρίτης Φίλιππος (1810—1892)

Μαργαρίτιον

Ζωγράφος. Ἐγεννήθη ἐν Σμύρνῃ καὶ ἐσπούδασεν ἐν Ρώμῃ. Τὸ 1837 ἐλθὼν εἰς Ἑλλάδα ἐδίδαξεν ἐπὶ 25ετίαν εἰς σχολὴν Καλῶν Τεχνῶν. Παρητήθη κατὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὁθωνος καὶ ἔζησεν εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

(Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Μαργαρίτης Γεώργιος (1814—)

Υἱὸς τοῦ Φιλίππου. Ἐγεννήθη καὶ αὐτὸς ἐν Σμύρνῃ καὶ ἐσπούδασεν εἰς Παρισίους. Ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας διωρίσθη καθηγητὴς ζωγραφικῆς τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων. Συνέθεσεν ἀξιολόγους πίνακας τῶν ἀνδρῶν τῆς Ἐπαναστάσεως.

(Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Μαργαρίτης Χαρίτων

Δρόβιανη Β. Ἠπεύρου

Γραμματεὺς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ Βοϊβόνδας τῶν Τρικάλων.

(Δωδώνη 1896 — σ. 161)

Η) Μαργαρίτης ὁ Καστοριεὺς (ὁ Δοβριανίτης) (1800—)

Δρόβιανη

Πεπαιδευμένος, καλλίφωνος μουσικός. Ἐδίδαξεν εἰς Τατάουλα Κωνσταντινουπόλεως καὶ συνέγραψε πραγματεῖαν περὶ μουσικῆς.

(Μ. Ἐγκυκλοπαιδεῖα)

Η) Μαρούλης Δημήτριος (1820—1893)

Κατσικά Ἰωαννίνων

Ἵπότροφος τῆς Ριζαρείου, καθηγητὴς Ἱερῶν ἐν Σμύρνῃ καὶ εἶτα ἐσπούδασε θεολογίαν καὶ φιλολογίαν ἐν Γερμανίᾳ. Τὸ 1869 διετέλεσε Γυμνασιάρχης Θεσσαλονίκης καὶ κατόπιν Σερρών. Ὑπῆρξε παιδαγωγός, ὁμιλητὴς ἄμβωνος καὶ συνέγραψε παιδιαγωγικὰς διατριβάς.

(Πέννας 136 — Εὐαγγελίδης Α 143 — Ἡπ. Ἑστία 1953 σ. 358 — Μακ. Ἡμερολόγιον 1911 σ. 76 — Ἑγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Μαρούτσης Λάμπρος

Ἡπειρος

Πεπαιδευμένος μεγαλέμπορος ἐν Βενετίᾳ. Μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Συμεὼν ἐνίσχυσε τὴν σχολὴν Γκιούνμα Ἰωαννίνων.

(Ἑγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Μαρούτσης Συμεὼν

Ἡπειρος

Πεπαιδευμένος καὶ φιλόπατρις. Μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Λάμπρου ἵδρυσαν τὴν Μαρουτσαίαν σχολὴν Ἰωαννίνων, ἀποστείλαντες τὸ 1742 διευθυντὴν αὐτῆς τὸν Εὐγένιον Βούλγαρην. Ἡ σχολὴ ἐλειτούργει ἐκ τόκων καταθέσεών των.

(Σάθας 593 — Παρανίκας 64 — Βελοῦδος 2, 76 — Ἀραβαντινὸς Χρον. Ἡπείρου (σποράδων) — Ἑγκυκλοπαιδεῖαι)

Μ) Μαρτιανὸς Ἰωακείμ (Βελιγράδων)

Μοσχόπολις

Ἀπόφοιτος τῆς σχολῆς Χάλκης, καθηγητὴς τῶν Ζαππειῶν καὶ ἄλλων σχολῶν τῆς Κων)πόλεως, γνώστης Ἰλλυρικῶν γλωσσῶν. Ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῶν Βελιγράδων, ἀναπτύξας ἐθνικὴν καὶ χριστιανικὴν δρᾶσιν. Ὑπῆρξε συγγραφεύς.

(Π. Λεύκωμα Στ. 96)

Θ) Ματθαῖος Β΄ Πατριάρχης Κων)λεως

Κλεινοδὸς Καλαμπάκας

Μητροπολίτης Ἰωαννίνων περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΣΤ΄ αἰῶνος. Τὸ 1595 ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον καὶ ἐκπεσὼν ἀνῆλθεν ἐκ νέου μετ' ὀλίγον. Μετέφερε τὸ Πατριαρχεῖον εἰς τὸ Φανάρι, ἔλυσε τὸ Σιναϊκὸν ζήτημα καὶ ἀνεκήρυξε Ἀγίαν τὴν Ἀθηναίαν Φιλοθέην, ἐφέρθη διπλωματικῶς κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Διονυσίου τοῦ Φιλοσόφου. Ὑπῆρξεν ἀγαθὸς τὴν καρδίαν, προσεκτικὸς εἰς τὰς ἐνεργείας του.

(Ἑγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Ματθαῖος ὁ Μυραίων ὁ ἐκ Πωγωνιανῆς (1618—)

Πωγωνιανή

Σοφὸς ἱεράρχης καὶ Μητροπολίτης Μυραίων (Μ. Ἀσίας). Ἐγραψε κατὰ Λατίνων καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Οὐγγροβλαχίας (ἐνθα διέτριβεν), ἐκδοθεῖσαν ἐν Βενετίᾳ τὸ 1683. Συνέταξε τὴν ἀκολουθίαν τῶν πατέρων Νεκταρίου καὶ Θεοφάνους.

(Ζαβίρας 418, 448 Σάθας 403 — Κιγάλας 63 — Μάνθου Β 40 — Βρεττὸς Β 303 — Ἡπ. Ἑστία 1961 σ. 100, 1962 σ. 22, 1969 σ. 19 — Ἑγκυκλοπαιδεῖαι)

Θ) Ματθαῖος Τυρναβίτης

Τύρναβος

Ἐξεπαιδεύθη ἐν τῇ πατρίδι του καὶ ἐσχολάρχησεν εἰς Τσαρίτσανην, 1791—98,

ὅπου ἀντικατέστησε ὁ Κ. Κούμας.

(Εὐαγγελίδης Α 220 — Παράνικας 85 — Ἀραβαντινὸς)

Θ) Ματθαῖος ἐπίσκοπος Σκοπέλου

Ζαγορά

Ἀδελφὸς τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Προκοπίου τοῦ Α'.

Μ) Ματουλόπουλος Κωνστάντιος (1841—1911)

Κοζάνη

Ἐφοίτησεν εἰς σχολὴν τῆς πατρίδος του καὶ εἶτα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐσπούδασε Φιλολογία καὶ διετέλεσε σχολάρχης τῆς Κλεισούρας καὶ ἀρχιδιάκονος τῆς Μητροπόλεως Θεσ)νίκης. Ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον Ἀρδαμερίου, Σερβίων Κοζάνης, Δρυινοπούλεως. Ἀνὴρ μεγάλης δράσεως, συνέστησε πολλὰ σχολεῖα καὶ ἐπολιτεύθη σωφρονῶς.

(Διοφύης 117 — Μακ. Ἡμερολόγιον 1912 σ. 167)

Μ) Ματρα(πε)ζόπουλος Νεράντζιος

Σιάτιστα

Προεστὸς τῆς πατρίδος του καὶ γνώστης τέλειος τῆς τουρκικῆς. Μετέφρασε τὸ Κοράνιον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ κατέλαβεν ἀνωτέρας θέσεις πλησίον μεγιστάνων Τούρκων, λόγῳ τῆς εὐφραδείας του.

(Ζαβίρας 470 — Σάθας 605 — Ἀποστόλου 64 — Μακ. Ἡμερολόγιον 1911 σ. 175)

Η) Μαυρογιάννης Βενέδικτος (—1828)

Πάργα

Ἱερομόναχος, μαθητὴς τοῦ Παλαμᾶ εἰς Μεσολόγγιον. Ἐσχολάρχησεν εἰς Πάτρας μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀπεβίωσε γέρον.

(Παράνικας 96 — Ἀραβαντινὸς)

Η) Μαυρογιάννης Κων)τίνος (1816—1861)

Ἡπειρος

Ἐγεννήθη εἰς Κέρκυραν καὶ διετέλεσε καθηγητὴς τῆς Κλινικῆς Ἱατρικῆς (1843—45).

(Ἡπ. Χρονικά 1937 σ. 6)

Η) Μαυρογιάννης Ἀθανάσιος (1874—1907)

Ἡπειρος

Ἐγεννήθη εἰς Κέρκυραν ὅπου καὶ ἐμαθήτευσεν, εἶτα μετέβη εἰς Παρισίους ἀναγνωρισθεὶς διδάκτωρ τῆς ἱατρικῆς τὸ 1898, Ὑφηγητὴς τῆς Γεν. Παθολογίας τὸ 1906. Συνέγραψε μερικὰ ἔργα καὶ διέθεσε μικρὸν ποσὸν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

(Μεγ. Ἐγκυκλοπαίδεια)

Μ) Μέγας Ἀναστάσιος (—1927)

Σιάτιστα

Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, συνέγραψε κοσμογραφίαν, φυσικὴν ἱστορίαν, γεωλογίαν, καθὼς καὶ ἱστορίαν γλωσσικοῦ.

(Ἀποστόλου 70 — Ἡλῖος)

Μ) Μέγας Γεώργιος τοῦ Ἀναστασίου (1893—)

Σιάτιστα

Διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐσπούδασεν εἰς Γερμανίαν Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν καὶ Λαογραφίαν. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς Λαογραφίας καὶ συνέγραψε πολλά.

("Ἡλιος)

Θ) Μεθόδιος Ὀλυμπιώτης

Ἄγυιὰ

Ἱερομόναχος, ἐφοίτησεν εἰς Ἀθωνιάδα. Ἐφημέριος τῆς ἐν Βρατισλάβα ἐκκλησίας τῶν Ὀρθοδόξων. Ἐδίδαξεν ἐν τῇ πατρίδι του τὸ 1776 καὶ μετέφερεν εἰς τὴν ἀπλοελληνικὴν κατήχησιν τοῦ Κυρίλλου τῶν Ἱεροσολύμων. Συνέγραψε τὴν ἱερὰν κατήχησιν τοῦ βαπτίσματος.

(Κιγάλας 65 — Βρεττός Α 221 — Εὐαγγελίδης Α 222 — Τσοποτός 168 — Σάθας 605 — Ἀναστασίου 219 — Ἀραβαντινός — Μ. Ἐγκυκλοπαιδεία).

Μ) Μεθόδιος Βερροιεὺς

Βέρροια

Μοναχὸς πεπαιδευμένος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Ἦσκησε τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα καὶ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου τοῦ Μοναστηρίου Προδρόμου Βεροίας εἰς Ρωσίαν διὰ συλλογὴν ἐράνων, ἣν ἀποστολὴν ἔφερεν ἐπιτυχῶς εἰς πέρας.

(Μεϊδάνης 47 — Ἀραβαντινός)

Μ) Μεϊδάνης Χαρίσιος τοῦ Δημ. (1768—1823)

Ράχοδον Κοζάνης

Φιλογενὴς λόγιος κληρικὸς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ἐφοίτησεν εἰς Κοζάνην καὶ Βλαχολείβαδον. Ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Πεζάρου. Ἐδίδαξεν ἐν Πέστη καὶ ὑπηρέτησεν ὡς ἱερεὺς ἐν Βιέννῃ. Συνέλεξε ἱστορίας ἀρχαίων Ἑλλήνων πρὸς ὠφέλειαν νέων καὶ συνέγραψε τὸν «Λύχνον τοῦ Διογένοους» ὡς καὶ «Καλλιόπη Πολινοστοῦσα», ἐκδοθείσας ἐν Βιέννῃ τὸ 1818 καὶ 1819.

(Βρεττός Β 307 — Παρανίκας 59 — Σάθας 615 — Ζαρίδας 551 — Κιγάλας 65 — Εὐαγγελίδης 129 — Καλλινδέρης 37 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Μ) Μεϊδάνης Γεώργιος (—1854)

Ράχοδον

Υἱὸς τοῦ Χαρισίου. Ἐσπούδασεν εἰς Πέστην ἱατρικὴν, τυχὼν διδακτορικοῦ διπλώματος. Ἦσκησε τὸ ἐπάγγελμα του ἐν Βιτωλίοις, ὅπου καὶ ἀπεβίωσεν.

(Καλλινδέρης 41)

Μ) Μεϊδάνη Ματιῶ (Σακελλαρίου)

Ράχοδον

Κόρη τοῦ Χαρισίου. Ὑπανδρεύθη τὸν Κοζανίτην ἱατρὸν Σακελλάριον καὶ μετέφρασεν ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ δύο κωμωδίας, ἐκδοθείσας τὸ 1818 ἐν Βιέννῃ.

Μοναδικὸν σχεδὸν παράδειγμα μορφωμένης γυναικὸς εἰς τοὺς προεπαναστατικούς χρόνους.

(Καλλινδέρης 42)

Η) Μέκιος Κων)τίνος τοῦ Μ. (1866—) Συρράκον

Διδάκτωρ τῆς Νομικῆς καὶ τῆς Φιλοσοφίας, πρόξενος Ἑλλάδος ἐν Αἰγύπτῳ. Συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς Ἡπείρου καὶ ἄλλα καὶ μετέφρασε πολλά.

(Εὐαγγελίδης Α 180 — Λαμπρίδης Μαλακασιακὰ Β 47 — Μ. Ἐγκυκλοπαιδεῖα)

Η) Μέκιος Χρ. (1866—1959) Ἰωάννινα

Διδάκτωρ Φιλολογίας Ἀθηνῶν, καθηγητὴς τῆς Ζωσιμαίας (1894—1900).

(Δωδώνη 1896 — Ἡπ. Ἑστία 1972 σ. 289)

Η) Μελάς Λέων τοῦ Γεωργίου (1812—1879) Ἰωάννινα

Ἐγκριτος νομομαθής. Ἐγεννήθη ἐν Κων)λει καὶ ἐμαθήτευσεν εἰς Ὀδησσόν. Ἐφοίτησεν εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν καὶ εἶτα εἰς Πίζαν, ἀναγνωρισθεὶς διδάκτωρ νομικῆς. Ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ὅπου διεκρίθη ὡς εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου, καθηγητὴς τῆς νομικῆς καὶ ὑπουργὸς δικαιοσύνης. Συνέγραψε τὸν πανελληνίως γνωστὸν «Γεροστάθην».

(Δωδώνη 1899 — Ἡπ. Χρονικά 1937 σ. 5 — Ἡπ. Ἑστία 1958 σ. 19 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Μελάς Γεώργιος τοῦ Λέοντος (—1855)

Ἐμαθήτευσεν εἰς Ἰωάννινα καὶ ἀργότερον εἰς Κων)λιν πλησίον τοῦ πατρὸς του. Ἐπιφανὴς Φιλικὸς διωκόμενος εἰς Κων)λιν καὶ κατέφυγεν εἰς Ὀδησσὸν οἰκογενειακῶς καὶ εἶτα εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ 1826. Διετέλεσε πρόεδρος τοῦ ἐμπορικοῦ δικαστηρίου Σύρου.

(Μ. Ἐγκυκλοπαιδεῖα)

Η) Μελάς Ἰωάννης τοῦ Λέοντος

Νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Γεωργίου, μεγαλέμπορος Ἰωαννίνων ἐξ ὧν ἔφυγε τὸ 1820, προβλέπων τὴν ἐπανάστασιν. Ἐπολέμησεν εἰς Μεσολόγγιον. Διετέλεσε φίλος τοῦ Καποδίστρια καὶ διοικητὴς διαμερισμάτων τῆς χώρας.

(Μ. Ἐγκυκλοπαιδεῖα)

Η) Μελάς Παῦλος τοῦ Λέοντος

Φιλικός. Νεαρὸς ἠγωνίσθη εἰς τὸ Μεσολόγγιον, ὅπου καὶ ἐφονεύθη.

(Μ. Ἐγκυκλοπαιδεῖα)

Η) Μελάς Βασίλειος τοῦ Γεωργίου (1819—1884)

Ἐγεννήθη ἐν Κων)λει καὶ ἐκληροδότησε τὴν μεγάλην του ἐν Ἀθήναις οἰκίαν του (παλαιὸν Ταχυδρομεῖον), ὅπως ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς ἀνεγείρονται καὶ συντηροῦνται σχολεῖα.

(Μ. Ἐγκυκλοπαιδεῖα)

Η) Μελάς Κων)τίνος τοῦ Γεωργίου (1830—1900)

Πεπαιδευμένος μετέσχεν τῆς Β' Ἐθνοσυνελεύσεως (1863—64). Ἐξέδωκεν ἐμπορικὸν ἐγχειρίδιον πρὸς φωτισμὸν τῶν ἐμπορευομένων Ἑλλήνων.

(Ἦλιος)

Η) Μελάς Μιχαὴλ τοῦ Γεωργίου (1833—1897)

Νεώτερος τῶν τριῶν ἀδελφῶν του, πολλαπλῆς ἐθνικῆς δράσεως. Διετέλεσε Δήμαρχος Ἀθηναίων καὶ καλλιτέχνης.

(Ἦλιος)

Η) Μελέτιος ὁ Ἀθηνῶν (Μιχαὴλ Μῆτρος) (1661—1714)

Ἰωάννινα

Σοφὸς Ἱεράρχης. Ἐμαθήτευσεν εἰς Ἰωάννινα ὑπὸ τὸν Βησσαρίωνα Μακρῆν. Ἐσπούδασεν εἰς Παταυῖον Ἱατρικὴν, Μαθηματικὴν, Φιλοσοφίαν καὶ τὴν Ἰταλικὴν καὶ Λατινικὴν. Ἐδίδαξεν εἰς σχολὴν τοῦ Ἐπιφανείου (Ἰωάννινα) καὶ ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Ναυπάκτου καὶ Ἀρτης καὶ τὸ 1703 ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἀθηνῶν. Ὑπῆρξεν ἐγκαλῶπισμα τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου καὶ συνέγραψε διδαχὰς ρητορικῆς περὶ ἀστρονομίας, γεωγραφίας καὶ ἄλλα.

(Λαμπρίδης Ἀγαθοεργήματα 119 — Ἦλ. Ἑστία 1964 σ. 522 — Ἀραβαντινὸς Παιδεία παρ' Ἑλλήσι ΤΒ' Κεφ. Δ.)

Η) Μελέτιος ὁ Γεωγράφος (1661—1714)

Ἰωάννινα

Διετέλεσε Μητροπολίτης Ἀρτης καὶ εἶτα Πρεβέζης τὸ 1700.

(Βρεττός Α 221 — Σάθας 390 — Πανελ. Λεύκωμα Ε' 225 — Εὐαγγελίδης Α 155 — Ἦλ. Ἑστία 1961 σ. 100 καὶ 1973 σ. 81 — Ἑγκυκλοπαιδεῖαι)

Μ) Μελέτιος Σερβίων - Κοζάνης (ὁ Κατακάλου)

Θεσ)νίκη

Ἐσπούδασεν εἰς Ρώμην καὶ Νεάπολιν θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν. Τὸ 1735 ἀνεδείχθη ἐπίσκοπος Σερβίων - Κοζάνης. Ἀρχιεράτευσε θεαρέστως καὶ λαοφιλῶς καὶ ἐπὶ πενταετίαν ἐσχολάρχησε τῆς Στοᾶς Κοζάνης. Ἀξιόλογον βιβλιοθήκην του ἐδῶρσεν εἰς τὴν σχολὴν Κοζάνης.

(Μεγδάνης 86 — Λιούφης 80 — Ἀραβαντινὸς)

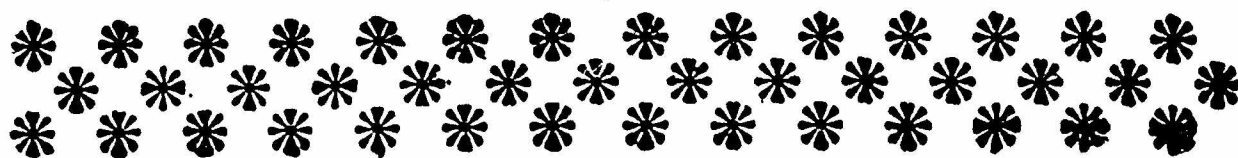
Μ) Μελέτιος Ἱεροδιάκονος

Θεσ)νίκη

Ἀξιόλογος κληρικός. Ἐμαθήτευσεν ὑπὸ τὸν σοφὸν Στέφ. Σταμκίδην ἐν Κοζάνῃ. Ἦτο κάτοχος τῆς Λατινικῆς καὶ Γαλλικῆς. Διετέλεσεν ἀρχιδιάκονος τοῦ Μητροπολίτου Σερβίων - Κοζάνης.

(Μεγδάνης 86 — Ἀραβαντινὸς)

ΚΩΣΤΑ Π. ΒΛΑΧΟΥ

ΚΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΚΟΥΡΕΝΤΩΝ - ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ*

9. Τὸ Ἱερὸν Μοναστήριον τῆς Παναγίας τῶν Εἰσοδίων («Ἀγγελομά- χου»)

φ. 86 (Κούρεντα ναχαμὲς Ἰωάννινα, ἐπάγεται εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ ἁγίου
Βελλᾶς καὶ Κονίτζης).

Τὸ Ἱερὸν Μοναστήριον τῆς Παναγίας τῶν εἰσοδίων ἐπιλεγόμενον τοῦ Ἀγγελομά-
χου, συνορεύει ἀνατολικά μὲ θαλανιδιά, καὶ εἰς φυλόραχη καὶ μὲ τὸ ντερβένι τὸ Με-
γάλον ὁποῦ ἔρχεται ἀπὸ τὰ Ἰωαννίνα, ἀπὸ τὸ θόρειον μέρος εἰς τὸ σηματοτόπι καὶ
εἰς τὸν γράβον κάτω εἰς τὸν λάκκον σύνορον μὲ τόπον τοῦ χωρίου Κούρεντα καὶ δυ-
τικά πίπτει εἰς τὸ ποτάμι Τήρια καὶ κατ' εὐθείαν εἰς τὴν ρύπα σε φερίκο, καὶ μεσημ-
βρινὰ εἰς τὴν παλιόστανην καὶ θρομορίγανην καὶ εἰς τὸ στάλον στὴν φυλόραχη κ (αἰ)
σιμίγει εἰς τὴν θαλανιδιά.

ἐντὸς τῶν ἀνωθεν συνόρων ὑπάρχει τὸ Ἱερὸν Μοναστήριον εἰς μίαν κοιλάδα περικυ-
κλωμένον μὲ δένδρα παμπάλαια ὑπάρχουν καὶ τὰ ἀκόλουθα χωράφια παλαιόθεν.
χωράφια στρεμ. ὀνομασίαι τῶν χωραφίων

1	13	φυλόραχη
1	23	μερμεγγιάρι
1	5	ἀλονότοπος
1	5	μερκατζήκια
1	14	μερκατζήκια
1	5	ἀμπέλι γρέμπας
1	16	θρομορίγανη
1	7	μητζιαφκούλι
1	4	κρύπια
1	8	Γχορτζιά τοῦ Ματζέ

10	100	ἔχει καὶ τὰ κάτωθεν εἰς τὸ τοπράκι τοῦ χωρίου Κούρεντα στρεμ.
----	-----	--

2	50	32 νησιὰ ποτησιτὸ ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τὸ ποτάμι Τήρια καὶ 18 σηκιὰ ποτησιτὸ ἀπὸ τὰ ἐπάνω μέρη τόπος τοῦ χωρίου Κουρέντου τζεφληκιοῦ τοῦ Μιχαήλ πασᾶ
---	----	---

12	150	δι' αὐτὰ ὑπάρχουν ταπιά Βασιληκά ἐπ' ὀνόματι τοῦ Γεωργίου Ἀ- νοστασιῦ ἀπὸ χωρίον Μπουντζαρά, γενόμενα πρὸ δύο ἔτη δηλ. τὸ ἔτος 1864.
----	-----	--

καὶ ὅσον τόπον καὶ χωράφια ἀγοράσθησαν ἀπὸ τὸν χαϊρεντὶν πα-
σᾶ ἐπ' ὀνόματι τῶν Μιχαήλ πα (πᾶ) σπυρίδωνος ἐκ τοῦ χωρίου
Κούρεντα καὶ παπᾶ Κώνστα Ἀναστασιῦ καὶ Νικολάου υἱοῦ του
χωρίου Μπουντζαρά εἰς τὸ ἔτος 1863 μὲ χρήματα τοῦ ἀνωθεν Ἱε-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 537.

ροῦ Μοναστηρίου, ὡς ἀκολουθῶς φαίνεται. Τὰ συνόρατα αὐτοῦ τοῦ τόπου ἀρχήζουσι ἀνατολικά ἀπὸ τὴν σκάλα τοῦ ντερβενιοῦ καὶ δώθε τὸν δρόμον σύνορο μὲ τὸ βουνὸ τοῦ χωρίου Γουργιάνιστας καὶ κάτω εἰς τὸ παρακλήση τοῦ ἁγίου Χριστοφόρου, καὶ κατ' εὐθείαν τὸ ντερβένι εἰς τὴν θαλανιδιά, καὶ στρέφει εἰς τὸν δρόμον τῆς γρανίτζας εἰς τὸ παλιοκλήση τὸ δένδρον σύνορο μὲ τὸν τοῦ χωρίου Κούρεντα βόρειον μέρος, καὶ κατ' εὐθείαν εἰς τὴν ἀπηδιά ξερκαντήλα καὶ εἰς τὴν παλιόστανην καὶ ρύπια σεφέρκου εἰς τὸ ποτάμι Τήρια, μέρος δυτικόν, καὶ κατ' εὐθείαν τοῦ δρόμου τοῦ ποταμιοῦ καὶ εὐγαίνει εἰς τὸν λάκκον τοῦ καργιανοῦ σύνορο μὲ τὸν τοῦ χωρίου Χήνκας μέρος μεσημβρινὸν καὶ τὸν ἀνύφορον καὶ σμίξει εἰς τὴν σκάλα.

ἐντὸς τῶν αὐτῶν συνόρων ὑπάρχουν καὶ τὰ κάτωθεν χωράφια.

χωράφια	στρεμ.	ὀνομασίες
1 ξερ.	45	γλύνες
1 ξερ.	25	σιώκα
1 ποτ.	25	κλούρα
1 ξερ.	45	παραθύραις
1 ποτ.	39	σεφέρκο
5	179	
12	150	

ἡ ὀπισθεν ποσότης τῶν παλαιῶν χωραφίων

χωράφια	στρεμ.	ὀνομασίες	ἡ ὀπισθεν ποσότης τῶν ἀγοραστῶν
5	179		
1 ξερικὸ	30	ξεκομένη	
1 ξερ.	65	θέτζα	
1 ξερ.	36	λακαῖς	

8 310 καὶ ὅσα χωράφια ὑπῆρχον τοῦ Μοναστηρίου παλαιὰ ἐντὸς τοῦ ἀγορασθέντος τόπου παρὰ τοῦ Χαϊρεντίν πασᾶ.

χωρ.	στρεμ.	ὀνομασίες	
1 ξερ.	12	παλιοκλήση	δι' αὐτὰ τὰ τέσσερα χωράφια ἔγι- ναν ταπιά τὸ ἔτος 1864 ἐπ' ὀνό- ματι τοῦ Γεωργί (ου) Ἀναστασίου ἐκ τοῦ χωρίου Μπουντζαρά.
		θέτζα	
1 ποτ.	12	πρήσκα	
1 ποτ.	10	σεφέρκο	
4	47	1 ξερ.	13 σεφέρκο
24	507		

1 ἀμπέλι 5 ἐπάνω ἀπὸ τὸ Μοναστήριον πλησίον τοῦ Κουτζακιοῦ διὰ τὸ ὁποῖ-
ον δὲν ὑπάρχει ταπή καὶ ὅσα ἔχει τὸ Μετόχιον τοῦ αὐτοῦ Μονα-
στηρίου ὀνομαζόμενον ἁγία Κυριακή, καὶ εὐρησκόμενον πλησίον τοῦ χωρίου Μάζη
Καζὰς Παραμυθείας (ἀἰδωνάτ) τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ ἁγίου Βελλᾶς καὶ Κονίτζης. Τὰ
συνόρατα τῆς ἐκκλησίας τῆς αὐτῆς ἁγίας Κυριακῆς ἀρχήζουσι ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου
λέγεται κόνισμα καὶ κατ' εὐθείαν τὴν ράχην καὶ εἰς τὴν παλαιὰ στρούγκα καὶ εἰς τὴν
ράχην τοῦ ξεκατιώτη καὶ τὸ μονοπάτι εἰς τὸ ραῖδιδ κροπούνια καὶ κατ' εὐθείαν τὸν
λάκκον εἰς τὰ φτελιάδια, καὶ τὸν ἀνύφορο εἰς τὸ τζιουμπάρι ζεληναῖς καὶ εἰς τὸν
Μέγα λάκκον εἰς τὸ κοντόραχον τοῦ σιώμου καὶ κατ' εὐθείαν τὴν ράχην εἰς τὰ με-
τερίζια καὶ κάτω εἰς τὸν λάκκον σιουγλέ καὶ τὸν ἀνύφορον τὸν λάκκον εἰς τὴν στάνην
τοῦ σκούρα, καὶ εἰς τὰ ἀσπρολύθαρα καὶ κατ' εὐθείαν εἰς τὸ χειμάδι τοῦ ντζήμου,

και εις τὸ χαρτζιώβαλο, και εις τὴν θρύση τοῦ Μουσταφᾶ, και κάτω τὸν δρόμον και σμίγει εις τὸ κόνισμα.

Ἐντὸς τῶν ἄνωτέρω συνόρων τῆς ἁγίας Κυριακῆς ὑπάρχουν τὰ κάτωθεν χωράφια.

	χωρ.	στρεμ.	ὀνομασίαι
	4 ξερ.	25	πλησίον τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας.
	5 »	40	κραναῖς
	3 »	15	δεμέτια
14	90	2 »	10 τροχὸς

39 602 ἓνα σπήτι τοῦ ἄνωθεν μετοχίου ἐντὸς τοῦ χωρίου Μάζη με τὴν περιοχὴν του και δένδρα και θρύσην.

ἓνας ἄλευρόμυλος χειμωνιάτικος εις τὸ μέρος σηκιὰ εἶναι μεσιακὸς κάμπον στὴν ἄκρῃ τοῦ ποταμιοῦ Τήρια, ὁ μῆσὸς τοῦ Μοναστηριοῦ κ (αι) ὁ μῆσὸς τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας τοῦ χωρίου Μάζη.

ἓνας ἄλευρόμυλος χειμωνιάτικος εις τὸ μέρος σηκιὰ εἶναι μεσιακὸς τοῦ Μοναστηρίου και τῆς ἐκκλησίας ἁγίου Γεωργίου (ου) τοῦ χωρίου Κούρεντα ὑπάρχει και χουτζέτι ἐπ' ὀνόματι τοῦ Χρυσάνθου Ἡγουμένου τοῦ Μοναστηρίου.

Τὰ ὀπισθεν και ἄνωθεν τριάκοντα ἐννέα κομάτια χωράφια ξερικὰ και ποτηστικά ὁμοῦ με τὸ ἀμπέλι εις στρέματα ἐξακόσια δύο ὡς φαίνονται με τὰ συνόρατά των εἶναι κτήματα τοῦ ρηθέντος Μοναστηρίου τῆς Παναγίας τοῦ Ἀγγελολομάχου, και τοῦ Μετοχίου αὐτοῦ ἁγίας Κυριακῆς ἀφιλονείκητα και διὰ μὲν τὰ παλαιὰ συνόρατα και χωράφια τοῦ Μοναστηρίου καθὼς και τὰ νέα ἀγορασθέντα παρὰ τοῦ Χαῖρεντίν πασᾶ ὑπάρχουν ταπιά βασιλικὰ εις τὰ ὀνόματα ὁποῦ εἶναι σημειομένα, διὰ δὲ τὰ συνόρατα και χωράφια τοῦ Μετοχίου και σπήτι εις τὸ χωρίον Μάζη και μύλον εις τὸν κάμπον ποταμιοῦ Τήρια δὲν ὑπάρχει κανένα σενέτι, ἀλλὰ εἶναι παμπάλαια και γνωσμένα παρὰ πάντων. ὅσα δὲ στρέματα δουλεύονται ἐξ αὐτῶν τῶν χωραφίων Φ. 88 (ἐπειδὴ εἶναι πολλὰ εἶναι χέρσα και ἄκαρπα) δίδεται τὸ δέκατον εις τὸν βασιλικὸν Ναζνέν, τὸ δὲ ἥμωρο ὁποῦ συνάζεται οἰκονομοῦνται τὰ ἐξοδα τοῦ Μοναστηρίου και τοῦ Μετοχίου, και εις τροφὴν ἀνθρώπων και διαβάτων, εις ἐπισκευὰς ὀντάδων και λοιπῶν κτημάτων τοῦ Μοναστηρίου και μετοχίου, εις αὐλάκια και ἐργατικά τῶν γαιῶν αὐτῶν ὅσα ἀναγκαιοῦν, διὸ ὁμολογῶ και μαρτυρῶ ἐν καθαρῷ συνειδῶτι και ὑποφαίνομαι. 1866 ἀπριλίου 26 Μοναστήριον τῆς Παναγίας τῶν εἰσοδίων, ὀνομαζόμενον τοῦ Ἀγγελολομάχου.

Χρυσάνθος ἡγούμενος του μοναστηρίου τῆς παναγίας ἀγγελολομάχου θεόκλητος Ἱερομόναχος ἡποτακτικὸς του μοναστηρίου.

ΚΩΣΤΑ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗ

ΑΠΟ ΤΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΜΟΥ

(ΚΟΥΚΟΥΛΙΟΥ - ΖΑΓΟΡΙΟΥ)

«ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΘΙΜΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΜΗΝΕΣ»

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΣ ΚΑΤΑΤΟΠΙΣΜΟΣ

“Ας μου έπιτραπεί άρχικά νά σημειώσω κάτι σχετικά με τή σημασία πού έχει ή λέξη «έθιμο». Τό «Νεώτερον Έγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν “Ηλίου» γράφει τά έξής (τόμος 6ος, σελ. 386): «Έθιμ ο ν: Πάν ό,τι σχετίζεται με τό “ήθος”, δηλαδή τήν κοινήν συνήθειαν ή άλλως πᾶσα συνήθεια χαρακτηῖρος καθολικοῦ, προερχομένη έκ παραδόσεως καί τηρουμένη κατά μεγάλας ή μικράς ομάδας (λαούς, έθνη, κοινότητας, οίκογενείας)». Η δέ «Νέα Έλληνική Έγκυκλοπαίδεια τοῦ Χάρη Πάτοη γιά τή λέξη «έθιμο» γράφει τοῦτα: (Τόμος ΙΙος, σελ. 635): «...τό σύνολο τῶν τύπων συμπεριφορᾶς, πού έχουν καθορισθῇ ἀπό τήν παράδοση σέ μιᾶ ομάδα, σέ αντιδιαστολή πρὸς τίς μάλλον τυχαῖες συνήθειες τοῦ ατόμου». Έτσι σέ κάθε μέρος πού παρουσιάζεται ἀνθρώπινη κοινωνική συμβίωση παρατηρεῖ κανένας πολλά καί ποικίλα παραδοσιακά έθιμα. Τέτοια έθιμα δέν ἦταν δυνατό νά μὴν εἶναι καί στό χωριό μου, ὅπως τέτοια ἐμφανίζονται καί σέ κάθε άλλο χωριό ή πολιτεία κ.λ.π.

Τά παραδοσιακά έθιμα τοῦ χωριοῦ μου, ὅπως καί κάθε άλλου χωριοῦ τοῦ Ζαγοριοῦ καί γενικά τῆς πατρίδας μας, μπορεῖ κανένας νά τά κατατάξει σέ δύο κατηγορίες:

α) Σέ παραδοσιακά έθιμα πού ἐμφανίζονται καί τηροῦνται περιστάσιακά στίς διάφορες ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ ή τοῦ ἐπαγγελματικοῦ βίου τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ. Τέτοια έθιμα παρατηρεῖ κανένας, ὅταν γίνεται γάμος, γέννηση, βάπτισή, σέ περίπτωση πεθαμοῦ, ή μνημόσυνου, σέ ἀναχώρηση γιά ταξίδι ή σέ γυρισμό ἀπ’ αὐτόν κ.ο.κ.

β) Παρατηρεῖ ὅμως κανένας παραδοσιακά έθιμα πού τηροῦνται ὄχι σάν τά προηγούμενα περιστάσιακά, ἀλλά ἐφαρμόζονται τακτικά κάθε χρόνο σέ ὠρισμένο μήνα καί μέρα, ἀκολουθώντας τό μηνολόγιο καί τό εορτολόγιο τῆς θρησκείας μας. Καί γιά τά μὲν παραδοσιακά έθιμα τῆς πρώτης κατηγορίας δέν εἶναι δυνατό νά καθοριστεῖ ή συχνότητα τῆς ἐμφάνισής τους καί τῆς ἐκδήλωσής τους. Μπορεῖ αὐτά στό χωριό μας νά ἐκδηλωθοῦν πολὺ συχνά, δηλ. νά γίνουν μέσα σέ μιᾶ χρονιά ή καί σ’ ἓνα μήνα ἀρκετοὶ γάμοι καί ἀρκετές βαπτίσεις ή καί μπορεῖ, τό ἀντίθετο, νά περάσουν καί 2 καί τρία χρόνια, χωρίς νά γίνει κανένας γάμος, καμμιά βάπτισή, κανένα ξεκίνημα γιά ταξίδι ή ἐπιστροφή ἀπ’ αὐτό, ὁπότε καί δέ θά παρατηρήσει σέ μεγάλο χρονικό διάστημα ἐκδήλωση τέτοιων ἐθίμων.

Τό ἀντίθετο, τά παραδοσιακά έθιμα τῆς δεύτερης κατηγορίας έχουν τό χαρακτηριστικό γνώρισμα, ὅτι ἐμφανίζονται καί ἐκδηλώνονται κάθε χρόνο σέ καθορισμένη μέρα κάποιου μήνα ή σέ μιᾶ ὀρισμένη γιορτή.

Μὲ τὴν περιγραφὴ τῶν παραδοσιακῶν ἔθιμων τῆς δεύτερης αὐτῆς κατηγορίας θὰ ἀσχοληθεῖ ἡ μελέτη μου ποὺ ἀκολουθεῖ στὶς παρακάτω σελίδες, δηλαδή με τὰ παραδοσιακὰ ἔθιμα τοῦ χωριοῦ ποὺ ἐκδηλώνονται ἀκολουθώντας τὸ ἑορτολόγιο.

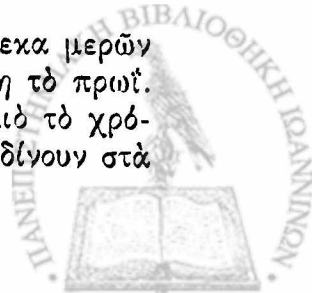
Πρὶν ὅμως ἀρχίσω νὰ κάνω τὴ σχετικὴ περιγραφὴ, θεωρῶ ἀπαραίτητο νὰ σημειώσω τὸ ἐξῆς πρᾶγμα: Καθὼς ξέρουμε ὅλοι μας, ἡ χρονιὰ ἀπὸ ἡμερολογιακὴ ἄποψη ἀρχίζει τὴν Πρώτη Γενάρη — ποὺ λέγεται καὶ Πρωτοχρονιά — καὶ τελειώνει στὶς 31 Δεκέμβρη, δηλαδή τὴν παραμονὴ τῆς ἐπόμενης, τῆς καινούριας Πρωτοχρονιάς. Ἀπ' αὐτὴν λοιπὸν τὴ μέρα, τὴν Πρωτοχρονιά, ἔπρεπε ν' ἀρχίζει καὶ ἡ περιγραφὴ τῶν παραδοσιακῶν ἔθιμων. Αὐτὸ ὅμως τὸ πρᾶγμα δὲν παρατηρεῖται καὶ οὔτε καὶ εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μου, νὰ πραγματοποιηθεῖ. Θὰ παρουσίαζε τὸ θέμα αὐτὸ κάποια ἀνωμαλία. Καὶ τὴν ἀνωμαλία αὐτὴ τὴ δημιουργεῖ ἡ μεσολάβηση καὶ ἡ παρέμβαση τῶν Δωδεκάημερων, ποὺ ἀπ' αὐτὰ ἔξ ἑκατὸς ἀνήκουν στὸ τέλος τῆς χρονιάς ποὺ φεύγει καὶ οἱ ὑπόλοιπες ἄλλες ἔξ ἀνήκουν στὴν ἀρχὴ τῆς καινούριας χρονιάς. Εἶναι δὲ δύσκολος, ἀν ὅχι ἀδύνατος, ὁ χωρισμὸς αὐτῶν τῶν δώδεκα ἡμερῶν σὲ ἔξ καὶ ἔξ, γιατί αὐτὲς ἀποτελοῦν ἐνιαῖο καὶ ἀδιάσπαστο σύνολο σχετικὰ μετὰ τὰ ἔθιμα αὐτῆς τῆς περιόδου. Ἀναγκαστικὰ λοιπὸν ἡ περιγραφὴ τῶν ἔθιμων τοῦ χωριοῦ σύμφωνα μετὰ τὸ ἑορτολόγιο πρέπει νὰ μὴν ἀρχίσει ἀπὸ τὴν Πρωτοχρονιά, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν Δωδεκάημερων κί' ὅς περικλείουν αὐτὰ καὶ ἔξ ἑκατὸς ἀπὸ τὸν παλιὸ τὸ χρόνον.

Τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀναγράφονται στὶς παρακάτω σελίδες ἀναφέρονται μονάχα στὸ δικό μου τὸ χωριό, τὸ Κουκούλι τοῦ Ζαγοριοῦ. Ἐξυπακούεται πὼς αὐτὰ μπορεῖ νὰ παρουσιάζουν κάποια διαφορὰ στὰ ἄλλα χωριά τῆς περιοχῆς. Ἐγὼ ἐδῶ παραθέτω καὶ περιγράφω αὐτὰ τὰ παραδοσιακὰ ἔθιμα ποὺ ἐκδηλώνονται καὶ ἐφαρμόζονται σύμφωνα μετὰ τὸ ἑορτολόγιο, ὅπως τὰ ἔζησα ἐγὼ ὁ Ἰδιος ἀπὸ τὰ μικρά μου χρόνια κατὰ τὸ μακρὸ διάστημα τῆς παραμονῆς μου στὸ χωριό. Σήμερα τὰ πράγματα αὐτὰ ἔχουν ξεθωριάσει κάπως, μετὰ κάποια φανερὴ τάση νὰ περιοριστοῦν περισσότερο καὶ νὰ ἐξαφανιστοῦν τελειωτικὰ. Οἱ καινούριες μορφὲς ζωῆς, ποὺ ἔχει δημιουργήσει ἡ κοινωνικὴ πρόοδος καὶ ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς δὲν ἦταν δυνατό, παρὰ νὰ φέρουν σοβαρὴ ἀναστάτωση καὶ ριζικὴ ἀλλαγὴ καὶ στὰ θέματα αὐτά, δηλαδή στὶς «κατὰ παράδοση συνήθειες γύρω ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ». Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν ὅς βρίσκονται γραμμένα κάπου αὐτὰ τὰ πράγματα, ἀφοῦ ἀποτελοῦν εἰκόνα καὶ ἀντιπροσωπεύουν μορφὲς τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ, ὅχι μόνον ἀπὸ τὰ τωρινά, μὰ κί' ἀπὸ τὰ περασμένα χρόνια*.

* Γιὰ νὰ κάνω αὐτὴ τὴ μελέτη εἶχα ὑπ' ὄψει μου τὶς ἐξῆς πηγές: 1) Στίλ. Κυριακίδης: «Ἑλληνικὴ Λαογραφία». 2) Ε. Δ. Μαζαράκης: «Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς Λαογραφίας». 3) Ε. Δ. Μαζαράκης: «Ἡ λαογραφικὴ ἔρευνα καὶ ἡ συστηματικὴ ὁργάνωσή της». 4) Γεωργ. Μέγας: «Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας». 5) Γεωργίου Σπυριδάκης: «Ὁδηγίαι πρὸς συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης». Κατὰ κύριο ὅμως λόγο γιὰ ὁδηγὸ μου χρησιμοποίησα τὴν ἐργασία τοῦ καθηγητῆ τῆς Λαογραφίας στὸ Πανεπιστήμιον τῶν Γιαννίνων κ. Δημ. Λουκάτου, μετὰ τίτλο: «Εἰσαγωγὴ στὴν Ἑλληνικὴ Λαογραφία».

ΤΑ ΔΩΔΕΚΑΗΜΕΡΑ

Δωδεκάημερα ἢ Δωδεκάημερο λέγεται τὸ χρονικὸ διάστημα τῶν δώδεκα μερῶν ποὺ μεσολαβεῖ ἀπὸ τὶς 24 τοῦ Δεκέμβρη τὸ πρῶτ' ὡς τὶς πέντε τοῦ Γενάρη τὸ πρῶτ'. Περικλείονται σ' αὐτὸ τὸ διάστημα ἑπτὰ μέρες ἀπὸ τὸ Δεκέμβρη, τὸν παλιὸ τὸ χρόνο, καὶ πέντε ἀπὸ τὸ Γενάρη, τὸν καινούριον χρόνο. Πολὺ μεγάλῃ σημασίᾳ δίδουν στὰ

Δωδεκάημερα και για τοῦτο παρατηρεῖται μιὰ γενική ἀλλαγὴ σ' ὅλες ἢ σὲ πολλές ἐκδηλώσεις τῆς οἰκογενειακῆς ἰδιαιτέρα ζωῆς τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ.

Συγκεκριμένα κατὰ τὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα ἔχουν πολλές παράξενες δοξασιές καὶ προβαίνουν οἱ κάτοικοι σὲ πολλές ἀλλόκοτες γιὰ τὴ σημερινή μας ἐποχὴ ἐνέργειες. Τὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ κουβαλήσουν τὴν κοπριά τῶν ζώων (σκούπρα) ἀπὸ τὰ κατώτα (ἀχούρια) στὰ ἀμπέλια καὶ στὰ χωράφια. Συνηθίζουν νὰ τὴ μαζεύουν σὲ μιὰ ἄκρη τοῦ στάβλου σὲ σωρὸ καὶ ὅταν περάσουν τὰ Δωδεκάημερα τὴν κουβαλοῦν στὰ κτήματα. Πιστεύουν στὸ χωριὸ πὺς αὐτὸ τὸ διάστημα δὲν ἰσχύουν (πιάνονται) τὰ ὄνειρα ποὺ βλέπει κανένας τὴ νύχτα στὸν ὕπνο του. Πιστεύουν πὺς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ σφυρίζει κανένας τὴ νύχτα, γιὰτὶ μὲ τὸ σφύριγμα μαζεύονται τὰ «καφούρια», δηλαδή οἱ «Καλλικάντζαροι» ποὺ λέγονται ἀκόμα καὶ «κατσόϊνα». — Ὅταν λούζεται κανένας τὸ βράδυ αὐτὲς τὶς μέρες, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χύσουν τὰ νερὰ ἀπὸ τὸ λούσιμο (ἀπολούσματα) τὴ νύχτα ὅξω ἀπὸ τὸ σπίτι, γιὰτὶ στὴν περίπτωσιν αὐτῇ, τὸ ἄτομο ποὺ λούστηκε «ἰσκιώνεται». Τὰ κρατοῦν τὰ νερὰ αὐτὰ στὸ σπίτι τὴ νύχτα καὶ μόνο τὴν ἄλλην μέρα τὰ πετᾶνε ὅξω ἀπὸ τὸ σπίτι. — Ἀκόμα αὐτὲς τὶς μέρες δὲν ἐπιτρέπεται νὰ πετάξουν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι οὔτε τὴ στάχτη ποὺ μαζεύεται στὸ «σταχτολόγο», ὅπου καίει ἡ φωτιά στὸ τζάκι. Τὴ μαζεύουν ἀπὸ τὸ σταχτολόγο καὶ τὴ φυλάνε κάπου. Ὅταν δὲ τελειώσουν τὰ Δωδεκάημερα, τὴν βγάζουν ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ τὴν πετᾶνε ὅξω. — Ἀκόμα αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα δὲν πλέγουν τὰ ροῦχα. — Ὅταν ἀκουστῇ καμιὰ φωνὴ (πρόσκληση) νὰ φωνάξει κάποιον μέλος ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ ἡ φωνὴ νᾶρχεται ἀπ' ὅξω ἀπὸ τὸ σπίτι, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀπαντήσῃ στὴ φωνὴ κανένας ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ σπίτι, γιὰτὶ ἐκεῖνος ποὺ θὰ μιλήσῃ διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ τοῦ πάρουν τὴ φωνὴ τὰ καφούρια, δηλαδή νὰ μείνῃ βουβός. — Ἄν παραστῇ κάποια μεγάλη ἀνάγκη γιὰ νὰ βγεῖ τὴ νύχτα ὅξω ἀπὸ τὸ σπίτι κάποιον μέλος τῆς οἰκογένειας, πρέπει αὐτὸ νὰ πάρῃ μαζί του (στὴν τσέπη του) ἓνα κομματάκι θυμίαμα. Ἡ μυρουδιά ἀπὸ τὸ θυμίαμα ἐνοχλεῖ τοὺς «ὄξ' ἀπ' ἔδω» καὶ φεύγουν μακριὰ. — Κάθε νύχτα ἀπὸ τὰ Δωδεκάημερα συνηθίζουν νὰ ρίχνουν στὴ φωτιά ποὺ καίει στὸ τζάκι ἓνα κομμάτι ἀπὸ παλιοτσάρουχο. Ἡ ἄσχημη μυρουδιά ποὺ βγάζει τὸ πεταί, ὅταν καίεται, ἐνοχλεῖ τὰ «κατσόϊνα» καὶ δὲν πλησιάζουν στὸ σπίτι. — Ἀκόμα γιὰ τὸν ἴδιον λόγον ρίχνουν τὴ νύχτα στὴ φωτιά ἀπὸ ἓνα ξηρὸ κούτσουρο ἀγριοκέρασου. Ἡ μυρουδιά αὐτοῦ τοῦ ξύλου, ἅμα καίεται, διώχνει τὰ καφούρια. — Συνηθίζουν νὰ κοιμοῦνται αὐτὲς τὶς νύχτες ποὺ εἶναι τὰ Δωδεκάημερα νωρίς. Εἶναι κακὸ πρᾶγμα νὰ μὴν κοιμηθεῖ κανένας στὴν ὥρα του. Παραδέχονται πὺς ἔχουν ἀκούσει τὰ καφούρια ποὺ ἔλεγαν κάποτε: «Παραωρίτες εἴμεστε, παράωρα μὴν κάθεστε». — Πρὶν κοιμηθεῖ ἡ οἰκογένεια πρέπει ἀπαραίτητα νὰ κάψουν στὸ θυμιατὸ τοῦ σπιτιοῦ λίγο θυμίαμα καὶ νὰ θυμιατίσουν ὅλα τὰ δωμάτια γιὰ νὰ φύγουν μακριὰ ἀπ' αὐτὸ τὰ «καφούρια». Δὲν πᾶνε στὸ μύλο ν' ἀλέσουν κατὰ τὰ Δωδεκάημερα.

Ὁ κανονικὸς ρυθμὸς στὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ ἐπανέρχεται, μόνον ἅμα περάσουν τὰ Δωδεκάημερα. Τελειώνουν δὲ αὐτὰ κατὰ τὶς πρωῒνές ὥρες τῆς 5ης τοῦ Γενάρη, τῆς παραμονῆς τῶν Φώτων καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ ὁ παπὰς θὰ κάνῃ τὸν ἀγιασμό καὶ θὰ πεῖ γιὰ πρώτη φορὰ τὸ σχετικὸ τροπάριο:

«Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου Σου, Κύριε...»

ΟΙ ΚΑΛΛΙΚΑΝΤΖΑΡΟΙ

Οἱ Καλλικάντζαροι χαρακτηρίζονται στὸ χωριὸ μας μὲ πολλὰ ὀνόματα: «Καφούρια», «Δαίμονες», «Σατανάδες», «Ὁξαπέδω», «Ντουμχαλό» ἢ «Ντουμχαλέδες», «Κατσόϊνα», «Τζιρτζιβούληδες», «Διαόλους». Γι' αὐτοὺς παραδέχονται καὶ πιστεύ-

ουν πολλά πράγματα στο χωριό μας. Λένε πώς αυτοί είναι δαίμονες που παραμένουν όλη τη διάρκεια του χρόνου στα κατάβαθα της γης και μονάχα κατά τα Δωδεκαήμερα ανεβαίνουν στην επιφάνειά της για να κάνουν μεγάλα κακά και ζημιές στους ανθρώπους. Στους ανθρώπους παρουσιάζονται μονάχα τη νύχτα, όταν παίρνει και θολώνει ως τα χαράγματα και συγκεκριμένα, ως του να ακουστούν τα πρώτα πετεινολαλήματα. Αμέσως τότε εξαφανίζονται από το πρόσωπο της γης για να ξανακάνουν την εμφάνισή τους την άλλη βραδυά κ.ο.κ. Παραδέχονται πώς αυτοί παρουσιάζονται στους ανθρώπους μεταμορφωμένοι σε γίδες, σε τραγιά και σε άλλα ζώα. Πολλές φορές τους παραδέχονται πώς έρχονται πάνω στη γη καβάλα σε αλογα και σε γαϊδούρια. Ο πιο επικίνδυνος απ' αυτούς είναι εκείνος που έρχεται καβάλα σε άτι. Αυτός κάνει τα πιο μεγάλα κακά. Πολύ τρομερός και επιζήμιος όποιος απ' αυτούς είναι κουτσός. Στο χωριό πιστεύουν πώς αυτοί έχουν να κάνουν με τις θατιές ρεματιές και τους λάκκους που είναι κοντά στο χωριό. Αφθονα περιστατικά διηγούνται οι γυναίκες πώς τους άκουσαν με κλαρίνα και με ντέφια να περιδαβάζουν από το λάκκο της Πάσπαινας (πούναι στην άκρη του χωριού) ως το λάκκο της Μουτσάλας πούναι κάτω από το χωριό. Πιο σταθερή είναι η πίστη των κατοίκων του χωριού πώς οι Καλλικάντζαροι συχνάζουν αυτό το χρονικό διάστημα στους μύλους πούναι κάτω στο ποτάμι Βίκος, όχι πολύ μακριά από το χωριό. Και για το ζήτημα αυτό σέρνονται στα στόματα των κατοίκων πολλές και παράξενες παραδόσεις, όπως της Κυράτσας μαμμής από τη Βίτσα, της Νούλας από το Κουκούλι που είδε το καφούρι σε μορφή γίδας κλπ. Οι μυλωνάδες κλείνουν τους μύλους τους αυτές τις μέρες και δεν αλέθουν. Καλά είναι αυτό το διάστημα να αποφεύγει κανένας να περάσει τη νύχτα από ρεματιά ή γεφύρι, ούτε και να νυχτώσει κοντά σε μύλο.

Πολλά περιστατικά διηγούνται στο χωριό για τις επιζήμιες επιδράσεις των καφουριών κατά το χρονικό διάστημα του Δωδεκαήμερου. Αναφέρουν πώς ή τάδε γυναίκα έμεινε στα παλιά τα χρόνια θωδή, γιατί μίλησε τη νύχτα τα Δωδεκαήμερα και της πήραν οι Καλλικάντζαροι τη φωνή. Η τάδε πάλι έμεινε σακάτισσα από πόδι ή από χέρι, γιατί έτυχε αυτές τις μέρες να πατήσει, χωρίς να το ξέρει, βέβαια, στην τάβλα που είχαν οι διαβόλοι στρωμένη και έτρωγαν. Άλλη πάλι τρελλάθηκε, γιατί έχυσε τα απολούσιμά της δξω τη νύχτα κατά την περίοδο των Δωδεκαήμερων κ.ο.κ.

ΤΑ ΚΟΛΙΝΤΑ (δηλ. Κάλαντα)

Η παραμονή από τα Χριστούγεννα λέγεται «Κόλιντα» και όχι «Κάλαντα». Από τις προηγούμενες 1—2 μέρες ζυμώνονται από τις νοικοκυρές των σπιτιών οι «Κολιντίνες». Είναι δε αυτές ειδικές κουλούρες (ψωμάκια) που έχουν σχήμα 8 (βλ. εικόνα). Το μέγεθός τους είναι ανάλογα με την οικονομική κατάσταση της οικογένειας. Σε κάθε σπίτι ζυμώνονται αρκετές απ' αυτές, γιατί τέτοιες κολιντίνες πρέπει να δοθούν στους βαφτισμιούς της οικογένειας (άναδεχτούρια), στον τσομπάνο του χωριού, στο γελαδάρη, στα παιδιά της γειτονιάς και τα συγγενικά, καθώς και σε κανένα φτωχό. Επίσης κολιντίνα θα δοθεί και στα παιδιά του χωριού που περπατούν όλα μαζί (όμαδικά) στα σπίτια.

Την ημέρα αυτή, 24 Δεκέμβρη, τα παιδιά του χωριού (στα παλιότερα χρόνια μόνο τα αγόρια, αργότερα και μερικά κορίτσια μαζί μ' αυτά), ύστερα από το τέλος της λειτουργίας που γίνεται στην εκκλησιά, μαζεύονται κάπου (στο χαγιάτι της εκκλησιάς). Παίρνουν από την εκκλησιά μια εικόνα που παριστάνει τη γέννηση του Χριστού και αρχίζουν να περπατούν όλα τα σπίτια του χωριού με τη σειρά. Σε κάθε σπίτι, που πάνε, αρχίζουν και τραγουδούν το παρακάτω τραγούδι. Άκούει αυτό ή νοικοκυρά του σπιτιού και κατεβαίνει κάτω, κι' αφού άσπαστεί την εικόνα, δίνει στα παιδιά μια ή δυο κολιντίνες, καθώς και άλλα φαγώσιμα μικρο-

πράγματα (καλούδια) για δώρα, τὰ ὁποῖα τὰ παιδιὰ τὰ βάζουν σ' ἓνα ἢ δυὸ σακκούλια πού ἔχουν μαζί τους γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Εἶναι δὲ αὐτὰ τὰ «καλούδια» πού δίνονται στὰ παιδιὰ: κυδώνια, μήλα, καρύδια, λεφτόκαρα, ἀμύγδαλα, κράνια λιασμένα, κεράσια λιασμένα, κανένα ρόιδο, φρούτα ἀπὸ παραγωγὴ τοῦ χωριοῦ ἢ ξηρὰ σῦκα, σταφίδες καὶ κανένα πορτοκάλι, ἀγορασμένα ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Τὸ σχετικὸ τραγούδι, πού λέγε τὰ παιδιὰ, ἔχει τὰ παρακάτω λόγια:

«Χστούϊνα, Χστούϊνα (δηλ. Χριστούγεννα, Χριστούγεννα)
Χ(ρ)στὸς γιννιέτι σήμιρα.

Γιννιέτι κὶ βαφτίζιτι

στοὺς οὐρανοὺς ἐπάνου.

Κί' οἱ Ἀγγέλοι χαίρουντι

κὶ τὰ διμόνια σκάζουν.

Σκάζουν κὶ πλαντάζουν

τὰ σίδηρα δαγκάνουν.

Τὰ σίδηρα δαγκάνουν

τὰ ξύλα ρουκανοῦν.

Ρόκ, ρόκ, τοῦ ρουκάν

κί' ἀστραπὴ κὶ κουλουπάν',

φάϊ νιρό, πιὲ χιόν'

νὰ λαλήσ' σάν τ' ἀηδόν'

σάν τοῦ πιτρουχιλιδόν'...

Τὸ τραγούδι αὐτὸ κάτι θέλει νὰ πεῖ ὡς ἐκεῖ πού ἔχει τὰ λόγια: «ξύλα ρουκανοῦν». Ἀπ' ἐκεῖ καὶ κάτω ὅμως δὲ βγαίνει κανένα νόημα. Ἔτσι ὅμως λέγεται. Γιατί; Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ δώσει σχετικὴ ἐξήγηση καὶ πληροφορία γι' αὐτό.

Ἄν καμμιά νοικοκυρὰ δυστροποῦσε καὶ δὲν ἤθελε ν' ἀνοίξει τὴν πόρτα γιὰ νὰ δεχτεῖ τὰ παιδιὰ καὶ νὰ τὰ φιλοδωρήσει μὲ κάτι (κολιντίνα ἢ ἄλλα καλούδια), τότε αὐτὰ ἔλεγαν τὰ παρακάτω:

«Κόλιντα, μόλιντα

δόμ' κάκου κ(ου)λούρα'

σοῦ κουτσ(ου)λῶ τὴ θύρα

καὶ τὴν παραθύρα,

ξύδι στὸ θαένι,

νιρὸ στοῦ κουλουκῦθ'».

Τὶς κολιντίνες πού μάζευαν τὰ παιδιὰ (στὴν ἐποχὴ δηλ. πού ἤμουν καὶ ἐγὼ μικρὸς καὶ ὄχι τώρα), τὶς περνοῦσαν σὲ εἰδικὸ σχοινί, πού εἶχε στὴ βάση του ἓνα ξύλο δεμένο στὴ μέση νὰ στέκεται ὀριζόντια καὶ νὰ κρατᾷ τὶς κολιντίνες καὶ στὴν ἄλλη ἄκρη του εἶχε ἓνα ξύλινο σουβλί γιὰ νὰ τρυπιοῦνται οἱ κολιντίνες καὶ νὰ περνοῦν στὸ σχοινί, ὥστε σχηματίζονταν ἀρμάθα. Σὲ μιὰ ἀρμάθα δὲν ἔβαζαν περισσότερες ἀπὸ 10—15 κολιντίνες, γιατί τότε ἡ ἀρμάθα γίνονταν βαρειά. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ σχηματίζονταν καὶ δεύτερη καὶ τρίτη ἀρμάθα. Τόσο τὶς ἀρμάθες μὲ τὶς κολιντίνες ὅσο καὶ τὰ σακκούλια μὲ τὰ καλούδια τὶς κρατοῦσαν τὰ πιὸ μεγάλα παιδιὰ καὶ ὄχι τὰ μικρά.

Ἀμα τελείωναν τὰ παιδιὰ ὅλα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ, κατέληγαν πάλι στὰ χαϊάτια τῆς ἐκκλησιᾶς, ἔβαζαν μέσα σ' αὐτὴ τὴν εἰκόνα καὶ μοιράζονταν ἐκεῖ τὶς κολιντίνες καὶ τὰ καλούδια πού εἶχαν μαζέψει. Καὶ κατόπι τραβοῦσε τὸ καθένα γιὰ τὸ σπίτι του. Στὰ παλιότερα αὐτὰ χρόνια τὸ φτωχόπαιδα τὴν καρτεροῦσαν αὐτὴ τὴ μέρα μὲ χαρά, γιατί χόρταιναν καλούδια, ἀλλὰ καὶ γιατί μὲ τὶς κολιντίνες πού μάζευαν, ἄλλαζαν κάπως τὸ φωμί τους. Οἱ κολιντίνες ζυμώνονταν πάντοτε μὲ καθάριο, ἢ σιταρένιο, ἢ ἔτοιμο ἀλεύρι (φάμπρικα) καὶ ἦταν πολὺ νόστιμες καὶ ἀποτελοῦσαν γλύκισμα γιὰ τὰ παιδιὰ αὐτά, πού ὅλον τὸν ἄλλο χρόνον στὰ σπίτια τους

έτρωγαν ψωμί άραποσίτικο ή θρίζινο ή και σμιγό, δηλαδή με άνακατωμένα άλεύ-
ρια καλαμποκίσια και θρίζινα ή και κριθαρένια άκόμια, πού πολλές φορές ήταν και
αυτά λίγα.

ΟΙ ΛΑΛΑΓΓΙΤΕΣ

Στό χωριό μας, δέν ξέρω τό γιατί, ποτέ δέν υπήρχε ή συνήθεια νά φκιάνουν
τήν παραμονή από τά Χριστούγεννα «λαλαγγίτες» ή «σπάργανα του Χριστού», όπως
άλλοιώς λέγονται αυτές. Ήταν όμως συνήθεια κι' έφκιαναν απ' αυτές στά γειτο-
νικά χωριά, όπως στό Σωποτόελλ, στή Μπάγια και σ' άλλα. Κι' εγώ σέ μικρή μου
ήλικία έφαγα κάποτε λαλαγγίτες από ξένα χωριά και όχι απ ότό δικό μου.

Τίς λαλαγγίτες ή σπάργανα του Χριστού οί νοικοκυρές τίς έφκιαναν (δέν τίς
φκιάνουν τώρα) τήν παραμονή από τά Χριστούγεννα κατά τόν έξής τρόπο: Είχαν
μιά ειδική μαύρη πλάκα όχι πολύ χοντρή, αλλά κάπως μεγάλη πού τήν έβαζαν
πάνω στή φωτιά για νά καεί καλά. Τήν έβαζαν στή φωτιά για νά καεί με θέση
δριζόντια και με τήν όμαλή της επιφάνεια στήν αντίθετη μεριά από τή φωτιά.
Έτοιμάζουν τότε σ' ένα δοχείο τό ύλικο πού θά χρησιμοποιηθεί για τίς λαλαγγίτες.
Βάζουν άλεύρι και νερό και τό άνακατώνουν πολύ καλά, ώστε νά γίνει ένα μίγμα
σάν άραιό ζυμαρί. Τότε με μιá κουτάλα παίρνουν απ' αυτό τό μίγμα και ρίχνουν
πάνω στήν καμένη πλάκα και τό άπλώνουν σ' αυτή, ώστε νά πάρει τό σχήμα σάν
πέτρο (φύλλο) χοντρό. "Αμα ψηθεί αυτό απ ότή μιá μεριά, τότε τό άναποδογυρί-
ζουν για νά ψηθεί τό ίδιο και από τήν άλλη μεριά του. Σ' ένα άνοιχτό δοχείο τότε
τοποθετύν άπλωτά τό ψημένο αυτό ζυμαρένιο χοντρό πέτρο και από πάνω του ρί-
χνουν ή σορόπι φκιαγμένο με ζάχαρη ή λειωμένο μέλι με στουμπισμένα καρύδια.
Τά φύλλα τοποθετούνται τό ένα πάνω στό άλλο και περιχύνονται άνάμεσα με μέλι
ή σορόπι. Άφού αυτά περιχυθούν τά φύλλα καλά και τραθήξουν σορόπι μαλακώνουν.
Τό πάχος τους ποικίλλει άνάλογα με τό ποσό των πέτρων. Κατόπι κόβονται σέ κοι-
μάτια τετράγωνα ή ρομβοειδή και σερβίρονται. Είναί ένα είδος μπακλαβά, αλλά
με χοντρά φύλλα. Άνταλλάσσουν δέ από τίς λαλαγγίτες σέ γειτονικά σπίτια και
γίνονταν μεγάλη συζήτηση για τήν έπιτυχία ή άποτυχία πού είχαν οί διάφορες νοι-
κοκυρές σ' αυτό τό ζήτημα.

ΤΑ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ

Εημερώνοντας τά Χριστούγεννα, δηλαδή τή νύχτα τής 24 πρós τήν 25 του
Δεκέμβρη, πρέπει νά καίει στό τζάκι άκούμητη ή φωτιά όλη τή νύχτα, γιατί αυτή
τή βραδιά ξεγεννάει (λεχωνεύει) ή Παναγία. Καθώς λένε «ζιλιχουνέδ' ή Καλότχ'
ή Παναα». Για τό λόγο αυτό πρέπει άπαραίτητα νά μπουδν στό τζάκι 1—2 κούτσου-
ρα μεγάλα για νά καίνε ως τό πρωί. Κατά κύριο λόγο προτιμούν νά καίνε αυτή τή
νύχτα κούτσουρα από κερασιά ή άγριοκέρασο (έπιστημονικό του όνομα: Cerasus
Mahaleb) πού τά έχουν από τό καλοκαίρι για τή βραδιά αυτή. Βάζουν τέτοια κού-
τσουρα, γιατί πιστεύουν, όπως γράφτηκε και παραπάνω, πως ή μυρουδιά πού βγά-
ζει ή κερασιά, όταν καίγεται, διώχνει τους καλλικάντζαρους.

Η λειτουργία στήν εκκλησιά γίνεται τή νύχτα, ύστερα από τά μεσάνυχτα.
Για ν' άρχίσει ή λειτουργία έπρεπε νάρθουν και οί άρχοντάδες του χωριού. "Όταν
δέν ξυπνούσαν με τήν καμπάνα για νάρθουν αυτοί στήν ώρα τους, έστελνε ό παπάς,
ή οί παπάδες παιδιά νά τους ειδοποιήσουν πως τους περιμένει τό χωριό στήν εκ-
κλησιά. Χωρίς νά παρευρίσκονται αυτοί, οί παπάδες δέν προχωρούσαν στή λειτουρ-
γία. Αυτά, βέβαια, στα παλιότερα χρόνια.

Κατά τήν ήμέρα αυτή ήταν ή συνήθεια νά γίνονται επισκέψεις μονάχα στα
στενά συγγενικά σπίτια. Τήν άλλη μέρα από τά Χριστούγεννα, δηλ. στις 26 Δε-

κέμβρη, πού γιορτάζεται ἡ σύναξη τῆς Παναγίας, ἔκαναν ἐπισκέψεις ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά, ὅλοι μαζί οἱ ἄντρες τοῦ χωριοῦ, σ' ὅλα τὰ ἀντρόσπιτα, δηλ. σ' ὅσα ἦταν ἄντρες, ἔστω κι' ἂν δὲν ἦταν συγγενικά.

Ὅταν τύχει νὰ πέσουν τὰ Χριστοῦγεννα μέρα τῆς ἐβδομάδος Τετάρτη ἢ Παρασκευή, παραδέχονται πὼς αὐτὴ τῇ χρονιά θάναι «ἀγαλατιά», δηλαδή δὲν θάχουν πολὺ γάλα τὴν ἀνοιξη καὶ τὸ καλοκαίρι τὰ γιδοπρόβατα.

Η ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑ

Πρὶν ξημερώσει αὐτὴ ἡ μέρα ἀμιλλῶνται ποῖος θὰ πάει πρῶτος στὴ θρύση τοῦ χωριοῦ — ὕστερα, βέβαια, ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα — γιὰ ἃ πάρει πρῶτος νερό, «νὰ τὸ κλέψει», ὅπως λέγε. Πᾶνε στὴ θρύση καὶ ἀνοίγουν τὰ «στριφτάρια» τῆς (δηλ. τὶς κάνουλες ἢ στρόφιγγες) γιὰ νὰ τρέχει συνεχούμενα τὸ νερό. Γεμίζουν ἓνα δοχεῖο μὲ «κλεμμένο» νερό καὶ κατόπι ρίχνουν γύρω στὴ θρύση ρύζι, ζάχαρη, τυρί, βούτυρο καὶ μερικές δεκάρες. Τὰ κάνουν ὅλα αὐτὰ γιὰ νὰ τρέχουν ὅλον τὸν καινούριο χρόνο, ὅπως τρέχει τὸ νερό ἀπὸ τὴ θρύση. Μὲ τὸ «κλεμμένο» νερό πού παίρνουν ἀπὸ τὴ θρύση τὴ νύχτα, τῶχουν σὲ καλὸ νὰ πλυθοῦν τὸ πρωτὶ καὶ νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν γιὰ τὸ φκιάσιμο τῆς πίττας.

Τὸ πρωτὶ, ὅταν ξημερώσει ἡ μέρα, δίνεται μεγάλη σημασία στὸ ποῖο ἄτομο θὰ πρωτοῖδεϊ κανέναν αὐτὴ τὴ μέρα. Πρέπει νὰ ἰδεῖ κάποιον τυχερό, γιὰ νὰ περάσει ὅλον τὸν χρόνο τὸν καινούριο καλὰ. Ἰδιαίτερα τῶχουν σὲ καλὸ καὶ ἐπιδιώκουν νὰ ἰδοῦν παιδιά, ἀνθρώπους μὲ καλὴ καρδιά καὶ ὄχι τίποτε γεροντιασμένα ἄτομα, τίποτε γριές γκρινιάρες καὶ μαυροφορεμένες ἀπὸ πένθος.

Πολὺ πρωτὶ φέρνουν στὸ σπίτι καὶ τοποθετοῦν κάτω ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι τοῦ σπιτιοῦ ἓνα μεγάλο καὶ βαρὺ λιθάρι («γκουζγκούλι»). Τὸ κάνουν αὐτὸ γιὰ νὰ γίνει καὶ ἡ «σακκούλα», δηλ. τὸ πορτοφόλι, τοῦ νοικοκύρη τοῦ σπιτιοῦ βαρεῖα σὰν τὸ λιθάρι.

Ἀκόμα φέρνουν στὸ σπίτι καὶ 1—2 κλωνάρια ἀπὸ δέντρο κρανιαῆς καὶ τοῦτο γιὰ νᾶναι ὅλον τὸν καινούριο χρόνο οἱ νοικοκυραῖοι τοῦ σπιτιοῦ γεροὶ καὶ δυνατοὶ σὰν τὸ ξύλο τῆς κρανιαῆς. Τὸ ἐπιστημονικὸ ὄνομα τῆς κρανιαῆς πού ἀφθονεῖ στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ μας εἶναι: cornus mass.

Πιστὸς τηρητῆς ὧν αὐτῶν τῶν ἐθίμων, θυμοῦμαι ἀπὸ τὰ μικρά μου χρόνια, ἦταν ἡ μακαρίτισσα ἡ κυραμάννα μας ἡ Θεονίτσα. Πόσο βαρὺ λιθάρι κουβαλοῦσε ἀπ' ἔξω τὸ πρωτὶ τῆς Πρωτοχρονιάς.

Ἔχουν, ἡ καλύτερα νὰ εἰπωθεῖ, εἶχαν στὸ χωριὸ τὴ συνήθεια νὰ φέρουν τὸ πρωτὶ στὸ σπίτι ἀπ' ἔξω λίγη πρασινάδα, ἔστω καὶ λίγα φύλλα ἀπὸ κίσσαρα, πού βγαίνει καὶ ἀναπτύσσεται στοὺς τοίχους τοῦ χωριοῦ. Αὐτὸ τὸ θεωροῦσαν σὰν γούρι, ὥστε νᾶναι καλὰ καὶ προκοιμένα ὅλη τὴν καινούρια χρονιά τὰ ζῶα τοῦ σπιτιοῦ. Ἀκόμα ἡ νοικοκυρά ἔκανε καὶ τὴν ἐξῆς παρατήρηση, ὅταν τὸ πρωτὶ πῆγαινε στὸ κατώι (ἀχούρι) γιὰ νὰ ἰδεῖ τὰ σπιτικά ζῶα (γιδοπρόβατα καὶ γελάδες). Ἄν τὰ εὔρισκε νὰ μαρκιοῦνται (ἀναχαράζουν τὴν τροφή τους) αὐτὸ εἶναι καλὸ σημάδι γιὰ τὸ σπίτι· θὰ περνοῦσε εὐτυχισμένα γιὰ ὅλους ὁ καινούριος χρόνος.

Καὶ ἄλλη μιὰ παρατήρηση ἔκανε τὸ πρωτὶ ἡ νοικοκυρά, ὅταν πῆγαινε τὴν πρωτοχρονιά στὸ κατώγι τῆς. Ἄν εὔρισκε αὐτὰ νὰ κοιμοῦνται ἔχοντας τὸ κεφάλι κατὰ τὴν Ἀνατολή, αὐτὸ τὸ θεωροῦσαν σημάδι, πὼς ἀπ' αὐτὴ τὴν ἡμερομηνία καὶ πέρα δὲ θάταν βαρὺς πιά ὁ χειμώνας. Ἄν ὅμως τὰ εὔρισκε νὰ κοιμόνταν ἔχοντας τὸ κεφάλι τους πρὸς τὴ Δύση, αὐτὸ τὸ θεωροῦσαν σημάδι πὼς θὰ ἐπακολουθήσει βαρυχειμωνιά.

“Αν τὴν ἡμέρα τῆς Πρωτοχρονιάς, μνήμη Ἀγ. Βασιλείου, παρουσιάζονται πολλές ἀντάρες γύρω ἀπὸ τὸ χωριό, αὐτὸ τὸ θεωροῦσαν καλὸ σημάδι, ὅτι θὰ γέγονταν πολλὰ καλαμπόκια κατὰ τὸ ἐπόμενο καλοκαίρι.

Καταβάλλεται πολὺ μεγάλη προσοχή, ὥστε κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς Πρωτοχρονιάς νὰ μὴν τσακιστεῖ στὸ σπίτι κανένας καθρέφτης. “Αἷμα συμβεῖ τέτοιο πρᾶγμα ἀποτελεῖ κακὸ σημάδι γιὰ τὸ σπίτι. Κάποιο μέλος ἀπὸ τὴν οἰκογένεια θὰ πεθάνει μέσα στὴ χρονιά.

Δῶρα καὶ διάφορα παιγνίδια στὰ παιδιά δὲν ὑπῆρχε ἡ συνήθεια, ἀλλὰ καὶ ἡ δυνατότητα νὰ δίνονται. Τὸ χωριὸ ἦταν μακριὰ ἀπὸ τίς ἀγορὲς γιὰ νὰ ρθοῦν τέτοια πράγματα. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε καὶ οἰκονομικὴ εὐχέρεια. Οὔτε ἔβλεπαν, οὔτε καὶ ἤθελαν κατὰ συνέπεια τοῦ χωριοῦ τέτοια πράγματα. Δίνονταν μονάχα σὰν «κεράσματα» στὰ συγγενικά παιδιά ἢ τοὺς ἀναδεξιμῶς (ἀναδεχτούρια) ἀπὸ κανένα νόμισμα μεταλλικὸ (κέρμα καὶ καλούδια, δηλ. κανένα πορτοκάλι, μῆλα, καρύδια κλπ.

Φρόντιζαν ὁ καθένας αὐτὴ τὴ μέρα καὶ ἰδιαίτερα τὰ παιδιά νὰ φοροῦν κάποιο καινούριο φόρεμα ἢ τσαρούχια καινούρια ἢ παπούτσια, γιὰ νὰ φοριοῦνται ὅλο τὸ χρόνο μὲ καινούρια πράγματα.

Εἶχαν τὴ συνήθεια αὐτὴ τὴ μέρα νὰ μὴν κλείνουν καθόλου οἱ πόρτες τοῦ σπιτιοῦ ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ. Οὔτε κατὰ τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ. “Αν ἔρχονταν κανένας φτωχὸς διακονιάρης γιὰ ἐλεημοσύνη, δὲν ἔπρεπε νὰ φύγει ἀπὸ τὸ σπίτι μὲ ἄδεια τὰ χέρια.

Ἐνῶ τίς ἄλλες μέρες, ὕστερα ἀπὸ τὸ μεσημέρι, συνηθίζονταν ὁ χαιρετισμὸς «καλὴ σπέρα», κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς Πρωτοχρονιάς λέγονταν ὡς τὸ βράδυ ποὺ βασιλεὺς ὁ ἥλιος ὅλο «καλὴ μέρα».

Τὸ πρωὶ αὐτῆς τῆς μέρας, ὕστερα ἀπὸ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας, δὲν ἐπιτρέπονταν νὰ πάει κανένας σὲ κανένα ξένο σπίτι, ἂν δὲν πῆγαινε πρῶτα στὸ δικό του.

Συνηθίζεται νὰ παίζονται καὶ λιγάκι τὰ χαρτιά, εἴτε στὸ μαγαζί τοῦ χωριοῦ, εἴτε σὲ οἰκογενειακὲς συγκεντρώσεις τόσο τὴ νύχτα πρὸς τὴν Πρωτοχρονιά, ὅσο καὶ τὴν ἡμέρα, μονάχα «γιὰ τὸ καλὸ» καὶ γιὰ νὰ δοκιμάσει κανένας τὴν τύχη του.

Δὲν ὑπῆρχε ἡ συνήθεια νὰ περπατοῦν τὰ παιδιά στὰ σπίτια γιὰ νὰ ποῦν τὸν Ἀἱ - Βασίλη, οὔτε τὴν παραμονή, οὔτε καὶ τὴν ἡμέρα τῆς Πρωτοχρονιάς. Ἀναμεταξύ τους ὅμως τὰ παιδιά, ἅμα συναντιόνταν αὐτὴ τὴ μέρα ἔλεγαν τοὺς στίχους:

«Ἅγιος Βασίλης ἔρχεται ἀπὸ τὴν Καισαρεία
Βαστάει κόλλα καὶ χαρτί, χαρτὶ καὶ καλαμάρι.
Στὴν πατερίτσ’ ἀκούμπησε νὰ πεῖ τὴν ἄλφα - θήτα
Κι’ ἡ πατερίτσα ἦταν χλωρὴ καὶ πέταξε θλαστάρι.
Καὶ στὴν κορφή τοῦ θλασταριοῦ πέρδικα φωλιασμένη.
Φέρνει νερὸ στὰ νύχια τῆς καὶ χιόνι στὰ φτερά της,
Νὰ λούσει τὸν ἀφέντη της, νὰ λούσει τὴν κυρά της,
κι’ αὐτὰ τὰ ἀπολούσματα, νὰ λούσει τὰ παιδιά της».

“Αν στὰ πολὺ παλιότερα χρόνια περπατοῦσαν τὰ παιδιά στὰ σπίτια κι’ ἔλεγαν αὐτὸ τὸ τραγουδάκι, δὲν μπόρεσα νὰ μάθω. Ἀπὸ τὰ δικά μου παιδικὰ χρόνια καὶ δῶθε δὲν γίνονταν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα.

Η ΒΑΣΙΛΟΠΙΤΤΑ

Ἡ πίττα (Βασ’λόπ’ττα) ἦταν καὶ εἶναι ἀπαραίτητη τὴν Πρωτοχρονιά σὲ κάθε σπίτι. Δὲ γίνεται ὅμως αὐτὴ, ὅπως γίνονται οἱ συνηθισμένες πίττες στὶς πόλεις ἢ σὲ ἄλλα μέρη τῆς πατρίδας μας. Αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀπλὴ ἀλευρόπιττα ποὺ ἐπέχει θέση

μεσημεριανού φαγητού. Γίνεται αυτή από σιταρίσιο (καθάριο) αλεύρι. Πολλές φορές οί πολύ φτωχοί έφκιαναν τή βασιλόπιττα από καλαμποκίσιο αλεύρι.

Μέσα στην πίττα (στην ανάδεμη), δηλ. στο κορκούτι πού αποτελεί τὰ υλικά, από τὰ όποία γίνεται ή πίττα (αλεύρι, βούτυρο, τυρί, αυγά) ρίχνουν τόν «παρά», ή «μπάχτι», όπως λένε. Αυτό είναι ένα κέρμα, όχι βέβαια, μεγάλης αξίας στα τωρινά χρόνια (τάλληρο, δεκάριο ή κοσάριο). Στα παλιά όμως τὰ χρόνια τὸ «μπάχτι» ήταν φλουρί ή λίρα. Μερικά σπίτια χρησιμοποιούσαν για «μπάχτι» ειδικό για τὸ σκοπό αυτό αρχαίο νόμισμα, μάλλον Βυζαντινό. Αυτό τὸ νόμισμα, καθώς θυμώμαι από τὰ μικρά μου χρόνια τὸ λέγαμαν «Κωνσταντινό», γιατί είχε από τή μιὰ μεριά τὸ κεφάλι τοῦ αυτοκράτορα Κωνσταντίνου. Χάλκινο ήταν αυτό και τὸ φυλάγαμαν στο είκονοστάσι τοῦ σπιτιοῦ μας. Τέτοια μεσαιωνικά χάλκινα νομίσματα είχαν και αρκετά άλλα σπίτια στο χωριό μας. Τί έγιναν αυτά τὰ πράγματα κανένas δέν ξέρει. Τώρα δέν υπάρχει κανένα τέτοιο «Κωνσταντινό» στο χωριό μας.

Πέρα από τὸ «μπάχτι» βάζαν στη βασιλόπιττα ένα κομματάκι ξύλο από κρανιά, ένα κομμάτι άχυρο και ένα κομματάκι από κλήμα άμπελιοῦ. Τὰ δυὸ τελευταία μπαίνουν για νὰ πάνε καλά αυτή τή χρονιά τὰ σπαρτά και τὰ άμπέλια. Τὰ δυὸ άλλα: ὁ «παράs» ή «μπάχτι» και ή κρανιά για νὰ γίνει φανερό ποιὸs θάνε ὁ πιὸ τυχερός και ὁ πιὸ γερὸs στο σπίτι κατά τήν καινούρια χρονιά. Και τοῦτο, γιατί, καθώς σημειώθηκε και παραπάνω, ή κρανιά θεωρεῖται πὼs έχει τὸ πιὸ γερὸ ξύλο.

Τήν πίττα τήν κόβουν σὲ διάφορα κομμάτια (φελιά) ή τετράγωνα ή και συνηθέστατα τρίγωνα. Μὲ τὸ κάθε «φελί» ὀνοματίζουν και από ένα άτομο από τὰ μέλη τῆs οἰκογένειας, είτε είναι αυτά στο χωριό, είτε και στο ταξίδι. Ἀκόμα ὀνοματίζουν ένα «φελί» για τὰ ζῶα γενικά, για τὸ σπίτι, για τὸ μαγαζι ή τὸ μύλο, αν είχε τέτοια πράγματα ή οἰκογένεια, για τὰ χωράφια, τὰ άμπέλια κλπ. Μερικοί συνηθίζουν νὰ ὀρίζουν και τὸ φελί τοῦ φτωχοῦ ή ξένου.

Ἀφοῦ ὀνοματίσουν ὅλα τὰ κομμάτια, τὰ σηκώνουν από ένα ένα προσεκτικά και διευκρινίζεται σὲ τίνος φελί είναι ὁ «παράs» πὸς θάναι και ὁ πιὸ τυχερός τῆs χρονιάs και σὲ τίνος είναι ή κρανιά, πὸς θάναι ὁ πιὸ γερὸs. Ὡs πὸς νὰ περάσει αυτή ή μέρα κατά τίs ἐπισκέψεις πὸς γίνονται στο χωριό δέν κυκλοφορεῖ άλλη κουδέντα, παρά ποιὸs ὀρῆκε τὸ «μπάχτι» στο κάθε σπίτι.

Η ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΑΠΟ ΤΑ ΦΩΤΑ

Καθὼs σημειώθηκε και παραπάνω, κατά τήν ήμέρα αυτή τελειώνουν τὰ Δωδεκαήμερα. Αυτή ή μέρα λέγεται και «τοῦ Σταυροῦ» γιατί βαφτίζουν τὸ Σταυρό στα νερά· κάνουν άγιασμό. Πιστεύεται στο χωριό πὼs αυτή τή μέρα φεύγουν τὰ «καφούρια» (καλικάντζαροι) από τή γῆ και επανέρχονται στα άβαθα τῆs γῆs, ὅπου παραμένουν ὅλο τὸ χρόνο. Ἀπ' αυτήν τή μέρα επανέρχεται ὁ κανονικός ρυθμός στην κοινωνική και οἰκογενειακή ζωή και ξαναρχίζουν οί άγροτικές δουλειές πὸς είχαν διασαλευτεῖ από τήν παραμονή τῶν Χριστουγέννων πὸς αρχίζουν τὰ Δωδεκαήμερα.

Για τὸν εξαφανισμό τῶν καλικάντζαρων από τή γῆ πιστεύουν οί άνθρωποι τοῦ χωριοῦ πὼs αυτοί (οί καλικάντζαροι) λένε από τὰ βαθιά χαράγματα τὰ ἐξῆs:

«Φορτώστε, νὰ φορτώσουμε,
γιατὶ μᾶs πῆρ' ή μέρα.
Γιατ' έρχετ' οὐ ζουρλόπαπας
μὲ τήν άγιαστούρα του
και μὲ τή βρεχτούρα του
και μᾶs άγιασε
και μᾶs χιλιομαγάρισε.

- “Ασπρος κόκκορας λαλεῖ.
- “Αφ’σ’τον κι’ ἄς λαλεῖ.
- Κόκκινος κόκκορας λαλεῖ.
- “Αφ’σ’τον κι’ ἄς λαλεῖ.
- Μαῦρος κόκκορας λαλεῖ.
- Φεύγεστε νὰ φύγουμε
γιατὶ μᾶς πῆρ’ ἡ μέρα,
γιατ’ ἔρχετ’ οὐ ζουρλόπαπας
μὲ τὸ Σταυρὸ στὸ χέρι...»

“Ἐτσι ἀπ’ αὐτὴν τὴν ὥρα μάλιστα τελειώνουν τὰ Δωδεκάημερα. Γίνεται στὴν ἐκκλησιὰ ἀγιασμός.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴ λειτουργία ὁ παπᾶς φέρνει γύρω τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ ψέλγοντας σὲ κάθε σπίτι τό: «Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτίζομένου σου, Κύριε...». Ραντίζει ὅλα τὰ δομάτια τοῦ σπιτιοῦ, τὰ ὑπόγεια, ἀκόμα καὶ τὰ ἀχούρια γιὰ νὰ εὐλογηθοῦν τὰ ζῶα. Στὸν παπᾶ, ἐκτὸς ἀπὸ χρήματα (ρίχνονται κέρματα μεταλλικὰ στὸ κακαθάκι (μπαγρατσέλι) μὲ τὸ ἀγιασμένο νερό, δίνονται καὶ διάφορα καλούδια, ἤτοι καρύδια, λεφτόκαρα, κεράσια λιασμένα, μῆλα, κυδώνια, ρόδια κλπ. Ἐνα παιδί ποῦ ἀκολουθεῖ τὸν παπᾶ (ἢ καὶ δυὸ κάποτε) κρατᾷ τὰ σακκούλια τοῦ παπᾶ, ποῦ ρίχνονται μέσα τὰ καλούδια. “Ὅταν γεμίσει κανένα σακκούλι ἀπ’ αὐτά, τὸ ἀδειάζει τὸ παιδί στὸ σπίτι τοῦ παπᾶ καὶ συνεχίζεται τὸ γέμισμα γιὰ δευτέρη φορά κ.ο.κ. Θυμιόμηναι πὼς στὰ παιδικὰ μου χρόνια τὸ εἶχα καὶ ἐγὼ μεγάλη χαρὰ νὰ πάω κοντὰ στὸν παπᾶ νὰ τοῦ κρατῶ τὸ σακκούλι μὲ τὰ καλούδια, γιατί κατὶ μὲ «κολλοῦσε» κι’ ἐμένα ἀπ’ αὐτά. Αὐτὴ τὴν ἡμέρα νηστεύουν.

Ἐπάρχει ἡ συνήθεια αὐτὴ τὴν ἡμέρα νὰ ἀδειάζουν ἀπὸ τὸ νερὸ ὅλα τὰ δοχεῖα τοῦ σπιτιοῦ. Χύνουν τὸ παλιὸ νερὸ ἀπὸ τὰ Δωδεκάημερα γιὰ νὰ πάρουν καινούριο, γιατί αὐτὴ τὴ μέρα «δαφτίζονται» τὰ νερά. Αὐτὴ τὴ μέρα παίρνουν τὸ μπουκάλι μὲ τὸ παλιὸ ἀγίασμα ποῦ τὸ φυλάνε στὸ εἰκονοστάσι, καθὼς καὶ ἓνα ἄλλο δοχεῖο μὲ ἀγιασμένο νερὸ ἀπὸ ὃν ἀγιασμὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ πᾶνε στὰ κτήματα. Ἀδειάζουν τὸ μπουκάλι ἀπὸ τὸ ἀγίασμα γιὰ νὰ τὸ ἔχουν ἑτοιμὸ νὰ τὸ ξαναγιαμίσουν τὴν ἄλλη μέρα, τὰ Θεοφάνεια. Μὲ τὸ ἄλλο ἀγίασμα ραντίζουν τὰ διάφορα κτήματα, ὅσα εἶναι κοντὰ στὸ χωριό, λέγοντας τὸ σχετικὸ τροπάριο: «Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτίζομένου σου, Κύριε...».

ΤΑ ΘΕΟΦΑΝΕΙΑ

Τὴν ἄλλη μέρα — 6 Γενάρη — τὴν πραγματικὴ ἡμέρα τῶν Θεοφανείων ἢ Φώτων — οἱ γυναῖκες τὴ λένε χαρακτηριστικὰ «τοὺν Φουτῶν» — ἀδειάζονται πιά συστηματικὰ ὅλα τὰ νερά ποῦ βρίσκονται στὸ σπίτι, ὅσα παράμειναν μὲ νερὸ ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα (δαρέλες, καζάνια, μαστραπάδες). Γιὰ νὰ μποῦν σ’ αὐτά, καθὼς σημειώθηκε, καινούρια νερά, «ἀγιασμένα».

Ἀπὸ κάθε σπίτι ἡ νοικοκυρά, ποῦ πηγαίνει στὴν ἐκκλησία, παίρνει κι’ ἓνα δοχεῖο (μαστραπά, τσουκάλι, γκούμι, λαένι κλπ.) ποῦ τὸ γεμίζει μὲ νερὸ ἀπὸ τὶς θρύσες ποῦναι ἀπ’ ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ. Τὸ δοχεῖο αὐτὸ τυλίγεται ἀπ’ ἔξω μὲ μερικὰ κλωνιά ἀπὸ «σάλμα». Εἶναι τὸ «σάλμα» τὸ καλάμι ἀπὸ τὴ βρίζα. Τὸ σάλμα εἶναι καὶ μακρὸ καὶ εὐκολόγηστο, ἰδιαίτερα ἅμα βραχεῖ καὶ γι’ αὐτὸ χρησιμοποιεῖται γιὰ ποικίλες τέτοιου εἶδους δουλειές. “Ὅλα αὐτά τὰ δοχεῖα, ὅπως εἶναι ζωσμένα μὲ τὸ «σάλμα» τοποθετοῦνται γύρω ἀπὸ τὸ τραπέζι (στὸ μέσο τῆς ἐκκλησιᾶς), ὅπου πρόκειται νὰ κάνει ὁ παπᾶς τὸ μεγάλο ἀγίασμό. Παρουσιάζει κάποια ξεχωριστὴ γραφικότητα αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, βλέποντας τὴν ποικιλία ἀπὸ τόσα πολλὰ δοχεῖα τυ-

λιγμένα με τὸ ἀχυρένιο ζωνάρι του τὸ καθένα. Ὅταν τὸ ἐπιτρέπει ὁ καιρὸς, ὁ ἀγιασμός γίνεται στὸ ὕπαιθρο, στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ, στὸ «Μεσοχώρι» ποῦναι μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά. Ἀλλοιῶτα γίνεται μέσα στὴν ἐκκλησιά.

Ὑστερα ἀπὸ τὸν ἀγιασμό, «βγαίνει», καθὼς λένε, ἡ εἰκόνα τῶν Θεοφανείων. Ὅποιος προσφέρει περισσότερα χρήματα, «παίρνει» τὴν εἰκόνα, γίνεται ὁ «γουνός» της. Τὴν παίρνει αὐτὴν τὴν ἡμέρα τὴν εἰκόνα στὸ σπίτι του καὶ πάει ὅλο τὸ χωριὸ καὶ τὸν ἐπισκέπτεται καὶ τοῦ εὐχονται νὰ ἔχει τὴ βοήθεια τῆς εἰκόνας. Αὐτὰ τὰ πράγματα στὰ παλιότερα χρόνια. Τώρα δὲ γίνονται.

Ἀφοῦ τελειώσει καὶ ἡ διαδικασία τῆς «εἰκόνας», πάει κάθε νοικοκύρης καὶ ρίχνει ἓνα φλυτζάνι ἀπὸ τὴ λεκάνη τοῦ παπᾶ με τὸ ἀγιασμένο νερὸ στὸ δικό του δοχεῖο καὶ ἔτσι ἀγιάζεται ὅλο τὸ νερό, ποῦ τὸ παίρνει ὁ καθένας σπίτι του. Ἀπ' αὐτὸ πιά τὸ ἀγιασμένο νερὸ γεμίζει ἓνα μπουκαλάκι με τὸ ἀγίασμα ποῦ παραμένει ὅλο τὸ χρόνο στὸ εἰκονοστάσι τοῦ σπιτιοῦ καὶ ποῦ χρησιμοποιεῖται καὶ καμμιά φορά καὶ γιὰ «γιατρικό». Μὲ τὸ ὑπόλοιπο ἀγιασμένο νερὸ ραντίζουν τὰ διάφορα διαμερίσματα τοῦ σπιτιοῦ, ἀχυροκαλύβες, κήπους, χωράφια, ἀμπέλια κλπ.

Δίνουν μεγάλη σημασία στὸν καιρὸ ποῦ θὰ κάνει αὐτὴ τὴ μέρα. Τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων (6 Γενάρη) λένε, πὼς πρέπει νᾶναι καλοκαιρία γιὰ νὰ πάει ἡ χρονιά προκομμένη ἀπὸ ἀποψη παραγωγῆς. Δὲν πρέπει καθόλου νὰ θρέξει. Μάλιστα λένε, ὅτι πρέπει νὰ κάνει τόση ξηρασία, ὥστε οὔτε «λαγὸς νὰ μὴν κατουρήσει στὴ γῆ». Λένε μάλιστα με ἔμφαση καὶ τὸ παρακάτω δίστιχο γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό:

«Χαρὰ στὰ Φῶτα τὰ ξερὰ καὶ τὴ Λαμπρὴ θρεμένη,
καλότυχος ὁ γεωργὸς πῶχει τὴ γῆ σπαρμένη».

Ἀκόμα αὐτὴ τὴ μέρα λέγονται, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὰ παιδιά, καὶ οἱ ἐξῆς στίχοι:

«Σήμερα ν' τὰ Φῶτα
καρκαλιέτ' ἡ κόττα,
πίσ' ἀπὸ τὴν πόρτα.
Κι' ἔπεσε ἡ πόρτα
καὶ πλάκωσε τὴν κόττα».

ΑΛΛΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΤΟΥ ΓΕΝΑΡΗ

Τὴν ἄλλη μέρα ἀπὸ τὰ Φῶτα (7 Γενάρη), ποῦ γιορτάζεται ἡ μνήμη τοῦ Ἀϊ-Γιάννη τοῦ Πρόδρομου, ἦταν συνήθεια ἄλλη φορά νὰ γίνεται ὕστερα ἀπὸ τὴ λειτουργία περιφορὰ στὸ χωριὸ ὅλων τῶν κατοίκων κρατώντας ὁ καθένας στὰ χέρια του ἀπὸ μιὰ φορητὴ εἰκόνα ἀπὸ κεῖνες ποῦ εἶναι στὴν ἐκκλησιά. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ τὸ ἔφτασα καὶ ἐγὼ στὰ παιδικὰ μου χρόνια. Ἀργότερα ὅμως ἐγκαταλείφθηκε. Γιατὶ γίνονταν αὐτὴ ἡ περιφορὰ δὲν μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω. Ὅσοι γέροντες ρωτήθηκαν, ἀπάντησαν στερεότυπα: «Ἔτσι θρέθηκε ἡ συνήθεια ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια».

Στὶς 17 Γενάρη γιορτάζει ἡ ἐκκλησιά μας τὴ μνήμη τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου. Στὸ χωριὸ ἐπικρατεῖ ἡ ἀντίληψη πὼς αὐτὴ ἡ μέρα ἀποτελεῖ τὸ μισοκαιρίασμα τοῦ χειμῶνα καὶ πὼς αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ὁ χειμῶνας καὶ ἡ κακοκαιρία βρίσκεται στὸ ζενίθ. Γι' αὐτὸ λένε καὶ τὸ δίστιχο:

«Μπρὸς - πίσω τ' Ἀντωνίου,
ἡ καρδιά τοῦ χειμῶνιου».

Κατὰ τὴν ἴδια ἡμερομηνία (17 Γενάρη), καθὼς ξέρουμε, γιορτάζεται καὶ ἡ μνήμη τοῦ «Ἀϊ-Γιώργη ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ποῦ χαρακτηριστικὰ λέγεται καὶ «Φου-

στανελάς». Για τή γιορτή αὐτή πρέπει νά σημειωθεῖ τὸ ἑξῆς: Κάποια γυναίκα Κουκουλιώτισσα, πού τὴν ἔλεγαν Κούλα Πατατζούλα, εἶδε κατὰ τὸν περασμένο αἰῶνα κάποιον ὄνειρο σχετικά μὲ τὸν Ἁγίον Γεώργιον τὸ Γιαννιώτη. Αὐτὴ τότε παράγγειλε σὲ κάποιον ζωγράφο καὶ τῆς ἔφκιασε μιὰ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου καὶ τὴν εἶχε σὲ ξεχωριστὸ δωμάτιο τοῦ σπιτιοῦ της, μπροστὰ στὴν ὁποία ἔκαie «ἀκοίμητη» τὴν καντήλα του. Κατὰ τὴν ἡμέρα δὲ τῆς μνήμης του πῆγαινε τὴν εἰκόνα αὐτὴν στὴν ἐκκλησίαν καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴ λειτουργίαν τὴν ἔφερνε πάλι στὸ σπίτι της, ὅπου καὶ δέχονταν τὶς ἐπισκέψεις ὅλου τοῦ χωριοῦ καὶ γίνονταν σ' αὐτὸ καὶ μεγάλη παράκληση. Παραδέχονταν πῶς ἡ εἰκόνα αὐτὴ ἦταν θαυματουργή. Ὅταν ἦταν κανένας βαριά ἄρρωστος τὴν ἔφερναν κοντά του καὶ θεραπεύονταν. Ὅταν ἡ μακαρίτισσα ἡ Κούλα Πατατζούλα στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας πῆγε στὴ Ρουμανία, ὅπου καὶ πέθανε, ἄφησε τὴν εἰκόνα στὸ Σταυρὸ Γατσούλα, ἀπ' αὐτὸν περιῆλθε στὸ μακαρίτη Γιαννάκη Τολίδη, ὁ ὁποῖος καὶ τὴν ἀφιέρωσε στὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωριοῦ μας ὅπου καὶ βρίσκεται σήμερα.

Στὶς 20 Γενάρη ἡ ἐκκλησία μας γιορτάζει τὴ μνήμη τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου. Στὸ χωριὸ λένε, ὅτι αὐτὴ τὴν ἡμέρα πρέπει νά κρατήσῃ κανένας ἀργία, νά μὴ δουλέψῃ αὐτὴ τὴ μέρα, γιατί ὁ Ἅγιος Εὐθύμιος πού εἶναι ζωγραφισμένος στὴν ἐκκλησίαν μας μὲ πολὺ μακριὰ γενειάδα, εἶναι θαυματουργός. Σὰν τέτοιο θαῦμα δέ, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, οἱ γυναῖκες ἀναφέρουν καὶ τὸ ὅτι, ὅταν τὸν κατηγόρησαν, ὅτι ἦταν σατανάς (χωρὶς γένεια), αὐτοῦ τοῦ κακοφάνηκε καὶ εἶπε θυμωμένος: «ἐγὼ σπανός!» καὶ ἔπιασε τὸ πηγούνι του. Ἀμέσως τότε φύτρωσαν μακρυὰ γένεια πού ἔφταναν ὡς τὴ ζώνη του. Γι' αὐτὸ δὲ καὶ τὸν ἔχουν ζωγραφισμένον στὴν ἐκκλησίαν μὲ πολὺ μακριὰ γενειάδα.

Στὶς 30 Γενάρη, τὴ γιορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, συνήθιζαν νά τὴ θεωροῦν ὄχι μονάχα γιορτὴ τῶν εὐεργετῶν τοῦ χωριοῦ, ἀλλὰ καὶ γιορτὴ τῶν γραμμιάτων. Κατὰ τὴ γιορτὴ αὐτή, καθὼς θυμοῦμαι, ὁ δάσκαλος τοῦ χωριοῦ καὶ ποτὲ ἡ δασκάλα (στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἦταν καὶ Παρθεναγωγεῖο στὸ χωριὸ) ἔδγαζε τὸ σχετικὸ λόγο ἀπὸ τὸν Ἀμβωνα τῆς ἐκκλησίας.

Σχετικὰ μὲ τὶς ἀμπελουργικὰς ἐργασίες, ὁ Γενάρης θεωροῦνταν ὁ πιὸ κατάλληλος μῆνας γιὰ τὸ κλάδεμα τῶν ἀμπελιῶν καὶ γι' αὐτὸ παράμεινε νά λέγονται αὐτὰ τὰ λόγια:

«Γενάρη μῆνα κλάδευε,
φεγγάρι μὴν κοιτάξεις».

Ο ΦΛΕΒΑΡΗΣ ΜΗΝΑΣ

Τὴν 1η Φλεβάρη ἡ ἐκκλησία μας γιορτάζει τὴ μνήμη τοῦ Ἁγίου Τρύφωνα. Κατὰ τὴν ἡμέρα αὐτὴ συνήθίζεται στὸ χωριὸ νά τὸ ἔχουν ἀργία καὶ ἰδιαίτερα δὲν πρέπει αὐτὴ τὴν ἡμέρα νά ἐκτελοῦν κλαδευτικὰς ἐργασίες στ' ἀμπέλια κλπ. Πρέπει λοιπὸν αὐτὴ τὴ μέρα νά τὴν «κρατᾶνε» γιὰ γιορτὴ. Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ σέρνεται στὰ στόματα τῶν γυναικῶν ἡ ἑξῆς παράδοση: «Κάποιος μιὰ φορὰ πῆρε τὸ κλαδευτήρι του καὶ πῆγε στὸ ἀμπέλι του γιὰ νά κλαδέψῃ αὐτὴ τὴ μέρα, δηλ. 1η Φλεβάρη. Ἐκεῖ τοῦ παρουσιάστηκε ἓνας ἄνθρωπος καὶ ἄρχισε νά τὸν κουβεντιάζει. Κουβεντιάζοντας τὸν ρώτησε πῶς κλάδευε τὸ ἀμπέλι, γιατί καμώθηκε πῶς δὲν ἤξερε. Ὁ ἀμπελουργὸς τὸν πίστεψε καὶ θέλησε νά τοῦ δείξῃ τὸν τρόπο, πού κλάδευε τὸ ἀμπέλι του. Ἀλλὰ μὲ τὴ σχετικὴ χειρονομία καὶ κίνηση πού ἔκανε μὲ τὸ κλαδευτήρι μπροστὰ στὸ πρόσωπό του, ἔκοψε τὴ μύτη του. Ὁ ξένος τότε ἔγινε ἄφαντος. Αὐτὸς ὁ ξένος ἦταν ὁ Ἅγιος Τρύφωνας. Ἔτσι τιμωρήθηκε ὁ ἀμπελουργός, γιατί δὲν κράτησε ἀργία αὐτὴ τὴ μέρα, ἀλλὰ πῆγε νά κλαδέψῃ τὸ ἀμπέλι του.

Ἀκόμα τὴν 1η Φλεβάρη παραδέχονται, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νά πλύνῃ κανένας ξύλινο ἀντικείμενο τοῦ σπιτιοῦ ἀπ' αὐτὰ πού χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὸ ζύμωμα τοῦ

ψωμιού (σκαφίδα, πλαστήρι, καρβελά, πινακοτές κλπ.). Ἄμα κάνουν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, τότε κόβουν τὰ ποντίκια τὸ σιτάρι ποὺ εἶναι στὸ σπίτι.

Στὶς 2 Φλεβάρη γιορτάζεται ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Χριστοῦ. Γιὰ τὴ γιορτὴ τῆς Ὑπαπαντῆς παραδέχονται πὺς εἶναι πολὺ μεγάλη («βαρεῖα») γιορτὴ. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δουλέψει κανένας. Γι' αὐτὸ καὶ λένε: «Τ'ς Παπαντῆς κὶ τὰ γουμάρια σκόλ'». Πιστεύουν στὸ χωριὸ πὺς εἶναι πολὺ πρᾶγμα νὰ ρίξει βροχὴ αὐτὴ τὴ μέρα. Θὰ κάνει καλὸ στὴν παραγωγὴ. Αὐτὴ τὴ μέρα συνηθίζουν νὰ λένε τὸ παρακάτω δίστιχο γιὰ γιὰ δυὸ οἰκογένειες ἀπὸ τὸ χωριὸ μας, πολὺ παλιές βέβαια (Σκίκου καὶ Μπαντόκου), ποὺ ἔπαθαν κάποτε μεγάλη συμφορὰ, γιὰτὶ δὲν ἔβρεξε τῆς Ὑπαπαντῆς:

«Τ'ς Παπαντῆς δὲν ἔβριξι, Σκίκου καὶ Μπαντόκου,
τί κακὸ ἐπάθιταν, Σκίκου καὶ Μπαντόκου»

Ὁ Φλεβάρης λέγεται «Κουτσοφλέβαρος», ἐπειδὴ ἔχει λιγώτερες μέρες ἀπὸ τοὺς ἄλλους μῆνες.

Γιὰ τὰ χιόνια ποὺ πέφτουν τὸ Φλεβάρη λένε:

«Ὅσου κι' ἂν Φλιβαρίσ' πάλι ἂν(οι)ξ' θὰ μυρίσ'»

Μὰ λένε ὅμως καὶ τὸ ἀντίθετο:

«Μὰ ἂν κάν' κὶ κακιώσ', μέσ' τοῦ χιόν' θὰ μᾶς χῶσ'»

Ἐπειδὴ ὅμως οἱ μέρες τοῦ Φλεβάρη ἀρχίζουν καὶ μεγαλώνουν καὶ ἂν πέσει κάποτε χιόνι, λιώνει αὐτὸ γλήγορα, γιὰτὶ μέχρι τὸ μεσημέρι κάποτε βγαίνει καὶ ἥλιος, λένε καὶ τοῦτο:

«Ὡς τοῦ γιόμα τοῦ ψουφάει
κι' ὡς τοῦ θράδ' τοῦ ζουκουπάει».

Ο ΜΑΡΤΗΣ ΜΗΝΑΣ

Τὴν πρώτη μέρα τοῦ Μάρτη, τὴν «Πρωτομαρτιά» ὅπως τὴ λένε, ὅλα τὰ ἀγόρια καὶ τὰ κορίτσια ἔχουν τὴ συνήθεια νὰ φοροῦν στὰ χέρια τους καὶ στὸ λαιμὸ τὰ «Μαρτίτσια». Τὰ «Μαρτίτσια» γίνονται ἀπὸ νήματα (γνέματα) μάλλινα κατὰ κύριο λόγο, ποὺ νᾶχουν χρῶμα ἄσπρο καὶ κόκκινο. Τὰ γνέματα αὐτὰ στρίβονται μαζί, ὥστε ν' ἀνταμωθοῦν καὶ ν' ἀποτελέσουν νήμα χοντρότερο (διπλὸ), ἀλλὰ παρδαλό, δηλαδή ἄσπροκόκκινο. Μ' αὐτὸ κατόπι δένουν στὰ χέρια τους σὰ βραχιόλι ἓνα κομμάτι, καθὼς καὶ στὸ λαιμὸ τους σὰν περιλαίμιο. Πολλὰ παιδιὰ ἢ κορίτσια δὲ βάζουν «Μαρτσίτσια» στὸ λαιμὸ, παρὰ μονάχα στὰ χέρια. Φοροῦν τὰ «Μαρτσίτσια», γιὰτὶ παραδέχονται πὺς αὐτὰ θὰ τοὺς προστατέψουν τὰ χέρια καὶ τὸ πρόσωπο ἀπὸ τὸ μαύρισμα ποὺ μπορεῖ νὰ τοὺς κάνει ὁ καυτερός ἥλιος τοῦ Μάρτη. Τὰ «Μαρτίτσια» τὰ κρατοῦν ἔτσι δεμένα στὸ λαιμὸ καὶ στὰ χέρια ὡς τὶς 9 Μάρτη, δηλαδή ὡς αὐτὴ τὴ μέρα ποὺ γιορτάζουν τὴ μνήμη τῶν Ἀγίων Σαράντα. Τότε τὰ βγάλουν καὶ τὰ κρεμοῦν σ' ἓνα κλωνάρι ἀπὸ κρανιά γιὰ νᾶρθουν τὰ χελιδόνια νὰ τὰ πάρουν μὲ τὸ ράμφος τους καὶ νὰ στρώσουν μ' αὐτὰ τὴ φωλιά τους, ὅπου θὰ γεννήσουν τ' αὐγά τους.

Καθὼς σημειώθηκε παραπάνω, στὶς 9 Μάρτη γιορτάζεται ἡ μνήμη τῶν Ἀγίων Σαράντα. Ἡ μέρα αὐτὴ θεωρεῖται σὰν μέρα τῆς ἐλεημοσύνης. Γι' αὐτὸ καὶ συνηθίζουν νὰ λένε τὸ ἐξῆς μικρὸ χαρακτηριστικὸ δίστιχο:

«Σαράντα φάει, σαράντα πιεῖ,
σαράντα κάνει για τὴν ψυχὴ».

Τὴν ἡμέρα αὐτὴ (9 Μάρτη) θεωροῦν τὸν πιὸ κατάλληλο καιρὸ γιὰ νὰ σπέρ-
νονται οἱ σπόροι ἀπὸ τὰ λουλούδια καὶ τὰ λαχανικά. Μάλιστα παραδέχονται πὼς τὰ
φυτὰ ἀρχίζουν ἀπ' αὐτὴ τὴ μέρα νὰ ἀναπτύσσονται καὶ νὰ λένε μεταξύ τους χα-
κτηριστικά αὐτὰ τὰ λόγια:

«— Ἐχε γειὰ ριζούλα.
— Στὸ καλὸ κορφούλα!»

Παραδέχονται πὼς ἀπ' αὐτὴ τὴ μέρα ἀρχίζει ἡ ἀνοιξὴ καὶ κατὰ συνέπεια ἡ
ἀνάπτυξή τοῦ φυτικοῦ κόσμου.

Κατὰ τίς πρῶτες αὐτὲς μέρες τοῦ Μαρτιοῦ καταβάλλεται προσοχὴ νὰ μὴν ἰδεῖ
κανένας στὸ χωριὸ τὸ πρωῒ τὰ χελιδόνια γιὰ πρώτη φορὰ πού θὰ ἔρθουν αὐτὴ τὴ
χρονιά στὸ χωριὸ καὶ τύχει αὐτὸς νὰ εἶναι νηστικός. Πρέπει πρὶν βγεῖ ἀπὸ τὸ σπίτι
του καὶ μόλις ξυπνήσει ἀπὸ τὸν ὕπνο νὰ θάλει μιὰ χαψιά ψωμί στὸ στόμα του νὰ μὴν
τύχει καὶ δεῖ τὰ χελιδόνια νηστικός, ὅποτε θὰ τὸν «τσακίσουν». Τὸ ἴδιο γίνεται σὲ
κάμποσες μέρες καὶ μὲ τὸ λάλημα τοῦ κούκου, ἢ καὶ μὲ τὸ νὰ ἰδεῖ κανένας κλωσσαριά
στά χωριά γιὰ πρώτη φορὰ. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸ ἄκουσμα τοῦ ντουμπουλίσματος. Ὅταν
κανένας δὲν «τσακίσει» τὰ παραπάνω (χελιδόνια, κούκο, κλωσσαριά καὶ ντουμπου-
λίτσα), ἀλλὰ τσακιστεῖ ἀπ' αὐτά, θάχει κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ καλοκαιριοῦ μερικές
δυσάρεστες συνέπειες, ὅπως, ὅταν θαράει τὸ γάλα στὴ ντουμπουλίτσα (ντουμπουλί-
ζει) δὲ θὰ χωρίζει εὐκολὰ τὸ βούτυρο ἀπὸ τὸ γάλα, δὲ θὰ πῆξει τὸ γιαούρτι καὶ τὸ
τυρὶ κλπ.

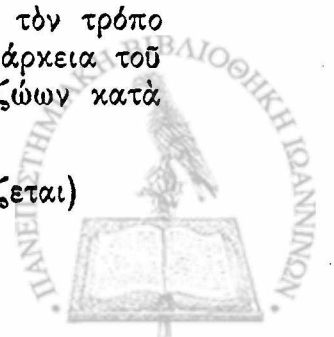
Προσέχουν ἀκόμα νὰ μὴν ἀκούσει κανένας νηστικός γιὰ πρώτη φορὰ τὸ τρα-
γούδι τῆς τουρτούρας (τρυγόνας). Πρέπει καὶ αὐτὴ νὰ τὴν «τσακίσει», γιὰτὶ ἂν «τσα-
κιστεῖ» ἀπ' τὴν τουρτούρα, θὰ γίνονται κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ καλοκαιριοῦ πολλὰ
κουτσομπολιὰ σὲ θάρος του.

Ἀπὸ τὴν παραμονὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἔχουν συνήθεια τὰ παιδιὰ τοῦ χωριοῦ
νὰ ἀρχίζουν νὰ φκιάνουν σφυρήχτρες ἀπὸ χλωρὰ κλωνάρια καρυδιάς. Ἐχουν με-
γάλη ἐπιτυχία σ' αὐτὲς, γιὰτὶ ἀρχίζει νὰ ἀνεβαίνει ὁ χυμὸς στὰ κλωνάρια τοῦ δέν-
τρου.

Τὴν ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (25 Μάρτη) δὲν ὑπάρχει στὸ χωριὸ μας ἡ συνή-
θεια — ὅπως σ' ἄλλα γειτονικά χωριά — νὰ χτυποῦνε μεγάλα κουδούνια καὶ νὰ λένε
καὶ σχετικά λόγια γιὰ νὰ διώξουν τὰ βλαβερὰ ἔρπετά. Τῶς ὅμως σὲ καλὸ αὐτὴ
τὴ μέρα νὰ βάζουν γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἀνοιξὴ κουδούνια στὰ γιδοπρόβατα, νὰ τὰ
«ἀρματώνουν» καθὼς λένε».

Ἀπαραίτητο θεωροῦν αὐτὴ τὴ μέρα, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, νὰ καπνίσουν τὰ ζῶα
τοῦ σπιτιοῦ. Τὰ καπνίζουν δὲ ἔτσι: Τὸ πρωῒ, πρὶν βγοῦν τὰ ζῶα (γιδοπρόβατα, γε-
λάδες) ἀπὸ τὸ διάβολο, ἀνάβεται στὸ κατώφλι ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ στάβλου φωτιά
μὲ φρύγανα καὶ ξηρὰ χόρτα ἀπ' αὐτὰ πού βγάζουν πολὺν καπνὸ. Τὰ ζῶα ἀναγκα-
στικά περνοῦν ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὴ φωτιά πού καπνίζει καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο καπνί-
ζονται αὐτά. Κάνουν δὲ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, γιὰτὶ παραδέχονται πὼς μὲ τὸν τρόπο
αὐτὸν (τὸ κάπνισμα) ἀποφεύγεται τὸ «φίδιασμα» τῶν ζώων κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ
καλοκαιριοῦ. «Φίδιασμα» λέγεται τὸ δάγκωμα καὶ δηλητηρίασμα τῶν ζώων κατὰ
τὸ καλοκαίρι ἀπὸ φίδια καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ ὀχιές.

(Συνεχίζεται)

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΛΩΛΗ

ΤΟ ΦΙΛΕΜΑ ΤΟΥ ΠΗΓΑΔΙΟΥ

Πρωτοχρονιάτικα ἔθιμα

Τὸ πρῶτ' τῆς Πρωτοχρονιάς βλέπει κανεῖς στὴ βρύση τοῦ χωριοῦ διάφορα κοιμῆματα πίττας. Εἶναι δὲ αὐτὰ προσφορά στὸ «στοιχειδ» τοῦ πηγαδιοῦ αὐτῶν ποὺ ἤρθαν νὰ κλέψουν τὸ νερὸ τῇ νύχτᾳ τῆς Πρωτοχρονιάς. Τὸ ἔθιμο αὐτό, ποὺ εἶναι γνωστὸ σὰν «τὸ φίλημα τοῦ πηγαδιοῦ», γίνεται ὡς ἑξῆς:

Εἶναι πιὰ περασμένα μεσάνυχτα. Ἀρχίζει νὰ ξημερώνει ἡ Πρωτοχρονιά, ἡ πρώτη ἡμέρα τοῦ καινούργιου χρόνου, μὲ τίς τόσες προσδοκίες καὶ ἐλπίδες ποὺ συνήθως φέρνει, ἀλλὰ καὶ μὲ τίς τόσες πολλὰς ἐπιτακτικὰς ἀνάγκες τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Σ' ὅλο τὸ χωριὸ ψυχὴ δὲν ἀκούγεται. Ἀκόμα καὶ οἱ χαρούμενες φωνὲς τῶν παιδιῶν, ποὺ ἔλεγαν τὰ κάλαντα γυρίζοντας ἀπὸ βραδὺς ἀπὸ σπῖτι σὲ σπῖτι, ἔχουν σωπάσει ἐδῶ καὶ πολλὴ ὥρα. Ὡρα τώρα γιὰ «τὸ φίλημα τοῦ πηγαδιοῦ».

Ἀπὸ κάποιον σπῖτι θὰ βγῇ κάποιος, κρατώντας στὸ ἓνα χέρι ἓνα γκιούμι γιὰ νερὸ καὶ στὸ ἄλλο ἓνα κοιμῆμα πίττα καὶ θὰ τραβήξῃ γιὰ τὴ βρύση ἢ τὸ πηγάδι τοῦ χωριοῦ, γιὰ νὰ πάρῃ τὸ «ἀμίλητο» νερὸ καὶ νὰ ἀφήσῃ ἐκεῖ τὸ κοιμῆμα τῆς πίττας γιὰ τὸ στοιχειδ τοῦ πηγαδιοῦ.

Βέβαια, τὸ ἀμίλητο νερὸ χρησιμοποιεῖται, σ' ἄλλες περιπτώσεις, γιὰ τὸ προμάντευμα. Στὴν προκειμένη ὁμως περίπτωσι χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ ζυμωθῇ μ' αὐτὸ ἡ βασιλόπιττα καὶ ἔχει τὴν ἔννοια «καλοτυχιάς». Γιατί παίρνει κανεῖς τὴν «πρώτη» σοδειὰ τοῦ καινούργιου χρόνου. Καὶ μάλιστα δὲν τὴν «παίρνει», τὴν «κλέβει»*. Γι' αὐτὸ δὲ ἀκριδῶς κατὰ τὴ διαδρομὴ αὐτὴ δὲν μιλά σὲ κανέναν. Ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ὁμως ποὺ τηροῦν τὸ ἔθιμο αὐτὸ «τυχερός» εἶναι αὐτὸς ποὺ θὰ κλέψῃ πρῶτος τὸ νερὸ.

Στὴν Ἠπειρο, ὅπου τὸ ἔθιμο αὐτὸ τηρεῖται ἀκόμα καὶ σήμερα, καὶ ὅπου οἱ ἄνδρες ἀπουσιάζουν συνήθως στὰ ξένα, τὸ νερὸ ἀπὸ τὴ βρύση, ὅπως καὶ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα, τὸ κουβαλοῦν συνήθως τὰ κορίτσια καὶ οἱ νεόπαντρες γυναῖκες. Γι' αὐτὸ δὲ ἀκριδῶς καὶ τὸ ἔθιμο αὐτὸ γίνεται μὲ τὸ χάραμα τῆς μέρας καὶ μὲ φωνές, γέλια καὶ τραγούδια, ποὺ ἀναφέρονται στὸν Ἅγιο Βασίλη.

Σὰν σημιάνει ἡ καμπάνα τῆς ἐκκλησιᾶς-τοῦ χωριοῦ κι' ὁ ἦχος τῆς σκορπιστεῖ ἓνα γύρω στὶς λαγκαδιές καὶ στὶς βουνοπλαγιές, σημάδι πὺς ἔφυγε ὁ παλιὸς ὁ χρόνος καὶ ἤρθε ὁ καινούργιος, τὸ χωριὸ παίρνει ζωὴ. Ευπνοῦν οἱ νεῖες, κορίτσια ἀνύπαντρα καὶ νεόπαντρες γυναῖκες καὶ τρέχουν στὴ βρύση νὰ κλέψουν τὸ νερὸ. Κάθε μιὰ χωριστὰ καὶ ὅλες μαζί φορεμένες τὰ γιορτινά τους, σμίγουν στὸ δρόμο γιὰ τὴ βρύση. Κι ὅπου εἶναι τυχερὴ καὶ προφτάσει νὰ κλέψῃ πρώτη τὸ νερὸ θὰ εἶναι καὶ ἡ τυχερὴ τῆς χρονιάς.

Οἱ νοικοκυρὲς μὲ τὸ νερὸ ποὺ φέρνουν οἱ κοπέλλες ἀπὸ τὴ βρύση θὰ πιάσουν τὸ ζυμὰρι νὰ φτιάσουν τίς βασιλόπιττες.

Ἀκόμα, ἡ νεῖα ποὺ ἔχει πάει νὰ κλέψῃ τὸ νερὸ θὰ μαζέψῃ μιὰ φούχτα ἄμμο καὶ σὰν ἔρθῃ θὰ τὸν ρίξῃ πάνω στὴ σκεπὴ τοῦ σπιτιοῦ καὶ θὰ πῇ: «ὅσους κόκκους ἔχει ἡ ἄμμος τόσα γρόσια καὶ φλωριά» νὰ φέρῃ ὁ ξενήτης τῆς. Ἐπίσης θὰ ἔχει κόψει καὶ κάμποσες γαλατσίδες καὶ σὰν ἔρθῃ θὰ τίς ρίξῃ στὸ μαντρί ποὺ ἔχουν τὰ

* Ὅπως δηλώνει καὶ ἡ λέξι «κλεψύδρα», τὸ νερὸ κλέβεται.

ζωντανά και θα πη: «Όπως δὲν στερεύει ἡ γαλατσίδα ἔτσι νὰ μὴ στερεοῦν καὶ τὰ γαλάρια τοὺς ὅλον τὸν χρόνον».

Ἐξ ἰσου πανηγυρικὴ μορφή παίρνει καὶ «τὸ φίλημα τοῦ ἀμπελιοῦ», ποὺ γίνεται τὸ ἀπόγευμα τῆς Πρωτοχρονιάς. Γιατὶ ὅλοι θεωροῦν ὑποχρέωσί τους νὰ φιλέσουν τὰ σπαρτά τους καὶ τ' ἀμπέλια τους μ' ἓνα κομμάτι πίττας, γιὰ νὰ δώσουν πλούσιους καρπούς. Καθὼς δὲ τ' ἀμπέλια εἶναι συγκεντρωμένα ὅλα μαζὺ στὸ ἴδιο μέρος γίνεται ἀληθινὸ πανηγύρι ἀπὸ τίς φωνές καὶ τὰ τραγούδια. Εἶναι δὲ πολλὰ καὶ διάφορα τὰ τραγούδια καὶ οἱ παρακλήσεις πρὸς τὸν Ἅγιο Βασίλη ποὺ λέγονται τὴν ὥρα αὐτῇ στ' ἀμπέλια. Ἐνα ἀπ' αὐτά, ὁ πρῶτος στίχος τοῦ ὁποίου ἔχει μετατραπῇ καὶ εἶναι γνωστὸς ὡς «Κόπιασε Κυρὰ Βασίλω», εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς:

Κόπιασε Κυρὲ Βασίλη,
γιὰ νὰ φᾶμε καὶ νὰ πιοῦμε,
καὶ τ' ἀμπέλια μὴ τ' ἀγγίξης.
Τρία κλήματα σοῦ χαρίζω.
Κάθε κλῆμα καὶ καλάθι,
κάθε στάχυ καὶ ταγάρι.

Γλαφυροτάτη ὅμως εἶναι καὶ ἡ παρακελευστικὴ εὐχὴ ποὺ ἀποτείνεται πρὸς τὰ πουλάκια, ποὺ τόσες ζημιές προξενοῦν στ' ἀμπέλια καὶ τίς ἄλλες σοδεῖες. Εἶναι δὲ αὕτῃ ἡ ἑξῆς:

Καλὸ πουλάκι, χελιδονάκι,
φάε τὴν πίττα γιὰ νὰ χορτάσης,
καὶ μὴν πειράξης, καλὸ πουλάκι,
ῶριμο σὰν γίνῃ τὸ σταφυλάκι.

Ο ΚΟΥΜΠΑΡΟΣ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων, στήν Ἡπειρο, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη γιορτὴ τοῦ χρόνου, ὅλοι πηγαίνουν στήν ἐκκλησίαν. Πηγαίνουν ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ γιὰ νὰ χαροῦν καὶ νὰ εὐχηθοῦν τὸν «κουμπάρο».

Τὸ ἔθιμο τῆς «κουμπαριᾶς», τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς «πλειοδοτικῆς ἀναδοχῆς» τῶν εἰκόνων, ποὺ ἀπαντᾷ στήν Ἡπειρο καὶ στὴ Δυτικὴ Μακεδονία, εἶναι γέννημα τῶν τελευταίων αἰώνων. Δὲν ξεύρω ἂν τὸ ἔθιμο αὐτὸ ἀπαντᾷ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, πάντως εἶναι κάτι πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ ἔθιμο τῶν παραθαλασσίων περιοχῶν ὅπου ὁ σταυρὸς ρίχνεται στὴ θάλασσα καὶ περιμένουν οἱ κολυμβηταὶ νὰ βουτήξουν γιὰ νὰ τὸν βγάλουν. Ἐδῶ «βγάζουν τίς εἰκόνες». Συνηθίζεται δηλαδή, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ χρόνου, νὰ παίρνουν οἱ πιστοὶ μιὰν εἰκόνα ἑνὸς ἁγίου, ἀπ' αὐτὲς ποὺ ἔχει ἡ ἐκκλησία, στὸ σπῖτι τους, ἀφοῦ προηγουμένως πληρώσουν τὸ ἀνάλογο τίμημα στὸ ταμεῖο τῆς ἐκκλησίας, ποὺ προσδιορίζεται κατόπιν πλειοδοτικῆς δημοπρασίας, στήν ὁποία «χτύπησαν» καὶ ἄλλοι χωριανοὶ ποὺ ἤθελαν νὰ πάρουν τὴν ἴδια εἰκόνα στὸ σπῖτι τους. Ἡ σημαντικώτερη ὅμως «πλειοδοσία» εἶναι αὕτῃ ποὺ γίνεται γιὰ τὴν «ἀναδοχή» τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ ἀκολουθοῦν οἱ «πλειοδοσίες» ποὺ γίνονται γιὰ τίς πλέον θαύματουργές ἐκ τῶν Ἁγίων Εἰκόνων.

Ἔτσι τὴν ἡμέρα αὐτὴ τὴν προσοχὴ τῶν χωριανῶν στὴν ἐκκλησίᾳ συγκεντρῶνουν τὰ ξενητεμιμένα παιδιὰ τοῦ χωριοῦ ποὺ βρίσκονται ἐκεῖ. Καὶ τοῦτο γιατί οἱ χωριανοὶ περιμένουν ἀπ' αὐτοὺς, μὴ καὶ εἶναι «καζαντισμένοι», νὰ δώσουν τὰ πιὸ πολλὰ γιὰ νὰ «πάρουν τὸ Σταυρό». Ἀλλὰ καὶ ἂν τὰ παιδιὰ αὐτὰ βρίσκονται μακριὰ ἀπὸ τὴ νταπεινὴ ἐκκλησίᾳ τοῦ χωριοῦ τους, οἱ χωριανοὶ περιμένουν ἀπὸ τοὺς δικούς τους, ποὺ βρίσκονται ἐκεῖ, νὰ δώσουν τὰ πιὸ πολλὰ γιὰ νὰ «πάρουν τὸ Σταυρό».

Τοῦτο γίνεται μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ ἁγιασμοῦ, ὅταν ὁ παπᾶς ποὺ στέκει στὴν Ὁραία Πύλῃ ἐκφωνεῖ τὰ ὀνόματα τοῦ «Σταυροῦ» καὶ τῶν «Ἀγίων». Ὅταν ὁ καιρὸς τὸ ἐπιτρέπει ὁ ἁγιασμὸς καὶ ἡ «κουμπαριά» γίνεται στὸ ποτάμι ἢ στὴν κεντρικὴ βρύση τοῦ χωριοῦ κάτω ἀπὸ τὸν μεγάλον πλάτανον. Ἐκεῖνοι ποὺ προσφέρουν τὰ περισσότερα γίνονται «κουμπάροι» καὶ ἀφοῦ τελειώσει ἡ λειτουργία μὲ τὰ ἱερὰ σύμβολα πηγαίνουν στὸ σπίτι τους, ὅπου δέχονται ἐπισκέψεις καὶ προσφέρουν «κεράσματα», συνήθως τηγανίτες μὲ μέλι καὶ φρέσκο τσίπουρο. Ἀκοῦνε δὲ καὶ τίς εὐχές: «Βοήθειά σου» καὶ «καλὴ χρονιά».

Ἡ εἰκονικὴ αὐτὴ ἀγορὰ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ τῶν Ἀγίων Εἰκόνων, στὴν ὁποία πρωτοστατοῦν οἱ ξενητεμιμένοι ὅταν βρίσκονται ἐκεῖ ἢ οἱ δικοὶ τους, ἐπιτρέπει τὴν ἐνίσχυσι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν ἐκτέλεσιν διαφόρων κοινωνικῶν ἔργων.

Ἐνα ἄλλο ἔθιμο, ποὺ ἀπαντᾶται ἐπίσης στὴν Ἠπειρο, καὶ φανερώνει τοὺς στενοὺς δεσμοὺς τῆς γεωργίας πρὸς τὴν θρησκείαν εἶναι καὶ τὸ ἐξῆς: Οἱ χωρικοὶ τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων, μόλις τελειώσει στ' ὄχωρὸ ὁ Μεγάλος Ἁγιασμὸς στὴν ἐκκλησίᾳ, πηγαίνουν νὰ ραντίσουν μὲ τὸ «ἁγίασμα» ποὺ πῆραν ἀπὸ τὸν παπᾶ τὰ σπαρτά τους, τὰ δέντρα τους καὶ γενικὰ τίς καλλιέργειές τους, καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ ζωντανά τους. Δὲν περιορίζονται δὲ μόνον στὸ ράντισμα, ἀλλὰ θάβουν καὶ τὸ μπουκαλάκι μὲ τὸ ἁγίασμα σὲ μιὰ γωνιά τοῦ ἀμπελιοῦ. Ἐπίσης δὲ δένουν καὶ «σταυροὺς» ἀπὸ ἄχυρο βρύζας, ποὺ τοὺς ἐτοιμάζουν ἀπὸ πρὶν ἢ κατὰ τὴν ὥρα τοῦ ἁγιασμοῦ στὴν ἐκκλησίᾳ, στὸ ἀμπέλι καὶ σ' ἄλλα τὰ ὀπωροφόρα δέντρα. Καὶ τοῦτο γιατί εἶναι βαθεῖα ριζωμένη ἡ πίστις στὸ δουλευτὴ τῆς γῆς, ποὺ παλεύει μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, ὅτι χωρὶς τὴν θεῖα εὐλογία δὲν προκόβει τὸ βίος του καὶ ὅλοι οἱ κόποι του πᾶνε χαμένοι.

Ἐπίσης οἱ τσομπάνηδες, ἐνῷ μπορεῖ νὰ μὴ κατεβαίνουν στὸ χωριὸ γιὰ τὰ Χριστούγεννα, ὅμως ὅπου κι' ἂν βρίσκονται καὶ ὅτι καιρὸ καὶ ἂν κἀν, κάποιος ἀπὸ τὴ συντροφιά τους θὰ πάη νὰ λειτουργηθῇ τὰ Φῶτα γιὰ νὰ φέρῃ στὴ στάνῃ τὸν ἁγιασμό.

Ἐπίσης στὴν Ἠπειρο ἀπαντᾶται μιὰ ἄλλη ὁραία παράδοσις γιὰ τὰ Φῶτα. Σύμφωνα μ' αὐτὴν, ἡ Παναγία μὲ τὸν μικρὸ ἀκόμη Χριστὸ βγαίνει τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων καὶ γυρίζει τὰ χωριά καὶ τίς πόλεις. Λένε ὅτι στὸ πέρασμά της σταματᾷ κάθε θόρυβος, ἡμερεύει ὁ τόπος, καὶ ἕνα γλυκὸ φῶς περιχύνει τὰ πάντα. Οἱ χωρικοὶ ἀκοῦνε, ὅπως λένε, τὰ βήματα τῆς Παναγίας ποὺ περνάει ἀπὸ τὰ μονοπάτια. Σταυροκοποῦνται καὶ ζητοῦν ἀπὸ τὴν Παναγίαν νὰ πραγματοποιήσῃ μὴ τους ἐλπίδα. Ἀλλὰ ὅπως ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου εἶναι γεμάτη πάντα ἀπὸ πολλὰς ἐπιθυμίας ὁ ἀνθρώπος σαστίζει τί νὰ πρωτοσκεφθῇ καὶ τί νὰ πρωτοζήσῃ. . .

Μ. ΒΟΥΔΟΥΡΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΑ ΨΕΥΔΩΝΥΜΑ, 1800 - 1969

Συμπληρωματικός Κατάλογος

Τὰ συγγραφικά ψευδώνυμα τοῦ παρόντος συμπληρωματικοῦ καταλόγου δὲν περιλαμβάνονται εἰς τὰς συλλογὰς, ὡς κατωτέρω:

α) Κυριάκου Ντελοπούλου: «Νεοελληνικά Φιλολογικά Ψευδώνυμα». Πρώτη ἔκδοσις. Ἀθῆναι. Κολλέγιον Ἀθηνῶν 1969, σσ. 1 - 144, 8ο.

β) Ε. Α. Κοκόλης: «Συμπληρωματικός Πίνακας Ψευδωνύμων». Ἑ λ λ η ν ι κ ᾶ. Φιλολογικόν, Ἱστορικὸν καὶ Λαογραφικὸν περιοδικὸν σύγγραμμα. Τόμος 23ος, Θεσσαλονίκη 1970, σσ. 158 - 168.

γ) Μ. Βουδούρης: «Θέματα τῆς νέας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Φ ι λ ο λ ο γ ι κ ᾶ Ψ ε υ δ ῶ ν υ μ α». Utrecht 1971, σσ. 1 - 64, 8ο.

δ) Μ. Βουδούρης: «Ἑλληνικά Συγγραφικά Ψευδώνυμα, (1800 - 1973)». Δευτέρα σειρά. Utrecht 1973, σσ. 1 - 32, 4ο.

ε) Μ. Βουδούρης: «Ἑλληνικά Συγγραφικά Ψευδώνυμα, 1800 - 1970». Συμπληρωματικὸς κατάλογος. Περιοδικὸν Ν έ α Σ ύ ν ο ρ α. Ἔτος 6ον, τεῦχος 37 - 38ον, Ἀθῆναι, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1974, σσ. 342 - 437.

στ) Μ. Βουδούρης: «Ἑλληνικά Συγγραφικά Ψευδώνυμα, 1800 - 1974». Συμπληρωματικὸς κατάλογος. Περιοδικὸν Ν έ α Σ ύ ν ο ρ α. Ἔτος 7ον, τεῦχος 39 - 40ον, Ἀθῆναι, Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 1975, σσ. 15 - 21.

ζ) Μ. Βουδούρης: «Ἑλληνικά Συγγραφικά Ψευδώνυμα, 1800 - 1969». Συμπληρωματικὸς κατάλογος. Περιοδικὸν Κ υ π ρ ι α κ ὸ ς Λ ὅ γ ο ς. Ἔτος 8ον, τεῦχος 44 - 45ον, Λευκωσία, Κύπρος, Μάρτιος - Ἰούνιος 1976, σσ. 154 - 158.

M.B.

Ο Ν Ο Μ Α Τ Α (106)

Ψ Ε Υ Δ Ω Ν Υ Μ Α (138)

* Ἀγγελόπουλος Ἀριστείδης = ΑΡ - ΑΓ

Φῶκος Κοντουριώτης: «Ἐξήντα χρόνια δημοσιογραφία. Ἕνας Κόσμος, μιὰ ἐποχή». Ἀθήνα 1975, σ. 290.

* Ἀγγελούλης Ἀντώνιος = 1) Ἀ. Βρατσᾶνος. 2) Ἀντώνης Βρατσᾶνος.

π. Δ η μ ο κ ρ α τ ι κ ὸ ς Σ τ ρ α τ ὸ ς, (1948).

* Ἀμπατζόγλου Νικ. = Νικ. Φιλιάδελφος

Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. Τεῦχος 6ον (1936), σ. 51.

* Ἀναστασιάδης, Α.Σ. = Τάσος Στύπας

Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. Συμπληρωματικὸν τεῦχος τῶν ἐτῶν 1930 - 1934, σ. 51.

* Ἀνδρεάδης Ἐρμόλαος = Ἐρμος Ἀργαῖος

Ἀζίζ Νεσίν: «Διηγήματα». Μετάφραση ἀπ' τὰ Τούρκικα Ἐρμου Ἀργαίου. 1964.

Πολιτικὲς καὶ Λογοτεχνικὲς Ἐκδόσεις.

* Ἀντωνιάδης Γεώργιος = Χάρης Λόγγος

Γ. Ι. Φουσάρα: «Εὐδοϊκὴ Βιβλιογραφία», λήμμα 1947.

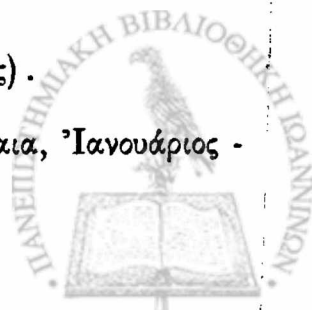
- * Ἀποστολίδης Ἡρακλῆς = 1) Α - 2) α. 3) Ἐγὼ 4) Ἐνας 5) Η - 6) Ὁ ἀρχι-
συντάκτης Ρένος Ἡρ. Ἀποστολίδης: «Ὁ Ντελόπουλος κ' οἱ κριτές του», π. Ν.
Ρένος Ἡρ. Ἀποστολίδης: «Ὁ Ντελόπουλος κ' οἱ κριτές του», π. Ν. Σύνολο α,
ἔτος 6ον, τεύχος 37 - 38, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1974, σ. 453.
- * Ἀργυριάδης, Ν. = Α.Ω.
Γ. Βαλέτα: «Αἰολικὴ Βιβλιογραφία», λῆμμα 41.
- * Βαβούδης Νικόλαος = Νίκος Γιαννίκος
Γ. Βαλέτα: «Αἰολικὴ Βιβλιογραφία», λῆμμα 860.
- * Βελωτᾶς Μιχαήλ = Μιχαήλ Βέριους
Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. Τεύχος 9ον (1939), σ. 29.
- * Βερναρδάκης Κωνσταντῖνος — Ἄργος Πολύγληνος
Γ. Βαλέτα: «Αἰολικὴ Βιβλιογραφία», λήμματα 1039 καὶ 1079.
- * Βικέλας Δημήτριος = Φίλων
π. Εὐνομία. Ἔτος Β', τόμος Β', τεύχος 158, Ἀθήναι, 21 Ἀπριλίου 1864,
σσ. 1 - 4. Π6. Ἀλεξάνδρου Ἀρ. Οἰκονόμου: «Τρεῖς ἄνθρωποι. Συμβολὴ εἰς τὴν
ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ (1780 - 1933)». Τόμος δεύτερος: Δημήτριος Μ.
Βικέλας». Ἀθήναι 1953, σσ. 120 - 121.
- * Βουγιουκλάκης, Ι. Μ. = Δόγης - Δόγιας
Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. Τεύχος 8ον (1938), σ. 31.
- * Βουδούρης Μιχαήλ — Π. Διεθνιστῆς
ἐφ. Ἐργατικὴ Δημοκρατία. Ἔτος Β', φ. 22 - 23, Ἀθήναι, Ἰούλιος -
Αὐγούστος 1966, σ. 8.
- * Βουλγαράκης Δαμιανὸς = Φοῖβος Πένης
Δαμιανὸς Βουλγαράκης (Φοῖβος Πένης): «Ἀδειες ὥρες». Ποιήματα. Λάρισα 1967.
- * Γιαλούρης Ἀντώνιος = Α. Ἀκροθαλασσίτης
Μ. Βουδούρη: «Ἀντώνης Γιαλούρης, 1874 - 1945». ἐφ. Παρατηρητής. Ἔ-
τος Ζ', φ. 209, Νίκαια, Δευτέρα 17 Αὐγούστου 1959, σ. 2 (=Διόρθωσις).
- * Γιαννήλος Ἑρρίκος = Henri Tombros
Henri Tombros: «Les nouveaux cimitières». Difros, Athenes 1964.
- * Γουλόπουλος Εὐάγγελος = 1) Ὁ περίεργος 2) Περίεργος
ἐφ. Ἀναγέννησις. Κοκκινιά (1936).
- * Δήμου Φώτιος = 1) Φ. Ε. Ἐλευθερίου 2) Δ. Παροδίτης
Γ. Βαλέτα: «Αἰολικὴ Βιβλιογραφία», λήμματα 551, 980 καὶ 1150.
- * Ἐμμανωλίδης Χαράλαμπος = Μπάμπης Μανωλῆς
Γ. Ι. Φουσάρα: «Εὐδοικὴ Βιβλιογραφία», λήμματα 2530α καὶ 2614α.
- * Εὐστρατιάδης Εὐστράτιος = Στρατῆς Β. Μορφῆς
Στρατῆ Β. Μορφῆ: «Τὸ ἔγκλημα τῶν ἀλόγων». Διήγημα, ἐφ. Ἀναγέννη-
σις. Κοκκινιά. Ἔτος ΣΤ': α) Κυριακὴ 12 Δεκεμβρίου 1937, φ. 138, σ. 2.
β) Κυριακὴ 19 Δεκεμβρίου 1937 φ. 139, σ. 2. γ) Κυριακὴ 2 Ἰανουαρίου 1938,
φ. 140, σ. 2 π6. Στρατῆς Εὐστρατιάδης: «Θολοὶ ὀρίζοντες». Διηγήματα. Ἐκδό-
της Α. Μαυρίδης. Ἀθήνα 1943. (=Τὸ ἔγκλημα τῶν ἀλόγων, σσ. 73 - 80).
- * Ζωρογιαννίδου Νίκη = Μαρία Σεράνο
Γ. Ι. Φουσάρα: «Εὐδοικὴ Βιβλιογραφία», λῆμμα 2184.
- * Ἰάλεμος Ὀδυσσεὺς = Οὖτις
Γ. Βαλέτα: «Αἰολικὴ Βιβλιογραφία», λῆμμα 228.
- * Καλαπαθαράκος Σταμάτης = Σ. Μαράντος
Αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις - δημοσιεύματα (1939 - 1969).
- * Καλούδας Ἄγγελος = Ἄγγελος Δρόσος
π. Νέα Ζωή. Σμύρνη (1920 - 1922). Πληροφορία Ἀποστόλου Ν. Μαγγανά-
ρη, Ἀθήναι.

- * Καμίτζος Δημήτριος = Τζόης
Α. Πανσέληνος: «Τότε πού ζούσαμε...» (Αθήναι), Κέρδος 1974, σ. 112.
- * Καρακάσης Λαίλιος = Ό Μποέμ
π. Νέα Ζωή. Σμύρνη (1929 - 1922). Πληροφορία Αποστόλου Ν. Μαγγανά-
ρη, Αθήναι.
- * Κατσόγιαννος Ιωάννης = Γ. Αγάλαστος
έφ. Άναγέννησις. Κοκκινιά (1932).
- * Καφφετζάκης, Γ. Ι. = Γ. Ι. Μαράντης
Έλληνική Βιβλιογραφία». Τεύχος 9ον (1939), σ. 35. — Έλλης Άλεξίου: «Για
νά γίνει Μεγάλος». Αθήνα 1966, σ. 174.
- * Καχτίσης Νικόλαος = 1) Νίκος Φίδης 2) Nicholas Pzioz 3) Victorian Splitte.
Γιώργος Δανιήλ: «Νίκος Καχτίσης (1926 - 1970)», π. Νεοελληνικὸς
Λόγος. Τεύχος 24, Αθήναι, Ιανουάριος 1974, σσ. 98 - 99.
- * Κόκκινος Ιωάννης = Γιάγκος Πήλιος
έφ. Άναγέννησις. Έτις Δ', φ. 102, Κοκκινιά, Κυριακή 5 Ιουλίου 1936,
σ. 2.
- * Κόκκινος Κωνσταντίνος = 1) Στέφανος Αγαλλιανός 2) Κώστας Ροδαύγης 3) Ό
Δούξ του Κοκνώτ
Ντίνος Χριστιανόπουλος: «Τά πρώτα λογοτεχνικά περιοδικά της Θεσσαλονίκης
(1921-1924)», π. Διαγώνιος. Περίοδος τρίτη. Τεύχος 12, Θεσσαλονίκη,
Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος 1975, σσ. 232, 234 και 245.
- * Κολτσιδόπουλος Απόστολος = 1) Άχολος. 2) Α. Ίσκρας.
π. ΑΝΤΙ. Περίοδος Β', τεύχος 10, Αθήναι, Σάββατον 11 Ιανουαρίου 1975,
σ. 41. — έφ. Ριζοσπάστης. Νέα περίοδος. Αθήναι, Παρασκευή 6 Φεβρου-
αρίου 1976, φ. 416, σ. 4. (=Ό Απόστολος Σπήλιος).
- * Κοιμφόπουλος Ιωάννης = Λευτέρης Σκλάβος.
έφ. Η Αύγή. Περίοδος Γ', Αθήναι, Κυριακή 9 Μαρτίου 1975, φ. 185, σ. 8.
- * Κόντζαλης Θεοδόσιος = Κεραυνός
Φώκος Κουντουριώτης: «Έξήντα χρόνια δημοσιογραφία. Ένας Κόσμος, μιὰ έπο-
χή». Αθήνα 1975, σ. 48.
- * Κοντοστάνος Μεθόδιος = Kontes Thanos
Γ. Ι. Φουσάρα: «Ευβοϊκή Βιβλιογραφία», λήμματα 1497 και 1498.
- * Κότσικας Ιωάννης = Ν. Αδάκρυτος
Γ. Ι. Φουσάρα: «Ευβοϊκή Βιβλιογραφία», λήμματα 1348 και 1380.
- * Κουζοτζόγλου Πρόδρομος = Πέτρος Μπεφάνης.
Α. Πανσέληνος: «Τότε πού ζούσαμε...» (Αθήναι), Κέδρος 1974, σ. 86.
- * Κουλουφάκος Κωνσταντίνος = Β. Μανιάτης
π. Έπιθεώρηση Τέχνης. Αθήναι (1954 - 1967).
- * Κουντουριώτης Φωκίων = 1) Φ. Ριώτης 2 Κ. Φώτης
Φώκος Κουντουριώτης: «Έξήντα χρόνια δημοσιογραφία. Ένας Κόσμος, μιὰ Έ-
ποχή». Αθήνα 1975, σσ. 302 και 152.
- * Κυπριωτέλης Πέτρος = Πέτρος Πήλιος
Πέτρος Πήλιος: «Τά έκθετα του θεού». Διηγήματα. Αθήνα 1963.
- * Κωνσταντινόπουλος Βασίλειος = Θύμης Άσημος.
Ντίνος Χριστιανόπουλος: «Τά πρώτα λογοτεχνικά περιοδικά της Θεσσαλονίκης
(1921 - 1924)». π. Διαγώνιος. Περίοδος τρίτη. Τεύχος 12, Θεσσαλονίκη
Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος 1975, σ. 239.
- * Λαδάς Χρήστος = Άνδρέας Βοριάς
Γ. Ι. Φουσάρα: «Ευβοϊκή Βιβλιογραφία», λήμμα 1337.
- * Λειβαδάς, Κ. = Α. Spartacus
Γ. Βαλέτα: «Αιολική Βιβλιογραφία», λήμμα 942.

- * Λιμπεράκης, Μ. Γ. = Pingal
Νάσου Βαγενά: «Ο Όσσιαν στην Ελλάδα», π. Παργασός. Περίοδος δευτέρα. Τόμος Θ', Αθήναι 1967, σ. 189, ύποσημ. 2.
- * Λογοθέτης Γεώργιος = ΛΟΤΗΣ
Πάνου Φύλλη: «Τσιριγώτικα». Σειρά Β', (Αθήναι 1947), σ. 45.
- * Λούφας Χαράλαμπος = Α.Α.
«Νέον άπλετον φώς εις την Μικρασιατικήν Καταστροφήν και ο στρατηγός Λούφας». Εκδίδεται επιμελεία Ευαγγέλου Λαχανοκάρδου, δημοσιογράφου. Τύποις «Έθνικής Ώρας» - Ίπποκράτους 7, Αθήναι 1928, σ. δ'.
- * Μαγγανάρης Απόστολος = 1) Παύλος Ασάρτης 2) Κλώνος Δάφνης
Διάφορα λογοτεχνικά περιοδικά της Σμύρνης (1920 - 1922). Πληροφορία του συγγραφέως.
- * Μακρίδης Λέων = Λέων Πόντιος
έφ. Άναγέννησις. Έτος Δ'. Κοκκινιά, Τρίτη 23, Ιουνίου 1936, φ. 101, σ. 1.
- * Μάνος Έμμανουήλ = Μιχαήλ Λώτ
Ντίνος Χριστιανόπουλος: «Τά πρώτα λογοτεχνικά περιοδικά της Θεσσαλονίκης (1921 - 1924)», π. Διαγώνιος. Περίοδος τρίτη. Τεύχος 12, Θεσσαλονίκη, Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος 1975, σ. 231.
- * Μαύρος Μάρκος = Δρόσος Αύρας
π. Νέα Ζωή. Σμύρνη (1920 - 1922). Πληροφορία Αποστόλου Ν. Μαγγανάρη, Αθήναι.
- * Μήτσορας Κυριαάκος = Κύρος Δανέζης
π. Νέα Ζωή. Σμύρνη (1920 - 1922). Πληροφορία Αποστόλου Ν. Μαγγανάρη, Αθήναι.
- * Μισαηλίδης Κωνσταντίνος = Ό Άλλος
Φώκος Κουντουριώτης: «Έξήντα χρόνια δημοσιογραφία. Ένας Κόσμος, μιá Έποχή». Αθήνα 1975, σ. 28.
- * Μίσσιος Γεώργιος = Μηλολόνθη
Κώστα Γ. Μίσσιου: «Θύμηση Γεωργίου Μίσσιου». Αθήνα 1973, σ. 5.
- * Μιχαλογιάννης Γεώργιος = Στέφανος Δικταίος.
Γεωργίου Ι. Μιχαλογιάννη, δικηγόρου: «Άλέξανδρος Σβώλος. Ό άνθρωπος - Ό Σοφός - Ό πνευματικός και πολιτικός Έγέτης - Ό Άγωνιστής». Αθήναι 1957, σ. 18.
- * Μολφέτας Γεώργιος = Φλάκ - Φλούκ
Γεωργίου Ι. Καβδαδία: «Γεώργιος Μολφέτας. Ό ποιητής και ο μουσικός». Πρόλογος Δημ. Λαμπίκη. Αθήναι 1953, σσ. 30 - 31.
- * Μπάφας Ίω. = Μάνος Γαλάτης
Έλληνική Βιβλιογραφία. Έτος 1930. Αθήναι 1936, σ. 29.
- * Μπούτσινας Άνδρέας = Άνδρέας Δρόσος
Τάκη Δόξα: «Ήλειακή Γραμματολογία. Κείμενα συγγραφέων και ποιητών κατάλληλα για διδασκαλία στα Γυμνάσια». Πύργος Ήλείας 1963, σ. 196. (=Διόρθωσις).
- * Μυστακίδης Άντώνιος = Μεσεβρινός.
Αυτοτελείς εκδόσεις - δημοσιεύματα, 1965 - 1969. (=Διόρθωσις).
- * Μωραΐτης Άντώνιος = 1) Άντώνης Α. Ζώης 2) Τώνη Ράιτ
π. Ξεκίνημα. Περίοδος νέα. Έτος Γ', τεύχος 2 (12), Νίκαια, Ίανουάριος - Φεβρουάριος 1953, σσ. 17 και 19.

- * Ξανθός Λεωνίδας = 'Ο 'Ενας
Φῶκος Κουντουριώτης: «Ἐξήντα χρόνια δημοσιογραφία. Ἕνας Κόσμος, μιὰ Ἐποχή». Ἀθήνα 1975, σ. 28.
- * Οἰκονομίδης Ὀρφεύς = Ι. Κρ.
Κ. Μ. Μιχαηλίδης: «Συμβολὴ στὴν Αἰολικὴ Βιβλιογραφία». Ἀθήνα 1940, λήμμα 429.
- * Οἰκονόμος, Δ. = Δγος Ἰριδας
Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. Ἔτος 1930. Ἀθῆναι 1936, σ. 30.
- * Παλαμᾶς Κωνσταντῖνος (Κωστής) = Ἀκροπολίτης
Χ. Γ. Σακελλαρίδης: «Ἄγνωστα κείμενα τοῦ Παλαμᾶ». π. Νέα Ἑστία, ἔτος ΜΘ', τόμος 97ος, τεῦχος 1150, Ἀθῆναι, 1η Ἰουνίου 1975, σσ. 724 - 727.
- * Παναγόπουλος Χαράλαμπος = Μπατάκας
ἐφ. Ριζοσπάστης. Νέα περίοδος. Ἀθῆναι, Πέμπτη 29 Ἰανουαρίου 1976, φ. 409, σ. 6.
- * Πανίτσας Ἰωάννης = Γιάννης Γαλανός
Αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις (1954 - 1969).
- * Παπαδήμας Ἀδαμάντιος = Α. Κωνσταντινίδης
Γ. Ι. Φουσάρα: «Εὐβοϊκὴ Βιβλιογραφία», λήμμα 2446.
- * Παπαδημητρίου Δῆμος = Φαρμακόδημος
Χαριλάου Ντούλα: «Ὁ Φαρμακόδημος (Δῆμος Παπαδημητρίου). Ἕνας ἄγνωστος Θεσσαλὸς στιχουργός». π. Μαγνησιακά. Τόμος Α', (Βόλος) 1971, σσ. 66 - 70.
- * Πιπῖνος Ἰωάννης = 1) Ὁ ζωγράφος. 2) Ὁ παροδότης.
ἐφ. Ἀναγέννησις. Κοκκινιά (1932 - 1933).
- * Πολεμίδης Μιλτιάδης = Μιλπόλ
Φῶκος Κουντουριώτης: «Ἐξήντα χρόνια δημοσιογραφία. Ἕνας Κόσμος, μιὰ Ἐποχή». Ἀθήνα 1975, σ. 45.
- * Πριονιστής Μιχαήλ — 1) Α Ἀγγέλου 2) Α. Λιακάκης 3) Ἐντγκαρ Οὐάλλας, 4) Μάκυ Σόουγερ 5) Μ. Μ. Segatore
- * Πυρπασσόπουλος Χρῆστος = Χρῆστος Πύρπασσος
Αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις - δημοσιεύματα (1939 - 1969).
- * Ρόσιος Ἀλέξανδρος = Ἀλέκος Ὑψηλάντης
π. Δημοκρατικὸς Στρατός (1948 - 1949).
- * Σεφεριάδης Γεώργιος = Ἰγνάτης Τρελός
Ἰγνάτης Τρελός: «Οἱ ὥρες τῆς Κυρίας Ἑρσης. Ἕνα ψευδώνυμο δοκίμιο τοῦ Γιώργου Σεφέρη καὶ ἓνα ἀνέκδοτο γράμμα τοῦ Νίκου Καχτίτση φροντισμένα καὶ σχολιασμένα ἀπὸ τὸν Γ. Π. Εὐτυχίδη». Ἑρμῆς, Ἀθήνα 1973 (=Διόρθωσις).
- * Σίμος Γεώργιος = Γ. Πετρής
π. Ἐπιθεώρηση Τέχνης. Ἀθῆναι (1954 - 1967).
- * Σκούταρης Σωτήριος = 1) Α - ΣΩΤΟΣ 2 Σ. Ἀσπίδας 3) Σῶτος Ἀσπίδας 4) Δημ. Γιαρήμαγας 5) Σῶτος Δ. Γιωργάν 6) Ἑλλη Σκούταρη.
ἐφ. Ἀναγέννησις. Κοκκινιά (1932 - 1937).
- * Σταθάκης Νικόλαος = Σταθάκης Καλέργης.
Σταθάκη Καλέργη: «Γυμνὰ σώματα». Ἀθῆναι 1954.
- * Στασινόπουλος Μιχαήλ = Μεσσηνιακὴ ἀκτὴ
Τάσου Κόρφης: «Μῆτσος Παπανικολάου», π. Θερμοπύλες. Ἔτος Β', τεῦχος 11 - 12, Πειραιεὺς 1963, σ. 179. — Μῆτσος Παπανικολάου: «Ποιήματα». Εἰσαγωγή καὶ ἐπιμέλεια Τάσου Κόρφης. 1966. Ἐκδόσεις Διαγωνίου. Θεσσαλονίκη, σ. 8.

- * Στεφανόπουλος Βασίλειος = 1) Βιλ "Αστερ 2) Μαξιμ
Τάκη Δόξα: «Ήλειακή Γραμματολογία. Κείμενα συγγραφέων και ποιητών κα-
τάλληλα για διδασκαλία στα Γυμνάσια. Πύργος Ήλείας 1963, σ. 89.
- * Τζελέπης Έλευθέριος = 1) Argue 2) Athenian 3) Atticus 4) Lavras 5) The
Unknown Diplomat 6) Kazin Umar.
Αυτοτελείς εκδόσεις - μεταφράσεις (1921 - 1945).
- * Τζίκας Παντελής = Ν. Οικονόμου
«δ' Ιωάννης Δ. Ράλλης δμλεῖ ἐκ τοῦ τάφου». Ἐπιμελεία Γεωργίου Ι. Ράλλη.
Ἀθήναι 1947, σ. 103, (Π. Τζίκας ἢ Γκόλτσης ἢ Παπαγεωργίου ἢ Σταυρίδης).
- * Τουμπαλίδης Γεώργιος = Τούμ
Φώκος Κουντουριώτης: «Ἐξήντα χρόνια δημοσιογραφία. Ἕνας Κόσμος, μιὰ Ἐ-
ποχή». Ἀθήνα 1975, σ. 290.
- * Τριφύλλης Παναγιώτης = Πᾶνος Φύλλης
Αυτοτελείς εκδόσεις (1940 - 1959).
- * Τσακύρογλου Ιωάννης = Γιάννης Ζήσης
π. Νέα Ζωή. Σμύρνη (1920 - 1922). Πληροφορία Ἀποστόλου Ν. Μαγγανά-
ρη, Ἀθήναι.
- * Τσαμουράς Κίμων = Κίμων Δούκας
π. Νέα Ζωή. Σμύρνη (1920 - 1922). Πληροφορία Ἀποστόλου Ν. Μαγγανά-
ρη, Ἀθήναι.
- * Τσηρυκάκης Εὐάγγελος = Ἀγγελος Ἀκροθαλασσίτης
Γ. Ι. Φουσάρα: «Εὐδοϊκή Βιβλιογραφία», λήμμα 1303.
- * Τσιριμῶκος Ιωάννης = Γιάννης Ἀγιάννης
Ἡλία Τσιριμῶκου: «Μνήμη. Σκιαγραφία Ἰωάννου Τσιριμῶκου». Ἐκδόσεις «ΑΛ-
ΦΑ». Ι. Μ. Σκαζίκη, (Ἀθήναι 1953), σ. 55.
- * Τσίτσου Ἑλένη = Ἑλένη Ἀργέστη
Αυτοτελείς εκδόσεις - δημοσιεύματα (1964 - 1969).
- * Υάκινθος, Κ. Π. = Υ
Γ. Βαλέτα: «Αἰολική Βιβλιογραφία», λήμμα 213.
- * Φαλτάιτς Κωνσταντῖνος = 1) Ἀτλαντικός 2) Ἕνας Ἕλλην
Γ. Ι. Φουσάρα: «Εὐδοϊκή Βιβλιογραφία», λήμματα 1137 καὶ 2027.
- * Φερεντίνου Μαρία = Ρέα Σουλδία
π. Θεσσαλονίκη Ἑστία. Τόμος Β', τεῦχος Ι, Λάρισα, Ἰανουάριος - Φε-
βρουάριος 1974, σ. 369.
- * Φύλλας Νικόλαος = Κ. Πετρανῆς
ἐφ. Ἡ Αὐγή. Περίοδος Γ', ἔτος Γ', φ. 498, Ἀθήναι, Τρίτη 23 Μαρτίου 1976,
σ. 4.
- * Χαντζάρας Νικόλαος = Πειραιώτης
Χρήστου Λεβάντα: «Ἕνας ἄγνωστος Χαντζάρας», π. Νέα Ἑστία. Ἔτος
ΜΘ', τόμος 97ος, τεῦχος 1143, Ἀθήναι, 15 Φεβρουαρίου 1975, σσ. 255 - 256.
- * Χαριάτη Αἰκατερίνη = 1) Φρόσω Μουράνου 2) Ἰνα Χάρη
π. Σμύρνα. Ἔτος 10ον, τεῦχος 91 - 92, Νέα Σμύρνη, Μάρτιος - Ἀπρίλιος
1976, σ. 69.
- * Χατζηθαλασίου Ροδόλφος = Ράδος
Ντίνος Χριστιανόπουλος: «Τὰ πρῶτα λογοτεχνικά περιοδικὰ τῆς Θεσσαλονίκης
(1921 - 1924)». π. Διαγώνιος. Περίοδος τρίτη. Τεῦχος 12, Θεσσαλονίκη,
Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος 1975, σ. 228.
- * Χατζηανδρέου Βασίλειος = Χάρης Ἀλσης
Ντίνος Χριστιανόπουλος: «Τὰ πρῶτα λογοτεχνικά περιοδικὰ τῆς Θεσσαλονίκης
(1921 - 1924)». π. Διαγώνιος. Περίοδος τρίτη. Τεῦχος 12, Θεσσαλονίκη,
Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος 1975, σ. 228.

- * Χατζηθεοδώρου, Θ. = Θ. Ἀλιβεριώτης
Γ. Ι. Φουσάρα: «Εὐδοϊκὴ Βιβλιογραφία», λήμμα 3302.
- * Χατζηλαζάρου Μάτση = Μάτση Ἀνδρέου
Μάτση Ἀνδρέου: «Μᾶης, Ἰούνης & Νοέμβρης». Ἰκαρος Ἐκδοτικὴ Ἑταιρεία, (Ἀθῆναι, ἄ.ἔ. = 1945).
- * Χουλιαράκης Σπύρος = Φλοῖσδος Λαγαράς
Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. Τεῦχος 6ον (1936), Ἀθῆναι 1938, σ. 37 — Γ. Ι. Φουσάρα: «Εὐδοϊκὴ Βιβλιογραφία», λήμμα 2013.

Ψ Ε Υ Δ Ω Ν Υ Μ Α (138)

Ο Ν Ο Μ Α Τ Α (106)

α.—

Α —

Α.Α.

Ἀγαλλιανὸς Στέφανος

Ἀγγέλου, Α.

Ἀγέλαστος, Γ.

Ἀγιάννης Γιάννης

Ἀδάκρυτος, Ν.

Ἀκροθαλασσίτης, Α.

Ἀκροθαλασσίτης Ἀγγελος

Ἀκροπολίτης

Ἀλιβεριώτης, Θ.

Ἀλσης Χάρης

Ἀνδρέου Μάτση

ΑΡ - ΑΓ

Ἀργαῖος Ἑρμος

Ἀργέστη Ἑλένη

Ἀσημιος Θύμης

Ἀσπίδας, Σ.

Ἀσπίδας Σῶτος

Ἀστάρτης Παῦλος

Ἀστερ Βιλ

Α - ΣΩΤΟΣ

Ἀτλαντικὸς

Αὔρας Δρόσος

Ἀχολος

Α.Ω.

Βέριους Μιχὴλ

Βοριᾶς Ἀνδρέας

Βρατσᾶνος, Α.

Βρατσᾶνος Ἀντώνης

Γαλανὸς Γιάννης

Γαλάτης Μάνος

Γιαννίκος Νίκος

Γιαρήμαγας Δημ.

Γιωργᾶν Σῶτος Α.,

Δανέζης Κῦρος

Δάφνης Κλώνος

Ἡρακλῆς Ν. Ἀποστολίδης

Ἡρακλῆς Ν. Ἀποστολίδης

Χαράλαμπος Λούφας

Κωνσταντῖνος Κόκκινος

Μιχαὴλ Πριονιστής

Ἰωάννης Κατσόγιαννος

Ἰωάννης Τσιριμῶκος

Ἰωάννης Κότσικας

Ἀντώνιος Ν. Γιαλούρης

Εὐάγγελος Τσηρυκάκης

Κωστής Παλαμᾶς

Θ. Χατζηθεοδώρου

Βασίλειος Χατζηανδρέου

Μάτση Χατζηλαζάρου

Ἀριστείδης Ἀγγελόπουλος

Ἑρμόλαος Ἀνδρεάδης

Ἑλένη Τσίτσου

Βασίλειος Κωνσταντινόπουλος

Σωτήριος Α. Σκούταρης

Σωτήριος Α. Σκούταρης

Ἀπόστολος Ν. Μαγγανάρης

Βασίλειος Στεφανόπουλος

Σωτήριος Α. Σκούταρης

Κωνσταντῖνος Φαλτάιτς

Μᾶρκος Μαῦρος

Ἀπόστολος Κολιτσιδόπουλος

Ν. Ἀργυριάδης

Μιχαὴλ Βελωτᾶς

Χρῆστος Λαδᾶς

Ἀντώνιος Ἀγγελούλης

Ἀντώνιος Ἀγγελούλης

Ἰωάννης Πανίτσας

Ἰω. Μπάφας

Νικόλαος Βαβούδης

Σωτήριος Α. Σκούταρης

Σωτήριος Α. Σκούταρης

Κυριάκος Μήτσορας

Ἀπόστολος Ν. Μαγγανάρης

Διεθνιστής, Π.
Δικταίος Στέφανος
Δόγης - Δόγιας
Δούκας Κίμων
Δρόσος Ἀγγελος
Δρόσος Ἀνδρέας

Ἐγὼ
Ἐλευθερίου, Φ. Ε.
Ἐνας
Ἐνας Ἕλλην

Ζήσης Γιάννης
Ζώης Ἀντώνης Α.,

Η —
Ἴριδας Δγος
Ἴσκρας, Α.

Καλέργης Σταθάκης
Κεραυνός
Κρ. Ι.,
Κωνσταντινίδης, Α.

Λαγαράς Φλοῖσθος
Λιακάκης, Α.,
Λόγγος Χάρης
ΛΟΤΗΣ
Λὼτ

Μανιάτης, Β.
Μανωλῆς Μπάμπης
Μαξιμ
Μαράντης, Γ. Ι.
Μαράντος, Σ.
Μεσεβρινός
Μεσσηνιακὴ ἀκτὴ
Μηλολόβνη
Μιλπὸλ
Μορφῆς Στρατῆς Β.
Μουράνου Φρόσω
Μπατάκας
Μπεφάνης Πέτρος

Ὁ Ἄλλος
Ὁ ἀρχισυντάκτης
Ὁ Δοῦξ τοῦ Κοκινῶτ
Ὁ Ἐνας
Ὁ Μποέμ
Ὁ παροδῆτης

Μιχαὴλ Βουδούρης
Γεώργιος Ι. Μιχαλογιάννης
Ι. Μ. Βουγιουκλάκης
Κίμων Τσαμουράς
Ἀγγελος Καλούδας
Ἀνδρέας Μπούτσικας

Ἡρακλῆς Ν. Ἀποστολίδης
Φώτιος Δήμου
Ἡρακλῆς Ν. Ἀποστολίδης
Κωνσταντῖνος Φαλτάιτς

Ἰωάννης Μ. Τσακύρογλου
Ἀντώνιος Μωραΐτης

Ἡρακλῆς Ν. Ἀποστολίδης
Δ. Οἰκονόμος
Ἀπόστολος Κολτσιδόπουλος

Νικόλαος Γρ. Σταθάκης
Θεοδόσιος Κόντζαλης
Ὀρφεὺς Οἰκονομίδης
Ἀδαμάντιος Π. Παπαδήμας

Σπύρος Χουλιάρκης
Μιχαὴλ Πριονιστής
Γεώργιος Ἀντωνιάδης
Γεώργιος Λογοθέτης
Ἐμμανουὴλ Μάνος

Κωνσταντῖνος Π. Κουλουφᾶκος
Χαράλαμπος Ἐμμανωλίδης
Βασίλειος Στεφανόπουλος
Γ. Ι. Καφφετζάκης
Σταμάτης Καλαποθαράκος
Ἀντώνιος Μυστακίδης
Μιχαὴλ Στασινόπουλος
Γεώργιος Μίσσιος
Μιλτιάδης Πολεμίδης
Εὐστράτιος Εὐστρατιάδης
Αἰκατερίνη Χαριάτη
Χαράλαμπος Παναγόπουλος
Πρόδρομος Κουζοτζόγλου

Κωνσταντῖνος Μισαηλίδης
Ἡρακλῆς Ν. Ἀποστολίδης
Κωνσταντῖνος Κόκκινος
Λεωνίδας Ξανθός
Λαίλιος Καρακάσης
Ἰωάννης Πιππῖνος

Ὁ περίεργος
Οἰκονόμου, Ν.
Οὐάλλας Ἐντγκαρ
Οὐτις

Παροδίτης, Δ.
Πειραιώτης
Πένης Φοῖβος
Περίεργος
Πετράνης, Κ.
Πετρῆς, Γ.
Πήλιος Γιάγκος
Πήλιος Πέτρος
Πολύγληνος Ἄργος
Πόντιος Λέων
Πύρπασσος Χρήστος

Ράδος
Ράϊτ Τώνη
Ριώτης Φ.
Ροδαύγης Κώστας

Σεράνο Μαρία
Σκλάβος Λευτέρης
Σκούταρη Ἑλλη
Σδουγερ Μάκυ
Στύπας Τάσος
Σύλβια Ρέα
Τζόνης
Τούμ
Τρελὸς Ἰγνάτης

Ὑψηλάντης Ἀλέκος

Φαρμακόδημος
Φίδης Νίκος
Φιλάδελφος Νικ.
Φίλων
Φλάκ - Φλούκ
Φύλλης Πᾶνος
Φώτης, Κ.

Χάρη Ἰνα

Argus
Athenian
Atticus
Fingal
Lavras

Εὐάγγελος Κ. Γουλόπουλος
Παντελῆς Τζίκας
Μιχαήλ Πριονιστής
Ὀδυσσεὺς Ἰάλεμος

Φώτιος Δήμου
Νικόλαος Χαντζάρας
Δαμιανὸς Βουλγαράκης
Εὐάγγελος Κ. Γουλόπουλος
Νικόλαος Φύλλας
Γεώργιος Σῆμος
Ἰωάννης Κόκκινος
Πέτρος Κυπριωτέλης
Κων) νος Ἀθ. Βερναρδάκης
Λέων Μακρίδης
Χρήστος Πυρπασσόπουλος

Ροδόλφος Χατζηαθανασίου
Ἀντώνιος Μωραΐτης
Φωκίων Κουντουριώτης
Κωνσταντῖνος Κόκκινος

Μαρία - Νίκη Ζωρογιαννίδου
Ἰωάννης Κομφόπουλος
Σωτήριος Α. Σκούταρης
Μιχαήλ Πριονιστής
Α. Σ. Ἀναστασιάδης
Αἰκατερίνη Χαριάτη
Δημήτριος Καμίτζος
Γεώργιος Τουμπαλίδης
Γ. Σ. Σεφεριάδης (= Γ. Σεφέρης)

Ἀλέξανδρος Ρόσιος
Κ. Π. Ὑάκινθος

Δῆμος Παπαδημητρίου
Νικόλαος Καχτίσης
Νικ. Ἀμπατζόγλου
Δημήτριος Μ. Βικέλας
Γεώργιος Μολφέτας
Παναγιώτης Τριφύλλης
Φωκίων Κουντουριώτης

Αἰκατερίνη Χαριάτη

Ἐλευθέριος Ν. Τζελέπης
Ἐλευθέριος Ν. Τζελέπης
Ἐλευθέριος Ν. Τζελέπης
Μ. Γ. Λιμπεράκης
Ἐλευθέριος Ν. Τζελέπης

Prior Nicholas
Segatore M.
Spartacus A.
Splitte Victorian
Thanos Kontes
The Unknown Diplomat
Umar Kazim

Νικόλαος Καχτίτσης
Μιχαήλ Πριονιστής
Κ. Λειβαδάς
Νικόλαος Καχτίτσης
Μεθόδιος Κοντοσταύρος
Ἐλευθέριος Ν. Τζελέπης
Ἐλευθέριος Ν. Τζελέπης

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ — ΒΙΒΛΙΟΣΥΛΛΟΓΗ Μ. ΒΟΥΔΟΥΡΗ

α) ΒΙΒΛΙΑ

- * Ἑλλη Ἀλεξίου: «Γιὰ νὰ γίνει Μεγάλος». Ἀθήνα 1966.
- * «Ἀπόστολος Μαγγανάρης. Ὁ δημοσιογράφος - Ὁ συγγραφέας - Ὁ ποιητής». Ἑστία Νέας Σμύρνης. Νέα Σμύρνη 1973.
- * 9 — Γενικὸν Συμβούλιον Βιβλιοθηκῶν τῆς Ἑλλάδος — 9. «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ κατὰ νόμον κατατεθειμένων ἀντιτύπων. Ἔτος 1930. Ἐπιμελεῖα Νικίου Α. Βέρτη, βιβλιοφύλακος Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις. Ἐκ τοῦ Ἑθνικοῦ Τυπογραφείου, 1936.
- * Βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος. Ὑπουργεῖον Ὁρησκευμάτων καὶ Ἑθνικῆς Παιδείας. 14 — Γενικὸν Συμβούλιον Βιβλιοθηκῶν τῆς Ἑλλάδος — 14. «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ κατὰ νόμον κατατεθειμένων ἀντιτύπων. Τεῦχος 6ον, 1936. Ἐπιμελεῖα Νικίου Α. Βέρτη, βιβλιοφύλακος Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος. Πρόλογος Γ. Χαριτάκη, καθηγητοῦ κλπ. καὶ Προέδρου τοῦ Γ.Σ.Β.Ε.» Ἐν Ἀθήναις. Τυπογραφεῖον Σ. Κ. Βλαστοῦ, 1938.
- * Βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος. Ὑπουργεῖον Ὁρησκευμάτων καὶ Ἑθνικῆς Παιδείας. 17 — Γενικὸν Συμβούλιον Βιβλιοθηκῶν τῆς Ἑλλάδος — 17. «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ κατὰ νόμον κατατεθειμένων ἀντιτύπων. Τεῦχος 8ον, 1938. Ἐπιμελεῖα Νικίου Α. Βέρτη, Τμηματάρχου Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις. Τυπογραφεῖον Σ. Κ. Βλαστοῦ, 1939.
- * Βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος. Ὑπουργεῖον Ὁρησκευμάτων καὶ Ἑθνικῆς Παιδείας. 18 — Γενικὸν Συμβούλιον Βιβλιοθηκῶν τῆς Ἑλλάδος — 18. «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ κατὰ νόμον κατατεθειμένων ἀντιτύπων. Τεῦχος 9ον, 1939. Ἐπιμελεῖα Νικίου Α. Βέρτη, Τμηματάρχου Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις. Τύποιος Σ. Κ. Βλαστοῦ, 1940.
- * Λεσβιακὴ Ἐκθεσίη 1939. Γ. Βαλέτα: «Αἰολικὴ Βιβλιογραφία 1566 — 1939. Βιβλία - ἔντυπα τυπωμένα στὴ Λέσβο καὶ στὴν Αἰολικὴ περιοχὴ τῆς = Βιβλία - ἔντυπα γραμμένα ἀπὸ Λεσβίους - Ἀδραμυτινοὺς». Καλλιτεχνικὸν Τυπογραφεῖον Γεωργίου Π. Εἰνού. Βιργινίας Μπενάκη ἀρ. 9. Ἀθήναι (1939).
- * Δαμιανὸς Βουλγαράκης (Φοῖβος Πένης): «Ἀδειες ὥρες». Λάρισα 1967.
- * 13 — Γενικὸν Συμβούλιον Βιβλιοθηκῶν τῆς Ἑλλάδος — 13. «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ καὶ τῆς Βουλῆς κατὰ νόμον κατατεθειμένων ἀντιτύπων. Συμπληρωματικὸν τεῦχος τῶν ἐτῶν 1930 — 1934. Ἐπιμελεῖα Γεωργίου Ν. Γιακουμέλου, ὑπαλλήλου Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις. Ἐκ τοῦ Ἑθνικοῦ Τυπογραφείου, 1937.

- * Τάκη Δόξα: «Ήλειακή Γραμματολογία. Κείμενα συγγραφέων και ποιητών κατ'άλληλα για διδασκαλία στα Γυμνάσια». Πύργος Ήλειας 1963.
- * Στράτης Ευστρατιάδης: «Θολοί όρίζοντες». Διηγήματα. Έκδότης Α. Μαυρίδης. Άθήνα 1943.
- * Γεωργίου Ι. Καβδαδία: «Γεώργιος Μολφέτας. Ό ποιητής και ό μουσικός». Πρόλογος Δημ. Λαμπίκη. Άθήναι 1953.
- * «Νέον άπλετον φώς εις τήν Μικρασιατικήν Καταστροφήν και ό στρατηγός Λούφας». Έκδίδεται έπιμελεία Ε υ α γ γ έ λ ο υ Λ α χ α ν ο κ ά ρ δ ο υ, δημοσιογράφου. Τύποις «Έθνικής Ώρας» — Ίπποκράτους 7, Άθήναις 1928.
- * Δημήτρη Η. Λιάτσου: «Κοκκινιά. Ένα όνομα, μιá πολιτεία. Η πολιτιστική και πνευματική πορεία της». Πρόλογος Σάββα Παπαδόπουλου. Νίκαια 1960.
- * Στρατή Ευστρατιάδη: «Γράμματα και Τέχνες στη Νίκαια». Έκδοσις Φιλολογικού Συλλόγου Νικαίας. (Νίκαια 1960).
- * Φώκος Κουντουριώτης: «Έξήντα χρόνια δημοσιογραφία. Ένας Κόσμος, μιá Έποχή». Άθήνα 1975.
- * Κώστα Γ. Μίσσιου: «Θύμηση Γεωργίου Μίσσιου». Άθήνα 1973.
- * Κ. Μ. Μιχαηλίδη: «Συμβολή στην Αιολική Βιβλιογραφία». Άθήνα 1940.
- * Γεωργίου Ι. Μιχαλογιάννη, δικηγόρου: «Άλέξανδρος Σδωλος. Ό άνθρωπος - Ό σοφός - Ό πνευματικός και πολιτικός Ηγέτης - Ό αγωνιστής». Άθήναι 1957.
- * Άλεξάνδρου Άρ. Οικονόμου: «Τρεις άνθρωποι. Συμβολή εις τήν ιστορίαν του Έλληνικού Λαού (1780 - 1933). Τόμος δεύτερος: Δημήτριος Μ. Βικέλας». Άθήναι 1953.
- * Α. Πανσέληνος: «Τότε πού ζούσαμε...» (Άθήναι), Κέδρος 1974.
- * Μήτσος Παπανικολάου: «Ποιήματα». Εισαγωγή και έπιμέλεια Τάσου Κόρφη. 1966. Έκδόσεις Διαγωνίου, Θεσσαλονίκη.
- * «Ό Ίωάννης Δ. Ράλλης όμιλεί εκ του τάφου». Έπιμελεία Γεωργίου Ι. Ράλλη. Άθήναι 1947.
- * Χρήστου Σωκρ. Σολομωνίδη: «Η Δημοσιογραφία στη Σμύρνη 1821 - 1922». Άθήνα 1959.
- * Ίγνάτης Τρελός: «Οί ώρες τής Κυρίας Έρσης. Ένα ψευδώνυμο δοκίμιο του Γιώργου Σεφέρη και ένα ανέκδοτο γράμμα του Νίκου Καχτίτση φροντισμένα και σχολιασμένα από τον Γ. Η. Εύτυχίδη». Έ ρ μ η ς, Άθήνα 1973.
- * Ήλία Τσιριμώκου: «Μνήμη. Σκιαγραφία Ίωάννου Ίωάννου Τσιριμώκου». Έκδόσεις «ΑΛΦΑ» Ι. Μ. Σκαζίκη, (Άθήναι 1953).
- * Αρχείον Εύβοϊκών Μελετών. Παράρτημα του τρίτου τόμου. Γ. Ι. Φ ο υ - σ ά ρ α : «Εύβοϊκή Βιβλιογραφία. Βιβλία και έντυπα πού μιλούν για τήν Εύβοια και τίς Βόρειες Σποράδες — Βιβλία και έντυπα γραμμένα από Εύβοείς — Βιβλία και έντυπα τυπωμένα στον νομό Εύβοίας». Βραβείο Άκαδημίας Άθηνών (1946). Έκδοση Έταιρίας Εύβοϊκών Σπουδών, (Άθήναι, 1955, 1956, 1958).
- * Π ά ν ο υ Φ ύ λ λ η : «Τσιριγώτικα». Σειρά Β'. (Άθήναι 1947).
- * Μαξιμί Γκόρκυ: «Η οίκογένεια Όρλώφ». Μετάφραση Ν. Άδάκρυτου. Έκδοτική Έταιρία Γ. Παπαδημητρίου & Σιας. Άθήναι (1925).
- * Α. Άκροθαλασσίτη: «Βραδινά τραγούδια». Πόλη. Τυπογραφικά Καταστήματα «Η Άνατολή» — Πέραν, 1912.
- * Θ. Άλιθεριώτη: «Γιαλό Γιαλό και άλλα διηγήματα». Άθήναι 1956.
- * Μάτση Άνδρέου: «Μάης, Ίούνης & Νοέμβρης». Ίκαρος Έκδοτική Έταιρία. (Άθήναι, 1945).
- * Άξιζ Νεσίν: «Διηγήματα». Μετάφραση άπ' τά Τούρκικα Έρμου Άργαίου. 1964. Πολιτικές και Λογοτεχνικές Έκδόσεις.

- * Ἑλένη Ἀργέστη: «Ἡ γκρίζα πολιτεία». Ποιήματα. Πρόλογος Γ. Βαλέτα. Ἀθήνα. Ἐκδόσεις «Πηγῆς», 1964.
- * Ἀτλαντικοῦ: «Μαρίκα», (ἀθηναϊκὸ διήγημα). Ἀθήνα 1919.
- * Α.Ω.: «Δοκίμιον παραθέσεως τῆς πρὸ καὶ μετὰ τὸ Χάτ — Σερίφιον καταστάσεως τῆς Μυτιλήνης καὶ ἡ μαρτυρία τῶν Μυτιληναίων». Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1843.
- * Μιχαὴλ Βέριους: «Ἡ σκαπάνη ποὺ γκρεμίζει τὴ Βαστίλλη τοῦ ψεύδους». Ποιήματα. Ἀθήναι 1939.
- * Α. Βρατσάνου: «Βοήθημα καταστροφῶν - ναρκοπολέμου». Ἐκδοτικὸ «Ἐλεύθερη Ἑλλάδα». Γενάρης 1948.
- * Γιάννης Γαλανός: «Χελιδόνια». Ποιήματα. Ἀθήνα 1968.
- * Γιάννης Γαλανός: «Γαλαξίας». Ποιήματα, (Ἀθήναι) 1969.
- * Μάνος Γαλάτης: «Ὅταν μιλήσῃ τὸ αἷμα». Διήγημα. Δράμα 1930.
- * Νίκου Γιαννίκου: «Ἑλληνοαμερικανικαὶ περιπέτειαι». Ἡθογραφίαι ἐκ τοῦ πραγματικοῦ μας βίου». Νέα Ὑόρκη, 1927.
- * Φωτ. Δήμου: «Ἱστορία τῆς τουρκοκρατουμένης Λέσβου. Τεῦχος Α' (1462—1912)». Ἐκδότης Παναγ. Τσιβιλῆς καὶ Σια. Μυτιλήνη 1931.
- * Φ. Δήμου: «Ἱστορία τῆς τουρκοκρατουμένης Λέσβου. 1462 - 1912. Τεῦχος Γ'. 1826 - 1912». Τύποις Π. Τσιβιλῆ καὶ Σια. Μυτιλήνη 1935.
- * Δόγης Δόγιας: «Ροδοπέταλα καὶ ἀγκάθια». Ἀθήναι, (ἄ.ἔ.).
- * Δγος Ἰριδας: «Ὁ χαμὸς τῆς μάννας. Στίχοι τοῦ καῦμοῦ ἐλεύθεροι, πεζοί». Πειραιεὺς 1930.
- * Δγος Ἰριδας: «Ἀριστα, Ἀριστα!! (Κωμωδία)». Πειραιεὺς 1930.
- * Σταθάνη Καλέργη: «Γυμνὰ σώματα». Ἀθήναι 1954.
- * Ι. Κρ. «Ἡ αποκατάστασι τὸν προσφύγον σὶν Ἑλλάδα». Ροστόφ / Ντόν. Ἐκδοτικὸ «Κομμουνιστίς», 1934.
- * Α. Κωνσταντινίδη: «Ὁ ποιητὴς Κων. Καδάφης». Ἀθήναι 1943.
- * Φλοίσβου Λογαρά: «Ὁ ἀθλητισμὸς ὡς κοινωνικὸς παράγων». Ἀθήναι 1935.
- * Γ. Ι. Μαράντης: «Ἐμάθετέ τα; Ἐκλέφανε, λέει, τὸ Γαρεφαλιώ! Κρητικὴ ἥθογραφία. Ἐκδοσις τοῦ συγγραφέα. Εἰκόνες τοῦ Γερ. Γρηγόρη. Ἀθήνα. Τυπογραφεῖο Ἀφῶν Γ. Ροδῆ, 1939.
- * Σ. Μαράντος: «Παραμύθια τοῦ Ὀφμαν». Ποιήματα. Ἀθήνα 1939.
- * Μεσεδρινός: «Δώδεκα ποιήματα γιὰ τὴν Κύπρο». Ἀθήνα 1965.
- * Μεσεδρινός: «Τὸ μήνυμα τοῦ Κωνσταντίνου Ἀμάντου. Σχέδιο σὲ δέκα τρία δελτία». Ἀθήνα 1966.
- * Μεσεδρινός: «Ἡ Βασιλεία στὴν Ἑλλάδα». Lund 1968.
- * Πέτρου Μπεφάνη: «Τὰ Σουκιουφέ». Αἰβαλί 1921.
- * Πέτρος Πήλιος: «Τὰ ἐκθετα τοῦ θεοῦ». Διηγήματα. Ἀθήνα 1963.
- * Χρῆστος Πύρπασσος: «Στιγμὲς ἀγάπης». Ποιήματα. Ἀθήνα 1939.
- * Τάσος Στύπας: «Γύρω ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τῆς γῆς». Ἐν Ἀθήναις (1934).
- * Πᾶνος Φύλλης: «Γαλάζια θλίψη». Ποιήματα. Ἀθήνα 1959.
- * Kontes Thanos: «Ὁ λογίας. Διήγημα πατριωτικὸν πρὸς ἐθνικὴν ἀγωγὴν». Ἐν Χαλκίδι. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Εὐρίπου», 1927.
- * Α. Spartacus: «Βενετσιάνικοι ἔρωτες». Μυτιλήνη 1929.
- * «Les Faux prophètes». Par Argus. (New York, 1942).
- * «La Guerre sans issue. Textes allemands réunis et commentés par Argus. (New York, 1941).
- * «The Greek Miracle». By «Athenian». Translated, with a foreword by David Walker. London 1942.
- * Henri Tombros: «Les nouveaux cimetières». Difros, Athènes 1964.

- * Kazim Umar: «Angora et Berlin. Le complot germano - kémaliste contre le traité des Versailles». Paris 1922.

β) ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

- * Ἀναγέννησις: Ἀνεξάρτητος πολιτική, οικονομική καὶ φιλολογική ἐφημερίς. Κοκκινιά - Νίκαια (1932 - 1940).
 * Ἐργατική Δημοκρατία: Μηνιαία ἐκδοση. Ἀθήναι (1964 - 1967).
 * Ἡ Αὐγή: Πρωινή ἐφημερίδα τῆς Ἀριστερᾶς. Ἀθήναι (1974 - 1976).
 * Παράτηρητής: Πολιτική ἐφημερίς τῶν πέριξ Δήμων τοῦ Πειραιῶς. Νίκαια (1951 - 1972).
 * Ριζοσπάστης: Ὅργανο τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἑλλάδας. Ἀθήναι (1974 - 1976).

γ) ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- * ΑΝΤΙ: Ἀθήναι (1975).
 * Δημοκρατικὸς Στρατός: (1948 - 1949).
 * Διαγώνιος: Θεσσαλονίκη (1975).
 * Ἐπιθεώρηση Τέχνης: Ἀθήναι (1954 - 1967).
 * Ἐυνομία: Ἀθήναι (1864).
 * Θερμοπύλες: Πειραιεύς (1962 - 1963).
 * Θεσσαλικὴ Ἔστια: Λάρισα (1973 - 1976).
 * Μαγνησιακά: Βόλος (1971).
 * Νέα Ἔστια: Ἀθήναι (1927 - 1975).
 * Νέα Ζωή: Σμύρνη (1920 - 1922).
 * Νεοελληνικὸς Λόγος: Ἀθήναι (1974).
 * Ἑκίνημα: Νίκαια (1953).
 * Παρνασσός: Ἀθήναι (1967).
 * Σμύρνα: Νέα Σμύρνη (1976).

δ) ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

- * ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΝΤΕΛΟΠΟΥΛΟΥ: «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΨΕΥΔΩΝΥΜΑ». ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΙΣ. ΑΘΗΝΑΙ. ΚΟΛΛΕΓΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ, 1969.
 * Τηλέμαχος Ἀλαβέρας: ἐφ. Ἑλληνικὸν Βορρᾶς. Θεσσαλονίκη, 6 Αὐγούστου 1970.
 * Ρένος Ἡρ. Ἀποστολίδης: π. Νέα Σύνορα. Ἀθήναι, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1974.
 * Δημ. Ἀστερινός: π. Ἴστορία. Ἀθήναι, Νοέμβριος 1970.
 * Κ. Θ. Δημαρᾶς: ἐφ. Τὸ Βῆμα. Ἀθήναι, 20 καὶ 27 Φεβρουαρίου 1970.
 * Λουκία Δρούλια: π. Ὁ Ἐρανιστής. Ἀθήναι, Δεκέμβριος 1970.
 * Ε. Α. Κοκόλης: π. Ἑλληνικά. Τόμος 23ος. Θεσσαλονίκη 1970.
 * Ἰσαβέλλα Μαλόδρουδα: π. Σμύρνα. Νέα Σμύρνη, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1970.
 * Σάββας Ποιμενίδης: π. Ροτόντα. Θεσσαλονίκη 2/1970.
 * Κ. Ν. Τριανταφύλλου: ἐφ. Ἡ Ἡμέρα τῶν Πατρῶν. Πάτραι, 26 Ἰουνίου 1970.
 * Παῦλος Φλῶρος: ἐφ. Δημοκρασιακά Νέα. Ἀθήναι, 19 Μαρτίου 1970.
 * Παῦλος Φλῶρος: ἐφ. Προσφυγικὸς Κόσμος. Ἀθήναι, 29 Μαρτίου 1970.
 * Ἀγγελος Φουριώτης: ἐφ. Ἀπογευματινὴ. Ἀθήναι, 10 Ἰανουαρίου 1970.

- * Ί. Μ. Χατζηφώτης: έφ. Έθνος. Αθήναι, 28 Ιανουαρίου 1970.
- * Ί. Μ. Χατζηφώτης: π. Κριτικά Φύλλα. Αθήναι, Ιανουάριος 1971.
- * Μ. ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ: «ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ. ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΨΕΥΔΩΝΥΜΑ». UTRECHT 1971.
- * Μ. ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ: «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΑ ΨΕΥΔΩΝΥΜΑ (1800 - 1973)». ΔΕΥΤΕΡΑ ΣΕΙΡΑ. UTRECHT 1973.
- * Κλέαρχος Αναγνώστου: έφ. Πρωτοπόρος. Έτος 13ον, φ. 10, Βρυξέλλαι, Οκτώβριος 1972, σ. 2α.
- * Ν. Δήμου: έφ. Εκτελωνιστής. Έτος ΚΣΤ', φ. 678, Πειραιεύς, 16 Οκτωβρίου 1972, σ. 2α.
- * Καλλιόπη Έλευθερίου: έφ. Λαϊκός Αγώνας. Έτος XXII, φ. 102, Βουδαπέστη, 22 Δεκεμβρίου 1972, σ. 2α.
- * Καλλιόπη Έλευθερίου: έφ. Λευτεριά. Έτος 25ον, φ. 2, Σόφια, 11 Ιανουαρίου 1973, σ. 2α.
- * Καλλιόπη Έλευθερίου: έφ. Ελεύθερη Πατρίδα. Έτος Ε', φ. 237, Λονδίον, 14 Ιανουαρίου 1973, σ. 2α.
- * Ίσαβέλλα Μαλόδρουδα: π. Σμύρνα. Έτος Η', τεύχος 62, Νέα Σμύρνη, Οκτώβριος 1973, σ. 222α.
- * Γεώργιος Α. Παναγιώτου: έφ. Πρωϊνή της Δευτέρας. Βόλος, 31 Αυγούστου 1972.
- * Γεώργιος Α. Παναγιώτου: έφ. Πρωϊνή της Δευτέρας. Έτος Β', φ. 88, Δευτέρα 27 Αυγούστου 1973, σ. 2α.
- * Μανώλης Πράτσικας: έφ. Μωριός. Έτος Β', φ. 54, Πάτραι, 2 Φεβρουαρίου 1974, σ. 2α.
- * Γ. Πρωτοποριακός: έφ. Πρωτοπόρος. Έτος 14ον, φ. 9, Βρυξέλλαι, Σεπτέμβριος 1973, σ. 2α.
- * Γ. Πρωτοποριακός: έφ. Νέος Δρόμος, φ. 699 (3663), Τασκένδη, 9 Απριλίου 1974, σ. 2α.
- * Χαρίλαος Στεφάνου: έφ. Νέος Δρόμος, φ. 173 (3363), Τασκένδη, 2 Σεπτεμβρίου 1972, σ. 3η.
- * Κ. Ν. Τριανταφύλλου: έφ. Η Ημέρα των Πατρών. Έτος 30όν, φ. 9032, Πάτραι 14 Ιουνίου 1974, σ. 3η.
- * Γιάννης Ε. Χατζημανωλάκης: π. Φιλολογική Στέγη. Έτος Ι', τεύχος 22, Πειραιεύς, Δεκέμβριος 1974, σ. 221η.
- * (άγνυπόγραφος): έφ. Η Θέσσαλία. Έτος 75ον, φ. 23. 476, Βόλος, 5 Αυγούστου 1973, σ. 6η.
- * (άγνυπόγραφος): έφ. Νέος Δρόμος, φ. 163 (3906), Τασκέντη, 23 Αυγούστου 1973, σ. 4η.
- * (άγνυπόγραφος): έφ. Χαραυγή. Έτος ΙΗ', φ. 6211, Λευκωσία, 17 Ιανουαρίου 1974, σ. 4η.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

- * Αυτόνομος Θρ. = Guido Bellamano
Γιάννη Λεύκη: «Γύρω από το περιοδικό «Αβγή». Περ. Νέα Έποχή. Περίοδος Β', τεύχος 103, Λευκωσία, Οκτώβριος - Νοέμβριος 1973, σ. 781.
- * Δημητριάδης Δημήτριος = Ντόριαν.
Γιάννη Λεύκη: «Μνήμη Γιαύχου Ήλιάδης». Περ. Νέα Έποχή. Περίοδος Β', τεύχος 100, Λευκωσία, Απρίλιος - Μάιος 1973, σ. 641.

- * Ζήνων Ἀριστείδης = Συντηρητικός.
Γιάννη Λεύκη: «Μνήμη Γιάγκου Ἡλιάδης». Περ. Νέα Ἐποχή. Περίοδος Β', τεύχος 100, Λευκωσία, Ἀπρίλιος - Μάϊος 1973, σ. 640.
- * Ἡλιάδης Γιάγκος = Φαέθοντας.
Γιάννη Λεύκη: «Μνήμη Γιάγκου Ἡλιάδης». Περ. Νέα Ἐποχή. Περίοδος Β', τεύχος 100, Λευκωσία, Ἀπρίλιος - Μάϊος 1973, σσ. 637—638.
- * Λασκαρίδης, Θ. = Σλαδέϊκωφ.
Μ. Μ. Παπαϊωάννου: «Τὸ φῶς ποὺ καίει» καὶ ἡ ἐποχή του». Περ. Νέα Ἐποχή. Περίοδος Β', τεύχος 100, Λευκωσία, Ἀπρίλιος - Μάϊος 1973, σ. 628.
- * Λεύκης Ἰωάννης = Ὁ Ἐκεῖνος.
Γιάννη Λεύκη: «Γύρω ἀπὸ τὸ περιοδικό "Ἀβγή"». Περ. Νέα Ἐποχή. Περίοδος Β', τεύχος 103, Λευκωσία, Ὀκτώβριος - Νοέμβριος 1973, σ. 782—783.
- * Φραγκοῦδης Μενέλαος = Ὁνήσιλος.
Γιάννη Λεύκη: «Θύμιση Γλαύκου Ἀλιθέρση». Περ. Νέα Ἐποχή. Περίοδος Β', τεύχος 94, Λευκωσία, Ἀπρίλιος - Μάϊος 1972, σ. 309.

ΨΕΥΔΩΝΥΜΑ

ΟΝΟΜΑΤΑ

Ντόριαν
Ὁ Ἐκεῖνος
Ὁνήσιλος
Σλαδέϊκωφ
Συντηρητικός
Φαέθοντας
Bellamano Guido

Δημήτριος Δημητριάδης
Ἰωάννης Λεύκης
Μενέλαος Φραγκοῦδης
Θ. Λασκαρίδης
Ἀριστείδης Ζήνων
Γιάγκος Ἡλιάδης
Θρ. Αὐτόνομος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

γ) Περιοδικὰ

- * Νέα Ἐποχή: Λευκωσία, Κύπρος (1971—1976).

ΠΑΥΛΟΥ Α. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ

Διδάκτορος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Tübingen

Επιμελητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ*

(ΕΡΕΥΝΑ)

12. Πρὸς μίαν μεταρρύθμισιν τῆς Ὁρθοδοξίας;

1. Γενικά. Ἡ ἐρώτησις αὐτὴ ἐνδιαφέρει ζωηρότατα Ὁρθοδόξους καὶ μὴ Ὁρθοδόξους χριστιανούς. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία χρειάζεται μίαν μεταρρύθμισιν; Ἐάν ναι, πρὸς ποίαν κατεύθυνσιν; Ἡ ἐρώτησις αὐτὴ ἐτέθη εἰς τοὺς φοιτητὰς ἀρχικῶς ἀνευ εἰδικῶν περιορισμῶν. Θέλομεν νὰ γνωρίσωμεν κατὰ πόσον μία ὑγιὲς μεταρρύθμισις τῆς Ἐκκλησίας εἶναι νοητὴ καὶ εὐκαταία²⁴. Μόνον 2,8% ὅλων τῶν φοιτητῶν εἶναι ἐναντίον πάσης μεταρρυθμίσεως. 21,9% τῶν φοιτητῶν ἐπεφυλάχθησαν νὰ ἀπαντήσουν. Ὡς δικαιολογίαν διὰ τὴν στάσιν των αὐτὴν ἀνέφερον ὅτι εἶναι ἀναρμόδιοι ἢ δὲν ἔχουν οὐδὲν ἐνδιαφέρον ἔναντι τῶν προβλημάτων τῆς Ἐκκλησίας ἢ βλέπουν δυσκολίας εἰς τὸ θέμα. Περίπου 75% ὅλων τῶν ἐρωτηθέντων ἐπρότειναν καὶ μίαν μεταρρύθμισιν. Χρησιμοποιοῦμεν τὴν κριτικὴν αὐτὴν τῶν νεαρῶν φοιτητῶν οἱ ὅποιοι παντοῦ καὶ πάντοτε²⁵ εἶναι ἑτοιμοὶ νὰ κρίνουν τὰ πάντα μὲ τὸ ἐπαναστατικὸν των πνεῦμα. Ὅταν ὁ Ἕλλην φοιτητὴς ὁμιλεῖ περὶ μεταρρυθμίσεως ἢ ἀνακαινίσεως, δὲν σκέπτεται τὰς δογματικὰς θάσεις τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀλλὰ ἀπαιτεῖ ἓνα ἐκσυγχρονισμὸν εἰς τὸ λειτουργικόν, εἰς θέματα διοικήσεως, καθὼς ἐπίσης τοῦ προσωπικοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν ἄπτεται τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἀντιθέτως ὑπερ-αμύνεται αὐτῶν. Οὕτω εἶπεν μία φοιτήτρια: «Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπονται ἀλλαγὰς στὴν Ἐκκλησία καὶ μάλιστα δογματικὰς, ἀλλοιῶς θὰ διαλύσῃ καὶ θὰ παύσῃ νὰ εἶναι Ὁρθόδοξος» (συν. 134). Μία ἄλλη φοιτήτρια εἶναι πολὺ προσεκτικὴ εἰς τὴν ἀπάντησίν της ἐπὶ τῆς ἐρωτήσεως αὐτῆς, διότι καθὼς λέγει: «Υπάρχει ἔλλειψις ἀνδρῶν μὲ μεγάλας ἐμπνεύσεις» (συν. 110). Ὡς ἐλέχθη, ἡ πλειονότης εἶναι ὑπὲρ μιᾶς ἀνακαινίσεως τῆς Ἐκκλησίας, διότι μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἐμφανίζονται καὶ νέα κοινωνικὰ προβλήματα (συν. 112). Τὸ ὅτι αἱ ἀλλαγαὶ αὗται συνίστανται εἰς τὴν μεταρρύθμισιν τῆς τάξεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὄχι τῆς διδασκαλίας της τὸ κάμνει σαφές ἢ ἀπάντησις ἐνὸς ἐρωτηθέντος: «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία χρειάζεται μιὰ μεγάλη μεταρρύθμιση: ἐξωτερικὴ (περιβολὴ τοῦ κλήρου, γένεια, καλυμμαῦχι) καὶ ἐσωτερικὴ, ποιοτικὴ ἀνύψωσι τοῦ κλήρου, συντόμιευσι τῆς θείας λειτουργίας, γλωσσικὴ διαμόρφωσι καὶ ἐξάπλωσι τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ὀρθὴ ἐκτέλεσι τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, περισσότερα καθίσματα στὴν Ἐκκλησίαν, περισσότερη πειθαρχία κατὰ τὴν ὥραν τῆς θείας λειτουργίας» (συν. 67). Αἱ πλεῖστοι τῶν προτάσεων μεταρρυθμίσεως ἀφοροῦν τὸν κλῆρον περὶ τοῦ ὁποίου ἤδη εἰς τὴν προηγουμένην παράγραφον

ἐγένετο λόγος. Ἐνταῦθα ἀσκεῖται δριμυτάτη κριτική ἐναντίον τῶν ἐπισκόπων.

2. Μεταρρύθμισις τοῦ ρόλου τῶν ἐπισκόπων.

α) Περιορισμός τῆς ὕλικῆς καὶ διοικητικῆς τῶν δυνάμεως: (Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἔρευνα ἐγένετο κατὰ τὸ 1965, ἐν τῷ μεταξὺ πολὰ πράγματα ἤλλαξαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν). Ἀναφορικῶς μὲ τὴν τάξιν περὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ τῆς διοικητικῆς ἀρμοδιότητος τῶν Μητροπολιτῶν ἀσκεῖται μία δριμυτάτη κριτικὴ ἐναντίον τῶν τόσο ἀπὸ τοὺς φοιτητὰς ὅσον καὶ ἀπὸ τὰς φοιτητρίας. Ἰδιαιτέρως ἐπιθετικοὶ εἶναι οἱ φοιτηταὶ ἐναντίον τῆς λαμπρότητος τῶν ἐπισκόπων, ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς ὀξείαν ἀντίθεσιν μὲ τὸν πτωχὸν πληθυσμὸν καὶ τὸν ἱερέα τῆς ἐνορίας. «Ἐγὼ βρίσκω τὴν Ἐκκλησίαν πάντοτε πολὺ ἀσυγχρόνιστη» εἶπε μία φοιτήτρια καὶ προσέθεσεν ὅτι ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ τηρήσῃ τὸ Εὐαγγέλιον περισσότερο πιστῶς ἢ νευ παρερμηνειῶν. Ἡ ἐπίχρυση στολὴ τῶν ἀρχιερέων χρειάζεται μία μεταρρύθμισιν, διότι τοῦτο εἶναι μία κακὴ τοποθέτησις χρημάτων^{246, 247}, αὐτὸ «εἶναι πολὺ χρήμια χωρὶς ἀξίαν» (συν. 37). Ἡ «ἀριστοκρατικὴ ζωὴ τῶν ἐπισκόπων» (συν. 19) καὶ ἡ «ἀκριβή τους πολυτέλεια» (συν. 56) ἀγανακτᾷ τοὺς νεαροὺς ἀκαδημαϊκοὺς, οἱ ὅποιοι ἀπαιτοῦν: «Οἱ Μητροπολῖται νὰ ἐκπληρῶνουν τὸν προορισμὸν τους μὲ τὴν φτώχεια» (συν. 14). Θὰ πρέπει τέλος πάντων «τὸ σκάνδαλον τῶν πάμπλουτων ἐπισκόπων κάποτε νὰ σταματήσῃ» (συν. 122). Ἡ οἰκονομικὴ τῶν εὐμάρεια δὲν δικαιολογεῖται μὲ κανένα τρόπο. Οἱ φοιτηταὶ χρησιμοποιοῦν αὐστηρὸν λεξιλόγιον διὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν δυσαρέσκειάν των διὰ τὴν κατάστασιν αὐτὴν. Οἱ φοιτηταὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς φοιτητρίας ἐπιτίθενται κυρίως ἐναντίον τῆς ὕλικῆς καὶ διοικητικῆς δυνάμεως τῶν ἐπισκόπων. Ἀπαιτοῦν τὸν περιορισμὸν τῆς ἰσχύος των, «πρέπει νὰ σταματήσῃ ἡ κατὰχρησις τῆς Θρησκευτικῆς πίστεως» (συν. 64). Στενῶς μὲ τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι συνδεδεμένη ἡ κριτικὴ τῶν φοιτητῶν ἀναφορικῶς μὲ τὴν προσπάθειαν τῶν Μητροπολιτῶν νὰ μετατίθενται ἀπὸ τῆς μιᾶς Μητροπόλεως εἰς ἄλλην ἐπιδιώκοντες ἀποκλειστικῶς οἰκονομικὴν ἀνοδὸν (3 συνς).

β) Κατάργησις τῆς ἀγαμίας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι μόνον ἐκ τοῦ ἀγάμιου κλήρου ἐκλέγονται ἐπίσκοποι. Ὁ θεσμὸς οὗτος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, συμφώνως πρὸς τὴν ἀποψιν τῶν φοιτητῶν καὶ ἰδιαιτέρως τῶν φοιτητριῶν, ἀπηρχαιωμένος, ἀδίκος καὶ καταστρεπτικός. Συμφώνως πρὸς τὸν κανόνα τοῦτον οἱ ἔγγαμοι ἱερεῖς τίθενται εἰς τὸ περιθώριον, παραγκωνίζονται. Ἡ ἀγαμία τῶν ἐπισκόπων καὶ τοῦ λοιποῦ ἀγάμιου κλήρου δέχεται τὰς πλέον αὐστηρὰς ἐπικρίσεις (πολλαὶ συνς). Αἰτία αὐτῆς τῆς κριτικῆς εἶναι μερικαὶ φῆμαι περὶ τῆς οὐχὶ ἠθικῆς ζωῆς μερικῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἀνωτάτου κλήρου. Ὡς ἐκ τούτου οἱ φοιτηταὶ ἀπαιτοῦν μίαν κάθαρσιν τῆς ἡγεσίας τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι οἱ φοιτηταὶ οὗτοι εἶναι ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας, διότι συμφώνως πρὸς τὰ λοιπὰ δεδομένα των πρόκειται περὶ προσώπων τὰ ὅποια ἐνδιαφέρονται ζωηρῶς δι' αὐτὴν (συνς 47, 59).

3. Προτάσεις διὰ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ λοιποῦ κλήρου.

α) Καλὴ ἐκπαίδευσις. Ἦδη εἰς τὴν προηγουμένην παράγραφον ἐγένοντο μερικαὶ προτάσεις δι' ἀλλαγὴν ἀναφορικῶς μὲ θέματα τοῦ κλήρου. Ὁ ἱερεὺς διὰ νὰ πλησιάσῃ τὸν ἰδεώδη τύπον τοῦ εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὀρισμέναι μεταρρυθμίσεις. Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη ὅτι ἀπαραίτητος καὶ ὅλως ἐπείγουσα εἶναι μία καλυτέρα ἐκπαίδευσις τοῦ κλήρου. Τοῦτο εἶναι ἡ βάσις πάσης μεταρρυθμίσεως. Ἰδιαιτέρως ὅμως πρέπει νὰ ἐλέγχεται ἡ ποιότης ἐκείνων οἱ ὅποιοι προσέρχονται εἰς τὸν κλῆρον (συνς 100, 104). Ὅταν οἱ φοιτηταὶ εἰς ἄλλο σημεῖον ἠρωτήθησαν ἐὰν καὶ πῶς θὰ ἠδύνατο ἡ Ἐκκλησία νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνοδὸν τοῦ ἔθνους, ἐπανέλαβον ὅτι δι' ἓνα τοιοῦτον ἔργον ἀπαραίτητος προϋπόθεσις εἶναι ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ κλήρου ἡ ὁποία εἶναι χαμηλὴ.

Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ μεριμνήσῃ ἡ Ἐκκλησία διὰ τὸ κήρυγμα. Οἱ φοιτηταὶ βλέπουν σαφῶς τὴν ποιοτικὴν καὶ ποσοτικὴν ἑλλειψιν τοῦ κηρύγματος. Ἄνευ τοῦ

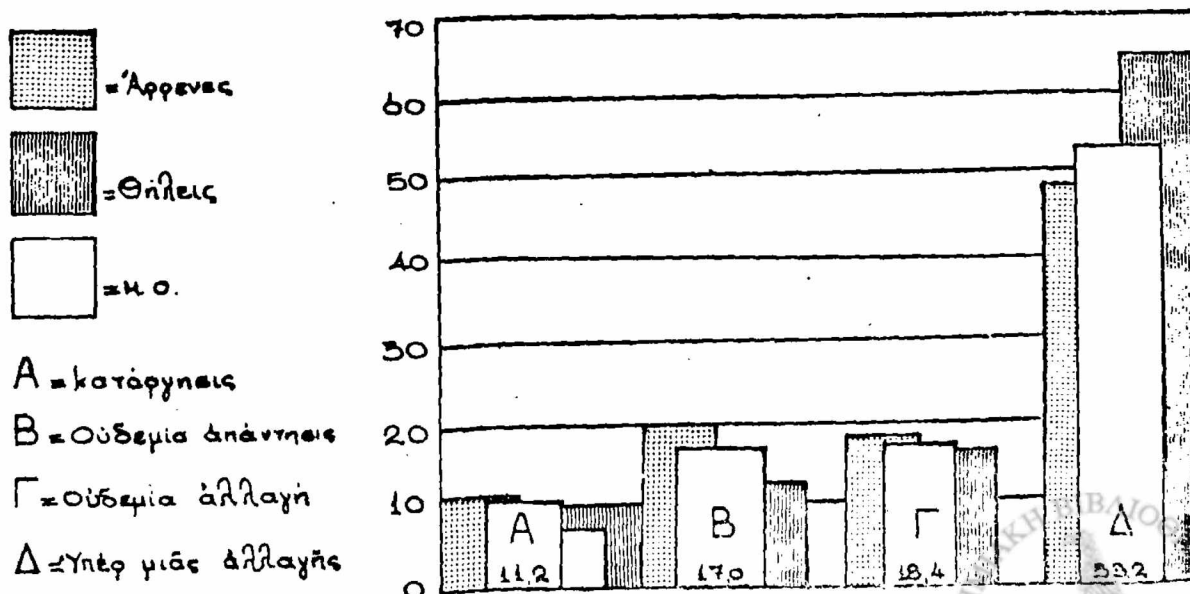

ζωντανού λόγου δέν δύναται νά πραγματοποιηθῇ ἡ ἐκλαίκευσις τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας. Τό κήρυγμα ὀφείλει νά μὴ εἶναι θεωρητικόν καί ἀφηρημένον, ἀλλὰ ρεαλιστικόν καί νά ἀφορᾷ πράγματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

β) Ἡ βελτίωσις τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως. Οἱ νεαροὶ φοιτηταὶ βλέπουν σαφῶς τὴν τεραστίαν οἰκονομικὴν διαφορὰν ἐσόδων μεταξὺ ἐπισκόπων καί ἀπλῶν ἱερέων. Ὁ πτωχὸς ἱερεὺς λαμβάνει μισθὸν μὲ τὸν ὅποιον σήμερον* (1965) δέν εἶναι δυνατόν νά ζήσῃ ἀξιοπρεπῶς (πολλοὶ συνς). Βεβαίως δέν θὰ πρέπει νά βλέπη κανεὶς τὸ λειτούργημα τοῦ ἱερέως ὡς ἐπάγγελμα, ὅμως εἶναι ἀδίκια νά εἶναι καταδικασμένοι εἰς τὴν πενίαν αἱ οἰκογένειαι τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν. Ἀναμφισβητήτως ὑπάρχουν ἐνορίαι τῶν ὁποίων οἱ ἱερεῖς ἔχουν πολλὰ τυχερὰ — προσωρινῶς εἶχον ἀπαγορευθῇ εἰς Ἀθήνας κατὰ τὸ 1968 — γεγονὸς τὸ ὅποιον ὑποθάλλει τὴν φιλαργυρίαν πολλῶν ἱερέων. Ἐνας φοιτητὴς ἀνέφερεν: «Οἱ ἱερεῖς ἔχουν ἐπιδράσει ἐπάνω μου πολὺ ἄσχημα, οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι πολὺ ταπεινοὶ τύποι. Ἀπὸ τὴν στιγμήν πού θὰ βρεθοῦν μέσα στὰ χρήματα τῆς Ἐκκλησίας, χάνουν κάθε ἠθικὴ» (συν. 44). Τὸ γεγονός τοῦτο δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἓν φαινόμενον μιᾶς ἐσφαλμένης διαρθρώσεως. Τὸ ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἐγένοντο ἀρκεταὶ μεταρρυθμίσεις τοῦ τύπου αὐτοῦ «κατάργησης τῶν τυχερῶν, βελτίωσις τοῦ μισθοῦ τῶν ἱερέων τῶν βορείων περιοχῶν) εἶναι ἓν ἀκόμη ἐνδεικτικόν ὅτι αἱ παρατηρήσεις τῶν φοιτητῶν ἔχουν ὀρθὴν βάσιν.

Ἡ προνομιούχος οἰκονομικὴ κατάστασις τῶν ἐπισκόπων, ἡ παραμελημένη οἰκονομικὴ κατάστασις τῶν ἱερέων τῶν μικρῶν περιοχῶν καί ἡ ἐλλιπὴς ἐκμετάλλευσις τῆς μεγάλης ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας, ἡ ὁποία ἐὰν εἶχεν ἀξιοποιηθῇ θὰ εἶχεν ἀποδώσει μεγάλα ἐσοδα, εἶναι τρεῖς βασικοὶ λόγοι ἔνεκα τῶν ὁποίων οἱ φοιτηταὶ προτείνουν οἰκονομικὰς μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καί τὸν ἐλεγχον αὐτῆς ἀπὸ μέρους τοῦ κράτους. Ἦδη πρὸ 50 περίπου ἐτῶν ἡ Ἐκκλησία ἔδωκεν μεγάλας ἐκτάσεις εἰς τὸ Κράτος πρὸς διανομὴν εἰς τοὺς ἀκτήμονας καί ὡς ἀντάλλαγμα τὸ Κράτος ἀνέλαβεν τὴν χρηματοδότησιν τῶν ἱερέων. Ὁ μισθὸς ὅμως αὐτὸς εἶναι τόσον χαμηλός, ὥστε δέν ἐπιτρέπει μίαν ἀξιοπρεπεῖ ζωὴν εἰς τοὺς ἱερεῖς. Συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην τῶν φοιτητῶν ἡ κατάστασις αὕτη εἶναι ἀδίκος, ὡς ἐκ τούτου ἀπαιτοῦν μίαν ἐπείγουσαν μεγαλυτέραν ὑποστήριξιν τοῦ κατωτέρου κλήρου (συνς 82, 86, 96).

Σχεδιάγραμμα 13. Ἡ στάσις τῶν φοιτητῶν ἔναντι τῆς περιβολῆς τοῦ κλήρου.

* Μέχρι τῆς ἐλληνικῆς ἐκδόσεως τῆς παρούσης ἐρεῦνης ἐγένοντο βελτιώσεις τινὲς πλὴν οἱ χὶ ἀξιόλογοι.

γ) Τὸ θέμα τῆς περιβολῆς.

Αἱ προτάσεις μεταρρυθμίσεως ἀφοροῦν ἐπίσης καὶ τὴν περιβολὴν τοῦ κλήρου. Τὸν τελευταῖον καιρὸν παρατηρεῖται μεταξὺ τοῦ πληθυσμοῦ τάσις ὑπὲρ μιᾶς ἀλλαγῆς τῆς γνωστῆς περιβολῆς τοῦ κλήρου. Ἀφοῦ οἱ φοιτηταὶ διετύπωσαν προτάσεις ἀναφορικῶς μὲ θέματα τῆς Ἐκκλησίας, ἠρωτήθησαν ἐντελῶς ἰδιαιτέρως νὰ ἐκφράσουν τὴν γνώμην των περὶ τῆς περιβολῆς τοῦ κλήρου, θεθαίως ἄνευ οὐδενὸς ἐμμέσου ἢ ἀμέσου ἐπηρεασμοῦ ἀπὸ μέρους τοῦ ἐρευνητοῦ. Εἰς τὸ σχεδιάγραμμα 13 παρουσιάζεται ἡ γνώμη τῶν φοιτητῶν ἐπὶ τοῦ θέματος.

Ὅπως ἐξάγεται ἀπὸ τὸ σχῆμα 13 αἱ φοιτήτριαι εἶναι ὑπὲρ μιᾶς ἀλλαγῆς τῆς παρούσης περιβολῆς μᾶλλον παρὰ ὑπὲρ τῆς τελείας καταργήσεώς της. Ἐξ ἀπόψεως Πανεπιστημιακοῦ κλάδου οἱ φοιτηταὶ τῆς Νομικῆς εἶναι οἱ πλέον συντηρητικοὶ ἀναφορικῶς μὲ τὸ θέμα αὐτό. Τοῦτο ἐνδεχομένως ἐξηγεῖται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ δικασταὶ φέρουν μίαν εἰδικὴν στολήν· οὕτω οἱ φοιτηταὶ οὗτοι εἶναι μᾶλλον ὑποστηρικταὶ ἐνὸς status quo παρὰ μιᾶς ἐπαναστατικῆς ἀλλαγῆς τῆς παρούσης καταστάσεως. Ἀριθμητικῶς οἱ φοιτηταὶ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς εὐρίσκονται εἰς τὴν κορυφὴν ἐκείνης τῆς ομάδος ἣ ὁποία ζητεῖ μίαν ἀλλαγὴν εἰς τὴν περιβολήν. Ἐπίσης ὑπάρχει ἐνταῦθα καὶ μία διαφορὰ μεταξὺ τῶν πρωτοετῶν καὶ τῶν τεταρτοετῶν φοιτητῶν. Οἱ νεώτεροι φοιτηταὶ εἶναι περισσότερον ἐπιφυλακτικοί, ἐνῶ οἱ παλαιότεροι εἶναι ὑπὲρ μιᾶς ἀλλαγῆς (69,4% πρὸς 53,2% τοῦ μέσου ὅρου).

Ἡ συσχέτισις τοῦ ἐκκλησιασμοῦ τῶν ἐρωτωμένων μὲ τὴν γνώμην τῆς περιβολῆς τοῦ κλήρου, δεικνύει ὅτι ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι κυρίως εἶναι ὑπὲρ μιᾶς τελείας καταργήσεως τῆς περιβολῆς, ἀνγίζουν μεταξὺ ἐκείνων οἱ ὅποιοι οὐδέποτε πηγαίνουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Μόνον 3% τῶν τακτικῶς ἐκκλησιαζομένων ζητοῦν τὴν κατάργησιν τῆς περιβολῆς. Οἱ φοιτηταὶ ὅλων τῶν ἄλλων ομάδων προτιμοῦν μίαν ἀλλαγὴν.

4. Μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν Θ. Λειτουργίαν.

Τὸ μῆκος, ἡ ἔκτασις τῆς θείας λειτουργίας πρέπει κατὰ τὴν γνώμην τῶν φοιτητῶν νὰ περιορισθῇ καὶ ἐπὶ πλέον ἀντὶ μιᾶς θείας λειτουργίας νὰ γίνωνται δύο εἰς τὴν αὐτὴν Ἐκκλησίαν (συν. 86). Πολλοὶ ὕμνοι τῶν ἀκολουθιῶν εἶναι θεθαίως ὠραῖοι, ὅμως διὰ τὸν λαὸν γενικῶς εἶναι ἀκατανόητοι· οὗτοι πρέπει, πάντοτε κατὰ τὴν γνώμην τῶν φοιτητῶν, νὰ διατυπωθοῦν ἐκ νέου (συνς 31, 68). Ὡς ἤδη ἐλέχθη ὑπάρχουν σπάνιοι φοιτηταὶ εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἀρέσει ἡ μουσικὴ τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ πλείστοι τῶν φοιτητῶν εἶναι μὲν κατενθουσιασμένοι ἀπὸ τὴν μουσικὴν τῆς Ἐκκλησίας, ζητεῖ ὅμως τὴν ὀρθὴν ἐκτέλεσιν ταύτης. Ὑπάρχουν φοιτηταὶ οἱ ὅποιοι εὐχαρίστως θὰ ἤθελον μίαν χορωδίαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅμως τοῦτο εἰς πολλὰς Ἐκκλησίας εἶναι δύσκολον νὰ πραγματοποιηθῇ. Ἐκκλησιαστικὸν ὄργανον δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν πλην ἐξαιρέσεων. Δύο φοιτηταὶ εὐχαρίστως θὰ ἤθελον νὰ ὑπάρχῃ καὶ εἰς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΕΝ ΣΧΕΣΕΙ ΜΕ ΤΗΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΝ ΤΩΝ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΙΝ

1. Εἶναι εὐχαριστημένοι οἱ φοιτηταὶ ἀπὸ τὴν ζωὴν των;

1. Γενικά. Ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἓνα πλῆθος καταστάσεων τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἀπὸ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν ἐκάστου ἀτόμου.

Τὸ νὰ εἶναι κανεὶς εὐχαριστημένος ἢ ὅχι ἀπὸ τὴν ζωὴν του ἐξαρτᾶται πολλὰ καὶ ἀπὸ τὸν τρόπον ἐξετάσεως καὶ ἐρμηνείας τῶν διαφόρων καταστάσεων καὶ συνηθῶν. Ἡ ἰδέα τὴν ὁποίαν ἔχει τὸ ἄτομον περὶ ἑαυτοῦ καὶ αἱ προσδοκίαι ἀπὸ τὸν

ἐαυτὸν τοῦ καὶ τὸ περιβάλλον τοῦ σχηματίζουν ἐντὸς τοῦ μίαν κατάστασιν εὐχάριστον ἢ δυσάρεστον καὶ καθιστοῦν τὸν ἄνθρωπον εὐχαριστημένον ἢ δυσανεστημένον. Ἡ μικρὰ ἢ μεγάλη ἀπόστασις τῆς παρούσης καταστάσεως ἐνὸς ἀτόμου καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν μας ἐνὸς φοιτητοῦ, ἀπὸ τοὺς ὀρίζοντας προσδοκίας τοῦ εἶναι συνήθως αἰτία ἀπογοητεύσεως ἢ ἱκανοποιήσεως (συν. 110). Ὁ ὀρίζων αὐτὸς τῶν προσδοκιῶν εἶναι ποικίλης φύσεως, πνευματικῆς ἢ ὕλικῆς συμφώνως πρὸς τὰς ἰδέας τὰς ὁποίας τὸ ἄτομον ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ καὶ περὶ τοῦ κόσμου. Οὕτω ἀνέφερεν μία ὀρφανὴ φοιτήτρια, τῆς ὁποίας ἡ μητέρα μόλις ἐξοικονομεῖ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον τῶν παιδιῶν τῆς: «Εἶμαι εὐχαριστημένη, δὲν μού λείπει τίποτε» (συν. 4). Τοῦναντίον μία ἄλλη φοιτήτρια ἡ ὁποία εἶναι μέλος εὐπόρου σχετικῶς οἰκογενείας (ὁ πατήρ τῆς ἦτο ἀνώτερος δημόσιος ὑπάλληλος): «Ὁχι, δὲν εἶμαι εὐχαριστημένη ἀπὸ τῆς ζωῆς μου, αἰσθάνομαι μία ἀνία. Κανονικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶμαι εὐχαριστημένη κι' ὅμως νομίζω ὅτι μού λείπει κάτι» (συν. 66).

Ἐξεταζόμενον τὸ θέμα ἀπὸ ἀπόψεως κοινωνιολογικῆς καὶ κοινωνικοψυχολογικῆς τὸ νὰ εἶναι κανεὶς εὐχαριστημένος ἢ ὄχι, ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἓν πλῆθος παραγόντων. Εἰς τὴν παράγραφον αὐτὴν θὰ ἐκτεθοῦν οἱ παράγοντες οὗτοι, ὡς ὑπὸ τῶν φοιτητῶν ἀναφέρονται καὶ θὰ ἐρμηνευθοῦν.

20,5% τῶν φοιτητῶν καὶ τῶν φοιτητριῶν δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν ζωὴν των. 62,8% τῶν φοιτητῶν καὶ 53,9% τῶν φοιτητριῶν εἶναι εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν ζωὴν των. 14,7% τῶν φοιτητῶν καὶ 25,6% τῶν φοιτητριῶν ταλαντεύονται μεταξὺ τοῦ ναὶ ἢ ὄχι. Μία ἐρμηνεία πιθανὸν νὰ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν εἶναι εὐχαριστημένοι διότι σπουδάζουν καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς μὲ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σπουδάσουν, αἰσθάνονται ἱκανοποιημένοι, ἐξ ἄλλου ὅμως αἰσθάνονται δυσανεστημένοι διότι εὐρίσκονται πρὸ μιᾶς πληθώρας προβλημάτων. Μεταξὺ αὐτῶν, οἱ φοιτηταὶ τοῦ Πολυτεχνείου καὶ τῆς Κτηνιατρικῆς παρουσιάζουν τὴν μεγαλυτέραν ἀναλογία τῶν εὐχαριστημένων· οὐδεὶς φοιτητῆς τῶν κλάδων αὐτῶν ἀνέφερεν ὅτι ἔχει οἰκονομικὰς δυσχερείας, γεγονὸς τὸ ὁποῖον παρετηρήθη μὲ τοὺς φοιτητὰς τῶν ἄλλων κλάδων. Κατὰ τὴν ταξινόμησιν τῶν φοιτητῶν ἀναφορικῶς μὲ τὴν οἰκογενειακὴν των προέλευσιν ὑπάρχει ἡ κατηγορία τῶν προερχομένων ἀπὸ θιοτέχνας, μικρεμπόρους καὶ γεωργούς, καθὼς ἐλέχθη εἰς τὸ 4ον κεφάλαιον καὶ ἡ ὁποία κατηγορία περιλαμβάνει τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν τῶν φοιτητῶν (56% ὅλων τῶν φοιτητῶν).

Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τῶν φοιτητῶν ἀνήκουν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἀνέφερον ὅτι δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν ζωὴν των ἔνεκα οἰκονομικῶν δυσχερειῶν. Παρετηρήθη ἐπίσης ὅτι ὅσον μικρότερος εἶναι ὁ τόπος καταγωγῆς τῶν φοιτητῶν τόσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ἀναλογία ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἔνεκα οἰκονομικῶν λόγων δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι. Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τέκνων πτωχῶν γεωργῶν, τὰ ὁποῖα σπουδάζουν ὑπὸ δυσχερεῖς οἰκονομικὰς συνθήκας. Ἕνας σχετικῶς μεγαλύτερος ἀριθμὸς φοιτητῶν οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι ἔνεκα οἰκογενειακῶν καὶ προσωπικῶν λόγων προέρχεται ἐκ τῆς μεσαίας τάξεως.

2. Οἱ δυσανεστημένοι φοιτηταί. Διὰ τί 1) 5 τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι μὲ τὴν ζωὴν των; Ποῖοι εἶναι οἱ συνήθεις λόγοι;

α) Σχεδὸν 10% τῶν ἐρωτηθέντων ἀνέφερον ὡς αἰτίαν τὴν οἰκονομικὴν γλισχρότητα ὑπὸ τὴν ὁποίαν εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ σπουδάζουν. Εἶναι δυσάρεστον δι' ἑνα νέον φοιτητὴν, ὁ ὁποῖος ζῇ εἰς μίαν μεγαλοῦπολιν νὰ μὴ ἔχῃ τὰ ἀναγκαζοῦντα χρήματα διὰ μίαν ἀξιοπρεπῆ ζωὴν. Εἰς μίαν πόλιν ὅπου αἱ διτρίναι εἶναι τόσον προκλητικαὶ καὶ οἱ συναδέλφοι των ἐξοδεύουν ἀφειδῶς χρήματα, οἱ πτωχοὶ φοιτηταὶ εὐρίσκονται εἰς μίαν μειονεκτικὴν θέσιν ἔναντι τῶν συναδέλφων. Ὅμως εἶναι πολὺ χειρότερον, ὅταν εἰς τὰς οἰκονομικὰς δυσχερείας προστίθενται ἀκόμη ἄλλα προβλήματα, γεγονὸς τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἀσύνηθες.

β) Δευτέρα όμάς φοιτητών είναι δυσανεστημένη ένεκα οίκογενειακών λόγων. Έπό τόν έρον τοῦτον ένοοῦνται περιπτώσεις συγκρούσεων μετὰ τών γονέων, λάθη έκφράσεως τής στοργής τών γονέων (συνς 101, 104) ή άσθένειαί οίκείων (συν. 26). Ταῦτα είναι προβλήματα τής καθημερινής κοινωνικής ζωής, τὰ όποια είναι ανεξάρτητα από τās κοινωνικές συνθήκας ή τήν θρησκευτικήν τοποθέτησιν ένός ατόμου.

γ) Μία μικροτέρα όμάς τών έρωτηθέντων δέν είναι ευχαριστημένη από τήν ζωήν της ένεκα θρησκευτικών - ιδεολογικών λόγων. «Δέν είμαι ευχαριστημένος από τήν ζωήν μου, είπεν ένας φοιτητής τής Νομικής, διότι δέν έχω φθάσει εις τήν ήθικήν, οικονομικήν καί κοινωνικήν θέσιν πού θέλω» (συν. 25). Παρεμφερή απάντησιν έδωσεν καί ένας φοιτητής τής Φυσικής: «Δέν είμαι ευχαριστημένος από τήν ζωήν μου. Είχα περισσότερες δυνατότητες νά μορφωθώ έσωτερικά, όμως δέν τό έκανα» (συν. 85). 'Ο παραλληλισμός τής ιδεώδους εικόνας με τήν πραγματικότητα τήν όποίαν ζή καθημερινώς, είναι μία αίτία ώστε νά αναφέρη ένας φοιτητής ότι δέν είναι ευχαριστημένος. Αισθάνεται έσωτερικώς τό δέον, ή αδυναμία όμως εις τήν πράξιν καί ή απόστασις έκ τοῦ ιδεώδους τόν κάμνουν ανήσυχον καί δυσανεστημένον. «'Όχι, δέν είμαι ευχαριστημένος από τόν ίδιο τόν έαυτό μου, δέν μπορώ νά ζήσω μία ήθική ζωή πού θέλω» δέν μπορώ νά συγκρατήσω τόν έαυτόν μου» (συν. 100). Παρόμοια ανέφερεν — όχι ένεκα θρησκευτικών λόγων — μία φοιτήτρια επίσης τοῦ Πολυτεχνείου: «Εάν θά ήμιουν με τόν έαυτόν μου καί με τήν ζωήν μου ευχαριστημένη, θά έγκατέλειπα τόν άγώνα» βέβαια δέν μετανοιώνω γιά τὰ σφάλματά μου, παραδέχομαι ότι δέν έπραξα όπως έπρεπε» (συν. 103). Έκφράσεις μερικῶν φοιτητών δεικνύουν τήν έλλιπή μόρφωσιν τής όποίας γεύονται καί ένεκα τούτου έχουν ένα αίσθημα μη ικανοποιήσεως. Οί βαθύτεροι λόγοι εύρίσκονται εις τήν πτωχείαν τής οίκογενείας από τήν όποίαν κατάγονται οί φοιτηταί καί ή όποία δέν ήτο δυνατόν νά προσφέρη περισσότερας δυνατότητας διά νά διευρύνη τοὺς όρίζοντας γνώσεως τών σημερινῶν φοιτητών. Τοῦτο εξαρτάται τόσο από τήν εκπαιδευτικήν διάρθρωσιν τής χώρας, όσο καί από τās περιωρισμένας δυνατότητας μορφώσεως όλων τών παιδιῶν (συνς 39, 80, 86).

δ) Επίσης τό έσωτερικόν κενόν φαίνεται ότι είναι μία αίτία ένεκα τής όποίας μερικοί φοιτηταί δέν είναι ευχαριστημένοι. Οίκονομία, οίκογένεια, σπουδαί καί κοινωνική ζωή εύρίσκονται εις τήν έν λόγω όμάδα εις ικανοποιητικήν σχέσηιν έν τούτοις τοὺς νεαροὺς στενοχωρεί κάτι τό όποϊον τοὺς κάνει όχι ευχαριστημένους. 'Υπάρχουν στιγμές πού αισθάνομαι μεγάλην άνία, μεγάλη καί βαρειά άνία» ανέφερεν ένας φοιτητής (συν. 35). «Είμαι τού χαρακτήρος μου, ανέφερεν ένας φοιτητής τής Ιατρικής, είμαι ένας άπαισιόδοξος τύπος» (συν. 77). 'Ενας φοιτητής τής Γεωπονικής εξέφρασεν μίαν βασανιστικήν άπαισιοδοξίαν, όχι μόνον με όσα ανέφερεν αλλά καί δι' όλης τής συμπεριφοράς του κατά τήν διάρκεια τής συνελεύσεως. Έρμήνευσεν: «Αισθάνομαι μία μόνωσις, υπάρχει στό έσωτερικό μου κάποια άπαισιοδοξία, διότι δέν μπορώ νά ένοήσω τόν σκοπόν τής ύπάρξεώς μου. 'Ο Καζαντζάκης — διά τόν όποϊον γίνεται λόγος εις τό 4ον κεφάλαιον — έξύπνησε μέσα μου μία άπαισιοδοξία τονίζοντας ότι είμαστε ένα καρδίι τοῦ όποίου προορισμός είναι νά βουλιάζη» (συν. 50). 'Αμφότεροι αὗτοι οί φοιτηταί οὐδεμίαν σχέσηιν έχουν με τήν Έκκλησίαν· ό δεύτερος καθώς ανέφερεν, έπηρεάσθη άρνητικώς από τήν μελέτην πολλῶν λογοτεχνικῶν βιβλίων.

ε) 'Η κοινωνική άδικία καί τό άβέβαιον μέλλον είναι λόγοι, οί όποιοι κάμνουν μερικούς φοιτητάς νά μήν είναι ευχαριστημένοι. Οὔτοι βλέπουν τās μικράς δυνατότητας μορφώσεως, μίαν άσταθή πολιτικήν κατάστασιν καί ένα συναγωνισμόν εις τήν έξάσκησιν τοῦ επαγγέλματος. 'Η άνασφάλεια αὕτη ενισχύεται καί διά τής κοινωνικής άδικίας. 'Επί πλέον ή κατάστασις εις τό Πανεπιστήμιον με τήν όποίαν μερικοί φοιτηταί είναι δυσανεστημένοι (1965). 'Ιδιαίτέρως διαμαρτύρονται έναντίον

του συστήματος διδασκαλίας και των εξετάσεων, κατά τα όποια δέν υπάρχει ουσιαστικώς επαφή μεταξύ καθηγητών και φοιτητών.

Τέλος υπάρχει μία μικρά ομάδα φοιτητών, των όποιων οί λόγοι της δυσαρρεσκείας δέν δύνανται νά ταξινομηθούν π.χ. λόγοι υγείας, περιπέτειαι, έρωτικά ύποθέσεις κ.ά.

3. Οί ευχαριστημένοι φοιτηταί.

2) 3 των έρωτηθέντων είναι ευχαριστημένοι από την ζωή των. Τί είναι εκείνο τó όποιον κάμνει τούς ανθρώπους αυτούς ευχαριστημένους; "Οπισθεν του συναισθήματος αυτού εύρίσκονται κοινωνικά, άτομικά και κοινωνικοψυχολογικά αίτια· ή θρησκευτική τοποθέτησις εις την περίπτωσιν αυτήν παίζει ένα ούχι άσήμαντον ρόλον.

α) «Βλέπω ότι τά όνειρά μου πραγματοποιούνται»· εις την φράσιν αυτήν συγκεντρούνται αί περισσότεραι άπαντήσεις του μεγαλύτερου μέρους των ευχαριστημένων φοιτητών. «Κατώρθωσα νά φθάσω εις τόν σκοπόν μου» (συνς 5, 63), «πραγματοποίησα τά όνειρά μου» (συν. 29) «έχω έπιτυχία εις την ζωήν μου» (συνς 52, 53), «έχω έπιτύχει ό,τι έπιθυμούσα» (συνς 61, 67), «έφθασα εις τόν σκοπόν του προγράμματός μου (σπουδαί)» (συν. 88). Αύται ήσαν αί πλέον συνηθέστεραι έκφράσεις τās όποιας ήδύνάτο τις νά άκούση. Ή έπιτυχία του σημερινού φοιτητού εις τās δυσχερείς εξετάσεις δια την είσαγωγήν εις τó Πανεπιστήμιον, καθώς επίσης και ή έπιτυχής πορεία έντός του Πανεπιστημίου δίδουν έν αίσθημα ίκανοποιήσεως. Τό γεγονός ότι οί φοιτηταί αυτοί παρά τó πλήθος των δυσχερειών κατώρθωσαν νά πραγματοποιήσουν κατά μέγα μέρος τά όνειρά των (συν. 140) τούς δίδει τó αίσθημα της ίκανοποιήσεως. Έάν αναλογισθώ κανείς τās συνθήκας της ζωής εις τó χωρίον και την αξιολογικήν μετακίνησιν, δηλ. την διαφοράν ζωής του χωρίου του και της νέας ζωής του ως πτυχιούχου του Πανεπιστημίου, τότε δύναται τις εύκόλως νά έννοήση τί σημαίνει μία έπιτυχής σπουδή δι' ένα φοιτητήν. Ή διάρθρωσις της ζωής εις την χώραν έντός της όποιας ή εξασφάλισις ένός καλού επαγγέλματος είναι ύψιστης σημασίας, τούτο δίδει εις τούς νεαρούς φοιτητάς αυτοπεποίθησιν. Αντιπροσωπευτική είναι ή έκφρασις δύο φοιτητών έπί του θέματος αυτού οί όποιοι λέγουν: «Μάλιστα, είμαι ευχαριστημένος, διότι μου δόθηκε ή εύκαιρία και ή δυνατότης νά σπουδάσω» (συν. 13), «έχω εξασφαλίσει την επαγγελματική μου καριέρα» (συν. 92).

β) Εις μίαν ομάδα φοιτητών τó αίσθημα της ίκανοποιήσεως δέν εξαρτάται από υλικά αγαθά και έπιτυχίας, αλλά από ιδεολογικάς αξίας. Μερικοί τούτων έχουν βέβαια σοβαράς οικονομικάς και άλλας δυσχερείας, τó αίσθημα όμως της ίκανοποιήσεώς των στηρίζεται έπί χριστιανικής θάσεως. «Είμαι αρκετά ευχαριστημένη διότι αντιπροσωπεύω αυτές τις ιδέες» (συν. 7) είπεν μία φοιτήτρια, δέν κατωνόμασε μέν ποίαι είναι αύται αί άρχαί, ήτο όμως έτοιμη νά υπερασμυνη αύτών. Ένας άλλος φοιτητής: «θέλω νά πιστεύω ότι δέν έπήρα τόν στραβό δρόμο από θρησκευτική και επαγγελματική άποψη» (συν. 27). Μία φοιτήτρια της Ήδοντιατρικής: «Μέχρι σήμερα έχω τις ιδέες αυτές οί όποιες με κάνουν ευτυχισμένη» (συν. 40). Του ίδιου πνεύματος αλλά μέ διαφορετικήν έκφρασιν είναι ή έπομένη άποψις ένός φοιτητού: «Μάλιστα, είμαι ευχαριστημένος από την ζωήν μου. Γνωρίζω τί θέλω, τί ζητάω από τόν κόσμον αυτόν και τί πρέπει νά κάνω γιά νά βοηθήσω πραγματικά τούς συνανθρώπους μου· προσπαθώ νά καλυτερεύσω τόν χαρακτήρα μου και είμαι βέβαιος ότι τó τέλος της ζωής αυτής είναι ή άρχή της αιωνιότητος» (συν. 134). Ο ρόλος της Θρησκείας εις την περίπτωσιν αυτήν είναι έντελώς εμφανής. Ή μή διακοπτομένη και άνευ δυσχερειών πορεία πρός τόν σκοπόν, τόν ιδεολογικόν - ανθρωπιστικόν σκοπόν, δίδει εις τούς φοιτητάς τó αίσθημα της έσωτερικής ίκανοποιήσεως, ούτως ώστε ήδη αισθάνονται μίαν χαράν δια την εκπλήρωσιν του σκοπού τούτου. Αναφορικώς μέ αυτά είπεν μία φοιτήτρια της Ήατρικής: «είμαι ευχαριστημένη από την ζωήν μου, έχω ένα σκοπό, αγωνίζομαι γιά κάτι» (συν. 65). Τό ότι τά ιδεώδη ένός ανθρώ-

που και αἱ ἀπόψεις του παίζουν ἓνα σπουδαιότατον ρόλον, εἶναι ἐκτὸς ἀμφιβολίας. Εἰς τὴν ἐπομένῃν παράγραφον θὰ γίνῃ λόγος περὶ αὐτῶν. Ἀναφέρομεν ἐνταῦθα μόνον τὴν ἀποψιν ἐνὸς φοιτητοῦ τῆς Φυσικῆς, ὁ ὁποῖος εἶπεν: «εἶμαι ἀρκετὰ εὐχαριστημένος, διότι ἐνωρὶς εὗρήκα τὸ νόημα τῆς ζωῆς» (συν. 121).

γ) Ἄλλοι φοιτηταὶ ἀνέφερον ὡς μίαν αἰτίαν τῆς ἐσωτερικῆς των ἱκανοποιήσεως τὴν οἰκονομικῶς ἱκανοποιητικὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται. Μερικοὶ κατάγονται ἀπὸ οἰκογενείας μὲ ἀρκετὰ ὑψηλὸν εἰσόδημα, ἄλλοι τοῦναντίον ἀνέφερον ὅτι δὲν ἔχουν βεβαίως ὅλα ὅσα θὰ ἐπεθύμουν εἶναι ἐν τούτοις εὐχαριστημένοι μὲ τὴν παροῦσαν κατάστασιν. Οὕτω λέγουν: «Ἔχω ὅλας τὰς ἀνέσεις μου» (συν. 63), «ἔχω τὰ ἀπαραίτητα γιὰ νὰ ζήσω» (συν. 74), «ἔχω οἰκονομικὴ ὑποστήριξη» (συν. 75).

δ) Ἐπίσης ἡ ἀρμονικὴ ζωὴ τοῦ φοιτητοῦ μὲ τὴν οἰκογένειάν του δίδεται εἰς πολλὰς περιπτώσεις ὡς αἰτία ἐσωτερικῆς ἱκανοποιήσεως. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἡ ὁμάς αὕτη πλὴν τῶν σχέσεων τῆς μὲ τὸ πατρικὸν σπίτι, ἀνέφερεν καὶ ἓνα ἀκόμη λόγον, τὸν ὁποῖον ἀνέφερον φοιτηταὶ καὶ ἄλλων ὁμάδων ἥτοι τὴν ὑγιᾶ οἰκογενειακὴν ζωὴν ἡ ὁποία δίδει τὰς δυνατότητας διὰ μίαν ὁμαλὴν ζωὴν καὶ δημιουργεῖ τὰς προϋποθέσεις διὰ μίαν ὁμαλὴν εἰσοδὸν εἰς τὴν εὐρυτέραν κοινωνίαν.

ε) Ἡ πολλαπλὴ δημιουργικὴ ἀναδίπλωσις τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων δίδει εἰς τὸν φοιτητὴν μίαν ἐσωτερικὴν ἡρεμίαν καὶ ἓνα αἶσθημα ἱκανοποιήσεως. Ἡ ἀκατάπαυστος πρόοδος εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπιστήμης, ἡ συνεχὴς προσπάθεια δι' ἓν καλύτερον μέλλον καὶ ἡ ἐμβάθυνσις εἰς τὴν σπουδὴν δημιουργεῖ εἰς μίαν ὁμάδα φοιτητῶν τὸ αἶσθημα τῆς ἱκανοποιήσεως. «Εἶμαι πολὺ εὐχαριστημένος» εἶπεν ἓνας φοιτητῆς «εἶμαι ὑγιῆς, ἔχω τὴν δύναμιν τῆς θελήσεως καὶ κατῴρθωσα νὰ φθάσω τόσα πολλὰ τὰ ὁποῖα ἐλάχιστοι ἄνθρωποι πετυχαίνουν» (συν. 14). «Εἶμαι πάρα πολὺ εὐχαριστημένος» εἶπεν ἓνας τυφλὸς φοιτητῆς τῶν Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἤδη πτυχίον Νομικῆς «ἔχω κατορθώσει πάρα πολλὰ· ἐξασκῶ τὸ ἐπάγγελμά μου μὲ δέος» (συν. 56). Τὸ ὅτι κατῴρθωσαν μέχρι σήμερον εἰς τὸν τοιμέα τῶν σπουδῶν καὶ ἓνα δλέμμα εἰς τὸ ἐγγὺς μέλλον των δίδει εἰς πολλοὺς φοιτητάς καὶ κυρίως τῆς ἱατρικῆς ἓν αἶσθημα ἱκανοποιήσεως (συν. 16, 24, 73, 80). Τὸ αἶσθημα αὐτὸ τῆς ἱκανοποιήσεως δὲν σημαίνει καὶ διακοπὴν τῆς δραστηριότητος, ἡ μὴ ὑπαρξίς τῆς ἱατρικῆς ἓν αἶσθημα ἱκανοποιήσεως (συν. 16, 24, 73, 80). Τὸ αἶσθημα αὐτὸ ἡ παρουσία τῆς εἶναι μία ἀπόδειξις τῆς ὀρθότητος τῶν μέχρι τοῦδε ἐνεργειῶν.

στ) Μία ἄλλη ὁμάς φοιτητῶν ἡ ὁποία εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ ταξινομηθῇ εἰς μίαν κατηγορίαν ἀνέφερεν ὅτι αἰσθάνεται εὐχαριστημένη διότι ἔκανε ὅ,τι ἦτο δυνατόν. Ἡ ἡρεμος συνείδησις τῶν φοιτητῶν αὐτῶν κατόπιν τῆς ἐπιτελέσεως τοῦ καθήκοντος ἐξασφαλίζει εἰς αὐτοὺς τὴν ἱκανοποίησιν καὶ μίαν ψυχικὴν ἰσορροπίαν (συν. 48). Τὸ ὅτι ὅλαι αἱ προσπάθειαι εἰς τὴν ζωὴν δὲν στέφονται ὑπὸ ἐπιτυχίας, εἶναι εἰς αὐτοὺς σαφές· ἡ ἐξάντλησις ὅμως ὅλῶν τῶν δυνάμεων διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιθυμητοῦ σκοποῦ τοὺς κάμνει νὰ λέγουν: «Ἐκανα ὅλα ὅσα μπορούσα νὰ κάμω» (συν. 57), «ἔχω ἡρεμῇ τὴν συνείδησί μου» (συν. 9), «ἔξετέλεσα τὸ καθήκον μου» (συν. 58).

ζ) Ἐξ ὧν μέχρι τοῦδε ἀνεφέρθησαν καὶ ἐξ ἄλλων ἐκφράσεων τῶν φοιτητῶν, εἶναι εὐκόλως κατανοητὸν ὅτι τὸ αἶσθημα τῆς ἱκανοποιήσεως εἶναι ἀποτέλεσμα συνδρόμων ἐξωτερικῶν παραγόντων καὶ ἀτομικῶν στοιχείων. Τὸ αἶσθημα τῆς ἱκανοποιήσεως ἐνὸς φοιτητοῦ δύναται νὰ ἔχῃ τὴν πηγὴν του εἰς τὴν οἰκογένειάν του καὶ εἰς πνευματικὰ καὶ ὑλικά αἰτία, καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς κοινωνικοὺς λόγους, πνευματικὰ ρεύματα καὶ θρησκευτικὰς ἰδέας.

2. Οἱ φοιτηταὶ καὶ ὁ κλάδος τῶν σπουδῶν των.

1. Γενικά. Τὸ ὅτι ἓνας φοιτητῆς ἢ μία φοιτήτρια εὐρίσκονται ἐγγεγραμμένοι

εις μίαν σχολήν τούτο είναι αποτέλεσμα μιᾶς σειράς παραγόντων οἱ ὁποῖοι δὲν δύνανται ἐκ τῶν προτέρων νὰ προβλεφθοῦν καὶ νὰ προλεχθοῦν. Συναισθηματικοὶ καὶ ὀρθολογιστικοὶ λόγοι ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἐκλογὴν ἐνὸς ἐπιστημονικοῦ κλάδου. Οἰκονομικοί, ἰδεολογικοὶ καὶ ψυχολογικοὶ λόγοι ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς α ἢ β σχολῆς ἢ ὁποῖα ἐκλογὴ θὰ εἶναι τὸ ἀποφασιστικὸν ἔθιμα τῆς ἐπαγγελματικῆς σταδιοδρομίας δι' ὁλόκληρον τὴν ζωὴν. Τὸ ἐπάγγελμα αὐτὸ θὰ δώσῃ εἰς τὸν φοιτητὴν τὸ κοινωνικὸν γόητρον καὶ ἐκτίμησιν καὶ θὰ τοποθετήσῃ αὐτὸν εἰς μίαν κοινωνικὴν τάξιν ἐντὸς τοῦ συνόλου τῆς κοινωνίας¹. Δὲν ὑπάρχουν μεμονωμένα ἐνδιαφέροντα ὅπως μόνον ἡ κλίσιν, αἱ ἰδιαίτεραι δεξιότητες, ἡ κοινωνικὴ ἐκτίμησις, τὰ ἔσοδα τοῦ ἐπαγγέλματος ἢ ἄλλοι συναισθηματικοὶ λόγοι, οἱ ὁποῖοι ὁδηγοῦν τὸν ἀπόφοιτον τοῦ γυμνασίου εἰς τὴν ἐκλογὴν ἐνὸς ἐπαγγέλματος - σχολῆς, ἀλλὰ πρόκειται δι' ἓν ὁλόκληρον σύμπλεγμα αἰτίων. Ἀναμφιβόλως ἡ ἐκλογὴ ἐνὸς ἐπαγγέλματος καὶ ἡ ἐξάσκησις αὐτοῦ δὲν εἶναι μόνον ἓν ἐξαιρετικῶς σπουδαῖον στοιχεῖον διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ἀγῶνος τῆς ὑπάρξεως ἐντὸς τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ ἓνας σπουδαιότατος παράγων τῆς ψυχικῆς υἰείας, καὶ ἰσορροπίας τοῦ ἀνθρώπου². Σήμερον εἰς τὰ γυμνάσια καὶ γενικῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχει ἡ δυνατότης ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ· ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἐπαγγέλματος καθορίζεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ἀπὸ τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησεως³. Ὡς ἐκ τούτου ἡ Πολυτεχνικὴ Σχολὴ ἔχει περισσοτέρους ὑποψηφίους ἀπὸ κάθε ἄλλην σχολήν. Τὸ 1964 καὶ τὸ 1965 ἡ Πολιτεία ἠθέλησεν νὰ ἐγγράψῃ ὑποψηφίους εἰς τὰς σχολὰς συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς χώρας καὶ τὰς δυνατότητας τῶν ὑποψηφίων· ὡς ἐκ τούτου ἐχρησιμοποίησε τὸν ἠλεκτρονικὸν ὑπολογιστήν. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ εὑρεθοῦν πολλοὶ φοιτηταὶ εἰς κλάδους τοὺς ὁποῖους οὐσιαστικῶς δὲν ἐπεθύμουν καὶ εἰς τοὺς ὁποῖους ἠναγκάσθησαν ἀργότερον νὰ προσαρμοσθοῦν ἢ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἐξετίμησαν καὶ ἀγάπησαν. Εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἐργασίας αὐτῆς θὰ ἴδωμεν ποῖος σπουδάζει, ἀπὸ ποῦ προέρχεται καὶ τί σπουδάζει. 21,2% τοῦ συνόλου τῶν φοιτητῶν εὐρίσκονται εἰς τὸν κλάδον εἰς τὸν ὁποῖον ἤδη σπουδάζουν χωρὶς τὴν θέλησίν των, δηλ. οὗτοι ἠναγκάσθησαν ἐμμέσως ἢ ἀμέσως νὰ ἀκολουθήσουν τὸν κλάδον αὐτόν: 20% τῶν φοιτητῶν καὶ 21% τῶν φοιτητριῶν. Ἐὰν παρατηρήσωμεν τοὺς διαφόρους κλάδους τοῦ Πανεπιστημίου, θὰ ἴδωμεν ὅτι οἱ φοιτηταὶ τῆς Κτηνιατρικῆς καὶ τῶν Οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν εἶναι αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι παρουσιάζουν τὴν μεγαλυτέραν ἀναλογίαν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐνεγράφησαν εἰς τὰς Σχολὰς αὐτάς χωρὶς οὐσιαστικῶς νὰ τὸ ἐπιθυμοῦν· οὗτοι εἶναι τῶν δύο πρώτων ἐτῶν. Δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τοὺς φοιτητὰς αὐτούς. Περισσότερον θὰ ἀναλύσωμεν τὰ αἷτια διὰ τοὺς ὑπολοίπους 87,7% καὶ ἰδιαίτερώς διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματός των. Ἡ ἐρώτησις περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐπαγγέλματος ἐτέθη ἀφοῦ εἶχον τεθῇ πᾶσαι αἱ ἐρωτήσεις αἱ ὁποῖαι ἀνεφέροντο εἰς τὰ θρησκευτικὰ θέματα· τοῦτο εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ἐπίδρασιν πολλῶν μὴ θρησκευτικῶν ἐρωτήσεων ἀπὸ θρησκευτικὰς ἐρωτήσεις. Ἐν τούτοις δὲν εἶναι τόσον ἀπλοῦν ἔργον ἢ σαφῆς διάκρισις τῶν βαθυτέρων κινήτρων τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐπαγγέλματος.

2. Κίνητρα τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐπαγγέλματος.

Ἐὰν προσπαθήσῃ κανεὶς νὰ κατατάξῃ εἰς ομάδας τὰ διάφορα κίνητρα τὰ ὁποῖα ὠδήγησαν τοὺς φοιτητὰς εἰς τὴν ἐκλογὴν ἐνὸς κλάδου, θὰ διακρίνῃ τὰς ἐξῆς κατηγορίας:

α) Μία ὁμάς ἡ ὁποία ἠκολούθησεν τὸν κλάδον ἕνεκα ἰδεολογικῶν - ἀνθρωπιστικῶν λόγων. Εἰς τὴν ὁμάδα αὐτὴν ἀνήκουν φοιτηταὶ καὶ φοιτήτριαι τῆς Ἰατρικῆς, Ὀδοντιατρικῆς, Νομικῆς καὶ Φιλοσοφικῆς. Οὕτω π.χ. λέγουν μερικοὶ φοιτηταὶ τῆς Ἰατρικῆς: «ἐμένα μοῦ ἄρεσε ὁ κλάδος αὐτός, διότι ἐγὼ θέλω νὰ ἐλευθερώσω τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν πόνο του» (συν. 40). «Μὲ γοητεύει πραγματικὰ τὸ ὅτι ἔχω τὴν δυνατότητα νὰ γλυτώσω ἓναν ἄνθρωπον» (συν. 52). «Μοῦ ἄρεσε αὕτη ἡ ἐπιστήμη εἶναι μία κοινωνικὴ ὑπηρεσία» (συν. 64, Ἰατρικὴ). «Μοῦ ἀρέσει νὰ ἀσχολοῦμαι μὲ

τὸν ἄνθρωπο, τὸ βρίσκω σὰν μία ἀνθρωπιστικὴ ἀποστολή» (συν. 65). «Αὐτὸς ὁ κλάδος μου ἄρεσει, διότι θὰ μπορῶ νὰ βοηθῶ τοὺς συνανθρώπους μου» (συν. 77). Παρόμοια δύναται τις νὰ ἴδῃ καὶ μεταξὺ τῶν φοιτητῶν τῆς Νομικῆς, ὡς τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα: «Ὁ κλάδος αὐτὸς μου ἄρεσε, θέλω νὰ ἀφοσιωθῶ στὴν ἐπιστήμη» (συν. 2). «Ἀγαπῶ τὴν ἐπιστήμη μου, διότι εἶναι μία κοινωνικὴ ἀποστολή» (συν. 32). Αὐτὸ βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχουν παρόμοιαι ἐκφράσεις μεταξὺ τῶν φοιτητῶν καὶ τῶν λοιπῶν κλάδων⁴.

β) Μία ἀρκετὰ μεγάλη ὁμὰς σχηματίζεται ἐξ ἐκείνων τῶν φοιτητῶν οἱ ὅποιοι ἔχουν προβῇ εἰς τὴν ἐκλογὴν ἐνὸς ἐπαγγέλματος — κλάδου, ὑπακούοντες εἰς μίαν τάσιν — ροπήν, ἀγάπην ἢ ἐνδιαφέρον πρὸς τὸν κλάδον αὐτόν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀντιπροσωπεύονται ἐντελῶς ἰδιαιτέρως αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι. Δύο φοιτηταὶ τῆς Κτηνιατρικῆς: «Διάλεξα τὸ ἐπάγγελμα αὐτὸ μόνος μου, διότι μου ἄρεσει ἡ ζωὴ τῆς ὑπαίθρου καὶ διότι ἀγαπῶ τὰ ζῶα» (συν. 13), «διάλεξα τὸ ἐπάγγελμα αὐτὸ διότι μεγάλωσα μὲ τὰ ζῶα» (συν. 118). «Πιστεύω εἶπεν ἓνας φοιτητῆς τῆς Μαθηματικῆς, ὅτι ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ εἶναι ἡ θάσις ὅλων τῶν ἐπιστημῶν καὶ τὴν διάλεξα μόνος μου» (συν. 131). Ἕνας πτυχιούχος ὁ ὅποιος πρὸ ὀλίγων μόνον ἡμερῶν πρὸ τῆς συνεντεύξεως ἔλαβε τὸ πτυχίον του, εἶπεν: «Νομίζω ὅτι θὰ μπορούσα νὰ προσφέρω περισσότερα εἰς τὴν ἐπιστήμη αὐτὴν διότι εἶχα ταλέντο καὶ κλίσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην αὐτὴν» (συν. 126). Ὅταν ἠρωτήθη ἓνας φοιτητῆς τῆς Γεωπονικῆς διατὶ ἐξέλεξε τὸν κλάδον αὐτόν, ἀπήντησεν χωρὶς νὰ σκεφθῇ πολὺ: «Γεννήθηκα γι' αὐτὸ» (συν. 125). Πολλοὶ φοιτηταὶ τῆς ὁμάδος αὐτῆς εἶπον ἄνευ σχολίων: «Εἶχα κλίσι σ' αὐτὴν» ἢ «μου ἄρεσε ἡ Χημεία» (συν. 116), «εἶχα τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὰ Μαθηματικά» (συν. 109), «εἶχα κλίσιν πρὸς τὴν Φυσικὴς ἐπιστήμης» (συν. 95). Ἡ ἐκφρασις ἐνὸς φοιτητοῦ τῆς Μαθηματικῆς δηλοῖ σαφέστερον τὴν κλίσιν αὐτὴν: «Μου ἔδινε ἰδιαιτέραν χαρὰν τὸ μάθημα αὐτό, δὲν ἦσαν οἰκονομικοὶ οἱ λόγοι τῆς ἐκλογῆς μου» (συν. 90). Ἕνας φοιτητῆς τὸν ὅποιον θὰ ἤμπορούσε κανεὶς νὰ χαρακτηρίσῃ «πιστὸν μέλος τῆς Ἐκκλησίας ἀπήντησεν εἰς τὴν ἐρώτησιν ἄνευ πολλῶν συλλογισμῶν: «Θέλω νὰ σπουδάσω Πυρηνικὴ Φυσικὴ, ἡ ἐπιθυμία μου εἶναι νὰ γίνω ἓνας μέγας Πυρηνικὸς ἐπιστήμων» (συν. 85). Μερικοὶ φοιτηταὶ τῆς Ἰατρικῆς καὶ τῆς Νομικῆς περιγράφουν τὴν ἀπόφασίν των μὲ ἰδιαιτέραν ἔμφασιν: «Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς ζωῆς» (συν. 10 +ομική), «ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ ἔχει μεγάλους ὀρίζοντες» (συν. 14 Νομική), «τὴν διάλεξα μόνος μου, τὸ αἶσθημα τῆς δικαιοσύνης εἶναι αὐτὸ ποὺ διευρύνει τοὺς ὀρίζοντες τοῦ ἀνθρώπου» (συν. 66). «Αὐτὸ μου δίνει μία ψυχικὴ γαλήνη ἢ σπουδὴ τοῦ ἀνθρωπίνου ὁργανισμοῦ εἶναι γιὰ μένα μία ἐσωτερικὴ ἀπόλαυσις» (συν. 79), «ἀρχικὰ μὲ εἶχε ἐλκύσει τὸ ὄνομα Ἰατρικὴ, ἀργότερα διαπίστωσα ὅτι ἡ Ἰατρικὴ δὲν εἶναι μόνον μία ἐπιστήμη — ἴσως ἡ σπουδαιότερη ἀπὸ ὅλες — ἀλλὰ εἶναι καὶ μία κοινωνικὴ προσφορά» (συν. 82).

γ) Μία τρίτη ὁμὰς δίδει ἓνα συνδυασμὸν τῆς ἀγάπης, κλίσεως καὶ τῶν οἰκονομικῶν ἐνδιαφερόντων. Ὁ οἰκονομικὸς παράγων παίζει εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν οὐχὶ τὸν ἀποφασιστικὸν ρόλον, ἐν τούτοις θεωρεῖται ὡς σπουδαῖος. «Ἀφ' ἐνός, εἶπεν ἓνας φοιτητῆς τοῦ Πολυτεχνείου, εἶχα τὴν κλίσι πρὸς τὸ ἐπάγγελμα αὐτό, μὲ ἱκανοποιούσε· ἐξ ἄλλου δὲν μπορούσε κανεὶς νὰ παραβλέψῃ καὶ τὸν οἰκονομικὸν παράγοντα» (συν. 106). Ἄλλοι φοιτηταὶ ὑπολογίζουν τὴν μικρὰν διάρκειαν τῶν σπουδῶν ἢ τὴν δυνατότητα ἀπασχολήσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν σπουδῶν, τοῦτο κυρίως ἰσχύει διὰ τὴν Νομικὴν. «Ἐδῶσα στὴ Νομικὴ διότι αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη μου ἄρεσε, ἀλλὰ ἐξ ἄλλου εἶχα καὶ τὴν δυνατότητα νὰ ἐργάζωμαι παραλήλως» (συν. 125). «Δὲν χρειάζονται πολλὰ χρόνια, οἰκονομικῶς δὲν εἶναι ἀσχημὴ, ἐκτὸς τούτου μου ἄρεσει κιόλας» (συν. 16).

δ) «Ο Arlt θρήκε, γράφει ο G. Bluecher, ότι 80% εκ των Νέων τούς οποίους ηρώτησεν, βλέπουν το νόημα της ανθρώπινης υπάρξεως εις τὰ υλικά αγαθά. 1) 5 τῶν ἀπαντήσεων συγχέει τὴν ἐργασίαν μὲ κάποιαν μεταφυσικὴν ἔννοιαν». Βεβαίως ὑπάρχουν πολλοὶ φοιτηταὶ οἱ ὅποιοι προέβησαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος μὲ καθαρῶς υλικά κριτήρια. Ἐνταῦθα ἀναφέρομεν ὀλίγας ἐκφράσεις αὐτῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον ὑπ' ὄψιν τῶν τὴν οἰκονομικὴν πλευρὰν τοῦ ἐπαγγέλματος. Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ὅμως ἐπιτρέπεται νὰ θεωρήσῃ κανεὶς τοὺς φοιτητὰς αὐτοὺς ὡς καθαρῶς υλιστὰς. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκουν οἱ περισσότεροι φοιτηταὶ τοῦ Πολυτεχνείου. «Διάλεξα τὸ ἐπάγγελμα αὐτὸ ἀπὸ καθαρῶς οἰκονομικοὺς λόγους» (συν. 92), «μοῦ ἄρρεσε, εἶναι ἐπάγγελμα προσοδοφόρον» (συν. 96), «οἰκονομικοὶ λόγοι, οἰκονομικὴ ἄνεσι, αὐτὰ ἦταν τὰ αἷτια πού μὲ ὥθησαν στὴν ἐκλογὴ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ» (συν. 107), «προέβλεψα ὅτι αὐτὸ τὸ ἐπάγγελμα θὰ μοῦ ἀπέδιδε περισσότερα» (συν. 47).

Ὑπάρχει ἀκόμη μία μικρὰ ὁμὰς ἡ ὁποία ἐξέλεξε τὸ ἐπάγγελμά της διὰ λόγους οἱ ὅποιοι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ταξινομηθοῦν. «Ἦταν κάτι ἐντελῶς τυχαῖο» (τρεῖς συνς), «ἦταν κάτι λογικό, ὁ πατέρας μου εἶναι συμβολαιογράφος» (συν. 6), «μοῦ τὸ συνέστησαν» (συνς 7, 20, 28, 57). Ἄλλος μὲν ἤθελε ἓνα ἐλεύθερο ἐπάγγελμα (συν. 72 Ὀδοντιατρική), ἄλλος ἤθελε ἓνα ἐπάγγελμα ἐξησφαλισμένον ἀπὸ τὸ κράτος (συν. 36 διδάσκαλος). Μερικοὶ φοιτηταὶ εἶχον κλίσιν πρὸς ἓνα ἐπάγγελμα, δὲν ἦτο πάντοτε ὁ ἠλεκτρονικὸς ὑπολογιστὴς αἰτία, κατὰ λάθος ὅμως εὐρίσκονται εἰς ἄλλον κλάδον, ἀξίζει δὲ νὰ ἀναφερθοῦν αἱ ἐξῆς περιπτώσεις:

Θὰ ἤλεθον νὰ σπουδάζουν:

3 φοιτηταὶ Γεωπονικῆς	εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον
Φοιτητὴς Κτηνιατρικῆς	» τὴν Γεωπονικὴν
» Νομικῆς	» τὸ Πολυτεχνεῖον
» Φιλολογίας	» τὰ Μαθηματικά
» Νομικῆς	» τὴν Χημείαν
» Ἰατρικῆς	» τὸ Πολυτεχνεῖον
» Ἰατρικῆς	» τὴν Φιλοσοφίαν - Ἱστορίαν τῆς Τέχνης
» Ἰατρικῆς	» τὴν Φιλολογίαν
» Φαρμακευτικῆς	» τὸ Πολυτεχνεῖον

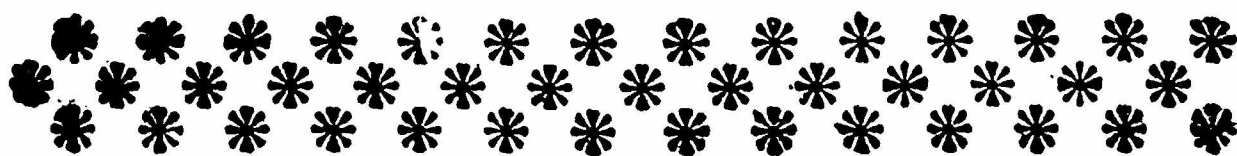
Ἐξ ὅλων τῶν φοιτητῶν οἱ ὅποιοι εἶναι εὐχαριστημένοι εἰς τὸν κλάδον τὸν ὁποῖον σπουδάζουν ἢ ὄχι, ἀνεξαρτήτως ἐὰν ἐξέλεξαν τὸν κλάδον αὐτὸν μόνοι ἢ ἕνεκα ἄλλων λόγων, μόνον ἓνας φοιτητὴς θέλει μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν του νὰ ἀκολουθήσῃ ἄλλον κλάδον. Μία φοιτήτρια μετεγράφη ἀπὸ τὴν Νομικὴν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν σχολήν.

3. Ποῖος εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου;

α. «Σὰς ἀπησχόλησε ποτὲ ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς; Ἐὰν ναί, ποῖο νόημα νομίζετε πὼς ἔχει αὐτή;» (ἔρωτ. 44α καὶ 44β). Αὗται εἶναι ἐρωτήσεις αἱ ὁποῖαι ἐτέθησαν εἰς τοὺς φοιτητὰς διὰ νὰ δώσουν οὗτοι μίαν ἀπάντησιν.

Συνεχίζεται

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ Β. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Θεολόγου Καθηγητοῦ

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΑΝΤΙΛΗΨΙΝ*

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΑΙ ΠΕΡΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

Ἐνῷ εἰς τὸν προχριστιανικὸν κόσμον ἡ ἐργασία δὲν ἐτιμᾶτο δεόντως καὶ ἡ ἐνασχόλησις μὲ αὐτὴν ἀνῆκε περισσότερον εἰς τοὺς δούλους, εἰς δὲ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἐπιβληθεῖσα εἰς τοὺς πρωτοπλάστους μετὰ τὴν ἁμαρτίαν, ἐθεωρήθη ὡς διοπάλη, εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ὅχι μόνον ἐξετιμήθη ἰδιαιτέρως, ἀλλὰ καὶ ἡξιολογήθη κατὰ τρόπον τελείως ἄγνωστον ἕως τότε. Οὕτως ἀπέβη αὕτη ἐν τῷ Χριστιανισμῷ εὐλογία Θεοῦ, προάγουσα καὶ ἡθικοποιούσα τὸν ἄνθρωπον. Διακηρύσσεται πλέον ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι καθῆκον καὶ δικαίωμα παντὸς ἀνθρώπου καὶ τὸ ἐμδλημα τῆς Χριστιανικῆς Ὁρησκείας. Εἶναι ἀκόμη ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ἱερὰ ἀποστολή, ὅταν οἱ χριστιανοὶ ἐργαζόμενοι συνειδητοποιήσουν ὅτι ἐκτελοῦν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ καὶ δι' αὐτῆς συμβάλλουν εἰς τὴν ἁρμονικὴν λειτουργίαν καὶ τὴν εὐημερίαν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου¹.

Ἡ περὶ ἐργασίας κρατοῦσα ἀντίληψις ἐν τῇ *Καὶνῇ Διαθήκῃ* ὑπῆρξεν ὑψηλότερα. Εἰς αὐτὴν θὰ ἴδωμεν ὅτι τόσον ὁ Ἰησοῦς, ὅσον καὶ οἱ Ἀπόστολοι εἰργάζοντο² ἰδιαιτέρως θὰ ἴδωμεν ὅτι εἰργάζετο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Ἀκολουθοῦντες ἐνταῦθα τὴν ἱστορικὴν μέθοδον τῆς ἐρεῦνης τῆς περὶ ἐργασίας ἀντίληψεως εἰς τὴν *Καὶνὴν Διαθήκην*, θὰ ἴδωμεν πρῶτον τί ἀναφέρουν περὶ αὐτῆς οἱ Ἱεροὶ Εὐαγγελισταὶ (Συνοπτικοὶ - Ἰωάννης) καὶ αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, τί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, τί οἱ λοιποὶ Ἀπόστολοι καὶ ποία ἡ θέσις τῶν δούλων εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς *Καὶνῆς Διαθήκης*.

1. Εὐαγγέλια (Συνοπτικοὶ — Ἰωάννης) — Πράξεις τῶν Ἀποστόλων.

Πρὶν χωρήσωμεν εἰς τὴν περὶ ἐργασίας ἀντίληψιν τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν τὸ περὶ αὐτῆς πνεῦμα τούτων, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι, τόσον εἰς τὰ Εὐαγγέλια καὶ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ὅσον καὶ εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου καὶ τῶν ἄλλων Ἀποστόλων γίνεται λόγος περὶ διττῆς ἐργασίας καὶ διττῶν ἔργων, ἥτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν περὶ ἐργασίας καὶ ἔργων διοπορισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ περὶ ἐργασίας καὶ ἔργων ἀναπλάσεως καὶ σωτηρίας.

Ἐν τῇ *Καὶνῇ Διαθήκῃ* συνιστᾶται ἡ διοποριστικὴ ἐργασία καὶ διὰ τοῦ παρα-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 575.

1. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἡμέρα τοῦ ἐργάτου. Ἐκδόσις Ἀποστολικῆς Διακονίας, 1959, σελ. 10.

δείγματος τῶν ἐργατῶν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ διὰ τῶν λόγων των. Οὕτως ὁ Κύριος καὶ οἱ μαθηταὶ Του πρῶτοι ἔδωκαν τὸ παράδειγμα τῆς ἐργασίας, ἐργαζόμενοι ἔργα βιοποριστικά. Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐτίμησε τὴν ἐργασίαν, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ἀνετράφη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ χειρώνακτος Ἰωσήφ, καὶ τὸ ἔργον τοῦ τέκτονος ἤσκησεν, ὥστε οἱ συμπολιταὶ Του, ἐκπληκτοὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν Του, νὰ λέγουν περὶ αὐτοῦ: «οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τέκτων, ὁ υἱὸς τῆς Μαρίας;»² Ἐν προκειμένῳ δὲ δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι τὸ μόνον, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Κύριος κατονομάζεται τέκτων³. Ἀκόμη ὁ Ἰησοῦς πολλάκις ἐκοπίασε καὶ ἰδρωσέ⁴, γεγονὸς τὸ ὁποῖον φανερώνει ὅτι ὡς ἄνθρωπος προήρχετο καὶ Αὐτὸς ἐκ πτωχῆς καὶ ἐργαζομένης τάξεως⁵. Τοῦτο ἀκριβῶς ἐπιβάλλει ἰδιαιτέρως τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἐκτίμησιν πρὸς τὴν ἐργασίαν καὶ τὸν μόχθον τῶν ἐργατῶν καὶ ἐξυψώνει τὴν κοινωνικὴν θέσιν τῶν ἐργαζομένων⁶. Αὐτοὺς ἰδιαιτέρως ἐτίμησεν ὁ Κύριος καὶ ἐνεθάρρυνε, διότι διὰ τοῦ μόχθου των καὶ τοῦ τιμίου ἰδρώτος ἐκέρδιζον τὸν ἄρτον, ἀνεξαρτήτως ἐὰν οἱ κατὰ κόσμον μεγάλοι καὶ ἰσχυροὶ προσέβλεπον πρὸς αὐτοὺς μὲ ἀδιαφορίαν ἢ περιφρόνησιν.

Ἄλλ' ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ ἐκτίμησις τοῦ Κυρίου πρὸς τὴν ἐργασίαν ἐκδηλοῦται καὶ διὰ τῶν λόγων Του: «ἄξιός ἐστιν ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ»⁷, ὡς καὶ «ἄξιός ἐστιν ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ»⁸. Ἐξ αὐτῶν σαφῶς καταφαίνεται, ὅτι πᾶσα τιμία ἐργασία θὰ ἔχῃ τὴν δικαίαν ἀμοιβὴν ἀπὸ ἐκεῖνον, εἰς τὸν ὁποῖον προσφέρεται αὕτη.

Ὁ Ἰησοῦς λοιπὸν ὡς ἄνθρωπος ἦτο εἰς ξυλουργός, ἔφερεν ὁμῶς ὁ Χριστιανισμὸς μεθ' ἑαυτοῦ μίαν ριζικὴν μεταστροφὴν, ἡ ὁποία μετεφράσθη πρὸ παντὸς δι' ἑνὸς σεβασμοῦ τῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἐργατῶν⁹. Πάντως διὰ τοῦ ἐν λόγῳ παραδείγματος ὁ Κύριος ἐδίδαξε καὶ διδάσκει ἀκόμη καὶ σήμερον, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ἔχει καθήκον νὰ ἐργάζεται, οὐδὲν ἔργον νὰ θεωρῇ ἀναξιοπρεπές, τὴν δὲ ἀργίαν καὶ ὀκνηρίαν νὰ τὴν καταδικάζῃ ὡς ἐπονείδιστον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Χριστῷ ἀπολύτρωσις, μετὰ τὰς ἀκάνθας καὶ τριβόλους, μετὰ τὰ ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου προσκόμματα, ἔφερε πλεόν τὴν ἀνακαίνισιν τῶν πραγμάτων, μετεμόρφωσεν ἐσωτερικῶς τὸν ἄνθρωπον καὶ μετέβαλε τὰς ἔναντι τοῦ κόσμου διαθέσεις του, ὥστε διὰ τοῦ Σωτῆρος καὶ Λυτρωτοῦ προήλθε μία «καινὴ κτίσις» καὶ τὰ πάντα ἔχουν γίνεαι καινά. Ἐπομένως καὶ ἅπασαι αἱ ἰδέαι καὶ διαθέσεις περὶ ἐργασίας καὶ μόχθου ἔχουν ἐξαγνισθῇ καὶ ἁγιασθῇ, ὥστε ὁ ἀληθὴς Χριστιανὸς νὰ μὴ ἐκλαμβάνῃ πλεόν τοὺς κόπους, τοὺς μόχθους καὶ τὴν καθημερινὴν ἐργασίαν ὡς τιμωρίαν καὶ ἐκ Θεοῦ κατάραν.

Τὴν ἀγάπην καὶ ἐκτίμησιν πρὸς τὴν ἐργασίαν ὁ Κύριος ἔδειξε καὶ δι' ἄλλων λόγων καὶ πράξεων, ἰδιαιτέρως δὲ διὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν μαθητῶν Του ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἀλιέων, τῶν ὁποίων ἡ ἐργασία ἦτο λίαν κοπιαστικὴ¹⁰. Τούτους μάλιστα ὁ Κύριος, «περιπατῶν παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας», συνήντησε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς των «βάλλοντας ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν»¹¹. Τοῦτο δὲ

2. Μάρκ. στ, 3.

3. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον - Ἀθήναι 1951, σελ. 101.

4. Ἰωάνν. δ, 6 καὶ Λουκ. κβ, 44.

5. Χρ. Κρικῶνη - Ἡ ἐργασία κατὰ τὴν Γραφὴν καὶ τοὺς Πατέρας γενικῶς - Περιοδ. «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμος ΝΒ' (1969), σελ. 357.

6. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - Τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα - Ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 71.

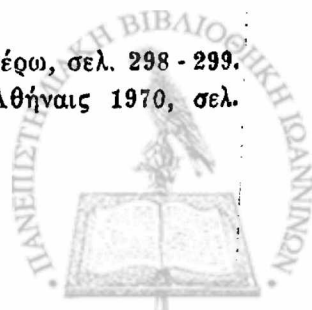
7. Λουκ. ι, 7.

8. Ματθ. ι, 10.

9. Νικ. Μπερδιάγεφ - Περὶ τοῦ προσορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου - Ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 298 - 299.

10. Παν. Δημητροπούλου - Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Ἠθικὴ - Ἐν Ἀθήναις 1970, σελ. 189 - 190.

11. Ματθ. δ, 18,

ἔπραττον, διότι αὐτὴ ἦτο ἡ τέχνη των καὶ δὲν ἀπεσκόπει εἰς τὴν διασκέδασιν, ἀλλὰ διὰ τὸν πορισμὸν τῶν πρὸς τὴν ζωὴν¹². Τὸ κοπιῶδες δὲ τῆς ἐργασίας τῶν ἀλιέων καὶ μετέπειτα μαθητῶν τοῦ Κυρίου καταδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Πέτρου πρὸς τὸν Κύριον: «Ἐπιστάτα, δι' ὅλης τῆς νυκτὸς κοπιάσαντες οὐδὲν ἐλάβομεν»¹³. Ἡ παρουσία ὅμως τοῦ Κυρίου εἰς τὴν ἐργασίαν των μὲ τοὺς λόγους Του πρὸς τὸν Πέτρον: «ἐπανάγαγε εἰς τὸ θάθος, καὶ χαλάσατε τὰ δίκτυα ὑμῶν εἰς ἄγραν»¹⁴ μαρτυρεῖ ὅτι, ὅσον κοπιώδης καὶ ἐὰν εἶναι ἡ ἐργασία, ἐφ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι θελήσουν νὰ εἶναι σταθεροὶ ἀκόλουθοι τοῦ Χριστοῦ, Ἐκεῖνος θὰ εἶναι πάντοτε σταθερὸς ὁδηγὸς εἰς τὴν ζωὴν των καὶ εἰς τὸ ἐπάγγελμά των.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων πληροφορούμεθα τὴν ὑπαρξιν καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπαγγελμάτων, ἐκτὸς τοῦ τέκτονος καὶ ἀλιέως, ὡς τῶν τεχνιτῶν κατασκευῆς οἰκιῶν καὶ ἄλλων ἔργων, ἀργυροκόπων, ἀργυραμοιβῶν κλπ. Οὕτως ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων πληροφορούμεθα περὶ Δημητρίου τινὸς ἀργυροκόπου (κατεργαζομένου τὸν ἀργυρον), ὁ ὁποῖος πολλοὺς ναοὺς ἀργυροῦς κατεσκεύαζε πρὸς τιμὴν εἰδωλολατρικῶν θεῶν καὶ «παρείχετο τοῖς τεχνίταις ἐργασίαν οὐκ ὀλίγην»¹⁵. Μάλιστα δὲ πιθανὸν νὰ εἶχε ἐργαστήριον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδίδεν ἐργασίαν εἰς ἐργάτας¹⁶. Περὶ τῶν ἀργυραμοιβῶν μᾶς λέγουν οἱ Εὐαγγελισταὶ καὶ εἰς τὸ περιστατικὸν τῆς ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐκδιώξεως τῶν ἐμπόρων ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος.

Ἐκτενὴς λόγος γίνεται ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ περὶ τῆς γεωργικῆς τέχνης. Περὶ αὐτῆς, (περὶ γεωργῶν, ἀγρῶν, ἀμπέλων καὶ ἀμπελουργῶν) ὁμιλεῖ ἰδίως ὁ Κύριος εἰς τὰς διαφόρους παραβολὰς. Παρ' ὅλον ὅτι ὁ σκοπὸς τῶν παραβολῶν ἦτο νὰ διδάξουν ὑψηλὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἀληθείας, ἐν τούτοις αἱ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ληφθεῖσαι εἰκόνες ἐκ τῆς γεωργικῆς καὶ ἀγροτικῆς ζωῆς μαρτυροῦν, ὅχι μόνον τὴν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀσκησιν τῆς γεωργίας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ καὶ τὴν μετ' ἐπιμελείας ἀσχολίαν εἰς αὐτήν. Οὕτως ἐκ τῶν παραβολῶν πληροφορούμεθα περὶ ἀμπελουργοῦ, «ὅστις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκεν»¹⁷. Εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἀκόμη ὁ ἀμπελουργὸς δημιουργεῖ ὅλας τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν μετέπειτα ἐπεξεργασίαν τῶν σταφυλῶν, ὡς τὸν λάκκον, ὁ ὁποῖος συνήθως κατεσκευάζετο ἐπὶ βράχου καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ δύο διαμερισμάτων καὶ τὸν πύργον πρὸς χρῆσιν τῶν καλλιεργούντων τὴν ἀμπελον καὶ τῶν φυλάκων αὐτῆς¹⁸. Εἰς ἄλλην παραβολὴν χαρακτηρίζει τὸν ἑαυτὸν Του ὡς τὴν ἀμπελον τὴν ἀληθινήν, τοὺς πιστοὺς ὡς τὰ κλήματα καὶ τὸν Πατέρα Του ὡς γεωργόν¹⁹. Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφισβήτησεως ὅτι οἱ χαρακτηρισμοὶ αὗτοί τοῦ Κυρίου προϋπέθετον τὴν ὑπαρξιν ἀμπέλων, γεωργῶν κλπ. Μάλιστα ἀναφέρεται ὅτι ὁ Κύριος πιθανὸν νὰ ἔλαβεν ἀφορμὴν διὰ τὴν παραβολὴν «ἀπὸ κληματαριάν, τῆς ὁποίας οἱ πλούσιοι κλάδοι ἐπλαισιώνον τυχόντα παράθυρα τοῦ ἀνωγείου, ὅπου ἐτελέσθη ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος ἢ ἀπὸ τὴν χρυσὴν κληματαριάν ποῦ ἐστόλιζε τὴν ἀνατολικὴν θύραν τοῦ ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων»²⁰.

12. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον - Ἀθήναι 1951, σελ. 78.

13. Λουκ. ε, 5.

14. Αὐτόθι ε, 4.

15. Πράξ. ιθ, 24.

16. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ὑπόμνημα εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων - Ἀθήναι 1955, σελ. 530.

17. Ματθ. κα, 33. Ὅρα καὶ Μάρκ. ιβ, 1-9, Λουκ. κ, 9-16.

18. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 399.

19. Ἰωάνν. ιε, 1-5.

20. Σερ. Παπακώστα - Αἱ Παραβολαὶ τοῦ Κυρίου - Ἀθήναι 1951, σελ. 429.

Με χάριν ὁμως καὶ παραστατικότητα ἐκθέτει ὁ Κύριος τὴν γεωργικὴν ζωὴν, καὶ ἰδίως τὴν σπορὰν τῆς γῆς εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ σπορέως, ἡ ὁποία μνημονεύεται καὶ ἀπὸ τοὺς τρεῖς συνοπτικοὺς Εὐαγγελιστάς. Ἐκεῖ παρουσιάζεται ὁ γεωργὸς σπείρων τὸν ἀγρόν, κατὰ δὲ τὴν σπορὰν ὁ σπόρος δὲν ἔπεσεν ὅλος εἰς τὴν εὐφορον γῆν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ὁδὸν καὶ εἰς τὴν πέτραν καὶ εἰς τὰς ἀκάνθας. Μὲ ἀκρίβειαν λοιπὸν βλέπομεν νὰ περιγράφη εἰς αὐτὴν ὁ Κύριος τὸν τρόπον τῆς σπορᾶς τῆς γῆς ὑπὸ τῶν γεωργῶν²². Εἰς ἄλλην παραβολήν, τὴν ὁποίαν μόνον ὁ Μάρκος ἀναφέρει, εἰκονίζει ἓνα γεωργόν, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἔβαλε τὸν σπόρον εἰς τὴν γῆν, ἐπανέρχεται εἰς τοὺς συνήθεις τρόπους ζωῆς καὶ ἀναμένει μὲ ἐλπίδα καὶ ὑπομονὴν τὴν ἐπὶ τοῦ σπέρματος ἐπενέργειαν τῶν δυνάμεων τῆς γῆς· «καὶ καθεύδῃ καὶ ἐγείρεται νύκτα καὶ ἡμέραν καὶ ὁ σπόρος βλαστάνῃ καὶ μηκύνῃται ὥς οὐκ οἶδεν αὐτός»²³. Ὅταν δὲ ὁ καρπὸς νὰ ὠριμάσῃ καὶ εἶναι ἕτοιμος πρὸς θερισμόν, τότε ὁ κύριος τοῦ ἀγροῦ «ἀποστέλλει τὸ δρέπανον, ὅτι παρέστηκεν ὁ θερισμός»²⁴. Πάντα ταῦτα, καίτοι πρὸς ἄλλον σκοπὸν ἀποβλέπουν, ἀποδεικνύουν ὅχι μόνον τὴν ἄσκησιν τῆς γεωργίας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ καὶ τὴν γνῶσιν ὅλων τῶν ἀπαραιτήτων μέσων δι' αὐτήν.

Δὲν ἦτο ἄγνωστος τὴν ἐποχὴν τοῦ Κυρίου καὶ ἡ ἄσκησις τοῦ ἐμπορίου, διὰ τοῦτο καὶ μνημονεύεται ὑπ' Αὐτοῦ εἰς μίαν παραβολὴν ἔμπορος καλῶν μαργαριτῶν²⁴ καὶ ἔμπορος, ὁ ὁποῖος, κληθεὶς εἰς τοὺς βασιλικοὺς γάμους, ἡμέλησε νὰ προσέλθῃ καὶ ἀπῆλθεν «εἰς τὴν ἐμπορίαν αὐτοῦ»²⁵, δηλαδὴ εἰς τὸν ἀγῶνα πρὸς ἀπόκτησιν πλούτου.

Καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ὅπου ὁ Κύριος εὐρίσκετο ἐπὶ τῆς γῆς καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους, ὅτε τὸ ἔργον Του συνέχισαν οἱ Ἀπόστολοι, δὲν ἔλειπον ἡ κοινωνικὴ ἀδικία καὶ ἀνισότης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα συνέθεσαν τὸ λεγόμενον «κοινωνικὸν πρόβλημα». Γνωστὸν εἶναι ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῆς γῆς ὑπῆρξε καθαρῶς πνευματικὸς καὶ θρησκευτικὸς. «Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου»²⁶, ἔλεγε, καὶ «ἐμὸν βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον»²⁷. Καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς ἦτο «ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ»²⁸, ἵνα πιστεῦσωσιν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ἔχουν ζωὴν αἰώνιον καὶ γίνουν ὅλοι τέλειοι²⁹. Ἐπομένως κύριος σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῆς γῆς ἦτο ἡ ἱδρυσις τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ ἡ δημιουργία ὅλων ἐκείνων τῶν προϋποθέσεων, ὅπου ὁ Θεὸς καὶ τὸ ἅγιον Θέλημά Του θὰ δεσπόζῃ ἐπὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου³⁰. Ἐν τούτοις ὁ Κύριος δὲν ἡδιαφόρησε διὰ τὸν πόνον καὶ τὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐνδιεφέρθη ζωηρότατα. Πρωτίστως ἐνδιεφέρθη διὰ τὸν ψυχικὸν πόνον καὶ διὰ τὰ ἡθικὰ προβλήματα· δὲν ἔμεινεν ὁμως ἀδιάφορος οὔτε πρὸς τὸν σωματικὸν πόνον, οὔτε πρὸς τὰ ὕλικά του προβλήματα³¹, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι οἱ λόγοι, τὰ ἔργα καὶ αἱ ἀπόψεις Του περὶ τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου εἶχον τὸν Θεὸν

21. Λουκ. η, 5-8. Ὅρα καὶ Ματθ. ιγ, 3 κ. ἐξ., Μάρκ. δ, 3-8.

22. Μάρκ. δ, 27.

23. Αὐτόθι δ, 29.

24. Ματθ. ιγ, 45.

25. Αὐτόθι κβ, 5.

26. Ἰωάνν. ιη, 36.

27. Ἰωάνν. δ, 34.

28. Ἰωάνν. γ, 17.

29. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 28.

30. Αὐτόθι, σελ. 29.

31. Θεοδ. Ψυχάκη - Χρ. Ἡθικὴ - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 108.

καὶ τὸ ἅγιον Θέλημά Του ὡς κέντρον³². Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀδιαφορήσῃ ὁ Ἰησοῦς διὰ τὰς κακὰς πολλάκις κοινωνικὰς συνθήκας τῆς ἐποχῆς, αἱ ὁποῖαι συνέθλιβον τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ ἠμπόδιζον τὴν πρὸς τὰ ἄνω ἀνάτασιν τῆς. Τοῦναντίον ἤλθε πολὺ πλησίον εἰς τὸν πόνον καὶ τὰ δεινὰ τῶν πτωχῶν καὶ ἐκαυτηρίασε μετὰ τόσης δυνάμεως τὴν σκληρότητα τῶν πλουσίων, ὥστε σήμερον χαρακτηρίζεται ὑπὸ πολλῶν τὸ Εὐαγγέλιόν Του ὡς τὸ Εὐαγγέλιον τῶν πτωχῶν³³.

Ἐπειδὴ τὰ διάφορα κοινωνικά καὶ οἰκονομικά προβλήματα τῆς ζωῆς ἔχουν μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἐπίγειον ὑπαρξίν τῆς καὶ μεγάλην ἐπίδρασιν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ζήτημα τῆς σωτηρίας καὶ τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ κοινωνίας, ἡ δὲ λύσις αὐτῶν ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἐντίμου ἐργασίας, διὰ τοῦτο θὰ χωρήσωμεν ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς θέσεως τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν προβλημάτων, ὡς αὕτη διατυπώσεται εἰς τὰ Εὐαγγέλια.

Σαφὴς ὑπῆρξεν ἡ θέσις τοῦ Κυρίου ἔναντι τῶν κοινωνικῶν τάξεων τῶν πλουσίων καὶ τῶν πτωχῶν τῆς ἐποχῆς Του, ἡ ὁποία εἶναι καὶ θέσις τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ πᾶσαν ἐποχὴν. Ὡς γνωστὸν ἡ πενία ἀπετέλει τὴν κυριωτέραν αἰτίαν καὶ τὸ οὐσιωδέστερον μέρος τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος³⁴. Ἐν τούτοις ὁμοῦς τὸ Εὐαγγέλιον ἀντιμετωπίζει τοῦτο πρωτίστως ἀπὸ θρησκευτικῆς πλευρᾶς καὶ δευτερευόντως ἀπὸ ὕλικῆς ἢ οἰκονομικῆς τοιαύτης. Ὁ Κύριος βλέπει τοὺς πτωχοὺς ὄχι ἁπλῶς ὡς πτωχοὺς, ἀλλ' ὅπως ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ἁμαρτωλὰ κυρίως ὄντα, πρόθυμος νὰ προσφέρῃ εἰς αὐτοὺς τὴν ἀναγεννώσαν καὶ ἁγιάζουσαν Θεῖαν Χάριν. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ὑπερτονίζῃ τις, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, τὴν πενίαν καὶ νὰ τὴν θεωρῇ ὡς μέσον διὰ τὴν σωτηρίαν του, διότι ὁ Κύριος εἶπε: «μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε καὶ τί πίητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσησθε. Οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖον ἐστὶ τῆς τροφῆς καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος;»³⁵ Δηλαδή ἡ φιλαργυρία καὶ ἡ πλεονεξία δὲν ἔχει θέσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ πτωχοῦ, ἀλλὰ τὸ πρῶτιστον ποῦ πρέπει νὰ ἐπιζητῇ εἶναι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἀναγέννησις διὰ τῆς Θείας Χάριτος.

Οἱ πτωχοὶ ὁμοῦς, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀναγεννηθῇ διὰ τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ εἶναι ὀλίγοι, ἐνῶ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ συμπνίγεται ἀπὸ τὰ δεινὰ τῆς πενίας καὶ τῶν στερήσεων. Ὁ Κύριος, ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον, ἀνεζωογόνησε τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ κηρύγματος τῆς ἀλληλεγγύης καὶ ἀγάπης πρὸς πάντας. Καὶ τὸ κήρυγμα τοῦτο εὔρεν ἀπήχησιν κυρίως εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐστεροῦντο αὐτῶν, περιεφρονοῦντο, ὑπέφερον, ἦσαν πτωχοί³⁶. Ἐλύτρωσε τὸν ἀνθρώπον ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τὸν πόνον. Εἶναι ὁ ἰατρὸς ψυχῶν καὶ σωμάτων. Εἶναι Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος δίδει τὴν θεραπείαν εἰς τυφλοὺς, λεπρούς, χωλοὺς καὶ ἀναπήρους· «τυφλοὶ ἀναβλέπουσι καὶ χωλοὶ περιπατοῦσι, λεπροὶ καθαρίζονται καὶ κωφοὶ ἀκούουσι, νεκροὶ ἐγείρονται καὶ πτωχοὶ εὐαγγελίζονται»³⁷. Ὁ εὐαγγελισμὸς λοιπὸν τῶν πτωχῶν ἦτο σαφῶς ἔργον τοῦ Μεσσίου, ὡς ὁ ἴδιος ὁ Κύριος διεκήρυξεν εἰς Ναζαρέτ μετὰ τοὺς λόγους: «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρῦξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἄφεσει, κηρῦξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν»³⁸. Οἱ πτωχοὶ συνήθως παρημελοῦντο

32. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 35.

33. Αὐτόθι, σελ. 39.

34. Αὐτόθι, σελ. 40.

35. Ματθ. στ, 25.

36. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 41.

37. Ματθ. ια, 5.

38. Λουκ. δ, 18 - 21.

καὶ περιεφρονοῦντο, ὡς ἄνευ ἀξίας καὶ ὡς ἁμαθεῖς³⁹. Ὁ Χριστὸς ὁμοῦς ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς αὐτούς, ἔδωκε τὸ φῶς εἰς τοὺς τυφλοὺς καὶ τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς δούλους καὶ αἰχμαλώτους. Πτωχὸς λοιπὸν δὲν ἦτο μόνον ὁ ἄπορος καὶ ὁ οἰκονομικῶς ἐνδεής, ἀλλὰ καὶ ὁ κοινωνικῶς ἀδύνατος, ὁ ταπεινόφρων καὶ πρᾶος καὶ γενικῶς ὁ εὐσεβής⁴⁰. Ὑπ' αὐτὴν τὴν εὐρείαν ἔννοιαν χρησιμοποιοῖται πολλάκις καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡ λέξις.

Ἐξετάζοντες τὴν θέσιν τῶν Ἱερῶν Εὐαγγελίων καὶ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων ἔναντι τῶν πτωχῶν, θὰ διαπιστώσωμεν πρωτίστως ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Κύριος προήρχετο ἐκ πτωχῶν γονέων, ἐξέλεξε τοὺς μαθητάς Του ἐκ τῶν πτωχῶν ἐπαγγελματικῶν τάξεων καὶ τὸ κήρυγμά του εἶχεν ἰδιαίτεραν ἀπήχησιν καὶ ἀποδοχὴν εἰς τὰς καρδίας τῶν πτωχῶν, παρὰ εἰς τὰς καρδίας τῶν σκληρῶν πλουσίων. Τοῦτο ὁμοῦς δὲν ἐσήμαινεν ὅτι ὁ Κύριος ἐθεώρει καὶ ἐκήρυττεν ὡς ἀρετὴν τὴν πενίαν, οὔτε προκύπτει ἐκ μαρτυριῶν τοῦ Εὐαγγελίου ὅτι ἡ οἰκονομικὴ πενία ἐξασφαλίζει τὸ δικαίωμα εἰσόδου εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ⁴¹. Βασικὴ προϋπόθεσις κατακτήσεως τῆς Βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐλέγχθη, εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ἀναγέννησις τοῦ πιστοῦ καὶ ὁ φωτισμὸς διὰ τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ παραβολὴ τῶν βασιλικῶν γάμων, ὅπου ἐκεῖ ὁ Κύριος ἀναφέρει ὅτι, μετὰ τὴν ἄρνησιν τῶν πρώτων κεκλημένων νὰ παραστοῦν εἰς τοὺς γάμους, ἐπληρώθη ὁ οἶκος, ἀφοῦ «ἐξελθόντες οἱ δούλοι ἐκεῖνοι εἰς τὰς ὁδοὺς, συνήγαγον πάντας ὅσους εὔρον»⁴². Ὅταν ὁμοῦς εἰσῆλθεν ὁ βασιλεὺς καὶ εἶδε τοὺς κεκλημένους, «εἶδεν ἐκεῖ ἄνθρωπον οὐκ ἐνδεδυμένον ἔνδυμα γάμου»⁴³. Τί ἐσήμαινε τοῦτο; Ὑπάρχουν χριστιανοί, οἱ ὅποιοι, παρ' ὅλον ὅτι ἐκαθαρίσθησαν διὰ τοῦ Ἀγίου Βαπτίσματος, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν ζωὴν τῆς ἁμαρτίας. Τούτους ὁμοῦς σαφῶς διακρίνει ὁ Θεὸς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως⁴⁴. Καὶ τὸν ἄνθρωπον αὐτόν, λέγει ἡ παραβολή, ὁ ὅποιος δὲν εἶχεν ἔνδυμα γάμου, ἐξέβαλεν ὁ βασιλεὺς ἐκ τοῦ νυμφῶνος, διότι, ἐπισφραγίζει ὁ Κύριος «πολλοὶ εἰσὶν οἱ κλητοί, ὀλίγοι οἱ ἐκλεκτοί»⁴⁵. Ἐπομένως ἐὰν ἡ πτωχεία ἦτο βασικὴ προϋπόθεσις τῆς σωτηρίας, τότε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀνθρώπων, τὸ ὅποιον κατὰ κανόνα πένεται καθ' ὅλας τὰς ἐποχάς, θὰ εἰσῆρχετο εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ⁴⁶. Βεβαίως ὁ Κύριος εἶπε: «τοὺς πτωχοὺς πάντοτε ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν, ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε»⁴⁷, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐσήμαινεν ὅτι ἡ πενία καὶ αἱ στερήσεις θὰ ἔλειπον ἀπὸ τὴν γῆν. Ἀπλῶς ὑπενθυμίζει εἰς τοὺς μαθητάς ὅτι, πρὸ τοῦ οἰουδήποτε ὑψηλοτέρου καθήκοντος, πρέπει νὰ ὑποχωρῇ ἀκόμη καὶ τὸ καθήκον πρὸς τοὺς πτωχοὺς. Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω δικαίως ἐπετιμήθη ὁ Ἰούδας διὰ τοὺς λόγους τοῦ σχετικῶς μὲ τὸ πολῦτιμον μύρον, μὲ τὸ ὅποιον ἡ γυνὴ τοῦ Εὐαγγελίου ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, διότι οὐδόλως δύναται νὰ θεωρηθῇ παράλογος οἰαδήποτε προσφορά, ὅσον μεγάλη καὶ ἂν εἶναι ἡ ὕλική της ἀξία, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὑπάρχουν ἄνθρωποι πενόμενοι ἢ ἀκόμη καὶ ἀποθνήσκοντες ἐκ πείνης. Ὁ Θεὸς ἔχει τὴν πρώτην θέσιν τῶν διαφερόντων μας καὶ ὕστερον ὅλοι οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι. Τοῦτο ἄλλωστε οὐδόλως ἀποκλείει τὴν μέριμναν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν. Ἐπομένως καὶ ἡ ἀνοικοδόμησις περικαλλῶν ναῶν καὶ ἡ διακόσμησις αὐτῶν καὶ ἡ

39. Π. Ν. Τρεμπέλα - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 218.

40. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 42.

41. Αὐτόθι, σελ. 45.

42. Ματθ. κβ, 10.

43. Ματθ. κβ, 11.

44. Σερ. Παπακώστα - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 423.

45. Ματθ. κβ, 14.

46. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 45.

48. Ματθ. κατ, 11 - Πρβλ. καὶ Μάρκ. ιδ, 7, Ἰωάνν. ιβ, 8.

προσφορά διαφόρων αφιερωμάτων εις αὐτοὺς ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει δύναται νὰ θεωρηθῇ παράλογος, ἀφοῦ σκοπὸν ἔχουν νὰ ὑμνήσουν τὸ ἅγιον ὄνομα τοῦ Δημιουργοῦ. Τὸ Εὐαγγέλιον λοιπὸν οὔτε τὴν πενίαν διδάσκει, οὔτε προϋποθέτει τὴν διαιωνίσιν αὐτῆς μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, οὔτε δύναται νὰ θεωρήσῃ τὴν πτωχείαν προϋπόθεσιν τῆς ἠθικῆς τελειότητος των καὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, μόνον διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἀνακαινίσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτόν.

Ὁ Κύριος, ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν γῆν, εἶδε μεταξύ τῶν ἄλλων ὅτι ὁ πόνος, αἱ στερήσεις καὶ ἡ πτωχεία γενικῶς ἐμάστιζον τὴν μεγίστην μερίδα τῶν ἀνθρώπων, οἱ δὲ πλούσιοι ἀπετέλουν τὴν μικρὰν καὶ προνομιούχον μερίδα τῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία κατεπίεζε τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀδυνάτους. Διὰ τοῦτο τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Κυρίου ἐξ ἀρχῆς ἐξεδηλώθη ἰδιαίτερον πρὸς τοὺς πτωχοὺς, τὸ δὲ Εὐαγγέλιόν Του θεωρεῖ τὴν συμπεριφορὰν τῶν πιστῶν πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ πάσχοντας ὡς κριτήριον, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ κριθοῦν, ἐὰν εἶναι ἄξιοι τῆς αἰωνίου ζωῆς ἢ τῆς αἰωνίου κολάσεως.⁴⁸ «ἐπίνασα καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα καὶ ἐποτίσατέ με, ξένος ἦμην καὶ συνηγάγετέ με, γυμνὸς καὶ περιεβάλετέ με...»⁴⁹. Καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν τὸ κριτήριον δὲν εἶναι ἡ ἐκδήλωσις ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐνδιαφέροντος πρὸς τὸν ἴδιον τὸν Κύριον, ἀλλὰ πρὸς τοὺς «ἀδελφούς Του τοὺς ἐλαχίστους»⁵⁰. Ἦν ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς θεωρεῖ τοὺς πτωχοὺς καὶ πάσχοντας ἀδελφούς Του εἶναι ἀπολύτως σύμφωνον πρὸς τὸν χαρακτήρα Του ὡς Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὡς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ⁵¹. Δι' αὐτόν ἀκριδῶς τὸν λόγον καὶ ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία θεωρεῖ ὡς ἱερὰν ὑποχρέωσιν τῆς τὴν μέριμναν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν καὶ ἀποκλήρων, τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν ἀναπήρων, δούλων καὶ ὄλων τῶν καταπιεζομένων. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἵδρυσε κατὰ καιροὺς πλείστας ὅσας φιланθρωπικὰς ὀργανώσεις καὶ ἰδρύματα, ἡ δὲ ἄσκησις τῆς φιλανθρωπίας καὶ ἐλεημοσύνης θεωρεῖται ὡς μία τῶν σπουδαιοτέρων χριστιανικῶν ἀρετῶν, ὡς τοῦτο προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ γνωστοῦ μακαρισμοῦ: «μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται»⁵². Χαρακτηρίζεται δὲ ὑπὸ πολλῶν ἡ ἐλεημοσύνη ὡς ὁ ἀδάμας τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν⁵³.

Ὡς πληροφορούμεθα ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, ἡ φιλανθρωπία καὶ μέριμνα ὑπὲρ τῶν πτωχῶν παρετηρεῖτο καὶ μεταξύ θαρβάρων καὶ ἀπολιτίστων λαῶν. Συγκινητικὴ εἶναι ἡ ἐκδηλωθεῖσα φιλανθρωπία τῶν κατοίκων τῆς Μελίτης (σημερινῆς Μάλτας), ὅταν ἀπεβιδάσθησαν ἐκεῖ ὡς ναυαγοὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ οἱ συνοδοὶ του: «Καὶ διασωθέντες τότε ἐπέγνωσαν ὅτι Μελίτη ἡ νῆσος καλεῖται. Οἱ δὲ θάρβαροι παρεῖχον αὐτὴν τυχούσαν φιλανθρωπίαν ἡμῖν, λέγει ὁ Παῦλος· ἀνάψαντες γὰρ πυρὰν προσελάβοντο πάντας ἡμᾶς διὰ τὸν ὑετὸν τὸν ἐφειστώτα καὶ διὰ τὸ ψῦχος»⁵⁴. Τὸ παράδειγμα τοῦτο εἶναι ἄξιον ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ δύναται νὰ ἀποτελέσῃ παράδειγμα μιμήσεως ἀπὸ ὅλους ἡμᾶς, ὥστε εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῆς συμπαθείας καὶ ἀγάπης πρὸς τοὺς ἐν στενοχωρίᾳ καὶ ἀθλίᾳ καταστάσει εὕρισκομένους ἀδελφούς μας νὰ μὴ κάμνωμεν διακρίσεις φυλῆς ἢ θρησκευματος, ἀλλὰ νὰ ἀνακουφίζωμεν ὅλους ἀνεξαιρέτως, πράττοντες πᾶν ὅ,τι ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἡμᾶς⁵⁵. Τοῦτο καθίσταται φανερόν καὶ ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦ καλοῦ Σαμαρεί-

48. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - "Ενθ' ἀνωτέρω, σελ. 46.

49. Ματθ. κε, 35.

50. Αὐτόθι, 40.

51. Π. Ν. Τρεμπέλα - "Ενθ' ἀνωτέρω, σελ. 465.

52. Ματθ. ε, 7.

53. Σεφ. Παπακώστα - Ἡ ἐπὶ τοῦ "Ορους Ὀμιλία τοῦ Κυρίου - Ἀθῆναι 1948, σελ. 76.

54. Πράξ. κη, 1-2.

55. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ὑπόμνημα εἰς τὰς Πράξεις - "Ενθ' ἀνωτέρω, σελ. 672.

του, όπου εκεί ο Κύριος, εις τὸ ἐρώτημα τοῦ νομικοῦ «καὶ τίς ἐστὶ μου πλησίον»⁵⁶, ἐξηγεῖ ὅτι πλησίον εἶναι πᾶς ἄνθρωπος, ἡ δὲ πρὸς αὐτὸν ἀγάπη πρέπει νὰ εἶναι συνεχῆς καὶ ἱκανὴ νὰ βοηθήσῃ τὸν ἐνδεῆ καὶ πάσχοντα θετικά.

Ἄλλο χαρακτηριστικὸν σημεῖον ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκδηλοῦται ἡ ἀγάπη τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς, εἶναι ὅτι εἰς τὴν Χριστιανικὴν κοινωνίαν ἡ πενία δὲν εἶναι πλέον καταισχύνῃ πού ἐκμηδενίζει τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα, ἀλλὰ τούναντίον οἱ πτωχοὶ κατέχουν πλέον περίδλεπτον θέσιν ἐν αὐτῇ. Ὁ Κύριος πρῶτος ἐγεννήθη ὑπὸ συνθήκας πτωχείας καὶ ἐν συνεχείᾳ ἔζη βίον πένητα καὶ πλήρη στερήσεων⁵⁷. Ἡ πτωχεία Του ἦτο τόση, ὥστε ὁ ἴδιος εἶπε περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του: «Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ Οὐρανοῦ κατασκηνώσεις, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει»⁵⁸. Οἱ λόγοι αὗτοί ἀποτελοῦν καὶ ὑπόμνησιν πρὸς τοὺς μαθητάς Του, ὅτι, ἀκολουθοῦντες Αὐτόν, νὰ μὴ ἀναμείνουν μεγάλα πράγματα, ἀλλὰ ἡμπορεῖ νὰ ἐμπέσουν καὶ εἰς πτωχείαν καὶ ἀφάνειαν. Ἐπομένως κυρία ἐπιδιώξις των θὰ εἶναι ὅχι αἱ ἀνέσεις τῆς παρούσης ζωῆς, πρὸς τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἀδιαφοροῦν, ἀλλ' ὁ Οὐρανός⁵⁹. Τοῦτο θεδαίως εἶναι ἄριστον δίδαγμα καὶ πρὸς πάντα ἐργαζόμενον, ὅτι ἡ ἐργασία μὲ τὰ ἀγαθὰ πού προσφέρει δὲν ἐξασφαλίζει τὴν ἀληθινὴν καὶ ἀναφαίρετον εὐτυχίαν, ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀντιληφθῇ ὅτι εἶναι οἰκονόμος τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν καὶ ἐπομένως χρέος ἔχει νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν εἰλικρινῆ του ἀγάπην πρὸς τὸν συνάνθρωπόν του καὶ νὰ ἀνατείνῃ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν διάνοιαν πρὸς τὸν Θεόν. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν οἱ πτωχοί, ἀντὶ καταισχύνῃς, πρέπει νὰ αἰσθάνωνται ὑπερηφάνειαν διὰ τὴν πτωχείαν των, ἀφοῦ καὶ ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἦσαν ἀμπτωχοὶ καὶ οἱ πρῶτοι πιστοὶ καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἁγίων καὶ μαρτύρων τῆς πίστεώς μας. Ἀσφαλῶς εἰς τὸν κόσμον τοῦτον σήμερον τὸν γῆϊον καὶ φθαρτὸν τιμῶνται ἄνθρωποι καὶ ἀναγνωρίζονται ἀξίαι χωρὶς ἐσωτερικὸν ὑπόβαθρον· εἰς τὴν γνησίαν ὁμῶς χριστιανικὴν κοινωνίαν αἱ ἀξίαι τοῦ κόσμου τούτου καταπίπτουν, διότι ἀναγνωρίζεται ἡ ἀξία τῆς ψυχῆς. Ὁ Σωτὴρ τοὺς ἀσήμεους καὶ πτωχοὺς κατὰ κόσμον ἀνύψωσε καὶ ἐπροτίμησεν ἀντὶ τῶν ὑποκριτῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων εἰς τὴν Βασιλείαν Του⁶⁰. Πρὸς τὴν πτωχὴν κατὰ κόσμον ἀκολουθίαν Του εἶπε: «Μὴ φοβοῦ τὸ μικρὸν ποίμνιον· ὅτι εὐδόκησεν ὁ πατὴρ ἡμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν»⁶¹. Δὲν εἶναι ἐπίσης ἄνευ σημασίας καὶ ὁ μακαρισμὸς τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς πτωχοὺς «μακάριοι οἱ πτωχοὶ ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ»⁶². Θεωρεῖ τούτους μακαρίους, διότι ἐγκαταλείπουν τὰ πάντα καὶ δέχονται νὰ ἀκολουθήσουν τὸν Κύριον. Εἶναι δὲ κυρίως μακάριοι, ὅχι διότι εἶναι πτωχοί, ἀλλὰ διότι διαθέτουν τὴν ψυχὴν εἰς συναισθήματα ταπεινά. Χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ εἶναι καὶ ἡ παραβολὴ τοῦ μεγάλου δειπνοῦ, ὅπου ὁ Κύριος λέγει εἰς τὸν δούλον νὰ ἀπευθυνθῇ εἰς τὴν τελευταίαν τάξιν τῆς κοινωνίας καὶ νὰ καλέσῃ εἰς τὸ δεῖπνον «τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀναπήρους καὶ χωλοὺς καὶ τυφλοὺς»⁶³. Ἐπομένως οἱ ἄσημοι τοῦ κόσμου, ἐφ' ὅσον ἡ ψυχὴ των τὰ ἄνω φρονεῖ καὶ τὰ ἄνω ἐπιζητεῖ, γίνονται οἱ δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ.

Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς πτωχοὺς φανερώνεται διὰ τῆς

56. Λουκ. ι, 25 - 37.

57. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 50.

58. Ματθ. η, 20.

59. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον - Ἀθήναι 1952, σελ. 300.

60. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 52.

61. Λουκ. ιβ, 32.

62. Αὐτόθι στ, 20.

63. Λουκ. ιδ, 21.

ασκήσεως ὑπ' αὐτῶν τῆς φιланθρωπίας ἢ ἐλεημοσύνης. Ἡ ἀρετὴ δὲ τῆς ἐλεημοσύνης, κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰς τὸν πλούσιον νεανίσκον, δημιουργεῖ τὸν ἰδεώδη τύπον τοῦ Χριστιανοῦ. Ὁ Κύριος διὰ τῶν λόγων Ἰου πρὸς αὐτὸν «εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δός πτωχοῖς»⁶⁴ ἤθελε νὰ ἐκριζώσῃ τὴν ἀδυναμίαν τῆς φιλοπλουτίας καὶ φιλοχρηματίας του. Τὸ βαθύτερον ὅμως νόημά της ἦτο ὅτι ὁ χριστιανὸς ὀφείλει χάριν τοῦ Χριστοῦ νὰ θυσιάσῃ τὰ πάντα, ἐὰν αὐτὰ ἀποτελοῦν ἐμπόδιον νὰ Τὸν ἀκολουθήσῃ. Διότι «οὐδεὶς ἐστίν, ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν ἢ γονεῖς ἢ ἀδελφούς ἢ γυναῖκα ἢ τέκνα ἐνεκεν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὃς οὐ μὴ ἀπολάβῃ πολλαπλασίονα ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώνιον»⁶⁵. Ὅ,τι λοιπὸν ἐθυσίασαν ἢ θυσιάζουν οἱ πιστοὶ διὰ τὸν Χριστὸν ἀνταπεδόθη καὶ ἀνταποδίδεται ἐν τῷ Χριστῷ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ⁶⁶.

Συγκινητικὰ παραδείγματα ἐκδηλώσεως ἀγάπης καὶ φιланθρωπίας πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ πάσχοντας γενικῶς μᾶς παρέχουν αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ἐκ τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινωνίας. Οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν πτωχοί, ἀλλ' οὐδεὶς ὑπέφερεν ἐκ τῆς πενίας του, διότι ἐνισχύοντο ἐκ τῶν γενναίων εἰσφορῶν τῶν ἀδελφῶν των, οἱ ὅποιοι εἶχον οἰκονομικὴν τινα ἄνεσιν· «οὐδὲ γὰρ ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς· ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων»⁶⁷. Βεβαίως ἡ ἐνέργεια αὐτῆς τῆς πωλήσεως κτημάτων δὲν ἦτο καθολικὴ, οὔτε τὰ πάντα ἐπώλουν, διότι, ἐὰν πάντες οἱ πιστοὶ ἐπώλουν τὰς οἰκίας των, ποῦ θὰ κατώκουν;⁶⁸ Τοῦτο ἐγένετο πολλάκις διὰ νὰ πληρωθῇ τὸ κοινὸν ταμεῖον, τὸ προωριμένον διὰ τοὺς πτωχοὺς. Ἐπομένως οἱ πωλοῦντες διάφορα κτήματα δὲν ἐχρησιμοποιοῦν τὰ χρήματα διὰ τὴν προμήθειαν κοινῆς παρακαταθήκης πρὸς ὑποστήριξιν παντὸς μέλους τῆς Χριστιανικῆς κοινότητος, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν πτωχῶν. Δι' αὐτὸ τὰ χρήματα «ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων· διεδίδото δὲ ἐκάστῳ καθότι ἂν τις χρεῖαν εἶχεν»⁶⁹. Ἐπομένως ἡ διανομὴ μεταξὺ τῶν πτωχῶν ἐγένετο ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν ἐνὸς ἐκάστου. Εἰς αὐτὴν ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν τὸ ἄωρον τῆς ἡλικίας, ἡ ἀσθένεια τοῦ σώματος, ἡ ἀνικανότης πρὸς ἐργασίαν, ἡ ἀνεπάρκεια τῶν διανοητικῶν δυνάμεων, ἡ στέρησις συγγενῶν δυναμένων νὰ βοηθήσουν τοὺς πάσχοντας τούτους καὶ τὰ παρόμοια⁷⁰. Δὲν ἔλειπον βεβαίως ἐνταῦθα καὶ παραδείγματα ἄκρως συγκινητικὰ, ὡς τοῦ ἐκ τῶν Ἀποστόλων Βαρνάβα, Κυπρίου τῷ γένει· «ὑπάρχοντος αὐτῷ ἀγροῦ, πωλήσας ἤνεγκε τὸ χρῆμα καὶ ἔθηκε παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων»⁷¹. Ὁ ἀγρὸς αὐτοῦ ἦτο ἡ μόνη πιθανῶς ἰδιοκτησία του. Ἀποξενωθείς ὅμως αὐτοῦ, ἔζη διὰ τῆς ἐργασίας τῶν ἰδίων του χειρῶν, ὡς καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι Ἀπόστολοι⁷². Πάντα τὰ ἀνωτέρω φανερώνουν τὸ ἀληθὲς πνεῦμα ἀγάπης, τὸ ὁποῖον ἐκυριάρχει μεταξὺ τῶν πρώτων Χριστιανῶν καὶ τὴν πραγματικὴν πίστιν των. Ἀλλωστε δὲν ἦτο ἄγνωστον καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Κύριος, μολοντί ἔζη ἐκ τῶν συνεισφορῶν τῶν ἄλλων⁷³, ἐν τούτοις ἔδιδε καὶ εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐλεημοσύνην. Παρ' ὅλον ὅτι, ὡς πτωχὸς ποῦ ἦτο,

64. Ματθ. ιθ, 21, Λουκ. ιη, 22, Μάρκ. ις, 24.

65. Λουκ. ιη, 29 - 30.

66. Π. Ν. Τρεμπέλα - "Ενθ' ἀνωτέρω, σελ. 524.

67. Πράξ. δ, 34.

68. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ὑπόμνημα εἰς τὰς Πράξεις - "Ενθ' ἀνωτέρω, σελ. 171.

69. Πράξ. δ, 35.

70. Π. Ν. Τρεμπέλα - "Ενθ' ἀνωτέρω, σελ. 172.

71. Πράξ. δ, 36 - 37.

72. Π. Ν. Τρεμπέλα - "Ενθ' ἀνωτέρω, σελ. 174.

73. Λουκ. η, 3.

θά ἡδύνατο νὰ δικαιολογηθῇ ἐὰν δὲν προσέφερεν ἐλεημοσύνην εἰς τοὺς πτωχοὺς, αὐτὸς ὅμως δὲν τοὺς παρημέλει, ἰδίως δὲ κατὰ τὰς θρησκευτικὰς ἐορτάς⁷⁴. «Ἀγόρασον ὧν χρεῖαν ἔχομεν εἰς τὴν ἐορτήν, ἣ τοῖς πτωχοῖς, ἵνα τι δῶν»⁷⁵.

Ἐκτὸς τῶν πτωχῶν, οἱ Ἱεροὶ Εὐεγγελισταὶ εὐρύτατα ὁμιλοῦν καὶ περὶ τῆς ἐτέρας κοινωνικῆς τάξεως, τῶν πλουσίων. Καὶ ὁ πλοῦτος, ὅπως καὶ ἡ πενία καὶ ἡ ἐργασία, ἐξετάζεται ὑπὸ αὐτῶν πάντοτε ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν Βασιλείαν Του. Ὡς προϊὼν οὗτος τῆς ἐργασίας τοῦ ἀνθρώπου, δὲν καθίσταται αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἐμπόδιον διὰ τὴν σωτηρίαν του καὶ τὴν ἑνωσὶν του μετὰ τὸν Θεόν, ἀλλ' ἡ κακὴ χρῆσις του. Ἀνέκαθεν ὁ πλοῦτος ἦτο ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα θέλγητρα ποὺ ἀπατοῦν πολλάκις τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος χρησιμοποιεῖ δριμυτάτην γλῶσσαν ἐναντίον τῶν πλουσίων. Ἰδοὺ τί λέγει πρὸς τοὺς μαθητὰς Του: «Πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελεύσονται. Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐθαμβοῦντο ἐπὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ· ὁ δὲ Ἰησοῦς πάλιν ἀποκριθεὶς λέγει αὐτοῖς· τέκνα, πῶς δύσκολόν ἐστι τοὺς πεποιθότας ἐπὶ χρήμασιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν· εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς ραφίδος εἰσελθεῖν ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν»⁷⁶. «Μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σῆς καὶ θρῶσις ἀφανίζει καὶ ὅπου κλέπται διορύσσουσι καὶ κλέπτουσιν». «Οὐδεὶς δύναται δυοὶ κυρίους δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει ἢ ἐνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ»⁷⁷. Δυστυχῶς οἱ ἄνθρωποι, ἔνεκα τῆς μωρίας των, θεωροῦν τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν ὡς τὸν μόνον τρόπον νὰ ἀποκτήσουν τὴν εὐτυχίαν των. Θεωροῦν αὐτὰ ὡς τὸ ὑψιστον ἀγαθὸν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τοποθετοῦν τὸν Οὐρανὸν καὶ τὸν Παράδεισον ἐπὶ τῆς γῆς. Μὴ ὑπολογίζοντες δὲ τὰ πνευματικὰ καὶ οὐράνια ἀγαθὰ, παραμερίζουν ὡς δευτέρου λόγου ἀξίαν τὴν παράκλησιν τοῦ Θεοῦ⁷⁸. Ἐναντίον αὐτῶν τῶν πλουσίων ὑπῆρξε δριμύτατος ὁ Ἰησοῦς· «οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν»⁷⁹. Αὐτοὶ οἱ πλούσιοι δηλαδὴ, ὅταν θὰ ἀπέλθουν τοῦ παρόντος κόσμου, θὰ στερηθοῦν τῆς παρηγορίας τῶν αὐτῆς καὶ θὰ ἀπωλέσουν τὸν Οὐρανόν. Τέλος ἀπὸ τοὺς μαθητὰς Του ζητεῖ ἀπάρνησιν ὅλων τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν· ἄλλως ἀρνεῖται εἰς αὐτοὺς τὴν ιδιότητα τοῦ μαθητοῦ Του· «πᾶς ἐξ ὑμῶν, ὃς οὐκ ἀποτάσσεται πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, οὐ δύναται εἶναί μου μαθητὴς»⁸⁰.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω καταδεικνύουν σαφέστατα ὅτι ὁ Κύριος καταδικάζει ἀπεριφράστως τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πλουτοκρατίαν, θεωρῶν τοὺς πλουσίους προσδεδεμένους εἰς τὰ θέλγητρα καὶ τὴν ἀπάτην τοῦ πλούτου καὶ δούλους τοῦ μαμωνᾶ. Καὶ ἂν οὕτως ἐξεφράζετο περὶ τῶν πλουσίων εἰς ἐποχὴν, ὅπου δὲν ὑπῆρχε καὶ μεγάλη ἀπόστασις οἰκονομικῆ μεταξὺ τῶν εὐπόρων καὶ πτωχῶν τάξεων, εἶναι δυνατόν νὰ φαντασθῇ κανεὶς πόσον κατηγορηματικώτερος καὶ δριμύτερος θὰ ἦτο εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν σημερινῶν γιγάντων τοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ συγχρόνου πλουτοκρατικοῦ καθεστῶτος⁸¹, τὸ ὅποιον ἔχει πιστεῦσει δυστυχῶς ὅτι ὁ πλοῦτος εἶναι τὸ μόνον μέσον ποῦ προσφέρει τὴν μεγαλυτέραν εὐτυχίαν εἰς τὸν ἄνθρωπον; Οἱ ἄνθρωποι, δυστυχῶς, κυριευμένοι ὑπὸ τῶν μεριμνῶν τοῦ αἰῶνος τούτου, ἀπὸ τὴν ἀνήσυχον φρον-

74. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον - Ἀθήναι 1954, σελ. 497.

75. Ἰωάνν. ιγ, 29.

76. Μάρκ. ι, 23-25. Ὅρα καὶ Λουκ. ιη, 25.

77. Ματθ. στ, 19 καὶ 24.

78. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 206.

79. Λουκ. στ, 24.

80. Λουκ. ιδ, 33.

81. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 90.

τίδα διὰ τὰ ἀγαθὰ τῆς παρουσίας ζωῆς, ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν καὶ τὴν σκέψιν διὰ τὴν αὐξήσιν τῆς ἐργασίας, διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐπιχειρήσεως, διὰ τὸν πολλαπλασιασμόν τοῦ χρήματος, διὰ τὰς ἀνέσεις καὶ ἀπολαύσεις⁸², ὑποβιάζουσιν τὸν ὑψηλὸν σκοπὸν τῆς ἐργασίας καὶ οὐδόλως ἀφήνουν περιθώρια πνευματικῆς ἀνατάσεως· καὶ τοῦτο, διότι «ἡ μέριμνα τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου συμπνίγει τὸν λόγον καὶ ἄκαρπος γίνεται»⁸³. Καὶ ἡ ἀπάτη αὕτη τοῦ πλούτου κατακυριεύει τὸν ἄνθρωπον, ὅταν στηρίζῃ τὴν πεποιθήσιν του εἰς αὐτὸν καὶ ἐξαρτᾷ ἀπὸ αὐτὸν τὴν εὐτυχίαν του⁸⁴. Ἐπομένως διὰ τὸν Ἰησοῦν ὁ πλοῦτος ἀποτελεῖ τεράστιον ἐμπόδιον διὰ τὴν ἠθικὴν πρόοδον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου. Κρατεῖ τὴν ψυχὴν εἰς τὴν γῆν καὶ τὴν καθιστᾷ ἀνίκανον διὰ τὰ μεγάλα, τὰ αἰώνια καὶ ἀληθινά⁸⁵. Κατὰ συνέπειαν λοιπὸν ἡ ψυχὴ θεωρεῖ ὡς θησαυρὸν τὴν ὕλην καὶ τὴν ὑποδούλωσιν εἰς αὐτήν, ὅποτε ὀρθῶς ἐτόνισεν ὁ Κύριος εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίαν: «Ὅπου ἐστὶν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδιά ὑμῶν»⁸⁶.

Ἄλλ' ἔναντι ὅλων αὐτῶν τῶν ἀφορισμῶν τοῦ Κυρίου κατὰ τοῦ πλούτου καὶ τῶν πλουσίων, ποία ἡ θέσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ καὶ πάσης ἄλλης ἐποχῆς; Ὁ ἄνθρωπος καὶ ἰδιαίτερα ὁ Χριστιανὸς πρέπει, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου, νὰ ὑποτάσῃ τὰς οἰκονομικὰς ἐπιδιώξεις καὶ φιλοδοξίας εἰς τὰ πνευματικὰ συμφέροντά του καὶ νὰ προφυλάσῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀπὸ τὴν ἀγωνιώδη μέριμναν τοῦ θησαυρισμοῦ, τὸν ὁποῖον «σῆς καὶ θρῶσις ἀφανίζει, καὶ κλέπται διορύσσουσι καὶ κλέπτουσι»⁸⁷. Θεομηνία, καταστροφή, κρίσις οἰκονομικὴ μεταβάλλουν ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας τοὺς πλουσίους εἰς πένητας⁸⁸. Ἐπομένως «οἱ θησαυροὶ ἐν οὐρανῷ»⁸⁹ εἶναι ἀληθεῖς, γνήσιοι, ἅγιοι, ἀσφαλεῖς, ἀφθαρτοὶ καὶ κάμνουν τὸν ἄνθρωπον αἰωνίως εὐτυχῇ καὶ μακάριον⁹⁰.

Τὸ ἀποκορύφωμα ὅμως τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου διὰ τὴν ματαιότητα τοῦ πλούτου καὶ διὰ τοὺς ἠθικοὺς κινδύνους πὺ συνεπάγεται οὗτος διὰ τοὺς κατόχους τοῦ ἀποτελοῦν αἱ δύο ἐκ τῶν ζωηροτέρων παραβολῶν του, ἡ παραβολὴ τοῦ «ἄφρονος πλουσίου» καὶ τοῦ «πλουσίου καὶ τοῦ πτωχοῦ Λαζάρου», τὰς ὁποίας διέσωσεν ὁ Λουκᾶς, ὁ κοινωνικώτερος τῶν Εὐαγγελιστῶν. Αὗται περιγράφουν κυρίως τὴν παθολογικὴν ψυχολογίαν τῶν πλουσίων⁹¹. Εἰς τὴν πρώτην παρουσιάζεται ὁ ἄφρων πλούσιος, ὁ ὁποῖος ἐπίστευσεν ὅτι ἐξησφάλισε τὴν διαρκὴ καὶ ἀναφαίρετον εὐτυχίαν διὰ τῆς εὐφορίας τῶν ἀγρῶν του· «ψυχὴ, ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ, κείμενα εἰς ἔτη πολλὰ· ἀναπαύου, φάγε, πίε, εὐφραίνου»⁹². Ἐχομεν ἐνταῦθα τὸ πιστεύω παντὸς πλεονέκτου, πὺ φανερώνει ποῖον σκοπὸν ἔταξαν εἰς τὴν ζωὴν των οἱ πλεονέκται καὶ ὕλισται πάσης ἐποχῆς. Εἶναι οἱ ἄνθρωποι πὺ ἔχουν ὡς ἰδανικὸν τὸ «ἀναπαύου» καὶ οὐδέποτε τὸ «ἐργάζου». Χωρὶς τὴν ἐργασίαν θέλουν νὰ ἐπιτύχουν πολλά⁹³. Λησιμονοῦν τὸν θάνατον καὶ τὴν πέραν τοῦ τάφου αἰωνίαν ζωὴν. Ἡ ἀνόητος αὕτη ἡσυχία διὰ τὸν ἐπικείμενον θάνατον εἶναι κάτι τὸ τερατῶδες, διὰ τοῦτο δικαίως ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγε-

82. Σερ. Παπακώστα - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 34 - 35.

83. Ματθ. ιγ, 22.

84. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Μάρκον - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 77.

85. Γεωργ. Δ. Ροδίτη - Χριστιανισμὸς καὶ πλοῦτος - Ἀθῆναι 1970, σελ. 36.

86. Ματθ. στ, 21.

87. Ματθ. στ, 19.

88. Σερ. Παπακώστα - Ἡ ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλία - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 351.

89. Ματθ. στ, 20.

90. Σερ. Παπακώστα - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 353.

91. Γεωργ. Δ. Ροδίτη - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 34.

92. Λουκ. ιβ, 19.

93. Σερ. Παπακώστα - Αἱ Παραβολαὶ τοῦ Κυρίου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 273.

λιστοῦ χαρακτηρίζονται ἄφρονες. Σκοπὸς μοναδικὸς αἱ ἀπολαύσεις. Καὶ δὲν εἶναι ὀλίγοι καὶ σήμερον ἐκείνοι ποὺ προκαλοῦν καὶ σκανδαλίζουν τὰ πενόμενα πολλάκις λαϊκὰ στρώματα, ὑποβιάζουν τὸν θεῖον σκοπὸν τῆς ἐργασίας καὶ οὕτω ὑποβάλλουν τὰ κινήματα καὶ τὰς ἐπαναστάσεις καὶ καθιστοῦν ὁλονὲν ἀγεφύρωτον τὸ χάσμα μεταξὺ πλουσίων καὶ πτωχῶν. Ἡ νόσος αὕτη εἶναι βασικὸν γνώρισμα τῆς κεφαλαιοκρατικῆς τάξεως⁹⁴. Δὲν θέλουν, δυστυχῶς, νὰ ἀντιληφθῶν τὴν ἀνασφάλειαν τοῦ πλούτου των. Τὸν ἄφρονα ὅμως ποὺ ἐπίστευσεν ὅτι ἐξησφάλισε τὴν διαρκὴ εὐτυχίαν μὲ τὰ ἀγαθὰ του εἰς τὴν γῆν αὐτὴν ὁ Θεὸς κατέπληξε μὲ τὴν ἀπροσδόκητον προειδοποίησιν: «Ἄφρον, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἡτοίμασας τίνι ἔσται;»⁹⁵ Δὲν εἶναι ὀλίγοι καὶ σήμερον οἱ πλούσιοι ποὺ συναρπάζονται καὶ ἀπορροφῶνται ἀπὸ τὴν μανίαν τοῦ κέρδους εἰς ὅλην τὴν ζωὴν των Αὐτοὶ ἐπόμενον εἶναι νὰ καταπατοῦν καὶ τὰ δίκαια τῶν ἐργατῶν καὶ ὑπαλλήλων των καὶ νὰ ἀδιαφοροῦν διὰ τὴν νομιμότητα τῶν μέσων ποὺ χρησιμοποιοῦν πρὸς πορισμὸν κέρδους. Οὕτω δικαιοῦν τοὺς ἐπαναστάτας ἐκείνους, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἐπιδιώκουν τὴν κατάργησιν τοῦ ἀτομικοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας⁹⁶.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἀγνοήσωμεν καὶ τὴν περίπτωσιν πολλῶν ἀπίστων ὕλιστων, οἱ ὅποιοι, σκεπτόμενοι τὸν θάνατον καὶ τὴν βραχύτητα τῆς ζωῆς, ἐπιδίδονται μὲ ἀφροσύνην εἰς ὅσον τὸ δυνατόν ἐντονωτέραν ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου. Πιστεύουν ὅτι σκοπὸς τῆς ζωῆς εἶναι μόνον αἱ ἀπολαύσεις. Τοιοῦτος ἦτο ὁ πλούσιος τῆς παραβολῆς τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ πτωχοῦ Λαζάρου. Οὗτος εἰς τὴν ζωὴν του «ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ βύσσον εὐφραινόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρῶς»⁹⁷. Ὁ Κύριος δὲν ἐννοεῖ διὰ τῆς παραβολῆς ὅτι ὁ πλούσιος ὥφειλε νὰ ἀρνηθῇ τὰ πλούτη του, προτιμῶν οὕτω τὴν ἐκουσίαν πτωχείαν, ὥφειλε ὅμως νὰ μὴ θεωρῇ αὐτὰ ὡς τὸ ὕψιστον ἀγαθόν του, ἀλλὰ νὰ τὰ καταστήσῃ μέσα ἐξασφαλίσεως τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ὁ πλούσιος εἶναι τεράστιος μαγνήτης ποὺ ἔλκει τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ματαιότητα τοῦ κόσμου καὶ κάμνει τὸν ἄνθρωπον νὰ λησμονῇ τὸν Θεόν⁹⁸. Ἐπομένως, σύμφωνα μὲ τὸ νόημα τῆς παραβολῆς, καὶ ἐὰν τὰ πλούτη δὲν προέρχωνται ἐξ ἀδικίας, καθίστανται πολλάκις ἐπικίνδυνος πειρασμός, εἰς πολλοὺς δὲ καὶ ὀλέθρια, διότι ὠθοῦν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ὑποδούλωσιν τῆς ψυχῆς εἰς πλήρη ἐπιλησμοσύνην τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἄλλου κόσμου. Ἡ ἁμαρτία τῶν πλουσίων δὲν εἶναι αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ πλούσιος, τὸ ἐνδυμὰ του ἢ ἡ δίαιτά του, ἀλλ' ἡ ἀποκλειστικὴ φροντίς τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀδιαφορῶν οὕτω διὰ τοὺς ἄλλους καὶ ἰδιαίτερος πρὸς τοὺς πτωχοὺς, ὡς εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Λαζάρου, ὅπου ἐφάνη ἄσπλαχνος⁹⁹.

Καὶ αἱ δύο ἀνωτέρω παραβολαὶ ἐφάνέρωσαν τοὺς ἠθικοὺς κινδύνους καὶ πειρασμοὺς ποὺ περικλείουν τὰ πλούτη, ἡ ἀφθονία καὶ ἡ εὐζωία. Δυστυχῶς τὰ μεγάλα πλούτη παρασύρουν τοὺς πλουσίους εἰς τὰς ἡδονὰς καὶ ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς, ὥστε νὰ καθίστανται ὑλόφρονες, ἀδιάφοροι διὰ τὰ πνευματικὰ ζητήματα, ἀδιάφοροι διὰ τὴν θρησκείαν, διότι πιστεύουν ὅτι Θεὸς εἶναι τὸ χρῆμα, χάριν τοῦ ὁποίου θυσιάζουν τὰ πάντα. Παράδειγμα ζωντανὸν ἰσχυρᾶς προσκολλήσεως εἰς τὰ πλούτη μᾶς δίδει ὁ πλούσιος νεανίσκος τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ ὅποιος εἶχε πολλὰς ἀρετὰς καὶ ἐτήρει ἐκ νεότητός του ὅλας τὰς ἐντολὰς τοῦ Νόμου. Ὅταν ὅμως ὁ Ἰησοῦς «ἐμβλέψας αὐτῷ ἠγάπησεν αὐτὸν καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἔν σε ὑστερεῖ· εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε ὅσα ἔχεις, πώλησον καὶ δός πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολού-

94. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - "Ενθ' ἀνωτέρω, σελ. 106.

95. Λουκ. ιβ, 20.

96. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - "Ενθ' ἀνωτέρω, σελ. 105.

97. Λουκ. ιστ, 19.

98. Σερ. Παπακώστα - "Ενθ' ἀνωτέρω, σελ. 294.

99. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν - "Ενθ' ἀνωτέρω, σελ. 478 - 479.

θει μοι, ἄρας τὸν σταυρόν σου», ὁ νεανίσκος «στυγνάσας ἐπὶ τῷ λόγῳ ἀπῆλθε λυπούμενος· ἦν γὰρ ἔχων κτήματα πολλά»¹⁰⁰. Γίνεται περίλυπος ὁ νεανίσκος, ἀκούων τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου, διότι ὅλοι οἱ ἔχοντες ὑλικά εἰς τὸν κόσμον ἀγαποῦν αὐτὰ καὶ δίδουν τὰς καρδίας των εἰς αὐτά. Αὕτῃ εἶναι ἡ φθοροποιὸς ιδιότης τοῦ ἐγκοσμίου πλούτου¹⁰¹. Δι' αὐτὸ ὁ Κύριος εἶπε τὴν παροιμιώδη ἐκείνην φράσιν: «εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς ραφίδος εἰσελθεῖν ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν»¹⁰². Δύσκολον θεθαίως εἶναι νὰ ἐνωθῇ ὁ πλούσιος μετὰ τὸν Θεόν, ὅταν εἶναι γεμιᾶτος ἀπὸ τὸν πλοῦτον τοῦ κόσμου καὶ μεθύσκειται ἀπὸ τὸ ποτήριον τῶν ἀτάκτων ἀπολαύσεών του. Διὰ τοῦτο καθίσταται ἀδύνατος εἰς αὐτὸν ἡ εἴσοδος εἰς τὴν Οὐράνιον Βασιλείαν. Δὲν ἀποτελοῦν ἀσφαλῶς ἀπόλυτον καταδίκην τῶν πλουσίων οἱ λόγοι αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐλέχθη, ἀλλ' ἀπλῶς ὑποδεικνύουν τοὺς ἀπείρους ἡθικούς κινδύνους ἐκ τοῦ πλούτου. Ὅτι δὲ ὁ πλοῦτος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν δὲν εἶναι κακόν, οὔτε ἐμπόδιον νὰ εἶναι τις εὐσεβὴς καὶ ἀγαθὸς φανερώουν τὰ παραδείγματα τοῦ Νικοδήμου, τοῦ Ζακχαίου, τοῦ Ἰωσήφ ἀπὸ Ἀριμαθείας, τοῦ τελώνου Ματθαίου, τοῦ Κορνηλίου, τῆς Δορκάδος καὶ ἄλλων πολλῶν¹⁰³. Τὰς ἐργασίας καὶ ἀσχολίας ἄλλωστε τῶν πλουσίων τῆς ἐποχῆς του ἐξεδέχετο ὁ Κύριος ὡς πραγματικότητα «ἐντὸς τῆς ὁποίας ἠδύναντο νὰ ζῶσιν ὡς ἀληθεῖς υἱοὶ τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ ὡς δοῦλοι τοῦ κόσμου τούτου»¹⁰⁴. Ἰδιατέρως διαφωτιστικὴ ἐν προκειμένῳ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐνταῦθα καὶ ἡ παραβολὴ τοῦ ἀδίκου οἰκονόμου, ἡ ὁποία δίδει ἀπάντησιν εἰς πάντα πλούσιον πού πιστεύει ὅτι εἶναι ἰδιοκτῆτης τῶν ἀγαθῶν του, ἐνῶ διὰ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Κυρίου δὲν εἶναι, εἰ μὴ μόνον διαχειριστὴς καὶ οἰκονόμος ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα προσέφερεν ὁ Θεός. Διὰ τοῦτο τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ τὰ ὀνομάζει «μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας». Ὅπως δηλαδὴ ὁ μισθωτὸς οἰκονόμος, ὅταν ἀρπάξῃ τὰ δικαιώματα τοῦ κυρίου καὶ παρουσιάζεται αὐτὸς ἰδιοκτῆτης διαπράττει μεγάλην ἀδικίαν, οὕτω καὶ ὁ χριστιανός, ὅταν εἰκαιοποιῇται τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸν Κύριον καὶ τὰ θεωρῇ ἰδικά του, ἐνῶ τοῦ ἐδόθησαν διὰ νὰ τὰ διαμοιράξῃ εἰς ὅλα τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, διαπράττει μεγαλύτεραν ἀδικίαν¹⁰⁵. Ἐπομένως οἱ πλούσιοι πρέπει νὰ βοηθοῦν τοὺς πτωχοὺς ἐκ τοῦ πλούτου των καὶ νὰ κάμνουν αὐτοὺς φίλους «ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας»¹⁰⁶, ὥστε, ὅταν ὁδηγηθοῦν εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, νὰ τοὺς δεχθοῦν εἰς τὰς «αἰώνιους σκηνάς». Τοῦτο ἔπραξε καὶ ὁ ἄδικος, ἀλλὰ συνετὸς ἐν προκειμένῳ οἰκονόμος τῆς παραβολῆς, ὁ ὁποῖος, προκειμένου νὰ δώσῃ λόγον τῆς διαχειρίσεως εἰς τὸν κύριόν του καὶ φοβούμενος ἀπόλυσιν, ἐχάρισε μέρος τῶν ὀφειλῶν εἰς τοὺς ὀφειλέτας, ὥστε νὰ ἔχῃ τούτους φίλους ἀργότερον, ἐὰν ἀπελύετο ἐκ τῆς θέσεως· «ἔγνων τί ποιήσω, ἵνα, ὅταν μετασταθῶ ἐκ τῆς οἰκονομίας δέξωνταί με εἰς οἶκους ἑαυτῶν»¹⁰⁷.

Συνεχίζεται

100. Μάρκ. ι, 21 - 22.

101. Π. Ν. Τρεμπέλα - Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Μάρκον - Ἔνθ' ἄνωτέρῳ, σελ. 189.

192. Μάρκ., ι, 25, Ματθ. ιθ, 23 - 24.

103. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - Ἔνθ' ἄνωτέρῳ, σελ. 107.

104. Αὐτόθι, σελ. 108.

105. Σερ. Παπακώστα - Ἔνθ' ἄνωτέρῳ, σελ. 287 - 288.

106. Λουκ. ιστ, 9.

107. Λουκ. ιστ, 4.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

222 μ. χ.

II (ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ ΔΕΣΜΩΤΗΣ)

Θὰ παίζονταν ὁ Προμηθεὺς δεσμώτης
στὸ θέατρο, διασκευασμένο ἀπ' τοὺς Ρωμαίους,
καὶ τὸ κοινὸ περίμενε μὲ ἀδημονία
νὰ ἰδῇ, ν' ἀκούσῃ.

Ἔνα κουρέλι ξάφνου πέφτει ἐμπρὸς του.
Ἡ Βία καὶ τὸ Κράτος πᾶν καὶ τὸν σηκώνουν
κι ὁ Ἕφαιστος ἀθέλητά του τὸν καρφώνει
σὲ δυὸ σανίδες.

Δὲν εἶναι ὁ βράχος τοῦ ὑψηλοῦ Καυκάσου.
Δὲν ἔρχεται φωνή, δὲν κατεδαίνει
ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς γῆς καὶ τῶν αἰθέρων
κλαγγὴ ἀετήσια.

Στὸ ὑπαίθριο πατάρι καταφθάνουν
οἱ κόρες τοῦ Ὠκεανοῦ· κι ἀπὸ συμπόνια
ἀπ' τὰ δεσμά του λύγουν τὸν ἐπαναστάτη
μὲ ἄβρὰ χέρια.

Ἔτσι τὴν στάση ἐνάντια στὸ Δία
στοὺς τρυφεροὺς τῶν ὤμων πῆγαν νὰ βαστάξουν
ἄτολμες πάντα καὶ δειλὲς σὰν ἐλαφίνες
κοντὰ στὸ ρέμμα.

Κι ὁ Προμηθεὺς μιλάει καὶ γυροφέρνει
χειρονομεῖ σὰν ρήτορας δικαστηρίου,
ποὺ ν' ἀπαλλάξῃ κάποιον ἔνοχο γυρεῦει
κλοπῆς ἢ φόνου.

Αὐτός, ποὺ σήκωσε τῆς γῆς τὸν Ἄθλο
στοὺς ὤμους του — κ' ἔκαμε τοὺς ἀνθρώπους
νὰ τοὺς φθονήσουν οἱ θεοί, τῆς γῆς κυρίου
καὶ τῆς ζωῆς των.

Ποὺ τόλγησε στὸ Δία νὰ φωνάξῃ:
— «Σκέπασε, Δία, μὲ σύννεφα τὸν οὐρανὸ σου
καὶ παῖξε σὰν μικρὸ παιδί, ποὺ κόβει ἀγκάθια,
νύχτα καὶ μέρα.

Ἀλλὰ ν' ἀφήσῃς ἡσυχὴ τῇ γῇ μου
καὶ τὸ καλύβι μου, ποὺ τόχτισα μονάχος

μέ στοχασμό και μ' όνειρο κ' έκλεισα μέσα
τήν εὐτυχία».

Μαράθηκε έτσι ό Λόγος τής θυμέλης,
τό Θέμα και τ' Ακρόαμα του Διονύσου
κι άλλες φωνές πολιορκούν τήν ακοή μας,
κραυγές του δρόμιου...

ΔΗΜ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ

Καθώς στριφογυρίζουμε άέναα
έγκλειστοι
στό πυκνό δάσος τής μνήμης
ανάμεσα
σέ συναυλίες όπλων και ζητωκραυγών
«ό Λαμπράκης ζεί»
 «Μας όδηγεί τό αίμα του Πέτρουλα»
 «Έδω Πολυτεχνείο»
συνθήματα που μās πολιορκούν
που μās καταδυναστεύουν
που όσο λέμε νά τά ξεχάσουμε
τόσο πιό πολύ είσχωρούν μέσα μας
στολίζοντας περίλαμπρα
μέ φωτοστέφανα δόξας
τό μέτωπο τής αύριανής μέρας.

Καθώς στριφογυρίζουμε
ανάμεσα στα φράγματα του κενού
σκάβοντας μέ νύχια πέτρες χώματα
αναζητώντας μορφές αγαπημένες
που έφυγαν — που δέν έφυγαν
που όλο ξαναγυρίζουν επίμονα
μέ τη λάμψη τής πίκρας και του θριάμβου
στα μάτια τους.

Βυθισμένοι σέ ψευδαισθήσεις
και τύψεις και άμφιβολίες
διαπραγματευόμαστε ένοχους συμβιβασμούς
ένω δίπλα μας
κάτω από τη φθαρτή φλούδα τής καθημερινότητας
συντελούνται άθόρυβα οι μεγάλες άλλαγές
που χρόνια περιμένουμε — δέν περιμένουμε.

ΗΛΙΑΣ ΣΙΜΩΠΟΥΛΟΣ

άλογα· και να καλπάζουν, να καλπάζουν ὄρθια τ' ἄλογα· ἡ Μαρία πού ἔφευγε μαζί τους, πού ἔφευγε μακριά· και τὸ λιβάδι νὰ ξεχωρίζει σπαρμένο ἀνθισμένες παπαροῦνες· ν' ἀκούγεται μιὰ τσιγγάνικη κιθάρα, νὰ κλαίει ἡ τσιγγάνικη κιθάρα, μέσα στὴν κίτρινη σιωπὴ, μέσα σὲ μιὰ σιωπὴ ἀπὸ γυμνὰ πλατάνια· ὅλα νὰ ἡσυχάζουν· ἡ κιθάρα ν' ἀκούγεται μόνο, ἡ κιθάρα νὰ κλαίει· ὅλα νὰ ἡσυχάζουν — ἓνα λευκὸ ποτάμι ἡ ἀκρογιαλιά, ἓνα κατάλευκο ποτάμι και τὸ φῶς ἔρημο στὴν ἄμμο.

Ἦταν ζέστη. Δὲν ἦταν κανεὶς ἄλλος ἐκεῖ. Τῆς ξαναμίλησα:

«Μαρία, ἔ, Μαρία στὴν ἀκρογιαλιά, μὴν ψάχνεις ἐκεῖ πού δὲν ἔχασες τίποτα. Χαμήλωσε, Μαρία, χαμήλωσε στὸν ἑαυτὸ σου. Δὲν πέρασε κανεὶς ἀπὸ δῶ, κανεὶς δὲν πρόκειται νὰ περάσει. Εἴμαστε οἱ πρῶτοι και οἱ τελευταῖοι, οἱ ἀνεπανάληπτοι. Εἴμαστε τώρα, σὲ τούτη τὴν πρώτη και τὴν τελευταία στιγμή. Μὴν ψάχνεις ἄδικα, Μαρία. Δὲν ὑπάρχει χτές, δὲν ὑπάρχει αὔριο· και τὸ σήμερα, ἓνα κάτοπτρο ραγισμένο, ἓνας ἄνεμος στὴ λίμνη, ἓνας ἄνεμος. Μὴ γέρνεις, λοιπόν, στὸ παράθυρο, Μαρία. Ἡ σκόνη τυφλώνει. Ἡ σκόνη πνίγει. Καὶ δὲ σὲ βλέπω. Μείνε ὄρθια. Κι ἄσε με μόνο νὰ σὲ κοιτάζω, νὰ διαβῶ τὴ μεγάλη πύλη τοῦ κόσμου· νὰ εἰσχωρήσω στὸ σύμπαν, τὸ σύμπαν νὰ ἡχήσει σὰν καμπάνα τοῦ μεσονυχτίου, νὰ διαλυθοῦν τὰ κόκκαλά μου, ν' ἀπογίνουν στάχτη».

Ἡ Μαρία, αὐτὸ τὸ ἀκατανόητο κορίτσι, ἡ Μαρία πού εἶχε κιόλας φύγει, ἐπᾶνω στὰ λευκὰ κοχύλια τῶν ὑδάτων· ἡ παιδούλα μὲ τὰ ξύλινα τσόκαρα, πού ἀντηχοῦσαν παράξενα, δυνατά, ἐκεῖνο τὸ καταμεσήμερο, στὸν ἔρημο δρόμο τῆς Πρέβεζας· ἄχ, ἐκεῖνη ἡ ἐκτυφλωτικὴ Μαρία, ἡ Μαρία πού μόλις θυμᾶμαι νὰ χαμογελάει, ἐκεῖνο τὸ καταμεσήμερο, στὸν ἔρημο δρόμο τῆς Πρέβεζας.

Ἄι, Μαρία τῆς ἀκρογιαλιάς, Μαρία τῶν ὑδάτων, τῆς ἀπουσίας Μαρία, ἡ κραυγὴ δὲν εἶναι πιά κραυγὴ· μιὰ κόκκινη ὀρχήστρα, μιὰ κόκκινη ὀρχήστρα αἶμα· ἡ μνήμη πού ἀντηχεῖ καμπάνες ἄδειες· αὐτοὶ οἱ τεράστιοι ἦχοι πού δὲ γίνονται ποτὲ τραγούδι, οἱ θουεροὶ ἦχοι πού σφάζονται στὸ ἄπειρο· ἡ κραυγὴ, Μαρία, εἶναι νὰ θυμᾶσαι και νὰ περιμένεις· εἶναι νὰ σκαλίζεις συνέχεια στάχτες· εἶναι ἡ φωνὴ πού ξαναγυρίζει και πνίγεται μὲς στὴ φωνὴ τῆς· ὁ κύκλος πού χάνεται στὸν ἄλλο κύκλο. Εἶναι νὰ ξέρεις. Ἀπλᾶ: Νὰ ξέρεις μόνο. Καὶ μήτε τὸ φῶς, μήτε τὸ ἐκτυφλωτικὸ φῶς τῶν κυμάτων, ἡ λυσσασμένη μανία νὰ ψάχνεις ἄδειες φιάλες στὴν ἀκρογιαλιά· εἶναι νὰ ξέρεις, νὰ ξέρεις, Μαρία, ὅτι πάντα ὑπάρχει τὸ μαχαίρι, ὅτι πάντα ὑπάρχει ἡ μαχαιριά. Καὶ νὰ περιμένεις. Καὶ νὰ περιμένεις. Μαρία... Μαρίαaaa!

ΕΙΚΟΝΑ

ὦ, πῶς ἐροδοκοκκίνησε τὸ ὄρος
τὴν ὥρα αὐτὴ, τὴ δειλινὴ στιγμή του.
Ὦσυχη ἡ πολιτεία, ἡ λίμνη τώρα, ὦ,
πῶς ἐροδοκοκκίνησε τὸ Μιτωικέλι.

★

ΔΕ ΘΑΡΘΕΙ...

Δὲ θάρθει ἀπόψε ἡ ποίηση, τὸ ξέρω,
στὴν πόρτα μου, σὰ φῶς, σὰ θάλασμο γλυκό·
ὦρες ὁ νοῦς μου πρὸς ἐκείνη γέρνει
κι' ὁμως, κι' ὁμως τὸ ξέρω δὲ θάρθει...

Β. ΜΑΡΓΑΡΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΝΑΣ Β. ΔΕΔΟΥΣΗ
Καθηγήτριας Παν(μίου) Ἰωαννίνων

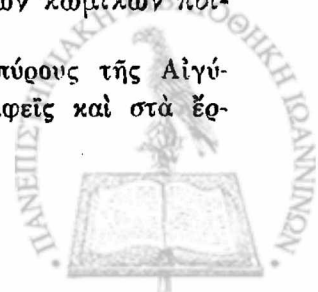
ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΩΜΙΚΩΝ ΔΡΑΜΑΤΩΝ ΤΟΥ 4ΟΥ ΑΙΩΝΑ Π.Χ.

Στὴν ἱστορία τῆς Ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας ἡ ἐποχὴ ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνη ὡς τὸν Μένανδρο δὲν μᾶς ἔχει ἀφήσει κανένα ὁλόκληρο κωμικὸ δραματικὸ ἔργο (οὔτε καὶ τραγικόν), ἂν καὶ ἔχοιμε πληροφορίες ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὅτι στὰ χρόνια αὐτά, ποὺ καλύπτουν περίπου τὰ τρία πρῶτα τέταρτα τοῦ 4ου αἰῶνα, περισσότεροι ἀπὸ πενήντα κωμικοὶ ποιητὲς ἔγραψαν ἑκατοντάδες κωμωδίες, ποὺ παίχτηκαν στὴν Ἀθήνα καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος.

Σήμερα ὁ ἱστορικὸς καὶ κριτικὸς τῆς Ἀρχαίας λογοτεχνίας προσπαθεῖ νὰ σχηματίσῃ μιὰ ὅσο γίνεται πιὸ καθαρὴ εἰκόνα τῆς κωμωδίας, ποὺ ἔγραψαν αὐτοὶ οἱ ποιητὲς, ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα μόνον τῶν ἔργων τους, ποὺ τὰ διέσωσαν οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, παραθέτοντάς τα στὰ κείμενα τῶν δικῶν τους ἔργων¹. Εἰδικὰ ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς ὁ Ἀθηναῖος στὸ ἔργο του *Δειπνοσοφιστὰι* μᾶς διέσωσε πολλὲς ἑκατοντάδες ἀποσπασμάτων καθὼς καὶ πολλὲς πληροφορίες γιὰ πρόσωπα καὶ πράγματα, ποὺ ἀναφέρονται στὰ χαμένα ἔργα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς.

Στὸ περίεργο σύγγραμμα τοῦ Ἀθηναίου ὑπάρχει μεγάλη συλλογὴ κωμικῶν ἀποσπασμάτων μὲ περιεχόμενο μνεῖες καὶ περιγραφὲς φαγητῶν, ποτῶν, σκευῶν, καὶ γενικὰ ἀντικειμένων ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τρόφιμα, δεῖπνα καὶ συμπόσια. Φαίνεται καθαρά πὼς ἡ σημασία τῆς τροφῆς ἦταν τότε πολὺ μεγάλη. Συχνὰ βρίσκουμε στὰ ἀποσπάσματα νὰ μιᾷ ἓνας μάγειρος. Ὁ μάγειρος εἶναι ἀπὸ τίς μορφές ποὺ κυριάρχησαν στὰ ἔργα τῆς Μέσης κωμωδίας, ὅπως ἐπίσης εἶναι ὁ στρατιώτης, ὁ παράσιτος, καὶ ὁ φιλόσοφος. Στὴ Μέση κωμωδία, στὴν κωμωδία δηλαδή ποὺ μεσολαβεῖ ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνη στὸν Μένανδρο, δημιουργοῦνται οἱ κωμικοὶ τύποι, ποὺ ἐπιζοῦν στὴ Νέα περισσότερο σὰν δευτερεύοντα πρόσωπα καὶ φορεῖς παραδοσιακοῦ κωμικοῦ στοιχείου. Μιὰ μορφή μὲ ιδιαίτερη σημασία στὴ Μέση κωμωδία εἶναι καὶ ἡ ἐταῖρα. Ἡ διακωμώδηση γνωστῶν ἐταῖρων εἶναι συχνὴ στὶς κωμωδίες τῆς Μέσης καὶ περίφημες καὶ πλούσιες ἐταῖρες γίνονται πρόσωπα σὲ κωμωδίες, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ φιλοσόφους καὶ πολιτικούς τῆς ἐποχῆς. Ἡ Μέση κωμωδία συνεχίζει τὴν παράδοση τῆς Ἀρχαίας στὴν προσωπικὴ σάτιρα, μόνον ποὺ ἀλλάζει μέθοδο: ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐπίθεση στὴν πολιτικὴ ζωὴ στρέφεται στὴν ἔμμεση προσβολὴ διὰ τῆς ιδιωτικῆς ζωῆς, καὶ τὴν ἀνοιχτὴ αἰσχρολογία διαδέχονται τὰ αἰσχρὰ ὑπονοούμενα. Ἡ κωμωδία ποτὲ δὲν παραιτήθηκε ἀπὸ τὸ δικαίωμα νὰ ἀσκῇ κριτικὴ μὲ τὸν τρόπο της, ἂν καὶ τὴν κριτικὴ αὐτὴ καθὼς τὰ χρόνια περνοῦσαν τὴν ἀσκοῦσε ὅλο καὶ λιγότερο. Ἡ Ἀθήνα ἐξακολοθεῖ νὰ εἶναι τὸ θεατρικὸ κέντρο καὶ στὴν ἐποχὴ τῆς Μέσης, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι οἱ ποιητὲς τῆς κωμωδίας κατάγονται ὅλοι ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κράτους καὶ οἱ ρήτορες-πολιτικοὶ γίνονται καὶ τώρα στόχος τῶν κωμικῶν ποι-

1. Ἀποσπάσματα κωμικῶν ἔργων τῆς Μέσης ἔχομε καὶ ἀπὸ τοὺς παπύρους τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ εἶναι δύσκολο ἢ ἀδύνατο νὰ τοποθετηθοῦν στοὺς συγγραφεῖς καὶ στὰ ἔργα ποὺ ἀνήκουν.

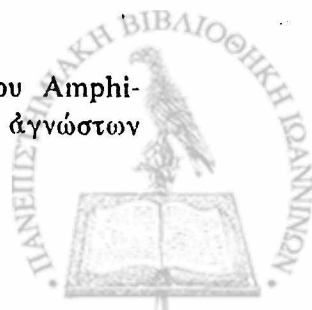
ητών. Ἡ στροφή πρὸς τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν φέρνει στὴ θεατρικὴ σκηνὴ τὶς ἑταῖρες καὶ τοὺς μαγεῖρους, μαζί με τὶς περιβόητες προσωπικότητες τῆς νυκτερινῆς ζωῆς, εἴτε αὐτὲς ἀνῆκουν στὸν κόσμον τῆς πολιτικῆς εἴτε τοῦ πλούτου. Ὁ θεατρικὸς τύπος τοῦ κόλακος - παρασίτου, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι θεατρικοὶ τύποι, δημιουργήθηκε ἀπὸ πραγματικὰ πρότυπα ποὺ οἱ δραματικοὶ ποιητὲς ἔκαναν στόχο τῆς κωμωδίας των. Ὁ κωμικὸς ποιητὴς Μνησίμαχος ἔγραψε κωμωδίαν μετ' ἰτίλο Φίλιππος, στὴν ὁποία διακωμῶδῆσε τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας, πατέρα τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Δημοσθένης γίνεται στόχος τῶν κωμικῶν ποιητῶν Ἀντιφάνη, Ἀναξανδρίδης καὶ Τιμοκλῆς, χωρὶς νὰ σημαίνει ὅτι σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις ἡ διακωμῶδηση τοῦ Δημοσθένους ἔχει σαφὴ πολιτικὴ σημασία. Εἶναι δυνατόν ὅμως νὰ ἀνιχνευτοῦν μέσα στὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα μακεδονόφιλες ἢ ἀντιμακεδονιστικὲς τάσεις τῶν κωμικῶν ποιητῶν τῆς Μέσης. Ἡ εἰκόνα δυστυχῶς δὲν εἶναι ἀρκετὰ καθαρὴ, ὥστόσο ποιητὲς ὅπως οἱ Τιμοκλῆς καὶ Ἡνίοχος παρουσιάζονται σὲ ἀποσπάσματά των ὡς μακεδονόφιλοι, ἐνῶ οἱ Ἀντιφάνης, Μνησίμαχος καὶ Ἀλεξίς ἐναντίον τῶν Μακεδόνων. Ὁ χαρακτηριστικὸς τύπος τοῦ καυχησιάρη στρατιωτικοῦ, ποὺ ἔχει ἐπιζήσει σὲ ὅλη του τὴν πληρότητα στὴν κωμωδία τοῦ Πλάτου Miles gloriosus ἔχει πραγματικὰ πρότυπα τοὺς Μακεδόνες κυρίως στρατιωτικούς, ποὺ γρήγορα ἔγιναν στόχος τῶν κωμικῶν ποιητῶν. Οἱ κωμικοὶ ποιητὲς τῆς Μέσης ἐπιστημαίνονται τὴ διαφθορὰ στὴν πολιτικὴ ζωὴ (ὁ Τιμοκλῆς μᾶς δίνει ἓνα κατάλογο πολιτικῶν - ρητόρων ποὺ πῆραν χρυσὰ ἀπὸ τὸν Ἀρπαλο² καὶ μετὰ τῶν ἀναφέρει καὶ τὸν Δημοσθένη, Καλλισθένη, καὶ Ὑπερείδην) χωρὶς νὰ ἐκφράζουν θετικὸ αἶτημα γιὰ ἐξυγίανση τῆς πολιτικῆς. Ἀρνητικὴ εἶναι καὶ ἡ κριτικὴ ποὺ κάνουν μετ' τὴ διακωμῶδηση τῶν ἑταίρων, τῶν μαγεύων, καὶ τῶν παρασίτων.

Δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι τὰ ἀποσπάσματα τῆς Μέσης, ἂν καὶ ἀρκετὲς ἑκατοντάδες, δίνουν σαφὴ εἰκόνα τῆς κωμωδίας στὴν περίοδο αὐτή³. Αὐτὸ ποὺ παρουσιάζουν εἶναι μιὰ μεγάλη ποικιλία στὰ θέματα, στὰ πρόσωπα, καὶ στὸ κωμικὸ στοιχεῖο, ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ ἐποχὴ τῆς Μέσης εἶναι περίοδος ἀλλαγῆς καὶ πειραματισμῶν ποὺ καταλήγουν στὴν τελικὴ φάση τῆς ἐξέλιξης τοῦ Ἀττικοῦ δράματος, ποὺ εἶναι ἡ Νέα Κωμωδία τοῦ Μενάνδρου καὶ τῶν ἄλλων μεγάλων ποιητῶν τῆς Νέας, τοῦ Διφίλου καὶ τοῦ Φιλίμονος.

Τὰ κωμικὰ ἀποσπάσματα ποὺ ἀκολουθοῦν σὲ μετάφραση ἔχουν ἐπιλεγῇ γιὰ τὸ χαρακτηριστικὸ περιεχόμενό τους καὶ δὲν καλύπτουν φυσικὰ ὅλη τὴν κλίμακα τῆς ποικιλίας τῶν θεμάτων τῆς Μέσης. Τὰ ἀποσπάσματα τῆς Μέσης εἶναι κείμενα ποὺ πολὺ σπάνια μεταφράζονται καὶ σχολιάζονται γιὰ ἓνα κοινὸ πέρα ἀπὸ τὸν μικρὸ κύκλο τῶν εἰδικῶν φιλολόγων καὶ ἱστορικῶν τῆς λογοτεχνίας, καθὼς καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημονικῶν ποὺ τὰ μελετοῦν ἀπὸ διάφορες σκοπιεῖς. Ἀξίζει νομίζω νὰ γίνουν μερικὰ γνωστὰ σὲ πλατύτερο κοινόν, ὅχι μόνον γιὰτὶ προέρχονται ἀπὸ μιὰ τελείως ἀγνωστὴ στὸ εὐρύτερο κοινὸν περιοχὴ, ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ, κατὰ κύριο λόγον, εἶναι πρῶτης τάξεως λογοτεχνία: δείχνουν θεατρικὴ τέχνη εὐρωστὴ, κωμικὸ πνεῦμα πηγαῖο, γλῶσσα καὶ ὕφος ἐφάμιλλο τῶν δραματικῶν ἔργων τοῦ 5ου αἰῶνα. Ἀλλὰ ἂν ἀπὸ ὅλα αὐτὰ πολὺ λίγο ἀπομένει, ὅπως εἶναι ἐπόμενο, στὴ μετάφραση, τουλάχιστο ὑπάρχει τὸ περιεχόμενο τῶν ἀποσπασμάτων, ποὺ ἐκφράζει τοὺς ποιητὲς μετ' τὴν ἐποχὴ των, καὶ παρουσιάζει ἐνδιαφέρον καὶ γιὰ τὴ σύγχρονη ἐποχὴ μας, ὅσο ἐνδιαφέρον μποροῦμε καὶ πρέπει νὰ ἔχομε σήμερον γιὰ τὸ τί σκέπτονταν, μετ' τί γελοῦσαν καὶ πῶς

2. 325/4 π.Χ.

2. Ἀπὸ τὶς λατινικὲς κωμωδίες ποὺ σώζονται οἱ τρεῖς κωμωδίες τοῦ Πλάτου Amphitruo, Persa, Menaechmi ἔχουν πρότυπα, ὅπως φαίνεται, ἀγνωστες κωμωδίες ἀγνώστων ποιητῶν τῆς Μέσης.

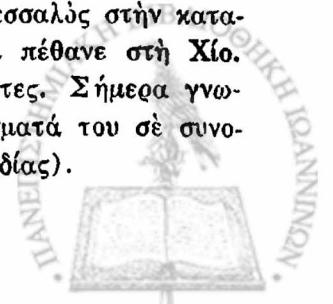
ἀντίκρουζαν τῇ ζωῇ οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ἓνας λαὸς πρὸ γνήσια ἴσως πολιτισμένος ὃχι μόνον ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς σημερινούς Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαούς.

Στόχος διακωμωδήσεως μπορεῖ νὰ γίνῃ κάτι ποὺ προκαλεῖ θυμὸ καὶ ἀγανάκτηση. Φαίνεται πὺς οἱ φάραδες, ἢ καλύτερα οἱ ἔμποροι ποὺ πουλοῦσαν τὰ ψάρια, προκαλοῦσαν τὸ θυμὸ καὶ τὴν ἀγανάκτηση τῶν Ἀθηναίων τῆς ἐποχῆς τοῦ 4ου αἰῶνα, γιατί τοὺς βλέπουμε συχνὸ θέμα στὶς κωμωδίες. Κύριος λόγος εἶναι φυσικὰ οἱ ὑπερβολικὲς τιμές στὶς ὁποῖες πουλοῦσαν τὰ ψάρια. Θὰ ὑπῆρχε κάποια δυσκολία στὴν προμήθεια τῶν ψαριῶν αὐτῇ τὴν ἐποχῇ: εἰσαγωγεῖς ψαριῶν ἔγιναν Ἀθηναῖοι πολῖτες γιὰ τίς ὑπηρεσίες των. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ ψάρια ἦταν καὶ τότε, ὅπως καὶ σήμερα, ἐκλεκτὸ καὶ ἐπιθυμητὸ ἔδεσμα μὲ μεγάλη ζήτηση. Ὁ Ἀριστόνικος, συνεργάτης τοῦ πολιτικοῦ Λυκούργου, εἰσηγήθηκε ἓνα νόμο ποὺ νὰ περιορίζῃ τίς ὑπερβολὲς τῶν ἰχθυοπωλῶν, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ ποιητὴς Ἀλεξίς διαβάζομε σ' ἓνα ἀπόσπασμα κωμωδίας του (Ἀπ. 125) ὅτι τὸν συγκαίρει.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐταῖρες τῆς ἐποχῆς φαίνεται πὺς προκαλοῦσαν τὴν ὀργὴν μεγάλῃς μερίδας τῶν πολιτῶν, γιατί ἦταν πολυέξοδες καὶ ἀπαιτητικὲς καὶ ὡς ἓνα σημεῖο ἀπαραίτητες στοὺς πλούσιους νέους καὶ στὰ συμπόσια καὶ γλέντια γενικά, στὰ ὁποῖα δὲν ἦταν τότε πρέπον νὰ παρευρίσκονται οἱ γυναῖκες καὶ οἱ κόρες τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν. Ὁ κωμικὸς ποιητὴς Ἀντιφάνης⁴ σ' ἓνα ἀπόσπασμα (26) ἀπὸ τὴν κωμωδία του Ἀλίουμένην αὐτὰ δάξει νὰ λήῃ μιὰ φαρὺ μπροστὰ στὸν μπάγκο τοῦ μαγαζιοῦ της:

- 1 Τίς σουπιὲς δῶσε μου πρῶτα. Ἡρακλῆ μου,
ἔχουν τὰ μαῦρα τους τὰ χάλια! Δὲν θὰ τίς βάλης πάλι νὰ τίς πλύνῃς;
Δωριάς μου, στὸ θαλασσινὸ νερό, μήπως σοῦ πῆ κανεῖς,
πὺς πῆρε ἄλουστες... σουπιές.
- 5 Αὐτὸν ἐδῶ τὸν ἀστακό, βάλ' τον ἐκεῖ μὲ τίς σαρδέλλες.
Δία μου, τί παχὺς ποὺ εἶναι!
Ποῖός, Καλλιμέδων, θὰ σὲ φάν ἀπ' τοὺς φίλους;
Κανένας, ἂν δὲν πέσῃ τὸν ρεφενὲ γιὰ τὸ τραπέζι.
Ἐσᾶς, μπαρμποῦνια μου, ἐδῶ σᾶς θάζω δεξιὰ,
- 10 ἔδεσμα τοῦ ὠραίου Καλλισθένη,
ποὺ μ' ἓνα μπαρμπουνάκι τρώει τὸ θιός του.
Κι αὐτὸ ἐδῶ τὸ χέλι — ἔχει ἀγκάθια πρὸ χοντρά
ἀπ' τῶν ποδιῶν τίς τρίχες τῆς Σινώπης —
ποιός θὰ προλάβῃ πρῶτος νὰ τὸ πάρῃ;
- 15 Πάντως ὁ Μισγόλας τὰ τέτοια δὲν τὰ πολυτρῶει⁵
ὅμως τὸ ψάρι αὐτὸ ἐδῶ, ποὺ μοιάζει μὲ κιθάρα,
μόλις τὸ δῇ δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ μὴν ἀπλώσῃ νὰ τὸ πάρῃ.
Καὶ μὲ τὸ δίκιο του στ' ἀλήθεια, ἀφοῦ εἶναι
κρυφὴ του οἱ κιθαρῶδοι ἀδυναμία.
- 20 Καὶ τὸν κωβιό, τὸν ἐκλεκτὸ τὸν ἄντρα, ποὺ ἀκόμα σπαρταρᾷ,
στὴν ὁμορφὴν τὴν Πυθονίκη πρέπει νὰ τὸν στείλῃ⁶

4. Γιὰ τὸν Ἀντιφάνη μᾶς πληροφορεῖ ἀνώνυμος συγγραφέας (περὶ κωμωδίας ἔκδ. Kaibel) ὅτι ἦταν μαζί μὲ τὸν Ἀλεξί οἱ πρὸ ἀξιόλογοι ποιητὲς τῆς Μέσης. Θεσσαλὸς στὴν καταγωγή ἔγινε Ἀθηναῖος πολίτης μὲ πρόταση τοῦ Δημοσθένη καὶ ὅτι πέθανε στὴ Χίο. Ἐγράφε 260 κωμωδίες καὶ ὅτι εἶχε ἐξαιρετικὲς δραματικὲς ἱκανότητες. Σήμερα γνωρίζομε τοὺς τίτλους 134 ἔργων του καὶ ἔχομε περίπου 330 ἀποσπάσματά του σὲ συνολικά 1010 σχεδὸν στίχους (ὅση εἶναι περίπου ἡ ἔκτασις μᾶς κωμωδίας).

είναι γεροδεμένος, ἀλλ' αὐτὴ οὔτε ποὺ θὰ τὸν δοκιμάσῃ,
γιατὶ στ' ἀλίπαστα ἔχει πέσει μὲ τὰ μοῦτρα.

25 Κι αὐτὴ μου τὴ μικρούτσικη μαρίδα τὴ θάζω χωριστὰ
τῆς Θεανῶς τῆς λεπτεπίλεπτης ταιριάζει.

Ἡ ψαροῦ τακτοποιώντας τὸ ἐμπόρευσμά της κάνει μεταφορικοὺς ὑπαινιγμοὺς στὶς ἐταῖρες (στ. 4 καὶ 11) καὶ σατιρίζει τὸν πολιτικὸ - ρήτορα Καλλιμέδοντα, ποὺ εἶχε τὸ παρατσούκλι «κάραβος» (καραβίδα - ἀστακός), ὅπως φαίνεται γιὰ τὸ χρῶμα του. Ἄλλοι ποιητὲς τὸν σατιρίζουν γιὰ τὰ ἀλλοιθωρα μάτια του. Ἦταν φίλος τῶν Μακεδόνων, ἀνῆκε στὴν ἐποχὴ μετὰ τὴ μάχη στὴ Χαιρώνεια καὶ ἐξορίστηκε δυὸ φορές ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὕστερα ἀπὸ ἐπικράτηση τῶν δημοκρατῶν. Ὁ Ἀθηναῖος, ποὺ μᾶς διέσωσε αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ἀντιφάνη, μᾶς πληροφορεῖ ἀκόμη ὅτι ὁ Καλλιμέδων ὁ Κάραβος ἀνῆκε στὴν περίφημη λέσχη «τῶν ἐξήκοντα», ἓνα σύλλογο ἐστιάσεως μὲ ἐξήντα μέλη, ποὺ εἶχε τέτοια φήμη στὴν Ἀθήνα (ἐλεγαν στὴν πόλη «τὸ εἶπαν οἱ ἐξήντα» ἢ «ἔρχομαι ἀπὸ τοὺς ἐξήντα» ὥστε ὁ Φίλιππος, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ὅταν ἄκουσε γι' αὐτοὺς, τοὺς ἔστειλε ἓνα τάλαντο γιὰ νὰ τοῦ γράψουν καὶ νὰ τοῦ στείλουν τὰ ἀστεῖα καὶ ἀνέκδοτα ποὺ ἐλεγαν στὴ λέσχῃ τους! Καὶ ὁ Καλλισθένης (στ. 10) ἦταν ρήτορας σύγχρονος τοῦ Δημοσθένη ἀντίθετος στοὺς Μακεδόνες. Σ' ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Τιμοκλῆ (Ἀπ. 4) ἀναφέρεται μαζὶ μὲ ἄλλους ρήτορες ποὺ δωροδοκήθηκαν ἀπὸ τὸν Ἀρπαλο. Κάποιος Μίσογολας (στ. 15) διακωμωδεῖται γιὰ τὴν ἀδυναμία του στοὺς ωραίους κιθαρωδοὺς καὶ κιθαριστές. Ἡ Σινώπη (στ. 13), ἡ Πυθονίκη (στ. 21), καὶ ἡ Θεανῶ (στ. 25) ἦταν γνωστὲς ἐταῖρες. Τὴν πρώτη, τὴ Σινώπη, ὁ ποιητὴς διακωμωδεῖ γιὰ τὰ τριχωτὰ της πόδια, τὴν Πυθονίκη γιὰ τοὺς ἐραστές της: προτιμᾷ τὰ παστὰ ψάρια ἀπὸ τὰ φρέσκα (ἀπὸ τὸν κωδιό): ὑπαινιγμὸς γιὰ τοὺς νέους ἐραστές της, γιουὺς τοῦ ἐμπόρου ἀλιπάστων Χαιρεφίλου, ποὺ διαδέχτηκαν ἓνα προηγούμενο ἐραστή της ποὺ λεγόταν Κωδιός. Ὅσο γιὰ τὴ Θεανῶ ὁ ποιητὴς τὴ θρίσκει πολὺ μικροκαμωμένη σὰν μαριδάκι. Αὐτὸ τὸ κουτσομπολιὸ θγαίνει ἀπὸ τὰ κωμικὰ ἀποσπάσματα καὶ τὸν Ἀθηναῖο. Ὁ Ἄλεξις⁵ παραδόσεως, ποὺ ἡ παρωδία του εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς Μέσης: ἔτσι σατιρίζει τὸν Καλλιμέδοντα, χρησιμοποιοῦντας τὸ πλούσιο μυθολογικὸ ὕλικό τῆς παραδόσεως, ποὺ ἡ κωμωδία του εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς Μέσης:

Φαρμακοπώλης Ποὺ λές, τέσσερες μέρες τώρα
Τοῦ Καλλιμέδοντα τίς κόρες θεραπεύω.
— Μὰ ἔχει κόρες ἀποκτήσει ὁ Καλλιμέδων;
Φαρμακοπώλης Τίς κόρες τῶν ματιῶν του φυσικά,
ποὺ οὔτε ὁ Μελάμπους, ὁ μόνος ποὺ τὴν τρέλλα
τῶν κοριτσιῶν θεράπευσε τοῦ Προίτου,
θὰ μπορούσε, νὰ μὴν ἀλλοιθωρίζουν νὰ τίς κάνουν.

Ἕνας πατέρας ἴσως ἢ παιδαγωγὸς στὸ ἀπόσπασμα 98 τοῦ Ἄλεξι (ἀπὸ τὴν κωμωδία του Ἰσοστάσιον⁶, αὐτὰ λέει σ' ἓνα νέο γιὰ τὰ τεχνάσματα τῶν ἐταῖρων, προσπαθώντας, ὅπως φαίνεται, νὰ τὸν προειδοποιήσῃ:

5. Ὁ Ἄλεξις (βλ. καὶ σημ. 4) ὅπως μᾶς πληροφορεῖ τὸ λεξικὸ «Σοῦίδα» ἦταν ἀπὸ τοὺς Θουρίους, ἀδελφὸς τοῦ πατέρα τοῦ Μενάνδρου, καὶ ἔγραψε 245 κωμωδίες. Σήμε-
ρα γνωρίζομε τοὺς τίτλους 136 ἔργων του καὶ ἔχομε 340 περίπου ἀποσπάσματά του
(συνολικὰ 1090 περίπου στίχους).
6. Στὸ λεξικὸ τοῦ Ἡσυχίου διαβάζομε: ἰσοστάσιον μῦρον ἢ στακτὴ, σμύρνα. Πιθανὸν
Ἰσοστάσιον νὰ ἦταν τὸ ὄνομα μᾶς ἐταῖρας.

- 1 Μπροστά λοιπόν στο κέρδος — πῶς νὰ γδύνουν
 ὅσους ζυγώνουν — τίποτ' ἄλλο δὲν τὶς νοιάζει.
 Καὶ σ' ὅλους στήνουν δόκανο. Ὅταν τὰ καταφέρουν
 καὶ πιάσουν τὴν καλή,
- 5 καινούργιες παίρνουνε, στὴν τέχνη ἀρχάριες, ἑταῖρες.
 Στὴ στιγμή ἀγνώριστες τὶς κάνουν, τὶς ἀλλάζουν
 ἔτσι στοὺς τρόπους καὶ στὸ παρουσιαστικό τους
 δὲν εἶναι πιά οἱ ἴδιες.
- Ἄν κάποια εἶναι κοντή, πάτους χοντροὺς ἀπὸ φελλὸ
- 10 τῆς ράβουν στὰ παπούτσι
 ἂν ψηλή, φορᾷ τὰ πιὸ λεπτόσολα σαντάλια
 καὶ περπατᾷ στὸ δρόμο μὲ τὸ κεφάλι τῆς γυρτὸ στὸν ὦμο
 ἔτσι ἀπὸ τὸ ὕψος κάτι ἀφαιρεῖ. Δὲν ἔχει ἄλλη καμπύλες
 ράβει μαξιλαράκια ἀπὸ μέσα, ποὺ οἱ ἐπισκέπτες
- 15 τὰ ὠραῖα τῆς ὀπίσθια νὰ θαυμάζουν.
 Ἄλλη κοιλιὰ ἔχει μεγάλη· σ' αὐτὴ θὰ κάνουν
 τὰ στήθια ποὺ φοροῦν στὶς κωμωδίες οἱ ἄντρες.
 Ὅταν ὀρθὰ τὰ στήση σὰν κοντούς, τὸ φόρεμά της
 κρέμεται μπροστὰ καὶ κρύβει τὴν κοιλιὰ της.
- 20 Ἄν ἔχει φρύδια κόκκινα, μὲ κάρβουνο τὰ βάφει
 τυχαίνει κι εἶναι μαύρη, μὲ φτιασίδι τὴν παστώνουν
 ἂν πολὺ ἄσπρη, τρίβεται μὲ κοκκινάδι.
 Ὅ,τι στὸ σῶμα εἶν' ὠραῖο, δείχνεται γυμνό.
- Ὅμορφα ἔχει δόντια, πρέπει, εἶν' ἀνάγκη, νὰ γελᾷ,
- 25 οἱ ἄντρες γιὰ νὰ βλέπουν τί ὠραῖο στόμα ἔχει
 ἂν δὲν ξέρεي νὰ γελᾷ, περνᾷ τὴ μέρα τῆς στὸ σπίτι
 μ' ἓνα μυρτιάς ξυλάκι ὀρθὸ ἀνάμεσα στὰ χεῖλια,
 ὅπως βάζουν στὰ γιδίσια τὰ κεφάλια,
 ποὺ τὰ πουλᾶνε στὰ κρεπωλεῖα.
 Κι ἔτσι μὲ τὸν καιρὸ εἴτε τὸ θέλει εἴτε ὄχι χαμογελᾷ.

Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ τοῦ Ἄλεξι εἶναι μόνο του ἀρκετὰ εὐγλωττο καὶ ἐκπληκτικὰ σύγχρονο, ἢ καλύτερα αἰώνιο μνημεῖο τῆς γυναικείας φιλαρέσκειας.

Κάποιος ποὺ ὁ ἴδιος ἴσως εἶχε κακὴ πείρα ἀπὸ τὶς ἑταῖρες, ἢ ἓνας πατέρας ἢ παιδαγωγός, αὐτὰ λέει στὸ ἀπόσπασμα 22 τοῦ Ἀναξίλα⁷ ἀπὸ τὴν κωμωδία του Νεοττίς, ποὺ κι αὐτό, ὅπως ὅλα σχεδὸν τὰ κωμικὰ ἀποσπάσματα ποὺ μεταφράζονται ἐδῶ, τὸ παραθέτει ὁ Ἀθήναιος:

- 1 Ὑπάρχει ἄνθρωπος ποὺ ἀγάπησε ποτὲ ἑταῖρα;
 Φάρα χειρότερη ἀπ' αὐτὴ μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ;
 Ποιὸ φίδι φοβερό ἢ Χίμαιρα φλογόπνοη
 ἢ Χάρυβδις ἢ Σκύλλα τρικέφαλη, θαλασσινή,
- 5 Σφίγξ, Ὑδρα, Λέαινα, ὀχιά, ἢ Ἀρπυια φτερωτή,
 ἔχει ξεπεράσει τὴ μισσητὴ γενιά;

7. Ὁ Ἀναξίλας μᾶς πληροφορεῖ ἀπλὰ τὸ λεξικὸ «Σουίδα», ὅτι ἦταν ἓνας κωμικὸς ποιητής. Ἀπὸ τὸν Διογένη τὸν Λαέρτιο (Βίος Πλάτωνος) μαθαίνομε ὅτι ὁ Ἀναξίλας, ὅπως καὶ ἄλλοι κωμικοὶ ποιητές, διακωμώδησε τὸν Πλάτωνα. Σώζονται 40 περίπου ἀποσπάσματά του (συνολικὰ 100 περίπου στίχοι του).

- Τίποτα δὲν ὑπάρχει, αὐτὲς περνᾶνε ὅλα τὰ κακά.
 Νὰ πρῶτα τὴν Πλαγγόνα κοίταξε, θὰ δῆς
 πῶς πυρπολεῖ σὰν Χίμαιρα τοὺς ξένους ταξιδιώτες·
- 10 ἄλλ' ἓνας τοῦ ἵππικοῦ μονάχα τῆς μάδῃσε τὸ βιὸς
 καὶ τῶσκασε ἀφοῦ καλὰ τῆς ἄδειασε τὸ σπίτι.
 Οἱ φίλοι τῆς Σινώπης πάλι ἄν μὲ αὐτὴ ἢ μὲ τὴν "Υδρα πᾶν
 δὲν εἶν' τὸ ἴδιο; Αὐτὴ 'ναι γριά κι ἡ Γνάθαινα
 στὸ πλάι ξεφυτρώνει, χειρότερη, διπλὸ κακό.
- 15 'Η Νάννιον τώρα τί διαφέρει ἀπὸ τὴ Σκύλλα;
 'Αφοῦ δύο συντρόφους ἐπνιξε, δὲν προσπαθοῦσε
 νὰ πιᾶσιν καὶ τὸν τρίτο; Μὰ τὸ καράβι του ξεγλύστρησε
 μὲ τὰ ἐλάτινα κουριά.
- "Ὅσο γιὰ τὴ Φρύνη, τὴ Χάρυβδη κοντὰ μας ἔχει φέρει;
 20 τὸν καπετάνιο πού ἐπιασε τὸν ἔχει καταπιεῖ μὲ τὸ καράβι τοῦ μαζί.
 Μήπως ἡ Θεανῶ δὲν εἶναι Σειρήνα μαδημένη;
 Στὸ πρόσωπο καὶ στὴ φωνὴ γυναίκα, στὰ πόδια ὅμως κοτσούφι.
 Σφίγγες Θηβαῖες νὰ λὲς ὅλες τὶς πόρνες.
 Σταράτα λόγια δὲν σοῦ λένε, μ' αἰνίγματα μιλοῦν,
- 25 πῶς λειώνουν κι ἀγαποῦν καὶ τί καλὴ παρέα!
 "Ἄχ νὰ 'χα ἓνα τετράποδο ντιβάνι» λέει μιὰ
 «ἢ καναπέ», ὕστερα «κάποιο τρίποδο»
 κι ἔπειτα «δίποδη σκλάβα» λέει.
 Καὶ τότε ὅποιος τὴν κατάλαβε — ἄλλος Οἰδίπους —
- 30 στὴ στιγμή τῆς ξεγλιστρᾶ χωρὶς ματιὰ νὰ ρίξῃ·
 καὶ σώζεται μονάχα αὐτός, ἄν καὶ χωρὶς νὰ θέλῃ.
 "ΑΛΛ' ὅσοι ν' ἀγαπηθοῦνε περιμένουν ἀπ' αὐτές,
 τοὺς πῆρε σίφουνας καὶ τοὺς σήκωσε.
 Καὶ γιὰ νὰ μὴν πολυλογῶ ἀπ' τὴν ἐταίρα
- 35 θηρίο πιὸ καταραμένο δὲν ὑπάρχει.

Τὰ ὀνόματα τῶν ἐταιρῶν πού σατιρίζει ὁ Ἀναξίλας σ' αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα (Πλαγγών, Σινώπη, Μάννιον, Φρύνη, Θεανῶ) ἀνήκουν σὲ περίφημες ἐταῖρες τῆς ἐποχῆς, πού μερικὲς τὶς συναντᾶμε καὶ ὡς πρόσωπα σὲ κωμωδίες. Ὁ παραλληλισμὸς τοὺς μὲ τὰ γνωστὰ τέρατα τῆς μυθολογίας γίνεται μὲ κωμικὴ μεταφορά: οἱ ἐταῖρες εἶναι τὰ μυθολογικὰ τέρατα, πού συναντοῦσαν οἱ θαλασσινοὶ στὰ ταξίδια τους, καὶ οἱ θαλασσινοὶ εἶναι οἱ ἐραστές τους. Στὴν παρωδία αὐτοῦ τοῦ μυθολογικοῦ θέματος συνδυάζονται μὲ ἐπιτυχία καὶ οἱ πελάτες τῶν ἐταιρῶν, πού ἓνα πολὺ μεγάλο ποσοστὸ τοὺς ἦταν πλούσιοι ἔμποροι καὶ ναυτικοὶ περάστικοι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Μὲ τὴν παρωδία τοῦ μυθολογικοῦ θέματος τὸ ὕφος τοῦ ποιητῆ ξεγλιστρᾶ σὲ στιγμιαίες ποιητικὲς ἐξάρσεις, πού ὑπογραμμίζουν τὴν παρωδία. Εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ἀπηχῇ ὁ Ἀναξίλας σὲ πραγματικὰ γεγονότα στοὺς στίχους 10—11 καὶ 19—20. Ἐπεισόδια τῆς νυκτερινῆς καὶ κοσμικῆς ζωῆς τῆς Ἀθήνας ἔκαναν τὸν γύρο τῆς ἀγορᾶς, τῶν στοῶν καὶ τῶν κουρείων πρὶν νὰ περάσουν στὰ στόματα τῶν προσώπων τῆς κωμωδίας. Τὸ πάθημα τῆς Πλαγγόνας ἀπὸ τὸν ἀξιωματικὸ τοῦ ἵππικοῦ, διασκέδασε τὸν κόσμο, καὶ τὸ πάθημα τοῦ καπετάνιου, πού ἡ Φρύνη, σὰν νέα ἐκδοσὴ τῆς Χάρυβδης, τὸν καταπνίγει οἰκονομικά, ἦταν κάτι συνηθισμένο, ἀφοῦ κύριο χαρακτηριτικὸ τῶν πλουσίων αὐτῶν ἐταιρῶν εἶναι ἡ ἀρπακτικότητά τους. Ἀξιοπρόσεκτη ἀκρόσημος εἶναι ἡ παρωδία τοῦ αἰνίγματος τῆς Σφίγγας πού ἔλυσε ὁ Οἰδίπους (στίχοι 26—31), προσαρμοσμένη στὰ αἰτήματα καὶ τὸν τρόπο πού οἱ ἐταῖρες τὰ προβάλλουν στοὺς ἐραστές των: ντιβάνι ἢ καναπὲς (μὲ τέσσερα πόδια), ἓνα τρίποδο

(τρία πόδια), μιά σκιάδα (δύο πόδια).

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνο οἱ ἐταῖρες ποὺ δέχονται τὰ πυρὰ τῶν κωμικῶν ποιητῶν, ὅλο τὸ γυναικεῖο γένος γίνεται στόχος σάτιρας μαζί με τὸ θεσμὸ τοῦ γάμου, ποὺ ἦταν ἄλλωστε παραδοσιακὸ καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι μόνιμο θέμα κωμωδίας. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀριστοφάνη εἶχε λεχθῇ στὸ θέατρό του ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει κανεὶς οὔτε με τὶς γυναῖκες οὔτε χωρὶς αὐτές. Τὸ πρόσωπο ποὺ καταριέται αὐτὸν ποὺ καθιέρωσε τὸν γάμο, στὰ ἀποσπάσματα 116—117 τοῦ Εὐβούλου⁸ (ἀπὸ τὴν κωμωδία του Χρύσιλλα) εἶναι ἴσως ἕνας βασανισμένος σύζυγος:

- 1 Κακός, κακὸ χαμὸ νὰ θρῆ, ποὺ δεύτερος παντρεύτηκε,
γιατὶ τὸν πρῶτο ἐγὼ δὲν τὸν κατηγορῶ
δὲν εἶχε, λέω, πείρα τοῦ κακοῦ,
ὁ ἄλλος ὅμως ἤξερε τί εἶδους συμφορὰ θὰ πάθῃ.
- 5 Δία μου πολιτιμηνέ, ἐγὼ νὰ πῶ κακὸ
ποτὲ γιὰ τὶς γυναῖκες; Ὅχι μὰ τὸν Δία,
νὰ καθῶ ἂν τὸ κάνω. Εἶναι τὸ πιὸ ὠραῖο πράγμα.
Κι ἂν ἡ Μήδεια κακιὰ ἦταν γυναῖκα,
ὅμως ἡ Πηνελόπη θέβαια ἦταν σπουδαία.
- 10 θὰ πῆ κανεὶς ἡ Κλυταιμνήστρα ἦτανε κακούργα
με τὴν καλὴ τὴν Ἀλκπστη τὴν ἐξουδετερώνω.
Ἄλλ' ἴσως κάποιος θὰ κακολογήσῃ τὴ φαίδρα
Μά γιὰ τὸνομα τοῦ Δία, ἦταν ὅμως καλὴ ἡ —
ποιά; Ἀλλοίμονό μου ὁ δυστυχισμένος,
- 15 γρήγορα μοῦ τελειῶσαν οἱ καλὲς γυναῖκες,
ἐνῶ ἀπ' τὶς κακὲς πολλὲς νὰ πῶ ἀκόμη ἔχω.

Ὁ Εὐβουλος δὲν ἐπιτίθεται ἐδῶ ἄμεσα στὶς γυναῖκες· χρησιμοποιεῖ τὰ γνωστά παραδείγματα γυναικῶν ἀπὸ τοὺς μύθους, ποὺ ἦταν πολὺ συχνὰ θέματα στὴν τραγωδία, καὶ τὸ ἐπιχείρημά του, ὅτι οἱ περισσότερες ἡρωίδες τῆς τραγωδίας δὲν ἦταν πρότυπα συζύγων εἶναι πραγματικὰ ἀκαταμάχητο.

Ἕνας ἄλλος ποιητὴς τῆς Μέσης, ὁ Ἀναξανδρίδης⁹, σ' ἓνα ἀπόσπασμά του (52, ἀπὸ ἄγνωστη κωμωδία του) θάξει ἓνα πρόσωπο νὰ μιλᾷ ἐναντίον τοῦ γάμου, ὑποστηρίζοντας τὰ ἑξῆς:

- 1 Νὰ παντρευτῇ ὅποιος σκέφτεται, δὲν σκέφτεται
σωστά, ἀφοῦ τὸ σκέφτεται κι ἔτσι παντρεύεται.

8. Ὁ Εὐβουλος σύμφωνα με τὸ λεξικὸ «Σοῦδα»: ἦταν Ἀθηναῖος κωμικὸς ποὺ ἐδίδαξε 104 θεατρικὰ ἔργα. Ἡ ἀκμὴ του τοποθετεῖται στὰ χρόνια 377—374 (101 η' Ὀλυμπιάς) καὶ εἶναι στὰ ὅρια μεταξὺ τῆς παλαιᾶς καὶ μέσης κωμωδίας. Σήμερα σώζονται 150 περίπου ἀποσπάσματά του (συνολικὰ 430 περίπου στίχοι του) καὶ εἶναι γνωστοὶ οἱ τίτλοι 58 κωμωδιῶν του.

9. Γιὰ τὸν Ἀναξανδρίδη ὑπάρχουν στὸ λεξικὸ «Σοῦδα» οἱ ἑξῆς πληροφορίες: ἦταν Ρόδιος, ἀπὸ τὴν Κάμειρο, ἡ ἀκμὴ του τοποθετεῖται στὰ χρόνια 377—374 (101η Ὀλυμπιάς). Ἄλλοι πιστεύουν ὅτι ἦταν Κολοφώνιος. Ἐγγραψε 65 ἔργα καὶ νίκησε δέκα φορές. Ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ ἔκανε θέμα κωμωδίας τὸν ἔρωτα καὶ τὸν διασμό κοριτσιοῦ (καὶ πρῶτος οὗτος ἔρωτας καὶ παρθένων φθορὰς εἰσηγάγετο). Σήμερα γνωρίζομε τοὺς τίτλους 40 ἔργων του καὶ σώζονται 80 περίπου ἀποσπάσματά του (συνολικὰ 250 περίπου στίχοι του).

Ἐδῶ πολλὰ κακὰ ἀρχίζουν στὴ ζωὴ.

Ἦ φτωχὸς γυναῖκα παίρνει μὲ λεφτά

- 5 καὶ εἶναι δοῦλός της, ἐνῶ αὐτὴ κυρά,
ἢ πλούσιος παίρνει μιὰ μὲ δίκως προίκα
καὶ πάλι δοῦλος γίνεται ὁ ἴδιος, γιατί πρέπει
ὄχι ἓνα ἀλλὰ δυὸ τώρα νὰ τρέφῃ.

Ἄν πῆρε κάποιος ἀσκημῇ, χάλασε τὴ ζωὴ του,

- 10 τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ του δὲ θέλει νὰ διαβῇ.

Ἄν πῆρε ἄλλος ὁμορφῇ, αὐτὴ δὲν εἶναι
δική του περισσότερο ἀπ' ὅσο τῶν γειτόνων.

Ὅστε δὲν γίνεται, δὲν εἶναι δυνατό,
στὸν γάμο ν' ἀποφύγῃς τὸ κακό.

Τὸν γάμο οὔτε νὰ τὸν σκεφτῇ κανεὶς δὲν πρέπει, λέει ὁ Ἀναξανδρίδης, γιατί
ὅταν τὸν σκεφθῇ ὅπωςδήποτε θὰ καταλήξῃ σ' αὐτόν. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ ἴδιου αἰώ-
να ὁ Μένανδρος βλέποντας τὸ ἴδιο θέμα πρὸ ρεαλιστικῶς θὰ πῇ (Ἀπ. 578) :

τὸ γαμεῖν, ἐὰν τις τὴν ἀλήθειαν σκοπῇ,
κακὸν μὲν ἐστίν, ἀλλ' ἀναγκαῖον κακόν.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀριστοφάνη τὸ θεατρικὸ κοινὸ εὐχαριστιόταν ν' ἀκούῃ
νὰ γίνεται λόγος γιὰ φαγητὰ καὶ κρασιά, ἐνῶ στὴν ἀρχὴ τοῦ 4ου αἰώνα ἡ περι-
γραφή φαγητῶν γίνεται θέμα καὶ τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Τὸ θέμα αὐτὸ ἔχει σπου-
δαία θέση καὶ στὴ Μέση κωμωδία, πού ὅπως παρωδεῖ καὶ τὰ μυθολογικὰ θέμα-
τα, παρωδεῖ καὶ τὶς περιγραφές φαγητῶν μὲ ποιητικὸ ὕφος. Σὲ μιὰ κωμωδία μὲ
ἀδειούχους πλούσιους στρατιωτικὸς καὶ ἐταῖρες εἶναι ἐπόμενο νὰ ὑπάρχῃ μεγά-
λο ἐνδιαφέρον γιὰ φαγοπότια· αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ στὰ ἀποσπάσματα τῆς Μέ-
σης.

Στὸ ἀπόσπασμα 4 τοῦ Μνησιμάχου¹⁰ (ἀπὸ τὴν κωμωδία του Ἰπποτρό-
φος) ἓνας οἰκοδεσπότης λέει τὰ ἀκόλουθα στὸν δοῦλο του:

Ἀπ' τοὺς θαλάμους μας τοὺς κυπαρισσορόφους
βγές ἔξω, Μάνη, τρέχα στὴν ἀγορά,
στὶς στήλες τῶν Ἑρμῶν,
ἐκεῖ πού οἱ φύλαρχοι συχνάζουν
καὶ τοὺς ὠραίους μαθητὲς
στ' ἄλογα ἐξασκεῖ ὁ Φεῖδων
πῶς ν' ἀναβαίνουν καὶ νὰ κατεβαίνουν.
Καταλαβαίνεις ποιὸς σοῦ λέω;
Σ' αὐτοὺς λοιπὸν ἀνάγγειλε πῶς εἶναι
τὸ φαῖ κρύο, τὸ ποτὸ ζεστό,
στεγνὴ ἡ ζύμη, τὸ ψωμί ξερό,
τὰ σουκωτάκια ψήθηκαν
τὰ μεζεδάκια γίνθηκαν
τὸ κρέας βγήκε ἀπ' τὴν ἄλμη,

10. Σύμφωνα μὲ τὸ λεξικὸ «Σουίδα» ὁ Μνησιμάχος ἦταν ποιητὴς τῆς Μέσης κωμωδίας.
Σήμερα εἶναι γνωστοὶ οἱ τίτλοι ἑπτὰ κωμωδιῶν του καὶ σώζονται 65 περίπου ἀποσπά-
σματά του (συνολικὰ 95 περίπου στίχοι του).

- 15 λουκάνικα μικρά μεγάλα,
σαλάμια μορταντέλλες
στὴ λαιμπτόμο μέσα νὰ περνᾶνε,
τὸ κρασί γαργαριστὸ κυλᾶ ἀπ' τὸν κρατήρα,
ἄρχισαν οἱ προπόσεις, ὁ κόρδαξ ἡδονίζει,
- 20 ὁ νοῦς τῶν μεираκίων ὀργιάζει,
ὅλα στὸ σπίτι τὰ κάτω εἶναι πάνω.
Βάλτα στὸ νοῦ σου, πρόσσεχε τί λέω.
Βρὲ σὺ χαζεύεις;
Γιὰ κοίτα δῶ. Πῶς θὰ τὰ πῆς αὐτά;
- 25 Πάλι στὰ λέω ἀπ' τὴν ἀρχή.
Πὲς νᾶρθουν' πιὰ χωρὶς ἀργοπορία
νὰ μὴ προσβάλουνε τὸν μάγειρα πολὺ,
γιατὶ τὰ ψάρια εἶναι θρασμένα
ψημένα κρυωμένα,
- 30 πὲς τα τοὺς ἓνα ἓνα:
σκόρδο λάχανο βολβὸς ἐλιά σαλάτα
μπιζελόσουπα ντολμάδες κολοκύθι
τόννου χελιοῦ γαλέου ρίνας φέτες
πέστροφα ὀλόκληρη σφυρίδα ὀλόκληρη,
- 35 σκουμπρί σαρδέλλα κέφαλος
συναγρίδα γωθιὸς
οὐρὰ σκυλόφαρου φαγκρί,
μύλλος λεβίας σπάρος αἰολίας
θράκισσα χελιδόνα караβίδα
- 40 καλαμάρι καλκάνι χταπόδι
μαρίδα γλώσσα κάθουρας ροφὸς
σκορπιὸς χέλι σουπιὰ ἀστακὸς,
ἀπ' τᾶλλα κρέατα ἀμέτρητο τὸ πλῆθος,
χήνας βοδιοῦ προβάτου χοίρου ἄρνιοῦ
- 45 ἀγριοχοίρου κοκκόρου γίδας πάπιας
πέρδικας κίσσας ἄλεπους,
ὅσο γιὰ τ' ἀπιδόρπια, θὰ σαστίσουν
τῶν ἀγαθῶν νὰ δοῦν τὸ πλῆθος.
Καθένας μέσ' στὸ σπίτι ζυμώνει πλάθει ψήνει
- 50 μαδᾶ λιανίζει γδέρνει κόβει
παίζει πηδᾶ δειπνεῖ γελᾶ
πίνει χορεῦει ζαχαρώνει,
ἱερὰ οἱ αὐλοὶ ἠχοῦν ἀπαλά,
χορὸς τραγοῦδι τσιριχτὸ μέγας σαματᾶς,
- 55 ἀπ' τὴ Συρία ὅσια χώρα, θαλασσία,
τὰ ρουθούνια δονεῖ θεία ὁσμὴ
λιθάνου σμύρνας μάρου
καλάμου λίνδου θάρου
κίνθου μίνδου κισθοῦ,
- 60 σύννεφο τέτοιο πλάκωσε τίς αἰθουσές μας,
ἀπ' ὅλα τὰ καλὰ γεμάτο

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο, ποὺ παραθέτει αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Μνησιμά-
χου, στὸ ἴδιο κείμενο ἀναφέρεται καὶ ὁ Εὐστάθιος ἐρμηνεύοντας λέξεις καὶ ἐκ

φράσεις σ' αυτό. Τὸ ἀπόσπασμα ἔχει ἰδιαίτερο γλωσσικὸ καὶ λεξιλογικὸ ἐνδιαφέρον, γιατί περιέχει πάνω ἀπὸ τριάντα ὀνόματα φαριῶν καὶ ἐννέα ὀνόματα ἀρωμάτων, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν ὡς σήμερα ταυτιστῇ μὲ τὰ εἶδη στὰ ὁποῖα ἀνήκουν. Ἀκόμη ἡ μετρικὴ σύσταση αὐτοῦ τοῦ ἀποσπάσματος παρουσιάζει ἐνδιαφέρον: εἶναι γραμμμένο σὲ ἀναπαιστικὸ δίμετρο, μέτρο πού συχνὰ τὸ συναντοῦμε στὰ ἀποσπάσματα τῆς Μέσης νὰ χρησιμοποιεῖται σὲ μακροσκελεῖς περιγραφές φαγητῶν καὶ σὲ σάτιρες. Δὲν φαίνεται νὰ συνδέεται ἡ χρῆση τῶν ἀναπαιστικῶν διμέτρων μὲ παρουσία Χοροῦ στὰ ἀποσπάσματα τῆς Μέσης. Πέρα ἀπὸ μερικὲς ἐνδείξεις ὅτι στὴ σκηνὴ θρίσκονται ὁμάδες γυναικῶν ἢ ἀντρῶν, πού μπορεῖ νὰ παίζουν ρόλο Χοροῦ, τίποτε συγκεκριμένον δὲν μᾶς δίνουν τὰ ἀποσπάσματα τῆς Μέσης. Ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ μερικὲς ἐνδείξεις τῆς ὑπάρξεως Χοροῦ στὴ Μέση: ἀποσπάσματα σὲ λυρικὰ μέτρα (αιολικά, δακτυλεπίτριτοι κ.ἄ.) πού ἴσως ἀνήκουν σὲ χορικά. Στὸ ἀπόσπασμα τοῦ Μνησιμάχου πιθανὸν οἱ ὠραῖοι νέοι, πού μαθαίνουν ἵππασία καὶ πού στέλνει ὁ οἰκοδεσπότης τὸν δούλο του (Μάνης εἶναι ὄνομα δούλου) νὰ τοὺς καλέσῃ γιὰ τραπέζι, νὰ ἔρχονται σὰν ὁμάδα πού ἀποτελεῖ τὸν Χορὸ τοῦ ἔργου.

Συχνὰ στὰ ἀποσπάσματα τῆς Μέσης θρίσκομε νὰ μιλᾷ ὁ ἴδιος ὁ μάγειρος, πού εἶναι καὶ ὁ καταλληλότερος νὰ περιγράψῃ κατάλογο φαγητῶν καὶ τὸν τρόπο τῆς παρασκευῆς των. Μιὰ κωμωδία τοῦ Ἀναξανδρίδῃ εἶχε ὡς τίτλο τὸ ὄνομα ἐνὸς φημισμένου μαγείρου: Ν η ρ ε ύ ς. Ὁ μάγειρος ἔχει ἐξελιχθῇ στὴ Μέση σὲ θεατρικὸ τύπο μὲ κύρια χαρακτηριστικὰ τὴν πολὺ μεγάλη ἰδέα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὴν τέχνη του, τὴν φλυαρία καὶ τὸν στόμφο στὴν ὁμιλία του. Εἶναι ἓνας ἀπατεώνας, πού κλέβει συστηματικὰ τὰ τρόφιμα, ὅταν δὲν ἐπιτηρεῖται, ἀρκετὰ στὰ σπίτια ὅπου τὸν μισθώνουν. Ἡ παρουσία μαγείρου καὶ πολλὰς φορές καὶ τραπεζοκόμου ἦταν ἀπαραίτητη στὰ Ἀθηναϊκὰ σπίτια (ὅχι μόνον τῶν πλουσίων Ἀθηναίων, πού μπορούσαν νὰ ἔχουν μόνιμους μαγείρους) ὅταν εἶχαν γάμους καὶ ἄλλες οἰκογενειακὰς γιορτές, πού συνδυάζονταν μὲ θυσία ζώου γιὰ τὰ θρησκευτικὰ νόμιμα καὶ τὸ τραπέζι. Αὐτὰ λέει ἓνας μάγειρος στὸ ἀπόσπασμα I τοῦ Σωτάδῃ¹¹ (ἀπὸ τὴν κωμωδία του Ἑ γ κ λ ε ι ὁ μ ε ν α ι) :

- 1 Γαρίδες πῆρα πρῶτα, ὅλες τίς τηγάνισα,
ἓνα μεγάλο ὕστερα γαλέο, τὴ μέση του στὸ φούρνο,
τὰ λοιπὰ θραστὰ μὲ σάλτσα ἀπὸ μοῦρα.
Κεφάλια δυὸ πελώρια γλαύκου παίρνω,
- 5 τὰ θάζω σὲ ταψὶ μεγάλο σχέτα
μὲ νερὸ κύμινο ἄλας λάδι μαῖντανό.
"Ὑστερ' ἀγόρασα ὑπέροχο λαθράκι,
ἀφοῦ ξεχώρισα κομμάτια γιὰ σουβλάκια,
τ' ἄλλο θραστὸ θὰ γίνῃ μὲ χόρτα καὶ λαδοσαλαμούρα.
- 10 Ὁραῖα λιθρίνια καὶ ὠραῖες κίχλες παίρνω,
ὅλα πάνω στὰ κάρβουνα τὰ ρίχνω, καθὼς πρέπει,
καὶ τὰ σερβίρω μὲ λαδολέμονο καὶ ρίγανη.
Μετὰ καλαμαράκια πῆρα καὶ σουπιές.
Σπουδαῖα θραστὰ τὰ γεμιστὰ καλαμαράκια
- 15 καὶ φτερούγια σουπιᾶς ψημένα μὲ τυρί
ὅλα τὰ περικύνω μὲ σάλτσα μοσχοβολιστή.

11. Ὁ Σωτάδης σύμφωνα μὲ τὸ λεξικὸ «Σοῦδα» ἦταν Ἀθηναῖος κωμικὸς ποιητὴς τῆς Μέσης κωμωδίας. Σῶζονται τρεῖς μόνον ἀποσπάσματά του (συνολικὰ 40 περίπου στίχοι του).

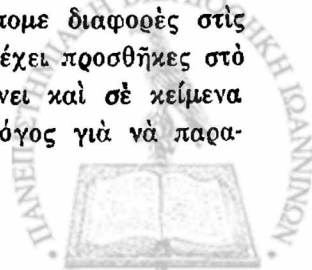
- Μικρούς γωβιούς καὶ κάτι πετροφαράκια,
 τοὺς κόβω τὰ κεφάλια, τ' ἀλευρώνω
 καὶ τὰ βάζω στὸν ἴδιο δρόμο, ὅπως τὶς γαρίδες.
- 20 Κι ἓναν τόννο, περίφημο κομμάτι,
 ἀφοῦ περὶχυσά με λάδι ἀρκετὸ
 καὶ τὸν πασπάλισα με ρίγανη,
 με φύλλα τὸν σπαργάνωσα συκιάς
 καὶ σὲ καυτὴ στάχτη τὸν κώνω σὰν δαυλί.
- 25 Πῆρα μαζί μ' αὐτὸν καὶ τοῦ φαλήρου τὴ μαρίδα,
 νερὸ μιὰ κούπα τὸ πολὺ τῆς περικύνω,
 φιλοκομμένα χόρτα, λάδι μιὰ λήκυθο διπλῇ
 ἀδειάζω ἀπὸ πάνω.
- Τί ἄλλο μένει; Τίποτε! Αὐτὸ 'ναι Τέχνη!
- 30 "Οχι ἀπὸ συνταγὲς κι ἀπὸ Τσελεμεντέδες!

Στὸ ἀπόσπασμα I τοῦ Σωτάδη ὁ μάγειρος περιγράφει κατάλογο παρασκευῆς εἰδικὰ διαφόρων εἰδῶν ψαριῶν. Ἡ τέχνη τῆς μαγειρικῆς τῶν ψαριῶν δὲν βλέπομε νὰ ἄλλαξε πολὺ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού γράφτηκε αὐτὸ τὸ κείμενο καὶ ἂν ὀρισμένες ἀπὸ τὶς συνταγὲς τοῦ δὲν ἔχουν ἐπιζήσει στὴν ἐλληνικὴ κουζίνα, ἀξίζει σι' ἀλήθεια νὰ δοκιμαστοῦν καὶ νὰ ἀναβιώσουν! Τὰ ἀποσπάσματα τῆς Μέσης ἔχουν ἀρκετὰ πλούσιο ὕλικὸ ὥστε νὰ γραφῇ ὄχι μόνο εἰδικὴ μελέτη γιὰ τὴν ἐλληνικὴ κουζίνα ἀλλὰ καὶ βιβλίον συνταγῶν ἐλληνικῆς μαγειρικῆς. Θὰ ἐκπλαγοῦμε τότε ἀπὸ τὴ διαπίστωση ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τρώει βασικὰ τὴν ἴδια τροφή, παρασκευασμένη με τὸν ἴδιο τρόπο, πού ἔθρεφε καὶ τοὺς ἀρχαίους τοῦ προγόνους.

Ὁ μάγειρος πού παρουσιάζει ὁ Στράτων¹² στὸ ἀπόσπασμα I (ἀπὸ τὴν κωμωδία τοῦ Φοινικίδης ἢ Φοῖνιξ) εἶναι τόσο πολὺ μορφωμένος ὥστε μιλά στὴν ὁμηρικὴ διάλεκτο, πού ὁ πελάτης τοῦ δὲν καταλαβαίνει. Φαίνεται ὅτι ἡ κωμωδία αὕτῃ καὶ ὁ τύπος τοῦ μαγείρου τοῦ εἶχαν ἰδιαίτερη ἐπιτυχία. Εἶναι τὸ μοναδικὸ ἀπόσπασμα αὐτοῦ τοῦ κωμικοῦ πού ἔχομε σήμερα, ἀλλὰ εἶναι ἀπὸ τὶς σπάνιες περιπτώσεις πού τὸ κείμενο αὐτὸ ὑπάρχει ὄχι μόνο στὸν Ἀθηναῖο ἀλλὰ καὶ σὲ πάπυρο (τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνα)¹³. Αὐτὰ λέει λοιπὸν ἓνας ἀγανακτισμένος οἰκοδεσπότης γιὰ τὸ μάγειρο πού μίσθωσε, γιὰ νὰ τοῦ κἀνῃ τὴ θυσία καὶ νὰ τοῦ ἐτοιμάσῃ τὰ φαγητά:

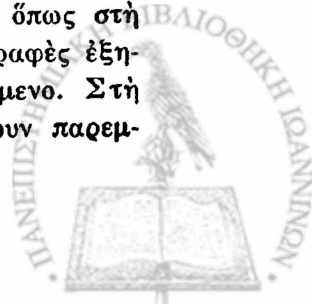
12. Ὁ Στράτων σύμφωνα με τὸ λεξικὸ «Σοῦδα» ἦταν κωμικὸς τῆς Μέσης κωμωδίας καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ δράματά του ἦταν ὁ Φοῖνιξ. Ὁ μοναδικὸς τίτλος δράματός του, πού μᾶς παραδόθηκε, στὸν Ἀθηναῖο ἀναφέρεται ὡς Φοινικίδης.

13. Οἱ 47 πρῶτοι στίχοι τοῦ παπύρου ταυτίζονται με τὸ ἀπόσπασμα πού παραθέτει ὁ Ἀθηναῖος ἀποδίδοντάς το στὸν Φοινικίδη τοῦ Στράτωνος. Ὁ πάπυρος ἀπὸ τοὺς 47 πρῶτους στίχους διασώζει ἀκέραιους ἢ κολοβοὺς μόνο 28, προσθέτει ὅμως στὸ τέλος τρεῖς ἄγνωστους ὡς τώρα. Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον ὅτι οἱ στίχοι 9-10, 16 καὶ 22 τοῦ κειμένου τοῦ Ἀθηναίου ἦταν ἄγνωστοι στὸν γραφέα τοῦ παπύρου (ἢ γιὰ κάποιον λόγο τοὺς ἔχει παραλείψει). Οἱ στίχοι 26-37 τοῦ κειμένου τοῦ Ἀθηναίου δὲν ὑπάρχουν στὸν πάπυρο, γιατί ἔχει χάσμα, ὃχι ὅμως ἀρκετὰ μεγάλο γιὰ νὰ χωρέσουν οἱ δώδεκα στίχοι τοῦ Ἀθηναίου. Ὅπου ὑπάρχουν κοινοὶ στίχοι στά δυὸ κείμενα βλέπομε διαφορὰς στίς γραφές. Μιὰ πιθανὴ ἐρμηνεία εἶναι ὅτι τὸ κείμενο τοῦ Ἀθηναίου περιέχει προσθήκες στὸ γνήσιο κείμενο, πού ὀφείλονται ἴσως στοὺς ἡθοποιούς, ὅπως συμβαίνει καὶ σὲ κείμενα Τραγωδίας. Ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ παπύρου δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρχε λόγος γιὰ νὰ παρα-

- 1 Ὅχι μάγειρο ἀλλὰ σφίγγα σερνική στο σπίτι μου ἔχω πάρει.
 Οὔτε μιὰ λέξη, μά τὴν πίστη μου, καταλαβαίνω, ἀπ' ὅσα λέει.
 Μοῦ ἦρθε γεμάτος μὲ καινούργιες λέξεις.
 Μόλις στο σπίτι μπῆκε, μὲ ρώτησε μ' ἐπισημότητα μεγάλη:
- 5 «Γιὰ λέγε πόσους μέροπας σὲ δεῖπνο ἔχεις καλέσει;»
 «Αὐτοὺς τοὺς μέροπας ἐγὼ νομίζεις πὼς τοὺς ξέρω;
 [Κανεὶς δὲν θάρῃ. Μόνο αὐτὸ μοῦ λείπει, μά τὸν Δία,
 νὰ προσκαλῶ καὶ μέροπες σὲ δεῖπνο.]]
 «Κανεὶς λοιπὸν συνδαιτυμὼν δὲν θὰ ὑπάρχη;»
 [«Ὅχι κανεὶς Συνδαιτυμὼν, πιστεῦω» λογάριαζα ἓναν ἓνα']
 θὰ ἔρθῃ ὁ Φιλίνος, Μοσχίων καὶ Νικήρατος,
- 10 ὁ δεῖνα καὶ ὁ τάδε, περνοῦσα τὰ ὀνόματά τους ὅλα·
 μὲ τὸνομα Συνδαιτυμὼν κανέννας δὲν ὑπῆρχε.
 [«Τέτοιος δὲν θάρῃ» ἀπάντησα· «τί λές, μά οὔτε ἓνας;»]
 Σὰ νὰ τοῦ ἔκανα κακὸ εἶχε ἀγανακτήσει,
 γιὰτὶ προσκαλεσμένος μου Συνδαιτυμὼν δὲν ἦταν. Ὑἄλλο καὶ τοῦτο!
- 15 «Τότε λοιπὸν ρηξίχθονα δὲν θυσιάζεις». Λέω, ὄχι.
 «Μήπως βοῦν εὐρυμέτωπον; Ὅχι, χαμένε, βόδι.»
 «Θυσιάζεις μήπως μῆλα;» «Ἐγώ; Ὅχι, μά τὸ Δία,
 ἀπ' ὅλα τοῦτο τίποτε, ἓνα προβατάκι.»
 [«Δὲν εἶν' τὰ μῆλα πρόβατα;» «Μῆλα τὰ πρόβατα;]
- 20 αὐτὰ οὔτε τὰ ξέρω, μάγειρε, οὔτε νὰ μάθω θέλω,
 ἐγὼ εἶμ' ἄνθρωπος ἀπλὸς καὶ θέλω ἀπλὲς κουβέντες.»
 «Μὰ δὲν καταλαβαίνεις αὐτὰ ποῦ λέει ὁ Ὅμηρος;»
 «Αὐτὸς μποροῦσε, μάγειρε, νὰ λέν ὅ,τι θέλει,
 τί σχέση ἔχει αὐτὸ μὲ μᾶς, στὴν πίστη σου, γιὰ πές μου;»
- 25 «Πρόσεχε τώρα ποῦ θὰ πῶ στο στυλ τοῦ ὅσα μένουν.»
 Νὰ μὲ πεθάνῃς σκέφτεσαι ὀμηρικά, ἄνθρωπέ μου;»
 «Ἔτσι ἔχω μάθει νὰ μιλῶ.» «Στὸ σπίτι μου ὅμως ὄχι.»
 «Καὶ γιὰ τίς τέσσερες δραχμὲς ποῦ παίρνω,
 ν' ἀλλάξω θέλεις τίς ἀρχές μου;» λέει.
- 30 «Φέρε μου δῶ τὰς οὐλοχύτας.» «Τί 'ναι τοῦτο πάλι;»
 «Κριθάρι.» «Τί τὰ θές, χαζέ, τὰ μπερδεμένα λόγια;»
 «Ποῦ εἶναι ὁ πηγός;» «Πηγός; θρὲ ἄντε χάσου,
 δὲ θὰ μοῦ πῆς πιὸ καθαρά τί θέλεις;»
 «Γέροντα εἶσαι ἀτάσθαλος» μοῦ λέει, «ἀλάτι φέρε,
- 35 αὐτὸ εἶν' ὁ πηγός. Ὑἄλλὰ δὲν βλέπω τὴν χέρνιθα.»
 Ὑἤταν ἔτοιμη. Ὑἔκανε τὴ θυσία λέγοντας κι ἄλλα
 τέτοια ἀμέτρητα πολλὰ, ποῦ μά τὴ γῆ,
 κανέννας μᾶς δὲν μπόρεσε νὰ καταλάβῃ:
 μίστυλλα, μοίρας, δίπτυχα, ὀβελοῦς,
- 40 τὸ λεξικὸ τοῦ φιλιτᾶ ἔπρεπε νάχω

λείψῃ στίχους. Τὸ νόημα στὸν πάπυρο δὲν παρουσιάζει ἀνωμαλία. Οἱ παρεμβολὲς εἶχαν σκοπὸ νὰ κάνουν τὸ κείμενο περισσότερο σαφές, γιὰ νὰ γίνῃ καλὰ κατανοητὸ ἓνα ἄστειο καὶ στοὺς λιγότερο ἔξυπνους θεατὲς, καὶ νὰ αὐξήσουν τὴν κοιμικότητά του, ὅπως στὴ λέξη *μ ε ρ ο ψ*, ποῦ εἶχε καὶ δευτέρη σημασία: *πουλί*. Οἱ διαφορὲς στίς γραφὲς ἐξηγοῦνται ἀπὸ τίς προσθετικὲς, ποῦ ἔκαναν ἀναγκαῖες μερικὲς μεταβολὲς στο κείμενο. Στὴ μετάφραση ἔχουν μῆ σὲ ἀγκύλες ὅσα ἀντιστοιχοῦν στοὺς στίχους ποῦ ἔχουν παρεμβληθῇ.

νὰ βλέπω τὴν κάθε λέξη τί θὰ πῇ.

Καὶ τὸν παρακαλοῦσα ν' ἀλλάξῃ γλῶσσα,

νὰ πῇ κάτι σὰν ἄνθρωπος. "Ὁμως αὐτὸν ἡ θεὰ Πειθῶ
νάρχεται, δὲ θὰ μπορούσε νὰ τὸν πείσῃ.

- 45 Μοῦ φαίνεται πὼς δοῦλος θάταν ἀπὸ μικρὸ παιδί
κάποιου ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ραψωδοὺς ὁ ἀλιτῆριος
κι ἔτσι μὲ λέξεις τοῦ Ὀμήρου εἶχε γεμίσει.

Ὁ ἀγανακτισμένος οἰκοδεσπότης χαρακτηρίζει τὶς ὁμηρικὲς λέξεις ποὺ δὲν καταλαβαίνει «καινούργιες λέξεις», τὸ καινούργιο ὅμως φαίνεται εἶναι ἓνας μάγειρος νὰ μιλᾷ στὴν ὁμηρικὴ διάλεκτο, ἀποδεικνύοντας τὴ μεγάλη του μόρφωση. Ἡ κωμικὴ αὐτὴ ἐπινόηση εἶναι πολὺ πετυχημένη, γιατί ὑπάρχουν στὸν Ὀμηρο πολλὰ χωρία τυπικῶν σκηνῶν, στὰ ὁποῖα περιγράφονται θυσίαι, ἐτοιμασίαι τοῦ φαγητοῦ, κυρίως ψητῶν κρεάτων στὰ κάρβουνα καὶ σὲ σοῦβλες καὶ τὸ ἀνάλογο λεξιλόγιο, θύμιζε στοὺς θεατὲς τὰ ὁμηρικὰ συμπόσια. Οἱ ὁμηρικὲς λέξεις ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ μάγειρος δὲν εἶναι οὔτε σπάνιες οὔτε δύσκολες, γιατί ἀλλιῶς δὲν θὰ τὶς καταλάβαινε καὶ μεγάλο ἴσως μέρος τῶν θεατῶν· ὁ οἰκοδεσπότης παρουσιάζεται πολὺ λίγο μορφωμένος, ποὺ ὅμως ξέρεي τὴν ὑπαρξὴ τοῦ λεξικοῦ τοῦ Φιλιτᾶ. Ὁ Φιλιτᾶς (ἢ Φιλητᾶς) ξακουστὸς Ἀλεξανδρινός, δάσκαλος τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, τοῦ Ζηνοδότου, καὶ τοῦ Θεοκρίτου, εἶχε κάνει ἓνα γλωσσάριο δύσκολων καὶ ἀρχαϊκῶν λέξεων, ποὺ, ὅπως φαίνεται, θὰ εἶχε πρόσφατα, δταν γράφηκε τὸ κείμενο τοῦ ἀποσπάσματος, κυκλοφοροῦσε. Ἡ ἀμοιβὴ τοῦ μαγείρου (βλ. στ. 28) ἦταν τότε τέσσερις δραχμές. Ἐνας συνάδελφός του ἀναφέρεται στὴν Ἀ σ π ῖ δ α τοῦ Μενάνδρου ὅτι εἶχε μισθωθῇ γιὰ τρεῖς δραχμές. Καὶ γιὰ σύγκριση, στοὺς Ἑ π ι τ ρ έ π ο ν τ ε ς τοῦ Μενάνδρου γιὰ μιὰ κιθαρίστρια δούλη ἔδινε στὸν πορνοδοσκὸ κύριό της ὁ μισθωτὴς της δώδεκα δραχμές τὴν ἡμέρα.

Δείγματα τέλος στοχασμοῦ τῶν κωμικῶν τῆς ἐποχῆς, ποὺ συχνὰ ἐκφράζουν ἐντυπωσιακὰ παράδοξα, εἶναι τὸ ἀπόσπασμα 269 τοῦ Ἀλεξι (ἄγνωστο ἀπὸ ποῖα κωμωδία του) καὶ τὸ ἀπόσπασμα 3Α τοῦ Σωτάδῃ (ἀπὸ τὴν κωμωδία Χ α ρ ῖ ν ο ς ¹⁴).

Τὸ πρῶτο τοῦ Ἀλεξι θὰ ταίριαζε στὸ στόμα τοῦ θεατρικοῦ τύπου τοῦ παρασίτου: ὑποστηρίζει, γιατί αὐτὸ τὸν συμφέρει, ὅτι ὅποιος τρώει μόνος του, χωρὶς δηλαδὴ προσκαλεσμένο στὸ τραπέζι του, χάνει τὸ μισὸ τῆς ζωῆς του. Ἡ συντροφιά στὸ τραπέζι παραλληλίζεται μὲ τὸ θέμα τοῦ ἔρωτα στὴ λυρική ποίηση.

"Ἄν κάποιον ἄνθρωπο θὰ δῆς νὰ τρώῃ μονάχος
ἢ ποιητὴ νὰ μὴ ποθῇ ἐρωτικά τραγούδια,
ὁ πρῶτος πὲς πὼς τὴ μισὴ ζωὴ του χάνει,
ὁ δεῦτερος τὴ μισὴ τέχνη·
κι οἱ δυὸ μόλις ποὺ ζοῦνε.

Στὸ δεύτερο, στὸ ἀπόσπασμα 3Α τοῦ Σωτάδῃ, ὑποστηρίζεται τὸ μάταιο τῆς μαθητήσεως καὶ τῆς γνώσεως, ἀφοῦ αὐτὲς δὲν ἐμποδίζουν ἢ ἐπηρεάζουν τὰ παθήματα τῆς ζωῆς τοῦ καθενός, ποὺ εἶναι ἀπρόβλεπτα καὶ ἀναπόφευκτα:

"Ἄν ἦταν νὰ μὴ πάθῃς ὅσα θὰ μάθῃς,
θάταν καλὸ νὰ μάθῃς ὅσα θὰ πάθῃς.

14. Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ μᾶς τὸ διέσωσε ὁ Ὁριγένης, ὅλα τὰ ἄλλα ποὺ παρουσιάζονται ἐδὲ τὰ ὀφείλομε στὸν Ἀθήναιο.

Ἄν πρέπει ὅμως νὰ πάθω κι ἂν τὰ μάθω,
 γιατί πρέπει νὰ μάθω;
 Δέν πρέπει ἄρα νὰ μάθω ὅσα θὰ πάθω,
 γιατί πρέπει νὰ πάθω.

Στὰ ἀποσπάσματα τῆς Μέσης βλέπομε ὅτι οἱ φιλόσοφοι καὶ ἡ φιλοσοφία γίνονται συχνὰ στόχοι διακωμωδήσεως. Περισσότερες ἀναφορὲς ὑπάρχουν στὸν Πλάτωνα, στοὺς Πυθαγορείους, καὶ στὶς σχολές των. Στὴν κωμωδία τοῦ 4ου αἰῶνα οἱ φιλόσοφοι παρουσιάζονται γενικὰ σὰν πεινασμένοι, ὑποκριτὲς καὶ ἀλαζόνες. Ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα φαίνεται ὅτι στοὺς τότε κοινούς ἀνθρώπους οἱ φιλόσοφοι ἦταν γνωστοὶ γιὰ τὴν περιφρόνησίν των στὶς ὑλικὲς ἀπολαύσεις καὶ τὴν ἔλλειψη πρακτικοῦ πνεύματος. Δέν τοὺς θεωροῦσαν ὅμως τόσο ἄγνους ὅσο φαίνονταν. Τοὺς Πυθαγορείους τοὺς ἤξεραν σὰν βρώμικους καὶ χορτοφάγους, τοὺς κυνικοὺς βρώμικους κι αὐτοὺς ποὺ κοιμοῦνταν στὸ ὑπαιθρο πάνω στὸ χῶμα καὶ καταβρόχθιζαν τὰ ὑπάρχοντα τῶν ἄλλων. Ἔτσι παρουσιάζεται στὰ ἀποσπάσματα τῆς Μέσης ὁ ἔρως ὡς καλῦτερος ἐκπαιδευτὴς τῶν νέων καὶ οἱ ἑταῖρες καλῦτερες δασκάλες ἀπὸ τοὺς διὰφορους σοφιστές.

Ἐλπίζω πὼς αὐτὰ τὰ ἀποσπασματικὰ κείμενα τῆς χαμένης Μέσης κωμωδίας καὶ ἡ περιδιάβαση μέσα στὸν κόσμο τῆς ἔδωσαν στὸν σημερινὸ ἀναγνώστη κάποια γεύση τοῦ κωμικοῦ στοιχείου ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, μαζί μὲ τίς ἔστω θαμπὲς εἰκόνες ποὺ σχημάτισε στὴ φαντασία του ὁ θεατρικὸς λόγος μεταφρασμένος στὴ γλώσσα μας.

ΙΕΡΗ ΜΟΝΑΞΙΑ

Ἦσυχον τ' ἀκρογιάλι, γαλανὸ
 βαθύσκιωτο πέρα στὸ ψῆλωμα τὸ πεῦκο
 καὶ ἡ ἀνασαιμιὰ τῆς θάλασσας, σὰ χάδι
 ἀπαλὸ
 στὴν ὥρα αὐτῇ τοῦ δειλινοῦ τῇ μυστικῇ.
 Καρμιὰ τοῦ ἄγριου ἀνθρώπου παρουσία.

Κι' ἔτσι καρδιά μου πικραμένη
 ἀπ' τὴν πολλὴ ἀσχήμια καὶ τὴ ροῇ
 τοῦ μίσους στὸ χωριό, στὴ πολιτεία
 μπορεῖς νὰ δροσιστεῖς καὶ ξαλαφρώσεις.

Κι' ἄς ἔρθει τότες ὅποια ταιριάζει
 ἀνάμνηση νὰ σὲ λικνίσει...
 Καὶ ψάλλοντας τὸν ὕμνον πρὸς τὸν Πλάστη
 μπορεῖς πρὸς τὴν γαλήνη τοῦ ἀπείρου
 νὰ πετάξεις
 στοῦ γλάρου ἐπάνω τὰ ὀλόασπρα φτερά.

Κ. ΜΠΡΑΤΣΟΣ

ΘΑΝΑΣΗ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ Γ. ΑΘΑΝΑ (δοκίμιο)

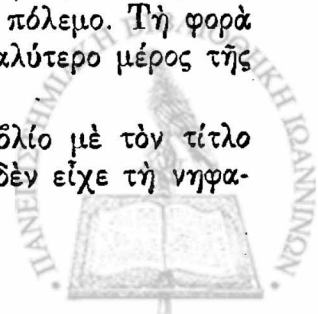
“Αν θέλαμε νὰ χαρακτηρίσουμε μὲ μιὰ φράση τὸ οὐσιαστικὸ μέρος τῆς ποιητικῆς προσφορᾶς τοῦ Γιώργου Ἀθάνα, θὰ λέγαμε: ἀνανεωμένος βουκολισμὸς καὶ ἐπαρχιακὸς ἀστισμὸς. Κι ὅταν λέω οὐσιαστικὸ μέρος, ἐννοῶ αὐτὸ ποὺ θέλει νὰ μᾶς πεῖ ἡ ποίηση τούτη, ἔξω ἀπὸ λυρισμούς, στιχουργικὲς φροντίδες καὶ αἰσθητικὲς καλλιέπειες. Γιατὶ αὐτὰ ἀποτελοῦν μιὰν ἄλλη ὑπόθεση στὴν ὅποια κριτικὴ ἀποτίμηση τοῦ ἔργου αὐτοῦ.

Ξαναγυρίζουμε στὴν κοινωνικὴ δομὴ τῆς ποιητικῆς προσφορᾶς τοῦ Ἀθάνα (καὶ ἡ διηγηματογραφία του, μὲ τὰ τσεχωφικῆς ὑφῆς διαγράμματά της, εἶναι ἐνὸς ἄλλου εἶδους ποίηση). Ὁ Ἀθάνας κατὰ θάσση δὲν εἶναι βουκολικὸς ποιητής. Ὑπάρχει θέβαια ὁ βουκολισμὸς σὰν κλῆμα ψυχῆς στὴν ποίησή του, μὰ εἶναι τόσο ἐλαφρὰ διάχυτος σ’ ὁλόκληρο τὸ ἔργο καὶ τόσο διακριτικὰ τονισμένος, ὥστε παύει νὰ ἔχει τὸν πρῶτο εἰδοποιὸ λόγο. Ἄλλωστε καθαρὸς βουκολισμὸς, ἄξιος θέβαια τοῦ ἐνδοξοῦ δονομάτος του, στὴν ἑλληνικὴ λογοτεχνία, ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας καὶ μετὰ, δὲν ὑπάρχει, καὶ ἂν ὑπῆρχε, δὲ θάβρισκε οὔτε αἰσθητικὴ οὔτε οὐσιαστικὴ δικαίωση. Θὰ ἦταν ἓνα φάρι στὴ στεριά, ὅπως περίπου συνέβη καὶ μὲ τὴν ἀνυποψίαστη ἐποχὴ τοῦ κωμειδύλλου γύρω στὰ 1880. Κι αὐτό, γιατί οἱ κοινωνικὲς διαμορφώσεις καὶ οἱ οἰκονομικὲς ἀνακατατάξεις, ποὺ γνώρισεν ἡ χώρα μας, πρὸ παντὸς μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1909, δὲν ἔδιναν περιθώρια στὴν ἀνάπτυξη παρόμοιων πνευματικῶν κινήματων.

Μὲ τὴν ἄνοδο στὴν ἐξουσία τοῦ Χαρίλαου Τρικούπη, ὁ ἀστισμὸς ἄρχισε νὰ κατακτᾷ καὶ στὴ χώρα μας ἓνα πρὸς ἓνα, ὅλα τὰ ὄχυρά τῆς φεουδαρχικῆς δομῆς τῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ κοινωνικοῦ κατεστημένου. Ἡ βιομηχανία πῆρε τὸ δικό της δρόμο. Ὑστερα ἀπὸ λίγο τὸ κεφάλαιο θὰ εἶχε τίς πρῶτες ἀντιδικίες του μὲ τὸν ἄλλο τρομερὸ παράγοντα τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, τὴν ἐργασία. Ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Γουδὶ (ἀληθινὰ ἐθνοσωτήρια ἐπανάσταση) καὶ μετὰ, οἱ ἀστικές ιδέες ἀγκαλιάζουν ὅλο καὶ μεγαλύτερα τμήματα τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλάζουν τίς νοοτροπίες του, φέρουν νέες ἐμπορευματικὲς σχέσεις, παραμερίζουν ἥθη, ἔθιμα καὶ τρόπους διαβίωσης καὶ συμβίωσης, ποὺ κανενὸς τὸ μυαλὸ μέχρι τότε δὲ μπορούσε νὰ συλλάβει τὴν ἀμαρτωλὴ σκέψη, πὼς οἱ τρόποι αὐτοὶ δὲν θὰ ἦταν αἰώνιοι.

Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ἐνδιαφέρει ἰδιαίτερα τὸ θέμα μας, εἶναι ὅτι οἱ ιδέες αὐτὲς δὲν περιορίστηκαν μόνον μέσα στὰ τεῖχη τῆς μικρῆς τότε πρωτεύουσας τοῦ Κράτους. Ἐσπλώθηκαν καὶ στὴν ὑπαιθρο, στὴν Ἐπαρχία, ὅπως συνηθίζουμε νὰ τὴν ὀνομάζουμε καὶ σήμερα, ὅχι χωρὶς μιὰ δόση ἀφ’ ὑψηλοῦ συγκατάβασης. Ἐκεῖ ὁ σεισμὸς ὑπῆρξε δυνατότερος καὶ μεγαλύτερης διάρκειας, γιατί οἱ «βουκολικοὶ» ἄνθρωποι τῆς ἦταν σχεδὸν ἀπληροφόρητοι τῶν τεκταινόμενων ἀπὸ τίς νέες ιδέες στὸν οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικὸ τομέα. Παίρνω μιὰ εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ εὐχάριστου σειсмоῦ, ἀπὸ τίς νέες ἀνακατατάξεις ποὺ ἔγιναν στὸν τόπο μας μετὰ τὸ δεύτερο μεγάλο πόλεμο. Τῇ φορᾷ ὅμως αὐτῇ, ὁ σεισμὸς δὲν ἦταν καὶ τόσο εὐχάριστος, ἀφοῦ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας ἐρήμωσε ἀπὸ τὴν μετανάστευση.

Ὁ Ἀθάνας δημοσίευσε τὸ 1919 τὸ πρῶτο μου ποιητικὸ βιβλίο μὲ τὸν τίτλο «Πρωτὸν Ξεκίνημα». Ἦταν τὸ βιβλίο ποὺ ἡ κριτικὴ τῆς ἐποχῆς, δὲν εἶχε τὴ νηφα-

λιότητα ή την πείρα των κοινωνικών δεδομένων, να το αντικρύσει στις σωστές του διαστάσεις. Κι από το βιβλίο αυτό και μετά αρχίζει ή παρερμηνεία της ποιητικής προσφοράς του Γιώργου Ἀθάνα. Χαρακτηρίζεται σαν βουκολικός, σαν τραγουδιστής των τσοπάνων, ένα είδος νεόκοπου Κρυστάλλη. Όμως δεν ήταν έτσι. Ὁ Ἀθάνας τραγούδησε τὸν κόσμο και τὴν ψυχὴ τῆς ἐπαρχίας μας, ἀλλὰ στὴ νέα μεταμόρφωσή της, τὴν ἀστική. Ἡ δικαιωμένη, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού γράφτηκε, ποίηση τοῦ Κρυστάλλη, δὲ μπορούσε νὰ γνωρίσει κανενὸς εἶδους οὐσιαστικὴ ἢ αἰσθητικὴ ἀναγέννηση. Ἦταν καταδικασμένη ν' ἀρκεστεῖ στὰ ὅσα πέτυχε. Τυχὸν παραπέρα βῆμα της θὰ τὸ ἐμπόδιζε ὁ τρόμος τοῦ ἀνεδαφικοῦ, συνεπικουρούμενος ἀπὸ τὸ κωμικὸ καὶ τὸ ξεπερασμένο. Ὁ Ἀθάνας εἶχε τίς δικές του εὐαίσθητες κεραῖες, ἔπιανε τὰ μηνύματα τῶν νέων καιρῶν καὶ πορεύτηκε τὸν προσωπικὸ του δρόμο μὲ ἄνεση, πεποίθηση στὴν ἀποστολὴ του καὶ πίστη στὶς προθέσεις του γιὰ τὸ φανέρωμα τῆς ὁλόκληρης ψυχῆς τοῦ λαοῦ πού τραγούδησε. Καὶ δὲν ἀποτελεῖ οὔτε εἰδύλλιο, οὔτε ἔκφραση κλίματος βουκολισμοῦ τὸ ἐξάισιο καὶ πολυδημοσιευμένο ποίημά του «Οἱ ἀσάλευτες κυρίες τῶν Ἐπαρχιῶν», οὔτε, βέβαια, καὶ τόσα ἄλλα ποιήματα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν κατοπινῶν του συλλογῶν, ὅπου ἡ φύση, ἡ ὁμορφιὰ καὶ ἡ συγκινημένη μνήμη ὁρίζουν τὸν ἀφοσιωμένο τους τραγουδιστή.

Τὴν ὁμορφιὰ μιᾶς ἡσυχῆς κ' εἰρηνικῆς ζωῆς,
 πού ἀνθεῖ σαν τὸ βασιλικὸ καὶ τρέχει σὰ ρυάκι,
 πού σὰ σπουργίτης κελαηδεῖ στὴν ἄκρη τῆς σκεπῆς
 καὶ σαν καπνὸς ὑψώνεται σπιτίσιος τὸ βραδάκι,

αὐτὴ τὴν ὁμορφὴν ζωὴ, τὴν ταπεινὴν ζωὴ,
 πῶχει ἀβασιλευτὴ χαρὰ κι ἀγέραστὴ ἔχει νιότη,
 νὰ ψάλω σαν κορυθαλὸς, ζηλεύω μιὰν αὐγὴ
 προτοῦ πεθάνει μέσα μου ἡ ψυχὴ τοῦ ἐπαρχιώτη.

Τὸ 1922 κυκλοφόρησε ἡ ἴδια συλλογὴ σὲ δεύτερη ἐκδοση. Νομίζω πῶς, ἐπιμονὴ ἀναζήτησιν ἐπὶ μέρους διαφορισμῶν τόσο στὸ ψυχικὸ κλίμα ὅσο καὶ στὴ λυρική διάθεση κάθε μιᾶς ἀπὸ τίς τόσες ποιητικὲς συλλογές τοῦ Ἀθάνα, ὅχι μόνο δὲν θὰ πρόσθετε στὸ ἔργο του, ἀλλ' ἀντίθετα θὰ θόλωνε τὸ λαγαρό του κρύσταλλο. Ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ θὰ πρέπει νὰ τὸ βλέπουμε σαν ἓνα ἐν προόδῳ ποίημα. Μὲ τὸ ἔργο αὐτὸ συμβαίνει ὅ,τι καὶ μὲ τὴν ἄγρυπνὴ λυρική συνείδηση: δὲν ἔχει ἀρχή, μέση καὶ τέλος, δὲ μερίζεται.

Ἀπὸ τὸ 1919 πού κυκλοφόρησε τὸ «Πρωῖνὸ Ξεκίνημα» μὲ πρόλογο τοῦ, πάντα πρόθυμου γιὰ ὑποστήριξη τῶν νέων, Κωστῆ Παλαμιᾶ, μέχρι σήμερα πού γράφονται οἱ γραμμὲς αὐτές (1976), ὁ Ἀθάνας ἔχει ἐκδώσει ἀκόμη τίς παρακάτω πολυσέλιδες, συνήθως, συλλογές ποιημάτων: Ἀγάπη στὸν Ἑπαχτο (1922), Καιρὸς Πολέμου (1924), Εἰρμὸς (1929), Δροσεροὶ Καὶμοὶ (1938), Τραγούδια τῶν Βουνῶν (1953), Εὐδοκία (1955), Τίμια δῶρα (1969), Ἀστέγνωτο δάκρυ (1971), Αἶνος καὶ θρήνος (1972), Μονοκονδυλιές (1975).

Ἐδῶ μιὰ μικρὴ παρένθεση: Παραθέτω κοντὰ στὸν τίτλο κάθε συλλογῆς καὶ τὸ ἔτος ἐκδόσεως, γιὰ μιὰ υπεύθυνη γραμματολογικὴ ἐνημέρωση, ἀφοῦ οὔτε οἱ ἐκδόσεις τοῦ ποιητῆ μνημονεύουν τίς χρονολογήσεις, οὔτε καὶ οἱ λογῆς κατὰ καιροὺς ἀνθολογήσεις του παρουσιάζουν πληρότητα, τόσο στὴν ἀναγραφὴ τῶν τίτλων τῶν συλλογῶν, ὅσο καὶ στὴ σωστὴ χρονολόγηση τῆς ἐκδόσῆς των.

Ἀλλ' ἂν τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Ἀθάνα δίνει τὴν ἐντύπωση ἐνὸς καλλιτεχνικά ἐπεξεργασμένο μονόλιθου, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι δὲ μᾶς εἶναι ἐπιτρεπτό καὶ νὰ τὸ περπατήσαμε ἀπὸ συλλογὴ σὲ συλλογὴ. Ὁ διαφορισμὸς πού ἀποκλείσαμε παραπά-

νω σάν ψυχικό κλίμα, υπάρχει σάν αισθητικό μόρφωμα και σάν επίτευγμα καλλιτεχνικό. Η αφέλεια και χάρη του στιχουργήματος πάνω σε σκοπούς λαϊκής μπάλαντας στο πρώτο βιβλίο, παίρνει ένα άλλο χρώμα περισσά παιγνιδιάρικο στη συλλογή «'Αγάπη στον 'Επαχτο». Έδω το έρωτικό αίσθημα κινείται από τη ρομαντική συμβολοποίηση, στη ρεαλιστικότερη απομυθοποίηση. Πολλά από τα τραγούδια του βιβλίου αυτού, είναι ζωντανά και σήμερα στο στόμα του λαού μας, με τους σκοπούς της λαϊκής καντάδας. Έχουν αγαπηθεί τόσο πολύ, ώστε να ξεχαστεί το όνομα του δημιουργού τους, και από τον κόσμο που τα τραγουδά να θεωρούνται σάν ανώνυμη λαϊκή δημιουργία.

Στῆς ἐκκλησιᾶς τὰ σκαλοπάτια
θέλω ἕναν ὄρθρο νὰ σέ ἰδῶ,
νὰ σέ κοιτάξω μὲς τὰ μάτια
καὶ τίποτα νὰ μὴ σοῦ εἰπῶ!

Θέλω ἕνα λάβαρο μεσημέρι
βαθιά στὸ δάσος νὰ σέ βρῶ,
νὰ σοῦ καϊδέψω ἄβρά τὸ χέρι
καὶ τίποτα νὰ μὴ σοῦ εἰπῶ!

Θέλω κι' ἕνα βραδάκι ἀκόμα
κρυφὰ στὸν κῆπο σου νὰ μπῶ,
νὰ σοῦ φιλήσω ἄγνὰ τὸ στόμα
καὶ τίποτα νὰ μὴ σοῦ εἰπῶ!

Πικρὲς μνημὲς Ἑλληνικῶν πολέμων μᾶς προσφέρει ὁ δακρύθρεχτος καὶ πολυπενθος «Καιρὸς Πολέμου». Πολλὲς ἀπὸ τίς ἐξορμήσεις τῆς φυλῆς τίς ἔζησε κι ὁ ποιητῆς σὰ λοχίας τοῦ θρυλικοῦ σώματος τῶν ρουμελιωτῶν εὐζώνων. Στὸ βιβλίο αὐτό, ἡ πιὸ ἱερὴ ἐθνικὴ ἔξαρση διασταυρῶνεται μὲ τὴν τραγικότερη ἀνθρώπινη περίπτωσι. Ἡ πατριδολατρεῖα ἀπὸ τὴ μιά, τὸ πρόωρο κατέδασμα τοῦ νέου ἀνθρώπου στὸν τάφο ἢ τὸ λιγότερο, ὁ ἀκρωτηριασμός του, ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἡ αἰσιοδοξία καὶ τὸ πένθος, ἡ ζωὴ κι ὁ θάνατος. Σίγουρα χρειάζεται μεγάλη μαστοριά γιὰ νὰ διανύει κανεὶς χωρὶς συναισθηματικὰ θολώματα ὁλόκληρες δύσβατες κλίμακες τῶν αἰσθήσεων, τῶν ἐνστίκτων καὶ τῶν αἰσθημάτων. Ἡ ἐπιλογή τῆς μιᾶς συνήθως, ἀκυρῶνει τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἄλλης. Ὁ Ἀθάνας ὅμως ἔκρουσε ἐπιδέξια τὴ λύρα σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ του τούτη πάνω στίς ἀτραπούς τῆς ἀνθρώπινης, μὰ κατὰ μιὰ παράξενη ἀντινομία, καὶ τόσο θείας κωμωδίας πού ἔχουμε προσκληθῇ ἀπὸ τὸ πεπρωμένο γιὰ νὰ παίξουμε:

Δὲν κλαίω τὴ μάνα, ποὺ τὸ γιὸ δὲ θὰ τὸν ξαναἰδεῖ,
οὔτε τὴν ἔρημη ἀδερφή, πῶχει τὴ σκέπη θάψει,
δὲν κλαίω τὴ χήρα πῶμεινε μὲ ἀχρόνιαστο παιδί,
μόν' κλαίω τὴν ἀγαπητικιά ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ κλάψει!

Ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ φορεθεῖ στὰ μαῦρα ἢ καφερὴ,
μὰ πρέπει νὰ χαμογελᾷ μὲ τὴν καρδιά καμένη:
Δικὸν δὲν ἔχασε! Κανεὶς δὲν τὴν παρηγορεῖ,
καὶ μὲ τὸν πόνο μυστικὸ στὸν τάφο κατεβαίνει...

Στὸν «Εἰρμό», μνημὲς προγονικὲς, συμπλέκονται μὲ λυρικά καὶ πολὺ ἀνθρώπινα

φανερώνματα του σύγχρονου βίου. Κι ἐδῶ οἱ κατακτήσεις τῆς προηγούμενης προσφο-
ρᾶς του, αἰσθητικές καὶ οὐσιαστικές, εὐγενίζονται καὶ προωθοῦνται πρὸς μιὰ πλη-
ρότητα ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἐσωτερικότητα, τὴν ἀνθρώπινη προσήνεια, τὴ
φιλαλληλία, τὴ συμμετοχὴ — κατὰ ἓνα πρωτότυπο ἀνθρωπομορφικὸ τρόπο — τῆς
φύσης ὁλόκληρης στὸ πάθος τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς:

Κοιμᾶται ἡ πλάση. Μὰ βαθιά
στὰ μαῦρα χώματά της
ξύπνια κι ἀθάνατα Στοιχειὰ
γονεύουν τὰ σπαρτά της.

Πάψε, ἀηδονάκι τῆς φραγῆς
καὶ τῆς λυγιᾶς τριζόνι,
ν' ἀκούσω ὁ σπόρος μέσ στὴ γῆς
πῶς σκάει καὶ πῶς ριζώνει!

Αὐτὸς ὁ σπόρος ποὺ σκάει καὶ ποὺ ριζώνει μέσ' στὴ γῆ, θαρρεῖς δὲν εἶναι ἀπλὰ
ὁ ὕλικὸς σπόρος τοῦ λουλουδιοῦ· εἶναι τὸ ἴδιο τὸ λουλούδι, ὁμορφο καὶ ὑποβλητικὸ
ἀπὸ τὴ φυσικὴ του ὑπόσταση ὥς τὴ μεταφυσικὴ συμβολικὴ τοῦ νοήματος ποὺ μᾶς
υποβάλλει ἡ ζωντανὴ παρουσία του.

Ὁ σπόρος τοῦ λουλουδιοῦ καὶ τὸ λουλούδι τοῦ σπόρου, προωθοῦν τὴ ζωὴ καὶ
ἀντιπαρατίθενται στὴ συρρίκνωση τῆς φύσης καὶ τὸ θάνατο. Καὶ εἶναι τοῦτο ὁ λόγος
τῆς αἰσιοδοξίας καὶ τῆς ὑγείας, ἴσως ὁ σημαντικότερος λόγος ποὺ ὄχι μόνο φανερώ-
θηκε τὸ λαγαρὸ καὶ ἀστείρευτο κεφαλόδρυσο τῆς ποίησης τοῦ Ἀθάνα, μὰ καὶ ἔκανε
ὥστε νὰ ἀγαπηθεῖ καὶ νὰ ξεδιψᾷ ὄχι λίγους κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένους τῆς
σύγχρονης σκληρῆς ζωῆς ποὺ κυβερνᾷ ἡ ἀπανθρωπία τοῦ «τεχνοκρατικοῦ θαύματος».

Ἀκόμη ἓνα μικρὸ, μὰ ἀντιπροσωπευτικὸ δείγμα τῆς ἐπαφῆς τοῦ ποιητῆ μὲ τὰ
φυσικὰ πράγματα, ἔστω κι ἂν πληγώνουν κάποτε τὴν ὑπαρξὴ ἢ τὸ συναίσθημα τοῦ
ἀνθρώπου:

Πέρασε ἡ θύελλα βιαστικά κι ἀπ' τὴ δική μας τὴ φωλιά,
τῆς αὔρας φίλη ὥς τώρα.
Ἔσπασε δέντρα στὸν ἀνθὸ καὶ σκότωσε μικρὰ πουλιά,
στοῦ τραγουδιοῦ τὴν ὥρα.

Τέτοιος χαμὸς ἀπάντεχος! Κι ἀντὶ νὰ κλάψω τάχα ἐγὼ
τὴν ὁμορφιὰ ποὺ ἐχάθη,
βρίσκω τὴ θύελλα πι' ὁμορφὴ κι ἐρωτικὰ τὴν κυνηγῶ
στοῦ ὀρίζοντα τὰ βάθη.

Πλησιάζοντας τέτοια μικρὰ κομφοτεχνήματα, ἔρχεται στὸ νοῦ μας ἐκεῖνο ποὺ
εἰπώθηκε γιὰ τὸν Χάϊνε, πῶς δηλαδή, ὁ ἀνθρωπος αὐτὸς ὑπῆρξε μεγάλος ποιητὴς
τῶν μικρῶν ποιημάτων. Βέβαια τὸ ἐπίθετο μεγάλος εἶναι ἀρκετὰ παρεξηγημένο στὸν
καιρὸ μας, ὅπως καὶ τόσες ἄλλες λέξεις καὶ ἔννοιες. Ἰδιαίτερα δέ, ἔχει παρεξηγηθῇ
στὸ χῶρο τῆς ποίησης ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πρὸ παντὸς τῆς εἰσαγωγῆς στὴ χώρα μας τῆς
νεότροπης ποιητικῆς. Ὅμως ὁ χρυσὸς δὲν χάνει τὴν ἀξία του ὅση πληθώρα ἀσήμαν-
των μετᾶλλων κι ἂν τὸν περιβάλλει. Καὶ ἡ ποίηση τοῦ Ἀθάνα δοκιμάστηκε στὸ ἀδυ-
σώπητο χωνευτήρι τοῦ χρόνου καὶ ἀντέξε γιὰ νὰ δασκαλέψει πῶς τὸ ἀληθινὰ κλα-
σικὸ ἔχει μέσα του δυὸ ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ὑπόστασή του καὶ ἀδιάφθορα ἀπὸ τὸ χρό-
νο στοιχεῖα: τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ὁμορφιά. Τὴν ἀλήθεια τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ὁμορ-
φιὰ τῆς καρδιάς τοῦ Ἀποσταλμένου.

Όμως στὸν «Εἰρμό», τὸ φάσμα τοῦ περασμένου πολέμου δὲν ἔχει εξαφανισθεῖ ἐντελῶς. Συχνὰ παρουσιάζεται καὶ μάλιστα μ' ὀλόκληρη τὴ φρικιαστικὴ του ὄψη. Παράδειγμα ὁ πολυανθολογημένος «Σαλπιγχτής».

Στερνὸς ἀπ' ὅλους δούπησε κι ὁ σαλπιγχτὴς στὸ κῶμα.
Τῆς σάλπιγγας τοῦ ὁ ἀντίλαλος δὲν ἔχει σβήσει ἀκόμα.
Τῆς Μικρασίας ξετρέχοντας τὰ πλάτη πέρα ὡς πέρα
πότε ἀντηχοῦσε σὰ λυγμὸς καὶ πότε σὰ φοβέρα.

Ἄθαφτος λυώνει ὁ σαλπιγχτὴς μέσ' στίς βροχές. Παρέκει
ἡ σκουριασμένη σάλπιγγα πιστὰ τοῦ παραστέκει.
Μὲ τοῦ χιονιοῦ τὸ σάβανο τοὺς σκέπασε ὁ χειμῶνας
κι ἦταν βαρὺς σὰν κόλαση, μέγας σὰν αἰώνας.

Μὰ τί κι ἂν ἦρθε ἡ ἀνοιξη; Μέσα στὸ νέο χορτάρι
δὲ φαίνεται οὔτε σάλπιγγα, οὔτε σκεβρὸ κουφάρι.
Μόνο ἀπὸ νύχτα σὲ νυχτιὰ θγαίνει τὸ φάντασμά του
καὶ ψάχνει στὰ χαμόκλαδα νὰ βρεῖ τὴ σάλπιγγά του...

— Μὴν ἀποκάμεις, Σαλπιγχτή, καὶ μὴ λιγοπιστήσεις!
χιλιάδες νύχτες θὰ διαβοῦν, νύχτες σιγῆς καὶ φρίκης.
Μὰ θάρθει, θάρθει ἓνα πρωὶ πού ἐσὺ θὰ τοὺς χτυπήσεις
μὲ τὴν παλιά σου σάλπιγγα τοὺς νέους σκοποὺς τῆς Νίκης!

Οἱ «Δροσεροὶ καημοὶ» εἶναι ἀτόφια ἐρωτικά ποιήματα, μεγάλης στιχουργικῆς δεξιότητάς καὶ ρομαντικῆς ὕψους. Ὅλα ἀπλᾶ, τίμια, καθαγιασμένα. Κανεὶς δὲν ὑποπεύεται τὴν ἀγωνία καὶ τὸν ἀγῶνα τῆς ψυχῆς νὰ μένει κοντὰ στὴν ἀγνότητα. Πολυσέλιδος τόμος καὶ μὲ ἰδιαίτερο καλλιτεχνικὸ κέφι παρουσιασμένος, ἀποτελεῖ ἓνα οὐσιαστικὸ κεφάλαιο τῆς ξαναβλαστημένης παραδοσιακῆς μας ποίησης.

Τὰ «Τραγούδια τῶν βουνῶν», πού ἡ πρώτη σειρὰ τους δημοσιεύθηκε τὸ 1954, ἀποτελοῦν σταθμὸ, ὅχι μόνο στὴν ποιητικὴ προσφορὰ τοῦ Ἀθάνᾳ, ἀλλὰ καὶ στὰ γράμματά μας γενικότερα. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἔκφρασης τῆς φιλοσοφίας τοῦ ποιητῆ, τῶν πλούσιων ἐκφραστικῶν του μέσων, τοῦ ἄφογου στίχου του καὶ τοῦ πολύχρωμου, ἀλλὰ κλασικὰ ἐντυπωσιακοῦ κόσμου τῶν χιλιάδων λέξεων τῆς ρουμελιώτικης ντοπιολαλιάς, τὸ ἔργο τοῦτο, θυμίζει στὴ νεοελληνικὴ γραμματεία: τὴν κυκλωπικὴ «Ὀδύσεια» τοῦ Καζαντζάκη. Τὰ «Τραγούδια τῶν βουνῶν» ἐξάρθηκαν ἀπὸ τὴν κριτικὴ, ὅχι ὅμως στὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο πού τοὺς ταιριάζει.

Εἰδυλλιακὲς μνῆμες, ἀλλὰ καὶ φουρτουνιασμένες σύγχρονες πραγματικότητες τραγουδάει στὰ 250 περίπου ποιήματα τοῦ τόμου τούτου, ὁ Ἀθάνᾳ. Τὸ περασμένο μὲ τὸ μελλούμενο· τὸ ἐπικαιρὸ σ' ἀντιπαραβολή μὲ τὸ ἐπικαιρικὸ· τὸ ἐνδοξο μὲ τὸ ἀπλοϊκόν. Ἡ σημερινὴ ἀστικοποιημένη ἐπαρχία μας μὲ τὰ προβλήματα της, ἡ σκληρότερη μετανάστευση, ὁ δυσκολοπλησίαστος ἐρωτας, οἱ πονηριὲς καὶ οἱ ἀγαθότητες εἶναι μερικὰ ἀπὸ τὰ θέματα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ: Ὀλόκληρος ὁ μεταπολεμικὸς ἔμπειρος, ἀλλὰ καὶ ἐπιρρεπὴς πρὸς τὴ λησμονιά τῶν παθημάτων του νεοέλληνας.

Σειρὰ ἔχει ἡ «Εὐδοκία», βιβλίο πού πῆρε γιὰ τίτλο του τὸ ὄνομα τῆς μητέρας τοῦ ποιητῆ. Ἀκολουθοῦν «Τὰ τίμια δῶρα». Ὁ λυρισμὸς καὶ στὰ δύο τοῦτα βιβλία εἶναι συγκρατημένος καὶ οἱ φιλοσοφικὲς ἰδέες ὅλο καὶ πιὸ συχνὰ κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους, διαποτίζοντας ἔτσι τὸ γνωστὸ κλίμα τῆς ψυχικῆς εὐφορίας καὶ ἀνθρωπίνης προσήνειας τοῦ ποιητῆ. Ἐδῶ ὁ Ἀθάνᾳ εἶναι περισσότερο συλλογισμένος καὶ λιγότερο «πανηγυρικός». Ἡ ζωὴ τὸν δίδαξε πολλὰ, ἡ πείρα ξεχειλίζει, ἐπιθυμεῖ νὰ

δασκαλέψει έπαγωγά, νά βοηθήσει τόν άπειρο, νά έγκαρδιώσει τό λιπόψυχο, νά παρηγορήσει τόν «πεπτιχότα».

Ή ζωή μας τ' είναι; Νά:
Λίγες ώρες πού διαβαίνουν.
Μόνο ή πρώτη μās γεννā
καί οί άλλες μās πεθαίνουν.

Τό «Ήστέγνωτο δάκρυ» είναι ένα θρηνητικό έλεγείο στόν θάνατο τοῦ αγαπημένου αδελφοῦ τοῦ ποιητῆ, τοῦ γνωστοῦ θεατρικοῦ κριτικοῦ καί λογοτέχνη Θεμιστοκλή Ἀθανασιάδη Νόβα. Ἀπαρτίζει κι αὐτό ένα πολυσέλιδο βιβλίο μέ ποιήματα πού στρέφονται γύρω ἀπό τό θέμα τοῦ φευγάτου αδελφοῦ. Ἐδῶ, ὁ λυρικός τόνος, ἀλλοῦ θρηνητικός κι ἀλλοῦ φιλοσοφημένος, πάντοτε ὁμως βαθύτατα συγκινημένος κι ἀνεπιτήδευτα ἀνθρώπινος:

Δέ χωρίζαμε ποτέ
ἀκριθέ μου, ἐσύ, ἀδελφέ,
κι εἶχαν νά τό κάμουν ὅλοι
στό χωριό μας καί στήν πόλη...

Τώρα πού μās ἔχεις φύγει
καί τό ταῖρι μας δέ σμίγει
λένε - θέλουνε νά πούν...
μὴ θωρώντας μας μαζί,
λένε οί φίλοι κι ὡς σιωποῦν:
— Ζῆς πού ἐκεῖνος πιά δέν ζῇ;

Ἀκολουθοῦν οἱ «Μονοκονδυλιές». Πρόκειται γιά κάμποσες ἑκατοντάδες αὐτοτελῆ τετράστιχα πού ὁ τρόπος γραφῆς τους καί ἡ νοηματική τους προβολή θυμίζουν κρητικά λαϊκά τραγουδάκια ἢ καί ρουμελιώτικα «στιχάκια», μέ τὰ ὁποῖα κατά καιρούς ἐκφράστηκε ἡ λαϊκή ψυχή, ὅταν διαζόταν νά πει τόν ἐπιγραμματικό λόγο της καί δέν εἶχε νά ξεπλωθεῖ σέ πολλοὺς δεκαπεντασύλλαβους ἢ μακρόσυρτες παραλογές. Φιλοσοφικῆς ἢ καλύτερα θυμοσοφικῆς ὕφης τετράστιχα, διαποτισμένα ὁμως ἀπό ἔντονο ἐπιγραμματισμό καί φορτισμένα μέ τήν ἐσωτερική δύναμη ἀμάλαγων λέξεων τοῦ κόσμου τῆς Ρούμελης:

Νεοέλληνας ἐγώ...
Νόμε, δέ σέ καταργῶ...
Ἑδονίζομαι κι ὀργῶ
νά σέ καταστρατηγῶ.

ἢ καί τοῦτο:

Τώρα σὰ καινούργια χρόνια
ἀπ' τήν Πρόοδο δαρτά,
ἐρευνāμε τὰ φθαρτά
καί ξεχνāμε τὰ αἰώνια.

Αὐτό τό ἀποθησαύρισμα χιλιάδων ἀτόφων λαϊκῶν λέξεων ὅπως ἀνασαίνουν στό στόμα τοῦ λαοῦ μας, είναι πού θά ἐκτιμηθεῖ ιδιαίτερα ἀπό τοὺς μελετητές τοῦ

ἔργου τοῦ Ἀθάνα, ὅταν οἱ νεοελληνικὲς σπουδὲς στὸν τόπο μας ἀποκτήσουν μιὰ αὐτοτέλεια καὶ μιὰ μεγαλύτερη σοβαρότητα. Ὁ Ἀθάνας, ὅχι μόνον συγκέντρωσε τίς λέξεις αὐτές, ἀλλὰ καὶ τίς καταξίωσε καλλιτεχνικά, δηλαδὴ τίς τοποθέτησε σὲ πνευματικά του οἰκοδομήματα, δείχνοντάς μας ἔτσι ὅτι πρόκειται γιὰ ζωντανὸ ὕλικό, γιὰ οὐσίες τοῦ βίου μας, ποὺ δὲν ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ τίς παραπετᾶμε. Αὐτὴ εἶναι ἡ πορεία μιᾶς πολύχυμης καὶ ἐκφραστικότητας ποίησης τοῦ καιροῦ μας, ποὺ πορεύεται τὸ δρόμο της μὲ αὐτοπεποίθηση στὶς καταβολὲς μιᾶς μεγάλης παράδοσης καὶ μιᾶς γραμματείας ἐντεχνης ποίησης ἡλικίας τριῶν χιλιετηρίδων.

Ἡ ποίηση τοῦ Ἀθάνα ἐνταγμένη μέσα στὴν οὐσιαστικὴ παράδοση αὐτοῦ τοῦ τόπου, δὲ θεωρεῖ γι' ἀντίδικό της κανένα ξενόφερτο πνευματικὸν «ισμό». Ὁ καθεὶς καὶ τὰ ὄπλα του, θὰ πεῖ ἕνας ποιητὴς τοῦ μεσοπολέμου. Καὶ ἡ ποίηση τοῦ Ἀθάνα ἔχει γιὰ ὄπλο της τὸ λαὸ ποὺ τραγουδάει, ἕναν λαὸς ὅπως τὸν συνάντησε ὁ ποιητὴς στὴ λαϊκὴ τέχνη του, στὴν Χριστιανικὴ ὀρθοδοξία του, στὴν ἐκφραστικότητὴ λέξεω του, στὴν ἀνθρώπινη χειρονομία του, μὲ μιὰ φράση: στὴν προσήνεια τοῦ ἑλληνικοῦ μέτρου, ποὺ λογαριάζει τὸ Θεὸ καὶ ὑπηρετεῖ τὸν ἄνθρωπο.

ANDRE JEAN PARASCHI

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ὅταν ὁ ἥχος

θὰ τσακίσει τὸ φράγμα τοῦ φωτός
θὰ κατέβουν οἱ στρατιῆς τῶν ἀγγέλων

•

Ὅταν ἡ σχέση τοῦ Κριοῦ γίνεῖ συγκεκριμένη
ἀπέναντι στὸν Ταῦρο, τὸν Λέοντα, τὴν Παρθένο
ὁ Ἀητὸς θὸ τανύσει τὰ φτερά του.

•

Κι ἀκριβῶς, στὴν δοσμένη στιγμή,
θὰ γραφτεῖ ἡ πρώτη σελίδα τοῦ τέλους τῆς ἀρχῆς,
μὲ σύμβολα ἀναλογικά:

Ἕνα λ,
κάποιο μ² λόγου χάριν,
ποὺ ὁ πολλαπλασιασμός του μὲ τὴν Γνώση
θὰ δώσει /ΑΩ/.

•

Ὅταν θ' ἀρχίσει

ὁ μυημένος ν' ἀναρωτιέται:

ἂν ὁ Λόγος, ὁ Πλάστης, ἔχει διαστάσεις, θ' ἀπαντῶ:
Λόγος καὶ Φῶς, παιδιὰ τῆς ἴδιας μητέρας εἶναι.
Τὸ πόση ὕλη χωρᾷ στίς διαστάσεις Τους
θ' ἀντιληφθοῦμε, σὰν τ' ἀναλογικὰ γρανάζια
κινηθοῦν

πολλαπλασιάζοντας τὸ Μηδὲν μὲ τὸ "Απειρο...

Κι ὁ Σταυρὸς νὰ ὁδηγεῖ τὶς Τριήρεις...

"Ὡς τότε ἡ Ἀλήθεια θὰ κηρύσσεται
ἀπὸ τοὺς διαστές της,
ἀπὸ τοὺς τσαρλατάνους προφήτες,
καὶ τοὺς δολοφόνους Κάϊν.

Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι
γιατὶ ἀρνοῦνται νὰ διαπράξουν
τὸ ἁμάρτημα τῆς ψευδολογίας.

Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοὶ
γιατὶ διαπράττουν τὸ ἁμάρτημα
νὰ κατέχουν τὴ γνώση τῆς σιωπῆς.

Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες
γιατὶ ὁ μετασχηματισμὸς τους
ἐλπίδα μας μοναδικιά.

Αὐτοὶ θὰ κληρονομήσουν τὴν Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν.

"Ὅταν οἱ σάλπιγγες θὰ θυμίσουν Ἱερικῶ
θὰ θολώσει τὴν ζωὴ
ὁ κOURνιαχτὸς τοῦ Ὑδρογόνου.
Ἔτσι, θὰ δεσπόσει ὁ φόβος σ' ἐκείνους
ποὺ τὸν χρησιμοποίησαν,
σὲ φάρμες, ἀριθμητικὲς ἐνάντια σὴν Δημιουργία.

Τὸ αἷμα ἀνίκανο νὰ πλάσσει κύταρα
θὰ ἀγωνιᾷ πνιγόμενο στὸ Βαρὺ Ὑδωρ.

Ἐκεῖνη ἡ συγκεκριμένη ἀλλαγὴ τῆς ὕλης
εἶνε μιὰ κατάσταση μετάπλασης
ποὺ κανεὶς δὲν θὰ ὑμνήσει:
οἱ δοκιμαστικοὶ σωλῆνες
ἀκόμα μιὰ φορὰ
θὰ καλλιεργήσουν τὴ νέα μυθολογία
σὰν ὁ Ἀδάμ κι ἡ Εὕα
γευτοῦν τὸν καπρὸ τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ Κακοῦ
ποὺ φυτρώνει στὶς στάχτες τοῦ Φοίνικα.

Καὶ θ' ἀφανίζόμαστε

κι ἡ φωνή μου θ' ἀντηχεῖ ἀκόμα:

"Αφες αὐτοῖς οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσι...

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ ΚΟΚΚΙΝΟΥ

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ

(ΤΡΑΓΩΔΙΑ)

ΜΕ ΣΚΗΝΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΗ

ΣΕ ΔΥΟ ΠΕΡΙΟΔΟΥΣ

ΚΑΙ ΟΧΤΩ ΘΕΑΤΡΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ

ΣΚΗΝΙΚΑ

Α'. ΠΡΟΘΑΛΑΜΟΣ ΑΙΘΟΥΣΑΣ ΤΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

Β'. ΣΚΗΝΗ ΤΟΥ ΣΟΥΛΤΑΝΟΥ ΣΑΛΑΔΙΝΟΥ

ΠΡΟΣΩΠΑ

Α' Κύρια

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ	(Αυτοκράτορας τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας)
ΙΣΑΑΚΙΟΣ	(Δομέστιχος τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας)
ΙΩΑΝΝΗΣ	(Μέγας Λογοθέτης τῆς Βυζαν- τινῆς Αυτοκρατορίας)
ΝΙΚΗΤΑΣ ΧΩΝΙΑΤΗΣ	(Διανοούμενος καὶ θεωρητικὸς)

Β' Βοηθητικά

ΑΛΕΞΙΟΣ	(Λογοθέτης τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας)
ΠΕΤΡΟΣ	(Ἀχθοφόρος)
ΙΟΥΣΤΙΝΑ	(Μεγάλη Κυρία τῆς Βυζαντινῆς Αὐλῆς)

Γ' Συμπληρωματικά

ΣΑΛΑΔΙΝΟΣ	(Σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου τῆς Μ. Ἀσίας)
-----------	---

Δ' Βουβά

ΕΝΑΣ ΑΞΙΩΜΑΤΟΥΧΟΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ
ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ
ΔΥΟ ΠΡΕΣΒΕΙΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΙΣΑΑΚΙΟΥ
ΔΥΟ ΑΞΙΩΜΑΤΟΥΧΟΙ ΤΟΥ ΣΟΥΛΤΑΝΟΥ ΣΑΛΑΔΙΝΟΥ

Σ Κ Η Ν Ο Θ Ε Σ Ι Α

Α'

ΣΚΗΝΙΚΑ

“Όσο γίνεται, ο χώρος τῆς σκηνῆς νὰ μείνει ανεξάρτητος ἀπ’ τὰ λίγα — σχετικῶς ἀχνὰ — σκηνικά, καὶ νὰ εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ σκηνογραφικὰς ἐξάρσεις. Στὸ βάθος, θὰ ὑπάρχει μονάχα ἓνα διαχώρισμα μετὰ κάποιαν ὁρατὴν, ἀλλὰ λιτότατη μεγαλοπρέπεια βυζαντινῆς ὑφῆς. Μιὰ μεγάλη πόρτα, στὴ μέση αὐτοῦ τοῦ διαχωρίσματος, ποὺ ἔχει πάνω τῆς ἀνάγλυφο τὸ δικέφαλο ἀετό, θὰ συνδέει τὴν σκηνὴ μετὰ τὸν ὑποτιθέμενον θρόνον τοῦ αὐτοκράτορα.

“Ἔτσι, ὁ χώρος τῆς σκηνῆς θὰ ἔχει τὴν ἔννοια ἑνὸς αὐτοκρατορικοῦ προθαλάμου. Γι’ αὐτό, μάλιστα, πρέπει νὰ ὑπάρχουν ἐδῶ καὶ κάποιες ὑποτονισμένες ἐνδείξεις (δυὸ τετράγωνα κίτρινου μάρμαρου, ἓνα βυζαντινὸ ἀναλόγιο - γραφεῖο, δυὸ τρεῖς θέσεις ὀπλων, κάπου μιὰ ἀνάμνηση ἀπόναν θυρεὸ - λάβαρο κ.λ.). Ὡστόσο, ἡ κυρία ἐπιδίωξις θὰ εἶναι, πάντα, νὰ δημιουργεῖ ἓνα ἀκαθόριστο καὶ θολὸ σκηνικὸ περβιάλλον, ὅπου θὰ πρέπει νὰ ἀξιοποιηθεῖ ὁ θεατρικὸς λόγος κι’ ὄχι ἡ σκηνικὴ ἀναπαράστασις.

Β'

ΠΡΟΣΩΠΑ

Τὸ αἰσθητικὸ στήσιμο τῶν προσώπων (ἡρώων), ἡ παράστασις κι’ ἡ κίνησή τους, καθὼς κι’ ἐν γένει ἡ ὄντοτήτά τους μέσα στὰ πράγματα τῆς σκηνικῆς ζωῆς τους, θὰ ἀπορреύσουν ἀπὸ τὸν ρόλο, ποὺ ἔχει νὸ καθένα ξεχωριστὰ. Κι’ ἐδῶ, ἡ βασικὴ σκόπευσις παραμένει πάντα σύμφωνη μετὰ τὴν γενικώτερη συγκρότησις τοῦ ἔργου, δηλ. θὰ ζητεῖ μιὰ ὀξεῖα διαχάραξις τῶν χαρακτήρων κι’ ὄχι τὸ ὕφος ἑνὸς θεατρικοῦ στόμφου. Τέλος, γιὰ τὸν ἴδιον λόγο, ἡ παράστασις τοῦ Ἀνδρόνικου, καὶ σὰν εἰκόνα καὶ σὰν ἀπαγγελία, πρέπει νὰ ἔχει ἓνα μνημειακὸ κάλλος.

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ι Κ Α

Ἡ ἱστορία, ποὺ συνίσταται ἀπὸ παγοποιημένη ποίησις τῆς ἀνθρώπινης πράξης, διαποτίζει πάντα τὴ ζωὴν μετὰ κάποια διάχυσις μακρυνῆς συγκίνησης, σ’ ἓναν ἄνθρωπον ὑπερχρονικῆς αἰσθητικῆς. Κι’ αὕτη ἡ ποίησις, ποὺ ἀπόμεινε χρυσταλλωμένη σ’ ἓνα περίγραμμα ὑπερατομικῆς διάρκειας, δὲν εἶναι ἐφικτὸ νὰ ἐκλυθεῖ, γιὰ νὰ ξαναπάρει μιὰ καινούργια μορφή. Στὶς καλύτερες περιπτώσεις, ἐκεῖνο ποὺ φαίνεται κατορθωτό, εἶναι νὰ ἐξαχθεῖ μιὰ ζῶσα ὕλη ἀκαθόριστης φυσιογνωμίας. Γιατί, ἡ ὀριστικὴ καταξίωσις καὶ τὰ ἀμετάθετα δεδομένα, ποὺ φτιάχνουν τὴν ἐσωτερικὴν δομὴν τῆς ἱστορικῆς διάρθρωσεως, ἀποτελοῦν ἄλυτες δεσμεύσεις γιὰ μιὰ συγκεκριμένη ἀνθρώπινη ὄντοτητα. Ἔτσι, ἓνας συγγραφέας, ποὺ θὰ θελήσει νὰ κίνηθῃ στὸν ἄνθρωπον τῆς ἱστορίας, δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἐκλέξει: ἢ νὰ ἀποδεχθῇ τὴν δεδομένη ἱστορικὴ μορφή, ἢ νὰ τολμήσῃ νὰ τὴν ταυτίσῃ μετὰ τὴν δράσιν τῆς δικῆς του. Στὴν πρώτη περίπτωσι, ὁ συγγραφέας αὐτοκαταργεῖται, γιὰ νὰ γίνῃ μονάχα ἓνα ἐπεισοδιακὸ παράγωγο,

πού ή προσφορά του θα παραμείνει στην πλαστικότητα της αναπαράστασης. Και θα ενεργήσει, αποκλειστικά, μόνο μ' εκείνα τὰ συστατικά, πού θα τοῦ παραχωρήσει ή ιστορία (δηλαδή, θα φτιάξει κουστούμια καθ' ὑπαγόρευση, θα βάλει τὰ λόγια, πού θα τοῦ δώσει ή δεδομένη μαρτυρία, ὅπως γίνεται, λ.χ., στις μεταφράσεις). Καί ή προσφορά του, δυστυχῶς, σταματάει στην σκηνική ἀπεικόνιση.

Προκειμένου νά ἐπιχειρήσω, κι' ἐγώ, νά φτιάξω τὸν «ΑΝΔΡΟΝΙΚΟ ΚΟΜΝΗΝΟ», ἐτόλμησα νά ἀναμερίσω αὐτὲς τίς δεσμεύσεις, γιὰ νά φτάσω ν' ἀγγίξω τὸ ὑπερχρονικὸ μήνυμα, πού ἔφερε ή βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Σὰν χριστιανὸς πάσχων, ἔσκυφα στην ἀσυνήθιστη τραγωδία, πού ἐτύλιξε τὴν ιστορία τοῦ Ἀνδρονικοῦ Κομνηνοῦ, καί πάσχισα νά τὴν συνθέσω μὲ τὸ ρίγος καί μὲ τὸ φῶς, πού ἔδωσε στοὺς ἀνθρώπους τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα. Καί, μὲ δλ' αὐτά, προσπάθησα νά κάμω μιὰ θεατρικὴ ὄντοτητα αὐτοδύναμη καί ἀνεξάρτητη, ἔξω ἀπ' τὴν πλαστικότητα τῆς ἀναπαράστασης. Γιὰ νά τὸ πετύχω αὐτό, ἀκριβῶς, διάλεξα τὸν Ἀνδρόνικο Κομνηνὸ, ἕναν τραγικὸ αὐτοκράτορα, πού σύρθηκε στὸ ἱκρίωμα ἀπὸ τὸν ἴδιο λαό, πού, τρία χρόνια πρὶν, τὸν ἔφτιαξε αὐτοκράτορά του.

Ἡ σκηνικὴ διάρθρωση, πού ἔχει ή τραγωδία τούτη, εἶναι καρπὸς ἀπόναν μακροχρόνιο προβληματισμό, γιὰ τὴν δημιουργία μιᾶς καινούργιας θεατρικῆς μορφῆς. Γιατί, πιστεύω, πὼς ή ἀπομίμηση, οἱ σκηνογραφικὲς ἐξάρσεις κι' ή ἀνυπόφορη καθημερινότητα τῆς σκηνοθεσίας, πού θαραίνει τὸ σημερινὸ θέατρο, δὲν ἔχουν τώρα νά προσφέρουν τίποτε ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰν ἀμφίβολη ἀνάδειξη τοῦ λόγου.

Τὸ θέατρο, πρωταρχικά, ὑπάρχει στην ἀξία τοῦ γυμνοῦ λόγου, πού, μέσα σ' αὐτόν, περικλείνεται ή ποίηση ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη δράση.

Κάτω ἀπ' τὸ πρῖσμα τοῦτο, ἔδεσα κι' ἐδῶ τὸ ἔργο μ' ἕναν τρόπο ἐσωτερικῆς θεατρικῆς ἐνότητας, χωρὶς τὴν εἰκονιστικὴ μηχανένυση τῶν ἐξωτερικῶν περιστατικῶν, ὥστε νά προεκτείνεται, ὡς τὸν θεατὴ καί ἀκροατὴ, γιὰ τὴν αἰσθητικὴ του δλοκλήρωση. Ἔτσι, πιστεύω, πὼς, ἀκόμα, καί γιὰ τὸν ἡθοποιὸ καί γιὰ τὸ κοινὸ (δηλαδή τοὺς παράγοντες τῆς σκηνικῆς δικαίωσης), δὲν θὰ ὑπάρχει καμμιά ἀνάσχεση ἢ καμμιά δυσκολία, προκειμένου νά ἐπικοινωνήσουν μὲ τὸ ἔργο. Γιατί, πρεσβεύω, πὼς ή καθιερωμένη ἀκαμψία τοῦ νεώτερου θεάτρου εἶναι τόσο συμβατικὴ σήμερα, πού, ἂν δὲν ἀνανεωθεῖ σὲ κάποια ἐξωαναπαραστασιακὴ ἔκφραση, θὰ ἀρτηριοσκληρυνηθεῖ, κολλημένο σ' ἕναν κώδικα ἀσφυξίας. Ἡ καινούργια ὄραση καί ή ἀμεσότητα τῆς σύγχρονης ἀντίληψης, ζητάει ἕνα πράγματι γνησιώτερο, πραγματικώτερο καί πιὸ κοντινὸ ὄνειρο.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΕΞΗ (1-6)

ΣΚΗΝΙΚΑ

ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟ ΠΑΛΑΤΙ

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ

ΑΛΕΞΙΟΣ (ἐνῶ γυρίζει ἀπὸ μιὰ προσπάθεια νά ἰδεῖ τὸν αὐτοκράτορα καί δείχνει ἐξουθενωμένος. Ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Ἰσαάκιο, κουνώντας

τὸ κεφάλι του): Ὡ αὐτοκράτωρ, δέξου τὴν ὑπακοὴν τῶν πιστῶν... καὶ τὴν ὑπομονήν, Αὐγουστε! (Στὸ μεταξύ, κυττάζει, μὲ φανερὴ περιφρόνηση, τὸν Πέτρο, τὸν ἀχθοφόρο, ποὺ στέκεται ἀμήχανος καὶ συνεσταλμένος, ἐνῶ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Ἰσαάκιο): Ὑπομονή, κι' ἐσὺ Ἰσαάκιε, Μέγα Δομέστιχε τῆς εὐκλεοῦς Ἀνατολῆς... Ὁ αὐτοκράτορας δέχεται πρῶτα τοὺς ταπεινοὺς (εἰρωνεύεται) ποὺ ἔχουν χοντρές πλάτες, στιβαρὰ χέρια καὶ τὴν κόμη ἄπλυτη. Εἶναι λέει, τὸ πνεῦμα τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου, ποὺ ἔπλυνε τὰ πόδια τῶν μαθητῶν του. (Γυρίζοντας πρὸς τὸν ἐκπληκτο ἀχθοφόρο): Δὲν συμφωνεῖς κι' ἐσὺ, πῶς ὁ Μέγας Δομέστιχος θὰ πρέπει νὰ περιμένει;

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (ὑπερθεματίζοντας): Ἀ!, Ἀλέξιε, ἡ αὐτοκρατορία χρειάζεται τώρα καινούργια ὀνόματα. Ναί,... θὰ τὰ τὰ ἀναζητήσουμε κι' αὐτά... ἀνάμεσα στὸν ὄχλο, ...στὸν Ἰππόδρομο. (Πρὸς τὸν ἀχθοφόρο): Πῶς ἦρθες στὸν αὐτοκράτορα ἔτσι ἀτάραχος;

ΠΕΤΡΟΣ (ἀχθοφόρος πού, πάντα συνεσταλμένος, ἀμύνεται): Χωρὶς ἄμαξα... νὰ ἔτσι ὅπως πηγαίνω στὴν ἐκκλησία. Ἀφῆσα τὸ λιμάνι, ὅπου ξεφορτώναμε λινάρι ἀπόνα καράβι τῆς Λιβύης, κι' ἦρθα... Νὰ μὲ συγχωρέσετε ποὺ δὲν ξέρω νὰ τὰ πῶ καθὼς ἐσεῖς... Ἀ, καὶ ρώτησες γιατί δὲν ταραχτήκα; Ναί, δὲν μὲ κάλεσεν ἐδῶ ὁ Ἀνδρόνικος γιὰ νὰ μοῦ πάρει τὸ κεφάλι... ἓνα ἀχθοφόρος, ἓνας χαμάλης εἶμαι γώ... Τί ἔχω νὰ φοβηθῶ ἀπόνα αὐτοκράτορα;

ΑΛΕΞΙΟΣ (ἀπότομα): Ὁ Ἀνδρόνικος εἶναι ὁ Αὐτοκράτορας κι' ὄχι ὁ Ἀνδρόνικος. Δὲν εἴστε τὸ ἴδιο, γιὰ νὰ τὸν φωνάζεις Ἀνδρόνικο... Λὲς κι' εἶναι κάνας φίλος σου!

ΠΕΤΡΟΣ: Τί πειράζει αὐτό; Ἐμεῖς ἔτσι τὸν ξέρουμε, ἔτσι τὸν νοιώθουμε καλύτερα τὸν αὐτοκράτορα. Μονάχα στὸν Ἰππόδρομο φωνάζουμε κι' ἐμεῖς κάτι τέτοια μεγάλα ὀνόματα: ὁ Τρισαύγουστος... ὁ Αὐτοκράτωρ... Βλέπεις, τότε, τὸ θέλει αὐτὸ ἡ περίστασις. (Καθὼς οἱ ἄλλοι δυὸ τὸν κυττάζουν κατάπληκτοι, αὐτὸς συνεχίζει, κάπως ἀπρόσεκτα, γιὰ νὰ βγεῖ ἀπόνα ἡθικὸ ἀδιέξοδο): Ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας εἶναι ἓνας ἄνθρωπος... Ἐχει χέρια ζεοτά... ἔχει μάτια ποὺ κοιτάζουν... ἐνῶ ἐγὼ πίστευα πῶς εἶταν κάτι σὰν τὰ ἀγάλματα ποὺ ἔχουμε στὶς πλατεῖες... Γιατὶ νὰ μὴν τὸν πῶ Ἀνδρόνικο;

ΑΛΕΞΙΟΣ (μὴν ἀναφέροντας ὄνομα): Ἰσαάκιε, ἰδοὺ κήρυγμα νέον, ποὺ θὰ γκρεμίσει τὰ τεῖχη... Λουλούδια ποὺ φυτρώνουν στὶς γηραιὲς ἐπάλλξεις τῆς Βασιλεύουσας,... κλεινότετε Δομέστιχε τῆς Ἀνατολῆς... (Πρὸς τὸν ἀχθοφόρο): Καὶ νοιώθεις τὸν Αὐτοκράτορα νὰ εἶναι μονάχα ἓνας Ἀνδρόνικος;

ΠΕΤΡΟΣ: Πῶ ἄλλοιῳς;... Δὲν ξέρω!

ΑΛΕΞΙΟΣ: Τίποτ' ἄλλο δὲν ὑπάρχει ἐξὸν ἀπ' τὸν ἄνθρωπο;

ΠΕΤΡΟΣ: Ὁχι... Τ' ἄλλα δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος... Θέλω νὰ πῶ, πῶς μὲ τὰ μεγάλα ὀνόματα φτιάχνουμε μονάχα τὸν αὐτοκράτορα. Ὅμως, αὐτὰ δὲν εἶναι γιὰ μᾶς τοὺς φτωχοὺς... Μονάχα, καμμιά φορά, στὸν Ἰππόδρομο... τότε ποὺ φωνάζουμε: ζήτω ὁ Τρισαύγουστος καὶ κάτι τέτοια.

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (μὲ κάποιο ἐνδιαφέρον): Δηλαδή, ἓνας ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ γίνεи αὐτοκράτορας, ἂν φωνάξετε στὸν Ἰππόδρομο;

ΠΕΤΡΟΣ: Κάπως ἔτσι.

ΑΛΕΞΙΟΣ (ὑπαινίσσεται): Ἡ νέα θεωρία: ἓνας ἀχθοφόρος, νὰ πάει στὸν Ἰππόδρομο καὶ νὰ γυρίσει ἀπὸ κεῖ αὐτοκράτορας. (Σαρκα-

στικά): Κρίμα πού δὲν χωράει στὶς κνημέες σου ἡ ἀλουργίδα...

ΠΕΤΡΟΣ (ἀμύνεται): Μόνο πού αὐτὸ δὲν γίνεται γιὰ τοὺς φτωχοὺς σὰν ἐμένα... Βλέπεις, οἱ ἀχθοφόροι κι' οἱ φτωχοὶ εἶναι γιὰ νὰ φωνάζουν μονάχα... Αὐτὰ τὰ εἶπε κι' ὁ Χριστός... Καὶ τὸν σταύρωσαν ἀνάμεσα σὲ δυὸ κακούργους.

ΑΛΕΞΙΟΣ (μὲ κάποια συγκατάβαση): Μόνο αὐτὸ κάνουν... αὐτοὶ δὲν σταυρώνουν;

ΠΕΤΡΟΣ: Καὶ σταυρώνουν... καὶ σταυρώνονται... ἐξαρτᾶται αὐτό... Χωρὶς τοὺς φτωχοὺς, τί θὰ εἶπαν τάχα ἡ αὐτοκρατορία... (σὰν νὰ βρῆκε κάποιο νόημα): ὁ Ἀνδρόνικος... αὐτὸς τὸ εἶπε! Κι' ἔτσι πρέπει νὰ εἶναι. Γιατὶ δὲν γίνεται ποτὲ μιὰ αὐτοκρατορία μονάχα μὲ τοὺς ἀρχόντες.

ΑΛΕΞΙΟΣ (ἀγανακτισμένος): Εἶσαν ποτὲ καλόγηρος;

ΠΕΤΡΟΣ (μὲ φυσικότητα): Ὁχι. Καράβια ξεφόρτωνα... Ἀπὸ δέκα πέντε χρόνων... Γιατὶ ρώτησες;

ΑΛΕΞΙΟΣ: Γιατί, ἐδῶ μέσα, πατᾶς τὰ κίτρινα μάρμαρα τῆς Φρυγίας, κατάλαβες, τώρα;... Ἔ, νὰ γίνεις, λοιπόν. Εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνεις καλόγηρος... Ἐκεῖ, στὰ μοναστήρια, εἶναι δυνατόν νὰ βλέπεις ἕναν ἀχθοφόρο νὰ γίνεται αὐτοκράτορας, κοιτάζοντας μέσα στὸ νερὸ τῆς στέρνας, τὴν ὥρα πού θὰ πέφτει κεῖ μέσα τὸ φεγγάρι... Ἐκεῖ, στὰ μοναστήρια, ὑπάρχουν κι' ἄλλοι πού κουβεντιάζουν μὲ τὰ ὄνειρα.

ΠΕΤΡΟΣ (ἀμύνεται): Αὐτοί, ὅμως δὲν κουβεντιάζουν γιὰ τὴ ζωὴ... Λένε, τάχα, πὼς βρίσκονται στὸν οὐρανό. Τί δουλειὰ ἔχω ἐγὼ ἐκεῖ;

ΑΛΕΞΙΟΣ: Ἀδιάφορο. Πάντως, αὐτοὶ δὲν πειράζουν κανέναν.

ΠΕΤΡΟΣ: Δὲν πειράζουν, γιατί δὲν ἔχουν νὰ ζητήσουν τίποτα. Γι' αὐτό... Φαίνεται πὼς ἅμα ἐνδιαφέρεσαι μονάχα γιὰ τὸν οὐρανό, δὲν σὲ πειράζει κανένας ἐδῶ στὴ γῆ. Λὲς κι' εἶναι ἐδῶ δική τους ἡ ζωὴ τῆς γῆς... Σὰν νὰ τὰ ἔχουν μοιράσει... κι' ἄφησαν τὸν οὐρανὸ γι' αὐτοὺς πού δὲν ζητᾶν τίποτα ἀπ' τὸν κόσμo... Αὐτὸ εἶναι.

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (ἔξω φρενῶν): Ποιὸς εἶναι αὐτός, ὁ ξεσκούφωτος καὶ βρώμικος ὄγκος, πού θέλει νὰ βάλει καινούργια τάξη στὴν αὐτοκρατορία;!... (Πρὸς τὸν Πέτρο): Πήγαινε νὰ κοιτάξεις τί μποῖ κάνεις ἐκεῖ κάτω στὸ λιμάνι!, πάνω ἀπ' τὰ σάπια νερά... (Ἀλλάζοντας, ταυτόχρονα, διάθεση, δίνει συνέχεια): Τί νομίζεις πὼς εἶσαι;

ΠΕΤΡΟΣ: Ἕνας χριστιανός... Κι' ἔχω μονάχα ὅ,τι δίνει ὁ Θεὸς στὸν ἄνθρωπο... Εἶμαι ἕνας ἄνθρωπος χριστιανός.

ΙΣΑΑΚΙΟΣ: Καλά... αὐτὸ δὲν εἶναι καὶ τίποτα πολὺ ἀσυνήθιστο.

ΠΕΤΡΟΣ: Λένε πὼς εἶναι μεγάλο πρᾶγμα... Δὲν εἶναι λίγο νὰ ἔχεις κάτι ἀπ' τὸ Θεό!

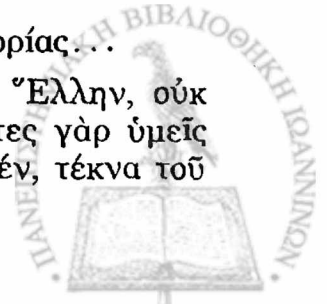
ΑΛΕΞΙΟΣ (ἐπιτηρητικά): Μὴν ἀνακατώνεις τὸ Θεὸ μὲ τοὺς ξυπόλυτους... Δὲν εἶναι γιὰ σένα αὐτὲς οἱ φιλοσοφίες.

ΠΕΤΡΟΣ: Τί πειράζει αὐτό; Ντροπὴ εἶναι νὰ κάνεις ἀτιμίες... κι' ὄχι νὰ εἶσαι ξυπόλυτος... Εὐπόλυτος ἦρθε κι' ὁ Χριστός.

ΑΛΕΞΙΟΣ (γελώντας χοντρά): Μήπως σοῦ πέρασε ἀπ' τὸ νοῦ πὼς θὰ εἶταν ποτὲ δυνατόν νὰ προσκυνήσουμε κι' ἐσένα;... Ξέρεις... εἶσαι ἕνας τρελλός.

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (πικρά): Οἱ νέες θεωρίες τῆς αὐτοκρατορίας...

ΑΛΕΞΙΟΣ (οκωπτικά): ...«οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ λεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θήλυ πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἑστὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ...». ἀλλὰ πάντες ἀδελφοὶ ἐσμέν, τέκνα τοῦ

αὐτοῦ πατρός... Καλὰ εἶπαμε πὼς θὰ πρέπει νὰ γίνεις ἕνας καλόγηρος... Ἐκεῖ, στὰ μοναστήρια, τὰ λέν αὐτά... ὥρες ὁλόκληρες, ὥσου νὰ κουράζονται... Νὰ πᾶς νὰ γίνεις καλόγηρος!

ΠΕΤΡΟΣ (ἐνῶ προσπαθεῖ νὰ καταλάβει): ...τέκνα τοῦ... πατρός... Δηλαδή... πὼς τὰ εἶπες;

ΑΛΕΞΙΟΣ: Θέλεις νὰ τὰ μάθεις κι' ἐσύ;

ΠΕΤΡΟΣ: Τ' ἀκούω πὺν τὰ διαβάζουν στὴν ἐκκλησία. Ὅμως, δὲν ἔχει καμμιά ἀξία αὐτό. Γιατί, δὲν φτάνει νὰ τὰ διαβάζεις μονάχα, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ κάνεις ἔργα... Θέλω νὰ πῶ, πὼς δὲν γράφτηκαν γιὰ νὰ διαβάζονται μόνο... Κι' ὕστερα, δὲν τὰ εἶπε καὶ κανένας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς μεγάλους, ὅταν μιλᾶν στὸ λαό... Αὐτοὶ λέν γιὰ ἄλλα πράματα... γιὰ δόξα... γιὰ τὰ πλούτη τῆς αὐτοκρατορίας.

ΑΛΕΞΙΟΣ: Ποιὸς τὰ λέει, τότε;

ΠΕΤΡΟΣ (μὲ κάποια ἀνεση, πὺν τοῦ δίνει ἡ χριστιανικὴ ἀγωγή γιὰ ἕναν εὐρύτερο προβληματισμό): Τὰ βιβλία. Καὶ πάει νὰ πεῖ, πὼς δὲν εἶναι ψέμματα, ἀφοῦ τὰ ἔχουν στὸ Εὐαγγέλιο... Ναί, ὅμως, ξέρω τί θέλουν νὰ ποῦν.

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (ἀκολουθώντας τὴν συζήτηση): Τί θέλουν νὰ ποῦν;

ΠΕΤΡΟΣ: Νά, πὼς οἱ ἄνθρωποι, ἀρσενικοὶ καὶ θηλυκοί, μαῦροι καὶ ἄσπροι... εἶναι ὅλοι ἀδέρφια κι' ἔχουν ἕναν πατέρα, τὸ Θεό. Κι' ἂν τὸ καλοξετάσεις, θὰ ἰδεῖς πὼς εἶναι ἀλήθεια... Ναί, αὐτὸ τὸ εἶπε ὁ Χριστός. Ἀλλά, ἐμεῖς μονάχα τὸ διαβάζουμε.

ΑΛΕΞΙΟΣ: Ὁ ἀπόστολος Παῦλος τὸ ἔγραψε... Γιὰ κάποιους χριστιανοὺς πὺν τρώγονταν μεταξύ τους.

ΠΕΤΡΟΣ: Τὸ ἴδιο κάνει. Πάντως, μιὰ φορὰ εἶναι ἀλήθεια. Κι' ἐγὼ τὸ νοιώθω καὶ τὸ σκέπτομαι, κάθε μέρα. Αὐτὸ ἔχει σημασία... Νά, ἐκεῖ στὸ λιμάνι, ὅταν ξεφορτώνουμε μαζί, μαῦροι καὶ ἄσπροι, Ἑβραῖοι καὶ Ἀσσιῶτες, τὰ καράβια. Κι' αὐτοὶ τὸ ἴδιο νοιώθουν... Μιὰ μέρα, πὺν χτύπησα στὸ χέρι μου, δὲν μ' ἄφησαν νὰ σηκώσω βάρος. Δούλεψαν γιὰ μένα κάτι Ἀρμένιοι... Εἶταν τρεῖς ἄντρες μὲ χαρακωμένο τὸ κορμὶ ἀπ' τὰ κάτεργα καὶ μὲ ξεφλουδισμένα τὰ χεῖλια ἀπ' τὴν ἀρμύρα καὶ τὸν ἥλιο... Ναί... ναί, κι' ἕνας κοντοστάθηκε κιόλας πάνω μου... γιὰ ν' ἀγναντέψει τὸν ἥλιο πὺν κρύβονταν πίσω ἀπ' τοὺς πύργους καὶ τὰ δέντρα... Θὰ πόνεσε, κείνη τὴν ὥρα, γιατί εἶδα νὰ δακρύζει... κείνο τὸ σκληρὸ τοῦ μάτι... Εἶναι ἀλήθεια... σὰς ὀρκίζομαι πὼς εἶναι ἀλήθεια. Τὰ εἶδα καὶ πόνεσα κι' ἐγώ.

ΙΣΑΑΚΙΟΣ: Εἶσαι ἕνας τρελλὸς πὺν χρειάζεται νὰ τὸν δέσουν.

ΠΕΤΡΟΣ (ἀμύνεται): Δὲν μπορεῖ νὰ τὰ ἔγραψε ὁ ἀπόστολος Παῦλος γιὰ νὰ τὰ διαβάζουμε μονάχα... ἔτσι γιὰ νὰ τ' ἀκοῦμε... Τὸν ἔδεσαν γι' αὐτὸ τὸν ἀπόστολο Παῦλο;

ΑΛΕΞΙΟΣ (αἰνιγματικά): Δὲν φταῖς ἐσύ... Ὅμως, δὲν ξέρω ποιὸς θὰ πληρώσει αὐτὰ τὰ μεγάλα λόγια... Ξέρεις πὼς τὰ γκρεμίζει ἀπ' τὸν οὐρανό;

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (συγκατανεύοντας): Ναί... Ἀλλά, ποιὸς θὰ κρατήσει τὸ βάρος τους πάνω ἀπ' τὴν αὐτοκρατορία;

ΠΕΤΡΟΣ: Ὅλα τὰ μεγάλα πράγματα τὰ φορτώνονται οἱ φτωχοί.

ΑΛΕΞΙΟΣ: Γιὰ λιμάνι τὸ πέρασες;

ΠΕΤΡΟΣ (ὕστερα ἀπὸ κάποια σκέψη): Καλὰ τὸ εἶπε ὁ Ἀνδρόνικος, πὼς χωρὶς τοὺς φτωχοὺς, ἡ αὐτοκρατορία θὰ χάνονταν... Βέβαια, πὼς θὰ γίνονταν ὅλ' αὐτὰ ἐδῶ μέσα στὸ παλάτι... Ναί... ναί, καλὰ τὸ

σκεφτήκα, πῶς γίνεται νὰ εἶναι κανέννας ἐδῶ μέσα, σὲ τοῦτα τὰ μάρμαρα, στὰ χρυσὰ χερούλια, στὶς κολῶνες, στὶς σκαλιστὲς πόρτες, νὰ κοιτάζει τὸν οὐρανὸ μέσ' ἀπ' τὰ κόκκινα καὶ τὰ πράσινα γυαλιά, καὶ νὰ πιστεύει μετὰ πῶς ἐμεῖς οἱ φτωχοὶ φτιάχνομε τὴν αὐτοκρατορία;... Ὁχι, δὲν τὸ καταλαβαίνει αὐτὸ κανέννας, ἐκτὸς ἀπ' τὸν Ἀνδρόνικο... Αὐτὸς εἶναι ὁ δικός μας αὐτοκράτορας.

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (πρὸς τὸν Ἀλέξιο): Κουβεντιάζομε μὲ τὰ ὄνειρα τοῦ αὐτοκράτορα!...

ΑΛΕΞΙΟΣ: Πές, καλύτερα, μὲ τὰ ὄνειρα ἐνὸς χαράλη. (Πρὸς τὸν ἀχθοφόρο): Δὲν νομίζεις πῶς πρέπει νὰ ξυπνήσεις; (Σαρκάζοντας): Πές πῶς κοιμήθηκες κάτω ἀπ' τὸν ἴσκιο μιᾶς παράγκας, ἐκεῖ στὸ λιμάνι, κι' εἶδες πῶς ἐγίνες αὐτοκράτορας. Αὐτὸ εἶπαν ὅλο.

ΠΕΤΡΟΣ (πειραγμένος): Ἕνας χαράλης δὲν ὀνειρεύεται νὰ γίνε αὐτοκράτορας.

ΙΣΑΑΚΙΟΣ: Ὁνειρο εἶναι ἡ αὐτοκρατορία;

ΠΕΤΡΟΣ (προσπαθεῖ νὰ θυμηθεῖ): Ἡ αὐτοκρατορία εἶναι ὄνειρο... Ἔτσι κάπως τὸ εἶπε ὁ Ἀνδρόνικος... Εἶναι, λέει, ἓνα ὄνειρο, ποὺ τὸ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι, χιλιάδες χρόνια, ἀλλὰ ποὺ τοὺς τὸ πῆραν ὅμως οἱ αὐτοκράτορες. Κι' ἀπόμεινε, τάχα, νὰ εἶναι στὶς κούνιες τῶν μωρῶν, στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ καὶ στὰ τραγούδια τῶν φτωχῶν... Ἔτσι κάπως εἶναι... Τὸ πιστεύετε κι' ἐσεῖς; Ἐγώ, γι' αὐτὸ τὸ ὄνειρο, θὰ ἤθελα νὰ πῶ πολλά. Τὸ νοιώθω μέσα στὴν ψυχὴ μου ἓνα ποτήρι κρασί... Ἀλλὰ, δὲν ξέρω τὰ λόγια... γιατί δὲν εἶπαν ποτὲ δικό μας ὄνειρο.

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (πρὸς τὸν Ἀλέξιο): Θὰ ἔπρεπε νὰ τὸν εἶχα στὶς μάχες τῆς Ἀλμυρᾶς Ἐρήμου.

ΑΛΕΞΙΟΣ (ὕπερθεματίζοντας): Μοῦ φαίνεται πῶς ἐκεῖ θὰ πρέπει νὰ πάει ὁλόκληρη ἡ αὐτοκρατορία. Γιὰ νὰ μὴν ὀνειρεύεται. (Πρὸς τὸν ἀχθοφόρο): Ξέρεις, ἐκεῖ δὲν εἶναι τὸ ἴδιο.

ΠΕΤΡΟΣ (ἀπλά, ἐνῶ δείχνει στὸν ὦμο του): Εἶμαν στὸ Ἰκόνιο. Πρὶν ἀπὸ ἑφτά χρόνια... Κι' ἄφησα ἐκεῖ τὴν κλείδωση ἀπὸ ἐδῶ... Καὶ γύρισα μὲ σπασμένον τὸν ἀριστερὸ ἀστράγαλο καὶ τρία βέλη στὴν πλάτη καρφωμένα... Δόξα σοι ὁ Θεός. (Στὸ μεταξύ, ἀρχίζει νὰ ζωντανεύει τὴν ὁμιλία, ποτίζοντάς τὴν μὲ κάποια βαθειὰ συγκίνηση)... Θυμᾶμαι πῶς ἔζησα πέντε μερόνυχτα, συντροφιά μὲ τρεῖς ἄλλους ἀπ' τὴν Κύπρο καὶ μὲ δυὸ Τούρκους... ὅλοι μας χτυπημένοι στὴν ἴδια μάχη... Σὰν ὄνειρο μοῦ φαίνεται πῶς γίναμε τότε, χριστιανοὶ καὶ τοῦρκοι, ὅλοι σὰν ἀδέρφια... Φρόντιζε, ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, γιὰ νὰ ζήσουμε... Πρὶν λίγο, σκοτωνόμασταν... Οἱ δυὸ δικοί μας, οἱ Ἕλληνες, κι' ὁ ἓνας ἀπ' τοὺς Τούρκους πέθαναν... Μιὰ νύχτα... Τὴν ὥρα ποὺ φάνηκε ἓνα πελώριο φεγγάρι, ὅμοιο μὲ ἁλώνι, νὰ κυλάει στὸν ἔρημο κάμπο... Ὁνειρεύονταν κι' αὐτοί, καθὼς ἐμεῖς, γιὰ νὰ ζήσουν... Εἴμασταν μαζωμένοι μέσα σὲ κάτι ἄγρια βάτα, δίπλα σ' ἓναν τοῖχο ἀπὸ κάποια χαλασμένη βρύση... Τοὺς εἶπαμε γιὰ τὴν εἰρήνῃ τοῦ Χριστοῦ... Κοίταζαν τὸ φεγγάρι... καὶ γέλαγαν ἀχνά. Σὰν νὰ ἔρχονταν ἀπὸναν ἄλλον κόσμον... Τότε, ὁ Τοῦρκος γύρισε νὰ ἰδεῖ τὰ μάτια μου. Κάτι ἤθελα νὰ πεῖ (συγκινεῖται)... κάτι ἤθελε νὰ πιάσει... κάτι ποὺ ἀπόμεινε νὰ εἶναι κρεμασμένο στὸν οὐρανό... Ἰσια ἴσια ποὺ πρόφτασε νὰ προφέρει κάτι θολὰ λόγια. Καί, κάνοντας τὸν σταυρό μας, σὰν νὰ εἶταν χριστιανός, ξεψύχησε μὲ τὰ μάτια ἀνοιχτά... (Ὑστερα ἀπὸ κάποια σιωπὴ, ποὺ δημιουργήθηκε ἡ ἀφήγησις)... Λέτε νὰ ὀνειρεύονταν;... Ἐγὼ πίστεψα πῶς συνάντησε

τὸ Χριστό... Μονάχα αὐτὸς μποροῦσε νὰ τὸν ἐλεήσει κείνη τὴν ὥρα.

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (ἐπηρεασμένος): Δὲν κατάλαβα καλά.

ΠΕΤΡΟΣ: Θέλω νὰ πῶ πὺς ἔχει δίκαιο ὁ Ἀνδρόνικος.

ΑΛΕΞΙΟΣ (παρασυρόμενος): Δηλαδή;

ΠΕΤΡΟΣ: Πὺς ἡ ζωὴ εἶναι ἓνα ὄνειρο ποὺ τὸ ἔχουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀκόμα κι' ὅταν εἶναι ἀναμεταξύ τους ἐχθροί... Αὐτὴν τὴν ἀλήθεια τὴν ἔζησα καὶ τὴν ξέρω.

ΙΣΑΑΚΙΟΣ: Ποῦ;

ΠΕΤΡΟΣ: Ἐκεῖ ποὺ εἶπες... Στὸν πόλεμο.

ΑΛΕΞΙΟΣ (πρὸς τὸν Ἰσαάκιο, μὲ κάποιο στόμφο): Ἰσαάκιε, ἐσὺ ποὺ ὀρίζεις τόσες χιλιάδες στρατιῶτες, ἐσὺ ποὺ ἔφερες τόσες δάφνες στὴν αὐτοκρατορία ἀπ' τὴς ἐκστρατεῖες τῆς Ἀσίας..., λοιπόν, τὸ εἶδες αὐτὸ τὸ παραμῦθι νὰ ὑπάρχει πουθενά;

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (ὑστερα ἀπὸ κάποια βαθύτερη σκέψη, καθὼς προσπαθεῖ νὰ φιλοσοφήσει στὰ πρόχειρα): Ἐγὼ δὲν ἔζησα ποτὲ χτυπημένος μαζὶ μὲ τοὺς ἐχθροὺς μου... Καί, φυσικά, δὲν εἶδα οὔτε τὸ φεγγάρι νὰ κυλάει στὴν ἔρημο, τὴ νύχτα... Πάντως, ὅταν γύριζα, ἔσερνα πίσω μου ὁλόκληρες στρατιᾶς ἀπὸ αἰχμαλώτους... караβάνια ὁλόκληρα τὰ λάφυρα... Δὲν φαντάζομαν πὺς οἱ ἀπλοῖ τοξότες μποροῦν νὰ κάνουν κάτι τέτοια ὄνειρα.

ΠΕΤΡΟΣ (ἐπιμένοντας): Ὅμως, εἶναι ἀλήθεια... Τ' ὀρκίζομαι στὸ στὸ Θεὸ ποὺ πιστεύω.

ΑΛΕΞΙΟΣ (πειραγμένος): Τότε, νὰ πνίξουμε ὅλους τοὺς σοφοὺς, νὰ κάψουμε τὰ βιβλία, γιὰ νὰ ἔρθουμε σὲ σένα νὰ μάθουμε τὴν ἀλήθεια (γελάει σκωπτικά)... Τί θέλουν καὶ ψάχνουν, χιλιάδες χρόνια, γιὰ μιὰ τόσο φτωχὴ ἀλήθεια!

ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

(Στὸ μεταξύ, ἀνοίγει ἡ μεσαία πόρτα τοῦ θρόνου, ὅπου ἐμφανίζεται ὁ αὐτοκράτορας. Τότε, σηκώνονται, μὲ τὸν σεβασμὸ καὶ τὴν τάξη ποὺ ἀπαιτοῦν τὰ ἔθιμα, ἐκτὸς ἀπ' τὸν ἀχθοφόρο ποὺ στέκεται ἀμήχανος. Ἐνα ἀξιωματοῦχος, ποὺ εἶναι πίσω ἀπ' τὸν αὐτοκράτορα, γνέφει στὸν ἀχθοφόρο νὰ παραμείνει, ὑποκλίνεται στὸν Λογοθέτη καὶ παίρνει, μὲ κατάλληλη κίνηση, τὸν Ἰσαάκιο, γιὰ νὰ τὸν πάει στὸν αὐτοκράτορα. Ἡ πόρτα κλείνει ξανὰ καί, σχεδὸν ταυτόχρονα, μπαίνει μέσα στὴν σκηνὴ τούτη, ἡ Μεγάλῃ Κυρία Ἰουστίνα, ποὺ ἔρχεται ἀπ' τὴν ἄλλη πόρτα (τὴν εἴσοδο). Ἡ παρουσία της, ξαφνιάζει, ἔτσι πού, καθὼς ὁ ἀχθοφόρος γυρίζει πρὸς αὐτὴν τὸ κεφάλι, κοιτάζεται κατὰματα μαζὶ της. Ὁ Ἀλέξιος ἔχει βγεῖ, τὴν ὥρα ποὺ ἔκλεισε ἡ πόρτα τοῦ θρόνου).

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (κοιτάζοντας περιφρονητικὰ τὸν ἀχθοφόρο): Δοῦλος εἶσαι;

ΠΕΤΡΟΣ (αὐθόρμητα): Ὁχι. (Ὑστερα ἀπὸ κάποια σκέψη): Χριστιανὸς εἶμαι.

ΙΟΥΣΤΙΝΑ: Ναί, χριστιανός... ἀλλὰ δοῦλος, ὅμως;

ΠΕΤΡΟΣ: Χριστιανὸς εἶμαι... Ὁχι δοῦλος.

ΙΟΥΣΤΙΝΑ: Τότε, τί ζητᾷς ἐδῶ μέσα;

ΠΕΤΡΟΣ: Μονάχα δοῦλοι ἔρχονται στὸ παλάτι;

ΙΟΥΣΤΙΝΑ: Πὺς σοῦ πέρασε αὐτὴ ἡ ἰδέα;

ΠΕΤΡΟΣ: Φαίνεται, πὺς παραξενεύεσαι ποὺ εἶμαι κι' ἐγὼ δῶ μέσα, ἀφοῦ δὲν εἶμαι κανένας ἀπ' τοὺς μεγάλους... Οἱ δοῦλοι στὸ παλάτι,

ἀλήθεια, εἶναι καθὼς ἐγώ;

ΙΟΥΣΤΙΝΑ: Οὔτε κι' αὐτό. Γιατί, στὰ παλάτια καὶ στ' ἀρχοντικά, οἱ δοῦλοι εἶναι καλοντυμένοι, ἔχουν τρόπους καὶ ξέρουν νὰ μιλοῦν... Νά, ἐγὼ ἔχω τριάντα πέντε ὑπηρετές. Ἀπ' αὐτούς, οἱ ἐφτὰ εἶναι δοῦλοι. Ὅμως, δὲν ξεχωρίζουν καθόλου ἀπ' τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ποὺ ἔρχονται στὸ σπίτι μου. Μάλιστα, κάθε Κυριακή, τοὺς ἐπιτρέπω νὰ πλύνονται, νὰ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησία καὶ νὰ κάθονται στὸ ἴδιο τραπέζι μαζί μας. Ἀκόμα, τοὺς βάφτισα καὶ τέσσερα παιδιά.

ΠΕΤΡΟΣ (παρασυρμένος στὴ συζήτηση): Κυρία, ὁ ἀπόστολος Παῦλος ὅμως εἶπε πῶς, ἐμεῖς οἱ χριστιανοὶ δὲν πρέπει νὰ ξεχωρίζουμε σὲ δούλους καὶ σὲ ἀφέντες... «τέκνα τοῦ αὐτοῦ πατρὸς, ἀδελφοί...» (δὲν θυμᾶται καλὰ τὰ λόγια)... Ναί, κάπως ἔτσι, τὸ εἶπε... Ἐμεῖς, στὸ λιμάνι, ξέρεις, εἴμαστε οἱ καλύτεροι χριστιανοί. Ὅλοι μας νοιώθουμε, ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, νὰ εἶναι ἀδερφὸς καὶ φίλος. Κανένας δὲν κάνει ἐκεῖ τὸν ἀφέντη οὔτε τὸν δοῦλο... Τὸ ἴδιο δουλεύουμε, τὸ ἴδιο πληρωνόμαστε, τὸ ἴδιο τρῶμε, τὸ ἴδιο πᾶμε στὴν ἐκκλησιά. Δηλαδή, κατὰ πῶς τὸ θέλει ὁ ἀπόστολος Παῦλος.

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (ἐκπληκτικὴ καὶ πειραγμένη μαζί, ἐνῶ κάνει τὸν σταυρό της): Ἡ τρελλὸς ἢ ἅγιος εἶναι!

ΠΕΤΡΟΣ (διερωτώμενος): Δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω, γιατί, ἐδῶ μέσα, πιστεύετε πῶς οἱ τρελλοὶ καὶ οἱ ἅγιοι μοιάζουν τόσο πολὺ, ποὺ δὲν μπορεῖτε νὰ τοὺς ξεχωρίσετε... Νά, λίγο πρὶν, τὰ ἴδια μοῦ ἔλεγαν κι' οἱ ἄρχοντες ποὺ περίμεναν.

ΙΟΥΣΤΙΝΑ: Τί σοῦ εἶπαν αὐτοί;

ΠΕΤΡΟΣ: Πῶς αὐτὰ ποὺ πιστεύω, τὰ λέν στὰ μοναστήρια..., καὶ τὰ διαβάζουν στὸ Εὐαγγέλιο καὶ στὸν ἀπόστολο Παῦλο... Ξέρετε, Κυρία, πᾶν νὰ πιστέψω, πῶς, χωρὶς αὐτὰ τὰ λόγια τῶν ἁγίων, ἡ ζωὴ δὲν θὰ εἶταν παρὰ ἕνας Ἰσκιος ποὺ θαμπώνει τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων... Αὐτοὺς τοὺς ἁγίους τοὺς κάνουν ἕνα μὲ τοὺς τρελλούς; (Ὑστερ' ἀπὸ κάποια βαθύτερη προέκταση): Ἀλήθεια, Κυρία, ὁ σταυρὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ποὺ φαίνεται πάνω ἀπ' τὶς θάλασσες κι' ἀπ' τὶς στεργιές τῆς γῆς, ξέρετε τί θέλει νὰ πεῖ;...

ΙΟΥΣΤΙΝΑ: Τί;

ΠΕΤΡΟΣ: Πῶς ὁ Χριστὸς σταυρώθηκε γιὰ νὰ γίνουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀδέρφια... Γιὰ φαντάσου, Κυρία, τί πράγμα εἶναι αὐτό!... Ἐ, αὐτὸ τὸ ὄνειρο εἶναι ἡ δύναμη τῆς αὐτοκρατορίας μας... Γιατί, χωρὶς αὐτό, τί θὰ εἶχε νὰ φέρει στοὺς ἀνθρώπους ἡ αὐτοκρατορία; (Μετὰ ἀπὸ μιὰ φιλοσοφικὴ σιωπὴ, ποὺ ἔχουν καὶ οἱ δύο): Ξέρεις πολλὰ γράμματα;

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (μ' ἐνδιαφέρον): Ξέρω... Πῆγα στὴ Μεγάλῃ Σχολῇ ἐφτὰ χρόνια... Ἀκόμα, μαθήτευσα ξεχωριστὰ στὸν μεγάλο Θεολόγο Καλλίνικο... στὸν ρήτορα Θεόδωρο... στὸν σοφὸ Εὐφρόνιο.

ΠΕΤΡΟΣ (μὲ κάποιον θαυμασμό): Ἐγὼ δὲν ξέρω, παρά, πολὺ λίγα, ποὺ τὰ ἔμαθα ἢ στὴν ἐκκλησιὰ ἢ φορτωμένος σὲ σκάλες τῶν καραβιῶν... Λοιπόν, θὰ ἤθελα νὰ μάθω, ἂν ἡ αὐτοκρατορία δὲν εἶχε αὐτὴν τὴ δύναμη ποὺ εἶπα, τί θὰ εἶταν, τάχα;

ΙΟΥΣΤΙΝΑ: Ποιός;

ΠΕΤΡΟΣ: Ἡ αὐτοκρατορία... (Καθὼς ἡ Ἰουστίνα σωπαίνει, γιὰ νὰ σκεφτεῖ καλύτερα)... Νὰ σᾶς τὸ πῶ ἐγώ, τότε.

ΙΟΥΣΤΙΝΑ: Τί θὰ εἶταν;

ΠΕΤΡΟΣ: Θὰ εἶπαν τὸ ἴδιο πὺ εἶναι κι' οἱ ἄλλοι... τὸ ἴδιο, δηλαδὴ πὺ εἶναι κι' οἱ ἐχθροὶ τῆς αὐτοκρατορίας... Τὸ ἴδιο πὺ εἶναι κι' αὐτοὶ πὺ ἔχουν βασιλιάδες, πὺ ἔχουν σουλτάνους, πὺ ἔχουν αὐτοκράτορες δικούς του... (σὰν νὰ μονολογεῖ)... Δηλαδή αὐτοκράτορες, βασιλιάδες, ἄρχοντες, στρατιῶτες, ὑπηρέτες... Βλέπεις, ἔτσι γίνεται, ἂν δὲν βάλεις ἀνάμεσα τὸ Χριστό... Οἱ βασιλιάδες κι' οἱ πρίγκιπες πὺ ἔχουν τοὺς ἄλλους νὰ εἶναι στρατιῶτες, ὑπηρέτες, μαστόροι... Καὶ ξέρεις τί κάνουν, τότε;

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (προσπαθώντας νὰ τὸν καταλάβει): Πότε;

ΠΕΤΡΟΣ: Νά, ὅταν δὲν πιστεύουν, καθὼς ἐμεῖς, στὸ Χριστό... Λοιπὸν, σκοτώνουν, γκρεμίζουν, ξεθεμελιώνουν, καίνε... καὶ γιομίζουν τὰ πέλαγα μὲ θρήνους.

ΙΟΥΣΤΙΝΑ: Δὲν τὰ καταλαβαίνω ὅλ' αὐτά.

ΠΕΤΡΟΣ (θυμόσοφα): Θὰ ἔπρεπε νὰ ζήσεις ἕναν πόλεμο, γιὰ νὰ καταλάβεις... Θὰ ἔπρεπε νὰ ζήσεις ἕναν πόλεμο... ἐκεῖ, σὺς ξηρὲς ἐρημιὲς τῆς Ἀσίας... (Ἀφηγεῖται, μὲ βαθύτατη συγκίνηση, πὺ δίνει ξεχωριστὸ χρῶμα στὸ λόγο)... Κάποτε, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ μάχη, στὸ Ἰκόνιο, ρίζωξα σ' ἕναν τοῖχο ἀπὸνα χτίριο πὺ καίγονταν. Εἶμαν χτυπημένος στὴν πλάτη ἀπὸ δυὸ βέλη πὺ εἶχαν κάτι ἄγρια χρώματα στὰ φτερά... Οἱ Ἀραβες κι' οἱ Τοῦρκοι, λίγο πρὶν νὰ φύγουν ἀπὸ κεῖ, γύριζαν στοὺς δρόμους νὰ σκοτώνουν τοὺς ἄντρες... τοὺς σκότωναν μὲ κάτι ματωμένα τσεκούρια... καὶ τὶς γυναῖκες τὶς στοίβαζαν πάνω στὰ κάρρα... ἄλλες τὶς πατοῦσαν μὲ τ' ἄλογα... Θυμᾶμαι, τότε, τὸν θρῆνο πὺ ἔκανε μιὰ μάννα, ὅταν δυὸ θεριωμένοι Ἀραβες, τῆς πέταξαν ἀπ' τὰ χέρια τὸ μωρό, γιὰ νὰ τὴνβάλουν σ' ἕνα κάρρο... Ἡ φωνὴ τῆς, μοῦ ἔσκαψε τὰ σπλάχνα... Ποῦ τὴν βρῆκα τῇ δύνامي;... εἶμαν καρφωμένος ἀπ' τὶς πλάτες καὶ πονοῦσα τόσο, πὺ δὲν μπορούσα ν' ἀνασάνω... ἔ, ρίχτηκα, μὲ τὸ κεφάλι καταπάνω τους, μουγκρίζοντας σὰν ποτάμι... καὶ τὸν ἕναν τὸν ἔρριξα κάτω ἀπ' τὸν τοῖχο... τὸν θυμᾶται, πῶς ἄνοιξε μὲ τρομάρα τὰ μάτια του... Τότε, ρέκαξε κι' αὐτός, καθὼς εἶδε νὰ ὀφτεῖ μέσα στὴ φωτιά...

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (κρεμασμένη ἀπ' τὴν διήγηση τοῦ ἀχθοφόρου): Κι' ὕστερα;!

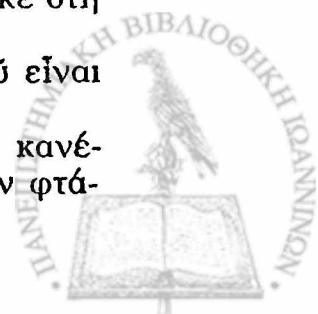
ΠΕΤΡΟΣ (μὴ βρίσκοντας γιὰ νὰ συνεχίσει): Ὑστερα... ὕστερα... (σκέπτεται)... ὕστερα τί ἀξία ἔχει;... Ἐγὼ σοῦ εἶπα μονάχα γιὰ τὸν πόλεμο.

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (ἐπιμένει): Ὁχι γι' αὐτό... Τί ἀπόγινε ἡ γυναῖκα;

ΠΕΤΡΟΣ (ἐνδίδει): Ἡ γυναῖκα, γιὰ μιὰ στιγμή, στάθηκε ὀρθία, ἀκίνητη. Λὲς κι' ἐγένεν ἕνα ἄγαλμα... Ὑστερα, ἔσκυψε στὰ πόδια μου καὶ τὰ φίλησε. Πῆρε τὸ παιδί τῆς, τὸ χαῖδεψε στὰ μαλλιά μὲ κάτι δάχτυλα πὺ ἔτρεμαν, κι' ἔφυγε, ὅπως ἕνα ἴσκιος... Ἐγὼ, τὴν ὥρα ἐκείνη, δὲν μπορούσα νὰ σκεφτῶ τίποτα. Εἶταν σὰν νὰ εἶχα φύγει... Ἀπόμεινα νὰ κοιτάζω τοὺς καπνοὺς, καθὼς σκέπαζαν τὰ χωριὰ ἕνα γύρο... Ὡσπου χάθηκαν ἀκόμα καὶ τὰ δέντρα... Καί, τώρα, βάνω μὲ τὸ νοῦ μου, τί εἶναι οἱ ἄνθρωποι χωρὶς τὸ Χριστό. Καὶ καταλαβαίνω γιὰ τὴν κατέβηκε στὴ γῆ νὰ σταυρωθεῖ.

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (ἐντονα ἐπηρεασμένη, κάνει τὸ σταυρό τῆς, ἐνῶ εἶναι χωρὶς καρμὶν ἀντίρρηση): Θεέ μου!

ΠΕΤΡΟΣ (ἀμύνεται): Εἶναι τρελλός, ὅταν τὰ λέει αὐτὰ κανένας... ἢ θὰ πρέπει νὰ πάει στοὺς σοφοὺς, γιὰ νὰ τὰ μάθει... Δὲν φτά-

νουν τὰ λόγια καὶ ἡ φώτιση τοῦ Χριστοῦ;

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (τρομαγμένη): Φτάνει... Ὁχι ἄλλα... Φτάνει!

ΠΕΤΡΟΣ (νοιώθοντας τὴν διακοπή): Ἐγὼ εἶπα τὴν ἀλήθεια... Δὲν εἶταν ὁμορφὴ ἱστορία αὐτὴ ἡ ἀλήθεια. Τὸ ξέρω... Ξέρεις, αὐτὴ ἡ ἀλήθεια εἶναι ἴδια μὲ τὴ ζωὴ ποὺ ἔχομε ἐμεῖς οἱ φτωχοί. Γι' αὐτὸ τὴν ἀγαπᾶμε... κι' ὅταν δὲν εἶναι ὁμορφὴ... Φαίνεται πὼς μονάχα ὁ Ἀνδρόνικος τὸ ξέρει αὐτό.

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (ἐκπληκτῆ): Τί; ὁ αὐτοκράτορας!

ΠΕΤΡΟΣ (περήφανα): Ναί... ναί!... Μὲ βλέπετε, Κυρία, ἐμένα;! Ἔ, ἐμένα διάλεξε ὁ αὐτοκράτορας, γιὰ νὰ φτιάξει τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του ἓνα ἄγαλμα.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΤΗ

(Αὐτὴν τὴν ὥρα, μπαίνει μέσα ὁ Ἀλέξιος. Ὑποκλίνεται ἡ Ἰουστίνα, ἐνῶ ὁ Πέτρος μένει ξεκάρφωτος, ἀμήχανος καὶ μὴν ξέροντας τί νὰ κάμει. Ὁ Ἀλέξιος, ἀνταποδίδοντας τὴν ὑπόκλιση, προχωρεῖ πρὸς τὴν Ἰουστίνα, γιὰ νὰ τὴν χαιρετήσει, κατὰ τὴν τάξη τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς).

ΑΛΕΞΙΟΣ: ὦ, ἡ ἰσαδέλφη τῆς αὐγούστας, ἠυδόκησε νὰ φέρει τὴν χάρη της ἐδῶ στὸ παλάτι... Ταπεινοὶ θεράποντες, ἰσαδέλφη τῆς αὐγούστας! (Στὸ μεταξύ, δείχνει πὼς σκέπτεται καὶ τὴν παρουσία τοῦ ἀχθοφόρου)... ὀρίσατε, δεσποσύνη, νὰ τιμήσετε τὸ ἀναλόγιό μου (τῆς προσφέρει τὸ γραφεῖο του, ἐνῶ, ταυτόχρονα, ἀπευθύνετε πρὸς τὸν ἀχθοφόρο, ποὺ παρακολουθεῖ αὐτὴν τὴν συμβατικότητα)... Δὲν ὑποκλίνεσαι στὴν ἰσαδέλφη τῆς αὐγούστας;

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (διακόπτει, ἀγέρωχη καί, μαζί, κάπως φοβισμένα): Ὁχι... θὰ μοῦ εἶταν ὀχληρὸ (κάθεται).

ΠΕΤΡΟΣ (φυσικά): Δὲν ξέρω πὼς ὑποκλίνονται.

ΑΛΕΞΙΟΣ (χαριτολογῶντας σκωπτικά): Βέβαια, στὸ λιμάνι δὲν ὑποκλίνονται... Πάντως, σκύβουν κι' ἐκεῖ, στὶς σκάλες τῶν карабиῶν.

ΠΕΤΡΟΣ (ἀρύνεται): Δὲν εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα. Ἐκεῖ, ξαρμαθιάζονται τὰ κόκκαλα, γιὰ λίγο φτωχὸ ψωμί.

ΑΛΕΞΙΟΣ: Μιὰ ὑπόκλιση στὴν ὁμορφὴ δεσποσύνη δὲν ἔχει βάρος, γιὰ νὰ φοβᾶται κανένας τὰ κόκκαλά του.

ΠΕΤΡΟΣ: Δὲν εἶναι ἀπ' αὐτὰ ποὺ σηκώνονται πάνω στὴν πλάτη. Ὅμως, ξέρω καλά, πὼς δὲν θὰ τὸ ἔκανε κανένας ἐκεῖ, στὸ λιμάνι. Δὲν τὸ συνηθίζουμε... Ξέρετε, ἐμεῖς ἐκεῖ ἔχομε τὴν δική μας τάξη... Ἔρχονται καὶ τρανοὶ ἄρχοντες καὶ ξένοι μὲ φορτωμένους τοὺς ὑπηρέτες τοὺς χρυσάφι... Δὲν ζήτησε κανένας τοὺς ἀπὸ μᾶς ἐκεῖ νὰ τοὺς ὑποκλιθοῦμε... Ἔτσι, ἂν μ' ἔπαιρναν ἀπ' τὸ λιμάνι, γιὰ νὰ ζήσω σ' ἓνα παλάτι, μοῦ φαίνεται πὼς θὰ πέθαινα.

(Στὸ μεταξύ, ἀνοίγει ἡ πόρτα τοῦ θρόνου καὶ ὁ ἀξιωματοῦχος τοῦ αὐτοκράτορα κάνει νεῦμα στὸν ἀχθοφόρο, ποὺ τὸν ἀκολουθεῖ. Ἔτσι, τώρα, μένουν μονάχοι ἡ Ἰουστίνα καὶ ὁ Ἀλέξιος).

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (ἀνασηκώνεται ἀπὸ ἀνακούφιση): Οὐφ!... ἓνας τοῖχος εἶταν ποὺ μοῦ βάραινε πάνω στὸ στέρνο... (ὑπονοῶντας)... Τί ἤθελε αὐτὸς ἐδῶ μέσα;... Γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ... ὁ αὐτοκράτορας τὸν ἔφερε;

ΑΛΕΞΙΟΣ (κρατημένος): Ναί, αὐτὸν διάλεξε ὁ αὐτοκράτορας,

για να φτιάξει, με το κορμί και τα ρούχα ενός άχθοφόρου, το δικό του άγαλμα... Θα το στήσει, λέει, στην Πύλη των Σαραντα Μαρτύρων, για να δείξει πώς ήρθε να είναι κι' αυτός ένας άνθρωπος απ' το λαό.

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (με ταραχή)... Τί;... πώς... αυτόν!

ΑΛΕΞΙΟΣ:... Ναί,... ναί, ίσαδέλφη της αυγούστας... Είναι, λέει, ο άνθρωπος που έχει πάνω του τον ίσκιο των φτωχών και την ποίηση της ζωής της αυτοκρατορίας... Ναί... ναί, αυτός ο χοντροκομμένος χαμάλης με την μακριά κόμη χυμένη πάνω στους πέτρινους ώμους του... Ο αυτοκράτορας τα λέει αυτά... Ναί... ναί, ο Ανδρόνικος λέει, πώς αυτός ο άχθοφόρος έχει, τάχα, την ιστορία των ανθρώπων που χνωτίζουν το όνειρο και τις ελπίδες της αυτοκρατορίας.

ΙΟΥΣΤΙΝΑ: 'Ακατανόητα!

ΑΛΕΞΙΟΣ (παίρνοντας θάρρος): Τον ξέρεις τον Ανδρόνικο: είναι πρώτα πρώτα ένας ποιητής... Και δραματίζεται, αυτόν τον απελέκητο χαμάλη, να γίνει ένα άγαλμα, με την μορφή του ωραίου Ανδρόνικου, που να κρατάει στα χέρια του ένα δρεπάνι.

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (έκπληκτη, με κάποια έλαφρότητα): "Οχι σκῆπτρο;

ΑΛΕΞΙΟΣ (θέλοντας να χρωματίσει την όμιλία του με την κάποια δόση από ποίηση)... Εκεί, λέει, θα άκουμπήσει ή νέα αυτοκρατορία των χριστιανών τις ελπίδες των ανθρώπων, που τις άσώτεψαν τα άβρα χέρια της χρυσοϋφαντης έξουσίας... Βλέπετε, δέσποινα 'Ιουστίνα, τα έχω μάθει κι' εγώ απ' έξω... Γι' αυτό, και ο χαμάλης τώρα έγινε ένας νικος, πώς ούρανοβάμων θέλει να κάμει το άγαλμά του αυτό να είναι για τους ανθρώπους μιὰ χειραψία, μιὰ συνάντηση άληθινή μαζί τους. Έτσι, λοιπόν, έφερεν έδω μέσα αυτόν τον χαμάλη και τον στήνει δίπλα του, την ώρα που γλύπτης πελεκάει, απέναντί τους, το άγαλμα, που πρέπει να έχει την μορφή του Ανδρόνικου πάνω στο κορμί και στα ρούχα του άχθοφόρου.

ΙΟΥΣΤΙΝΑ: Καλά, και δεν βρήκε κανέναν άλλον; Τόσοι εύγενεις, τόσοι ωραίοι νέοι δεν του έκαναν γι' αυτό;... Και πώς γίνεται, αυτός ο ωραίος αυτοκράτορας, με το άθλητικό παράστημα, με το άρχαιο έλληνικό κάλλος στην διάπλασή του... αυτός ο ποιητής Ανδρόνικος με την νεφελώδη κόμη και τον ωραίο λόγο, που έχει τόσο άπέραντη μόρφωση... πώς γίνεται, λοιπόν, αυτός ο θεϊος Ανδρόνικος να θέλει να ντυθεί τα ρούχα άπόναν χαμάλη... Κύριε των δυνάμεων (κάνε ιπὸν σταυρό της).

ΑΛΕΞΙΟΣ (συνεχίζοντας): Και ποῦ να ξέρεις ακόμα! Αυτό το όνειρο, λέει, πώς είναι αλήθεια... Πώς, αυτός ο χαμάλης έχει πάνω στις ραγισμένες πλάτες την έλεύθερη συνείδηση της ζωής... και πώς, ή χριστιανική άγωγή του μονάχη φτάνει να τον κάνει έναν κοσμοπολίτη... Ξέρω κι' εγώ τί άλλο όνειρεύεται ο αυτοκράτορας; Πάντως όλ' αυτά, που άνάφερα, τα κράτησα γιατί μου έκαναν έντύπωση, γιατί φαντάζουν να είναι άκατανόητα... (μελαγχολικά)... Κι' έτσι, αρχίζει τώρα να βαραίνει στις πόρτες και στους διαδρόμους έδω μέσα ο ίσκιος αυτού του χαμάλη (θέλει να σιωπάσει).

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (ταραγμένη, θέλοντας να κρατήσει την μεγαλοπρέπεια του περιβάλλοντος): Μέγα κι' ένδοξε Λογοθέτη 'Αλέξιε, ή αυτοκρατορία με την τρισένδοξη πορφύρα, ή βασιλεύουσα της γῆς με τα χίλια χρόνια της βυζαντινής ιστορίας... τί κάνει;

ΑΛΕΞΙΟΣ (πικρά): Όνειρεύεται.

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (χωρίς ψυχραιμία): "Έτσι, λοιπόν, λέει ο 'Ανδρόνικος;

ΑΛΕΞΙΟΣ: Ναί... Καί μάλιστα, κοντά στ' άλλα, είπε κιόλα πώς δὲν εἶταν παρὰ ἓνα ὄνειρο μέσα σ' ἓναν χρυσὸ καθρέφτη πού, πίσω του, ὑπάρχουν οἱ λαοὶ τῆς αὐτοκρατορίας... Καὶ μοῦ φαίνεται πώς, τώρα, πάει νὰ σπάσει, ὁ ἴδιος, αὐτὸν τὸν καθρέφτη... Κατάλαβες;

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (παίρνοντας ἓναν ἀέρα αὐλῆς): Μά, αὐτὰ ὅλα εἶναι ἐπιπολαιότητες! (Ξαναβρίσκοντας κάποια χαμένη φιλαρέσκεια)... Μπά!... Καὶ εἶναι πράγματα σοβαρὰ ὅλ' αὐτά;... Ἐγὼ ἦρθα γιὰ τὸ βραδυνὸ συμπόσιο, πού κανονίζαμε γι' ἀπόψε... Λέγαμε, μὲ τὴν Θεοδώρα, τοῦ Κουρουπαλάτη, καὶ τὴν Μαρία — ξέρετε τὴν ἀνόητη ἀγάπη τῆς γιὰ τὸν 'Ανδρόνικο —, γιατί, ἐκείνη ἢ μιζοβάρβαρη ἢ Αὐρηλιανή, ἢ νεοφώτιστη, τὸ πῆρε πολὺ ἀπάνω τῆς. Δὲν τῆς φτάνει πού βαφτίστηκε στὰ εἴκοσι πέντε τῆς χρόνια, φαίνεται πώς τὸ ἔβαλε νὰ ξεμυαλίσει τὴν αὐλή... "Ἐχομε τόσα ὁμορφα καὶ σοβαρὰ νὰ κάμουμε... Κι' ὁ 'Ανδρόνικος λέει πώς ἡ αὐτοκρατορία ὀνειρεύεται στὸ ἄγαλμα ἑνὸς χαμάλη. (Σηκώνεται καὶ παίρνει μιὰ θέση αὐστηρή)... Πρέπει νὰ τὸν πετάξετε ἀπὸ δῶ μέσα, αὐτὸν τὸν ἄπλυτο ἀχθοφόρο... Πρέπει νὰ ξανάρθει ἡ ἡσυχία κι' ἡ τάξη πού κράτει, τόσοι αἰῶνες, τὴν αὐτοκρατορία... Μπά... μπά!... κόντεψε νὰ μοῦ θολώσει τὸ μυαλὸ μ' ἐκεῖνα πού μοῦ λεγε γιὰ τὸν ἀπόστολο Παῦλο... Ξέρεις, εἶναι καὶ νὰ τὸν φοβᾶτε κανένα... "Όταν κάθεται καὶ τὸν ἀκούει... Γιὰ ἰδέες, πού κατάντησεν ἡ ζωὴ καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς αὐτοκρατορίας!... "Ἐφτασε νὰ τὰ κουνάει τώρα ἓνας χαμάλης... Μὴ χειρότερα! /

ΑΛΕΞΙΟΣ: Δὲν εἶναι φρόνιμο, οἱ ἄνθρωποι σὰν κι' αὐτόν, ν' ἀνακατώνονται μὲ τίς ἰδέες. Γιατί, δὲν τὸ ἔχουν σὲ τίποτα, νὰ κάμουν ἀκόμα καὶ τὸν ἴδιον τὸ Χριστό, ἓνα ξυπόλυτο σὰν κι' αὐτούς... Νά, πρὶν ἀπὸ λίγο, αὐτὸς ὁ χαμάλης, ἔλεγε πώς ὁ Χριστὸς σταυρώθηκε γιὰ νὰ μὴν ὑπάρχουν οὔτε δοῦλοι, οὔτε φτωχοί, οὔτε πλούσιοι, οὔτε πρίγκιπες... δηλαδή, γιὰ νὰ διαλυθεῖ ἡ τάξη πού κρατᾷ ὁλόκληρη τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία... Ναί, κι' ἀκόμα, λέει, πώς ἡ αὐτοκρατορία αὐτὸν τὸν σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ ἔχει πού τὴν ξεχωρίζει ἀπ' τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους πάνω στὴ γῆ.

ΙΟΥΣΤΙΝΑ: Ξέρεις τί σκέπτομαι, 'Αλέξιε;

ΑΛΕΞΙΟΣ: Τί;

ΙΟΥΣΤΙΝΑ: Πώς, ἀλήθεια, δὲν πρέπει νὰ μπαίνουν, μέσα στὰ παλάτια, αὐτὲς οἱ ἰδέες.

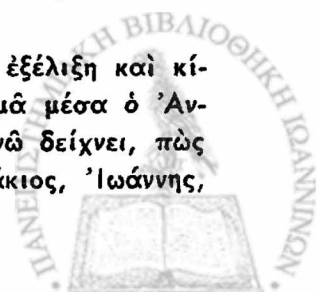
ΑΛΕΞΙΟΣ: 'Αφοῦ γεννήθηκαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα!

ΙΟΥΣΤΙΝΑ: Ἡ αὐτοκρατορία χωρὶς εὐγενεῖς!... Γιὰ φαντάσου... Θὰ γκρεμιστεῖ, ἂν δὲν ὑπάρχει ἡ ἀπόσταση πού χωρίζει ἐμᾶς ἀπ' αὐτούς... (διερωτᾶται): Τί θὰ γίνονταν ἡ αὐτοκρατορία χωρὶς εὐγενεῖς;

ΑΛΕΞΙΟΣ (σὰν ἀπάντηση)... Τί θὰ γίνονταν ἡ αὐτοκρατορία χωρὶς τοὺς φτωχοὺς!... "Έτσι λέει ὁ 'Ανδρόνικος.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΕΤΑΡΤΗ

(Αὐτὴ τὴν ὥρα, χωρὶς καμμιά ἀλλαγὴ στὸ φωτισμὸ ἢ στὴν ἐξέλιξη καὶ κίνηση τῆς σκηνῆς, ἀνοίγει ἀπότομα ἡ πόρτα τοῦ θρόνου καὶ εἰσορμᾷ μέσα ὁ 'Ανδρόνικος. Εἶναι, στὴν ὡραιότερη δυνατὴ εἰκόνα τῆς μορφῆς του, ἐνῶ δείχνει, πώς φλέγεται ἀπὸναν θυελλώδη οἶστρο. Πίσω του, ἀκολουθοῦν οἱ 'Ισαάκιος, 'Ιωάννης,

ὁ Μέγας Λογοθέτης, κι' ὁ ἀξιωματοῦχος, πού ἐμφανίστηκε στὶς προηγούμενες ἐνότητες. Ὁ Ἀλέξιος σπεύδει νὰ τὸν ὑποδεχτεῖ καὶ ἡ Ἰουστίνα, ὕστερ' ἀπὸ κάποια αἰφνυδίαση, βρίσκει τὴν ψυχαιρία της).

ΑΛΕΞΙΟΣ (παρουσιάζει τὴν Ἰουστίνα): Ἰσαπόστολε Αὐγουστε, ἡ ἰσαδέλφη τῆς Αὐγούστας Ἰουστίνα ὑποκλίνεται!

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (καθὼς ὑποκλίνεται, χαριτωμένη καὶ μὲ κάποια ἐπιτρεπτὴν οἰκειότητα): Δούλη καὶ ταπεινὴ θεραπαινίδα τῆς αὐτοκρατορικῆς ὠραιότητος... Ὁ Θεὸς νὰ φυλάει τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο... Δίκαια ὁ λαὸς ἐτραγούδησε τὸν ἐρχομό σου, τρισένδοξε καὶ ἰσαπόστολε, Ἀνδρόνικε!

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ (αὐτοκράτορας) (προχωρεῖ, περίπου ὑπνωτισμένος ἀπὸ κάποιον ἐσωτερικὸ μονόλογο. Στὴ φράση τῆς Ἰουστίνας: «ὁ λαὸς ἐτραγούδησε», φαίνεται σὰν ν' ἀφυπνίζεται. Κοιτάζει γύρω του, σὰν νὰ βλέπει ἐρημιά, καὶ ἀποτείνεται περισσότερο στὰ δικά του λόγια, παρὰ στὴν Ἰουστίνα, ἀπαγγέλλοντας)... Ὁ λαὸς πού περίμενε... οἱ ἄνθρωποι πού περιμένουν τὴν τρανὴν ὑπόσχεση τοῦ σταυροῦ... Αὐτὴν τὴν γλυκεῖα ἐλπίδα, πού τὴν ἔκαναν τραγούδι καὶ ὄνειρο... Ναί,... Ξέρω τί περιμένουν, τόσους αἰῶνες, οἱ ἄνθρωποι τῆς αὐτοκρατορίας, οἱ ἄνθρωποι πάνω στὴ γῆ... Ζητοῦν νὰ σηκώσω αὐτὸ τὸ βάρος τῆς ὑπόσχεσης... Κι' ἐγὼ δὲν εἶμαι παρὰ ἓνας ἄνθρωπος μπροστὰ στὴν αἰωνιότητα, ἓνας φθαρτὸς ἄνθρωπος ἐνώπιον μιᾶς ιδέας πού αὐτὴ ξεκινάει ἀπ' τὸ Θεὸ κι' ἐγὼ ξεκινᾶω καὶ παραμένω στὸν ἄνθρωπο. (Τοὺς ξανακοιτάζει ἀφηρημένα καὶ συνεχίζει τὸν ἴδιο μονόλογο)... Ὁ λαὸς πού τραγούδησε τὸν Ἀνδρόνικο, ἔφερεν ὡς ἐμένα αὐτὴ τὴν ιδέα κι' αὐτὴν τὴν ὑπόσχεση... Ξέρω πὼς εἶναι ἀκάνθινο στεφάνι ἀπόνα ὄνειρο... Ναί, γι' αὐτὸ τὸ ὄνειρο, ξεψύχησαν στὸ σταυρό, ἔψαλλαν μέσα στὶς ἀρρένες, χιλιάδες μάρτυρες χριστιανοί... καὶ μὲ αὐτὸ τὸ ὄνειρο, ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ἐμέθυσε τὶς νέες λεγεῶνες τῶν χριστιανῶν γιὰ ν' ἀρχίσει τὴν καινούργια ἱστορία τῆς οἰκουμένης... Κι' ἀκόμα, στὸ ὄνομα αὐτῆς τῆς ὑπόσχεσης γιὰ τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ἀγάπη, ἡ αὐτοκρατορία εἶναι πάντα ἓνα ὄραμα, πού φαίνεται πᾶν ἀπ' τὶς θάλασσες κι' ἀπ' τὶς στεργιές τῆς οἰκουμένης... Εἶναι ἓνα μήνυμα, χαραγμένο στὸν οὐρανό, πού περιμένουν οἱ ἄνθρωποι. Τί ἄλλο θὰ ἀπόμεινε γιὰ τοὺς λαούς, ἂν δὲν εἶχαν νὰ περιμένουν αὐτὸ τὸ μήνυμα;... Καὶ οἱ ἄνθρωποι τὸ περιμένουν χρόνια... αἰῶνες πολλούς. Καὶ θὰ τὸ περιμένουν, ὥσπου νὰ ἔρθει... Γιὰ νὰ πάψουν νὰ σφάζονται, γιὰ νὰ πάψουν νὰ εἶναι δοῦλοι, γιὰ νὰ πάψουν νὰ εἶναι ζῶα πεινασμένα... Καὶ θὰ γίνονται μάρτυρες, ὥσπου νὰ ἔρθει... Ναί, τὸ περιμένουν οἱ ἄνθρωποι πού σκάβουν τὴ γῆ στὴν Ἀφρική... πού ὁδεύουν μέσα στὴν ἔρημο τῆς Ἀσίας... πού δένονται στὰ κάτεργα τῆς θάλασσας... πού πλύνουν τὰ πόδια τῶν ἀρχόντων... Τὸ περιμένουν οἱ μητέρες πού θρηνοῦν κάτω ἀπὸ τὶς καμμένες στέγες... οἱ κόρες πού πουλιένται στὰ παζάρια τῆς Ἀνατολῆς... οἱ αἰχμάλωτοι (ἐδῶ, ἀπευθύνεται πρὸς τὸ περιβάλλον του)... αὐτοὶ τὸ περιμένουν, ὅχι ἐσεῖς, ὅχι... οὔτε ἐγὼ... Ἡ αὐτοκρατορία εἶναι μονάχα οἱ ἄνθρωποι πού ἔχουν νὰ περιμένουν... (ἐντονα)... Ποιὸς θ' ἀπλώσει, λοιπόν, τὸ χέρι του στὸν οὐρανό, γιὰ νὰ φέρει αὐτὸ τὸ μήνυμα; (ἡρεμεῖ ἀπὸ κάποια ἐσωτερικὴ κόπωση)... Εἶμαι ἓνας ἥρωας, Θεέ μου, πού στέφθηκε αὐτοκράτορας!... Πρέπει νὰ δικαιώσω τὶς προσδοκίες αὐτῶν πού πίστεψαν πὼς ἦρθα ἀπ' τὴν ἱστορία... Μιὰ ἐστεμμένη συνείδηση χρέους!!!... Ναί, αὐτὸ εἶναι ἓνας αὐτοκράτορας, πού κυνηγᾷ τὰ ὄνειρα τῶν ἄν-

θρώπων πού περιμένουν... Ναί, αυτό... μιὰ ἐστερμένη συνείδηση χρέους κάτω ἀπὸ χρυσοὺς θόλους... ἕνας ἄνθρωπος, ἕνας χριστιανός, πού φόρεσε τὴν ἀλουργίδα, γιατί κλήθηκε νὰ γκρεμίσει, γιὰ νὰ θεμελιώσει τὴν αὐτοκρατορία πού περιμένουν οἱ χριστιανοί... Καὶ δὲν εἶμαι, παρὰ ἕνας δεσμώτης, ἕνας Προμηθέας, πού ἦρθα γιὰ νὰ ἀσωτέψω τὴν ἱστορία, γιὰ νὰ τὴν κάμω ἐξουσία... θέλω νὰ βγάλω ἀπ' τὸν ἵππόδρομο τὶς σαράντα χιλιάδες κορμιὰ τῶν χριστιανῶν πού ἔσφαξεν ἡ Θεοδώρα γιὰ τοῦτα τὰ πέδιλα μὲ τὸν χρυσὸν ἀετό, πού τὰ φοράω ἐγώ... Νὰ τὸν γιομίσω ἱαχὲς καὶ εἰρηνικοὺς ὕμνους... Θέλω νὰ φύγουν τὰ φαντάσματα τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τὸ σύγνεφο τοῦ Ρινότμητου πού ἔρχονται τὶς νύχτες στὸ ἱερὸ παλάτι... Ναί, ἡ ἀνατολὴ θὰ πρέπει νὰ ξεκινάει ἀπ' τὴν ἀγωνία τῶν ἀνθρώπων ὡς τὴν ἐλπίδα τοῦ οὐρανοῦ... Αὐτὴν τὴν ἀνατολὴ περιμένουν οἱ ἄνθρωποι, ἀπὸ τότε πού ἦρθαν ἐδῶ στὴ γῆ. Καὶ θὰ σφάζονται καὶ θὰ καίγονται, ὥσπου νὰ σκάσουν κι' ἄλλο μέσα στὴν ἴδια τους τὴν ψυχὴ. Γιατί, ἐκεῖ στάθηκε ὁ Θεός. Κι' ἐκεῖ θὰ πρέπει νὰ ἀκουμπήσει καὶ ἡ αὐτοκρατορία... Εἶναι ἕνας δρόμος γιὰ τὸν Γολγοθᾶ!... Γιὰ νὰ γίνουμε ἡ μία ποιμνὴ πού περιμένουν οἱ χριστιανοί ἀπ' τὴν αὐτοκρατορία... Γι' αὐτὸ ἐτραγούδησαν τὸν ἐρχομὸ τοῦ Ἀνδρόνικου... Θεέ μου! Πῶς θὰ μπορέσω νὰ φτάσω αὐτὸ τὸ ὄνειρο, ξεκινῶντας ἀπ' τὰ κίτρινα μάρμαρα τῆς Φρυγίας! (κάπως ἔξαλλος, ἐνῶ ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἄλλους)... "Ὁχι... ὄχι, ... μονάχα οἱ ἀδικαίωτο ὑπεριμένουν... αὐτοὶ πού φωτίζουν τὴν ἀνάσα τους μ' ἕνα κερί... μονάχα αὐτοὶ πού κουβεντάζουν στὴν ἐρημιὰ τους μὲ τὸ Θεό... Μονάχα αὐτοὶ πού εἶναι παρατημένοι... ὄχι οἱ ἰσχυροὶ τῆς αὐτοκρατορίας... Ναί... μονάχα αὐτοὶ πού ἔχουν στὴν καρδιά τους ζεστὴ τὴν ἀνοιξή... Ἀπὸ αὐτοὺς θὰ ξεκινήσω, γιὰ νὰ φέρω πάνω στὰ τεῖχη τῆς Βασιλεύουσας ἕνα οὐράνιο τόξο πού θὰ ζώνει ὁλόκληρὴ τὴ γῆ... (γίνεται ποιητής)... Καὶ θ' ἀνθίζουν οἱ ἀγράμπελες στοὺς ὄχτους καὶ τὰ κρίνα στοὺς κίτρινους γιालοὺς τῆς Ἀφρικῆς... Ναί... ναι (συνέρχεται καὶ ἀφαιρεῖται)... Δὲν εἶμαι φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ!!! (τρομαγμένος ἀπὸ κάποια ἰδέα)... Δὲν εἶμαι φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ!!!... Φωνάξτε κάποιος γιὰ ν' ἀκούσω!... "Ε, χριστιανοί! (σὲ ὁμηρικὴ ἀνάταση)... φωνάξτε!!! (Στὸ μεταξύ, οἱ ἄλλοι τὸν κοιτᾶζουν μὲ δέος καὶ ἀπορία)... Μόνος!... (δείχνει κατάκοπος)... (Ξαναφωνάζει)... Δὲν ὑπάρχει κανένας ζωντανὸς χριστιανὸς ἐδῶ μέσα στὸ παλάτι;... Μονάχα τὰ χρυσᾶ ροῦχα... τὰ ἀλαβάστρινα σκαλίσματα καὶ τὰ ὅπλα ἀπόμειναν γύρω μου;... (συμπερασματικά)... Τούτῃ τὴν ὥρᾳ, ἡ αὐτοκρατορία εἶναι μονάχα ἡ φωνὴ τοῦ αὐτοκράτορα... (σὲ κάποια δραματικὴ ἐπὶ κλήση)... Νικήτα Χωνιάτη! ἕνας μάρτυρας εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού ἀγκαλιάζει τὴν αἰωνιότητα μιᾶς ἰδέας!... Ἐγὼ θὰ κρίνω τὸ αἶμα πού ἔσταξε ἀπ' τὰ χέρια μου... Τὸ ζήτησα γιὰ νὰ φτάσω τὸν θρόνο τῶν Κομνηνῶν, ὄχι ὅμως γιὰ τοὺς Κομνηνοὺς... Γι' αὐτό, Νικήτα, Χωνιάτη... Ναί, ὄχι γιὰ τὸν θρόνο ἐνὸς αὐτοκράτορα... ὄχι γιὰ τὴν δυναστεία ἐνὸς Κομνηνοῦ... ἀλλὰ γιὰ τὰ ὄνειρα ἐνὸς Ἀνδρόνικου... Γι' αὐτὸ ζήτησα τὸν θρόνο ἀπ' τὸν ὄχλο στὸν ἵππόδρομο... Νὰ μὴν ἔχει κανένα ὄνομα, νὰ ἀνήκει μονάχα στὴν ἱστορία... Νικήτα Χωνιάτη!, ζητᾶς νὰ κάμω ἀνθρώπινη πράξη ἕνα ὄνειρο, πού ἔφερε ὁ Χριστὸς στοὺς ἀνθρώπους, μονάχα μὲ τὴν προσευχή... Δὲν εἶναι λευκὰ περιστέρια... δὲν εἶναι μιὰ λειτουργία τῆς Κυριακῆς ἕνα τέτοιο τόλμημα... Ἡ τάξη τῶν ἰσχυρῶν ἔκαμε τὴν αὐτοκρατορία νὰ εἶναι μία δική της παγωμένη θάλασσα... Οἱ γαιοκτήμονες... οἱ τρα-

πεζίτες... οί ίουροί έγιναν τώρα μιὰ δυναστεία χωρὶς νὰ ἔχουν πατρίδα τὴν αὐτοκρατορία καὶ χωρὶς ἰδέες... Καί, τώρα, ποῖος θὰ ξαμώσει ν' ἀπλώσει τὸ χέρι τῆς αὐτοκρατορίας πάνω τους;... "Ἐλα, λοιπόν, Νικήτα Χωνιάτη, νὰ τοὺς ζητήσεις νὰ πεθάνουν εἰρηνικά!!! (γελάει ἐμπαθῶς καὶ συνεχίζει τὸν μονόλογο): Θεέ μου, ὡς πότε θὰ εἶμαι μέσα στὴν ἐρημιὰ ἐνὸς θρόνου... (συνέρχεται): Μοῦ εἶπες, Νικήτα Χωνιάτη, πῶς εἶμαι κάποια θεία ὠραιότητα ποὺ ἐγίνε ἀπ' τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ τὸ Βυζάντιο... ἕνας χριστιανικὸς Ἀπόλλωνας... Πῶς εἶμαι τὸ κάλλος καὶ τὸ πνεῦμα ποὺ ἔχουν μονάχα τὰ ἰδανικά... "Ἐτσι, Νικήτα Χωνιάτη, θὰ εἶμαι ἡ ὠραιότερη μορφή τῆς τραγωδίας ποὺ γίνεται μ' ἕναν αὐτοκράτορα!... Γι' αὐτό, πρέπει ν' ἀλλάξω, μὲ τὸν ἀνώνυμο ὄχλο, καὶ τὴν μορφή καὶ τὴν ψυχὴ μου. Γιὰ νὰ φτάσω, γυμνὸς καὶ μονάχος, σὲ κάποιους ὀρθρινούς, ὀρίζοντες... Ἐκεῖ ποὺ εἶναι ἡ ἀπαλλοτρίωση τῆς ὑπαρξης... (Ξαναφωνάζει δυνατά): "Ἐ, χριστιανοί!, δὲν ἀκούτε;... (δραματικὴ φάση)... Κανένας δὲν εἶναι κοντά μου αὐτὴν τὴν ὥρα;... Κι' ἐσύ, Νικήτα Χωνιάτη, πῶς μεγαλώνεις τώρα τὴν μοναξιά μου!... Ὁ πνεῦμα τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ὁ ἴσκιος σου εἶναι ἕνα φωτισμένο κενὸ ἐδῶ μέσα... ἀδικαίωτες θυσίες ἡ αἴγλη σου... Νικήτα Χωνιάτη, νὰ ξέρεις, δὲν ἔφτιαξα τὸν ἐαυτό μου ἄγαλμα πάνω σ' ἕναν βωμό, καθὼς οἱ αὐτοκράτορες... Τὸν ἄλλαξα μ' ἕναν ἀχθοφόρο... Καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸ σκῆπτρο τὸ ἔκαμα ἕνα δρεπάνι στὰ χέρια του... γιὰ τὰ ὠριμα στάχυα, ... ὄχι ἕνα σπαθί... Γι' αὐτὸ πάσχισα νὰ πάρω τὸν θρόνο τῶν Κομνηνῶν... Ξέρεις τί θὰ πεῖ ἕνας θρόνος;... Ξέρεις πῶς κερδίζεται ἕνας θρόνος;... ὁ Ἡρώδης ἔσφαξε πάνω του χιλιάδες παιδάκια... γιὰ νὰ μὴν ἔρθει αὐτὸ τὸ μήνυμα, ποὺ φέρει ἡ δική μας αὐτοκρατορία γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς γῆς... Κατάλαβες, τώρα, γιατί ἐτραγούδησε ὁ λαὸς τὸν Ἀνδρόνικο... (κορυφώνεται)... Μὲ ἀκούει κανένας, ἔ, χριστιανοί;... Τί θὰ εἶταν ἡ αὐτοκρατορία χωρὶς ἕναν Ἀνδρόνικο αὐτοκράτορα δίχως ὄνομα!

(Ἐδῶ, πέφτει ὁ φωτισμός, κλείνει, γιὰ μιὰ στιγμή, ἡ αὐλαία καί, ὕστερα, σ' ἕνα - δυὸ λεπτά, ἀνοίγει ξανά).

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΕΜΠΤΗ

(Τὸ ἴδιο σκηνικὸ καὶ τὰ πρόσωπα: ὁ Ἰσαάκιος, ὁ Ἰωάννης, ὁ Ἀλέξιος καὶ ἡ Ἰουστίνα. Ὑποτίθεται πῶς ὑπάρχει, ἀπὸ πρὶν, μιὰ στημένη συζήτηση).

ΙΣΑΑΚΙΟΣ: Γιὰ ὄνομα τοῦ Κυρίου! ἡ αὐτοκρατορία κοντεῦει νὰ γίνει τώρα ἕνα ἡφαίστιο ἀναμμένο. Ἡ τάξη ποὺ τὴν κρατάει, ἐπὶ χίλια διακόσια χρόνια, γκρεμίζεται ἀπ' τὰ ὄνειρα τοῦ αὐτοκράτορα... Καὶ στὴν Πύλη τῶν Σαράντα Μαρτύρων ὁ ὄχλος περηνέει νὰ χαιρετίσει τὸ ἄγαλμα ἐνὸς Ἀνδρόνικου, περνῶντας ἀπ' τὰ πέτρινα σκέλια ἐνὸς ἀχθοφόρου.

ΑΛΕΞΙΟΣ (ὑπερθεματίζει, σαρκάζοντας): ...Οἱ ἐλπίδες τῶν χριστιανῶν... ἡ ποίηση τοῦ λαοῦ... Καὶ ὁ αὐτοκράτορας νὰ φωνάζει, γιὰ νὰ τὸν ἀκούσει, λέει, ἔστω κι' ἕνας ζωντανὸς χριστιανός... Τάχα, λέει, στὸ παλάτι ἀπόμειναν μονάχα οἱ τοῖχοι κι' οἱ πολυθρόνες. Κι' ἐμεῖς δὲν ὑπάρχουμε... δὲν ὑπῆρξαμε, γιατί δὲν ἤρθαμε ἀπ' «ὸν ὄχλο. Γι' αὐτό, τάχα, στέγνωσε στὴν ψυχὴ μας ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ. (Πρὸς τὸν Ἰσαάκιο): κι' ὕστερα, λέγαμε γιὰ τοὺς καλογήρους, σ' ἐκεῖνον τὸν νέον ἱεραπόστο-

λο πού ἦρθε ἀπ' τὸ λιμάνι!

ΙΣΑΑΚΙΟΣ: Οἱ καλόγηροι, τουλάχιστο, δὲν ἀνακατώνονται στὰ πράγματα τῆς αὐτοκρατορίας. Παίρνουν τὰ ὄνειρά τους καὶ πηγαίνουν νὰ κουβεντιάσουν μὲ τὸν οὐρανό... Τὸν αὐτοκράτορα δὲν πρέπει νὰ τὸν παίρνουν, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ τὸν φέρνουν ἀπ' τὸν ὄχλο κι' ἀπ' τὰ μοναστήρια. Γιατί, ὁ θρόνος πρέπει νὰ ἀνήκει σὲ κάποιον, νὰ εἶναι ἓνα κτῆμα ἀνέγγιχτο... Νά, ποῦ φτάνει ἡ αὐτοκρατορία: ἔφεραν τὸν Ἀνδρόνικο πάνω στοὺς ὤμους, κι' αὐτός, τώρα, ψάλλοντας, γκρεμίζει τὶς πύλες τοῦ παλατιοῦ, γιὰ νὰ περάσουν οἱ δοῦλοι νὰ πάρουν τὸ κεφάλι μας... Ὁ ὄχλος εἶναι ἓνας ὠκεαῖος, πού ξεσηκώνεται μὲ τὶς λέξεις. Καί, κατόπιν, ἄειντε νὰ τὸν κρατήσεις.

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (φιλάρεσκα): Ἐμένα μοῦ φαίνεται πὼς ὁ Ἀνδρόνικος παίζει. Ἔτσι ὅπως κάναμε, στὰ συμπόσια καὶ στίς συνάξεις τῆς αὐλῆς, πρὶν νὰ ἔρθουν ἐδῶ μέσα οἱ ιδέες ἐνὸς ποιητῆ.

ΙΣΑΑΚΙΟΣ: Ὁ αὐτοκράτορας δὲν γίνεται γιὰ τὸν ὄχλο... ὁ ὄχλος εἶναι γιὰ τὸν αὐτοκράτορα. Ἐνῷ, ἐδῶ ἔγινε τώρα τὸ ἀντίθετο... Καί, στὴν Ἀσία, ἔμαθα πὼς οἱ δοῦλοι, λέει, τραγουδοῦν ἐπινίκεια... Ἔτσι, ἡ αὐτοκρατορία, ἀπόμεινε νὰ εἶναι κρεμασμένη στίς λέξεις τοῦ Ἀνδρόνικου... (σαρκάζει ἐμπαθῶς)... Καὶ περιμένουν οἱ σκλάβοι στὰ κάτεργα γιὰ νὰ φορέσουν τὰ πέδιλα τῆς Θεοδώρας... νὰ πετάξουν οἱ τοξότες τὰ βέλη τους στὴ θάλασσα τῆς Ἀσίας... ὁμορφη, πού θὰ γίνεи ἔτσι ἡ γῆ, μὲ τὴν εἰρήνη αὐτὴ τῶν χριστιανῶν!!! Ἔ, Ἀνδρόνικε, ὦ-ραῖε αὐτοκράτορα, αὐτὰ εἶναι μονάχα γιὰ τὸν οὐρανό... (μὲ κάποια φιλοσοφικὴ διάθεση)... Σκεφτήκατε τὸν Ἀνδρόνικο νὰ εἶναι μοναχός; Μπορεῖτε νὰ φαντασθῆτε τὴν αὐτοκρατορία νὰ εἶναι φτιαγμένη, καθὼς λέει ὁ Ἀνδρόνικος, χωρὶς εὐγενεῖς;... ἢ, καὶ πάλι, νὰ εἶναι μονάχα μὲ τοὺς φτωχοὺς πού ὀργώνουν τὴ γῆ τῆς Λιβύης ἢ πού κλαδεύουν τὰ κλήματα τῆς Κορίνθου;... Ἦθελα νὰ ἤξερα, τότε, ἀπὸ ποῦ θὰ ἔρχονταν οἱ εὐγενεῖς κι' οἱ φιλόσοφοι γιὰ νὰ κυβερνήσουν τὸν κόσμο... Ἀκόμα, ἤθελα νὰ ρωτήσω, ἂν οἱ ἀπόστολοι κι' οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν ὑπόσχονταν πὼς δὲν ὑπάρχουν δοῦλοι καὶ ἄρχοντες καὶ πὼς ὅλοι, φτωχοὶ καὶ πλούσιοι, εἶναι τὸ ἴδιο, κουβεντιάσαν μὲ τοὺς ἀνθρώπους; Καί, τώρα, πὼς θὰ κουβεντιάσουμε ἓναν αὐτοκράτορα, πού κυνηγάει τὰ φτερωτά τους λόγια;! (Συμπεραίνει): Καί, ὅμως, ἡ αὐτοκρατορία πρέπει νὰ ζήσει... Τὸν Ἀνδρόνικο θὰ πρέπει νὰ τὸν κάνουμε νὰ εἶναι αὐτοκράτορας... Ὁ θρόνος δὲν βαστάει πάνω του ἱεροκήρυκες.

(Μὲ τὶς λέξεις αὐτές, δημιουργεῖται στοὺς ἄλλους ἓνα δέος, πού δείχνεται, γιὰ νὰ βαρύνει ἀκόμα πιὸ πολὺ τὴν ἀτόσφαιρα. Πέφτει, δηλ. ἓνας ἴσκιος πανικοῦ καὶ συνομωσίας).

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (συνεχίζει): Ἡ Ἀσία εἶναι τώρα δίχως τὰ σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας... ἡ Κύπρος περιμένει τὰ καράβια τῆς αὐτοκρατορίας... ἡ Βενετία κι' ἡ Ρώμη περιμένουν νὰ φτάσουν κάτω ἀπ' τὰ τείχη μας οἱ σταυροφόροι τους... Κι' ὁ αὐτοκράτορας, ἀφοῦ κυνήγησε τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς ἰσχυροὺς, κουβεντιάσει στὸ παλάτι μὲ τὰ ὁράματα καὶ μὲ τοὺς ἴσκιους τῆς ἱστορίας!... Ξέρετε, εἶναι τραγικὸ νὰ περιμένει κα-νένας τὸν Προμηθεά.

ΙΩΑΝΝΗΣ (παίρνει μέρος μὲ κάποιο βάρος πρωταγωνιστοῦ): Ὁ αὐτοκράτορας εἶναι ἡ ἀρχὴ πού δένει τὸν κόσμο μὲ τὸν Θεό!

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (ἀντιδρώντας): Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ εἶναι τώρα ὁ Ἀνδρόνικος!

ΙΟΥΣΤΙΝΑ (μὴν ἀντέχοντας τὸ βεβαρυμένο κλῆμα): Μὴν κάνουμε νὰ φαίνονται τόσο φοβερὰ αὐτὰ τὰ πράγματα... Νά, ἡ Αὐγούστα, λίγο πρὶν, ἔπαιζε μαζί μου καὶ μοῦ ἔλεγε γιὰ κάτι καινούργια πλεκτά, ποὺ τῆς ἔφεραν ἀπὸ τὴν Ἰταλία. Δὲν ἔχει στὸ μυαλό της αὐτὲς τὶς μεγάλες λέξεις... Τὸ ἴδιο κι' ἡ Δομιτιανή, ἡ πριγκίπισσα. Τὴν ρώτησα γιὰ τὴν Αὐρηλιανή — τὴν ξέρετε αὐτὴν τὴ νεοφώτιστη βάρβαρη — καὶ χαχάνιζε μπροστὰ στοὺς χρυσοὺς καθρέφτες... Τώρα, τί καθόμαστε ἐδῶ καὶ πασχίζουμε νὰ πιάσουμε τὰ λόγια τοῦ Ἀνδρόνικου... Αὐτὸς εἶναι ἕνας ποιητής. Τί σχέση ἔχουν, αὐτὰ ποὺ ἀπαγγέλλει, μὲ τὴν αὐτοκρατορία;... Δὲν τὸν εἶδατε πῶς χειρονομεῖ... Λὲς κι' ἀπλώνει τὸ χέρι γιὰ νὰ πάρει κάτι ἀπ' τὰ σύγνεφα. (Συνοφρυώνεται ἀπότομα): "Α, ναί... εἶναι κι' ἐκεῖνος ὁ χαμάλης... ποὺ φοβίζει μὲ τὶς φιλοσοφίες του... "Αν δὲν μιλοῦσε μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, θὰ τὸν ἔπαιρνα γιὰ κανέναν μάγο... Στὶς πατημασιές του, ξέρετε, φυτρώνει κι' ἀπὸ ἕνας βαρὺς ἰσκιος ποὺ φοβίζει. (Πρὸς τοὺς ἄλλους): Δὲν πρέπει νὰ ἀφήνουμε τὸ παλάτι μονάχα μὲ τὶς ιδέες... Νὰ κάμετε συμπόσια, παραμυθένιες γιορτές... ὅπως γίνονταν πάντα... Μὲ τὶς σκέψεις καὶ τὰ ὄνειρα μένει κανένας ὅταν ξεφεύγει ἀπ' τὴ ζωὴ... Μὴν ἀφήνεται τὸν Ἀνδρόνικο νὰ ἔχει καιρὸ γιὰ νὰ κουβεντιάζει μὲ τὶς ιδέες του... Γιατί, εἶναι κρίμα, ὁ Ἀνδρόνικος, ἕνας ὠραῖος αὐτοκράτορας ποὺ ὁ Θεὸς τὸν στόλισε μὲ τόσες χάρες, νὰ φωνάζει τώρα πῶς εἶναι μονάχος καὶ πῶς οἱ φτωχοὶ θὰ κληρονομήσουν τὴν αὐτοκρατορία του!

ΑΛΕΞΙΟΣ (πικρά): «Μακάριοι οἱ πεινῶντες ἐν τῇ γῇ, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσωσι τὴν βασιλείαν τῶν ἐυρανῶν»... "Ετοι δὲν εἶπε ὁ Χριστός;

ΙΟΥΣΤΙΝΑ: Τί;... οὐρανὸς εἶναι ἡ αὐτοκρατορία;

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (συμπληρώνει): "Ετοι λέει ὁ Ἀνδρόνικος!

ΑΛΕΞΙΟΣ (στὸ ἴδιο πνεῦμα): Γι' αὐτό, νὰ ἐγκαταλείψουμε τὴν Βασιλεύουσα στοὺς φτωχοὺς... κι' ἐμεῖς νὰ γίνουμε ἄγγελοι.

ΙΩΑΝΝΗΣ (ἐπεμβαίνοντας): Ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος εἶναι ἕνας ἄνθρωπος ποὺ δραςκελάει πάνω ἀπ' τὰ σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας... Δὲν εἶναι γιὰ νὰ τὸν κρίνουμε ἀνάμεσα στοὺς μικροὺς ἄντρες ποὺ ἔκατσαν στὸ θρόνο τοῦτο, Ἰσαάκιε... Πρέπει νὰ τὸν ἰδεῖτε, τὴν ὥρα ποὺ εἶναι ὀλομόναχος! Μοιάζει νὰ ὀνειρεύεται πῶς ἐξουσιάζει τὸν οὐρανό... Λέει πράγματα ποὺ φαντάζουν νὰ εἶναι κανένα παραμῦθι. (Οἱ ἄλλοι τὸν προσέχουν): Μιὰ φορά, τὸν εἶδα νὰ ξαμώνει μὲ τὰ χέρια, γιὰ νὰ χωρίσει τὴ θάλασσο... Λὲς κι' ἡ γῇ εἶναι ἕνα πορτοκάλι στὰ χέρια του... Ἐδῶ, στὴν Ἀσία — εἶπε — οἱ ἄνθρωποι θὰ φυτέψουν φοινικόδεντρα, στὶς κίτρινες ἀκρογιαλιές. Καὶ θὰ ἔρχεται ὁ Θεός, στὶς νύχτες τὸν Αὐγούστο, περπατώντας πάνω στοὺς ἀφροὺς τῆς θάλασσας... Θὰ ἔχει στὴν ξανθὴ τοῦ κόμη τὸ φεγγάρι ποὺ θὰ κάνει τὰ στάχυα νὰ ψωμῶνουν, καὶ τοὺς καρποὺς νὰ ὠριμάζουν. Καὶ τὴν αὐγὴ θὰ φυτεύει τὸ γιαλὸ μὲ κρίνα...

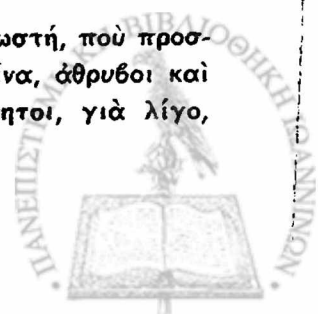
ΙΣΑΑΚΙΟΣ (ἀντιδρώντας): Οἱ Τοῦρκοι,... οἱ Ἀραβες,... οἱ Πέρσες,... οἱ Σλαῦοι,... ὅλοι αὐτοὶ θὰ ἀναμερίσουν, γιὰ νὰ συναντήσουν οἱ χριστιανοὶ τὸ Χριστὸ στὴν Ἀσία;

ΙΩΑΝΝΗΣ: Κι' αὐτοί, λέει ὁ Ἀνδρόνικος... κι' αὐτοὶ θὰ ἡμερώ-

σουν... Ὁ Θεὸς δὲν χωρίζει τοὺς ἀνθρώπους... Κι' ὅταν ξανάρθουν κοντά του, θὰ εἶναι χωρὶς ὅπλα καὶ θὰ πάρουν ἀπ' τὸ χέρι του τὴν εἰρήνη... Ναί, εἶδα τὸν Ἀνδρόνικο νὰ γίνεται κάτι ποὺ θύμιζε οὐράνιο τόξο. Καὶ τρόμαξα... Ἔλεγε πὼς ἦρθε στὴν ἱστορία, γιὰ νὰ καταργήσει τὴν ἐξουσία τῶν ἀνθρώπων πάνω στοὺς ἀνθρώπους τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Θεοῦ... Κι' ὅταν τὸν ρώτησα: Αὐγούστε, θὰ ἀφήσουν οἱ βασιλίδες, οἱ σουλτάνοι, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀλλόθρησκων νὰ κάμεις τὴ γῆ μιὰν αὐτοκρατορία τῶν χριστιανῶν;... Τότε, ὁ Ἀνδρόνικος ἔκαμε κι' ἀνασῆκωσε κεῖνο τὸ ἀετήσιο βλέμμα του, γέλασε σὰν ἄθῳ παιδί, καὶ μὲ κύτταξε ἡσυχά. Κεῖνη τὴ στιγμή, φαίνονταν σὰν νὰ εἶχε γυρίσει ἀπὸ κάνα ταξίδι μακρινό. Καὶ ἀπάντησε: Ναί, Ἰωάννη, γιατί αὐτοὶ δὲν ἔχουν νὰ δώσουν ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ζητοῦν οἱ ἄνθρωποι... Ξέρεις, Ἰωάννη, τί εἶναι ἡ αὐτοκρατορία χωρὶς αὐτὸ ποὺ ζητοῦν οἱ χριστιανοί;... ἕνας θρόνος μονάχα... Κι' ὁ Χριστὸς δὲν ἦρθε μονάχα γι' αὐτὸν τὸν θρόνο. Ἦρθε γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους... Καὶ ξέρεις, ἀκόμα, γιατί τὸν σταύρωσαν οἱ ἄνθρωποι;... Ἔ, γιὰ ἕναν θρόνο, πάλι... Κατάλαβες, Ἰωάννη;... Ἀλλά, ὄχι, ὄχι... δὲν εἶναι εὐκολο γιὰ ἕναν αὐτοκράτορα, γιὰ ἕναν λογοθέτη, νὰ καταλάβει... Εἶναι ἡ πορφύρα... εἶναι ἡ ἀθλιότητα τῶν φτωχῶν... εἶναι τὸ θέαμα τῶν μονομάχων... τὰ αἵματα, οἱ καπνοὶ οἱ στάχτες ἀπὸναν πόλεμο... Αὐτὰ εἶναι, Ἰωάννη, ποὺ χορταίνουν τὸν ἄνθρωπο... Καί, γι' αὐτό, ἡ δική μας αὐτοκρατορία δὲν εἶναι μονάχα ἕνας θρόνος, ἀλλὰ μιὰ ὑπόσχεση γιὰ τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ἀγάπη, ποὺ ὑπάρχει πέρα ἀπὸ τὰ πάθη, πέρ' ἀπὸ τὴ λάμψη καὶ τὴν πορφύρα... Ναί, ὀρκίζομαι, Ἰωάννη, πὼς ἔτσι εἶναι... Ὁ Χριστὸς περπάτησε ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, προσφέροντας τὸν λόγο του, στὰ πεινασμένα πάθη τους. Κι' ὅσοι τὸν γεύτηκαν, αὐτὸν τὸν λόγο, τὸν ἔκαμαν τροφή καὶ τὸν ἔκαμαν ὄνειρο... Ἀπὸ κεῖ, Ἰωάννη, ξεκινάει κι' ὁ θρόνος ὁ δικός μου... Τί κρίμα, Ἰωάννη, ποὺ οἱ νέοι θρόνοι δὲν ἔγιναν μονάχα γιὰ τὸν λόγο τῆς ἀγάπης... Χρειάστηκαν κι' αὐτοὶ καινούργιο, χριστιανικὸ τίμημα, γιὰ νὰ στηθοῦν... ἡ ἐξαγορὰ τῶν χριστιανικῶν ἐλπίδων ποὺ ποτίστηκε ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο αἷμα... Τὰ τεῖχη αὐτά, ποὺ βλέπεις, βαραίνουν χίλια διακόσια χρόνια πάνω στὸν θρόνο τῆς αὐτοκρατορίας... Ναί, Ἰωάννη, ὀρκίζομαι πὼς, αὐτὰ ὅλα, εἶναι ἡ ἀλήθεια... Τόση πίστη, τόσα ὄνειρα, τόση θυσία, τόσο αἷμα, ὁ Γολγοθᾶς ἀκόμα, χρειάστηκαν, γιὰ νὰ φτιάξουμε μονάχα ἕναν καινούργιο θρόνο!!! (Οἱστρηλατημένος): Καί, τότε, ὁ Ἀνδρόνικος, ὀρθίος καὶ χειρονομώντας (σηκώνεται, ταυτόχρονα, καὶ χειρονομεῖ πράγματι), ἀπόμεινε αὐτοκράτορας... (στὸ μεταξύ, καταλαμβάνεται ἀπὸ παραλήρημα καὶ φωνάζει ξανά): Ἔ, χριστιανοί! δὲν ἀκούτε;!... εἶμαι ἡ φωνὴ τῆς ἐρήμου... ἔ, χριστιανοί, ξυπνήστε! (Συνέρχεται κάπως καί, μέσα στὴ σιωπὴ ποὺ προκάλεσε ἡ ἀφήγησή του, προσπαθεῖ νὰ τερματίσει χαμηλότονα): Ναί, Ἰσαάκιε, αὐτὸς ὁ αὐτοκράτορας ἔχει κάποια δύναμη, κάτι σὰν σύγνεφο ποὺ κάθεται πάνω στὴν αὐτοκρατορία... Δὲν ξέρω... Μοῦ φαίνεται πὼς γιομίζει ὁλόκληρο τὸ παλάτι μὲ τὸν ἵσκιό του.

(Γιὰ ἕνα - δυὸ λεπτά, κυριαρχεῖ μιὰ βαρεῖα ἀτμόσφαιρα, μιὰ σωστή, ποὺ προσδίνει τὸν τόνο ἀπὸνα δέος. Μέσα σ' αὐτό, ὁ Ἀλέξιος καὶ ἡ Ἰουστίνη, ἀθρυβοὶ καὶ σιωπηλοί, ἐγκαταλείπουν τὴ σκηνή. Καὶ μένουν, ἄφωνοι καὶ ἀκίνητοι, γιὰ λίγο, οἱ ἄλλοι δύο, χωρὶς νὰ προσέξουν τὴν ἀποχώρησή τους).

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (θέλοντας νὰ ἀντιδράσει): Ναί, ... εἶναι μιὰ δύναμη, πού ὅμως σείει τώρα τὴν αὐτοκρατορία... ὁ Ἀνδρόνικος εἶναι ἕνας αἰρετικὸς ποιητὴς πού στέφθηκε αὐτοκράτορας, γιὰ νὰ ἐξουσιάσει τὴν ἱστορία καὶ τὸ θρόνο τῶν χριστιανῶν... Μιὰ πυρκαϊά, Ἰωάννη, πού ἀνάβει ἀπὸ τὰ ἴδια μας τὰ ἱμάτια... Ὁ Ἀνδρόνικος ἀρνήθηκε νὰ κρατήσει αὐτὸν τὸν θρόνο γιὰ τὴν αὐτοκρατορία... Θὰ ἀφήσουμε τὴν αὐτοκρατορία τῶν χριστιανῶν χωρὶς ἕναν αὐτοκράτορα κι' ἕναν θρόνο;... "Ε, Ἰωάννη, ... ὕστερ' ἀπὸ ἐμᾶς, θὰ ἔρθει ὁ ὄχλος ἀπὸ τὸν ἱππόδρομο!

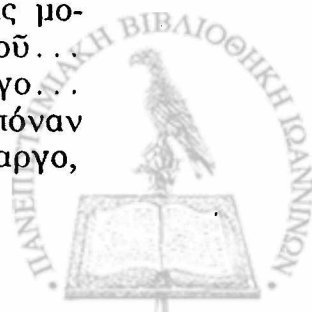
ΙΩΑΝΝΗΣ (ἀμύνεται): Ἰσαάκιε, ... ξέρεις τί εἶναι ἕνας θρόνος... ξέρεις τί εἶναι ἕνας αὐτοκράτορας... ξέρεις τί εἶναι ἕνας Ἀνδρόνικος;

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (ἀντιμέτωπος): Ξέρω τί εἶναι ὁ ὄχλος. Αὐτὸ ἔχει σημασία... Ὁ ὄχλος ζητάει νὰ ἔχει ἕναν θρόνο, ἔστω κι' ἂν αὐτὸς εἶναι χτισμένος πάνω στὸν ἴδιο του τὸν τράχηλο... Αὐτὸν τὸν θρόνο πρέπει νὰ φυλάξουμε, Ἰωάννη... Ὅσο γιὰ τὸν αὐτοκράτορα, εἶναι ὁ ἱππόδρομος... Ὁ ὄχλος θέλει μονάχα αὐτοκράτορα, γιὰ νὰ τὸν ὑπηρετεῖ, γιὰ νὰ δυναστεύεται ἀπ' αὐτόν, γιὰ νὰ ναιώθει, τέλος πάντων, πὼς ὑπάρχει ἡ δύναμη, ἡ ἐξουσία, ὁ πλοῦτος, ἡ δόξα... Ὅλ' αὐτὰ πού δὲν ἔχει ὁ ὄχλος. Γι' αὐτό, τὸν ντύνει μὲ τὴν πορφύρα... γι' αὐτὸ καὶ τὸν προσκυνάει. Πρέπει νὰ ἔχει ἕνα εἶδωλο, πού νὰ εἶναι στημένο μέσα στὸ φῶς, πού νὰ εἶναι πάντα ἀπλησίαστο ἀπ' τὸν κοινὸν ἄνθρωπο... Κάτι, δηλαδή, ἀπόναν ἀνθρώπινο Θεό... Αὐτὸς εἶναι ὁ αὐτοκράτορας, Ἰωάννη.

ΙΩΑΝΝΗΣ (φιλοσοφώντας): Οἱ χριστιανοί... οἱ ἰδέες γιὰ τὴν ἀδελφοσύνη, οἱ πόλεμοι γιὰ τὴν αὐτοκρατορία... ὅλ' αὐτά, Ἰσαάκιε;!

ΙΣΑΑΚΙΟΣ: "Ὅλ' αὐτά, Ἰωάννη, εἶναι λόγια τοῦ Ἀνδρόνικου... ἐνὸς ποιητῆ, πού ἔγινε αὐτοκράτορας γιὰ νὰ κάμει τὴν αὐτοκρατορία ὡραίους στίχους... Νά, ... ὅπως ὁ Νέρωνας... (Γιὰ ἕνα λεπτό, ἀνατριχιάζει ὁ Ἰωάννης, ἐνῶ ὁ Ἰσαάκιος, πού ταραχτήκε κάπως ἀπ' τὸν βαρὺ λόγο πού εἶπε, ξαναβρίσκει τὴν αὐτοκυριαρχία του): Ναί, ... ναί, Ἰωάννη... ὅπως ὁ Νέρωνας... Δὲν ἔχει σημασία ἂν ὁ αὐτοκράτορας εἶναι χριστιανὸς ἢ εἰδωλόλατρης... Ὁ Νέρωνας ἔκαψε τὴ Ρώμη, ὄχι γιὰτὶ εἶταν χριστιανική, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὴν κάμει ἕνα τραγούδι... Τὸ ἴδιο πάει νὰ κάμει τώρα καὶ ὁ Ἀνδρόνικος... ἔστω καὶ ἐν ὀνόματι τῶν χριστιανῶν... Γιὰ ἕναν αὐτοκράτορα εἶναι πάντα τὸ ἴδιο... ὅπως εἶναι ἀκόμα τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸν ὄχλο.

ΙΩΑΝΝΗΣ (ἀντικρούοντας): Τότε, ἡ αὐτοκρατορία τῶν χριστιανῶν, γιὰτὶ ἔγινε καὶ γιὰτὶ ὑπάρχει... γιὰτὶ ὑπάρχει... γιὰτὶ δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τίς ἄλλες αὐτοκρατορίες;... ('Αποφασιστικά): Ἰσαάκιε, τώρα, καταλαβαίνω, γιὰτὶ ἡ αὐτοκρατορία, χωρὶς τὸν Ἀνδρόνικο, θὰ γίνεи ἕνα ὄνομα μονάχα, ἕνα κενὸ ντυμένο μὲ τὴν πορφύρα τῆς ἱστορίας της... μιᾶς ἱστορίας πού γίνηκε μὲ τὰ ὠραιότερα ὄνειρα τῶν ἀνθρώπων τὸ ἅγιο αἷμα τῶν χριστιανῶν χίλια διακόσια χρόνια... Ναί, Ἰσαάκιε, ἕνα ὄνομα, πού θὰ χρειάζεται λέξεις καὶ σύμβολα γιὰ νὰ πάρει δύναμη καὶ γιὰ νὰ φτιάξει πύργους... "Ετοι δὲν εἶναι φτιαγμένα τὰ τεῖχη πού ζώνουν τίς πόλεις καὶ πού χωρίζουν τὰ χέρια τῶν ἀνθρώπων πάνω στὴ γῆ... "Ε, Ἰσαάκιε! ἡ αὐτοκρατορία τούτη δὲν εἶναι δική μας μονάχα... εἶναι ἡ αὐτοκρατορία πού ξεκίνησε ἀπόναν λόγο τοῦ Θεοῦ... Γι' αὐτὸ ἀνέχει σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους πού ζητοῦν αὐτὸν τὸ λόγο... ("Ἡρεμα καὶ σταθερά): Νοιώθω νὰ ἀφυπνίζομαι, Ἰσαάκιε!... ἀπόναν λήθαργο. Ὁ Ἀνδρόνικος ἔχει δίκιο!... Χωρὶς αὐτὸν τὸν λήθαργο,

τί θα γίνονταν οί αυτοκρατορίες!... "Ολοι μας φοβούμαστε τὸν Ἀνδρόνικο; Ξέρεις γιατί; Γιατὶ αὐτὸς φωνάζει νὰ ξυπνήσουν οἱ χριστιανοί!, γιὰ νὰ τὸ νάκούσουν!!! Γι' αὐτὸ λέει πὼς εἶναι ὁλομόναχος ἐδῶ μέσα... Θέλει νὰ σηκώσει τὰ λόγια ἐκεῖνα, ποὺ ἔγιναν μονάχα ἓνα κήρυγμα γιὰ τὸν οὐρανό... ποὺ ἔφυγαν ἀπ' τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων... (Μονολογεῖ): Θεέ μου, πὼς θὰ δαμάσει αὐτὴν τὴν δύναμη ποὺ τώρα ἔγινεν ἓνα ποτάμι... (Ἀπότομα): Ἰσαάκιε!, εἴμαστε κι' ἐμεῖς κάτι ἀπ' αὐτὴν τὴν ἱστορία... Πρέπει νὰ ἔχουμε κι' ἐμεῖς κάτι ἀπ' αὐτὰ ποὺ λέει ὁ Ἀνδρόνικος. Δὲν τὸ νοιώθεις αὐτό, ὅταν ὁ αὐτοκράτορας ἔρχεται, σὰν νὰ ξύπνησε ἀπὸ κάνα βιβλικὸ ὄνειρο, καὶ φωνάζει: «Ἐ, χριστιανοί, φωνάξτε!... γιὰ νὰ μὴν εἶμαι ὁλομόναχος... Ἐ, χριστιανοί, φωνάξτε! γιὰ νὰ ἀκούσω!... Εἶμαι φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ...». (Στὸ μεταξύ, ὁ Ἰσαάκιος μένει ἀκίνητος καὶ τὸν κυττάζει σὰν ἀντίπαλος. Ὁ Ἰωάννης, ὅστερ' ἀπὸ κάποια ἐσωτερικὴ δραματικὴ σύγκρουση, ἐκφράζεται μὲ κάματο)... Ὁ λήθαργος... ὁ λήθαργος εἶναι ποὺ θὰ κρατήσει καὶ τὸν θρόνο τῆς αὐτοκρατορίας τῶν χριστιανῶν;... Καὶ ποῖος θὰ ἀπλώσει τὸ χέρι στὴν φλεγόμενη βάτο, Ἰσαάκιε;... Ὁ Ἀνδρόνικος εἶναι τάχα ἡ δύναμη τῆς αὐτοκρατορίας ἢ ἓνα ὄνειρο ποὺ τὸ περιμένουν οἱ ἄνθρωποι;... Τί ἄλλο, θὰ ἀπόμεινε νὰ περιμένουν, ἂν δὲν εἶναι ὁ Ἀνδρόνικος αὐτοκράτορας;!

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (ἀπὸ τὴ θέση τοῦ ἀντίδικου): Θὰ περιμένουν ἓναν αὐτοκράτορα, Ἰωάννη... ἓναν αὐτοκράτορα χωρὶς ὄνειρα... ἓναν αὐτοκράτορα ποὺ νὰ ἀγαπάει τὸν θρόνο του... ποὺ νὰ ὑπάρχει μονάχα γι' αὐτὸν τὸ θρόνο!... Γιατί, ὁ θρόνος Ἰωάννη, δὲν εἶναι μιὰ λέξη ποὺ νὰ κάνει τίς κληματαριὲς ν' ἀνθίζουν... Εἶναι μιὰ κατάξερη κορφὴ, ποὺ πρέπει νὰ τὴν ἀνεβαίνουν μονάχα οἱ αὐτοκράτορες... Πέρ' ἀπ' αὐτὴν, εἶναι ὁ Θεός!... Κατάλαβες, Ἰωάννη, γιατί εἶναι ἓνας θρόνος;

ΙΩΑΝΝΗΣ (ἀκολουθώντας τὴν συζήτηση): Ναί, Ἰσαάκιε, ὁ Ἀνδρόνικος, σ' αὐτὴν τὴν κατάξερη κορφὴ, στήθηκε μονάχος καὶ φωνάζει. (Γίνεται ξανὰ ἔξαλλος καὶ κραυγάζει): «Ἐ, χριστιανοί, ξυπνήστε!... ἐδῶ εἶμαι ὁλομόναχος... Θέλω νὰ γκρεμίσω αὐτὴν τὴν ἐρημιὰ ποὺ βαρβαίνει σὲ τούτῃ τὴν κατάξερη κορφὴ!!!».

ΙΣΑΑΚΙΟΣ: Ζητάει τὸν ὄχλο!

ΙΩΑΝΝΗΣ: Τοὺς χριστιανούς... ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ! ποὺ ἔχουν ὄνειρα, γιὰ τὸν ἰδρώτα καὶ γιὰ τὸ ψωμί τους... γιὰ τὸ αἷμα ποὺ χύθηκε!

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (συνεχίζει, ταραγμένος κάπως): Τὰ ὄνειρα ἐνὸς θρόνου δὲν εἶναι τὰ ὄνειρα ποὺ ἔρχονται ἀπ' τὸν ἵππόδρομο... Ξέρει, ὁ Ἀνδρόνικος πὼς εἶναι τὰ ὄνειρα ἐνὸς θρόνου;

ΙΩΑΝΝΗΣ: Ἀπὸ χρυσάφι... ἀπὸ ἀρμυρὸν ἰδρώτα καὶ ἀπὸ κόκκινο αἷμα... Ἐτοί λέει ὁ Ἀνδρόνικος... Ναί, Ἰσαάκιε!... Αὐτὴ ἡ κατάξερη κορφὴ ποὺ εἶπες πὼς χωρίζει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ Θεό, δὲν τὴν ἔφτιαξαν οἱ χριστιανοί... Τὴν ἔφτιαξαν οἱ αὐτοκράτορες γιὰ ἓναν θρόνο δικό τους... Ναί, ἀπὸ λαμπρὸ χρυσάφι, ἀπὸ ἀρμυρὸν ἰδρώτα κι' ἀπὸ κόκκινο αἷμα... Ὅμως, ἡ αὐτοκρατορία τῶν χριστιανῶν ξεκίνησε ἀπὸ λόγον τοῦ Χριστοῦ, ποὺ θερμαίνει τοὺς κόρφους τῶν ἀνθρώπων... Ἐνας θρόνος μονάχα τί θὰ εἶχε, τάχα, νὰ δώσει στοὺς ἀνθρώπους ποὺ περιμένουν... Εἶδες ἐκεῖνο τὸ ἄγαλμα ποὺ θὰ στήσει ὁ Ἀνδρόνικος στὴν πύλη τῶν Σαράντα Μαρτύρων;... Ἐ, Ἰσαάκιε, ὁ αὐτοκράτορας μὲ τὰ ροῦσα ἐνὸς ἐργάτη εἶναι ἓνας ὁλόκληρος λαός!

ΙΣΑΑΚΙΟΣ: Ἰωάννη, ξέρεις πόσα κεφάλια κρέμονται ἀπ' αὐτὲς τὲς λέξεις;!... Ξέρεις πῶς ἡ αὐτοκρατορία δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ ἄγαλμα στὴν Πύλη τῶν Σαράντα Μαρτύρων;... Ξέρεις πῶς ἓνα σκῆπτρο δὲν γίνεται δρεπάνι στὰ χέρια ἐνὸς αὐτοκράτορα;... Ξέρεις τί ζητάει ἀπ' τὴν αὐτοκρατορία ἡ ἱστορία;... Ναί, Ἰωάννη, εἶσαι ὁ Μέγας Λογοθέτης... κι' ἔχεις πάνω σου τὸν ἱσκιό δώδεκα αἰώνων... Ἔχεις νὰ φυλάξεις ἓναν αὐτοκράτορα... ἔχεις νὰ φυλάξεις ἓνα θρόνο τῶν χριστιανῶν!

ΙΩΑΝΝΗΣ: Ἡ αὐτοκρατορία τῶν χριστιανῶν δὲν εἶναι ἓνας θρόνος... Ὁ ἱσκιός τῶν δώδεκα αἰώνων δὲν εἶναι μονάχα πάνω σ' ἓναν αὐτοκράτορα... οἱ νεκροὶ καὶ οἱ καμμένες πολιτείες... τὰ ἔρημα λιμάνια κι' οἱ πεδιάδες μὲ τὰ ὅσα τῶν στρατιωτῶν... οἱ ἀλυσίδες ποὺ σκούριασαν πάνω στὴν ἀνθρώπινη σάρκα... οἱ ὄριμοι καρποί... οἱ γλάστρες μὲ τὰ λουλούδια τῆς πασχαλιάς... τὰ πανηγύρια καὶ τὰ στέφανα τῶν γάμων... Ναί, εἶναι μιὰ αὐτοκρατορία ποὺ φύτρωσε στὰ πατήματα τοῦ Χριστοῦ πάνω στὸ γῆινο κῶμα... Γιατί, δὲν ἦρθε ὁ Χριστὸς γιὰ νὰ φτιάξουμε, στὸ ὄνομά του, ἓναν ἄλλο θρόνο... Ναί, ἔχει δίκιο ὁ Ἀνδρόνικος. Πρέπει νὰ γκρεμίσουμε τὲς βαρεῖες πόρτες, γιὰ νὰ ἀγναντέψουμε μακριά, πέρα ἀπ' τοὺς πύργους τῶν τειχῶν.

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (κατηγορηματικά): Ἰωάννη, ρίχνεις ἓνα δαυλὸ ἀναμμένο, γιὰ νὰ κάψεις τὴν αὐτοκρατορία!... Ὁ ἵπποδρομος ζητάει αἷμα... ζητάει λέξεις... ζητάει ἓναν αὐτοκράτορα... Κι' οἱ τοξότες στὴν Ἀσία, κι' οἱ ναῦτες στὴν Κύπρο θέλουν ἓναν αὐτοκράτορα... Τὰ λουλούδια στὲς φτωχικὲς γλάστρες εἶναι γιὰ ἓναν ποιητὴ!

ΙΩΑΝΝΗΣ (μὲ ἡρεμία προσευχῆς): ὦ Θεέ μου! Πῶς θὰ ἡμερώσουμε αὐτὴν τὴν ἱστορία τῶν ἀνθρώπων!... (Συντριμμένος ἀπὸ μιὰν ἀποτίμηση τῆς κατάστασης): Ἰσαάκιε, ἡ αὐτοκρατορία πρέπει νὰ φέρει στοὺς ἀνθρώπους αὐτὰ ποὺ ὑποσχέθηκε. Μονάχα ἔτσι θὰ ζήσει!... Καὶ δὲν θὰ ζήσει μὲ τὸν ἵπποδρομο, μὲ τοὺς τοξότες στὴν Ἀσία καὶ μὲ τοὺς ναῦτες στὴν Κύπρο... Γιατί, ἀλλοιῶς, θὰ εἶπαν τὸ ἴδιο μὲ τὲς αὐλὲς τῶν βαρβάρων... Καὶ δὲν θὰ ἔφτανε μέχρις ἐδῶ. Θὰ εἶχε σβήσει κι' αὐτή, ὅπως κάθε αὐτοκρατορία ποὺ δὲν ἔχει νὰ δώσει τίποτα στοὺς ἀνθρώπους... Κατάλαβες, τώρα, Ἰσαάκιε, πῶς ὁ Ἀνδρόνικος δὲν εἶναι μονάχα ἓνας αὐτοκράτορας... πῶς δὲν εἶναι καὶ ἓνας αὐτοκράτορας;

ΙΣΑΑΚΙΟΣ: Ὅμως, Ἰωάννη, ἡ αὐτοκρατορία χρειάζεται ἓναν αὐτοκράτορα πάνω σ' ἓναν θρόνο!

ΙΩΑΝΝΗΣ (μὲ σκληρότητα): Τότε, θὰ πρέπει νὰ περιμένουμε νὰ ξανάρθει ὁ Χριστὸς στὴ γῆ!... Ὅμως, Ἰσαάκιε, γιατί ἦρθε καὶ δέχτηκε νὰ καρφωθεί στὸ σταυρό;... Γιὰ νὰ στέψουμε καινούργιους αὐτοκράτορες κι' εὐγενεῖς... γιὰ νὰ γίνουν χριστιανοὶ γαιοκτήμονες... γιὰ νὰ βαπτίσουμε δούλους στὸ ὄνομα τῆς Ἀγίας Τριάδος... Γιατί, λοιπόν, νὰ εἶναι ὁ Ἀνδρόνικος ἓνας ποιητής... ἓνας αἰρετικὸς ποὺ στέφθηκε αὐτοκράτορας... ἓνας Νέρωνας! (Μὲ ἐπισημότητα καὶ θερμὴ ἀπὸ συγκίνηση καὶ ἀναγνώριση): Ἰσαάκιε!, ὀρκίζομαι νὰ φυλάξω πίστη στὴν αὐτοκρατορία καὶ σιὸν Ἀνδρόνικο!... Ὁχι, Ἰσαάκιε, δὲν πάσχει ὁ αὐτοκράτορας... ἐμεῖς πάσχουμε ποὺ ἔχουμε τὰ ἀξιώματα τῆς αὐτοκρατορίας... Ναί, ναί, γι' αὐτὸ πάσχουμε, Ἰσαάκιε!... Φοβούμεστε μὴν τὰ χάσουμε... φοβούμεστε νὰ ζήσουμε χωρὶς ἓναν θρόνο κι' ἓναν αὐτοκράτορα... Γιατὶ νὰ φοβούμεστε;... γιατί;... Εἴμαστε τόσο κενοί;!

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (σκληρά): Αὐτὸς ὁ ὄχλος θὰ ζητήσει νὰ σταυρωθῇτε!

...Για την εξιλέωση της ιστορίας... Ναί, αὐτὸς ὁ ὄχλος ποὺ ἔφερε τὸν Ἀνδρόνικο, φορῶντες στεφάνια ἀπὸ ἀνθισμένες ἀγράμπελες καὶ τραγουδώντας τὸν ἐρχομὸ του, τώρα, ζητάει ἕναν θρόνο κι' ἕναν αὐτοκράτορα... Ναί, Ἰωάννη, θὰ ζητήσῃ νὰ σταυρωθεῖ ὁ Ἀνδρόνικος, γιατί θέλει τὸν αὐτοκράτορα... Πρέπει, λοιπόν, νὰ γίνουμε ἐρημίτες, νὰ γίνουμε ποιητές, γιὰ νὰ σώσουμε τὴν αὐτοκρατορία;... "Οχι, Ἰωάννη!... Ἡ γῆ δὲν εἶναι ἕνα ὄνειρο, μιὰ προφητεία, γιὰ νὰ χωρέσῃ στὸ κεφάλι ἑνὸς ποιητῆ ἢ στὰ βιβλία ἑνὸς μοναστηριοῦ... Εἶναι δεμένη μὲ ἀνθρώπινα πάθη. Κι' ὅσοι θέλησαν νὰ ταραξοῦν τὴν ἀνθρώπινη τάξη... ὅσοι θέλησαν νὰ λύσουν τὶς ἀλυσίδες τους, τοὺς κρέμασαν... Θὰ περιμένουμε, λοιπόν, νὰ ἔρθουν γιὰ νὰ στήσουν τὸ ἱκρίωμα... (Ἐξάπτεται καὶ φωνάζει, σχεδὸν ὑστερικά): "Οχι, Ἰωάννη!!! "Οχι, Ἀνδρόνικε!!! ὁ αὐτοκράτορας εἶναι ἱερός... ὁ θρόνος εἶναι μονάχα γιὰ ἕναν αὐτοκράτορα!

ΙΩΑΝΝΗΣ (τὸ ἴδιο ὑστερικά, σὲ μιὰ δραματικὴ κορύφωση): Ψέμματα!!! Οἱ χριστιανοὶ δὲν σταυρώθηκαν γιὰ ἕναν αὐτοκράτορα... γιὰ ἕναν θρόνο ἑνὸς αὐτοκράτορα... Ψέμματα!... Οἱ χριστιανοὶ ἔφτιαξαν τὴν αὐτοκρατορία στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ὄχι στὸ ὄνομα ἑνὸς αὐτοκράτορα!...

ΙΣΑΑΚΙΟΣ (καθὼς κορυφώνεται ἡ σύγκρουση, φεύγει, σὲ κατάσταση παραφροσύνης, ἐνῶ φωνάζει ἀκόμα τὴν στιγμὴ ποὺ ἐξαφανίζεται πίσω ἀπὸ τὰ σκηνικά): Εἶναι μονάχα λέξεις... λέξεις γιὰ τοὺς ποιητές... λέξεις γιὰ τοὺς καλογήρους... λέξεις γιὰ τὸν ὄχλο!

ΙΩΑΝΝΗΣ (μόνος στὴ σκηνή): Θεέ μου, σ' εὐχαριστῶ, ποὺ ὑπάρχει κάτι γιὰ νὰ πιστέψω...

(Στὴ μεταξύ, χαμηλώνει ὁ φωτισμὸς καὶ πέφτει ἡ αὐλαία, γιὰ 3 λεπτά).

ΕΝΟΤΗΤΑ ΕΚΤΗ

(Ὅταν σηκώνεται ἡ αὐλαία, στὴ σκηνὴ εἶναι ὁ Ἀνδρόνικος καὶ ὁ Νιτῆτας Χωνιάτης. Καί, πίσω ἀπ' τὸν Ἀνδρόνικο, εἶναι τὸ ἄγαλμα, ποὺ ἀναφέρεται στὰ προηγούμενα. Παραστάνει τὸν Ἀνδρόνικο μὲ τὰ ρούχα καὶ τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἀχθοφόρου, ἐνῶ στὰ χέρια του κρατᾷ δρεπάνι, ριγμένο στὸν καρπὸ, στὴ δεξιὰ μεριά καί, στὸ ἄλλο, ἕνα κλωνάρι ἀγράμπελης. Οἱ δυὸ ἄντρες, ὑποτίθεται πὼς ἔχουν προχωρημένη συζήτηση, σὲ κλίμα μιᾶς τραγωδίας, ποὺ κρέμεται ἀκόμα, λίγο πρὶν ξεσπάσει).

ΝΙΚΗΤΑΣ ΧΩΝΙΑΤΗΣ) (εἶναι πολὺ μακρυνός, σὰν ποιητής, καθὼς σηκώνεται ὀρθιος, γιὰ νὰ μιλήσῃ χειρονομώντας): Τὸ χέρι ἑνὸς ἀνθρώπου δὲν φτάνει γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸ Θεό... Μὴν ἀπλώνεις, Ἀνδρόνικε, νὰ χαράξεις ἐκεῖ τὸ μήνυμα τῆς αὐτοκρατορίας, ἀφοῦ κι' ἐσὺ ἀπόμεινες ἕνας ἄνθρωπος... Τί κρίμα!... Ξέρω πὼς εἶσαι εὐειδής, πὼς εἶσαι ἀρρενωπός, πὼς εἶσαι ἕνας ποιητὴς κι' ἕνας αὐτοκράτορας... Ναί, Ἀνδρόνικε, ξέρω ἀκόμα πὼς ὑπνωτίζεις τὸν ὄχλο μὲ τὶς λέξεις... Εἶσαι αὐτὸ ποὺ μπόρεσε νὰ γεννηθεῖ ἀπ' τὴν ἀρχαία πατρίδα μας, τὴν Ἑλλάδα, κι' ἀπ' τὸ χριστιανικὸ λόγο τῆς αὐτοκρατορίας... (Στὸ μεταξύ, ὁ Ἀνδρόνικος τὸν παρακολουθεῖ ἀφαιρεμένος)... Ἕνας αὐτοκράτορας, ὅμως, δὲν γίνεται τίποτα παραπάνω ἀπὸ ἕνα ἄνθρωπο ντυμένον τὴν πορφύρα καὶ φορτωμένον τὸν ἴδιο του τὸν θρόνο... Δὲν φτάνουν τὰ ἀνθρώπινα

χέρια νὰ ἀγγίξουν τὸν οὐρανό... Ξέρεις τί ζήτησαν ἀπὸ σένα οἱ χριστιανοί;

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ (ἥρεμα): Ζήτησαν τὸν αὐτοκράτορα.

ΝΙΚ. ΧΩΝΙΑΤΗΣ: "Ὁχι, πάντως, ἕναν ἄνθρωπο... Κουράστηκαν νὰ περιμένουν ἀπ' τοὺς ἀνθρώπινους αὐτοκράτορες. Καὶ ζήτησαν νὰ ἔρθεις ἀπ' τὸν οὐρανό... Νὰ εἶσαι ὡραῖος, δυνατὸς καὶ νὰ μὴν ἔχεις τὸ σπαθὶ στὴ ζώνη. Καὶ φάνηκες ἐσύ, Ἀνδρόνικε, ὅπως ὄνειρεύονταν... Σὲ ὑμνήσαμε... ἐστρώσαμε δάφνες νὰ πατήσεις, καί... στεφανώθηκαν μὲ λουλούδια τὰ κεφάλια τῶν ἐφηβίων, γιὰ νὰ γιορτάσουμε τὸν ἐρχομό σου, Ἀνδρόνικε... Στὸ ὄνομά σου, Ἀνδρόνικε, οἱ φτωχοὶ ἔπιναν νερὸ καὶ ὀρκίζονταν πὼς ἦρθες ἀπ' τὴν προσευχή τους... Ξέρεις, τρισαύγουστε ὡραῖε, τί προνόμιο εἶχες στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία;... Νὰ ζεῖς δώδεκα αἰῶνες!... Καὶ νὰ πιστεύουμε πὼς, ὅταν θὰ περπατήσεις πάνω στὰ τεῖχη τῆς Βασιλεύουσας, ὁ Θεὸς θὰ ρίξει τὸ οὐράνιο τόξο ἄγγελο στὴ γῆ!... (μὲ τὸ ἀνάστημα καὶ τὸ θάρρος ἐνὸς φίλου καὶ ἰδεολόγου). "Ἐ, δὲν στάθηκες ἄξιος νὰ ζωντανέψεις αὐτοὺς τοὺς πόθους... νὰ κρατήσεις αὐτὰ τὰ ὁράματα, ποὺ φύλαξαν οἱ χριστιανοὶ στὸ ἴδιο προσκέφαλο μὲ τὸν ὕπνο τους!... Κι' ἦρθες, ὡραῖε Ἀνδρόνικε!... Ἦρθες, ντυμένος τὴν ἴδια πορφύρα, ποὺ ἄφησαν πάνω στὸ θρόνο οἱ ἀνθρώπινοι αὐτοκράτορες... Τὸ ἴδιο ἄνθρωπος, τὸ ἴδιο φτωχὸς ἀπὸ οὐρανό, ὅπως οἱ αὐτοκράτορες ἐνὸς θρόνου... Δὲν ἄπλωσες ἕνα χέρι χωρὶς ὄπλα, γιὰ νὰ εἰρηνέψουν οἱ χριστιανοί... Δὲν ἦρθες, μονάχα μὲ τὰ σαντάλια καὶ τὸ σταυρό, σὰν ἕνας ἀπόστολος, ἀλλὰ ἦρθες κι' ἐσύ σὰν ἕνας ἰσχυρός... Τί κρίμα, Ἀνδρόνικε... Οἱ κάμποι κιτρίνισαν τὰ ὦριμα στάχυα κι' οἱ τοξότες κοιμήθηκαν μ' ἕναν ταραγμένον ὕπνο... "Ἐ, Τρισαύγουστε... ἦρθε ἕνας ἄνθρωπος κι' ὄχι ἕνα ἰδανικό... Δὲν ζητήσαμε αὐτὸ ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο... Κι' ἐσύ, τώρα, τί θὰ ζητήσεις ἀπ' αὐτὸν τὸ λαό, ποὺ εἶχε τὸν ἐρχομό σου κρυμμένον μέσα στὸ καντήλι ἀπ' τὸ εἰκονοστάσι του;... Τί θὰ πεῖ, Ἀνδρόνικε, γιὰ τὸ αἷμα ποὺ χύθηκε πάνω στὸ θρόνο ποὺ κάθησες;!

(Μεσολαβεῖ μιὰ βαρεῖα σιωπὴ ποὺ ἀπομακρύνει τοὺς δυὸ ἄντρες).

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ (ἐνῶ περιμένει πάντα κάτι μεγαλύτερο): Πάψε! ... Λὲς ψέμματα... Πάψε, Νικήτα Χωνιάτη, νὰ ζητᾷς ἀπόναν ἄνθρωπο νὰ γίνεи ἕνας Χριστός!

ΝΙΚΗΤ. ΧΩΝΙΑΤΗΣ (συνεχίζοντας): Ναί, Ἀνδρόνικε, ὑπνώτισες τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας μ' ἕνα ὄνειρο ποὺ δὲν εἶναι ἀνθρώπινο. Γιατὶ τὸ περίμεναν αὐτὸ τὸ ὄνειρο, γιὰ νὰ χορτάσουν οἱ πεινασμένοι... γιὰ νὰ στεγνώσουν οἱ πληγές τους... γιὰ νὰ χορταριάσουν οἱ φυλακές...

(Στὸ σημεῖο τοῦτο, ὁ Ἀνδρόνικος τινάζεται, διακόπτει ἀπότομα τὸν Νικήτα Χωνιάτη, καὶ ρίχνεται σ' ἕναν παραληρηματικὸ μονόλογο).

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ (πρὸς τὸν Νικ. Χωνιάτη): Τὰ πήρατε ὅλ' ἀπ' τὴ γῆ, γιὰ νὰ τὰ κάνετε σύγνεφα καὶ νὰ τ' ἀφήσετε πέρα ἀπ' τὴ ζωή... σὲ μιὰ ζωὴ ὕστερ' ἀπ' τὸν θάνατο... Θέλετε νὰ κάμετε ὑπεύθυνον τὸ Θεὸ γιὰ τὶς πράξεις τῶν ἀνθρώπων πάνω στὴ γῆ... ὑπεύθυνον γιὰ τὴν φυγὴ

σας ἀπὸ τούτη τῇ γῇ... Καὶ ζητήσατε ἀπὸ μένα νὰ γίνω ἕνας αὐτοκράτορας τῶν ἰσκιῶν;... Ἕνας αὐτοκράτορας δίχως ἀνθρώπινη ἐξουσία... Ἕνας αὐτοκράτορας στὸν οὐρανό... Ἕνας αὐτοκράτορας καλόγηρος!... Νὰ ἔρθω ἀπ' τὰ προσευχητάρια... νὰ ἔχω πάνω μου τὸ πηγμένο κερί ἀπ' τὶς δεήσεις τῆς ὁλονύκτιας προσευχῆς... (Γίνεται ὑστερικός): Ναί, γι' αὐτὸ σᾶς ὀνόμασαν σοφούς, οἱ ἄρχοντες... καὶ σᾶς ἄφησαν νὰ ζητᾶτε τὸν αὐτοκράτορα ἔξω ἀπ' τῇ γῇ ποὺ ἐξουσιάζουν αὐτοί!... Ἐ, Νικήτα Χωνιάτη... ξέρεις τώρα γιατί δὲν σᾶς κρέμασαν;... Ξέρεις γιατί κι' ἐσεῖς ζητᾶτε τὸν αὐτοκράτορα ἀπ' τὸν οὐρανό;... (Ὑστερ' ἀπὸ σιωπῇ): Γιατί δὲν πιστεύετε... γιατί φοβᾶστε νὰ πιστέψετε πὼς ὁ Χριστὸς ἦρθε στὴ γῇ, πὼς ἔγινε ἄνθρωπος. Γι' αὐτό... Νικήτα Χωνιάτη!... Ὁ Χριστὸς ἀνέβηκε στὸ σταυρό, γιατί ἦρθε ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, δὲν ἔκατσε στὸν οὐρανό. Κι' ἐσεῖς, τώρα, τί θέλετε; Νὰ τὸν βγάλουμε ἀπ' τὴ ζωὴ καὶ νὰ τὸν ἀναζητήσουμε ξανά, γιὰ νὰ τὸν περιμένουμε στὸν οὐρανό! Δηλαδή, ν' ἀφήσουμε τὰ ἐγκόσμια καὶ νὰ κλειστοῦμε στὰ μοναστήρια... Ἔτσι, θὰ ἔρχεται μονάχα ἕνας ἄδειος χρόνος... Ἔτσι, θὰ διατηρεῖται ἕνα ὄνειρο μονάχα στὸ οἰκονοστάσι... Νικήτα Χωνιάτη, αὐτὸ εἶναι προσδοσία!!! Γιατί, ὁ Χριστὸς δέθηκε στὸ ἅγιο τοῦ αἵμα με τούτη τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ. Γι' αὐτὸ δὲν ἦρθε ἀπ' τὸν οὐρανό; (Ὑστερα ἀπὸ κάποια ἥρεμη παρένθεση): Τί ἀπόμεινε στοὺς ἀνθρώπους ἀπ' αὐτὴν τὴν ἐνσάρκωση, ἀπ' αὐτὴν τὴν δωρεά, ἀπ' αὐτὴν τὴν θυσία;... Μονάχα ἡ προσδοκία, Νικήτα Χωνιάτη!... Ναί, μονάχα ἡ κρυφὴ προσδοκία. Κι' αὐτὴ, πέρ' ἀπ' τὴ ζωὴ, ἀνάμεσα στὶς στάχυες καὶ στὰ ἔρρειπια τῶν πολέμων... Κι' ἕνας θρόνος! (Γελάει σαρκαστικὰ καὶ πικρά): Κι' ἐσεῖς ζητᾶτε τώρα ν' ἀφήσουμε τοὺς χριστιανοὺς νὰ περιμένουν. (Ἔντονα): Τί ζητᾶτε, Νικήτα Χωνιάτη, νὰ ξανακατέβει ὁ Χριστὸς στὴ γῇ, γιὰ νὰ ξανασταυρωθεῖ; (Μονολογώντας): Δὲν εἶναι μιὰ χλόη με λουλούδια, ἡ αὐτοκρατορία, γιὰ νὰ περπατήσει πάνω της ὁ αὐτοκράτορας, καὶ ν' ἀνθίζει με τὸν ἴσκιο του.

ΝΙΚ. ΧΩΝΙΑΤΗΣ (με κάποιο ἥρεμο πάθος): Ζητᾶμε τὸν αὐτοκράτορα τῶν χριστιανῶν.

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ (πικρά): Αὐτὸν ποὺ θὰ ἔρθει ἀπόνα φωτεινὸ σύννεφο... αὐτὸν ποὺ θὰ ἔρθει νὰ εὐλογήσει τοὺς θρόνους καὶ τοὺς δούλους... γιὰ νὰ στεγνώσει τὰ αἵματα... (Ἀπαντώντας μονάχος): Αὐτὸς ὁ αὐτοκράτορας δὲν θὰ ἔρθει ποτὲ ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους. Γιατί δὲν ὑπάρχει, παρὰ μονάχα στὸν οὐρανό.

ΝΙΚ. ΧΩΝΙΑΤΗΣ (έντονα): Ὑπάρχει, Ἀνδρόνικε!... Ὑπάρχει στὴν προσευχή, ὑπάρχει στὴν πίστη... Ὑπάρχει γιατί τὸν ὑποσχεθήκαμε στοὺς ἀνθρώπους.

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ: Ὑπάρχει γιατί τὸν ὑποσχεθήκατε!... Ὁχι, Νικήτα Χωνιάτη! Τὸν ὑποσχεθήκατε ἔξω ἀπ' τὴ ζωὴ. Τὸν ἀφήσατε στὴν εὐθύνη τοῦ Θεοῦ. Κι' αὐτὸ εἶναι μιὰ φυγὴ... Ναί, εἶναι μιὰ δειλία. Γιατί ζητᾶτε τὰ ἀδύνατα στοὺς ἀνθρώπους, ἐπειδὴ αὐτὰ βαραίνουν πολύ. Καὶ θέλετε νὰ τὰ φορτωθεῖ ὁ Θεός.

ΝΙΚ. ΧΩΝΙΑΤΗΣ (ἐξέρχεται ἀπ' τὰ ἐπιτρεπόμενα ὄρια, φανατισμένος): Κατάρρα!... Εἶσαι ἕνας αἰρετικός!

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ (χωρὶς νὰ προσέξει, συνεχίζει, σχεδὸν ὑπνωτισμένος): Ζητᾶτε νὰ ξανάρθει ὁ Χριστός. Γιὰ νὰ ἄρει αὐτὸν τὸν σταυρό... «Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀράτω τὸν σταυρὸν καὶ ἀκολουθήτω μοι...». Ναί, γιατί, ἄλλοιῶς — νὰ τὸ ξέρεις —, οἱ βάρβαροι θὰ πατή-

σούν τὰ θεοφρούρητα ἱερὰ τεῖχη τῆς βασιλεύουσας!...

ΝΙΚ. ΧΩΝΙΑΤΗΣ (ἐκπληκτός καὶ ὑστερικός): Φοβερόν, Θεέ μου... ὁ αὐτοκράτορας εἶπε!...

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ (σχεδὸν ψυχρά): Ναί, ὁ Ἀνδρόνικος, ὁ αὐτοκράτορας τῶν χριστιανῶν τὸ εἶπε... Ὁ σουλτάνος ἔχει ἕναν ὄχλο ποὺ ζητάει νὰ χορτάσει τὰ ἔνστικτα καὶ τὴν πείνα του. Καὶ τὰ ζῶα εἶναι ἐπικίνδυνα, ὅταν οἱ ἄνθρωποι περιμένουν νὰ ἔρθῃ ὁ Θεὸς γιὰ νὰ τὰ χτυπήσει... Ἄν ἐμεῖς δὲν ἔχουμε νὰ δώσουμε τίποτα στοὺς ἀνθρώπους, τότε, δὲν ἔχουμε καὶ τίποτα παραπάνω ἀπ' τοὺς βαρβάρους. Καὶ πῶς θὰ ζήσουμε... πῶς θὰ παλαίψουμε στὴ γῆ... Τί θὰ ποῦμε στοὺς βαρβάρους καὶ τί θὰ δώσουμε στοὺς χριστιανοὺς;... (Ἐξαλλος καὶ ποιητικός, σηκώνεται στὶς μύτες τῶ νποδιῶν του): Ἔ, χριστιανοί!, δὲν ἦρθαμε γιὰ νὰ ὑπηρετήσουμε στὴ γῆ ἕναν αὐτοκράτορα!... Ὁ Χριστὸς ἦρθε γιὰ νὰ πάρουμε ἐμεῖς τὴν εὐθύνη μας ἀπέναντι στὸν οὐρανό. Ὁχι γιὰ ἕναν αὐτοκράτορα... ἕναν θρόνο.

ΝΙΚ. ΧΩΝΙΑΤΗΣ (ἐντρομος, κραυγάζει καὶ χειρονομεῖ) Δὲν εἶσαι ὁ θεόδοτος αὐτοκράτορας τῶν χριστιανῶν... Εἶσαι μονάχα ὁ ὠραίος ποὺ ὑπνωτίζει τὰ πλήθη στὸν ἵππόδρομο!... Κι' οἱ ἄνθρωποι θὰ περιμένουν ξανά τὸν θεόδοτο αὐτοκράτορα!

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ: Τί περιμένουν, Νικήτα Χωνιάτη,... τοὺς ἴσκιους ποὺ ὑποσχεθήκατε πάνω ἀπ' τοὺς καπνοὺς καὶ τὶς στάχτες;... Ὁχι!... δὲν πρέπει νὰ περιμένουν ἀπὸ σᾶς... Γιατὶ τοὺς ἀποστεώσατε τὴν πίστη, ἀφοῦ τοὺς βγάλατε ἔξω τὴ ζωὴ!... Νά, πάνω στὰ τεῖχη τῆς πόλης... μακριὰ στὶς θάλασσες... μέσα στὶς νύχτες ποὺ χρυσώνονται ἀπ' τὸ φεγγάρι τῶν ἐρήμων... μέσα στὸ ἱερὸ παλάτι τῶν αὐτοκρατόρων... ναί, ὅλοι αὐτοὶ δὲν περιμένουν γιὰ νὰ προσκυνήσουν ἕναν αὐτοκράτορα... Περιμένουν ἕναν ἄνθρωπο!... ἕναν χριστιανὸ ποὺ θὰ ἔρθῃ ἀπόνα ξημέρωμα... στὴν Ἀσία, ἀπόνα ξημέρωμα στὸν ἵππόδρομο... Περιμένουν, αὐτοὶ ποὺ δὲν ἔκαμαν τὴν αὐτοκρατορία ἀξιώματα καὶ φορέματα... Ναί, αὐτοὶ ποὺ ἀπόμειναν νὰ κοιτάζουν τὸν οὐρανὸ μὲ ἄδεια τὰ χέρια... Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν νὰ περιμένουν... (Φτάνοντας σ' ἕνα δραματικὸ τόνο): Τί θὰ πῆτε, Νικήτα Χωνιάτη, γι' αὐτὴ σας τὴν λιποταξία!... Ναί, γι' αὐτὸ κι' ἐγώ, δὲν ἦρθα ἀπ' τὸν οὐρανό!... Ἐγὼ εἶμαι ὁ αὐτοκράτορας κι' ὄχι τὰ πέδιλα τῆς Θεοδώρας. (Στὸ σημεῖο τοῦτο, ὑποχρεώνει τὸν Νικ. Χωνιάτη νὰ κοιτάξῃ τὸ ἄγαλμα δείχνοντάς του): Νά, αὐτὸς εἶναι ὁ αὐτοκράτορας τῶν χριστιανῶν... (Γίνεται ποιητής): ...Τὰ κίτρινα στάχυα στοὺς κάμπους, τὴν αὐγὴ... λίγο πρὶν νὰ κατακτινιάσει ἡ ζεστὴ ἀνάσα τῆς ἀνατολῆς... τότε ποὺ οἱ τοξότες θὰ πετάξουν τὴ φαρέτρα, γιὰ νὰ πλύνουν τὸν ἰδρῶτα καὶ τὶς πληγὰς τους, στὰ χορτάρια μιᾶς εἰρηνικῆς ὁχτης μὲ παπαροῦνες καὶ χαμομήλια...

ΝΙΚ. ΧΩΝΙΑΤΗΣ (ἀφοῦ κοιτάζει ἄφωνος, μὲ γουρλωμένα τὰ μάτια, ἐπιχειρεῖ νὰ βγεῖ ἀπ' τὴ σκηνή, ἔξαλλος): Εἶσαι τρελλός!... εἶσαι ἕνας μεθυσιμένος ἀπ' τὶς λέξεις του... ἕνας θεατρῖνος! (Φεύγει).

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ (στὴν κορύφωση ἑνὸς δράματος): Εἶμαι ἕνας αὐτοκράτορας ποὺ ἦρθε νὰ καταλύσει τὸν ἴδιο του τὸν θρόνο... Ἔ, Νικήτα Χωνιάτη, δὲν ἀκούς;!

ΝΙΚ. ΧΩΝΙΑΤΗΣ (ἀκούγεται μονάχα, καθὼς εἶναι πίσω ἀπ' τὴ σκηνή): Ψέμματα... Μᾶς πρόδωσες!

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ: Δὲν ἦρθα γιὰ σᾶς!... Δὲν ἦρθα γιὰ νὰ γίνῃ ἡ αὐτοκρατορία ἕνα κοινὸ βασίλειο!... Οἱ ἄνθρωποι ζητᾶν νὰ τρῶν ὅλοι

τὸ ἴδιο κάτω ἀπ' τὸν ἥλιο... Γι' αὐτὸ σφάζονται ἀναμεταξύ τους... ὄχι γιὰ σᾶς!... Ἀπὸ μᾶς περιμένουν.

ΝΙΚ. ΧΩΝΙΑΤΗΣ: Ὁχι ἕναν ἄνθρωπο!

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ (δυνατά): Τί τὴν κάματε τὴν πίστη τῶν χριστιανῶν!!!

ΝΙΚ. ΧΩΝΙΑΤΗΣ (ἀκούγεται ὑστερική κραυγή): Στὸ ἱκρίωμα!!!

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ (καρτερικά): Στὸ σταυρό!...

(Μονάχος, τώρα, στὴ σκηνή, εἶναι σὰν νὰ βρίσκεται μπροστὰ στὸ ἔργο του, λίγο πρὶν ἀπ' τὴν κρίσιμη ὥρα τῆς μάχης. Καί, κουρασμένος, κάθιδρος καὶ πικραμένος, πέφτει σ' ἕναν δραματικὸ μονόλογο, ποὺ ἔχει καὶ τὸ βάρος τοῦ τέλους τοῦ ἴδιου).

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ: Στὸ ἱκρίωμα... στὸ σταυρό!... Ἐκεῖ ποὺ ἀνέβηκαν ὅσοι θέλησαν νὰ ταράξουν τοὺς ἀνθρώπους!... Ἐ, Νικήτα Χωνιάτε, ἰδεολόγε ἀνόητε, τί νος εἶναι ἡγή;... Τόσα χρόνια, ὀνειρεύομαι νὰ ἔρθω αὐτοκράτορας στὴ Βασιλεύουσα, γιὰ νὰ γίνω ἕνας ζωντανός... γιὰ ν' ἀλλάξω τὸ διάδημα τῆς Θεοδώρας μὲ τὰ ὄνειρα τῶν χριστιανῶν... Γιὰ νὰ φέρω στοὺς ἀνθρώπους ὄλου τοῦ κόσμου τὴ γῆ ποὺ αὐτοὶ ἄφησαν στὴν ἐξουσία τῶν θρόνων... Μὲ περίμενες, κι' ἐσύ, Νικήτα Χωνιάτε, γιατί εἶσαν ἕνας διανοούμενος ποὺ πίστευε πὼς θὰ ἔπρεπε νὰ ἔρθει ὁ αὐτοκράτορας μὲ τὰ ὄνειρα καὶ τίς ἐλπίδες τῶν ἀνθρώπων... Τί πλάνη, ὅμως, νὰ μὲ ζητᾶς ἀπ' τὸν οὐρανό!... (Ἀπευθύνεται πρὸς τὸ ἄγαλμα): Ἐ, Ἀνδρόνικε, ποὺ θέλησες νὰ ἀλλάξεις τὸν αὐτοκράτορα μ' ἕναν λαό... τὰ στάχυα περιμένουν τὸν θερισμό... στίς ἥσυχες πεδιάδες... κι' ἔχουν ψωμώσει καὶ γέρνουν κίτρινα, μέσα στὴν πρωϊνὴν ἀχλύ... Κι' ἕνας αὐτοκράτορας δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἕνας ἄνθρωπος ποὺ λαχταράει νὰ τὰ τρίψει μέσα στὴ χούφτα του!... Τάχα, πόσο περίμενα, κυνηγώντας τοὺς ἔρωτες τῆς Μεσοποταμίας καὶ τὰ βασιλικά ὄνειρα στίς χῶρες τῆς Γαλικίας καὶ τοῦ Πόντου!... Καὶ πίστευα πὼς θὰ εἶταν ἀρκετὸ νὰ ἔρθω μιὰ μέρα ἔφιππος, πάνω σ' ἕναν λευκὸ κέλητα, στὸν ἵπποδρομο τῆς Βασιλεύουσας!... Κι' ὁ Νικήτας Χωνιάτης... ναι, κι' αὐτὸς πίστευε πὼς θὰ ἔφτιαχνα μιὰν αὐτοκρατορία μονάχα μὲ τίς ιδέες τίς δικές του... Πίστευε πὼς ἡ αὐτοκρατορία εἶταν μιὰ ἐκκλησία ποὺ περίμενε τὸν ἀρχιερέα της... Τὸ ἱκρίωμα, ὅμως, δὲν εἶναι γιὰ τοὺς αὐτοκράτορες... Ὑστερ' ἀπὸ μένα, θὰ πᾶσουν νὰ περιμένουν, οἱ ἄνθρωποι στὸν ἵπποδρομο...

(Πέφτει ἡ αὐλαία καὶ μεσολαβεῖ μιὰ διακοπή, μὲ χαμηλὸ φωτισμό, πέντε λεπτά. Τέλος τῆς πρώτης περιόδου).

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΔΥΟ (7-8)

ΣΚΗΝΙΚΑ

1. ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟ ΠΑΛΑΤΙ
2. ΣΤΗ ΣΚΗΝΗ ΤΟΥ ΣΑΛΑΔΙΝΟΥ

ΕΝΟΤΗΤΑ ΕΒΔΟΜΗ

(Ἡ σκηνή μέσα στὴν ἴδια αἴθουσα. Ἐδῶ, ὁ σκηνοθέτης μπορεῖ νὰ κινηθεῖ κά-

πως ἐλεύθερα, μὲ τὸν ὄρο πὼς τὰ σκηνικὰ παραμένοντας περίπου τὰ ἴδια, δὲν ὕα φορτωθῶν μὲ καμμιὰν ἔξαρση. Βασικὴ ἐπιδίωξη παραμένει, κι' ἐδῶ, ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς σκηνῆς ἀπ' τὰ παραστατικὰ στοιχεῖα, γιὰ νὰ μείνει καθαρὸς μονάχα ὁ θεατρικὸς λόγος. Σ' ἓνα κλίμα συντριβῆς καὶ μόνωσης, παρουσιάζεται δῶ ὁ Νικήτας Χωνιάτης, νὰ συνομιλεῖ μὲ τὴν ὥρα τῆς προσευχῆς. Ὁ φωτισμὸς θολὸς καὶ κάποιος ὑποτονισμὸς, ποὺ πρέπει νὰ γίνεῖ μὲ τὸν ἴσκιο πού, ὑποτίθεται, πέφτει ἀπ' τὰ ἀντικείμενα, καθὼς τὰ μεταστοιχειώνει τὸ φῶς. Εἶναι νύχτα, μέσα σ' ἓνα παλάτι, σχεδὸν ἔρημο, ὅπου ξαγρυπνάει ἡ συνείδηση τοῦ Χωνιάτη).

ΝΙΚΗΤΑΣ ΧΩΝΙΑΤΗΣ: Πανάγιε, ὁ Ἀνδρόνικος εἶταν ἓνας ποιητής, ποὺ στέφθηκε αὐτοκράτορας, γιὰ νὰ μαρτυρήσῃ ἀπ' τὸν ἴδιον ὄχλο, ποὺ τὸν ἔφερε στοὺς ὦμους τοῦ τραγουδῶντας... Εἶταν ἓνα ὄνειρο, ἓνα παραμῦθι ποὺ ἦρθε ἀπ' τὸν Πόντο, φέρνοντας μαζί του, πάνω στὸ ἴδιο ἄλλογο, τὴν ἱστορία του. Στρώσαμε τοὺς δρόμους μὲ σμυρτιὲς γιὰ νὰ φτάσῃ ἀπ' τὴν Ἀσία στὸ παλάτι τῆς αὐτοκρατορίας... Καί, στ' ὄνομά του, ἔγινε, πρὶν τρία χρόνια, ἡ ἐπανάσταση, γιὰ νὰ φύγουν οἱ Λατῖνοι, γιὰ νὰ ξανάρθῃ τὸ μεγαλεῖο τῆς ἔνδοξης αὐτοκρατορίας μας... Κι' αὐτός, ἀφοῦ ἔχυσε στὸ θρόνο τοῦ καινούργιο αἵμα, πίστεψε πὼς οἱ τοξότες θὰ βάλουν λουλούδια στὶς φαρέτρες τους... Καί, τώρα, ποὺ ὁ Ἀνδρόνικος σύρθηκε στοὺς δρόμους καὶ κρεμάστηκε ἀκρωτηριασμένος, γιατί δὲν ἀγάπησε τὸ θρόνο τοῦ πῶς πολὺ ἀπ' τὶς ιδέες, πρέπει νὰ δώσουμε ἓναν λόγο στὴν ἱστορία τῆς αὐτοκρατορίας. Γιατί, κ' ἐγώ, ποὺ τὸν περίμενα, ζήτησα πρῶτος τὸ ἱκρίωμα... Πανάγιε, κι' ἐγὼ κι' αὐτός, ζητήσαμε νὰ φτιάξουμε τὴν αὐτοκρατορία τῶν χριστιανῶν, μιὰν αὐτοκρατορία γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τῆς οἰκουμένης... Ὁ Ἀνδρόνικος, ὅμως, ἤθελε νὰ φτιάξῃ ἓνα κράτος, μιὰν αὐτοκρατορία τόσο μεγάλη, ποὺ νὰ μὴν χωράει μονάχα μέσα στὰ σύνορα τῆς ἐποχῆς του... ποὺ νὰ εἶναι πάνω ἀπ' τὸ χρόνο. Καὶ ξεκίνησε ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους ποὺ τὸν περίμεναν... "Ὁχι ἀπόναν θρόνο... Ἐμεῖς, ὅμως, τὸν περιμέναμε νὰ ξεκινήσῃ ἀπ' τὸν οὐρανό... Καί, γι' αὐτό, τὸν κρεμάσαμε, στὸ ἴδιο βάθρο ποὺ εἶχε στήσῃ τὸ ἄγαλμά του μ' ἓνα δρεπάνι στὸ χέρι... στὴν Πύλη τῶν Σαράντα Μαρύτρων... Κάποτε, μοῦ εἶπε: Νικήτα Χωνιάτη, τί θὰ ἀπομείνῃ στὴν αὐτοκρατορία, ὅταν δὲν θὰ ὑπάρχω;... Μακάρι νὰ ἔρθῃ ὁ Χριστὸς νὰ λουλουδίσει τὰ χορτάρια στὰ τείχη τῆς Βασιλεύουσας... Πανάγιε πατέρα, δὲν ξέρω τί ἀπομείνῃ, τώρα!...

(Ἐδῶ πέφτει ἡ αὐλαία).

ΕΝΟΤΗΤΑ ΟΓΔΟΗ

("Ὅταν ἀνοίγῃ ἡ αὐλαία, ἡ σκηνὴ εἶναι χωρὶς κανένα σκηνικό, μπροστὰ ἀπὸ μιὰ δεύτερη αὐλαία — ἓνα παραπέτασμα, δηλαδή —, ὅπου ὑπάρχουν τὰ πρόσωπα ὀρθία. Μονάχα, πίσω ἀπ' τὸν σουλτάνο, φαίνεται ἓνα μεγάλο μαξιλάρι, ποὺ εἶναι στὴν κορυφὴ ἀπὸνα χαλί. Ὁ σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου, Σαλαδῖνος, ἔχει ἐπίσημη στάση. Ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ, πλάϊ του, περιστοιχίζεται ἀπὸ δυὸ ἀξιωματούχους του, ἓναν γραμματέα κι' ἓναν ἄλλον. Τὴν ὥρα αὐτή, μόλις ἔχουν ἔρθῃ δυὸ πρέσβεις ἀπὸ τὸν νέο αὐτοκράτορα Ἰσαάκιο, ποὺ περιμένουν σ' ἓνα μήνυμα ποὺ τοῦ ἔφεραν. Ἐδῶ, ἀφήνεται πρωτοβουλία, γιὰ τὴν ὅλη διάρθρωση, στὸν σκηνοθέτη).

ΣΑΛΑΔΙΝΟΣ (ἤρεμα καὶ ἐπίσημα): Νὰ πῆτε στὸν αὐτοκράτορα,

πώς οί συνθήκες, πού είχαμε κάμει μὲ τὸν Ἀνδρόνικο, δὲν ἰσχύουν, ἀφοῦ αὐτὸς δὲν ὑπάρχει... Γιατί, — πρέπει νὰ ξέρετε —, πὼς μονάχα τὰ ὄνειρα, πού εἶχε ὁ Ἀνδρόνικος, εἶταν ἡ μεγάλη δύναμη τῆς αὐτοκρατορίας. Γιατὶ τὰ περιμέναν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι... καί, προὸς ξέρει, πόσο θὰ τὰ περιμένουν, ἀκόμα... Τὰ ψηλὰ τεῖχη κι' οἱ σιδηρένιες πόρτες, ὅταν δὲν κλείνουν μέσα τους τέτοια ὄνειρα, κάποτε θὰ ρημάξουν... Τώρα, δὲν εἶναι πιά κλειστὸς ὁ δρόμος γιὰ τὴν Βασιλεύουσα...

(Πέφτει ἡ αὐλαία καὶ ἀνάθουν τὰ φῶτα).

Τ Ε Λ Ο Σ

ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ

Τὴν παγωνιά τοῦ κόσμου ἔνοιωσες
νὰ σοῦ σχίζῃ τὰ σπλάχνα
τὴν ὥρα πού ἔφευγες
τὴν ὥρα πού ἔφευγες γιὰ τὴν Φθία.
Ἡ Λύτρωση στοργικὰ σὲ κάλεσε
στὸ μυστήριο τῆς ἀλήθειας
θγάζοντας μαζὶ μὲ τὸν στερνό σου ρόγχο
τὴν παλιά σου ζωή.
Γέμισε φωνές ἡ μικρὴ πλατεῖα
κριτική, πόνος, περιέργεια, οἶκτος,
μάτια δακρυσμένα συντροφιά πρὶν ξεφυχήσης
— οἱ συντρόφισσέ σου —
"Ἄλλος κανεῖς γονιὸς ἢ φίλος
δὲν ἔρριξε στὸ σῶμα σου σπονδὴ
μὲ τὰ καρφιά τῆς κοινωνίας τυπωμένα.

ΠΑΝΟΣ ΤΖΙΟΒΑΣ

ΑΝΤΡΕΣ

Τί χαρὰ!
Ἀπόψε θὰ δῶ
τὸ καινούργιο ἔργο τοῦ Μπέργκμαν.
Ὁ φίλος μου ὁ Μάρκος θὰ πάει
σ' ἓνα ντοκυμανταὶρ γιὰ τὸ Βιετνάμ.
Εἶχα δεῖ κι ἐγὼ ἓνα
ἀλλὰ δὲν ξαναπάω σὲ τέτοια:
"Ένας ἄντρας ἐκλαιγε
δίπλα σὲ μιὰ καλύβα
κι ὁ πατέρας μου εἶπε
ὅτι ἓνας ἄντρας
ποτέ δὲν κλαίει!
ἀκόμα κι ἂν μιὰ μπόμπα
τοῦ σκότωσε τὰ πέντε του παιδιά.

ΔΗΜ ΠΕΤΡΟΣ

ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΚΙ ΑΙΣΘΗΣΕΙΣ

(Β' Βραβείον Ἡπειρωτ. Στέγης Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν)

Εἶδαμε
ἀπ' τὸ φεγγίτη τοῦ δάσους
ἓνα κοιμιάτι ἀτμόσφαιρας
γεμάτο καθάρια ζωὴ
γεμάτο
ἀπὸ βόμβισμα μελισσιῶν,
ἀπὸ κελάδημα πουλιῶν
ἀπὸ λιθανισμένο
θυμαρίσιο ἀέρα
ἀπὸ ἀπλετο φῶς ζωογόνο
καὶ τὸ γρασίδι τῆς γῆς
στρωμένο μ' ἀγρίοχορτα
νὰ μᾶς καλωσορίζη
στὴν ξένοιαστη ἀγκαλιά του
νὰ μᾶς φρεσκάρη τὰ πάθη
μὲ ροδόσταγμα τῆς αὐγῆς
ποῦ εἶχε φυλαγμένο
στὰ ποτήρια τῶν λουλουδιῶν του
Εἶδαμε
τὸ λελέκι στὸ δέντρο
νὰ φτιάχνη
μαστορικά τὴ φωλιά του
στὰ ψηλώματα
καὶ τὸ σπουργίτη νὰ φτερουγίζη
θρυβώντας ὀλόγυρα
γιὰ νὰ τραβήξῃ τὴν προσοχή μας
στὰ χαμοκλάδια

Εἶδαμε τοὺς ἀετοὺς
νὰ σκαρφαλώνουν στὰ βράχια
καὶ στίς κορφές
ποῦ λίγοι τίς φτάνουν
Κι ἀντάμια τοὺς σαῦρες
καὶ σκαραβαῖοι
ν' ἀνεβαίνουν
μὲ σκαλωσιές κι ὑποστηλώματα
σέρνοντας τὸ κορμὶ τοὺς
έρποντας ὑπουλά
Εἶδαμε τίς καρδιές μας
γὰ στέκωνται ἄβουλες
στὸν κυκεῶνα τοῦ ἀπειροῦ
ἀναζητώντας
ἡλιαχτίδες στὰ Τάρταρα

ψάχνοντας γιὰ δροσιὰ
στὴν ἀμμουδιά τῆς Σαχάρας
ἀπλώνοντας τὰ χέρια
μὲ ἱκεσία στὸν ἥλιο
ποῦ
εἶχε δύσει πρὸ πολλοῦ
γυρεύοντας τὴν ἐλπίδα
στὸ πιθάρι τῆς Πανδώρας
ζητώντας λύτρωση

Εἶδαμε τὴ βροχὴ
στὴν ἀγκαλιά τῆς ἀτμόσφαιρας
νὰ ραντίζῃ τὸ χῶμα
τὸ διψασμένο χορτάρι
τὰ κλωνάρια τοῦ δέντρου
μάταια προσπαθώντας
νὰ γεμίσῃ τὴ θάλασσα
νὰ ξεδιψάσῃ τὸν ἥλιο
Εἶδαμε τὸν καμηλιέρη
νὰ παλεύῃ μὲ τὸ λιοπύρι
στὴ φλογισμένη ἄμμο
ἀναζητώντας σκιά
στοὺς ὕβους τῆς γκαμήλας
μὲ ξεραμένα τὰ χεῖλη
νὰ ρουφάῃ τὸν ἰδρώτα
καὶ τὴν ἀλμύρα
γιὰ νὰ χορτάσῃ τὴ δίψα του
ὥσπου νὰ συναντήσῃ τὴν ὄσση
τὸ τέλος τοῦ ταξιδιοῦ του
Εἶδαμε τὸ πρωινὸ
ν' ἀνατέλῃ στὰ μπουμπουκάκια
τῶν λουλουδιῶν
μὲ ἀγνὸ χαμογέλιο
ξεπλυμένο καθάριο
ἀπ' τὴ δροσιὰ τῆς αὐγούλας
γιὰ τὴ νέα ζωὴ
καὶ τίς δροσοῦλες
στὰ φυλλοκλώνια
σὰν δάκρυ ἀνόθευτο
νιογέννητου βρέφους
στὸ γλυκοχάραμα
νὰ περιμένουν τὸν ἥλιο
γιὰ νὰ πεθάνουν

γεμάτες ζωή αλτρούστριες
.....

Εἶδαμε τοὺς ἀνθρώπους
στὶς πτυχές τῶν αἰώνων
νὰ ἐξοντώνονται παθιασμένα
πεθαίνοντας γιὰ νὰ ζήσουν
θεότρελλοι
στὸν κυκεώνα τῆς μάχης
στὸ μεθύσι τοῦ αἵματος
στὸ ἀλώνισμα τοῦ θανάτου
δὲν συνετίστηκαν
καὶ δὲν ἐπινόησαν
τρόπους ἐπιδιώσεως
ἀμετανόητοι
μηχανεύονται σχέδια
γιὰ μαζικὸ θάνατο
γιὰ νὰ κορέσουν τὰ Τάρταρα
νὰ συμφορήσουν τὸ πέρασμα
στὰ στενὰ τῆς Ἀχερουσίας
ἢ Κασταλία
νὰ στερέψη τὰ νάματα
Ὁ Φοῖβος
νὰ κρύψη τὸν ἥλιο
ἀπὸ τῆς θεᾶς τοῦ πλανήτη μας
Θεές τοῦ καλοῦ δὲν ὑπάρχουν
θὰ μᾶς κρίνουν οἱ Εὐμενίδες
τὰ μάτια τῶν παιδιῶν μας
ποὺ τὰ γεμίζουμε θάνατο
τὸ χῶμα ποὺ βλασταίνει
χορτάρια κόκκινα
τὰ φύλλα τῆς ἐλιάς
καὶ τὰ περιστέρια
ποὺ κουράστηκαν
νὰ καρτεροῦν τὴν εἰρήνην
.....

Εἶδαμε τοὺς αἰῶνες
στὸ διάβα τους
ν' ἀφήνουν τ' ἀχνάρια
στὰ μάρμαρα καὶ στὰ μουσεῖα
στὶς ξεφτισμένες περγαμινές
καὶ στοὺς χάρτες
σκεπασμένα
μὲ πέπλους σκοταδεροὺς
ἀπωθημένα
στὴ λήθη τῆς συνείδησής μας
ν' ἀντανάκλουν στὴ σκέψη μας
ἀπόνηχα παρατράγουδων
καὶ ἱεροτελεστιές
μὲ φωνές ὑπερκόσμιες
χαμένες στὸ παρελθόν

Εἶδαμε τὴ φθορὰ τῶν δεντρόφυλλων
στὰ λασπονέρια
τοῦ Φθινοπώρου
τὴ ζωὴ μὲ τὸ θάνατο
ἀγκαλιασμένους στὰ κλωνάρια
νὰ συμφωνοῦν ἀμοιβαῖα
στὴ γέννηση καὶ στὴ νέκρωση
στὴ διατήρηση τῆς ἰσορροπίας
Σταματήσαμε τὴ σκέψη μας
μὲ μιὰ ἐρώτηση
ποὺ δὲν προσέξαμε
ποὺ δὲν σκεφτήκαμε:
Ἀλήθεια ἦταν ὁ θάνατος
τροφοδότης ζωῆς
ἢ μήπως ἡ ζωὴ καταδικασμένη
δίχως τὴν παρουσία
καὶ τὴ φθορὰ τοῦ θανάτου;
Δὲν ἀπαντήσαμε
γιατὶ ἀμφιβάλαμε
.....

Ἀκούσαμε
τὸ θρήνο τῆς κουκουδάγιας
μακάθριο
νὰ ραγίζῃ τὸ σκοτάδι
μὲς στὰ χαλάσματα
θρηνώντας σπαρακτικὰ
τὰ ἐρείπια
τὴν ἴδια ὥρα
τὴν ἴδια στιγμή
κάθε βράδυ
καὶ μόνο τὰ μάτια τῆς
καὶ ὁ λυγμός τῆς
μαρτυροῦσαν πῶς
ὑπῆρχε κάποιος
στὸ νεκρωμένο κόσμο.
ποὺ δὲν εἶχε πεθάνει.
Ἀκούσαμε
τὴ φλογέρα τοῦ Βλάχου
στὶς λαγκαδιές
καὶ στὰ ρουμάνια
στὸν καθάριο ἀέρα
μὲ ἤχους παρθενικοὺς
νὰ σαλαγάῃ τὸ δάσος
μερεύοντας τ' ἀγριοπούλια
ἐξωτερικεύοντας
τὶς χαρὲς καὶ τὶς χάρες
τὸν καημὸ καὶ τὴ θέρμη
τ' ἀγνότατο αἶσθημα
ἀναδείχνοντας δυνατὰ
τὴν ἀνόθευτη ξεγνοιασιά

καὶ τὴν ἡμερότητα
τῇ λεβεντιά καὶ τὴν περηφάνεια
τῇ λύτρωσιν ἀπ' τὴν πλήξιν
καὶ τὸ ἄγχος
τῆς καθημερινῆς μας
πεζότητος.
Ἀκούσαμε
τὶς ὑποσχέσεις τῶν κύρηδων
καὶ ἀποθέσαμε τὶς ἐλπίδες
τῆς προσμονῆς μας
σ' αὐτοὺς ἐξαρτώντας
τὴ μελλοντικὴ μας ἀξιοπρέπεια
ἀπὸ τῆ στάσεως τους
ἀνάλογα
μὲ τὴν προσωπικὴ τους ιδιοτέλεια.
Συμβιβαστήκαμε
παρὰ τὴ συνείδησίν μας
καὶ πέσαμε στὶς ἀπόχες τους
μὲ δουλικότητα
ἔτοιμοι νὰ συμπράξουμε
στὴ διαιώνισιν
παρόμοιων καταστάσεων
φανερὰ ἱκανοποιημένοι
γιά τὴν ἐπιτυχία μας
τὰ μάθαμε ὅλα
καὶ γίναμε δυνατοὶ
ἀποκτήσαμε δύναμιν ἐπικίνδυναν
ποῦ
μὴ ξέροντας νὰ τὴ χρησιμοποιήσουμε
— παρότι πιστεύαμε τὸ ἀντίθετο —
τὴ διαθέσαμε
σὲ ἀνατινάξεις
καὶ δολιοφθορὰς
ἐναντίον τῆς κοινωνίας.
Ἀκούσαμε
τὸ χρησμὸ τῆς Πυθίας
τῆς Δωδωναίας
τὸ θρόισμα τῶν φύλλων
τῆς θαλανιδιάς
στὸ Ἱερό τοῦ Κοσμοσεῖστη
καὶ κωφεύσαμε
στὶς ἀσύμφορες προφητεῖες τῆς
θεωρώντας τὴν πεθαμένην
στὴν ἀνάμνησίν μας.

Ἀκούσαμε
τὶς φωνές τῶν νεκρῶν
στὸ θρόισμα τῶν φύλλων
τοῦ κυπαρισσιοῦ
ποῦ φρουροῦσε ἀκοίμητο
τὴν ἐρημιὰ καὶ τὴ σιωπὴν
τῶν νεκροταφείων
νὰ μᾶς μουγκρίζουν μὲ ἀπειλές
νὰ μᾶς προειδοποιοῦν μάταια
γιατὶ
κανεὶς τους δὲν πέθανε
φυσιολογικὰ
τὸ νῆμα τους κόπηκε ἀναπάντεχα
σὲ δρόμους φαρδουῶν
σὲ πάλες συμφερόντων
σὲ μυρσίνες καὶ δάφνες.
Ἀκούσαμε
τὸ θρῆνο τῆς μάννας
στὸ νεκρικὸ κλινάρι
τοῦ γιοῦ τῆς
καὶ συνεχίσαμε τὸ δρόμον
ἀνάλγητοι
ἀδιάφοροι.
Ἀκούσαμε
τοὺς χτύπους τῆς καρδιάς μας
καὶ τὴ φωνὴν τῆς συνείδησης
μὰ τὰ νιώθαμε ξένα
καὶ ἀφεθήκαμε
στὸ ἔλεος τῶν ἐνστίκτων
καὶ στὴ νωχέλεια
τῆς γερασμένης μας νειότης
ἀνήμεποροι νὰ δαμάσουμε
τὸ μυθικὸ Πήγασσο
περιοριστήκαμε στὴν ἀδράνεια
μὴν ἔχοντας δύναμιν
γιά κάθε εἶδους προσπάθεια.
Ἀκούσαμε
τὸ μουγκρητὸ τοῦ θανάτου
στὴ γειτονιά μας
καὶ διαθέσαμε
λίγες στιγμὲς
φειδωλὰ ἀπ' τὸ χρόνον μας
νὰ συμμεριστοῦμε μὲ ἐπιπολαιότητα
τὸν ἀνθρώπινον πόνον.

Γ. ΚΩΛΕΤΤΑΣ

ANGIOLO NARDI

ΕΛΕΓΕΙΑ

Μόλις έκδηλώθηκε
 ή ανακούφιση του άνεμου,
 από θολή βραδιά γεννήθηκε
 μιὰ άγνή βραδυά.
 Ξαστέρωσε ό ούρανός, εκείνο τὸ τόσο
 πὸν μένει άπ' τὴ μέρα θά μᾶς φωτίζει
 άκόμα γιά λίγο...
 'Ο άνεμος δέν εἶναι δυνατός, εἶναι μόλις
 ένα νεῦμα αὔρας.
 'Αφήνω αὐτὸν τὸν τόπο
 τῆς έπισκόπησης γιά κάποιον άλλο, περιμένω
 τὸ άναμμα τ' ούρανοῦ...

Κί' εἶναι πιά νύχτα... ένα χτύπημα
 πτεροῦ ή μέρα,
 μιὰ γέννηση κι' ένας θάνατος
 σέ μιὰ στιγμή.
 Σάν ένα κύμα τῆς θάλασσας
 ή τοῦ άνεμου ή τοῦ σύγνεφου...

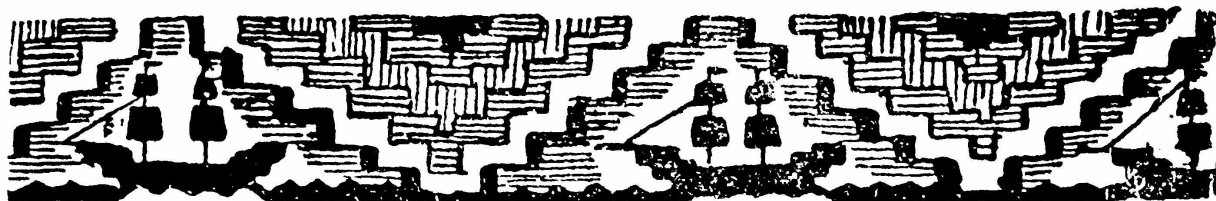
Εἶναι αὐτὸ τὸ νόημα
 τῶν χρόνων πὸν πιά πέρασαν;
 'Ο,τι ὑπῆρξε
 γράφτηκε μέσ' στήν όμίχλη;

'Αφήνω
 σ' όποιον μένει τὴν νηсуχία
 γιά τὴ φιλοδοξία, τὸ σκληρὸ
 δάγκωμα τοῦ φθόνου, τὴν έφήμερη
 γεύση τῆς κενοδοξίας.
 Κί' έπίσης τὸν άβέβαιο
 χρόνο, τὴν μανία
 νά καταπέζει ό ένας τὸν άλλον, τὴ λατρεία
 τοῦ πλούτου, τὴν άστατη
 κατοχή τῆς έπιτυχίας.

Σέ σᾶς
 πὸν εἴσαστε καρφωμένοι στή γῆ άφήνω
 όλα αὐτά: σέ μένα άλλο: περιμένω
 μέ καρτερική άναμονή άν κάποτε
 κάτι θά μοῦ δινότανε
 πὸν βέβαιο, εἶν' άραξοβόλι
 πὸν σίγουρο μέσ' στὸν ούρανό.

Μετάφραση: ΦΟΙΒΟΥ ΔΕΛΦΗ

Α Ν Ω Ν Τ Μ Ο Υ

Μετάφραση ἀπὸ τὰ ἰσπανικά

ΜΑΓΙΑΣ — ΜΑΡΙΑΣ ΡΟΥΣΣΟΥ

ΛΑΖΑΡΙΓΙΟ ΝΤΕ ΤΟΡΜΕΣ*

ΦΥΛΛΑΔΑ IV

Πῶς ὁ Λάζαρος μπαίνει στὴν ὑπηρεσία ἑνὸς καλόγερου ἀδελφοῦ
τοῦ Ἑλέους καὶ τί τοῦ συνέβη μαζί του

Ἔπρεπε τώρα νὰ βρῶ τὸν τέταρτο ἀφέντη, κι αὐτὸς ἦταν ἓνας ἀδελφὸς τοῦ Ἑλέους, στὸν ὁποῖον μὲ πῆγαν ἐκεῖνες οἱ γυναικοῦλες ποὺ εἶπα. Ἔλεγαν πὼς ἦταν συγγενὴς τους. Μέγας ἐχθρὸς τῆς χορωδίας καὶ τοῦ φαγητοῦ μέσα στὸ μοναστήρι, φοφοῦσε γιὰ δρόμο, κι ἀγαποῦσε πολὺ τὶς κοινωνικὲς δραστηριότητες τῶν λαϊκῶν καὶ τὶς ἐπισκέψεις. Τόσο, ποὺ σκέπτομαι πὼς πρὶ πολλὰ παπούτσια, ἔλυωνε μόνος του παρὰ ὅλο τὸ μοναστήρι μαζί. Αὐτὸς μοῦ ἔδωσε τὰ πρῶτα παπούτσια τῆς ζωῆς μου. Ὅμως δὲ μοῦ κράτησαν ὀχτὼ μέρες. Οὔτε κι ἐγὼ ἄντεξα τὸ ξεθέωμα ποὺ μοῦ ἔκανε μὲ τὸ περπάτημα. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο, καὶ γιὰ κάπια ἀκόμα μικροπράγματα ποὺ τὰ ἀποσιωπῶ, ἔφυγα κι ἀπὸ αὐτόν.

ΦΥΛΛΑΔΑ V

Πῶς ὁ Λάζαρος μπήκε στὴ δούλεψη ἑνὸς κομιστῆ παπικῆς
βούλλας²⁰ καὶ τί πέρασε μαζί του

Ὁ πέμπτος, ποὺ γιὰ κακὴ μου τύχη βρῆκα, ἦταν ἓνας ἱερέας ποὺ πουλοῦσε παπικὲς βούλλες, ὁ πρὶ ἀσύδοτος καὶ ἀδιάντροπος, ὁ μεγαλύτερος ἀπατεώνας ποὺ εἶδα στὴ ζωὴ μου κι ἐλπίζω νὰ μὴν ξαναδῶ ἄλλον, καὶ ποὺ θαρρῶ πὼς καὶ κανένας ἄλλος δὲν γνώρισε παρόμοιον. Γιατὶ ἔψαχνε τρόπους καὶ καμώματα κι εἶχε πολὺ πονηρὲς ιδέες καὶ ἐμπνεύσεις.

Φθάνοντας στὰ μέρη ποὺ εἶχε νὰ παρουσιάσει τὶς παπικὲς βούλλες συνήθιζε νὰ προσφέρει πρῶτα στοὺς διάφορους κληρικὸς διάφορα πραγματάκια οὔτε πολὺ ἀκριβὰ οὔτε σημαντικά: τίποτα μαρούλια ἀπ' τὴ Μύρθια, ἂν ἦταν ἡ ἐποχὴ, λίγα λεμόνια καὶ πορτοκάλια, κανένα πεπόνι, ροδάκινα ἢ ἀχλάδια. Ἔτσι προσπαθοῦσε νὰ τοὺς κερδίσει γιὰ νὰ τὸν βοηθήσουν στὴ δουλειά του καὶ νὰ καλέσουν τοὺς ἐνορίτες τοὺς νὰ πάρουν τὴ βούλλα.

Ὅταν ἔρχονταν νὰ τὸν εὐχαριστήσουν γιὰ τὰ δῶρα του αὐτὸς τοὺς καταλάβαινε μὲ μιὰς τί λογῆς ἦταν:

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγούμενου, σελ. 633 καὶ τέλος.

20. Ὁ «Μπουλντέρο» ὅπως ἀναφέρεται στὴν εἰσαγωγή, ἦταν ἱερωμένος καὶ μοίραζε ἑναντι ἀδρῆς ἀμοιβῆς τὰ γνωστὰ συγχωροχάρτια. Ὑποτίθεται πὼς ἦταν ἀπεσταλμένος τοῦ Πάπα — ἐδῶ δουλεύει γιὰ λογαριασμό του — καὶ συνοδευόταν πάντα ἀπὸ ἓναν ἐκπρόσωπο τοῦ νόμου, κάποιον ἀστυφύλακα τοῦ τόπου.

Ἄν ἦταν ἄνθρωποι καλλιεργημένοι δὲν ἔλεγε λέξη στὰ λατινικά, ὥστε νὰ μὴν ἔχει φόβο νὰ κάνει καὶ κανένα λάθος καὶ τὸν καταλάβουν. Ἀλλὰ ἄρπαξε τὴν εὐκαιρία νὰ τοὺς μιλήσει μ' ἕναν εὐγενικὸ καὶ πολὺ καλοβαλμένο λόγο μὲ πολὺ φιλολογία. Καὶ ἂν ἔβλεπε ὅτι αὐτοὶ ἦταν ἀπὸ κείνους τοὺς παπάδες πὺν πὺν πολὺ σχέση ἔχαν μὲ τὰ λεφτὰ παρὰ μὲ τὰ γράμματα, κι ἦταν ἀπ' αὐτοὺς πὺν χειροτονήθηκαν μὲ ρεβερέντες²¹ τοὺς ἔκανε τὸν μεγάλο ρήτορα καὶ τοὺςμίλαγε λατινικά μὲ τὶς ὥρες. Τουλάχιστον γιὰ τέτοια ἔμοιαζαν ἂν καὶ δὲ νομίζω πὺς ἦταν βέβαια.

Ἄν παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν τοῦ ἀγόραζαν τὶς βουῖλλες, κοίταξε μὲ κάθε τρόπο πὺς νὰ τοὺς καταφέρει, ἀκόμα καὶ ἰμὲ ἀθέμιτους τρόπους. Γιαντὸ τὸ λόγο δημιουργοῦσε φασαρίες ἀνάμεσα στὸν κόσμο. Κι ἄλλες φορὲς μετερχόταν ἀνήκουστες πανουργίες. Κι ἐπειδὴ, ἂν τὶς ἱστοροῦσα ὅλες θὰ γινόταν πολὺ μακιά ἢ διήγηση, νὰ πὺ μονάχα μία, πολὺ ἔξυπνη καὶ χαριτωμένη ἱστορία πὺν ἀποδεικνύει πολὺ καλὰ τὴν ἀθήειά του. Σὲ ἕνα προάστιο τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Τολέδο εἶχε ἀφιερῶσει δύο - τρεῖς μέρες γιὰ τὶς συνηθισμένες διαδικασίες, κι ὅμως δὲν τοῦ εἶχαν πάρει οὔτε μιὰ βουῖλλα, καὶ κατὰ τὴ γνώμη μου οὔτε ἐπρόκειτο νὰ τοῦ πάρουν. Τὸν εἶχαν πιάσει οἱ διαβόλοι του γι' αὐτὸ, καὶ σκεπτόταν τί νὰ κάνει. Ἀποφάσισε νὰ προσκαλέσει γιὰ τὴν ἐπόμενη τὸ πρῶτὸ τὸν κόσμον λέγοντας πὺς θὰ ἔκανε τὴν ἀποχαιρετιστήρια λειτουργία γιὰ τὴ βουῖλλα. Ἀποβραδὺς ὅμως, μετὰ τὸ δεῖπνο, κάθησε νὰ παίξει μὲ τὸν ἀστυφύλακα πὺν τὸν συνόδευε. Πάνω στὸ παιχνίδι μάλωσαν κι ἄλλαξαν βαριὲς κουβέντες. Αὐτὸς εἶπε τὸν ἀστυφύλακα κλέφτη, κι ἐκεῖνος τὸν εἶπε πλαστογράφο. Πάνω σ' αὐτὸ, ὁ κύριός μου ἄρπαξε ἕνα δόρυ πὺν βρισκόταν στὴν εἴσοδο τοῦ μαγαζιοῦ πὺν ἔπαιζαν. Ὁ ἀστυφύλακας ἔβαλε τὸ χέρι στὸ σπαθὶ πὺν εἶχε στὴ μέση του. Στὸ θόρυβο καὶ στὶς φωνὲς πὺν ὅλοι βάλαμε, τρέχουν ὅλοι οἱ πελάτες καὶ οἱ γείτονες καὶ μπαίνουν στὴ μέση. Κι αὐτοί, πολὺ ὀργισμένοι, προσπαθοῦσαν νὰ τοὺς παραμερίσουν γιὰ νὰ σκοτωθοῦν. Ἀλλὰ ἀπὸ τὸν πολὺν κόσμον πὺν γέμισε τὸ σπῆτι, καθὼς δὲ μπορούσαν ἔτσι νὰ ἀναμετρηθοῦν, ἄλλαξαν βαριὲς κουβέντες κι ἀνάμεσα σ' ὅσα ὁ ἀστυφύλακας τοῦ εἶπε ἦταν καὶ τούτῃ ἢ κατηγορία, πὺς ὁ ἀφέντης μου ἦταν πλαστογράφος καὶ πὺς οἱ βουῖλλες πὺν πλασάριζε ἦταν ψεύτικες.

Τελικὰ σὰν εἶδε ὁ κόσμος πὺς δὲν μπορούσε νὰ τοὺς ἡσυχάσει ἀποφάσισε νὰ μεταφερθεῖ ὁ ἀστυφύλακας σ' ἄλλο μέρος. Κι ἔτσι ἔμεινε ἐκεῖ ὁ ἀφέντης μου πολὺ θυμωμένος. Κι ἀφοῦ οἱ γείτονες κι οἱ ἄλλοι ἔνοικοι τὸν παρακάλεσαν νὰ ἡρεμήσει καὶ νὰ πάει νὰ κοιμηθεῖ, πῆγε, κι ἔτσι πέσαμε κι ἐμεῖς γιὰ ὕπνο.

Ὅταν ξημέρωσε, ὁ ἀφέντης μου πῆγε στὴν ἐκκλησία καὶ ζήτησε νὰ σημάνουν οἱ καμπάνες γιὰ τὴ λειτουργία καὶ τὴν τελετὴ ἀπονομῆς τῆς βουῖλλας. Τὸ πλῆθος μαζεῦτηκε, ἐνῶ μουρμούριζαν γιὰ τὶς βουῖλλες, λέγοντας πὺς ἦταν ψεύτικες καὶ πὺς ὁ ἴδιος ὁ ἀστυφύλακας τὸ εἶχε ἀποκαλύψει, τὴν ὥρα πὺν μάλωναν. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἂν ἦταν καὶ κανεὶς πὺν νὰ ταλαντεύεται ἂν θὰ τὴν ἔπαιρνε, ὥστερα ἀπ' αὐτὸ ἀποθαρρυνόταν ὁλότελα. Ὁ κύριός μου ἀνέθηκε στὸν ἄμβωνα κι ἄρχισε τὸ κήρυγμα. Παρότρυνε τὸν κόσμον νὰ μὴν μείνει δίχως τὴν εὐλογία καὶ τὴ συχώρεση πὺν ἡ ἅγια βουῖλλα πρόσφερε.

Τὴν καλλίτερη στιγμή μπαίνει ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησίας ὁ ἀστυφύλακας κι ἀφοῦ προσευχήθηκε καὶ προσκύνησε, σηκώθηκε καὶ μὲ φωνὴ δυνατὴ καὶ σταθερή, συμβουλευτικὰ ἄρχισε νὰ λέει:

Καλοὶ μου ἄνθρωποι, ἀκοῦσε πρῶτα μιὰ κουβέντα ἀπὸ μένα καὶ μετὰ ἀκοῦστε ὅποιον ἄλλον θέλετε. Ἐγὼ ἦρθα ἐδῶ μαζί μ' αὐτὸν πὺν τώρα προσπαθεῖ νὰ

21. Reverendo in Christo ἦταν ὁ τυπικὸς τρόπος πὺν ἄρχιζαν οἱ ἐπιστολὲς πὺν ἕνας ἐπίσκοπος ἔστελνε σ' ἐκείνους πὺν θὰ χειροτονοῦνταν. Ἔτσι αὐτὲς οἱ ἐπιστολὲς ἐπικράτησε νὰ λέγονται Reverendas. Συχνὰ ὅμως τύχαινε νὰ ἀναδειχθοῦν ἀγράμματοι, σὲ ἱεράρχες τῆς εὐκαιρίας.

σᾶς πείσει, καὶ ὁ ὁποῖος μὲ ἐξαπάτησε καὶ μοῦ εἶπε νὰ τὸν βοηθήσω σ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση καὶ νὰ μοιραστοῦμε τὰ κέρδη. Τώρα, βλέποντας τὴν καταστροφή πού ἔκανα στὴν συνείδησή μου καὶ στίς περιουσίες σας, μετάνιωσα γιὰ τὴν πράξη μου καὶ σᾶς ὁμολογῶ καθαρὰ πὼς οἱ βουῖλλες πού προσφέρει εἶναι ψεύτικες καὶ νὰ μὴν τὶς πιστεύετε κι οὔτε νὰ τὶς ἀγοράσετε, κι ἀκόμα πὼς ἐγὼ οὔτε ἄμεσα οὔτε ἔμμεσα ἔχω σχέση μ' αὐτὲς καὶ πὼς ἀπὸ τούτῃ τὴ στιγμὴ παραιτοῦμαι ἀπὸ τὴν ἀποστολή μου. Κι ἂν κάποτε αὐτὸς τιμωρηθεῖ γιὰ τὴν πλαστογραφία, νὰ εἴστε μάρτυρες πὼς ἐγὼ δὲν εἶμαι ἔνοχος κι οὔτε τὸν βοήθησα. Αὐτὸς σᾶς ξεγέλασε, κι ἐγὼ φανερώνω τὴν ἀπάτῃ του.

Καὶ σταμάτησε νὰ μιλᾷ.

Μερικοὶ ἄνθρωποι σοβαροὶ πού βρίσκονταν ἐκεῖ, θέλησαν νὰ σηκωθοῦν καὶ νὰ πετάξουν τὸν ἀστυφύλακα ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ τὸ σκάνδαλο. "Ὅμως ὁ κύριός μου τοὺς συγκράτησε καὶ ζήτησε ἀπ' ὅλους, μὲ τὴν ἀπειλὴ πὼς θὰ τοὺς ἀπαγόρευε τὴ μετάληψη ἂν δὲν ὑπάκουαν, νὰ μὴν τὸν ἐνοχλήσουν καὶ νὰ τὸν ἀφήσουν νὰ πεῖ ὅσα ἠθελε. Κι ὁ ἴδιος ἐπίσης τὸν ἄκουσε σιωπηλὸς ὥσπου ὁ ἀστυφύλακας εἶπε ὅλα ὅσα κίολας σᾶς ἰστόρησα.

"Ὅταν σταμάτησε, ὁ κύριός μου τὸν ἐρώτησε ἂν εἶχε τίποτα ἄλλο νὰ προσθέσει.

Ὁ ἀστυφύλακας εἶπε:

Πολλὰ θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς ἀκόμη γιὰ σᾶς καὶ τὶς ἀπάτες σας, ἀλλὰ γιὰ τὴν ὥρα φτάνουν αὐτά.

Ὁ κύριός μου ἔπεσε στὰ γόνατα τότε καὶ σηκώνοντας τὰ χέρια γιὰ προσευχή, κοιτάζοντας πρὸς τὸν οὐρανό, εἶπε:

Κύριε καὶ Θεέ μου, πὺ τίποτα γιὰ σένα δὲν εἶναι κρυφὸ μὰ τὰ πάντα φανερά, καὶ πὺ τίποτα γιὰ σένα δὲν εἶναι ἀδύνατο καὶ τὰ πάντα δυνατά: Ἐσὺ ξέρεις τὴν ἀλήθεια καὶ πόσο ἄδικο μοῦ ἔχουν ἐπιτεθεῖ. Κι ἐγὼ βέβαια τὸν συγχωρῶ, γιατί κι Ἐσὺ, Κύριε, μὲ συγχωρεῖς. Μὴν τὸν τιμωρεῖς πὺ δὲν ξέρει οὔτε τί κάνει οὔτε τί λέει. "Ὅμως τὴν ἀδικία πὺ ἔγινε σὲ Σένα, καὶ μόνο στ' ὄνομα τῆς δικαιοσύνης στὸ ζῆτῶ, νὰ μὴν τὴν παραβλέψεις. Γιατὶ ἂν κάποιος ἀνάμεσά μας θᾶθελε ν' ἀγοράσει τὴν Ἀγία Βουῖλλα, δίνοντας πίστη στίς κατηγορίες αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, δὲν θὰ τὴν πάρει. Κι ἐπειδὴ θᾶναι τόση ἡ ζημία τῶν ἀδελφῶν μας, σὲ ἱκετεύω ἐγὼ, Κύριε, νὰ μὴν τὴν ἀνεχθεῖς, ἀλλὰ κάνε ἐδῶ τὸ θαῦμα σου, κι ἂς εἶναι μ' αὐτὸν τὸν τρόπο: "Ἄν εἶναι ἀλήθεια ὅσα αὐτὸς λέγει, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἀχρεῖος καὶ ἀπατεώνας, ἐτοῦτος ὁ ἄμβωνας πὺ πατῶ νὰ καταποντιστεῖ μαζί μὲ μένα καὶ νὰ μπεῖ ἐφτά στάδια κάτω ἀπὸ τὴ γῆ, καὶ μήτε ἐγὼ μήτε αὐτὸς νὰ ξαναδοῦμε τὸ φῶς. Κι ἂν εἶναι ἀλήθεια αὐτὸ πὺ ἐγὼ λέγω, κι αὐτὸς κυριευμένος ἀπὸ τὰ δαιμόνια (γιὰ νὰ στερήσει καὶ νὰ ἀφαιρέσει ἀπ' ὅσους βρίσκονται ἐδῶ μιὰ τόσο μεγάλη εὐλογία) μιλεῖ ἄδικο, ἂς τιμωρηθεῖ κι αὐτός, ὥστε νὰ καταλάβουν ὅλοι τὴν ἀδικία του.

Λὲν εἶχε ἀκόμη τελειώσει τὴ δέησή του ὁ εὐσεβὴς κύριός μου, ὅταν ὁ μαῦρος ἀστυφύλακας πέφτει ἀπ' τὸ στασίδι του καὶ χτυπάει δυνατὰ πάνω στὸ πάτωμα τόσο πὺ ἀντήχησε ὅλη ἡ ἐκκλησία, κι ἀρχίζει νὰ μουγγρίζει καὶ νὰ βγάζει ἀφροὺς ἀπὸ τὸ στόμα του πὺ στράβωσε ἐνῶ ἔκανε χίλιους μορφασμοὺς χτυπώντας χέρια καὶ πόδια καὶ κυλιόταν ἀπ' τὴ μιὰ ἄκρῃ ὡς τὴν ἄλλῃ. Τόσος ἦταν ὁ θόρυβος ἀπὸ τὶς φωνές τοῦ κόσμου πὺ δὲν ἄκουγε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Πολλοὶ στέκονταν περίτρομοι καὶ σαστισμένοι. Ἄλλοι ἔλεγαν: «Ὁ Θεὸς νὰ τὸν βοηθήσει καὶ νὰ τὸν λυτρώσει». Κι ἄλλοι: «Δίκαια τιμωρεῖται, ἀφοῦ τόσα ψέματα εἶπε». Τελικά, μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς πὺ βρίσκονταν ἐκεῖ, κατὰ τὴ γνώμη μου ὄχι χωρὶς φόβο, τὸν ἔπιασαν ἀπὸ τὰ χέρια ἐνῶ αὐτὸς ἔδινε δυνατὲς γροθιές σ' ὅλους τοὺς γύρω. Κι ἄλλοι τὸν τραβοῦσαν ἀπὸ τὰ πόδια, βάζοντας μεγάλη δύναμη γιατί δὲ θὰ ὑπῆρχε μου-

λάρι στὸν κόσμον πὺν τόσο δυνατὲς κλωτσιὲς νὰ δίνει. Κι ἔτσι προσπαθοῦσαν ἀρκετὴ ὥρα. Γιατὶ βρῖσκανταν περισσότεροὶ ἀπὸ δεκαπέντε ἄνδρες πάνω του, κι ὅλους τοὺς γέμιζε χτυπήματα, ἀκόμα καὶ στὸ πρόσωπο ὅταν δὲν προφυλάγονταν.

Ὁλη αὐτὴ τὴν ὥρα ὁ κύριός μου βρισκόταν γονατισμένος μὲ τὰ χέρια καὶ τὰ μάτια στραμμένα κατὰ τὸν οὐρανό, σὲ θεϊκὴ ἐκσταση πὺν δὲν τὴν διαπερνοῦσε οὔτε ὁ σάλος, οὔτε ἡ φασαρία, οὔτε οἱ φωνὲς πὺν ὑπῆρχαν στὴν ἐκκλησία.

Ἐκεῖνοι οἱ καλοὶ ἄνθρωποι τὸν πλησίασαν καὶ φωνάζοντάς τον τὸν συνέφεραν καὶ τὸν παρακάλεσαν νὰ βοηθήσει ἐκεῖνον τὸν φτωχό, πὺν πέθαινε, καὶ νὰ μὴ θυμᾶται ὅσα τοῦ εἶχε κάνει, οὔτε τίς κατηγορίες πὺν τοῦ εἶχε πεῖ, γιατί νά, αὐτὰ εἶχαν πάρει πιά τὴν πληρωμὴ τους. Κι ἂν μπορούσε κάτι νὰ κάνει γιὰ νὰ τὸν λευτερώσει ἀπὸ τὸν κίνδυνο καὶ τὰ πάθη του, γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἂς τὸ ἔκανε. Γιατὶ αὐτοὶ ἔβλεπαν πιά καθαρά τὴν ἐνοχὴ τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἐνῶ ἡ δικὴ του εἰλικρίνεια καὶ καλωσύνη, σύμφωνα μὲ τὴν δικὴ του παράκληση στὸ Θεό, δὲν ἀπομάκρυνε τὴν ἐκδίκηση καὶ τὴν τιμωρία.

Ὁ κύριός μου, σὰν κάποιος πὺν ξυπνᾷ ἀπὸ ἓνα γλυκὸ ὄνειρο, τοὺς κοιτάξε, κοιτάξε καὶ τὸν φταίχτη κι ὅλους ὅσους ἐκεῖ γύρω βρῖσκονταν καὶ πολὺ γαλήνιος τοὺς εἶπε:

Καλοὶ μου ἄνθρωποι, ἐσεῖς δὲ θὰ χρειαστεῖ ποτὲ νὰ παρακαλέσετε γιὰ ἓναν ἄνθρωπο σὲ κάποιον πὺν ὁ Θεὸς τόσο ἀπροκάλυπτα φανερώθηκε. Γιατὶ Αὐτὸς μᾶς ζητᾷ νὰ μὴν ἀνταποδίδουμε κακὸ στὸ κακό, καὶ νὰ συγχωροῦμε τίς ὑβρεῖς. Μὲ ἐμπιστοσύνη μπορούμε νὰ τὸν παρακαλέσουμε νὰ κάνει κι ὁ ἴδιος αὐτὸ πὺν ζητᾷ ἀπὸ μᾶς. Καὶ ἡ Μεγαλοσύνη του θὰ συγχωρέσει αὐτὸν πὺν τὸν πρόσβαλε βάσοντας ἐμπόδια στὴν Ἀγία Του πίστη. Ἄς τὸν παρακαλέσουμε λοιπὸν ὅλοι μαζί.

Κι ἔτσι, κατέβηκε ἀπὸ τὸν ἄμβωνα καὶ συνιστοῦσε νὰ ἱκετέψουμε τὸν Κύριο, τὸν Θεό μας, πολὺ εὐλαβικὰ νὰ συγχωρέσει ἐκεῖνο τὸν ἁμαρτωλό ὥστε νὰ ξαναβρεῖ τὴν ὑγεία του καὶ τὰ λογικά του, καὶ νὰ διώξει ἀπ' αὐτὸν τὸ δαιμόνιο, πὺν ἡ Μεγαλοσύνη του εἶχε ἐπιτρέψει ἐξαιτίας τῆς μεγάλης ἁμαρτίας του νὰ τὸν κυριέψει.

Ὁλοι ἔπесαν στὰ γόνατα καὶ μπροστὰ στὸ βωμό μαζί μὲ τοὺς ἱερεῖς ἄρχισαν νὰ ψάλλουν μὲ φωνὴ χαμηλὴ μιὰν ἀκολουθία. Κι ἀφοῦ τὸν πλησίασε μὲ τὸ σταυρὸ καὶ τὸν ἁγιασμό κι ἀφοῦ ἔψαλε πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι του, ὁ κύριός μου, μὲ τὰ χέρια κατὰ τὸν οὐρανὸ καὶ μὲ μάτια πὺν καθόλου σχεδὸν δὲ φαίνονταν, ἐκτὸς ἀπὸ λίγο ἀσπράδι, ἀρχίζει μιὰ προσευχὴ ὅχι λιγώτερη κατανυκτικὴ ἀπ' ὅτι μακριά, μὲ τὴν ὁποία ἔκανε ὅλο τὸν κόσμον νὰ κλάψει ὅπως συμβαίνει στὴν ἀκολουθία τῶν Παθῶν, στὸν θεοσεβούμενο ἱερέα καὶ στὸ ἐκκλησίασμα. Καὶ ἱκέτευαν τὸν Κύριό μας, μιὰ καὶ δὲν ἤθελε τὴν ἀπώλεια τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀλλὰ τὴ ζωὴ του καὶ τὴ μετάνοια του, ἀφοῦ αὐτὸς κυριεύτηκε ἀπὸ τὸ δαιμόνιο καὶ κυνηγήθηκε ἀπὸ τὸ χαμὸ καὶ τὴν ἁμαρτία, νὰ τὸν συγχωρήσει καὶ νὰ τοῦ δώσει πίσω τὴ ζωὴ καὶ τὴν ὑγεία, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ μετανοήσει καὶ νὰ ἐξομολογηθεῖ τίς ἁμαρτίες του.

Κι ὅταν ἔγιναν αὐτά, ζήτησε νὰ τοῦ φέρουν τὴ βοῦλλα καὶ τὴν ἔβαλε πάνω στὸ κεφάλι του. Τότε ὁ ἁμαρτωλὸς ἀστυφύλακας ἄρχισε λίγο-λίγο νὰ καλλιτερεύει καὶ νὰ συνέρχεται. Κι ὅταν συνῆλθε καλά, ἔπесσε στὰ πόδια τοῦ κοιμιστῆ ἱερέα καὶ τοῦ ζήτησε συχώρεση. Ὁμολόγησε πὺς εἶχε μιλήσει μὲ τὸ στόμα καὶ τὴν ἐντολὴ τοῦ δαιμονίου, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά γιὰ νὰ τὸν βλάψει καὶ νὰ τὸν ἐκδικηθεῖ, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη γιατί τὸ δαιμόνιο ὑπέφερε πάρα πολὺ ἀπὸ τὸ καλὸ πὺν ἔκανε σ' αὐτὸ τὸν τόπο ἡ βοῦλλα.

Ὁ κύριός μου, τὸν συχώρεσε καὶ συμφιλιώθηκαν. Καὶ τότε ἔγινε μεγάλος συνωστισμὸς γιὰ νὰ πάρουν τὴ βοῦλλα καὶ δὲν ἔμεινε ψυχὴ πὺν δὲν τὴν ἀπόκτησε, ἄντρες καὶ γυναῖκες, γιοὶ καὶ κόρες, ἀγόρια καὶ κορίτσια.

Ξαπλώθηκε τὸ νέο γιὰ τὸ θαῦμα σ' ὅλα τὰ γειτονικά μέρη κι ὅταν φτάναμε σ' αὐτὰ δὲ χρειαζόταν οὔτε λειτουργία νὰ κάνουμε οὔτε στὴν ἐκκλησία νὰ πᾶμε, γιατί ἔρχονταν νὰ μᾶς τὴν πάρουν ἀπὸ κεῖ πὺν μέναμε, λὲς κι ἦταν ἀχλάδια πὺν τὰ μοιράζαμε δωρεάν. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο σὲ δέκα - δώδεκα μέρη ἀπὸ τὰ γύρω πὺν πήγαμε, ὁ κύριός μου θὰ μοίρασε ἰσάριθμες χιλιάδες βουῖλλες χωρὶς νὰ χρειαστεῖ λειτουργία.

Πρέπει νὰ σᾶς ἐξομολογηθῶ τὴν ἁμαρτία μου πὺς κι ἐγὼ μαζί μὲ τοὺς ἄλλους πίστεψα στὸ θαῦμα. Ὅμως βλέποντας ἀργότερα τὰ γέλια καὶ τὴν κοροϊδία πὺν ὁ ἀφέντης μου καὶ ὁ ἀστυφύλακας ἔκαναν, κατάλαβα πὺς ὅλο αὐτὸ ἦταν σκάρφισμα τοῦ πολυμήχανου καὶ ἐφευρετικώτατου κυρίου μου.

Ἄν καὶ ἦμουν μικρὸ παιδί, ἔφριξα κι εἶπα μέσα μου: «Πόσες τέτοιες ἀπάτες θὰ πρέπει νὰ κάνουν αὐτοὶ οἱ ἀπατεῶνες στὸν ἄθωο κοσμάκη!»

Τελικά, μ' αὐτὸ τὸν πέμπτο ἀφέντη μου κάθησα περίπου τέσσερεις μῆνες καὶ στὴ διάρκεια τους ἔζησα μαζί του σκληροὺς κόπους.

ΦΥΛΛΑΔΑ VI

Πὺς ὁ Λάζαρος μπῆκε στὴν ὑπηρεσία ἑνὸς ἐφημέριου
καὶ τί πέρασε μαζί του

Μετὰ ἀπ' αὐτό, μπῆκα στὴ δούλεψη ἑνὸς ζωγράφου πὺν ζωγράφιζε ντέφια, γιὰ νὰ τοῦ ἀνακατώνω τὰ χρώματα, καὶ μαζί του πέρασα ἐπίσης χίλια βάσανα.

Ἐχοντας πιά μεγαλώσει ἀρκετά, μιὰ μέρα πὺν μπῆκα στὴ Μητρόπολη, ἕνας ἐφημέριος μὲ πῆρε γιὰ δικό του. Μοῦ ἐμπιστεύθηκε ἕνα γαῖδαρο, τέσσερεις στάμνες καὶ ἕνα μαστίγιο καὶ ἄρχισα νὰ μοιράζω νερὸ στὴν πόλη. Αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ πρῶτο σκαλοπάτι πὺν ἀνέβηκα γιὰ νὰ καλλιερέψω κοινωνικά τὴ θέση μου. Πρόσφερα κάθε μέρα στὸν κύριό μου κέρδος τριάντα μαραβέδια, καὶ τὰ Σάββατα οἱ εἰσπράξεις ἦταν δικές μου μαζί μὲ ὅλες τὶς ἐπιπλέον στὰ μέσα τῆς ἐβδομάδας, πέρα ἀπὸ κεῖνες πὺν παράδινα στὸν ἀφέντη μου.

Ὑπῆρξα τόσο καλὸς στὴ δουλειά μου, πὺν στὸ τέλος τῶν τεσσάρων χρόνων πὺν τὴν ἐξάσκησα, κάνοντας μιὰ καλὴ οἰκονομία, μπόρεσα νὰ ἀγοράσω μιὰ παλιὰ ἐνδυμασία γιὰ νὰ ντυθῶ πολὺ ἀξιόπρεπα. Ἀγόρασα ἕνα παλιὸ γιλέκο ἀπὸ φτηνὸ ὕφασμα καὶ μιὰ ζακέτα τριμμένη μὲ μανίκια τριμμένα κι ἀνοιχτά²² καὶ μιὰ κάπα βελούδινη κι ἕνα σπαθὶ ἀπὸ τὰ παλιὰ ἐκεῖνα τὰ πρῶτα τοῦ Κουεγιάρ²³.

Μιὰ καὶ εἶδα τὸν ἑαυτό μου ἕναν κύριο καθὼς πρέπει πιά, εἶπα στὸν ἀφέντη μου νὰ πάρη πίσω τὸ γαῖδαρό του γιατί δὲν ἤθελα νὰ ἐξακολουθήσω ἄλλο ἐκεῖνο τὸ ἐπάγγελμα.

ΦΥΛΛΑΔΑ VII

Πὺς ὁ Λάζαρος μπῆκε στὴν ὑπηρεσία ἑνὸς ἀστυφύλακα
καὶ τί τοῦ συνέβη μαζί του

Ἀφοῦ ἀποχαιρέτησα τὸν ἐφημέριο, μπῆκα στὴ δούλεψη ἑνὸς ἀνθρώπου τοῦ νόμου, ἑνὸς ἀστυφύλακα. Ἀλλὰ πολὺ λίγο ἔζησα μαζί του, γιατί τὸ ἐπάγγελμα μοῦ φάνηκε πολὺ ἐπικίνδυνο. Ἰδιαιτέρως ὅταν κάποια νύχτα μᾶς κυνήγησαν, ἐμένα καὶ τὸν ἀφέντη μου, μὲ πέτρες καὶ μὲ ξύλα κάτι δραπέτες. Καὶ τὸν ἀφέντη

22. «Σακάκι μὲ μανίκια ἀνοιχτά», ἦταν ἕνα σακάκι ἀνοιχτὸ μπροστά. Τοῦ μανικιοῦ τὰ δυὸ κομμάτια ἐνώνονταν στὸ ὕψος τοῦ ἀγκώνα. Τὸ μέρος τοῦ μπράτσου ἦταν φαρδὺ ἐνῶ τοῦ πῆχου στενὸ. Αὐτὸ τὸ κόψιμο χάριζε ἀέρα καὶ μεγαλεῖο.

23. Φημισμένος κατασκευαστὴς σπαθιῶν.

μου πού ἔμεινε τὸν κακοποίησαν, ὅμως ἔμένα δὲ μὲ πρόλαβαν. Μετὰ ἀπ' αὐτό, παραιτήθηκα ἀπ' αὐτὴ τὴ δουλειά.

Κι ἐνῶ σκεπτόμουνα πῶς νὰ φτιάξω τὴ ζωὴ μου καὶ τί δουλειὰ νὰ κάνω, ὥστε νὰ μπορέσω νὰ ξεκουραστῶ καὶ νά'χω καὶ κάποιο κέρδος στὰ γεράματά μου, ὁ Θεὸς μὲ φώτισε καὶ μὲ ὁδήγησε στὸ σωστὸ κι ὠφέλιμο δρόμο. Μὲ τὴ βοήθεια πού μοῦ πρόσφεραν φίλοι καὶ γνωστοὶ εὐγενεῖς, οἱ μόχθοι καὶ τὰ βάσανα πού μέχρι τότε εἶχα περάσει πληρώθηκαν μὲ τὸν καλλίτερο τρόπο μὲ τὸ νὰ πετύχω αὐτὸ πού ἐπεδίωκα: Κι αὐτὸ ἦταν ἓνα ἐπάγγελμα βασιλικό²⁴ γιατί ἔβλεπα πῶς πρόσφερε πολλὰ ὀφέλη σὲ κείνους πού τὸ ἐξασκοῦσαν.

Τὸ ἴδιο ἐπάγγελμα ἐξασκῶ ἀκόμη καὶ σήμερα πού ζῶ καὶ ὑπάρχω κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Χάρης Σας. Ἡ δουλειά μου εἶναι νὰ διαλαλῶ δημόσια τὰ κρασιὰ πού σ' αὐτὴ τὴν πόλὴ πουλιῶνται, κι ἀκόμη τὰ χαμένα ἀντικείμενα. Εἶμαι δημόσιος κήρυκας σὲ πλειστηριασμούς. Συνοδεύω τοὺς καταδίκους γνωστοποιώντας τὰ ἐγκλήματά τους²⁵. Μὲ λίγα λόγια εἶμαι ντελάλης. Μοῦ ταίριασε τόσο αὐτὴ ἡ δουλειὰ καὶ τόσο καλὰ τὴν ἔκανα πού σχεδὸν ὅλες οἱ παραγγελίες περνοῦσαν ἀπὸ τὰ χέρια μου. Τόσο, πού σ' δλόκληρη τὴν πόλὴ ἂν κάποιος θέλει νὰ πουλήσει κρασί ἢ κάτι ἄλλο, ἂν δὲν ἀναλάβει ὁ Λαζαρίγιο ντὲ Τόρμες τὴ δουλειά, ξέρεي πῶς δὲ θὰ κερδίσει τίποτα.

Ἐκεῖνο τὸν καιρὸ, βλέποντας τὴν καλὴ ζωὴ πού περνοῦσα καὶ τὴν ἄνεση πού εἶχα, παίρνοντας πληροφορίες γιὰ τὸ ἄτομό μου, ὁ Σεβασμιώτατος Ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Σάν Σαλβαδόρ, κύριός μου καὶ ὑπηρέτης καὶ φίλος τῆς Χάρης Σας, ἐπειδὴ διαλαλοῦσα τὰ κρασιὰ του, θέλησε νὰ μὲ παντρεύει μὲ μιὰ ὑπηρέτριά του. Βλέποντας πῶς κάτι τέτοιο δὲ θὰ μοῦ ἔφερνε παρὰ ὄφελος καὶ εὐνοια, συμφώνησα. Κι ἔτσι τὴν παντρεύτηκα καὶ μέχρι τώρα δὲν ἔχω μετανοιώσει. Γιατὶ καθὼς αὐτὴ ἦταν καλὴ κόρη καὶ προκομμένη στὴ δουλειά της, ἔχω ἀπὸ τὸν κύριό μου τὸν Ἀρχιεπίσκοπο κάθε εὐνοια καὶ κάθε βοήθεια. Δὲ λείπουν τὰ δῶρα ὅλο τὸ χρόνο, πότε στάρι, τὸ Πάσχα τὸ κρέας, πότε ἄρτους, καὶ τὰ ροῦχα του τὰ μεταχειρισμένα, πού τὰ παίρνω ἐγώ. Καὶ μᾶς νοίκιασε κι ἓνα σπιτάκι πλάι στὸ δικό του. Καὶ τὶς Κυριακὲς καὶ τὶς γιορτὲς σχεδὸν πάντα τρῶμε στὸ σπίτι του.

Οἱ κακὲς γλῶσσες πού ποτὲ δὲ λείπουν, δὲ μᾶς ἀφήνουν νὰ ζήσουμε λέγοντας τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο, ἐπειδὴ βλέπουν τὴ γυναῖκα μου νὰ πηγαίνει νὰ τοῦ φτιάχνει τὸ κρεβάτι καὶ νὰ τοῦ ἐτοιμάζει τὸ φαγητό. Μακάρι, ὁ Θεὸς νὰ τοὺς βοηθήσει νὰ μάθουν νὰ λένε τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ καθὼς ἡ γυναῖκα μου δὲν εἶναι ἀπὸ κεῖνες πού τῆς ἀρέσουν αὐτά, ὁ κύριός μου μοῦ ὑποσχέθηκε κάτι πού ἐλπίζω πῶς θὰ ἐκπληρώσει. Γιατὶ αὐτὸς μιὰ μέρα μοῦ μίλησε μπροστὰ της καὶ μοῦ εἶπε:

— Λάζαρε ντὲ Τόρμες, αὐτὸς πού δίνει σημασία σ' ὅσα λένε οἱ κακὲς γλῶσσες ποτὲ δὲν ὠφελεῖται. Τὰ λέω αὐτὰ γιατί δὲ θὰ ξαφνιαζόμουνα καθόλου, ἂν, πού βλέπουν τὴ γυναῖκα σου νὰ μπαινοβγαίνει στὸ σπίτι μου, ἄρχιζαν... Αὐτὴ μπαίνει τιμώντας καὶ σένα καὶ τὸν ἑαυτό της, γι' αὐτὸ σοῦ δίνω τὸ λόγο μου. Γιὰ τοῦτο, μὴν ἀκοῦς τί λένε, ἀλλὰ κοίτα τὴ δουλειά σου, δηλαδὴ τὸ συμφέρον σου.

— Κύριε, τοῦ εἶπα, ἐγὼ ἀποφάσισα ν' ἀκολουθήσω μιὰ ζωὴ καθὼς πρέπει. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς μερικοὶ φίλοι μου μοῦ ἔχουν μιλήσει σχετικὰ, κι ἀκόμη μοῦ εἶπαν πῶς πρὶν νὰ παντρευτεῖ μὲ μένα εἶχε μείνει ἔγκυος τρεῖς φορές, καὶ τὰ λέω αὐτὰ μπροστὰ της ἀπαντώντας σ' ὅσα μοῦ εἶπε ἡ Χάρη Σας. Τότε ἡ γυναῖκα μου ἄρχισε νὰ ὀρκίζεται μὲ τέτοιους ὀρκους πού εἶπα πῶς τὸ σπίτι θὰ βούλιαζε μαζί

24. «Κρατικὸ» θὰ λέγαμε σήμερα.

25. Τὴν ὥρα πού μαστίγωναν τοὺς καταδίκους στὸ δρόμο, ὁ ντελάλης ἐξηγοῦσε τὸ λόγο τῆς τιμωρίας τους, δηλαδὴ τί ἐγκλημα εἶχαν διαπράξει. Ἀκόμα ὁ ντελάλης συνώδευε καὶ τοὺς θανατοποινίτες.

μας. Κι ἔπειτα ἔβαλε τὰ κλάματα κι ὕστερα νὰ δίνει χίλιες κατάρες σὲ κεῖνον ποὺ τὴν πάντρεψε μὲ μένα. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μ' ἔκανε νὰ εὐχομαι νάχα πεθάνει πρὶν ξεστομίσω ἐκεῖνα τὰ λόγια. Ὅμως ἐγὼ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά καὶ ὁ κύριός μου ἀπὸ τὴν ἄλλη, τόσα τῆς εἶπαμε καὶ τὴν πείσαμε νὰ σταματήσει νὰ κλαίει, ἀφοῦ τῆς ὠρκίστηκα πρῶτα πὼς ποτὲ πιά στὴ ζωὴ μου δὲ θὰ τῆς ξαναμιλήσω γι' αὐτὸ τὸ πράγμα καὶ πὼς μὲ χαρὰ συμφωνοῦσα νὰ μπαινοβγαίνει στὸ σπίτι του μέρα - νύχτα, ἀφοῦ φυσικὰ εἶμουν τόσο βέβαιος γιὰ τὴν τιμιότητά της. Κι ἔτσι μείναμε κι οἱ τρεῖς εὐχαριστημένοι καὶ σύμφωνοι.

Μέχρι σήμερα ποτὲ κανεῖς δὲ μᾶς ἄκουσε γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα. Κι ἀκόμα ὅταν καταλαβαίνω πὼς κάποιος θέλει κάτι νὰ μοῦ πεῖ γι' αὐτήν, τὸν προφταίνω καὶ τοῦ λέω:

— Κοιτάχτε, ἂν εἴστε φίλος μου, δὲ θὰ μοῦ πῆτε τίποτα νὰ μὲ λυπήσετε, γιατί δὲν πιστεῖω πὼς εἶναι φίλος μου ὅποιος μὲ στενοχωρεῖ. Κυρίως ὅταν θέλει νὰ μὲ βάλει νὰ μαλώσω μὲ τὴ γυναῖκα μου ποὺ εἶναι τὸ μόνο πράγμα στὸν κόσμον ποὺ ἐγὼ ἀγαπῶ καὶ λατρεύω πιὸ πολὺ κι ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου. Καὶ μοῦ στέλνει ὁ Θεὸς μ' αὐτὴν χίλιες εὐλογίες κι ἀκόμη περισσότερες ἀπ' ὅσες ἀξίζω. Γιατὶ ἐγὼ ὀρκίζομαι στὴν Ἀγία Μετάληψη πὼς εἶναι ἡ πιὸ τίμια γυναῖκα ἀπ' ὅσες ζοῦν μέσα ἀπ' τὶς πύλες τοῦ Τολέδο, κι ὅποιος μοῦ πεῖ τὸ ἀντίθετο ἐγὼ θὰ σκοτωθῶ μαζί του.

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο δὲν μοῦ λένε τίποτα, κι' ἐγὼ ἔχω εἰρήνη στὸ σπίτι μου.

Αὐτὸ ἔγινε τὸν ἴδιο χρόνον ποὺ ὁ νικηφόρος Αὐτοκράτοράς μας σ' αὐτὴ τὴν ξακουστὴ πόλιν τοῦ Τολέδο μπῆκε, κι ἔκανε σ' αὐτὴν τὴν αὐλή του κι ἔγιναν χαρὲς μεγάλες καὶ γιορτὲς καθὼς ἡ Χάρη Σας θάχει ἀκούσει. Λοιπὸν ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ ἐγὼ εὐημεροῦσα καὶ βρισκόμουν στὴν κορυφὴ τῆς εὐτυχίας.

* * *

MANNA, Σ' ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ

Μάννα, λέξη γλυκύτατη,
πόσα δὲν λές στὴν ψυχὴ μου.
Λαχτάρα καὶ στοργή, καημὸ καὶ περηφάνεια
γιὰ τὸ παιδί σου εἶναι ὅλη σου ἡ ζωὴ.
"Ὁ!, δὲν ξέρει κανένας μὲ τί νὰ σ' ανταλλάξει.
Μάννα μου, πὼς θάθελα νὰ ἐρχόσουν
ξανά σὲ τοῦτον τὸν μάταιον κόσμον
κι' ἐγὼ νὰ κάτσω πλάϊ στὸν ἀργαλειό σου
γιὰ νὰ φιλήσω ἀχόρταγα
τ' ἀροζιασμένα ἀπ' τὴν δουλειὰ χέρια σου,
νὰ τὰ ἀσπαστῶ σὰν κόνισμα παλιὸ
καὶ σὺ νὰ μοῦ δίνεις τὴν εὐχὴ σου
τὴν ὥρα ποὺ ξεκινοῦσα γιὰ τὸ πικρὸ μας ψωμί,
μπροστὰ στίς τόσες μπόρες καὶ τρικυμισμένες μέρες
στὸν ἀνηφορικὸ μου δρόμο.
Νὰ ἔβλεπα τὰ ἀστραφτερό σου μάτι
γιομάτο στοργὴ καὶ ἀγάπη καὶ νὰ πλημμύριζεν ἡ καρδιά μου
ἀπὸ χαρὰ καὶ συγκίνηση.
Σ' εὐχαριστῶ, μάννα μου,
γιὰ τὴν ἀπέραντη στοργὴ καὶ ἀφοσίωση
κι' ἄς μὴν μοῦ τὴν φώναξες ποτέ σου.
Σ' εὐχαριστῶ, ποὺ μὲ τὴν διαγωγὴ σου
μ' ἔμαθες νὰ ζῶ καὶ νὰ σταθῶ ὀρθίος.

Πόσα... , μά πόσα ἔλεγε αὐτὴ ἡ σιωπὴ σου
 γιὰ τὴν ὀρφάνεια μου καὶ γιὰ τὸν πατέρα
 ποὺ δὲν πρόλαβα νὰ ἰδῶ .
 Μάννα, ἦταν τῆς μοίρας σου γραφτὸ
 νὰ ὑποφέρεις ἀκόμα στὰ στερνά σου γιὰ μένα.
 Σὲ βλέπω πάντα νὰ κατεβαίνεις
 τὶς σκοτεινὲς σκάλες τῆς φυλακῆς
 καὶ τότε καὶ τώρα ποὺ εἶσαι νεκρὴ
 νὰ μοῦ δίνεις τὸ χέρι σου.
 Πόσο θᾶθελα, μάννα μου,
 γιὰ μιὰ φορὰν ἀκόμα νὰ σ' ἔβλεπα
 ἀνασκουμπωμένη στὸν ἀργαλειό σου
 μὲ τὰ ὀμορφα κεντίδια ποὺ ὕφαινες
 καὶ νὰ μοῦ λὲς τὰ προφητικὰ ἐκεῖνα λόγια σου
 γιὰ τὸν δρόμο τῆς ἀνθρωπιάς
 ποὺ μοῦδωσες γιὰ νὰ φτάσω στὸν Γολγοθᾶ.
 Σ' εὐχαριστῶ, μάννα μου,
 καὶ ζητῶ νὰ μὲ συγχωρέσεις ἂν σ' ἐπὶκρανα
 στὸ διάβα τῆς ζωῆς μου
 μὲ τὶς ἀπανωτὲς φουρτουνιασμένες μπόρες
 ποὺ ἡ μοῖρα ἐφύλαξε γιὰ μένα
 καὶ ἀπ' τὸν καημό σου αὐτὸν
 ἔκλεισες τὰ ἤρεμα τὰ μάτια σου γιὰ πάντα.
 Μάννα μου ποὺ βρίσκεσαι πλάϊ στὶς οὐράνιες ἀγγελικὲς μορφές
 πόσο θὰ ἤθελα νὰ ἔρθω τώρα κοντά σου
 ὅταν θὰ φτάσει ἡ στερνὴ μου ὥρα
 νὰ κλείσει γιὰ πάντα καὶ τὰ δικά μου μάτια.
 Ἐσὺ, μάννα μου, δὲν πέθανες ποτέ.
 Γιὰ μένα, ζεῖς μέσα μου
 ἀπείραχτη μορφή ἀρχαίας τραγωδίας.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΚΡΗΣ (ΣΑΜΑΡΙΝΙΩΤΗΣ)

ΔΙΩΞΑΜΕ ΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ

Διώξαμε ἀπ' τὴ ζωὴ μας τὴν ποίηση
 καὶ σιγὰ - σιγὰ χωρὶς νὰ τὸ νοιώσουμε
 βάλαμε στὴ θέση τῆς μιᾶς μηχανῆς μὲ
 πολλὰ πλήκτρα.
 Μὰ ἡ μηχανὴ μετράει ἀδυσώπητα τὶς
 ὥρες μας, τὶς μέρες καὶ τὰ χρόνια,
 καὶ τὸ χειρότερο εἶναι πῶς μετράει
 μαζί τὰ ὄνειρα καὶ τὶς ἐλπίδες μας,
 τὴν ἴδια μας τὴν ὑπαρξή.
 Δὲν θέλω τὰ ὄνειρά μου νὰ γίνουν
 διάτρητη ταινία,
 δὲν θέλω οἱ ἐλπίδες μου νὰ θγαίνουν
 σὲ καρμπόν...

ΤΑΣΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΙ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΕΣ

ALLIS PROELIA ET VULNERA Σε άλλους μάχες και πληγές
ALLIS BALNEA POPINAEQUE: Σε άλλους λουτρά και συμπόσια.

Στην περιοχή των Γραμμάτων έχουμε εκείνους που γράφουν ποίηση, μυθιστόρημα, δοκίμιο, θέατρο, κριτική κτλ. και εκείνους που μεταφράζουν, από ξένες γλώσσες στη δική μας, ξένη παραγωγή λογοτεχνική, που καλύπτεται από τους ίδιους τίτλους.

Οί πρώτοι αυτοκαλούνται, έδω σέ μᾶς τουλάχιστο, δημιουργοί.

Οί άλλοι είναι οί μεταφραστές.

Και οί δυο παρατάξεις προσφέρουν στο κοινωνικό σῶμα πνευματική τροφή.

Ο συγγραφέας τώρα αὐτῆς τῆς μικρῆς μελέτης ἀνήκει εἰς εἶδος μεικτόν. Εἶναι μεταφραστής, ἀφοῦ δίνει στή γλῶσσα μας ξένη ἐκλεκτή ποίηση. Εἶναι ὅμως κατ' ἀνάγκην καί δημιουργός, ἀφοῦ ἐπὶ πενήντα ὁλόκληρα χρόνια γράφει κριτική καί δοκίμιο. Γι' αὐτό εἶναι ἴσως πιό κατάλληλος ἀπὸ ἄλλους γιά νά παρεμβληθῇ ἀνάμεσα σέ δυο παρατάξεις, πού βρίσκονται σ' ἓνα σιωπηλό, ἀλλά συνεχῆ καί πεισματάρικο ἐμφύλιο πόλεμο, ἕναν πόλεμο ὅπου δέν χύνεται αἷμα, χύνεται ὅμως ἀρκετὴ χολή.

Λένε ὅτι οἱ καλοὶ λογαριασμοὶ κάνουν τοὺς καλοὺς φίλους. Αὐτό ὅμως δέν συμβαίνει πάντα, ἰδιαίτερα στοὺς χώρους τῆς λογοτεχνίας, ὅπου ὁ καθένας, γράφοντας, διακυβεύει, σπάνια, ὑλικά συμφέροντα, πάντα ὅμως, τὴν πίστη πού ἔχει στή δική του ἀξία. Καί εἶναι γνωστό ὅτι γιά τὸν κάθε ἄνθρωπο, ἂν ὑπάρχουν χίλιες γνώμες, ἡ λιγώτερο σίγουρη εἶναι φυσικά ἐκείνη πού κρατᾷ ὁ ἴδιος γιά τὸν ἑαυτό του μέσα στὰ βάθη τῆς ψυχῆς του. Βέβαια τὸ ὑψηλότερο βραβεῖο γιά τὸν ἄνθρωπο εἶναι ἡ συνείδηση ὅτι κάνει σ' αὐτὸν τὸν κόσμο τὸ καθήκον του. Ἡ συνείδηση αὐτὴ τοῦ προσφέρει ἐκείνη τὴν σταθερὴ εὐφορία ψυχῆς, πού εἶναι ἡ πλουσιώτερη ἀμοιβὴ μιᾶς ζωῆς. Συμβοίνει ὅμως συχνά, μέσα στὸν χώρο τῶν Γραμμάτων, ἡ συνείδηση αὐτὴ νά νοθεύεται ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ αὐτάρκεια τοῦ συγγραφέα καί ἀπὸ τὴν τρυφερότητα πού καλλιεργεῖ στὰ βάθη τῆς καρδιάς του γιά τὸ ἔργο του τὸ πνευματικό, μιὰ τρυφερότητα πού θυμίζει τὴν πατρικὴ στοργή.

Αὐτό εἶναι φυσικό, εἶναι ὅμως καί ἐπικίνδuno. Γιατὶ ὅπως εἶναι συχνά ἐπικίνδυνη γιά τὸ παιδί ἡ ὑπερβολικὴ ἐκτίμηση τῶν ἱκανοτήτων του ἀπὸ τοὺς δικούς του γονιοὺς, ἔτσι καί γιά τοὺς συγγραφεῖς ἡ αὐτοκριτική, ὅταν ἔχει σὰν βάθρο τὸν ἐγωισμό, φτάνει συχνά σέ ὑπερβολές τέτοιες, ὥστε καταλήγει σέ ἀνοησίες ὁλκῆς ἢ στὰ ὅρια τοῦ γελίου.

Αὐτοὺς ὅμως τοὺς κινδύνους, πού ἀναφέραμε παραπάνω, τοὺς διατρέχουν μόνον οἱ Δημιουργοί. Οἱ Μεταφραστὲς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν εὐθύνη γιά τὴν ἐκλογή τοῦ ἔργου πού μεταφράζουν, ἄλλες εὐθύνες βαρεῖες δέν ἔχουν. Δοκιμάζεται ὅμως καί ἡ εὐσυνειδησία τους ἀπὸ τὴν ἐπιμέλεια πού ἀφιερώνουν στο μεταφραστικὸ τους ἔργο. Καί πρέπει νά ὁμολογηθῇ ὅτι σέ πολλές περιπτώσεις ἀντὶ εὐσυνειδησίας, σκοντάφτουμε στὴν ἀσυνειδησία τὴν πιό ὀμῆ, ἰδιαίτερα ὅταν ἡ μεταφραστὴς δέν ξέρει οὔτε τὴ γλῶσσα πού ἀπ' αὐτὴν μεταφράζει οὔτε τὴ γλῶσσα τῆς δικῆς του.

Λέν δοκιμάζεται ὅμως μόνον ἡ εὐσυνειδησία τοῦ Μεταφραστῆ. Αὐτὸς δέν μεταφέρει σέ ἄλλη γλῶσσα, τὸ πιό συχνά στὴν δική του μόνον, κείμενα ἐπιστημονικά, πού

γι' αὐτὰ ἀρκεῖ νὰ ξέρη καλὰ τὶς δυὸ γλῶσσες καὶ νὰ ἔχη φυσικὰ καὶ τὸν κοινὸν νοῦν. Μεταφέρει τὸ πιὸ συχνὰ ἀπὸ μιὰ γλῶσσα σὲ ἄλλη κείμενα λογοτεχνικά, πού τὴν ἐσωτερικὴ τους ἀξία τὴν δίνει τὸ καλλιτεχνικὸ αἰσθητήριον τοῦ συγγραφέα, καὶ ἐὰν δὲν εἶναι ὁ ἴδιος καλλιτεχνικὴ φύσις, ἂν δὲν μπορεῖ δηλαδὴ νὰ νοιώσῃ τὸν συγγραφέα καὶ σὰν ποιητὴ, θὰ ἀποτύχῃ στὴ δουλειά του, γιατί ἀνάλαβε νὰ κάμῃ κάτι πού δὲν μπορεῖ νὰ κάμῃ. Μεταξὺ συγγραφέα καὶ μεταφραστῆ χρειάζεται μιὰ συγγένεια ἐκλεκτική. Γιὰ νὰ πετύχῃ ἡ μετάφρασις, δὲν ἀρκοῦν ὁ κόπος καὶ ἡ βαθειὰ γνώσις τῆς γλώσσας. Ὁ Δαμιράλης, καθαρολόγος, ἀπόδωκε στὴ γλῶσσα μας — γιὰ τὸν Δαμιράλη ἦταν ἡ καθαρεύουσα — μὲ μεγάλους κόπους τὸ θέατρο τοῦ Σαίκσπηρ. Αὐτοὶ οἱ κόποι πῆγαν χαμένοι πέρα γιὰ πέρα, γιατί ὁ μεταφραστὴς μῆκε σ' ἓνα χώρο μὲ τόσο πυκνὲς ποιητικὲς ἀνάβρες, μὲ τέτοια γνήσια ρωμαντικὴ ὁρμή, ὥστε ἡ κλασικὴ τοῦ φύσις, ἀνίσταται νὰ κινηθῇ μέσα σ' ἐκεῖνο τὸ κλίμα τὸ ποιητικόν, πού ἔσφυζε ἀπὸ ὁρμὲς καὶ πάθη τῆς καρδιάς, ἔδωσε μετάφρασις νεκρή. Ὁ μεγάλος Βολταῖρος, μυαλὸ εὐέλικτο καὶ δημιουργικόν, φύσις ὅμως ξένη πρὸς κάθε συγκίνησις, μίλησε μὲ περιφρόνησις γιὰ τὸν Δάντη, πού ὕστερα ἀπὸ ἑφτακόσια χρόνια τυπώνεται ἀκόμη καὶ σχολιάζεται σὲ ὁλόκληρον τὸν κόσμον. «Ἡ φήμη τοῦ Δάντη, εἶπε, θὰ αὐξάνει πάντα· τὸν διαβάζουν τόσο λίγο!» Ποῦ νὰ ἤξερε, ὅτι ὕστερα ἀπὸ διακόσια χρόνια, αὐτὸν δὲν τὸν διαβάζουν καθόλου, τὸν Δάντη ὅμως τὸν διαβάζουν, τὸν σχολιάζουν καὶ τὸν μεταφράζουν μὲ τὴν ἴδια ἐπιμονή, γιατί ἔχει κάτι τὸ αἰώνιον ἢ φωνὴ του.

Πολλοὶ δικοὶ μας καθαρευουσιάνοι, συχνὰ τίμιοι καὶ σοφοὶ ἄνθρωποι, μὲ παγωμένη ὅμως τὴ ροὴ τοῦ αἰσθήματος, ἐξ αἰτίας τῆς φάρσας πού τοὺς ἀνάγκαζε νὰ παίζουν ὁ παρὰ φύσιν γλωσσικός τους ἀγώνας, σπάνια μποροῦσαν νὰ ἀποδώσουν στὴ γλῶσσα μας, ἀνεκτά, κείμενα μὲ κάποια λυρικὴ ὑγρότητα. Ὅταν ὅμως δὲν εἶχαν νὰ κάνουν μὲ αὐτὴν τὴν ἀπαιτητικὴν ὄντοτητα, ἔκαναν, οἱ διακεκριμένοι βέβαια, λαμπρὲς μεταφράσεις, ὅπως ἡ ὠραιότατη ἀπὸ τὸν Ροῦδη τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀγγλίας τοῦ Μακὼνλεϋ.

Γιὰ νὰ συνοψίσουμε: Καὶ τὸ δημιουργικόν — καθὼς τὸ τιτλοφοροῦν — ἔργο, καὶ τὸ μεταφραστικόν, ἀπαιτοῦν προσόντα συγγενῆ καὶ σημαντικά. Τὸ ἐὰν λείπουν ἢ τὸ ἐὰν ὑπάρχουν τὰ προσόντα αὐτὰ θὰ φανῇ, ὅχι ἀπὸ τὶς σκόπιμες φανφάρες καὶ τὶς φιλοφρονήσεις, φυσικὰ τῶν φίλων, οὔτε ἀπὸ τὴν ὑστερικὴ καὶ εὐφραδὴ περιαντολογία, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν χρόνον πού θὰ ἀπαιτηθῇ γιὰ νὰ φτάσῃ τὸ ἔργο ἀπὸ τὸ λίκνον του,

ὥς τὴν τελευταία του κατοικία, πού θὰ γίνῃ δηλαδὴ εἴτε μιὰ ὄντοτητα γεμάτη πνευματικὸν χυμὸν στὰ σπίτια τῶν γενεῶν πού περνοῦν, εἴτε χαρτὶ περιτυλίγματος ἢ μονάδα ἀνέγγιχτη στὰ ράφια τοῦ χρονοντοῦλαπου, ἐντευκτήριον τῆς σκόνης καὶ τῶν σκώρων. Καὶ δυστυχῶς, γιὰ τὴν μεγάλη μάζα τῶν δημιουργημάτων τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιάς, αὐτὸς ὁ χρόνος εἶναι πολὺ πενιχρός. Καὶ πρέπει νὰ θαυμάσῃ κανεὶς τὴν ἀντοχὴ πολλῶν δημιουργῶν καὶ μεταφραστῶν, πού γράφουν καὶ μεταφράζουν συνεχῶς καὶ δὲν διαβάζονται σχεδὸν ποτέ.

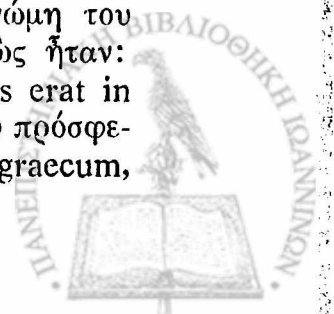
Ἔως ἐδῶ ἡ διαμάχη στέκει ἐπ' ἴσοις ὅροις, καὶ θὰ ἔμενε μιὰ διαμάχη ἀκίνδυνη, ἓνας ἀλογχὸς πόλεμος, ἐὰν δὲν εἶχε καὶ συνέπειες πολὺ σοβαρὲς σὲ κάποιον τομέα τῆς ζωῆς, πού εἶναι δυστυχῶς ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους: τὸν οἰκονομικόν. Γιατί οἱ δημιουργοὶ δημιουργοῦν γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν μιὰ ἐσωτερικὴ πορρόρησις στὸ νὰ ἐκφραστοῦν, ἄσχετα ἂν αὐτὴ ἡ ἐκφρασις μιᾶς προσωπικότητος μπορεῖ ἢ ὅχι νὰ συγκινήσῃ ἄλλους ἀνθρώπους μέσα σὲ κάποια ἱστορικὴ στιγμή ἢ μέσα στὴ ροὴ τοῦ χρόνου. «Τὰ πάθη τῆς ψυχῆς καὶ οἱ πόνοι τῆς καρδιάς, λέει ὁ Ἐγγελος, τότε μόνον μποροῦν νὰ γίνουν ἀντικείμενα τῆς ποιητικῆς σκέψεως, ὅταν ἔχουν κάτι τὸ γενικόν, τὸ στερόν, τὸ αἰώνιον». Τέτοιο πρῶγμα δὲν μποροῦμε βέβαια νὰ περιμένουμε ἀπὸ τὰ πλήθη τῶν δημιουργῶν, πού κατακλύζουν τὴν ἀγορὰ, ζητώντας τὴν κοινὴ ἀναγνώρισις, ὕστερα ἀπὸ λίγες στιγμὲς ψυχικῆς περισυλλογῆς ἢ ἀπὸ περαστικὰ καρδιχτύπια. Αὐτὴ ἡ κοινὴ ἀναγνώρισις, τὸ μέγα ἔπαθλο, σπάνια παρέχεται, χωρὶς αὐτὸ νὰ ἔμπο-

δίξει νέες μάζες ανθρώπων, από τὸν εὐαίσθητο καὶ στοχαστικὸ καὶ πλούσιο ψυχικὰ λογοτέχνη, ἕως τὸν παρακροῖοντα στιχουργό, πεισματικὰ νὰ τὴν ζητοῦν. Αὐτὴ εἶναι γι' αὐτοὺς ἡ ἀπόλυτη ψυχικὴ ἱκανοποίηση, ὁ κλάδος τῆς ἀγριελῆας τῶν ἀρχαίων Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων. Πόσο λίγοι ὅμως πετυχαίνουν, δυστυχῶς, αὐτὴ τὴν ἀναγνώριση μέσα σὲ ὅλα τὰ γεωγραφικὰ μήκη! Καὶ γράφουν σὲ ὅλες τὶς γλῶσσες τοῦ κόσμου.

Ἔτσι, καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς λαοὺς ποὺ καλύπτουν μικρὴ ἐπιφάνεια στὸν πλανήτη, μάλιστα ὅταν ἡ κρατικὴ παιδεία τοὺς ἐφρόντιζε μὲ ἐπιμονὴ νὰ μὴ μαθαίνουν καμιὰ ξένη γλῶσσα τὰ παιδιὰ στὴ μέση ἐκπαίδευση, εἶναι σπάνιες οἱ ἄμεσες ἐπαφές μὲ τὰ παγκόσμια πνευματικὰ καὶ λογοτεχνικὰ ρεύματα, ποὺ τείνουν νὰ ἐκφράσουν σήμερα ὁλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ αὐτὴν τὴν πολὺ ἐπικίνδυνη ἔλλειψη ἐπαφῆς τὴνθεραπεύει τώρα ὁ μόχθος τῶν μεταφραστῶν, καὶ τὴν ἐθεράπευσε σὲ παλαιότερα χρόνια πολὺ ἐντατικώτερα. Σήμερα οἱ ξένες γλῶσσες ἀρχίζουν νὰ κερδίζουν σὲ ἐπιφάνεια σὲ ὅλα τὰ κλίματα τῆς γῆς. Πρόκειται ὅμως πάντα γιὰ τὶς γλῶσσες λαῶν ποὺ ἡ ὕλική τους ὑπεροχὴ τοὺς τοποθετεῖ σὲ βάθρα εἰδῶλων. Ἡ ἀγγλικὴ γλῶσσα, ποὺ ἔχει σήμερα ἀπλωθῇ σ' ὁλόκληρο τὸν κόσμο, ἔγινε παγκόσμια γλῶσσα, ὄχι ἐπειδὴ εἶναι γλῶσσα τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ ἐπειδὴ εἶναι τώρα γλῶσσα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, τῆς χώρας δηλαδὴ ποὺ ἀναπαύεται στὴν πιὸ πηχτὴ μάζα δολλαρίων ποὺ γνωρίζει ἡ σημερινὴ ἀνθρωπότητα, καὶ συνεπῶς στὴν πιὸ δυναμικὴ τεχνολογία. Μὰ ὅσο καὶ νὰ γίνεται slogan τῆς ἐποχῆς μας ἡ γλωσσομάθεια, ὁ μεταφραστὴς μένει ἀναντικατάστατος, γιὰτὶ μὲ τὸ νὰ μάθῃ κανεὶς σὲ ἀνεκτὸ ἐπίπεδο μία, δύο, ἔστω καὶ τρεῖς γλῶσσες — πράγμα πολὺ σπάνιο — θὰ μπορεῖ βέβαια, καὶ ὑπὸ ὠρισμένες πάντα συνθήκες, νὰ ἔλθῃ σὲ κάποια ἐπαφὴ μὲ τὴν ξένη πνευματικὴ κίνηση, ποὺ ἀποκλάδι τῆς εἶναι — εἴτε μᾶς ἀρέσει τίτε ὄχι — ἡ ντόπια. Τί θὰ γίνῃ ὅμως ὁ κοσμάκης ποὺ δὲν εὐτύχησε νὰ μάθῃ παρὰ μιὰ μονάχα γλῶσσα, καὶ αὐτὴν πολὺ πενιχρά, τὴν δική του;

Ἡ μεγάλη τετράδα τῶν Ρώσων κριτικῶν τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνα, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Μπελίνσκι καὶ τὸν Χέρτσεν, κατὰ τὴν δίκαιη ἀξιολόγηση τῆς κάπως νεόζηνης, ἂν καὶ ἐξαίρετης, λογοτεχνικῆς παραγωγῆς τῆς ἐποχῆς τους, ἀναφέρεται συνεχῶς στὸν θαυμάσιο μεταφραστικὸ ἄθλο, ποὺ εἶχε ἐπιτελεσθῇ ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Μεγάλου Πέτρου, ἐπὶ ἑκατὸν πενήντα περίπου χρόνια: αὐτὸν τὸν ἄθλο, ποὺ στάθηκε ἡ στέρεη ἀφετηρία τῆς μεγάλης ρωσικῆς λογοτεχνίας, μπάζοντάς τὴν στὸν εὐρωπαϊκὸ πνευματικὸ χώρο.

Καὶ σήμερα ἀκόμη ἔγινε ἀνάγκη πιεστικὴ ἢ ἐκμάθηση τῶν ξένων γλωσσῶν, γιὰτὶ οἱ πολιτικὲς καὶ οἰκονομικὲς ἀλληλοδιειδύσεις, καὶ οἱ κοινωνικὲς θεωρίες ροκανίζουν συστηματικὰ τὶς θεωρητικὲς συνοριακὲς γραμμές, ποὺ χωρίζουν τοὺς λαοὺς, καὶ ἐπιτρέπουν εἰσβολές ποὺ δὲν φαίνονται βέβαια, ποὺ μπορεῖ ὅμως νὰ παίξουν καταλυτικὸ ρόλο στὴ μοῖρα τους. Σήμερα πρὸ παντὸς ὁ μεταφραστὴς εἶναι ἀναγκαῖος γιὰτὶ ἡ πνευματικὴ σημασία ἐνὸς λαοῦ δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην συνάρτηση τοῦ ὄγκου τῆς ἐπιρροῆς ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει ἡ ὕλική του δύναμη καὶ μπορεῖ νὰ μὴ θεωρεῖται ἔξυπνη οἰκονομικὴ πράξη ἢ ἐκμάθησή τῆς γλώσσας του. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι ὀρθό. Πρέπει νὰ θεωροῦμε κεφάλαιο πολῦτιμο ὅ,τι κινεῖ, ἢ γονιμοποιεῖ τὴν σκέψη, ὅ,τι συντελεῖ στὴν πολιτιστικὴ ἄνωση. Τὸν Μέσον Αἰῶνα, ὅταν ὁ μεταφραστὴς συναντοῦσε λέξεις ἑλληνικὲς στὰ λατινικὰ κείμενα, ἐσημείωνε στὸ περιθώριο: *Graeca sunt; non leguntur*. (Εἶναι ἑλληνικά· δὲν διαβάζονται). Καὶ κάποιο στέλεχος σημαντικὸ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐχλεύαζε αὐτοὺς ποὺ στὴν ἐποχὴ τοῦ πύσκιζαν νὰ μποῦν στὰ μυστικὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Αὐτοὶ ἔκαναν κατὰ τὴν γνώμη του μιὰ ἀντιοικονομικὴ πράξη· γι' αὐτό, γιὰ τὸν καθένα ἀπὸ αὐτοὺς λέει πὼς ἦταν: *obtusior plumbo vel lapide*, μυαλὸ μολυβένιο ἢ πέτρινο, καὶ πὼς *omnibus erat in risum*, πὼς ἦταν πρόσωπο καταγέλαστο. Ὅταν ὅμως ἡ πτώση τοῦ Βυζαντίου πρόσφερε τὸν ἑλληνικὸ θησαυρὸ στὴν Ἀναγέννηση καὶ κυρίεψε τὴ Δύση τὸ *delirium graecum*,

ἡ ἑλληνικὴ μανία, τότε κατάλαβαν πόση πολιτιστικὴ γονιμότητα ἔκρυσαν ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνικὴ καὶ ὅ,τι αὐτὴ ἡ γλῶσσα εἶχε γιὰ πάντα ἐκφράσει.

Ἡ ἐποχὴ μας δείχνει διαθέσεις ἐχθρικές γιὰ τὶς δύο κλασικὲς γλῶσσες. Καὶ ἂν ἔλειπε ἡ ντροπὴ, καὶ κάποιο ἀτροφικὸ συναίσθημα εὐθύνης, θὰ τὶς ἔσθηναν τελείως ἀπὸ τὰ σχολικὰ προγράμματα, ὅχι μόνον ἐδῶ, μὰ καὶ σὲ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης πού κάποιας λογῆς πνευματικὴ ὑποτέλεια τοὺς δένει μὲ τὴν ἐποχὴ τὴν μοναδικὴ τῆς Ἀναγέννησης. Σὲ λίγο, πολὺ πιθανόν, ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ καὶ Λατινικὰ δὲν θὰ διδάσκονται πιά στὰ σχολεῖα καὶ ἐὰν διδάσκονται δὲν θὰ μαθαίνονται, ἀφοῦ βοὴ διάχυτὴ τὰ ἀνακηρύσσει περὶττά. Τί θὰ γίνῃ ὅμως μὲ τὴν κληρονομιά τους; Τί θὰ γίνῃ ὅμως μὲ τὸ Ἔπος τους καὶ τὸ Θέατρό τους, τί θὰ γίνῃ μὲ τὴν Ἱστορία καὶ τὴ Φιλοσοφία καὶ τὴν Ἐπιστήμη τους, τί θὰ γίνῃ μὲ ὅλα αὐτὰ πού εἶναι ἡ ρίζα τοῦ Πολιτισμοῦ μας καὶ τῆς Κουλτούρας μας; Τώρα θὰ ἐπωμιστῇ ὁ μεταφραστὴς ἀκόμη βαρύτερες εὐθύνες, ἀφοῦ θὰ ἐλαττωθῇ στὸ ἐλάχιστο ὁ ἀριθμὸς ἐκείνων πού θὰ μποροῦν νὰ ἔρχονται σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὰ ἀρχαῖα κείμενα.

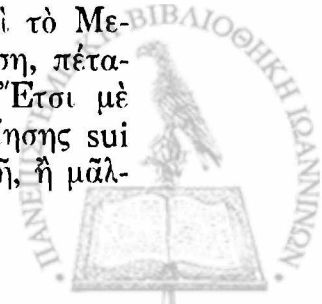
Ἐπίσης μὲ τὴν παντοκρατορία πού σιγὰ - σιγὰ κερδίζουν δύο ἢ τρεῖς γλῶσσες μέσα στὸν γήινό μας χῶρο, γίνεται μὲ τὸν καιρὸ ἀπροσπέλαστη, στὸ μεγάλο πλῆθος τῶν ἀναγνωστῶν τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς τοῦ κόσμου, ἡ δημιουργία ἡ σχετικὴ λαῶν, πού εἶναι πολὺ πεσμένες οἱ μετοχές τῆς γλώσσας τους. Γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνες ἀνθίσε εἰδικὰ ἓνα εἶδος μετάφρασης ἀπὸ δεύτερο χέρι, ἰδιαίτερα ἡ μετάφραση μέσῳ τῆς Γαλλικῆς, πολλῶν ἀριστουργημάτων τῆς ρωσικῆς λογοτεχνίας. Ἀλλὰ γιὰ τέτοια δουλειά, δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ σοβαρὰ λόγος. «Guarda e passa», λέει ὁ Δάντης. Ἄν καὶ στὴν ἐποχὴ τῆς ἔπαιξε καὶ αὐτὴ τὸ ρόλο της. Χωρὶς αὐτοὺς τοὺς μεταφραστὲς ἀπὸ δεύτερο χέρι, πῶς θὰ ἔρχονταν ὁ Ἕλληνας ἀναγνώστης σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ξένους πνευματικοὺς χώρους, ὅπου μιὰ κίνηση διαλεκτικὴ, ἀκατάλυτη στὸν τομέα τοῦ πνεύματος, ὕφαινε τὴν αἰώνια ἀλλαγὴ, πού εἶναι βασικὸ κίνητρο τῆς ἱστορίας;

Τώρα αὐτοὶ οἱ ἐνδιάμεσοι μεταφραστὲς γίνονται πῶ σπάνιοι. Καὶ μὲ τὸ σχεδὸν μονώλιο πού ἔχουν ἀποκτήσει οἱ πολὺ ἰσχυροὶ τῆς γῆς στὸν ἀγῶνα γιὰ ἐπιστημονικὴ πρόοδο, ἀγῶνα πού τὰ κέρδη του ἐκφράζονται σὲ γλῶσσες τοὺς πρῶτα - πρῶτα, καὶ στὴ γλῶσσα τους διαβάζονται ἀπὸ τοὺς ἐπιστημονικοὺς οὐραγούς, — ἀφοῦ αὐτοὶ προσφέρουν τὰ χιονοπέδιλα γιὰ τὶς πνευματικὲς χιονοδρομίες — πρέπει νὰ αἰσθανόμαστε εὐγνωμοσύνη γιὰ κείνους πού μᾶς προσφέρουν σπουδαῖα λογοτεχνικὰ ἢ ἱστορικὰ κείμενα ἀπὸ γλῶσσες πού εἴτε γνωρίζουν κάποια παγκόσμια κάμψη, εἴτε εἶναι γλῶσσες λαῶν πού δὲν πολυκαλλιεργοῦνται στὸν τόπο μας γιὰ λόγους κοσμοθεωρητικούς. Πῶς οἱ ἀναγνώστες τοῦ Περιοδικοῦ μας θὰ ἔρχονταν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ ἔργο, δὲν θέλω νὰ πῶ τοῦ Τσέχωφ, πού ἡ ἀσύγκριτη ἀνθρωπιά του τὸν ἔκαμε εἰδωλό τοῦ ἀναγνώστη σ' ὅλη τὴ γῆ, μὲ τοῦ ἄγνωστου ὥς τώρα σὲ μᾶς Λέομοντοφ, χωρὶς τὸν κόπο τοῦ μεταφραστῆ (κυρίως Ροζίδου); Πῶς θὰ εἶχαμε μεταφρασμένα ἀπὸ τὰ ἰσπανικὰ ἀπὸ τὴν Κα Ράπτη δύο βασικὰ γιὰ τὴν νεώτερη ἱστορία μας κείμενα τό: Ἐκστρατεία τῶν Καταλανῶν καὶ τῶν Ἀραγωνέζων ἐναντίαν τῶν Τούρκων καὶ τῶν Γραικῶν, καὶ τὴν θαυμάσια ἀφήγηση τῆς νευμαχίας τῆς Ναυπάκτου ἀπὸ τὸν Καγιετάνο Ροσέλ; Πόσοι ἀπὸ κείνους πού δὲν ξέρουν ἀγγλικά θὰ εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ διαβάσουν τὴν θαυμάσια ἐργασία τοῦ Nicol: Τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου, χωρὶς τὴν μετάφραση τοῦ Λεύκα; Ἐνα ἔργο πού φωτίζει πολλὰς μεριὰς τὴν τόσο στρυφνὴ καὶ πολυδαίδαλη ἱστορία τοῦ γένους μας, στὴν περίοδο πού ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης ἀπὸ τοὺς Φράγκους τὸ 1204, ἕως τὴν ἀνακατάκτησή της, τὸ 1261, ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Η' τὸν Παλαιολόγο. Καὶ ἀναφέρομαι εἰδικὰ σὲ ἱστορικὰ ἔργα παρὰ τὸ ὅτι εἶναι πλούσια σὲ λογοτεχνικὸ μεταφραστικὸ ἔργο ἢ προσφορά τοῦ Περιοδικοῦ μας, γιὰτὶ ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία τῶν Μέσων Χρόνων καὶ τῆς πρώτης Ἀναγέννησης συνεχῶς γράφεται καὶ ποτὲ δὲν τε-

λειώνει, αφού δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐξαντληθῇ οἱ πηγές της ἀπὸ τὴν ιστοριοδιφικὴ ἔρευνα. Καὶ αὐτὸ δίνει λαβὴ στὸ νὰ δένεται καμμιὰ φορὰ ἡ ιστορικὴ ὕλη μὲ προϊόντα τῆς καλοπροαίρετης, βέβαια, ὅχι ὅμως πάντα ἐντὸς τῶν πραγμάτων φαντασίας τοῦ μελετητῆ, καὶ νὰ παίρνει, ὅπως οἱ πολύποδες ποὺ ἀναφέρει ὁ Ρίχτερ, τὸ χρώμα τῆς τροφῆς ποὺ τὴν τρέφει: δηλαδὴ τῶν ταξικῶν τοποθετήσεων τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, τῶν φραστικῶν γιγανταιωρημάτων, γνωστῶν μὲ τὸ ὄνομα μπουρμπουλίθρες, καὶ μιᾶς ἀξιέπαινης σπουδῆς, ποὺ δὲν τὴν συνοδεύει ὅμως πάντα ὁ κοινὸς νοῦς.

Ἀλλά, μὲ τὸ περιοδικό μας σὰν σκοπιά, δὲν μπορούμε νὰ κατοπτεύουμε τὸν ἀπέραντο χῶρο ὅπου μεταφραστές κάθε λογῆς προσφέρουν στοὺς συνανθρώπους, ποὺ δὲν ξέρουν παρὰ μιὰ μονάχα γλῶσσα, τὴ δική τους — σ' αὐτοὺς δηλαδὴ ποὺ κατὰ τὴν γνώμη τοῦ Γκαϊτε δὲν γνωρίζουν καμμιὰ γλῶσσα — τὸ μέσο ποὺ θὰ τοὺς φέρει σὲ ἐπαφὴ μὲ ἄλλων ἀνθρώπων ἅ σ τ ε α καὶ ν ὁ ο ν, καὶ θὰ τοὺς πείσῃ ὅτι ἡ γνωριμία μὲ ἄλλες φυλές, ἄλλες νοοτροπίες, ἄλλους πολιτισμοὺς θὰ τοὺς κάμει ἀξιους νὰ γίνουν εἰρηνικοὶ κάτοικοι μιᾶς εἰρηνικῆς Γῆς. Εἶναι πλῆθος οἱ μεταφραστές, δόκιμοι καὶ μὴ, ποὺ ἔχουν ἀναλάβει σὲ ὅλον τὸν κόσμον αὐτὸν τὸν εὐγενικὸ ρόλο τοῦ τίμιου μεσάζοντα, καὶ φέρνουν κοντὰ μας ἄγνωστα ἥθη, νέους προσανατολισμούς, ἀλλόκοτες συγκινήσεις, διαφορετικοὺς παλμούς ζωῆς, πράγματα ποὺ χωρὶς αὐτοὺς δὲν θὰ τὰ πλησιάζαμε ποτέ. Ὁ Νίκος Σπάνιας, ποὺ μεταφράζει σχεδὸν ἀπὸ ὅλες, ἀρχαῖες καὶ νέες, τὶς γλῶσσες τῆς Εὐρώπης, μᾶς δίνει, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν ποίησιν τῆς λατινικῆς Ἀμερικῆς, ἐξαίρετες ἀποδόσεις, ἀπὸ τὰ ἰσπανικά, ποιημάτων — ὅπως τό: Μιὰ σελίδα στὴ μνήμη τοῦ συνταγματάρχη Χουάρεζ, τοῦ Γιόργκε Λουῖς Μποργγές — ποὺ ποτέ δὲν θὰ ἐλπίσαμε νὰ τὰ γνωρίσουμε χωρὶς τὴν μεσολάβησή του.

Τώρα ὁ ἴδιος ὁ Σπάνιας μὲ τὸν λεβέντικο — δηλαδὴ ὅχι σχολαστικὸ — πρόλογό του στὶς ἐξαίρετες: Μεταφράσεις 1941 - 1971, μοῦ δίνει ἀφορμὴ νὰ ξαναγυρίσω στὶς παλαιότατες δοσοληψίες μεταξὺ ἐνὸς ἔργου καὶ ἐνὸς ἀνθρώπου, ποὺ τὸ ἀποδίδει σὲ ἄλλη γλῶσσα. Αὐτὲς ὅμως οἱ δοσοληψίες ἀφοροῦν ὅχι στὸ ἔργο, ὅχι στὸν μεταφραστὴ του, μὰ σὲ μερικοὺς ἀπὸ ἐκείνους ποὺ μὲ κριτικὸ μάτι ἀτενίζουν τὴν μετάφραση ἀφ' ὑψηλοῦ. Ἀπὸ πολὺ παλιὰ χρόνια, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰώνα, ὅταν σχεδὸν συγχρόνως ὁ Μπωντλαῖρ καὶ ὁ Μαλαρμέ ἀπόδωσαν στὰ γαλλικὰ ἔργα τοῦ Πόε, ποίηση βέβαια, ἄρχισε ἓνα ἀγῶνας, ποὺ διαρκεῖ ὥς τὶς μέρες μας, μεταξὺ ἐκείνων ποὺ δέχονται τὴν μετάφραση ἀπόλυτα, ἄλλων ποὺ τὴν δέχονται μὲ ἐπιφυλάξεις, καὶ ἄλλων ποὺ τὴν ἀπορρίπτουν ἐξ ὑπαρχῆς μὲ σῆμα μάχης τὸ traduttore - traditore. Αὐτὸ φυσικὰ γιὰ τὰ λογοτεχνικὰ μόνον ἔργα. Γιατί, ἂν προσπαθοῦσαν νὰ ἐπεκτείνουν τὸν ἀφορισμὸ καὶ σὲ μεταφράσεις ἔργων ἱστορικῶν, φιλοσοφικῶν καὶ ἰδιαίτερα ἐπιστημονικῶν, θὰ ἔβλεπαν νὰ ξεσηκώνονται ἐναντίον τοὺς μῶζες ἀνθρώπων, ἰδιαίτερα ἐπιστημονικῶν κλάδων, καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι σὲ περίπτωση ἀνάγκης, δὲν θὰ ἔβρισκαν γιατρὸ νὰ τοὺς κοιτάξῃ. Γιὰ τὶς μεταφράσεις ὅμως λογοτεχνικῶν ἔργων ἡ μάχη κρατεῖ ὥς τὰ σήμερα. Κι' ἐγὼ ὁ ἴδιος εἶχα νὰ ἀντιμετωπίσω κριτικὰς φίλων, σημαντικῶν ἀνθρώπων τῆς πνευματικῆς ἀγορᾶς μας, ποὺ εἴσχημα μοῦ ἔλεγαν ὅτι, γιὰ λόγους πολλοὺς καὶ διάφορους, καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὴν πευπτουσιακὴ λυρική ποίηση σπάζει σὰν γυαλί ὅταν τὴν πιάσουν ξένα χέρια, — καὶ αὐτὸ χωρὶς νὰ σκεφτοῦν ὅτι καὶ ξένα χέρια ἂν μὴ τὴν πιάσουν πάντως ξένα μάτια θὰ τὴν διαβάσουν. ἐκπρόσωποι καὶ αὐτὰ ξένης ἰδιοσυγκρασίας καὶ ἐκφραστές ξένων ψυχῶν —, ἡ ἀπόδοση στὴ γλῶσσα μας ὀρισμένων κειμένων ἦταν κάτι τὸ ἐξαιρετικὰ ἐπικίνδυνον. Ἰδιαίτερα ἔγινε λόγος γιὰ τὸ Κοράκι τοῦ Πόε καὶ τὸ Μεθυσιμένο Καράβι τοῦ Ρεμπώ. Ὁ Robert Frost, ποιητὴς μὲ μεγάλη ἀπήχηση, πέταξε αὐτὸν τὸν ἀφορισμὸ: «Ποίηση εἶναι ὅ,τι χάνεται στὴ μετάφραση». Ἐτσι μὲ ἓνα συμπάρο ἔχουμε δυὸ τρυγόνια: ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά ἓναν ὀρισμὸ τῆς ποίησης *sui generis*, δηλαδὴ μ' ἓναν ἀφορισμὸ ἀρνητικὸ, ποὺ ἐξαίρει τὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ, ἢ μᾶλ-

λον πού θεωρεῖ γνήσιο ποιητικό ἔργο, ἐκεῖνο μονάχα πού δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ σὲ ξένη γλῶσσα, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐκσφενδονίζει εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον τὸ ἔργο τοῦ μεταφραστῆ, πού τὸν θεωρεῖ σὰν ἓνα κυνηγὸ τοῦ ἀκατόρθωτου, ἓνα Δὸν Κιχώτη τῆς τέχνης, πού πασχίζει νὰ μεταφράσει ποίηση, ἐνῶ εἶναι γνωστό, σὲ ὅσους τουλάχιστον βλέπουν σὰν τὸν Ρόμπερτ Φρόστ, ὅτι ἡ ποίηση χάνεται στὴν μετάφραση. Μὲ αὐτό, φυσικά, ὑπονοεῖται ὅτι ἡ γνήσια ποίηση εἶναι μονάχα προσοιτὴ σὲ ὅσους μιλοῦν τὴν ἴδια γλῶσσα μὲ τὸν ποιητὴ. Ἔτσι, τὸν Βύρωνα, τὸν Σέλλει, τὸν Κήτς θὰ τοὺς γνώριζαν μόνον οἱ Ἀγγλοὶ τοῦ Βερλαῖν καὶ τοῦ Ρεμπώ, οἱ Γάλλοι, τὸν Λεοπάρντι μόνον οἱ Ἰταλοὶ καὶ μόνον οἱ Γερμανοί, τὸν Γκαίτε. Ἄν αὐτὸ ἦταν ἀλήθεια, θὰ ἦταν πηγὴ μιᾶς δίκαιης καὶ μόνιμης ἀπογοήτευσης. Δὲν εἶναι ὅμως· γιατί τὸν γνήσιο ποιητὴ τὸν προσεγγίζουν οἱ ὁμοειδεῖς φύσεις, οἱ ψυχὲς πού πάλλονται μὲ τὸ ἴδιο παλμικὸ κῦμα, καὶ πού γνωρίζουν τὴν ἴδια λυρική ὑγρότητα. Καὶ εἶναι πιθανὸν νὰ βρέθηκαν ἄνθρωποι μέσα στοὺς μαύρους τῆς Ἀφρικής ἢ τοὺς κίτρινους τῆς Ἀπὼ Ἀσίας, πού διαβάζουν σὲ μετάφραση τὰ ἔργα τοῦ Φρόστ καὶ πού συγκινήθηκαν ἀπὸ αὐτὰ βαθύτερα καὶ σταθερότερα ἀπὸ ἄλλους ὁμόγλωσσους, πού κατοικοεδρεύουν μέσα στὸν ἀγγλοσαξωνικὸ χῶρο καὶ μποροῦν νὰ διαβάσουν τὴν ποίησίν του στὴν ἴδια τὴ γλῶσσα πού τὴν ἔγραψε.

Οἱ ἄτυχοι ἀφορισμοί, πού ἀναφέρονται στὸ ἔργο τοῦ μεταφραστῆ, δὲν εἶναι κάτι τὸ σημερινό. Εἶναι κάτι τὸ πολὺ παλὴρό· ἓνας πόλεμος πού ἀναψε τὴν ἐποχὴ πού οἱ Μαλλαρμέ καὶ Μπωντλαῖρ ἀπόδοσαν στὴ γαλλικὴ, καθὼς εἶδαμε, ἔργα τοῦ Πόε. Ἀπὸ τότε ἄρχισε νὰ διδάσκεται ἀπὸ καθέδρας, ὅτι τὸ ποίημα πρέπει νὰ κουρνιάζει ἄγχιτο καὶ ἀμόλυντο στὸ χαρτί του καὶ ὅτι πρέπει νὰ μένουν μακριὰ του τὰ βέβηλα χέρια τῶν μεταφραστῶν. Καὶ ἀνάμεσα στοὺς νέους αὐτοὺς διαμαρτυρούμενους, ἦταν καὶ ἄνθρωποι πού δὲν θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ μεταφράσουν μιὰ γραμμὴ καὶ νεαροὶ δημιουργοί, πού δὲν διέτρεχαν κανένα κίνδυνο νὰ μεταφραστοῦν ποτὲ ἀπὸ κανένα. Ἀκόμη καὶ σήμερα ἡ ἀντάρα ἐξακολουθεῖ. Καὶ εἶδα στὴν εἰσαγωγὴ τῆς μετάφρασης ὁλόκληρου τοῦ ἔργου τοῦ Καβάφη ἀπὸ τὴν κυρία Ντάλβεν, ὁ W. H. Auden, ὄνομα γνωστότατο στὰ ἀγγλακὰ γράμματα, νὰ γράφει τὴν ἐξῆς φράση: «Πιστεύω, ὅπως ὁ καθένας πού γράφει ποίηση, ὅτι ἡ οὐσιαστικὴ διαφορὰ μεταξὺ ποίησης καὶ πρόζας εἶναι: ὅτι ὁ πεζὸς λόγος μπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ σὲ μιὰ ξένη γλῶσσα· ἡ ποίηση ὅμως ὄχι». Βέβαια, παρακάτω κολάζει κάπως μὲ τὸ κείμενό του τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφραση γιὰ τὸ ἔργο πού παρουσιάζει καὶ πού κόστισε ἀσφαλῶς τεράστιους κόπους στὴν ἐξαιρετὴ μεταφράστριά. Μένει ὅμως πάντα ἡ αἰχμὴ, ὅμοια μὲ ἐκείνην τοῦ Φρόστ, πού οὐσιαστικὰ χαρακτηρίζει σὰν χαμένο κόπο τὴν ἀπόδοση σὲ ξένη γλῶσσα ἐνὸς ποιητικοῦ κειμένου. Ὅλα αὐτὰ ὅμως ἀποδεικνύουν μόνον ἓνα πράγμα: ὅτι μπορεῖ νὰ εἶναι κανεὶς ἐξαιρετὸς ποιητὴς χωρὶς αὐτὸ νὰ τὸν ἐμποδίζει, στὴν προσπάθεια νὰ σιγουρέψει τὰ ποιητικὰ παιδιὰ τῆς καρδιάς του ἀπὸ τὰ χέρια τῶν βεβήλων, νὰ ξεφεύγει λίγο μὲ τίς κατηγορηματικὲς αποφάσεις του ἀπὸ τὴν κοινὴ λογικὴ. Γιατὶ ὁ καλὸς μεταφραστὴς, ἔστω καὶ ἂν δὲν φανῇ ἀ π ὅ λ υ τ α π ι σ τ ὸ ς στὸ κείμενο πού ἔχει μπροστά του, δὲν προδίδει τὸν ἄνθρωπό του, ἂ ν κ α τ ο ρ θ ῶ ν ε ι ν ἄ σ η κ ῶ σ ε ι γ ῦ ρ ω ἀ π ὸ τ ὸ κ ε ἰ μ ε ν ο, ἔστω καὶ μὲ ἄλλες λέξεις, ἔστω καὶ μὲ ἄλλες εἰκόνας, τὸ ποιητικὸ κλίμα πού π ὅ θ η σ ε ὁ ἴ δ ι ο ς ὁ σ υ γ γ ρ α φ ῆ α ς - π ο ι η τ ῆ ς. Μὰ καὶ τὸ ἴδιο κλίμα ἀκόμη καὶ ἂν δὲν ἀποδώσει, ἂν ἡ μεταφραστικὴ προσπάθεια γεννήσῃ, μὲ βάση τὸ παλὴρό, ἓνα καινούργιο, ἔστω κείμενο, μιὰ νέα ποιητικὴ μονάδα, ἂν τὸ μεταφραζόμενο κείμενο σταθῇ ἀπλῶς ἢ ἔμπνευση, γιὰ νὰ γεννηθῇ κάτι τὸ νέο στὸν χῶρο τῆς ποίησης, δὲν βλέπω γιατί πρέπει νὰ ἀφορίζεται ὁ μεταφραστὴς ἀπὸ τοὺς δημιουργοὺς, ἔστω καὶ ἀπὸ τὸν Ρόμπερτ Φρόστ. Καλὸν θὰ εἶναι λοιπὸν νὰ μὴ νοθεύεται μὲ πικρόχολους ἀφορισμοὺς ὁ μεταφραστικὸς οἶστρος, καὶ νὰ μὴν ἀντιπαρέρχονται οἱ δημιουργοὶ τὸν μεταφραστικὸν κάματο, ὅπως ὁ Φαρισαῖος τοῦ Εὐαγ-

γελίου τὸν ἄνθρωπο πὺν λησταῖς περιέπεσεν. Θὰ πρέπει μὲ μιὰ προσπάθεια τῆς ποιητικῆς τοὺς φαντασίας, νὰ ἰδοῦν οἱ ἐπικριτὲς τί θὰ ἦταν ἡ δική μας ποίηση, χωρὶς τὸν ἄγωνα τῶν μεταφραστῶν, γιὰ νὰ τοὺς φέρουν σὲ ἐπαφὴ μὲ νέα ποιητικὰ δόγματα, μὲ νέες μορφές, μὲ νέα ἐκφραστικά μέσα. Καὶ παρὰ τὸ ὅτι δὲν στάθηκε πάντα γόνιμη αὐτὴ ἡ ἐπαφὴ, ἰδιαίτερα ἡ ἐπαφὴ μὲ τὸ σουρρεαλιστικὸ κῦμα, πὺν ἔδωσε τὴν ψευδαίσθησιν τῆς δημιουργικῆς φλόγας σὲ πλῆθος ποιητικῶν φυντανιῶν, πὺν μὲ τὸν στεῖρο μόχθο τοὺς πλουτίζουν τοὺς σωροὺς τοῦ περιττοῦ ἢ τοῦ γελοίου, ἢ προσφορά τοῦ μεταφραστῆ χαρίζει ἀρχικὰ τὰ δεκανίκια καὶ ὕστερα τὸ δίκαιο θάρος γιὰ νὰ μπῇ ἡ ποίησή μας στὸ εὐρωπαϊκὸ κλῆμα, καὶ νὰ ὀρμήσει πάνω ἀπὸ τὸ χάσμα, πὺν τὸν χώριζε ἀπὸ τὴν ποίηση τοῦ ἄλλου κόσμου, σὲ μεγαλύτερη καὶ πλουσιώτερη πνευματικὴ πατρίδα.

Αὐτὰ σχετικὰ μὲ τὴν ποίηση, γιὰτὶ ἂν ἀναφερθοῦμε σὲ ἄλλους τομεῖς τοῦ ἐπιστητοῦ. ἱστορία, φιλολογία, φιλοσοφία καὶ ἰδιαίτερα ἐπιστήμη, ἂν ἀναφερθοῦμε σὲ εἰδικούς τομεῖς τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς, μυθιστόρημα, θέατρο κτλ., ὅπου ὁ μεταφραστὴς μὲ ἀκόματο ἀλλὰ παραγνωρισμένο μόχθο, προσφέρει στὸν μικρὸ λαὸ μας τὴν ἱκανότητα νὰ συμβαδίσει πολιτιστικὰ μὲ ἄλλους, πὺν μεγάλους καὶ πὺν προχωρημένους πολιτιστικὰ λαούς, τότε θὰ μπορέσουμε νὰ ἀναλογιστοῦμε τὸ μέγεθος τῆς προσφοράς τοῦ μεταφραστῆ στὸν κοινωνικὸ καὶ τὸν ἐπιστημονικὸ μας χῶρο, καὶ νὰ συνειδητοποιήσουμε τὴν ἀδικία πὺν τοῦ κάνουν πολλοὶ δημιουργοί, θεωρῶντας τὸν ὡς τὸν πέμπτο τροχὸ τῆς ἅμαξας. Καλὴ καὶ ἅγια βέβαια εἶναι ἡ ντόπια λογοτεχνικὴ δημιουργία, πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσουμε, ὅτι δὲν στάθηκε ποτὲ πρωτοπορία στὸν εὐρωπαϊκὸ λογοτεχνικὸ χῶρο, μὲ ἐξαίρεση ἴσως μόνον τὸν Καβάφη, καὶ ὄχι βέβαια ὁλόκληρο τὸν Καβάφη.

Τώρα φαίνεται πὺν τὴν τεράστια προσφορά τοῦ μεταφραστῆ, στὸν πολιτισμὸ τοῦ τόπου, οὔτε ἡ κοινωνία τὴν ἔχει συνειδητοποιήσει, οὔτε ἡ πολιτεία. Βραβεῖα καὶ ἀμοιβές κάθε λογῆς, ἀρχίζοντας ἀπὸ τοὺς διθύραμβους καὶ φθάνοντας εἰς τὸ αὐτούσιο χρῆμα, ἐπιδραμεύονται στοὺς δημιουργοὺς, ἐνῶ γιὰ τοὺς μεταφραστές δὲν περισσεύουν, καὶ αὐτὸ πολὺ σπάνια, παρὰ φτωχοὶ ἔπαινοι. Ἔτσι περνάει ἀπαρατήρητος ὁ μόχθος τοῦ μεταφραστῆ, πὺν κάνει προσιτό, σὴν μᾶζα τῶν καλλιεργημένων ἀνθρώπων τοῦ τόπου, τὸ ἔργο τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, πὺν στάθηκαν οἱ σταθεροὶ σηματοδότες σὴν πνευματικὴ πορεία τοῦ κόσμου. Γι' αὐτὸ ἔχουν πολὺ ἄδικο οἱ δημιουργοὶ ἀρ' ἱψηλοῦ, κοιτάζουν τὸν μεταφραστὴ. «Καὶ κόρχορος ἐν λαχάνοις καὶ Σαοὺλ ἐν προφίταις» μοιάζουν νὰ λένε. Καὶ ὅμως, ἂν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἦταν ἀρκετὸς γιὰ νὰ δημιουργηθῇ ὁ ἄνθρωπος, ὁ λόγος τῶν δημιουργῶν τῶν σημερινῶν, χωρὶς τὴν ἐπαφὴ, μὲ τὴν πυκνὴ πνευματικὴ προσφορά τοῦ γύρω μας κόσμου καὶ μὲ τὶς νέες ἐπαναστατικὲς ροπές στὰ γράμματα καὶ σὲ τὶς τέχνες, χωρὶς αὐτὴ τὴν ἐπαφὴ πὺν πραγματοποιεῖται μέσῳ τοῦ μεταφραστῆ, θὰ ἦταν, σὲ περισσότερες περιπτώσεις, μονότονη αὐτοεπανάληψη, πὺν δὲν θὰ τραβοῦσε τὸν ἀναγνώστη σὴν δύσκολη ἐποχὴ μας, ὅπου πολλὰ μάτια στρέφονται πρὸς ὁλόκληρη τὴ γῆ, καὶ πολλὰ αὐτιά ἀκοῦν ξένες φωνές. Θὰ τὴν πάθαιναν ὅπως ὁ Ὀρφέας, νομίζω, τοῦ Παπαρρηγόπουλου. «Ἀχανὲς καὶ ἐρημία περιβάλλει τὸν Ὀρφέα», ἐπειδὴ οἱ ἀναγνώστες θὰ ἔψαχναν γιὰ πὺν ἐνήμερα εἶδωλα.

Εἶναι λοιπὸν ὁ μεταφραστὴς ἀπαραίτητος, ὁ μόχθος του ὅμως τὶς περισσότερες φορές εἶναι ὁ μόχθος τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ὑπαρξιν. Καὶ ἀφοῦ δὲν βρίσκει ἀπὸ πουθενά οὔτε ὕλην, οὔτε ἠθικὴ ἐνίσχυση, φυσικὸ εἶναι ἡ βιοπάλη νὰ τὸν ἀναγκάζει καμμιὰ φορά νὰ κάνει δουλειὰ τοῦ ποδαριοῦ ἢ νὰ ἀναλαμβάνει μεταφραστικὸ ἔργο πὺν δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ κάνει, πὺν τοῦ τὸ ἀναθέτουν ὅμως, ἂν καὶ ξέρουν τὴ δύναμή του, γιὰ λόγους εἰρηότους, ἀσυνειδήτοι ἐκδότες. Ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια μοῦ προσφέρθηκε ἀπὸ ἕνα πλανώδιο πλασιὲ μιὰ δίτομη Εἰσαγωγή σὴν Φιλοσοφία σὲ μετάφραση, πὺν ἔδειχνε σὴν πρώτη ματιά, ὅτι μόνον ὅτι τὸ περιεχόμενό της ἦταν ἀπροσπέλαστο στὸν δύστυχο μεταφραστὴ, ἀλλὰ ὅτι καὶ τὴν γλῶσσα, πὺν ἀπ' αὐτὴν μετάφραζε,

τὴν ἤξερε μέσες ἄκρες. Τί νὰ κάμει αὐτὸς ὁ σκλάβος; ἔπρεπε νὰ ζήσει, ἔστω καὶ ἔτσι.

«Σὲ ἄλλους μάχες καὶ πληγές, σὲ ἄλλους λουτρὰ καὶ συμπόσια», λέει νομίζω ὁ Γιουβενάλης. Δυστυχῶς, ἡ κοινὴ ἀναγνώριση τοῦ λείπει, ἀκόμη καὶ ὅταν τὴν ἀξίζει. Τί γίνεται ὅμως μὲ τοὺς δημιουργοὺς; «μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται», λέει ἡ Ἁγία Γραφή. Τὸν δημιουργό, τὸν παρουσιάζουν καὶ τὸν ὑμνοῦν σὲ ὀμιλίες συγκινητικὲς μὲ λουλούδια ἐπάνω στὴν ἔδρα, καὶ μὲ μόνη ὑποχρέωση γι' αὐτὸν νὰ ἀνταποδώσῃ τὰ ἴσα. Βραβεῖα γιὰ τὸν μεταφραστὴ δὲν ὑπάρχουν, οὔτε ὑλικές ἀμοιβές, οὔτε παράσημα, οὔτε μετάλλια. Ἐνῶ στοὺς δημιουργοὺς δίνονται συχνά, μερικὲς φορὲς ὅμως κατὰ λάθος. Γιατὶ ἐνῶ πολλοὶ βραβεύονται δικαίως γιὰ τὴν ποιότητα τοῦ ἔργου τους καὶ γιὰ τὴν ἱκανότητά τους νὰ ζοῦν ἐντατικὰ τὴν ἐποχὴ τους καὶ δραματικὰ νὰ τὴν ἐκφράζουν, τιμῶνται καὶ μερικοὶ ποὺ εἴτε ἀγωνίζονται μέσα στὴν περιοχὴ τῆς ἄχαρης μετριότητος, εἴτε ποὺ ἔχει τόσο πολὺ ἢ ἐγκεφαλικὴ τους οὐσία φθαρεῖ, ὥστε, ἂν τοὺς κόψεις τὸ κεφάλι, πολὺ λίγο ἐλαττώνεται τὸ βάρος του. Ἀκόμη καὶ τὸ βραβεῖο Νόμπελ δόθηκε σὲ ἀνθρώπους ποὺ δὲν σκέπαζε ἀσφαλῶς ὁ ἴσκιος τους τὴ γῆ, καὶ ποὺ ἦταν καθαρὰ ἐποχικὴ, καὶ συνεπῶς ἐφήμερη ἢ φήμη τους: ὁ Σὺλλὺ Πρυντόμ, τὸ 1901, ὁ Μιστράλ, τὸ 1904. Ἀκόμη καὶ τῆς Γκράτσια Ντελέντα, ποὺ ἔδωσε μὲ τὸ ἔργο της κάτι ἀπὸ τὴν λαϊκὴ ψυχὴ τῆς Σαρδηνίας, κάποια ὑπερβολὴ ζήλου χάρισε τὸ περιώνυμο βραβεῖο τὸ 1926, τὸ βραβεῖο ποὺ θὰ μπορούσε ἴσως δικαιότερα νὰ διεκδικήσῃ ἡ συμπατριώτισσά μας, ἡ Μαθίλδη Σερράο, ποὺ, μαζὶ μὲ τὸν Μαλαπάρτε, ἔδωσε μὲ τέτοια ἔνταση τὴν ψυχικὴ δομὴ τῆς ναπολιτάνικης μάζας. Ἀκόμη δόθηκε τὸ Νόμπελ καὶ σὲ ἄλλους ποὺ τοὺς κάνει ἀπροσπέλαστους στὴν μᾶζα τῶν μέσων ἀνθρώπων ἢ ἀριστοκρατικὴ ἐνατένιση τῆς ζωῆς, οἱ σουρρεαλιστικὲς τους ἀγάπες ἢ ὁ ὑπαρξιακὸς τους ἐρμητισμός.

Τώρα, βρέθηκε κανένα ἔπαθλο γιὰ νὰ ἀπονεμηθῇ στοὺς τραχεῖς πνευματικὺς ἀγωνιστές, ποὺ χάρισαν στὸ λαὸ μας, σὲ μετάφραση, κείμενα μὲ αἰώνια ἀκτινοβολία;

Τί πῆρε ὁ Πολυλᾶς γιὰ τὴν πρώτη καὶ θαυμάσια ἀπόδοση στὰ νέα ἑλληνικὰ τῆς Ὀδύσειας; Τί πῆρε ὁ Καλοσγοῦρος, γιὰ τὴν Κόλαση τοῦ Δάντη καὶ τοὺς Τάφους τοῦ Φώσκολου; Ποιὸς ἐβράβευσε τὸν παλιό μου καὶ ἀγαπητὸ φίλο, τὸν Θρασύβουλο Σταύρου, κολώνια ἀτράνταχτη μέσα στὰ ἑλληνικὰ Γράμματα γιὰ τὴν ἀπόδοση στὴ γλῶσσα μας, τὴν νέα, τοῦ δευτέρου Φάουστ, δραμάτων τοῦ Σίλλερ καί, τελευταία, ὁλόκληρου τοῦ ἔργου τοῦ Ἀιστοφάνη; Καὶ τὸν Δαμιράλη ποὺ ἔδωσε, ἔστω καὶ στὴν καθαρῆνυσσα, κομψὴ ἀλλὰ κρύα, ὁλόκληρο σχεδὸν τὸ δραματικὸ ἔργο τοῦ Σαίξπηρ; — Γιατὶ γιὰ τὸ καθαρὰ λυρικό του ἔργο, τὴ Σοννέτα, ὁ καὶ μὲν ὁ Δαμιράλης εἶχε πολὺ στεγνὴ καρδιὰ γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὰ μεταφράσει. Ποιὸς ἐτίμησε τοὺς σπουδαίους μεταφραστές τῆς Ἑταιρίας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν; Ποιὸς ἐτίμησε τοὺς μεταφραστές τοῦ Μπαλζάκ, τοῦ Σταντάλ, τοῦ Φλωμπέρ καὶ τῶν μεγάλων Ρώσων μυθιστοριογράφων; Καὶ νὰ ἰδιοῦμε τώρα θὰ τιμηθεῖ ὁ ἀκάματος μεταφραστὴς ποὺ ἔδωσε στὴ γλῶσσα μας ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Προύστ, ποὺ εἶναι στὸν τομέα τῆς Λογοτεχνίας μαζὶ μὲ τὸν Τζούς, ὁ ἐμπνευστής, στὸν χῶρο τοῦ ψυχολογικοῦ μυθιστορήματος, τελείως νέων τάσεων, ἀφοῦ κατορθώνει νὰ ἀκίνητοποιήσει μέσα στὶς σελίδες τοῦ βιβλίου τὴν ἄχαρη ζωὴ τῶν σαλονιῶν στὰ χρόνια τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου, δίνοντας μὲ ἀκάματη ἐπιμονὴ καὶ σχολαστικότητα ἐπιστήμονα τὰ ψυχολογικὰ ὑπόβαθρα τῆς κάθε πράξης, μέσα στὴ ροὴ μιᾶς ἀνούσιας καὶ ἀσκοπῆς ροῆς ζωῆς;

Ὅλη αὐτὴ ἡ τεράστια ὑπηρεσία στὸ ἔθνος ἀφήνει ἀδιάφορο τὸ ἴδιο τὸ ἔθνος ἢ τουλάχιστο ἐκείνους ποὺ τὸ ἐκπροσωποῦν στὴν περιοχὴ τῶν Γραμμάτων. Ἐνῶ πολλὲς φορὲς ἐνθουσιάζονται αὐτοὶ οἱ ἴδιοι μπροστὰ σὲ δημιουργίες ἐφήμερες καὶ ἀναιμικὲς καὶ βραβεύουν ἄχαρη ποίηση καὶ ἀνευρη προζα, κουμπώνονται καμμιὰ φορὰ μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἔργο μιᾶς ὁλόκληρης ζωῆς, ὅταν δὲν εἶχε τὴν τύχη νὰ βγεῖ ἀπὸ δη-

μιουργικά δάκτυλα... Καὶ ἐν τοιούτοις ὁ κόπος τῶν μεταφραστῶν χάρισε στὰ ἑλληνικὰ Γράμματα τὴν σημερινὴ φυσιογνωμία τους, φέρνοντάς τα σὲ ἐπαφὴ μὲ ὅ,τι τὸ σημαντικώτερο παρουσιάζει στὸν τομέα τῆς Λογοτεχνίας ὁ πνευματικὸς μόχθος καὶ ἡ θεία προίκιση.

Ἡ Πολιτεία ἔχει βαρεῖα ἠθικὴ ὑποχρέωση νὰ κοιτάξει αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ὡς τώρα δὲν τοὺς εἶδε. Καὶ νὰ ἀμείψῃ, μὲ ἠθικὲς μόνον ἀμοιβές, ὅσους δὲν ἔχουν τὴν ἀνάγκη τῆς, καὶ μὲ κάθε λογῆς ὑλικὲς ἐνισχύσεις ἐκείνους, ποὺ ζώντας μιὰ ζωὴ γεμάτη στέρησεις καὶ ἀγωνίες, συντελοῦν μὲ τὸ ἔργο τους στὸ νὰ φωτιστῇ τὸ Ἔθνος.

Γιὰ νὰ τὸ κάμῃ αὐτὸ ἡ Πολιτεία δὲν εἶναι ἀκόμη πολὺ ἀργά, «Μόνον ὅταν ὁ ἥλιος θὰ ἀνατείλῃ ἐκ Δυσμῶν θὰ εἶναι κλειστὴ ἡ θύρα τῆς μετανοίας», λέει τὸ Κοράνιο. Θὰ μπορέσει ἢ μᾶλλον θὰ θελήσει νὰ τὸ κάμῃ;

μας, ψυχῆς ὄντων δυσυπόστατων, ἀφοῦ εἴμαστε συγχρόνως μεταφραστές καὶ δημιουργοί. Πολλὲς ὁμως ἀμφιβολίες, σχετικὰ μ' αὐτό, ἀναδύονται ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας. Τί ἂ μ ο ι β ἔ ς νὰ περιμένουμε γιὰ τὸ μεταφραστικὸ μας ἔργο, ἀφοῦ, γιὰ τὸ — ἄς τὸ πομε — δημιουργικὸ, μόνον καὶ μόνον ἐπειδὴ εἴχαμε τὴν καλὴ τύχη νὰ εἴμαστε συνταξιούχοι τοῦ Δημοσίου, τὸ Κράτος, διὰ τοῦ Ὑπουργοῦ τοῦ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν, μᾶς ἀρνεῖται τὴν τιμητικὴ χορηγία ὀλίγων χιλιάδων δραχμῶν κάθε μῆνα, ἐὰν παίρνομε σύνταξη μεγαλύτερη ἀπὸ ὀκτὼ χιλιάδες δραχμές. Φαίνεται ὅτι κατὰ τὸ Ὑπουργεῖο ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν αὐτὲς οἱ ὀκτὼ χιλιάδες φτάνουν στὸν συγγραφέα γιὰ νὰ συντηρήσῃ οἰκογένεια καὶ νὰ τυπώσῃ βιβλία. Καὶ γι' αὐτὸ ὀνομάζει τὴν τιμητικὴ χορηγία σύνταξη· γιὰ νὰ ἔχει δηλαδὴ τὴν εὐχέρεια νὰ ἀρνηθεῖ μιὰ ἀπὸ τίς δύο συντάξεις, σύμφωνα ἄλλωστε μὲ τὸν νόμο; Μπορεῖ φυσικὰ ὁ συγγραφέας καὶ συνταξιούχος ἑνὸς οἰκονομικοῦ ὀργανισμοῦ ἀνεξάρτητου ἀπὸ τὸ Κράτος νὰ πάρῃ καὶ τίς δύο συντάξεις, τὴν μία φυσικὰ ἀπὸ τὸν Ὀργανισμό ποὺ ὑπηρέτησε καὶ τὴν ἄλλη ἀπὸ τὸ Δημόσιο. Ὁ δημόσιος ὑπάλληλος ὁμως ὄχι· γιατί κατὰ τὸ Κράτος ἡ στέρηση καὶ τὸ φρόνημα τονώνει καὶ τὴν δημιουργικὴ λογοτεχνικὴ φλέβα εὖνοεῖ. Αὐτὴ τὴν γνώμη τὴν ἔχει βέβαια, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Οἰκονομικῶν, καὶ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, ἂν καὶ πολὺ ἀμυδρὲς σχέσεις ἔχουν μὲ τὸν Πολιτισμό, ὄχι βέβαια τὸν νεοελληνικό, μέτρα τέτοιας λογῆς.

Τί νὰ ποῦμε τώρα; Στὰ σοβαρά! ἡ Πολιτεία δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ καταλάβῃ τὴν σημασία τῆς λογοτεχνικῆς προσφορᾶς; ἢ τὴν καταλαβαίνει βέβαια, τὴν κοσκινίζει ὁμως μέσα σὲ οἰκονομικὰ κόσκινα ποὺ τῆς τὰ δίδαξε ὁ Ἐμπορος τῆς Βενετίας; Ὅπως καὶ νὰ εἶναι τὸ πρᾶγμα, τέτοια σαύλωκικὰ ψυχόρμητα ἐκδηλώνει μόνον γιὰ τοὺς παλαιούς της ὑποτελεῖς, τοὺς συνταξιούχους δημ. ὑπαλλήλους. Γιατὶ γιὰ ἄλλες κάστες τῆς οἰκονομικῆς τῆς αὐλῆς, ποὺ δὲν ἔχουν καὶ πολὺ στενὴ σχέση μὲ τὴν πνευματικὴ παραγωγή, ὄχι μόνον φειδωλὴ δὲν φαίνεται, ἀλλὰ καὶ μὲ προθυμία προσφέρει τὴν ρόγα τῆς, στὸ χορταμένο βέβαια, πάντα ὁμως λαίμαργο, στόμα τους. Τώρα τί πρόκειται νὰ γίνῃ; Ὁ Θεὸς βοηθός! Τί μπορούμε ὁμως νὰ περιμένουμε; Ἀφοῦ, σὰν συνταξιούχους τοῦ Δημοσίου, μᾶς ἀγνοοῦν σὰν Δημιουργοίς, εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς λογαριάσουν σὰν ἀπλοὺς Μεταφραστές;

ΑΡΣ. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

ΤΙΜΗ ΣΤΟΝ ΣΩΚΡ. ΚΑΡΑΝΤΙΝΟ

Μὲ πολλὴ χαρά, ἡ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», ἐπαινεῖ τὴν πράξη τοῦ Κρατικοῦ Θεάτρου Βορείου Ἑλλάδος νὰ τιμῇ τὸν Σωκράτη Καραντινὸ στίς 20.9.77. Πρῶτα, γιατί ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ποὺ λευκάνθηκε στὴν διακονία τῆς ἑλληνικῆς σκηνῆς καὶ τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων, δὲν εἶναι μονάχα μιὰ μεγάλη πνευματικὴ ὄντοτητα τῆς χώρας μας, ἀλλὰ καὶ ὁ ἱεραπόστολος τοῦ θεάτρου, ποὺ δέχθηκε, ὅσο κανένας ἄλλος ἀπ' τοὺς μεγαλοσχήμονες τῆς Ἀθῆνας, μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἐπαρχία. Εἰδικώτερα, ὁ Σωκράτης Καραντινός, ποὺ κρα-

ταί μιὰ θερμή καὶ γόνιμη φιλία μὲ τὰ Γιάννινα καὶ τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας», εἶναι ἀπ' τοὺς συνεργάτες καὶ τοὺς οἰκείους στὸν κύκλο μας, ποὺ ἐκτιμᾷ τὴν δική μας προσπάθεια καὶ ποὺ, ἀκόμα, συμμετέχει στὶς πνευματικὲς μας κατακτήσεις. Ἀκόμα, θὰ θέλαμε, μὲ τὴν εὐκαιρία, νὰ ἀναφέρουμε τὴν «Ἀττικὴ Σκηνή», ποὺ ὁ μέγας αὐτὸς δάσκαλος συγκρότησε γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἐπαρχία, πρὶν ἀπὸ εἴκοσι χρόνια, παράλληλα μὲ τὴν μεγάλη προσφορά του στὸν Ἑθνικὸ Θεάτρο, στὴν ἵδρυση τοῦ Κ.Θ.Β.Ε. καὶ τοῦ Κυπριακοῦ Κρατικοῦ Θεάτρου, καθὼς καὶ στὴν πατρικὴ χειραγώγηση τῶσων δεκάδων καλλιτεχνῶν, ποὺ ὁδήγησε στὴ σκηνὴ τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου. Ἡ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», ποὺ παρακολούθησε καί, ὅσο δυνήθηκε, βοήθησε τὴν προσπάθεια τοῦ μεγάλου αὐτοῦ σκηνοθέτη, ἡθοποιοῦ καὶ διανοουμένου, ποὺ ἀναλῶθηκε κυριολεκτικὰ γιὰ τὸ ἑλληνικὸ θέατρο, θεωρεῖ περισσότερο δικό της τὸν τιμώμενο καί, γι' αὐτό, ἔχει κάθε λόγο νὰ χαιρετίσει τὴν τιμητικὴ τούτῃ ἐκδήλωση, συγχαίροντας τὴν Διοίκηση τοῦ Κρατικοῦ Θεάτρου Βορείου Ἑλλάδος γιὰ τὴν ἀξιέπαινη ἔμπνευση νὰ ἀνακηρύξει Ἐπίτιμον Γενικὸν Δ)ναή τοῦ Κ.Θ.Β.Ε. τὸν Σωκρ. Καραντινὸ καὶ νὰ στέφει, ὅπως ἀξίζει, τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ποὺ τὸ ἐδημιούργησε. Καὶ ἀξίζει, νομίζουμε, νὰ σημειώσουμε ἐδῶ, πῶς τὸ δεύτερο τοῦτο Κρατικὸ Θεάτρο, κάτω ἀπ' τὴν καθοδήγηση καὶ τὴν εὐθύνη τοῦ Σωκράτη Καραντινοῦ, πρόσφερε πολλὰ στὴν γενικώτερη προσπάθεια, τόσο γιὰ τὴν ἀνανέωση, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀποκέντρωση τῆς δραστηριότητος τῆς κρατικῆς σκηνῆς.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Χρυσάνθης Ζιτσαίας: «ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΚΑΤΑΘΕΣΗ», διηγήματα

Ἡ Ἡπειρώτισσα ποιήτρια Χρυσ. Ζιτσαία ἔχε δώσει πλῆθος βιβλία. Ποιητικά, πεζογραφικά, μελέτες, παιδικά. Κάθε παρουσίᾳ της ἀσφαλῶς περιτεύει, γιατί καθὼς ἐμφανίστηκε τὸ 1929 ἔχει κιόλας κάπου μισὸν αἰῶνα πνευματικῆς προσφορᾶς (47 χρόνια, γιὰ τὴν ἀκρίβεια) κ' εἶναι γνωστὴ σ' ὅλους πιά. Ἔχουμε γράφει τὴ γνώμη μας γιὰ ἐννιά συλλογές της ἀπ' τὶς εἴκοσι ποὺ ἔχει τυπώσει καὶ γιὰ ὅλα τὰ πεζά της. Τὴν ἔχουμε, λοιπόν, ξαναχαρεῖ σὰν διηγηματογράφου.

Ἡ τρίτη συλλογὴ της μὲ διηγήματα «Πρὸσωπικὴ κατὰθεση» εἶνε, πραγματικά, κομμάτια ποὺ ἀπηχοῦν προσωπικά της βιώματα, ὅπως ἡ ἴδια τὸ ὑπογραμμίζει πολλὰς φορὲς σ' αὐτά. Ἀπλὸ τὸ διήγημα τῆς Ζιτσαίας, ἀπλὸ καὶ ἀπέριττο. Σὰν παραμῦθι ὁ λόγος του. Θαρρεῖς πῶς τὴν ἀκοῦς νὰ σοῦ διηγείται. Κ' ἔχει ἓνα λόγο συγκινητικό, στρωτό, μὲ λυρικὰς ἐξάρσεις, ποὺ τὸν χαίρεσαι. Ἀρχίζοντας τὸ διάβασμα δὲ μπορεῖς εὐκόλα νὰ τὸ σταματήσεις. Καλογραμμένο, μὲ πολλὴ ἀνθρωπιά τὸ πρῶ-

το διήγημα, ἀφήνει ἓναν κόμπο στὸ λαιμὸ γιὰ τὴν ἀδικία ποὺ γίνεται σὲ μιὰ δασκάλα. Μά, καὶ τ' ἄλλα γραμμένα μὲ τέχνη ἔμπειρου τεχνίτη, ξεσηκώνουν μέσα μας κύματα αἰσθημάτων καὶ συγκινήσεων. Ἐν' ἀληθινὸ διαμάντι στὸ βιβλίο εἶνε τὸ «Μᾶς ὑποχρέωσες κυρα-νουνά», μὲ τὸ πλούσιο λαογραφικὸ του περιεχόμενο. Πίζρα μᾶς γιόμισαν «Τὸ Στέφανο». Στὴν «Ἀλέξαννα» θὰ θρηνήσει τὸ χαμὸ τῶν προσώπων καὶ σκληρὴ ἡ μοῖρα τοῦ χρυσικοῦ μὲ τὸ «Πυργωτὸ δαχτυλίδι». Τὸ τραγικὸ ποὺ συγκλονίζει τὸ «Γλυκοχαράζουν τὰ βουνά» μὲ τὸ ἀπροσδόκητο τέλος. Σπαραχτικὸ καὶ ὁμορφο τὸ «Φθινοπωρινὸ ταξίδι», ποὺ δὲ θὰ καταστρέψει τὸ χρυσόνειρο. «Τὸ σπλαχνικὸ ἀγρίμι» γιομάτο λυρισμὸ καὶ περιγραφικότητα. Τὸ γιομίζει μιὰ εὐλάβεια καὶ ζωντάνια ἀσυνήθιστη. Πολλὴ ἀνθρωπιά θὶ βροῦμε στὸ «Ναυάγιο» ποὺ ὁ ἄντρας θὶ συχωρέσει τὴν παραστρατημένη ποὺ ἐγκαταλείφτηκε ἀπ' τὸν ἐραστή. Τοῦ τυφλοφανατισμοῦ τὶς ντροπὲς θὰ μᾶς ζωγραφίσῃ στὸ «Πῦρ τὸ ἐξώτερον» καὶ θὰ μᾶς φέρῃ ἀνατριχίλες. Ἀπ' τὴν 123 σελίδα καὶ παραθὰ ἐμπνεύσουν τὴν ποιήτρια ἱστορικὴ ὥρες τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς καὶ θὰ μὲ συγκινήσει ὁ ὕμνος πατριωτισμοῦς της εἰμιλάει γιὰ τὴν Κύπρο, εἴτε γιὰ τὴν Κατχή. Κορυφαῖο εἶνε τὸ «Κρύψε με, φράσι

Τὰ διηγήματα τῆς Χρυσ. Ζιτσαίας εἶναι βαθιὰ ψυχογραφημένα. Ἡ ψυχολογία τῶν ἀνθρώπων τῆς σωστῆ καὶ δυνατῆ. Δίνει χαρακτήρες, μὲ ἀναγλυφικότητα κ' οἱ ἀνθρωποὶ τῆς εἶναι ἀνθρωποὶ μὲ σάρκα καὶ ὀστά, ὄχι δημιουργήματα τῆς φαντασίας τῆς. Ὁ πυρήνας τους εἶναι ἀνθρωποκεντρικός. Ἔτσι ἡ ποιήτρια δικαιούται τὸν τίτλο καὶ τῆς ἄξιας διηγηματογράφου.

Κώστα Στεργιόπουλου: «Ο ΤΕΛΛΟΣ ΑΓΡΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΜΗΣ», μελέτη, Β' έκδοση

Ἕνας τρυφερὸς ποιητὴς ποὺ τὸν πλημμυρίζει ὁ λυρισμὸς κ' ἡ εὐαισθησία θὰ μπορούσε νὰ μιλήσει γιὰ τὸ ἔργο τοῦ ἀδικοχαμένου Τέλλου Ἄγρα. Γιὰ τὸν Ἄγρα μιλήσανε πολλοὶ κι ἀπὸ τότε ποὺ ζοῦσε καὶ μετὰ ποὺ πέθανε. Πολλοὶ καὶ κορυφαῖοι. Ὁ καθένας τὸν ἔπιανε ἀπὸ κάποια τοῦ πλευρὰ κι ἀνάλογα, τὸν ἐκθείαζε ἢ τὸν κατηγοροῦσε. Βέβαια μερικοὶ μείνανε καὶ σοβαροὶ μελετητὲς μπροστὰ στὴν προσφορά του, ὅπως ὁ Μ. Λυγίζος, ὁ Ἱ. Μ. Παναγιωτόπουλος κ.ἄ. Ὁμῶς, ὁ Κ. Στεργιόπουλος καταπιάστηκε μ' ὅλη τὴ συναίσθηση τῆς εὐθύνης ποὺ μπορεῖ νάχει ἓνας ἀληθινὸς κριτικός. Μ' ἀγάπη γιὰ τὸ ἔργο του. Μὰ καὶ μὲ σοβαρότητα. Ἐμεῖς ἐδῶ δὲ θὰ μιλήσουμε πάλι γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Τ. Ἄγρα. Ὁ Κ. Στεργιόπουλος ἀνάλυσε τόσο μεθοδικὰ καὶ προσεχτικὰ τὸ ἔργο του, ποὺ θὰ εἴτανε περιττὸ νὰ προσθέσουμε μεῖς ἔστω καὶ μιὰ φράση. Ὁ σκοπὸς μας εἶναι νὰ ὑπογραμμίσουμε τοῦ ἄξιου κριτικοῦ τὴν ἱκανότητα νὰ εἰσδύσει ὡς τὶς μυχιαίτερες γωνιές τῆς ψυχῆς τοῦ ποιητῆ καὶ ν' ἀναλύσει σχεδὸν ποίημα πρὸς ποίημα τὸ ἔργο του καὶ νὰ τοποθετήσῃ τὸν ποιητὴ στὴ θέση ποὺ τοῦ ἀξίζει, ἀνάμεσα στοὺς ποιητὲς τῆς παρακμῆς. Ἔτσι, ποὺ ν' ἀναθεωρήσουμε μερικὲς δικές μας θεωρήσεις γι' αὐτόν, ποὺ συμφωνοῦσαν περισσότερο μὲ τὶς ἀπόψεις τοῦ Α. Καραντώνη.

Ὁ Κ. Στεργιόπουλος κίνησε ἀπ' τὴν ἀρχὴ πὼς ἓνα πνευματικὸ ἔργο δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζεται ἀνάλογα μὲ τὴν ἔ-

κτασὴ του, μὰ μὲ τὸ τί πραγματικὲς δυνάμεις κρύβει μέσα του καὶ ποιὸ εἶνε τὸ κέντρο τῆς ἀκτινοβολίας του. Κ' ἔτσι ξεκινώντας θυθίστηκε ἴσαμε τὶς πιὸ λεπτὲς ὑποσυνειδησιακὲς πτυχὲς τοῦ ποιητῆ καὶ μᾶς ἔφερε στὸ φῶς μιὰ σωστότερη θεώρηση τῆς ποιητικῆς τέχνης τοῦ Ἄγρα κι ἀπὸ μιὰ καινούργια πρισματικὴ γωνιά. Ἐπειτα, τὸν ἀντιπαράθεσε μ' ὅλους τοὺς ἐκλεκτότερους ἐκπροσώπους τῆς παραδοσιακῆς μας οἰκογένειας — τὸν Κ. Οὐράνη, Ν. Λαπαθιώτη, Κ. Καρυωτάκη, Μ. Παπανικολάου. Κι ἀφοῦ τοῦ ἔδωσε τὴ θέση ποὺ τοῦ ἀνήκει, ὑπογράμμισε ὅτι στὴ μοῖρα τοῦ Ἄγρα βάρυνε πολὺ ὁ ἴσκιος τοῦ Καρυωτάκη, κ' ἡ σφαῖρα τῆς αὐτοκτονίας του. Ἔτσι, ὁ Καρυωτάκης θεωρήθηκε ὁ τραγικὸς κι ὁ Ἄγρας ὁ «ἐλάσσων».

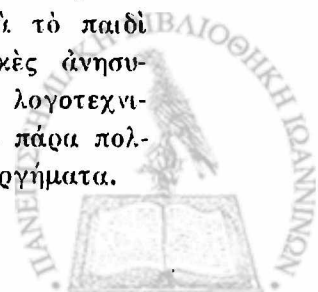
Ἀκόμα ὁ κριτικὸς μὲ σαφήνεια ἐκθέτει τοὺς λόγους ποὺ τὸν ἀδίκησαν — οἱ «κοριτσογραφίες» του, ὁ εὐθυμὸς κ' ἐλαφρὸς, τραγουδιστὸς στίχος, ὁ χαμηλὸς τόνος τῆς ποιήσεώς του κ' ἡ περιορισμένη ποιητικὴ του ἔξαρση. Μὲ δικαιοσύνη τὸν ἀξιολογεῖ καὶ τὸν τοποθετεῖ ἐκεῖ ποὺ ἀνήκει. Οἱ τελευταῖες σελίδες τοῦ βιβλίου δίνουν μὴ ἀνάγλυφη μορφή τοῦ τρυφεροῦ τούτου ποιητῆ κι ὁ Κ. Στεργιόπουλος μὲ πολὺ ψυχολογικὸ καὶ ψυχογραφικὸ ταλέντο μᾶς ἀναλύει τὰ αἰσθήματα καὶ συναισθήματά του, συνθέτοντας μιὰ μορφή εὐγενική, λεπτὴ, μὲ ξέχωρη εὐαισθησία καὶ ἰδιαίτερη φινέτσα, ποὺ πολὺ βαρύνανε πάνω στὴ δημιουργία του.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΖΑΔΕΣ

Κώστα Ν. Νικολαΐδης: «Η ΖΩΟΔΟΧΟΣ (ΤΖΟΝΤΙΛΑ) ΚΑΙ ΤΑ ΑΛΛΑ ΚΑΜΠΟΧΩΡΙΑ ΤΩΝ ΓΙΑΝΝΙΝΩΝ», Ἀθήνα 1976

Ὁ κ. Κώστας Νικολαΐδης εἶναι ἀπὸ χρόνια πασίγνωστος στοὺς πνευματικὸς κύκλους τῆς πατρίδας μας σὰν ὀλοκληρωμένη δασκαλικὴ προσωπικότητα μὲ πλημμυρισμένο τὸν ἐσωτερικὸ τοῦ κόσμου ἀπὸ πατριωτισμὸ, ἀπὸ ὑπέρομη ἀγάπη γιὰ τὸ παιδί καὶ πλῆθος εὐγενικῶν πνευματικῶν ἀνησυχίῶν. Προικισμένος μὲ ἐξαιρετὸ λογοτεχνικὸ ταλέντο ἔχει δώσει ὡς τώρα πάρα πολλὰ ἀξιόλογα πνευματικὰ δημιουργήματα.

Τὸν τελευταῖο καιρὸ τυπώθηκε καὶ κυκλοφόρησε τὸ μὲ τὸν παραπάνω τίτλο βιβλίο του. Εἶναι πολύτιμο σύγγραμμα μέσα στὴν κατηγορία τῶν τέτοιου εἶδους βιβλίων. Τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου εἶναι ιστορικὴ περιγραφή τοῦ χωριοῦ του, τῆς Ζωοδόχου ἢ Τζοντίλας καὶ τῶν γύρω ἀπ' αὐτὸ χωριῶν τῆς περιοχῆς τῶν Γιαννίνων. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή πού τὸ παίρνει αὐτὸ κανένας στὰ χέρια του καταλαβαίνει πῶς σ' αὐτὸ ἀντικατοπτρίζεται, ὅχι μόνο ἡ ἀγάπη τοῦ συγγραφέα γιὰ τὸ γενέθλιο τόπο του, μὰ καὶ τὸ μεράκι καὶ ὁ μόχθος, μὲ τὰ ὁποῖα κατάγινε γιὰ νὰ γράψει αὐτὸ τὸ σύγγραμμα, πού, κατὰ τὴ γνώμη μου, διακαιολογημένα πρέπει νὰ χαρακτηριστεῖ σὰν πολύτιμος ιστορικὸς καὶ λαογραφικὸς θησαυρὸς. Εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ σημειώσω, πῶς ἀπὸ τὰ πολλὰ βιβλία αὐτοῦ τοῦ εἶδους, πού ἔχω ἰδεῖ κι' ἔχω διαβάσει ὡς τώρα, δὲ γράφτηκε παρόμοιο μὲ τόσο πλούσια ὕλη, μὲ τόση σαφήνεια, ἀλλὰ καὶ μὲ τόση λογοτεχνικὴ χάρη. Διαπιστώνεται ἀπὸ τὴν πρώτη ματιὰ πού ρίχνει κανένας σ' αὐτὸ τὸ μέγεθος τῆς προσπάθειας τοῦ συγγραφέα.

Τὴν ὅλη ἐργασία τῶν 450 σελίδων ὁ συγγραφέας τὴν ἔχει κατὰ κύριο λόγο σὲ τέσσαρα μεγάλα τμήματα χωρισμένη. Ἀκολουθεῖ ἕναν πολὺ σωστὸ ἐπαγωγικὸ δρόμο, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν προϊστορία τῆς περιοχῆς γιὰ νὰ καταλήξει στὴν ἱστορία τῆ στενότερη τοῦ χωριοῦ του. Ἡ ἀρχικὴ κατατοπιστικὴ περιγραφή τοῦ χώρου, ὅπου ὑπῆρξε ἡ κοιτίδα τῶν ἀρχαίων Μολοσσῶν, ἀποτελεῖ πολὺ πετυχημένη εἰσαγωγικὴ προβαθμίδα γιὰ τὴ γνωριμία αὐτοῦ τοῦ χώρου. Στὸ πρῶτο μέρος κατὰ γενικὸ τρόπο ἀσχολεῖται μὲ τοὺς Ἀρχαίους Ἑλληνικοὺς χρόνους. Κατόπιν ἐξετάζει τοὺς Μεσαιωνικοὺς γιὰ νὰ κατασταλάξει στὴν κατάστασι τοῦ τόπου κατὰ τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Μέσα στὰ κεφάλαια αὐτά, πού πᾶν περίπου 200 σελίδες ἐμπλέκονται, πέρα ἀπ' τὰ στοιχεῖα πού σχετίζονται μὲ τὸ χωριό του καὶ τέτοια γενικώτερης σημασίας γιὰ τὴν περιοχὴ τῶν Γιαννίνων καὶ ἀποτελοῦν σημαντικὸ τμῆμα τῆς Ἡπειρωτικῆς ἱστορίας. Ὅσα γράφονται σ' αὐτὲς τὶς σελίδες παρουσιάζουν σαφήνεια καὶ θαυμα-

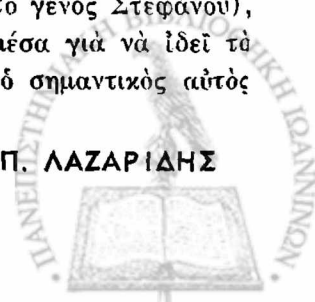
στὴ ἀλληλουχία. Διαβάζοντας κανένας αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, καθὼς εἶναι καλογραμμένα καὶ κατάλληλα ντοκουμενταρισμένα, νομίζει πῶς χειραγωγεῖται ἀπὸ τὸ συγγραφέα νὰ κάνει τὴ γνωριμία μὲ τὸν Ἡπειρωτικὸ χῶρο κατὰ τρόπο θαυμάσιο μέσα στὸ πέρασμα τῶν πολλῶν δεκάδων ἑκατονταετηρίδων ὡς τὴν ἐποχὴ μας.

Τὸ ἄλλο μέρος τοῦ βιβλίου, περισσότερον ἀπὸ τὸ μισό, ἀσχολεῖται εἰδικώτερα μὲ τὸ χωριὸ τοῦ συγγραφέα, τὴ Ζωοδόχο, ἀσχολεῖται δηλαδὴ μὲ τὰ «Ἱστοριογραφικὰ τῆς Ζωοδόχου», καθὼς γράφει καὶ ὁ ἴδιος. Τὰ ἀφθονα, ἀλλὰ καὶ τόσο πολύτιμα στοιχεῖα πού παραθέτει ὁ κ. Νικολαΐδης δια φωτίζουν τὴν Ἡπειρωτικὴν μας ἱστορία καὶ ἰδιαίτερα τὴν ἱστορία τῆς περιοχῆς τῶν Γιαννίνων ἀπὸ ἀρχαιολογικὴ, ἱστορικὴ, ἐθνολογικὴ, κοινωνιολογικὴ, καλλιτεχνικὴ, οἰκονομικὴ, λαογραφικὴ κλπ. ἄποψη. Πλουσιώτατα τὰ στοιχεῖα πού ἀναφέρονται στὰ σκληρὰ χρόνια τῆς μακροαίωνης Τουρκοκρατίας. Εἶναι ἀπὸ τὰ λίγα βιβλία πού, κατὰ τὴν γνώμη μου, μποροῦν νὰ χαρακτηριστοῦν πολὺ χρήσιμα. Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀποτελεῖ ἕνα ἐξαιρετικὸ γραπτὸ κείμενο, πού προσπαθεῖ νὰ ζωντανέψει στὶς σελίδες του τὴ μορφὴ, τὴ ζωὴ καὶ τὴν πορεία τῶν Ἑλλήνων ἐνὸς μεγάλου Ἡπειρωτικοῦ κομματιοῦ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων, δηλ. ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ μύθου ὡς τὶς μέρες τὶς δικές μας. Ἐργασία τεράστιου μόχθου.

Τὴν ἀριότητα τοῦ βιβλίου συνιστοῦν ὅχι μόνο ἡ καλλιτεχνικώτατη ἐκτύπωσή του, μὰ καὶ ἡ παράθεσις σπάνιων φωτογραφιῶν καὶ χάρτη τῆς περιοχῆς τῶν Γιαννίνων, δουλεμένων ἀπὸ τὸν καλλιτέχνη κ. Φῶκο Καψάλη. Ἀκόμα παρατίθεται πίνακας τῶν χωριῶν τῆς περιοχῆς, στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου καὶ πληρέστατος βιβλιογραφικὸς κατάλογος. Ἀξίζει ξεχωριστὸς ἔπαινος στὸν συγγραφέα.

Θὰ ἦταν σοβαρὴ παράλειψη νὰ μὴν ἐξάγει κανένας καὶ τὴν πατριωτικὴν χειρονομία τῆς αἰμύνηστης Ἑλένης Ν. Κανελλόπουλου, ἀπὸ τὴ Ζωοδόχο (τὸ γένος Στεφάνου), πού διάθεσε τὰ ὑλικά μέσα γιὰ νὰ ἰδεῖ τὰ φῶς τῆς δημοσιότητος ὁ σημαντικὸς αὐτὸς πνευματικὸς θησαυρὸς.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Κ. ΒΛΑΧΟΥ:
«ΕΥΓΕΝΙΟΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ ΚΑΙ ΤΟ
ΦΕΡΩΝΥΜΟΝ ΕΛΛΗΝΟΜΟΥΣΕΙΟΝ»,
Ἀθήναι 1976

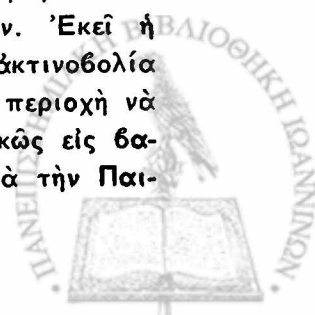
Πνευματικότης καὶ πνευματικὴ ζωὴ εἶναι δυὸ λέξεις καὶ ἔννοιαι ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ὑποδομὴν ἐνὸς γνησίου καὶ ὑγιоῦς πολιτισμοῦ. Πνευματικὴ ζωὴ — πνεῦμα εἶναι ἡ πνοὴ τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ὑπ' Αὐτοῦ εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Ὡς πνεῦμα ἐπομένως οὗτος εἶναι ὁ φορεὺς τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἡ ὁποία ἀντιδαστέλλεται πρὸς τὴν βιολογικὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ. Ἐντὸς τῆς κοινωνίας ὁ ἄνθρωπος καλεῖται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ ἐνεργήσῃ ὡς ὢν πνευματικὸν διὰ τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν τελείωσίν της. Ἀνθρωπος ἐκτὸς τῆς κοινωνίας δὲν νοεῖται. Γίνεται ἐντὸς αὐτῆς ὁ φορεὺς τῶν ἀξιών, ὁ συνεργὸς εἰς τὴν πνοὴν τοῦ Θεοῦ, ὁ οἰκοδόμος αὐτῆς. Αὕτῃ ἀκριβῶς ἡ ἀνάγκη τῆς κοινωνικότητος τοῦ ἀνθρώπου ὥθησε καὶ τὸν κ. Π. Βλάχον, Γεν. Ἐπιθεωρητὴν Μ. Ε., νὰ ριφθῇ εἰς τὸν στίβον τῆς κοινωνίας καὶ νὰ ἀγωνισθῇ δι' ὅλων τῶν δυνάμεων του διὰ τὴν πνευματικὴν καὶ ἐκπολιτιστικὴν ἀνέλιξιν τῆς γενετείρας του, τοῦ Καρπενησίου.

Καθρέπτῃς τῆς ὅλης δράσεως τοῦ κ. Βλάχου δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθὲν ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον: «Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς καὶ τὸ φερώνυμον Ἑλληνομουσεῖον». Μὲ ἀφετηρίαν τοὺς λόγους τοῦ Παύλου «μανθανέτωσαν δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι καλῶν ἔργων προΐστασθαι εἰς τὰς ἀναγκαίας χρείας, ἵνα μὴ ὦσιν ἄκαρποι» (Τίτ. γ, 14) ὁ κ. Βλάχος καὶ οἱ συνεργάται του πρωτοστατοῦν εἰς ἔργα καλὰ καὶ ὠφέλιμα, τὰ ὁποῖα ἀποσκοποῦν εἰς τὴν ἀληθῆ πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀναγέννησιν τοῦ τόπου των. Καὶ τῆς ὅλης κινήσεως ἔθεσεν ὡς προστάτην «τὸν λογιώτατον ἐν διδασκάλοις καὶ ἐν ἱερεῦσιν εὐλαβέστατον Εὐγένειον τὸν Αἰτωλὸν», τοῦ ὁποῖου καὶ τὸ ὄνομα ἔδωκεν εἰς τὸν ἰδρυθέντα Σύνδεσμον, ἡ δὲ ἀνέγερσις τοῦ Πνευματικοῦ κέντρου ἐπέτυχε νὰ γίνῃ εἰς τὸν περίβολον τοῦ Ἱ. Ναοῦ τῆς Ἀγίας Τριάδος Καρπενησίου, ὅπου εὐρίσκεται «ἢ κατὰ τοὺς σκληροὺς τοῦ ἀδυσωπῆτου τουρκικοῦ ζυ-

γοῦ χρόνους Σχολὴ Ἀνωτέρων Γραμμάτων τοῦ ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ διαπρέψαντος σοφοῦ καὶ ἐναρέτου τούτου ἱερομονάχου».

Δὲν θὰ ἐπιχειρήσωμεν ἐνταῦθα τὴν παρουσίασιν τῆς πλουσιωτάτης πνευματικῆς δραστηριότητος τοῦ Συνδέσμου «Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς» Καρπενησίου, ψυχὴ καὶ κινήτριος μοχλὸς τοῦ ὁποῖου εἶναι ὁ κ. Βλάχος, οὔτε εἰς τὴν ἑξαρσιν αὐτῆς, διότι ὁ ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου, ὅχι μόνον θὰ ἐκπλαγῇ ἀπὸ τὸ πάθος καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν ἀποτελούντων τὸν Σύνδεσμον, ἀλλὰ καὶ θὰ αἰσθανθῇ συγκίνησιν, διότι καὶ εἰς τὴν σημερινὴν πολυτάραχον καὶ ἀγωνιώδη ἐποχὴν ὑπάρχουν ἀληθινοὶ ἄνθρωποι ποὺ θυσιάζονται εἰς τὴν προσπάθειαν διὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάτασιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας γενικώτερον. Ἐκείνο ποὺ ἐνδιαφέρει κυρίως εἶναι ἡ προσωπικότης τοῦ Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ. Καὶ αὐτὴν τὴν προσωπικότητα παρουσιάζει ἐκτενῶς ὁ συγγραφεύς.

Ὁ Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων Διδασκάλων τοῦ Γένους οἱ ὁποῖοι κατὰ τοὺς σκληροὺς χρόνους τῆς δουλείας παρέμεινε «πλησίον τῶν χειμαζομένων ἀδελφῶν καὶ συνεμερίσθη τὰ δεινά των, ἐργασθεὶς οὕτω μὲ τὴν βοήθειαν τῆς ἐθνικῆς παιδείας διὰ τὴν ἀφύπνησιν τῶν ὑποδούλων καὶ διὰ τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ἀποκατάστασιν». Ἀνατραφεὶς ὑπὸ τῶν πτωχῶν γονέων του «ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου», διέθεσεν ὅλον τὸν ἑαυτὸν του διὰ τὴν πνευματικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἀνάτασιν τοῦ ποιμνίου του. Ἡ ἴδρυσις σχολείων διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν ὑποδούλων Ἑλληνοπαίδων ἦτο ἐκ τῶν κυριωτέρων μελημάτων του. Ἀφετηρία τοῦ διδασκαλικοῦ ἔργου του, λέγει ὁ συγγραφεύς, ὑπῆρξεν ἡ Ἡπειρος καὶ δὴ ἡ Ἄρτα. Ἐκεῖ διετέλεσε Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς. Τὸ ἔργον του συνεχίζει ἐντονώτερον εἰς Αἰτωλοακαρνανίαν, ὅπου ἠναγκάσθη ἀργότερον νὰ ἔλθῃ εἰς Καρπενήσιον, λόγῳ τῶν σφαγῶν τῶν Ἑνετῶν εἰς Αἰτωλοακαρνανίαν. Ἐκεῖ ἡ λάμψις καὶ ἡ πνευματικὴ του ἀκτινοβολία συνέβαλε τὰ μέγιστα, ὥστε ἡ περιοχὴ νὰ ἀνατείνῃ πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς εἰς βαθμὸν μέγαν. Τὸ πάθος του διὰ τὴν Παι-

δείαν τὸν ἔκαμε νὰ δώσῃ ὅλον τὸν ἑαυτὸν τοῦ δι' αὐτήν. Σκοπὸν τοῦ εἶχε τάξει τὴν χριστιανικὴν καὶ ἔθνοπρεπὴ μὀρφωσιν τῶν Ἑλληνοπαίδων. Ἡ σύζευξις τῆς γνώσεως μετὰ τῆς ἀρετῆς ἀνύψωσε τὴν Παιδείαν καὶ τὴν ἔθεσεν εἰς ὑψηλὸν ὑπόβαθρον. Τοῦτο συνετέλεσεν, ὥστε νὰ ἔχῃ πλειάδα μαθητῶν, ἀνελθόντων εἰς τὰ ὑπάτα τῶν ἀξιωμάτων. Τοῦτο εἶναι μέγιστον δίδαγμα διὰ τὴν ἐποχὴν μας, ὅπου θρασὺς καὶ ἀδίστακτος ἐμφανίζεται καὶ πάλιν ὁ ὕλισμός καὶ ἡ ἀθεΐα, διὰ νὰ ἐξαφανίσουν πᾶν τὸ ὑψηλόν, εὐγενὲς καὶ ὠραῖον. Ὅλα αὐτὰ δικαιολογοῦν τὸν διακαῆ πόθον τοῦ συγγραφέως νὰ προβάλῃ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἀγίου αὐτοῦ ἀνδρός. Τοῦτο δὲ ἐπέτυχεν ἀπολύτως, ὅχι μόνον χάρις εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον, οὐτὴ ἕνεκα τοῦ ἥθους ποὺ διακρίνει τὸ ὅλον ἔργον, ἀλλὰ περισσότερο, διότι τὸ πιστεύω τοῦ Εὐγενίου εἶναι καὶ τὸ πιστεύω τοῦ ἰδίου. Δὲν πρέπει νὰ διαλάβῃ τῆς προσοχῆς μας ἡ πυκνότης τῶν νοημάτων του, τὸ γλαφυρὸν ὕφος, ἀλλ' ὑπὲρ πάντα ταῦτα, ἡ ρέουσα γλῶσσα, ἡ ὁποία καὶ δίδει μεγίστην σοβαρότητα εἰς τὴν ὅλην ἐργασίαν. Πιστεύομεν καὶ ἐλπίζομεν ὅτι ὁ κ. Βλάχος θὰ συνεχίσῃ προσφέρων καὶ ἄλλας πνευματικὰς προσφοράς. Τοῦτο μᾶς τὸ ἐγγυᾶται ἡ πνευματικὴ του συγκρότησις καὶ ἡ μεγάλη ἀκτινοβολία του ὡς ἐκπαιδευτικοῦ.

Κωνσταντίνου Ι. Κίτσου:
ΟΙ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ
ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΣΤΑ
ΠΑΙΔΙΑ ΤΗΣ ΝΗΠΙΑΚΗΣ ΚΑΙ ΣΧΟ-
ΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ».

Οἱ ἀποκαλυπτικὲς καὶ ἐποικοδομητικὲς ἐπιστημονικὲς μελέτες ποὺ φωτίζουν πτυχὲς τῆς ψυχοπνευματικῆς ἀνεξίτητος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι προσφορὲς ποιότητος τοῦ πνεύματος. Ἰδιαίτατα ἡ ἐξειδίκευσις ὠρισμένων προβλημάτων στὸ ἐπιστημονικὸ πεδίο συνυφαίνουν πνευματικὸ μεγαλεῖο καὶ δυναμισμό. Αὐτῆς τῆς μορφῆς ἐργασίης προϋποθέτουν εἰδικευμένη ἐπιστημονικὴ κατάρτιση, πίστη στὶς αἰώνιες ἀξίες, μόχθο, πόνο καὶ πέρα καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ἀπέραντη ἀγάπη γιὰ τὸν ἀνθρώπο καὶ τὴν προκοπὴν του.

Τὶς ἀνωτέρω σκέψεις ὀφείλω στὸ διάβασμα τοῦ βιβλίου τοῦ παιδαγωγοῦ Κωνσταντίνου Ι. Κίτσου: «Οἱ ἔννοιες τῶν φαινομένων τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς στὰ παιδιά τῆς νηπιακῆς καὶ σχολικῆς ἡλικίας». Συμβολὴ στὴν κατανόηση τῆς Γενετικῆς Ψυχολογίας τοῦ JEAN PIAGET. Ἐκδόσεις: «Δίπτυχο», Ἀθήνα 1975. Σελ. 462.

Ὁ Ἑπειρώτης συγγραφεὺς εἶναι μὴ σοβαρὴ παρουσία στοὺς συγχρόνους παιδαγωγούς. Διαθέτει παιδευτικὸ ἥθος, ἐπιστημονικὴ κατάρτιση, τεκμηριωμένο ἐνθουσιασμό ἐργασίας (μέχρι σήμερον κυκλοφόρησε εἴκοσι δύο ἀξιόλογα βιβλία) καὶ ἀγάπη γιὰ τὴν προκοπὴν τοῦ τόπου μας. Οἱ ἀλήθειες αὐτὲς, στὴ λιτότητα ἀντικειμενικοῦ προχείρου περιγράμματος, σκοπεύουν σὲ μὴ οὐσιαστικὴ γνωριμία μετὰ τὸν παιδαγωγὸν ποὺ σαφῶς προσκρούει στὴ μετριοφροσύνη του.

Τὴν νέα του προσφορὰ ὁ συγγραφεὺς κλιμακώνει σὲ ὀκτὼ βασικὰ κεφάλαια: 1) Οἱ ἔννοιες τοῦ φυσικοῦ καὶ ἐμβίου κόσμου στὸ παιδί. 2) Ἡ ἔννοια τοῦ χώρου στὸ παιδί. 3) Οἱ ἔννοιες τῆς Γεωμετρίας στὸ παιδί. 4) Ἡ ἔννοια τοῦ ἀριθμοῦ στὸ παιδί. 5) Ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου στὸ παιδί. 6) Οἱ ἔννοιες τῆς κινήσεως καὶ τῆς ταχύτητος στὸ παιδί. 7) Οἱ ἔννοιες τῶν κοινωνικῶν φαινομένων στὸ παιδί καὶ 8) Οἱ ἔννοιες τῆς ἠθικῆς στὸ παιδί.

Τὰ ἀνωτέρω κεφάλαια χωρίζονται σὲ ἐπὶ μέρους θέματα ὅπου ἐξετάζονται πλευρὲς τοῦ ὅλου ζητήματος. Ἀφετηρία πάντοτε τὸ παιδί. Βασικὰ μαθηταὶ ἀπαντοῦν σὲ προγραμματισμένους ἐρωτήσεις. Ἀπ' αὐτὲς ἐξάγει διαπιστώσεις. Στὴν ἀνακεφαλαίωση παραθέτει ψυχολογικὰς ἐρμηνείας. Μεθοδικὰ ἔχουμε ἓνα τρίπτυχο: α) διαλεκτικὴ ἐπιστήμονος καὶ μαθητῶν, β) ἀξιολόγηση τῶν ἀπαντήσεων καὶ γ) ψυχολογικὴ ἐρμηνεία τῶν θέσεων.

Οἱ ψυχολογικὲς θέσεις πάντοτε τεκμηριωμένους ἐπιστημονικά προσφέρουν πολλὰ στὴν γνωστικὴ μας ἐνημέρωση. Ὁ μέσος ἀναγνώστης παρακολουθεῖ ἄνετα τὴν πορεία τοῦ συγγραφέως.

Τὸ διαφέρον θέμα τοῦ ἀπασχολεῖ τοὺς ὄντως ἀξίους τοῦ ὀνόματος παιδαγωγούς, τοὺς ὑπευθύνους γονεῖς καὶ κάθε φιλαναγνώστη. Τὸ μεθοδικὸ βιβλίον τοῦ συγγρα-

φώς, με την έναργῆ καὶ ὑπεύθυνη ἔρευνα, συνθέτει μιὰ ἀπ' τὶς στέρεες προϋποθέσεις γιὰ οὐσιαστικὴ μόρφωση.

Ἡ ὅλη μελέτη εἶναι: «καρπὸς ἀπὸ τὶς ἀκροάσεις καὶ τὶς ἐργασίες μας στὰ θρανία καὶ τὰ ἐργαστήρια τῆς Ψυχολογικῆς Σχολῆς τῆς Γενεῦσης, ἀπὸ τὴν μελέτη ἀντιστοιχῶν συγγραμμάτων καὶ ἀπὸ σχετικὲς ἐπαληθεύσεις πορισμάτων στὴ δική μας πραγματικότητα». Αὐτὰ νομίζει ὁ συγγραφεὺς στὸ κατατοπιστικὸ πρόλογό του καὶ μᾶς ἐνημερώνει ὑπεύθυνα γιὰ τὸ βάθος τοῦ μόχθου του.

Ἡ ἀξιόλογη προσφορὰ τοῦ Κων)νου Κίτσου ἐμπεριστατωμένη, ἐναργῆς, μεθοδικῆ, βασισμένη στὰ σύγχρονα Ψυχολογικὰ καὶ Παιδαγωγικὰ δεδομένα, με ἀνετη ἀφήγηση, μᾶς ἀποκαλύπτει τὸν ἐπιστημονικὸ τρόπο με τὸν ὁποῖο κατακτᾷ τὸ παιδί τὶς ἐννοιες γιὰ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς. Μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ τέλμα τῆς στείρας ἐμπειρίας καὶ μᾶς ὁδηγεῖ στὸ ξέφωτο τῆς ἐπιστήμης. Πρόκειται γιὰ ἓνα βιβλίο ἐπιστημονικοῦ ρεαλισμοῦ ποὺ μᾶς φέρνει κοντὰ στὴ φυσικὴ καὶ οὐσιαστικὴ προβληματικότητα τοῦ παιδιοῦ ἀπέναντι τοῦ κόσμου ποὺ μοχθεῖ νὰ κατακτήσῃ.

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

Διον. Α. Τροβᾶ: «ΕΚΕΙ ΠΟΥ ΔΕ ΧΤΥΠΟΥΝΕ ΠΙΑ ΚΑΜΠΑΝΕΣ».

Τὸ βιβλίο τοῦ κ. Διον. Α. Τροβᾶ: «Ἐκεῖ ποὺ δὲ χτυποῦνε πιά οἱ καμπάνες», εἶναι ἀσφαλῶς ἓνα ἀπὸ τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα τοῦ 1977. Ὁ κ. Τροβᾶς ἐκθέτει ἐντυπώσεις ἀπὸ μιὰ ἐπίσκεψή του στὴν Ἰωνία καί, συγκεκριμένα, στὴν περιοχὴ τῆς Σμύρνης, κοιτίδα τῶν προγόνων του, καί, συγχρόνως, κοιτίδα τοῦ πανάρχαιου, τοῦ αἰωνόβιου ἑλληνισμοῦ. Ἀλλὰ ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀφηγείται ἀπλῶς. Διαπλέκει καὶ διανθίζει τὶς ἐντυπώσεις του αὐτὲς με ἀναμνήσεις ἀπ' τὴν κοινὴ ζωὴ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, πρὶν ἀπὸ τὴ λαίλαπα τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς. Ὁ ἀναγνώστης αἰχμαλωτίζεται, κυριολεκτικὰ, ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ βιβλίου αὐτοῦ. Τὸ γοητευτικὸ, τὸ γλαφυρὸ ὕφος, οἱ ωραῖες εἰκόνες, ἡ

ἀφηγηματικὴ ἄνεση, συγκρατοῦν ἀμείωτο, ἀδιάπτωτο τὸ ἐνδιαφέρον του. Ἀκόμη καὶ κάτι ἄλλο πρέπει νὰ σημειώσουμε: Μιὰ πνοὴ ἀνθρωπιστικὴ ἀναδύεται ἀπ' τὸ διβλίο αὐτό. Ὁ κ. Τροβᾶς ἐξακολουθεῖ νὰ βλέπει τοὺς Τούρκους, ὡς καλοὺς γείτονες. Μακριὰ ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὶς ἐξάψεις τῶν καιρῶν, πιστεύει ὅτι οἱ Τούρκοι εἶναι ἄνθρωποι κι' αὐτοί, καθὼς ἐμεῖς, με τὶς ἀρετὲς καὶ τὶς ἀδυναμίες τους, ἄνθρωποι, ἐπὶ τέλους, ὅμοιοι με ἐμᾶς, με κοινὴ μοίρα κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Εἶναι γεγονὸς βέβαια ὅτι τὸν τελευταῖο καιρὸ ἔχουν ἀναδιώσει παλαιὲς προκαταλήψεις. Ἀλλὰ οἱ προκαταλήψεις αὐτές, ποὺ ὑποδαυλίζουν καὶ υποθάλλουν σκοτεινὲς δυνάμεις γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν συμφέροντα καὶ ἀνομολόγητους σκοπούς, θὰ διαλυθοῦν, ἀργὰ ἢ γρήγορα, ὅπωςδὴποτε· καὶ οἱ δύο λαοί, ποὺ ἔχουν συμβιώσει ἐπὶ αἰῶνες, θὰ συνεχίσουν τὴν κοινὴ πορεία τους καὶ πάλι με κατανόηση καὶ φιλικὴ διάθεση. Ὁ κ. Τροβᾶς, ὁ θαυμάσιος μεταφραστὴς τοῦ Αἰσώπου, ὁ βραβευμένος συνθέτης παιδικῶν ποιητικῶν συλλογῶν, συμβάλλει, ἀναμφισβήτητα, με τὸ ἔργο του αὐτὸ στὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς βιβλιογραφίας τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ΒΑΣ. Ι. ΛΑΖΑΝΑΣ

Σπύρου Μουσελίμη: «ΛΑΧΑ-NOMAZΩΜΑΤΑ» (ποιήματα), 1977

Βεντάλια θεόρατη τὰ βουνὰ γύρω ἀπὸ τὸ Πόποβο, ποὺ φαντάζει ἀπόκοσμο καὶ ἐξαυλωμένο μέσα σ' αὐτὸ τὸ ὑποβλητικὸ ἀλπικὸ τοπίο. Μονάχα πρὸς τὰ βορεινὰ ἀφήνεται τὸ μάτι ν' ἀνταμώσῃ με τὰ βουνὰ τοῦ Γράμμου καὶ τοῦ Ζαγαριοῦ, ποὺ μετεωρίζονται ἐκεῖ στὸ βάθος τοῦ ὀρίζοντα ἀνάμεσα γῆς κι' οὐρανοῦ. Κι' ἂν τὸ μάτι κονραστεῖ ν' ἀγναντεύει μακρινά, ἀποτραβιέται στὰ Γραμμένα καὶ τὴ Ζίτσα, κοντοστέκει καὶ ξεκουράζεται στοὺς πράσινους λόφους τῆς Ντουσκάρας καὶ τῶν ἄλλων κοντινῶν χωριῶν.

Ἐκεῖνα τὰ χρόνια — τὰ χρόνια ποὺ τὰ χωριά ἦταν κουγέλες — ἀπὸ τὰ χαράματα ὡς τὴ θαθεῖα νύχτα, ἄνδρες καὶ γυναῖκες πάσχιζαν καὶ μοχθοῦσαν πότε με τὸ βιὸ καὶ

πότε με τὰ σύνεργα τοῦ ξυλοκόπου. Ἄλλοι, ὄργωναν ἀγωγιάτες τὰ χιονισμένα ρουμάνια καὶ τὶς ποταμίες, ἀπὸ τὴν Παραμυθιά ὡς τὰ θρυλικά Γιάννινα. Οἱ τυχερώτεροι εἶχαν στήσει μαγαζιά στὴν Παραμυθιά ἢ ἔραβαν κάπες καὶ τὶς μοσχοπουλοῦσαν στὰ παζάρια καὶ τὰ πανηγύρια. Χειμῶνες καὶ καλοκαίρια ἀχολογοῦσαν οἱ πλαγιές κι' οἱ ρεματιές ἀπὸ τὰ θελάσματα τῶν κοπαδιῶν, τὰ χουγιατὰ καὶ τὰ σελαγίσματα τῶν βοσκῶν.

Ἀχολογοῦσαν ἀπὸ τὰ γέλια καὶ τὰ τραγούδια ποὺ τραγουδοῦσαν οἱ τσοῦπρες σὰν κατέβαιναν ζαλικωμένες ἀπὸ τὸν πενκοστολισμένο Κορύλα. Πανηγύρι οἱ φωνές τῶν παιδιῶν καὶ τὰ κυπροκούδουνα. Τώρα ἡ σιωπή.

Λίγοι ἀπόμειναν ν' ἀκοῦν τὸ θρόισμα τοῦ πεύκου, τὸ βουητὸ τοῦ ἀνέμου καὶ τὴν ἀχὰ ἀπὸ τὶς νεροσυρμές. Τώρα τραγουδάει τὸ χωριὸ τοῦ καὶ γράφει ὕμνους γιὰ τὸ Πόποβο ὁ ἀλάρωτος.

Ἀπ' τὰ μικρὰ του χρόνια ἀλάρωτος ὁ Σπύρος Μουσελίμης. Δὲν ἀφήνει λιθάρι ἀπανωτό. Κράκουρο γιὰ κράκουρο καὶ τσέπι γιὰ τσίπι δὲν θ' ἀφήσει ἀπάτητο. Τὰ παιδιὰ τοῦ σχολειοῦ θὰ στείλῃ ὁ δάσκαλος γιὰ νὰ μαζέψουν τὸν Σπύρο ἀπὸ τὰ σκέμια καὶ τὶς πλαγιές. Πρῶτο τὸ χωριὸ τοῦ στοὺς ἐθνικοὺς ξεσηκωμούς. Πρῶτος κι' ὁ Σπύρος στὰ γράμματα καὶ τ' ἄρματα. Γι' αὐτὰ τὰ γράμματα καὶ τ' ἄρματα θὰ τὸν «ταξιδέψουν» ἀθέλητά του σὲ βράχια καὶ πέλαγα.

Ὅταν ἀφήνει τὸν χάρακα τοῦ δάσκαλου ἀρπάζει τὸ ντουφέκι κι' ὅταν ἀφήνει τὸ ντουφέκι πιάνει τὴν πέννα.

Ὅταν δὲν πλάθει τὶς παιδικές ψυχές, πλάθει καὶ γράφει ποιήματα καὶ τραγούδια. Θὰ γράψῃ τοὺς καὶμους τοῦ κόσμου καὶ τὶς ὁμορφιές τοῦ τόπου. Θὰ ὑμνήσῃ καὶ θὰ τραγουδήσῃ τὸν ἔρωτα καὶ ἡ Χρῦσι — ποιητικὸ εἶδωλο ἢ παιδικὴ ἀληθινὴ ἀνάμνηση — θὰ πλανιέται σὲ ὅλα του τὰ γραψίματα. Θὰ γράψῃ ποιήματα, διηγήματα, λαογραφικά, ἀρχαιολογικά, πεζοτράγουδα, ἱστορίες τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης. Ὅταν ἀποσταίνει νὰ γράφῃ ὀργώνει βουνὰ καὶ κάμπους, δρασκελάει διάσελλα καὶ διάρραχα.

Περπατάει σὲ πεσμένα κάστρα καὶ ἐρειπωμένες πολιτείες, γράφει γι' ἄλλοτινούς καιρούς. Καὶ ὅλα του τὰ ποιήματα, ὅλα του τὰ γραψίματα εἶναι γραμμένα στὴν κρουσταλλένια γλῶσσα τοῦ λαοῦ, στὴν καθάρια γλῶσσα τοῦ χωριοῦ.

Ὁ γραπτὸς λόγος κυλάει ἀβίαστα σὰν τὸ νερὸ τῆς πηγῆς, κελαρύζει τραγουδιστὸς σὰν τὸ ρυάκι τὴν ἀνοιξη. Λάτρης τῆς φύσης καὶ τῆς ζωῆς τοῦ χωριοῦ δὲν ὀκνεῖ σὲ κοινωνικὴ ποίηση. Δὲν ὑπαινίσσεται, θροντοφωνάζει. Ἡ ζωὴ τοῦ χωριοῦ καὶ τῶν ξωμάχων εἶναι ζωγραφισμένη στὰ διβλία του. Στὰ ποιήματά του ἀκούγεται ἡ ἀνάσα τοῦ χωριοῦ καὶ ὁ καὶμὸς τῆς λυγερῆς, ὁ ἔρωτας τοῦ νιοῦ, ἡ ἐλπίδα τῶν ἀνθρώπων. Ἀκόμη ἀκουσμένεςαι τὰ γουργιατὰ ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Παύλου Αἰμίλιου καὶ τὶς πολεμικές ἰαχές ἀπὸ τὸ Σούλι, τὸν «Σταυρὸ» καὶ τὴ «Σκάλα» τῆς Παραμυθιάς. Ὅταν ἀποσταίνει νὰ γράφῃ γιὰ τοῦτον τὸν κόσμον γράφει καὶ ὀδύρεται γιὰ κείνους ποὺ διαπλέουν τὴν ἀχερουσία.

Τὰ ποιήματά του μοσχοβολοῦν πεῦκο καὶ θυμάρι, μοσχομυρίζουν ἄρωμα τοῦ βουνοῦ καὶ ντεντελίνα. Σκορποῦν δροσιὰ καὶ ὁμορφιά. Διαβάζοντάς τα στοχάζεσαι τὸ χιόνι νὰ τριζοβολάει, χαίρεσαι τὸ καλαῖδημα τῶν πουλιῶν, πλαταίνεις καὶ ψηλώνεις.

Καὶ γράφει! Ἀλάρωτος τοῦτος ὁ τραβαδοῦρες τῆς Θεσπρωτικῆς καὶ Ἠπειρωτικῆς γῆς. Πηγὴ ἀστείρευτὴ καὶ λαλέουσα ὁ Σπύρος Μουσελίμης — νιὸς ξανανιωμένος — κυκλοφόρησε τελευταῖα τὴν ποιητικὴ Συλλογὴ: «Λαχανομαζώματα».

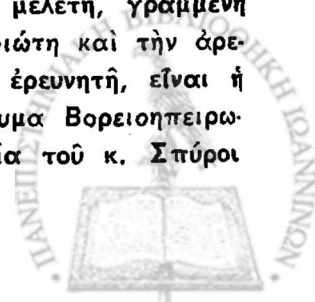
Αὐτὰ τὰ ποιήματα διάβασα καὶ τὸν ξαναθυμήθηκα.

ΝΙΚΟΣ ΒΕΝΟΣ

Σ π ύ ρ ο υ Σ τ ο ύ π η: «ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ ΚΑΙ ΑΛΒΑΝΟΙ», Ἰωάννινα 1976

Μιὰ ἐθνικοπολιτικὴ μελέτη, γραμμένη μετὰ τὴ φλόγα τοῦ πατριώτη καὶ τὴν ἀρετὴ τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἐρευνητῆ, εἶναι ἡ ἐκδοθεῖσα ἀπ' τὸ Ἰδρυμα Βορειοηπειρωτικῶν Ἐρευνῶν ἐργασία τοῦ κ. Σπύρου

Στούπη, για τον έλληνισμό της Β. 'Η-
πειρου.

Φυσικά, στis βασικές επιδιώξεις του
συσταθέντος, στα Γιάννινα, 'Ιδρύματος
Βορειοηπειρωτικών 'Ερευνών, είναι ή πλα-
τιά διαφώτιση της παγκόσμιας κοινής
γνώμης σ' ένα πρόβλημα που άπτεται της
ιστορικής αλήθειας και συνεπώς της ά-
ξίας της σαν άφεγάδιστης έρμηνείας του
πολιτισμού, αλλά και ή διατήρηση γρή-
γορης της μνήμης σε γεγονότα και κατα-
στάσεις που τιμούν το φρόνημα του άν-
θρώπου - αγωνιστή για πάτρια και οί-
κουμενικά ιδεώδη.

Γιατί άγγιξε τα όρια του πανευρωπαϊ-
σμού ή σκληρή πάλη του Γιώργη Κατσιριώ-
τη ή Σκεντέρμπεη και ό δικέφαλος άετός
σκέπαζε στis φτερούγες την κοινή μοίρα
των κατοίκων της περιοχής. Μια μοίρα
που οί πολιτικές σκοπιμότητες καθιστούν
βαρβαρική κάθε ένατένιση της δημιουργίας
των κατοίκων, άφου έχουν φαντασία και
λεπτουργία έλληνική, μα και στην όχι
και τόσο ανθρωπιστική συμπεριφορά πά-
νω σε άδερφους που θέλουν να μνημονεύ-
ονται "Έλληνες και χριστιανοί, και γι'
αυτό να τίθενται σε έθνική άποδυνάμωση
με γραφειοκρατικές μεθόδους.

Διαφορετική θα θέλαμε την πορεία των
'Ελλήνων και των 'Αλβανών — δυο άδερ-
φών λαών στην άγκαλιά της 'Αδριατικής.
Να ήταν, δηλαδή, έτσι όπως στο ιστορικό
ξεκίνημα, χωρίς φυλετικές διαφοροποιή-
σεις. Χωρίς ιστορικές άποκλίσεις. Και
σύμφωνα, πάντα, με τα κείμενα του κ. Σ.
Στούπη, που όπως προείπαμε, στηρίζον-
ται άπόλυτα στην ιστορική πραγματικό-
τητα, υπάιτιοι είναι εκείνοι που έκβαρ-
βαρώνουν τον πολιτισμό της έλληνικής
άρμονίας και υποδαυλίζουν φυλετικά πά-
θη που άγγίζουν τα όρια της ύβρης.

'Ιδιαίτερα κεφάλαια αφιερώνει ό συγ-
γραφέας για το Βορειοηπειρωτικό άγώνα,
με παρουσίαση, παράλληλη, της πολιτικής
της μυστικής διπλωματίας, πού, ειδικά,
στis μέρες μας, φανερώνεται έπιθετική μέ-
σα στους κόλπους της 'Ατλαντικής Συμ-
μαχίας.

"Έτσι ή έργασία του κ. Σ. Στούπη,
που σημαντικό της μέρος είχε δημοσιευ-

θεί στην «'Ηπειρωτική 'Εστία», είναι μια
άπάντηση και σε κάθε τρίτο, που για το
όφελος έμπλέκεται σε μια οίκογενειακή
διαφορά! Μια άπάντηση πατριωτική, άν-
τάξια της γραφίδας κάθε ήπειρώτη που
σέβεται την προγονική λατρεία της 'Ε-
λευθερίας και την άξιοσύνη των άδελφών
'Αλβανών, πάνω σε έργα συνεργασίας για
την κοινή προκοπή των λαών, πού, κάποτε,
μπορεί να προσλάβει τη μορφή 'Ομοσπον-
δίας. Με μια προϋπόθεση: τη φυλετική
άνδρωση των ομαίμων λαών, μέσα σε
πλαίσια ειρήνης και άξιοπρέπειας. Κάτι
που φαίνεται να στερείται σήμερα το έλ-
ληνικό στοιχείο, στis προγονικές του 'Ε-
στίες, στα παράλια της 'Αδριατικής.

Είναι σημαντική ή προσφορά του 'Ι-
δρύματος των Βορειοηπειρωτικών 'Ερευ-
νών, στη διατήρηση της έθνικής μας πα-
ράδοσης με τη διακονία της αλήθειας. 'Η
έργασία του κ. Σ. Στούπη είναι μια ακό-
μη έπαλήθευση της πατριωτικής του δρα-
στηριότητας, που καταξιώνει την άποστο-
λή του.

Ά ν α σ τ α σ ί ο υ Δ. Παπαγγέ-
λ η: «Ο ΠΑΠΑ - ΦΙΛ'ΠΠΑΣ» και «Ο
ΔΙΑΟΛΟΣ», Γιάννινα.

Σε δυο βιβλία έχει συγκεντρώσει τίς μέ-
χρι τώρα λογοτεχνικές του δημοσιεύσεις ό
Γιαννιώτης γιατρός Δ. Παπαγγέλης, γνω-
στός για το ιδιότυπο χρονογραφικό ύφος
και τους λαϊκούς του ήρωες που βυζαίνουν
άνοιχτόθυρα το μυστό της παράδοσης.

Φυσικά, ή χάση και ή φαντασία αλλά
και ή ικανότητα της αυθεντικής ιστόρησης
του θρύλου, τον όδήγησε στη λήψη του έ-
πάθλου του Λαμπικείου διαγωνίσματος «διά
το καλλίτερο λαογραφικό δημοσίευμα της
δεκαετίας 1960 - 1970». Πρόκειται για τον
«Παπα - Φίλ'ππα», ένα πεζό που τιμά την
'Ηπειρωτική 'Ηθογραφία.

Δέν είναι, μονάχα, ή πρωτοτυπία στην
παράθεση του ειδώλου με τη γοητεία της
μαγείας, που σαγηνεύει τον αναγνώστη με
την καθολική πίστη στην άπλοικότητα κα-
τασκευασμάτων «ευρείας χρήσεως», όπως

οί πρωταπριλιάτικες ιστορίες, αλλά και η κοφτερότητα της σκέψης, που με το νυστέρι του όρθολογισμού ανατέμνει ένα, σε σκόπιμη ληθαργική άχλύ, κατακείμενο παρελθόν. Έτσι το ξετύλιγμα του μύθου, σημαδεύει το αληθινό χνάρι του τοπικού μας βίου:

«Τους δικαιολογήθηκα ότι από φιλικό ενδιαφέρον ρωτάω, αλλά μέσα μου φιδόζωθηκα, μ' έπιασαν οι διάλογοι, κατάλαβα ότι έμπλεξα με παταξή, με παληάνθρωπο. Γρήγορα - γρήγορα σκόλασα τις δουλειές μου στην πόλη και γύρισα στο χωριό. Δέ με χώραε ο τόπος πουθενά». Είναι σκέψεις του Μπάρομπα - Λιά, πάνω σε πάθημά του. Σκέψεις όλων μας, σε παρόμοια περίπτωση. Δοσμένες με τις πίκρες που υφαίνουν την καθαρή της λογικής.

Είναι μεγάλη ή χρονογραφική μαστοριά του κ. Α. Παπαγγέλη. Όπως και η χαρκτηρολογική του ένδοσκόπηση. Μά ο άναγνώστης θα χαρεί ακόμη τη θυμοσοφική αξιάδα των επιγραμματικών του αφορισμών: «Ακριβώς όπως μεταχειρίζεται το γερασμένο γομάρι ο χωριάτης, έτσι μεταχειρίζεται και το λογοτέχνη ή ανθρώπινη κοινωνία» ή «Αυτός είναι ο διάδοχος, είπε ο βασιλιάς στο παιδί του, και τοΰδειξε τη γυναίκα».

Φυσικά σε τίποτε δεν υστερεί η περιγραφή, που πάντα διακλαδίζεται σε εξαισεις παρομοιώσεις και σε επιτυχείς ζυμώσεις δρωμένων με το ανάμα του ζωντανού, γι' αυτό αληθινού, λαϊκού διαλογισμού: «Ο μαύρος Στουκρής δεν το παραβάσται το ρακί. Με το ζόρι κατέβασε το πρώτο ποτήρι. Στο δεύτερο ποτήρι άρχισαν να σκαντζιλιθρίζουν τὰ μάτια του. Το τρίτο ίσια - ίσια που το άγγιξε στα χείλη και κάθησε. Του φαίνονταν πώς έρχεται γύρα σαν φτερωτή του μύλου στο σπίτι του Νικόλα Ράδου και σε λίγο βρέθηκε κάτω απ' το τραπέζι όπου βρήκε και τους άλλους δύο νταήδες συμπατριώτες του, σωρό και οι τρεις».

— Να σās μάθω εγώ, ξαγάρια, πώς το πίνουν το ρακί, είπε ο Μιχαήλης. Έλατε κι' άλλη φορά να τεντωθήτε στα Κούρεντα».

Άποθησαύριση του λαϊκού στοιχείου και μπροστά στο φακό της ανίχνευσης του Ήπειρωτοσκόπου Άναστ. Δ. Παπαγγέλη, εί-

ναι οί σελίδες και των δύο βιβλίων του λόγιου γιατρού. Και μιὰ πνευματική δροσιά με τη δρασκελιά στο παρελθόν όπου η άγνότητα ήταν ανάγκη της ίδιας ούσίας με την έπιβίωση.

Κ ώ σ τ α Γ. Τ σ ι ο ύ μ η: «ΣΚΟΡΠΙΑ ΦΥΛΛΑ», Θεσσαλονίκη 1976

«Κι' ό 'Αλέξης... Ά, το μακαρίτη τον καλό μας Άλέξη. Ήταν μιὰ φύση λεπτεπίλεπτη κι' όνειροπόλα».

Δέν μπόρεσε να αντιδράσει άμέσως. Μαρμάρωσε. Άδικα τον έσπρωχνε ή πεθερά μας να μάς ακολουθήσει και μαδούσε ή δύστυχη τὰ μαλλιά της από την άελπισία.

Ό 'Αλέξης κρανιά».

Παλιές ιστορίες και παραμύθια, γραμμένα με τη χάρη του διδάχου και την διεισδυτικότητα του ψυχογράφου είναι τὰ περισσότερα κείμενα του Κ. Τσιούμη. Μά υπάρχουν και σελίδες από την εποχή «που είχαν αποθηριωθή οι πολιτισμένοι», από τις παραδόσεις του Μακεδονικού άγώνα κι από τους θρύλους της γενέτειράς του Φούρκας, που στολίζουν την έθνική μνήμη με τὰ άνθη των δακρύων ενός αγωνιζόμενου λαού. Η άπλοϊκότητα στη διήγηση παραμυθιών και ή υπάρχουσα δραματικότητα στην ανάπτυξη των βιωμάτων των ήρώων στο τυχαίο γεγονός ή στην δυναμική επέμβαση για ένα ποθητό γύρισμα του τροχού της Μοίρας, συμπλέκονται με καλοδαλμένα εύρηματα που καθιστούν τὰ γραφτά εύκολοδιάβαστα, με την έννοια της τέρψης αλλά και της άρτιας τεχνικής στο δηματισμό της αγωνίας πάνω στην ανθρώπινη καρτερικότητα και προσδοκία.

Έκείνο, όμως, που πρέπει ιδιαίτερα να έπισημανθεί είναι ή «πάσχουσα» εύαισθησία του συγγραφέα για την τελειότητα Λογοτεχνική και Ήθική. Κάτι, δηλαδή, που μάς έγγυάται μιὰ έλπιδοφόρα επανεμφάνιση του κ. Κ. Τσιούμη, στα έλληνικά γράμματα.

Νικολάου Σ. Μπιλιλιή: «ΚΟΜ-
ΠΑΡΣΟΙ ΤΗΣ ΖΩΗΣ», ποιήματα,
Θεσσαλονίκη 1977

Ο ποιητής προλογίζει τη συλλογή του με πεζό φτασμένο απ' το σύνορο ενός συννεφιασμένου παραμυθιοῦ — υποβολέας, ὁ ἴδιος, τῆς Μοίρας: «Ἡ φύση εἶναι ἓνα ἀπέραντο θέατρο με μόνιμο θιασάρχη τὴ μοῖρα, ἰδιοκτήτη τὸ Θεὸ καὶ με υποβολέα ἀναντικατάστατο τὴ Ζωή». Ἐδῶ, ὅπως προείπαμε, υποβολέας εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ποιητής, δεσμώτης τῆς μοίρας ποὺ ψηλαφεῖ νὰ βρεῖ σὺς τρεῖς ὄψεις τοῦ νομίσματός της, τὸν πραγματικὸ ἀνθρώπινο ἑαυτό. Αὐτὸν ποὺ θὰ καταξιώνει τὴν ὑπαρξή του καὶ τὴν ἀποστολή του. Σὰν συμπεριφορὰ - φλόγα τῆς ἀθανασίας:

Τῆς χαρᾶς τραγοῦδι κάνε
κάθε πίκρα σου καὶ πόνο
κι ἄσε τᾶστρα νὰ μετράνε
ὄνειρα ζωὴ καὶ χρόνο.

Εἶναι, ἴσως, ἡ μόνη αἰσιόδοξη στιγμή τοῦ ποιητῆ. Γιατὶ ὁ Ν. Μπιλιλιῆς, μετρώντας τις συλλαβὲς χορεύει τὴ θλίψη πάνω στὸ νόημα τῆς λέξης, ξεσκεπάζοντας, χωρὶς αἰδῶ, τὴ σηπεδόνα τῆς πληγῆς ποὺ καθημερινὰ ἀπλώνει στὸ ὄσαρκο ἀνθρώπινο ἢ ὑπεροψία τῆς ματαιοδοξίας του. Καὶ ἐγγίζει τὸ τραγικὸ γιὰ νὰ τὸ μετατρέψει σὲ ἀνάλαφρο αἶσθημα μετὴ τὴν τριεφράδα τῆς ψυχῆς. Μετὴ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εὐρύνης.

Ο ποιητὴς Νίκος Μπιλιλιῆς κράτησε στὸ στίχο του τίς φωτοστιάσεις τοῦ φακοῦ κινηματογραφικῆς κάμερας. Κατάγραψε τοὺς παλμούς τῆς ζωῆς μετὴ τῆς εἰμαρμένης τίς ὁδηγίες. Ἐνας υποβολέας ποὺ τελικὰ ἐρμήνευσε Ζωὴ καὶ Μοῖρα. Γιὰ νὰ γίνει ὁ στιχουργὸς τῆς ἐλπίδας.

Πρέπει, τέλος, νὰ σημειώσουμε τὴ μεστότητα τοῦ ἀρχικοῦ προλόγου, ποὺ τόσο ἐπιτυχημένα σκιαγραφεῖ τὴ δομὴ τῆς συλλογῆς. Γιατὶ ὁ δημιουργὸς του Ἀλέκος Δαφνομίλης παραμένει, πάντα, ὁ ποιητὴς τῆς γαλανῆς εὐθείας!

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ

Ι. Θ. Κακριδῆ: «ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΜΑ-
ΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ, ΜΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΚΑΡΔΙΑ».

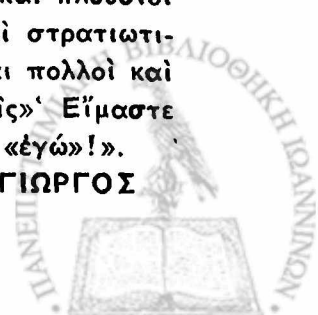
Ο σεβαστὸς μου δάσκαλος κ. Ι. Κακριδῆς μοῦ ἔκανε τὴν τιμὴ καὶ μοῦ ἔστειλε ἓνα ἀκόμα δημοσίευμά του: τὸν πανηγυρικὸ λόγο του γιὰ τὸν Μακρυγιάννη ποὺ εἶχε ἐκφωνήσει σὺς 26 Ὀκτωβρίου 1964 στὴν αἴθουσα τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τὸν λόγο εἶχα τὴν τύχη νὰ τὸν ἀκούσω ζωντανὸ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ὁμιλητῆ τότε, μὰ τώρα τὸν χαίρομαι καὶ πάλι τυπωμένον σ' ἓνα κομψὸ βιβλιαράκι.

Ἀπόγονο γνήσιο τοῦ Θουκυδίδη θεωρεῖ ὁ συγγραφέας τὸν Μακρυγιάννη, μετὴ τὴν διεισδυτικὴ ματιὰ τοῦ φιλολόγου ποὺ βλέπει συγκριτικὰ, πιστοποιεῖ περίεργες συμπτώσεις τῶν λόγων τοῦ ρουμελιώτη ἀγωνιστῆ μετὴ λόγους ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ παραθέτει τὰ σχετικὰ ἀποσπάσματα. Τὸ γεγονὸς τὸ ἀποδίδει ὁ Κακριδῆς στὸ νεκρωμένο κύτταρο τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς ποὺ ξυηνᾷ, ξαναπαίρνει δύναμη καὶ ξεπετᾷ καινούργιους βλαστούς, «σὰν τὸν κόκκο τὸ σιτάρι ποὺ κρατιέται ναρκωμένο μέσα στοὺς πάγους καὶ μπορεῖ μετὰ χίλια χρόνια νὰ βλαστήσει καὶ νὰ καρπίσει, μόλις βρεθεῖ ξανὰ σὲ χώμα χλιαρὸ καὶ γόνιμο».

Μέσα σὺς 34 σελίδες τῆς μονογραφίας του γιὰ τὸν Μακρυγιάννη ὁ καθηγητὴς Κακριδῆς σκιαγραφεῖ ἀδρὰ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴ μεγαλοσύνη τοῦ Στρατηγοῦ μετὴ τὴν ἐλληνικὴ φιλοτιμία, τὴν ἀμεροληψία, τὴν ἀγνότητα καὶ τὴν ἡμερότητα. Ὅπως γιὰ τὸν Θουκυδίδη ἔτσι καὶ γιὰ τὸν Μακρυγιάννη, τονίζει ὁ συγγραφέας, «τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων πρέπει νὰ χρησιμέσουν γιὰ τὴν παιδεία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους» καὶ παραθέτει ἓναν στοχασμὸ τοῦ Ἑλληνα δημοκράτη ἀγωνιστῆ ποὺ θὰ πρέπει νὰ τὸν μαθαίνουν ἀπ' ἔξω τὰ Ἑλληνόπουλα στὰ σχολεῖα:

«Τούτην τὴν πατρίδα τὴν ἔχομεν ὅλοι μαζί, καὶ σοφοὶ καὶ ἀμαθεῖς, καὶ πλούσιοι καὶ φτωχοί, καὶ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί... Ὅταν ὅμως ἀγωνίζονται πολλοὶ καὶ φκιάνουν, τότε νὰ λέμε «ἐμεῖς» Ἐῖμαστε εἰς τὸ «ἐμεῖς» καὶ ὄχι εἰς τὸ «ἐγώ»!».

ΠΑΝΟΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΣ

Ρίτας Μπούμη — Παπᾶ:
«ΜΟΡΓΑΝ ΙΩΑΝΝΗΣ — ὁ γυάλινος
πρίγκηπας καὶ οἱ μεταμορφώσεις του»,
(ποιητική σύνθεση), Ἀθήνα, 1977

Μιά θέαση, πέρ' ἀπ' τὸν χρόνο καὶ τὶς σχηματικές δεσμεύσεις τῆς ἀνθρώπινης μοίρας, εἶναι ἡ ποιητικὴ τούτη σύνθεση τῆς ποιήτριας μὲ τὰ «χίλια σκοτωμένα κορίτσια» Ρίτας Μπούμη - Παπᾶ, πὺν μεταξιώνει τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν σκέψη στὸν αἰωρισμὸ καὶ τὴν μουσικὴ ἀχλὺ κάποιας ἄκρατης λυρικῆς αἰθερίωσης. Καί, μὲ τὴν ποιητικὴ μέθη, πὺν γίνεται φάσμα ἀπὸ μιὰ ἔκσταση μυθογονικῆς ἀλήθειας, ἡ κορυφαία ποιήτρια δίνει μιὰ ὄραση διαχρονικῆς ἀποκάλυψης, πὺν ἐνανθρωπίζεται μὲ τὸν πόνο, μὲ τὴν συγκίνηση καὶ μὲ τὴν εὐαισθησία τῆς ἴδιας. Ἔτσι, ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ συμπαντικὴ μαγεία παίρνουν ἓνα περιεχόμενο ἀποκεκαθαρμένο ἀπ' τὴν φθορὰ τοῦ πηλοῦ, καὶ ἐνῶ ἡ ὑπαρξιακὴ ἀναζήτηση διαποτίζεται ἀπὸ τὸν ἰδιισμό τῆς διαιώνιας αἴσθησης τῆς ἀθέατης ἀλήθειας ἀπ' τὶς κοινὲς ἀφετηρίες. Μέσ' ἀπ' αὐτὲς τὶς διαθλάσεις, ἀνοίγονται νέες διαστάσεις πὺν προσφέρουν μιὰ εὐρύτερη θεώρηση, ἔξω ἀπ' τὸν χῶρο καὶ τὰ μέτρα τῆς δεδομένης κοινωνικῆς συμβατικότητας. Καὶ μένει, ὡς ἀπόσταξη ἀπ' αὐτὸ τὸ παραμιλητὸ στὸν ποιητικὸ πυρετὸ μὲ τὸ ρῖγος τῆς ἐνόρασης, ἡ σφαιρικὴ ἐποπτεία μέσ' ἀπ' τὴν ποιητικὴ αἴσθηση κι' ἡ ἀπογυμνωμένη μαγεία ἀπ' τὴν ὑποβολὴ τῆς ποιητικῆς λέξης, σὲ μιὰ ἔκταση πὺν ξεπερνάει τὴν ἀτομικὴ διάρκεια. Μ' αὐτὴν τὴν ἔκλυση τῆς κρυσταλλωμένης φωτεινῆς ἐστίας, πετιχαίνει νὰ δώσει, κοντὰ στ' ἄλλα, τὴν βαθύτερη συνείδηση τῆς ὑπαρξιακῆς ὑπόστασης καὶ τῆς κοινωνικῆς ἐκφάνσης τῆς ἀνθρώπινης πορείας, κάτω ἀπὸ 'να πολύεδρο πρῖσμα κριτικῆς ἀποτίμησης. Καί, μάλιστα, μ' ἓναν τρόπο ἀσκητικῆς ἀναχώρησης, πὺν διαρρέει ἀπ' τὴν καθημερινότητα. Πρόκειται γιὰ μιὰ θαρραλέα σύζευξη, πὺν διευρύνει τὴν μορφή τῆς ποιητικῆς ἔκφρασης, διευρύνοντας τὸν στίχο ὡς τὴν ρευστότητα τῆς ἀφήγησης, πρᾶγμα πὺν προσφέρει καὶ νέους χώρους γιὰ τὴν σύγχρονη ποίηση.

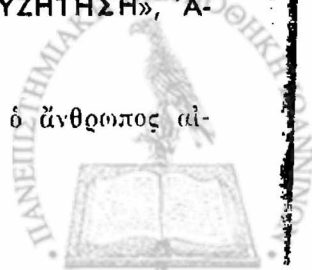
Ρήγα Σκοντίλλα: **«ΚΑΠΩΣ**
ΕΤΣΙ...» (διηγήματα), Ἀθήνα, 1977

Μὲ ἀνοιχτὸν ὀρίζοντα, σ' ἓναν χῶρο εὐρύτερης κοινωνικῆς συνείδησης, κάνει τὴν πρώτη ἐπίσημη παρουσία τοῦ ὁ Ρήγας Σκοντίλλας. Καὶ παίρνει, χωρὶς ἀντίρρηση, μιὰ δική του θέση ἀνάμεσα στοὺς πνευματικούς ἀνθρώπους. Γιατί, τὰ διηγήματά του, ἐκτὸς ἀπ' τὴν ποιητικὴ διάχυση καὶ τὴν καθαρὴ ὄραση, ἔχουν τὴν θερμὴ ἀπ' τὴν αἴσθηση τῆς προσωπικῆς συμμετοχῆς. Κι' αὐτά, μαζί μὲ τὴν ὠριμότητα, τὴν αὐτογνωσία καὶ τὴν εὐαίσθητη κράση ἐνὸς ταλαντούχου ἀφηγητῆ προσφέρουν τὶς καλύτερες ἐγγυήσεις. Ἐρεθίζεται ἀπ' τὴν ὑγρότητα τῆς λέξης καὶ δίνει τὴν δυνατότητα στὸν συγγραφέα νὰ δημιουργήσει χαρακτήρες, συγκρούσεις καὶ διαλόγους, σ' ἓνα ἐπίπεδο ὑψηλῆς στάθμης. Ἔτσι, στὰ διηγήματα τούτα, ὁ Ρ. Σ. πετυχαίνει νὰ δώσει διευρυμένη τὴν ἀθέατη ὄψη τῆς καθημερινότητας, νὰ ἀγγίξει τὴν ἀλήθεια πάνω στὰ πραγματικὰ σκηνικά της καὶ νὰ ψαύσει βαθύτερα γιὰ τὴν καταξίωση τῆς ζωῆς. Καί, μὲ τὴν ὑπαρξιακὴ ἀγωνία, κρατημένη κοντὰ στὰ μέτρα τῆς ἀπτῆς πραγματικότητας, ἀνιχνεύει γιὰ τὸ ὄνειρο πὺν θὰ δώσει τὸ φῶς στὴν ἀνθρώπινη μοίρα. Μάλιστα στὶς διαστάσεις αὐτὲς μὲ μεγάλη προοπτικὴ, ὁ Ρ. Σ. κινεῖται μ' ἓναν καλλιεργημένο λόγο, πὺν ἐνέχει τὴν ζέστα ἀπ' τὴν ἀφετηρία τῆς λαϊκῆς καταβολῆς. Ἀκόμα, ἡ ἀπρόοπτη δύναμη τῆς ἐκφραστικῆς ἀπλότητας, πὺν δένεται μὲ τὶς εἰκόνες καὶ διανθίζεται ἀπὸ ἓνα διάσπαρτο χιούμορ, προσδίνει στὴν ἀφήγηση ἓναν τόνον εὐδίας καὶ προβληματικῆς προέκτασης, ἐνῶ ἡ κριτικὴ παρρησία, καθὼς εἶναι χρωτισμένη μὲ τὰ βιωμένα τραύματα ἀπ' τὴν εὐαισθησία τοῦ συγγραφέα, διαποτίζει μὲ λιτὴ ποίηση τὸ κείμενο.

Ἀγγελου Ἀθ. Κίτσου: **«ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ», Ἀθήνα, 1976**

Στὴν ἐποχὴ τούτη, πὺν ὁ ἄνθρωπος αἰ-

χμαλωτίζεται απ' τις επιτεύξεις του, ή επικοινωνία κι' ή συζήτηση — πού τόσο εύστοχα έκαμε τίτλο στο βιβλίο του ο Άγγελος Κίτσος — είναι μιά πρωταρχική ανάγκη για έξοδο. Γιατί, διαφορετικά, ή περιχαράκωση τής ύλικής αὐτάρκειας, θά περιορίσει τήν δυνατότητα τής θερμής επικοινωνήσεως τῶν ατόμων, πού θά ὀδηγήσει στήν αὐτοαπομόνωση. Γι' αὐτό, περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη μεαβατική περίοδο κοινωνικῆς διεύρυνσης, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος πρέπει νά μήν ἀποσυνδεθεῖ ἀπ' τήν κοινότητα καί τήν αἴσθηση τῆς ἀλληλεγγύης μέσα στόν χώρο τῆς παράδοσης. Αὐτό τὸ θέμα, πού δίνει τίς διαστάσεις γιά μιά κοινωνιολογική διεύρυνση, ὁ Α.Κ. τὸ διαπραγματεύεται,

πέρ' ἀπ' τήν ἐπιστημονική ἀνάπτυξη, μέ στοχαχμὸ καὶ ὑπαρξιακή εὐαισθησία. Καί, μέ τήν πληρότητα ἑνὸς φιλοσοφικοῦ προβληματισμοῦ, τὸ ἀνεβάζει στήν προοπτική μᾶς μελέτης, πού προσφέρει τήν γνώση καὶ τήν δυνατότητα νά γάμονε ἐφικτὴ τήν ἐπικοινωνία, μέ τὸν διάλογο καὶ τήν ἀγωγή, ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Εἶναι ἓνα ἐγχειρίδιο χρήσιμο, πού καλύπτει πραγματικό κενὸ στή σχετικὴ μᾶς βιβλιογραφία καὶ πού ἀνταποκρίνεται στὶς συνθήκες τῆς ζωῆς στὶς μέρες μᾶς. Ἀκόμα, ἡ καλοεγασμένη γλώσσα καὶ ἡ πνευματικὴ εὐρύτητα ἐπισκόπησης, πού τὸ χαρακτηρίζουν ὡς ἐργασία, τὸ κάνουν προσιτό, εὐληπτο καὶ εὐχάριστο γιά τὸν ἀναγνώστη.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΣΤΗ ΒΙΤΣΕΝΤΣΑ

Τὸ Ἰταλικὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀθηνῶν εὐχαρίστως ἀνακοινώνει ὅτι:

1) Ἀπὸ τίς 15-22 Ἰανουαρίου 1978 θά γίνεῖ στήν VICENZA Ἰταλίας Ἐκθεσις χρυσοῦς κοσμηματοποιίας καὶ ἀσημικῶν «MOSTRA INTERNAZIONALE DELL' ORIFICERIA GIOIELLERIA E ARGENTERIA», καὶ

2) Ἀπὸ τίς 3-6 Φεβρουαρίου 1978 θά γίνεῖ ἡ ἔκθεσις Κεραμικῆς καὶ πορσελλάνης «SALONE INTERNAZIONALE DELLA CERAMICA PORCELLANA E VETRO».

Γιά περισσότερες πληροφορίες οἱ ἐνδιαφερόμενοι μποροῦν νά γράβουν: VIALE DEGLI SCALIGERI C.P. 805, 36100 VICENZA - ITALIA.

ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΟ ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Στὴ μελέτη τοῦ κ. Γ. Βαλέτα «Ἐνας ἀθησαύριστος θησαυρὸς τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ», πού δημοσιεύτηκε στὸ 299-300 τεῦχος τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας», πρέπει νά προστεθεῖ ὅτι ὁ συγγραφέας καὶ μεταφραστὴς τοῦ ἀποκαλυπτόμενου διαφωτιστικοῦ θησαυροῦ τοῦ 1821 Διονύσιος Πούρης, εἶναι ὁ κατόπιν μέ πολλὰς ἐκδόσεις καὶ πολύμορφη δράση γνωστὸς ἱατροφιλόσοφος Διονύσιος Πύρρος Θεσσαλός, πού τὰ βιβλιογραφικά του βρίσκει ὁ ἀναγνώστης στὸ Σάθα (Ν.Φ. 709-713). Τὴ συνταύτιση τοῦ Πούρη μέ τὸν Πύρρο, ἔκαμε ὁ Α. Βρανούσης στήν ἀποκαλυπτικὴ ἀνακοίνωσή του γιά τὸ Βενιαμὶν τὸν Λέσβιο στὸ Γ' Διεθνὲς Συμπόσιο τοῦ Αἰγαίου. Ὁ Διονύσιος Πούρης - Πύρρος, εἶναι γνωστὸ ὅτι χρημάτισε μαθητὴς τοῦ Βενιαμὶν στήν Ἀκαδημία Κυδωνίων καὶ ἀπερίφραστος ὑμνητὴς τῆς ἀξίας τοῦ δασκάλου του. Ὁ σύνδεσμός του μέ τὸ Βενιαμὶν δίνει στὸ ἔργο του πού ἀνακρινώσαμε ἀκόμα μεγαλύτερη ἀξία καὶ αἴγλη, τὸ συνδέει μέ τίς λαμπρότερες ὥρες τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, μέ τήν προοδευτικὴ ἀναγεννητικὴ διδασκαλία τοῦ Βενιαμὶν (βλ. σχετικὰ τὴ μελέτη τοῦ Γ. Βαλέτα: «Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος. Ὁ παραγνωρισμένος Τιτάνας τοῦ Ἑθνοφωτισμοῦ»).

ΕΤΒΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΕΤΒΑ
ΤΟΚΟΣ

10 $\frac{1}{2}$ %

ανώνυμα, αφορολόγητα, ανατοκίζονται,
ρευστοποιούνται, μεταβιβάζονται.

ΕΤ/5/77
ΕΤΒΑ

Τώρα
και σε κατοίκους
έξωτερικού

Ζητείστε τα από την ΕΤΒΑ,
τις Έλληνικές Έμπορικές Τράπεζες
καί τό Χρηματιστήριο.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

ΔΡΑΡΝΙΔΕ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΓΑΛΛΙΕΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΕΜΜΕΝΤΑΛ

ΓΡΑΒΙΕΡΑ

ΚΕΦΑΛΟΓΡΑΒΙΕΓΡΑ

ΦΕΤΑ

ΦΟΝΤΙΝΑ

ΝΟΠΟΙΤΥΡΟΙ

“Η ΕΘΝΙΚΗ,”

Ἡ πρώτη καὶ μεγαλύτερη Ἑλληνικὴ
Ἀσφαλιστικὴ Ἑταιρία, ἰδρυθεῖσα τὸ 1891,

μὲ καταβεβλημένον κεφάλαιον
Δρχ. 345.600.000.

μὲ ἀποδεματικά Δρχ. 1.300.400.000

μὲ ἐπενδύσεις σὲ ἀκίνητα καὶ χρεώ-
γραφα Δρχ. 4.515.000.000

μὲ 160.000 πελάτες σὲ ὅλους τοὺς
Κλάδους Ἀσφαλίσεως,

μὲ πλήρες δίκτυον 269 Ὑποκαταστημά-
των καὶ Πρακτορείων σ' ὅλες τὶς πόλεις
τῆς Ἑλλάδος,

ἀσφαλίζει

**κάθε κίνδυνον καὶ
προσφέρει πῆλὴν κάλυψιν.**

“Η ΕΘΝΙΚΗ,”

δημαίνει διγυριὰ

Διεύθυνσις : Καρὰ Γεώργη Σεργίου 8, Ἀθήναι (Τ.Τ. 125)

**μεγαλύτερο
ΤΟΚΟ
δίνει
ή Α.Τ.Ε.**

•Με καταθέσεις
στην **ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ**
κερδίζετε περισσότερα

•Απόλυτη εξασφάλιση
του μόχθου σας.
•Με την εγγύηση
του κράτους.

•Σιγουριά και κέρδος
για όλους.

ΑΕΗ 3

προεγγραφες 1-7 δεκ.
εγγραφες 8-15

ποσοστων

πληρω

8%

απορρολογητος

τοκος

δpx. 3.000.000.000

ΑΕΗ

δανειο
ομολογιακο

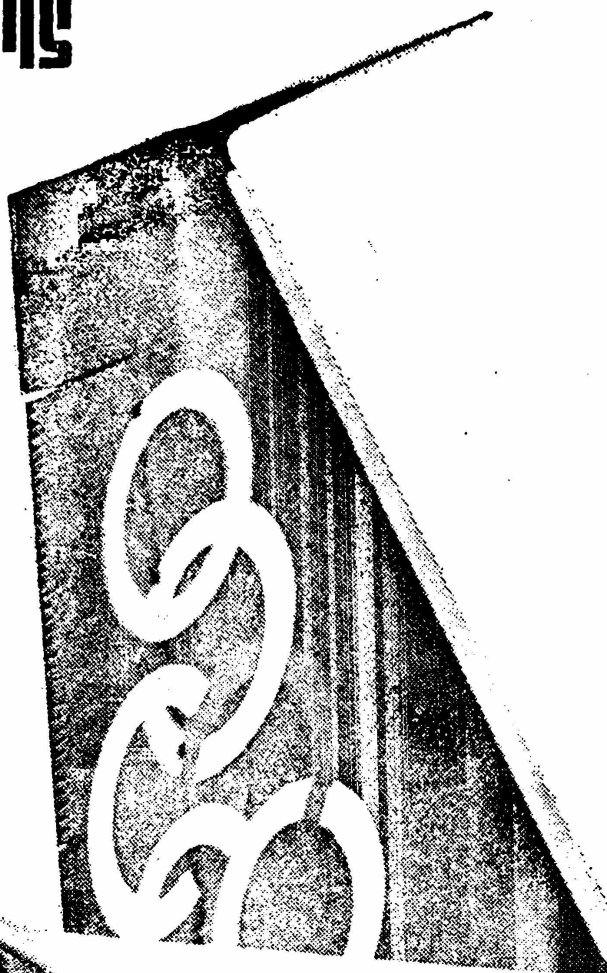
τὰ φτερά τῆς Ὀλυμπιακῆς στὸν Ἀραβικὸ κόσμον

ΒΕΓΓΑΖΗ·ΚΑΪΡΟ·ΝΤΑΧΡΑΝ
ΚΟΥΒΕΪΤ·ΝΤΟΥΜΠΑΪ

τὰ Ἑλληνικὰ φτερά συνδέουν
ἐντε πόλεις-κλειδιά μὲ τὴν Ἀθήνα
ἐ συχνές πτήσεις τὴν ἐβδομάδα

τὰ πολυτελῆ ΜΠΟΪΓΚ δὰ χαρῆτε τὴ
οναδικὴ ἐξυπηρέτηση, τὴν ἄνεση,
τὰ γευστικὰ φαγητά, καὶ φυσικά,
τὴν Ἑλληνικὴ φιλοξενία σὲ
ἐθνὲς περιβάλλον.

τὰ δουλειὲς ἢ γιὰ τουρισμὸ
Ἡ ὈΛΥΜΠΙΑΚΗ προσφέρει πάντα
τὸ πιὸ εὐχάριστο ταξίδι.

ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ
ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ

